

T.C.
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI
DOKTORA TEZİ

**EKONOMİ - POLİTİKA ETKİLEŞİMİNİN SÜREÇ
POLİTİKASI AÇISINDAN ANALİZİ:
TÜRKİYE ÖRNEĞİ**

Selim ŞANLISOY

Danışman
Prof. Dr. Hüsnü ERKAN

2007

YEMİN METNİ

Doktora Tezi olarak sunduğum “ EKONOMİ POLİTİKA ETKİLEŞİMİNİN SÜREÇ POLİTİKASI AÇISINDAN ANALİZİ: TÜRKİYE ÖRNEĞİ” adlı çalışmanın, tarafımdan, bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin bibliyografyada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

Tarih

13/12/2007

SELİM ŞANLISOY

DOKTORA TEZ SINAV TUTANAĞI

Öğrencinin

Adı ve Soyadı :SELİM ŞANLISOY
Anabilim Dalı :İKTİSAT
Programı :İKTİSAT
Tez Konusu :EKONOMİ-POLİTİKA ETKİLEŞİMİNİN SÜREÇ
POLİTİKASI AÇISINDAN ANALİZİ: TÜRKİYE
ÖRNEĞİ

Sınav Tarihi ve Saati :

Yukarıda kimlik bilgileri belirtilen öğrenci Sosyal Bilimler Enstitüsü'nün tarih ve Sayılı toplantısında oluşturulan jürimiz tarafından Lisansüstü Yönetmeliğinin 30.maddesi gereğince doktora tez sınavına alınmıştır.

Adayın kişisel çalışmaya dayanan tezini dakikalık süre içinde savunmasından sonra jüri üyelerince gerek tez konusu gerekse tezin dayanağı olan Anabilim dallarından sorulan sorulara verdiği cevaplar değerlendirilerek tezin,

BAŞARILI OLDUĞUNA O OY BİRLİĞİ O
DÜZELTİLMESİNE O* OY ÇOKLUĞU O
REDDİNE O**
ile karar verilmiştir.

Jüri teşkil edilmediği için sınav yapılamamıştır. O***
Öğrenci sınava gelmemiştir. O**

* Bu halde adaya 3 ay süre verilir.
** Bu halde adayın kaydı silinir.
*** Bu halde sınav için yeni bir tarih belirlenir.

Tez, burs, ödül veya teşvik programlarına (Tüba, Fulbright vb.) aday olabilir. Evet O
Tez, mevcut hali ile basılabilir. O
Tez, gözden geçirildikten sonra basılabilir. O
Tezin, basımı gerekliliği yoktur. O

JÜRİ ÜYELERİ

..... Başarılı Düzeltme Red İMZA
..... Başarılı Düzeltme Red
..... Başarılı Düzeltme Red
..... Başarılı Düzeltme Red
..... Başarılı Düzeltme Red

ÖNSÖZ

Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Doktora Programı dahilinde hazırlanan bu doktora tezi çalışmasında, özellikle 1980'li yıllardan sonra büyük ilgi gören ekonomi-politika etkileşimi teorik ve ampirik boyutta ele alınarak, Türkiye'de yaşanan politik istikrarsızlığın, ekonomik süreç politikası üzerindeki etkileri araştırılmıştır. Çalışmada bu konudaki değerlendirmeler ekonometrik yöntemler kullanılarak yapılan uygulama sonuçlarına dayandırılmıştır.

Bu çalışmanın hazırlanması sürecinde bilgisini, emeğini ve zamanını sunarak destek veren değerli hocam Prof. Dr. Hüsni ERKAN'a ve deneyimini, bilgisini, özgün fikirlerini ve yol göstericiliğini hiçbir zaman esirgemeyerek, koşulsuz olarak sunan değerli hocam Prof. Dr. Recep KÖK'e teşekkürü bir borç bilirim. Ayrıca çalışmanın uygulama boyutunda tartışmaları ile önemli katkı sağlayan değerli arkadaşlarım Yrd. Doç. Dr. Mert URAL'a, Yrd. Doç. Dr. Nevzat ŞİMŞEK'e ve Araş. Gör. Dr. Hakan Kahyaoğlu'na da teşekkür ederim.

Selim ŞANLISOY

ÖZET
Doktora Tezi
Ekonomi-Politika Etkileşiminin Süreç Politikası Açısından Analizi:
Türkiye Örneği
Selim ŞANLISOY

Dokuz Eylül Üniversitesi
Sosyal Bilimleri Enstitüsü
İktisat Anabilim Dalı
İktisat Programı

Ekonomi ve politika sürekli olarak karşılıklı bir etkileşim içerisinde. Bununla beraber ekonomi teorisinde politik değişkenlerin içsel değişkenler olarak ele alınması Kamu Tercihi Teorisi ile başlamıştır. Özellikle ekonomik değişkenlerle demokratikleşme arasında kesin ilişkilerin ortaya konamaması, politik istikrarsızlık ile ekonomik değişkenler arasında ortaya çıkan ilişkilerin incelenmesini beraberinde getirmiştir. Son dönemdeki çalışmalarda salt demokratikleşme bileşenlerinden daha çok daha geniş bileşenleri kapsayan politik istikrar değişkeni olarak dikkate aldığımız politik risk endeksinden hareketle ilk kez bu çalışmada kurgulanan politik istikrarsızlık-Büyüme ilişkisi Kuznets Eğrisi yaklaşımı ile analiz edilmektedir. Ayrıca ekonomi-politika etkileşiminin süreç politikası yönlü analizi; düşük ve orta gelirli ülke deneyimi ile Türkiye örneğinden hareketle ele alınmakta ve ekonomi-politika etkileşimini açıklayan yapısal değişkenler yönlü analizlere yer verilmektedir.

Bu çalışmada kurulan modeller çerçevesinde politik istikrarsızlığın ekonomik süreç politikası üzerindeki etkisi, bu etkiyi açıklayan yapısal değişkenlerin önemi, yapısal değişkenler ile politik istikrarsızlık arasında etkileşim derecesi elde edilen analitik bulgulara bağlı olarak açıklanmıştır. Bu bulgular çerçevesinde politika yapımcılara araç olarak kullanabilecekleri bazı önermeler geliştirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Ekonomi Politikası, Ekonomi Politikası Karar Birimleri, Politik İstikrarsızlık-Büyüme Kuznets Eğrisi, Politik İstikrarsızlık

ABSTRACT

Doctoral Thesis

The Analysis of Interrelation Between Economics and Politics In View Process

Policy: The Case of Turkey

Selim ŞANLISOY

**Dokuz Eylül University
The Institute of Social Sciences
Department of Economics
Economics Program**

Economics and politics are continuously interrelated with each other. However regarding political variables as endogenous variables in economic theory has first been determined in Theory of Public Choice. As definite relations between economic variables and democratizing have not been designed, the relations between political instability and economic variables have had to be examined. In recent studies political risk index which is determined as a political stability variable and which contains more components instead of only democratizing components has been used and for the first time in this thesis the relation between political instability and economic growth is analysed by using political instability-growth Kuznets Curve Approach . Besides the analysis of interrelation between economics and politics in view of process policy is made according to low and middle income country experiences and the case of Turkey and analysis containing structural variables are used to explain interrelation between economics and politics.

In this thesis by using specific models the effect of political instability on economic process policy, the importance of structural variables explaining this effect, the degree of interrelation between structural variables and political instability are examined according to analytical diagnosis. Specific policy suggestions are presented for policy makers according to these diagnosis.

Key words: Economy Policy, Economy Policy Decision Maker, Political Instability-Growth Kuznets Curve , Political Instability

EKONOMİ-POLİTİKA ETKİLEŞİMİNİN SÜREÇ POLİTİKASI AÇISINDAN ANALİZİ: TÜRKİYE ÖRNEĞİ

İÇİNDEKİLER

YEMİN METNİ.....	ii
DOKTORA TEZ SINAV TUTANAĞI.....	iii
ÖNSÖZ	iv
ÖZET	v
ABSTRACT	vi
KISALTMALAR.....	xi
TABLolar LİSTESİ.....	xiv
ŞEKİLLER LİSTESİ	xv
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

EKONOMİ BİLİMİNDE EKONOMİ-POLİTİKA İLİŞKİSİ

1.1. EKONOMİ OKULLARINDA EKONOMİ - POLİTİKA ETKİLEŞİMİ.....	3
1.1.1. Klasik Okul'da Ekonomi – Politika Etkileşimi	3
1.1.2. Marksist Okul'da Ekonomi-Politika Etkileşimi.....	6
1.1.3. Neoklasik Okul'da Ekonomi-Politika Etkileşimi	9
1.1.4. Keynezyen Okul'da Ekonomi-Politika Etkileşimi.....	11
1.1.5. Monetarist Okul'da Ekonomi-Politika Etkileşimi	14
1.1.6. Yeni Klasik Okul'da Ekonomi-Politika İlişkisi.....	18
1.1.7. Post Keynesyen Okul'da Ekonomi-Politika Etkileşimi	21
1.1.8. Yeni Keynesyen Okul'da Ekonomi-Politika Etkileşimi	24
1.1.9. Freiburg Okulu'nda Ekonomi-Politika Etkileşimi	25
1.1.10. Arz Yanlı İktisat Okulu'nda Ekonomi-Politika Etkileşimi	30
1.1.11. Kurumcu İktisat Okulu'nda Ekonomi-Politika Etkileşimi	31
1.1.12. Kamu Tercihi Okulu'nda Ekonomi-Politika Etkileşimi.....	36
1.1.12.1. Pozitif Kamu Tercihi Teorisi.....	39
1.1.12.1.1. Oylama Kuralları Teorisi	39
1.1.12.1.2. Politik Rekabet ve Medyan Seçmen Teorisi	43
1.1.12.1.3. Devletin Başarısızlığı Teorisi	45
1.1.12.2. Normatif Kamu Tercihi Teorisi.....	50
1.1.12.2.1. Optimum Oylama Kuralı.....	50
1.1.12.2.2. Anayasal İktisat	51

1.2. GENEL EKONOMİ POLİTİKASINDA EKONOMİK SÜREÇ POLİTİKASI VE POLİTİK İSTİKRARSIZLIK	55
1.2.1. GENEL EKONOMİ POLİTİKASI.....	56
1.2.1.1. Ekonomi Politikasında Karar Mekanizması	58
1.2.1.2. Ekonomi Politikası Karar Birimleri- Seçmenler ve Davranış Motifleri	62
1.2.1.2.1. Seçmenler ve Davranış Motifleri.....	63
1.2.1.2.1.1. Oylama Kararlarında Miyopluk ve Rasyonalite	63
1.2.1.2.1.2. Ekonomik Oylama Teorisi	66
1.2.1.2.2. Politik Partiler-Hükümet ve Davranış Motifleri.....	70
1.2.1.2.2.1. Politik Partiler ve Davranış Motifleri.....	71
1.2.1.2.2.2. Hükümet ve Davranış Motifleri.....	72
1.2.1.2.2.2.1. Medyan Seçmen Teoremi	74
1.2.1.2.2.2.1.1. Politika Yakınsama Modeli.....	74
1.2.1.2.2.2.1.2. Politika Iraksama Modeli	79
1.2.1.2.2.2.1.3. Kısmi Yakınsama Modeli	80
1.2.1.2.2.2.2. Sosyal Refah Fonksiyonu Modelleri	80
1.2.1.2.2.2.3. Politik Konjonktür Dalgalanmaları Teorileri.....	86
1.2.1.2.2.2.3.1. Geleneksel Politik Konjonktür Dalgalanmaları Teorileri.....	90
1.2.1.2.2.2.3.1.1. Oportünistik Politik Konjonktür Dalgalanmaları Teorisi	90
1.2.1.2.2.2.3.1.2. Partizan Politik Konjonktür Dalgalanmaları Teorisi	95
1.2.1.2.2.2.3.2. Rasyonel Beklentilere Dayalı Politik Konjonktür Dalgalanmaları Teorileri.....	97
1.2.1.2.2.2.3.2.1. Rasyonel Oportünistik Politik Konjonktür Dalgalanmaları Teorisi.....	99
1.2.1.2.2.2.3.2.2. Rasyonel Partizan Politik Konjonktür Dalgalanmaları Teorisi.....	102
1.2.1.2.3. Bürokrasi ve Davranış Motifleri.....	105
1.2.1.2.4. Merkez Bankası ve Davranış Motifleri.....	108
1.2.1.2.5. Yerel Karar Birimleri ve Davranış Motifleri.....	112
1.2.1.2.6. Uluslararası ve Uluslararası Karar Birimleri ve Davranış Motifleri...	115
1.2.1.2.7. Bağımsız Düzenleyici Kurumlar ve Davranış Motifleri.....	116
1.2.1.2.8. Baskı ve Çıkar Grupları ve Davranış Motifleri	120
1.2.1.3. Ekonomi Politikasında Kurallara Karşılık İnisiyatif Tartışması.....	127
1.2.1.4. Ekonomi Politikası Uygulamalarında Zaman Tutarsızlığı Sorunu	129
1.2.2. EKONOMİK SÜREÇ POLİTİKASI	131
1.2.2.1. Ekonomik Süreç Politikasının Amaçları.....	131
1.2.2.2. Ekonomik Süreç Politikası Araçları	135
1.2.3. POLİTİK İSTİKRARSIZLIK VE EKONOMİK SÜREÇ POLİTİKALARI ETKİLEŞİMİ.....	138
1.2.3.1. Politik İstikrarsızlık Ekonomik Büyüme İlişkisi:.....	143
1.2.3.2. Politik İstikrarsızlık Fiyat İstikrarı İlişkisi:.....	145
1.2.3.3. Politik İstikrarsızlık Gelir Dağılımı İlişkisi:	148
1.2.3.4. Politik İstikrarsızlık Dış Denge İlişkisi:	149
1.2.3.5. Politik İstikrarsızlık Tam İstihdam Dengesi İlişkisi:.....	150

İKİNCİ BÖLÜM
TÜRKİYE’DE EKONOMİ-POLİTİKA ETKİLEŞİMİ

2.1. TÜRKİYE’DE EKONOMİ POLİTİKASI KARAR BİRİMLERİNİN VE SEÇMENLERİN KURUMSAL YAPISI VE DAVRANIŞ MOTİFLERİ	152
2.1.1. Seçmenler ve Davranış Motifleri	152
2.1.2. Politik Partiler-Hükümetler ve Davranış Motifleri	157
2.1.3. Merkez Bankası ve Davranış Motifleri	162
2.1.4. Devlet Planlama Teşkilatı ve Davranış Motifleri	164
2.1.5. Bürokrasi ve Davranış Motifleri	165
2.1.6. Bağımsız Düzenleyici Kurumlar ve Davranış Motifleri	167
2.1.7. Baskı ve Çıkar Grupları ve Davranış Motifleri.....	173
2.1.8. Yerel Karar Birimleri ve Davranış Motifleri	175
2.1.9. Uluslararası-Uluslarüstü Karar Birimleri ve Davranış Motifleri	179
2.2. TÜRKİYE’DE DÖNEMLER İTİBARIYLA EKONOMİK SÜREÇ VE POLİTİKA ETKİLEŞİMİ	180
2.2.1. 1950-1959 Döneminde Ekonomi-Politika Etkileşimi	182
2.2.1.1. Politik Süreç	182
2.2.1.2. Ekonomik Süreç	184
2.2.2. 1960-1979 Döneminde Ekonomi-Politika Etkileşimi	196
2.2.2.1. Politik Süreç	196
2.2.2.2. Ekonomik Süreç	204
2.2.3. 1980-2007 Döneminde Ekonomi-Politika Etkileşimi	222
2.2.3.1. Politik Süreç	223
2.2.3.2. Ekonomik Süreç	236

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

**EKONOMİ-POLİTİKA ETKİLEŞİMİNİN SÜREÇ POLİTİKASI YÖNLÜ
ANALİZİ: DÜŞÜK VE ORTA GELİRLİ ÜLKELER DENEYİMİ VE
TÜRKİYE ÖRNEĞİ**

3.1. UYGULAMANIN AMACI VE YÖNTEMİ.....	275
3.1.1. Uygulamanın Amacı	275
3.1.2. Uygulamanın Yöntemi	277
3.1.2.1. Uygulamaya Yönelik Panel Veri Yöntemi	278
3.1.2.2. Uygulamaya Yönelik Zaman Serisi Yöntemi	281
3.2. EKONOMİ – POLİTİKA ETKİLEŞİMİNİN SÜREÇ POLİTİKASI YÖNLÜ ANALİZİ (SPYA)	285
3.2.1. Veri Seti: Panel	285

3.2.2. Ekonomi Politika Etkileşimi SPYA: Düşük ve Orta Gelirli Ülkeler Deneyimi (1985-2004)	287
3.3. EKONOMİ-POLİTİKA ETKİLEŞİMİNİN SPYA: TÜRKİYE ÖRNEĞİ.....	295
3.3.1. Veri Seti: Zaman Serisi	295
3.3.2. Ekonomi Politika Etkileşiminin SPYA: Türkiye Deneyimi (1987-2006)..	297
3.3.2.1. Ekonomi Politika Etkileşimine İlişkin PİBKE Yaklaşımı.....	300
3.3.2.2. Ekonomi Politika Etkileşimini Açıklayan Yapısal Değişkenler Yönlü Analizler	303
3.3.2.2.1. Yapısal Değişkenler Büyüme İlişkisi.....	304
3.3.2.2.2. Yapısal Değişkenler Fiyat İstikrarı İlişkisi	312
3.3.2.2.3. Yapısal Değişkenler Gelir Dağılımı İlişkisi	316
3.3.2.2.4. Yapısal Değişkenler Cari İşlemler Dengesi İlişkisi.....	321
3.3.2.2.5. Yapısal Değişkenler İstihdam İlişkisi	326
3.3.2.2.6. Yapısal Değişkenler Politik İstikrarsızlık İlişkisi.....	330
SONUÇ	336
KAYNAKÇA	354
EKLER	382

KISALTMALAR

a.g.e.	Adı Geçen Eser
a.g.m.	Adı Geçen Makale
AB	Avrupa Birliği
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
ADF	Genişletilmiş Dickey-Fuller
AKP	Adalet ve Kalkınma Partisi
ANAP	Anavatan Partisi
AP	Adalet Partisi
BBP	Büyük Birlik Partisi
BDDK	Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu
BDK	Bağımsız Düzenleyici Kurumlar
CGP	Cumhuriyetçi Güven Partisi
Bkz.	Bakınız
CHP	Cumhuriyet Halk Partisi
CİD	Cari İşlemler Dengesi
CKMP	Cumhuriyet Köylü Millet Partisi
çev.	Çeviren
DÇM	Dövize Çevrilebilir Mevduat
DİE	Devlet İstatistik Enstitüsü
DP	Demokrat Parti
DPT	Devlet Planlama Teşkilatı
DSP	Demokratik Sol Parti
DTP	Demokratik Toplum Partisi
DYP	Doğru Yol Partisi
ECM	Hata Düzeltme Mekanizması
Edt	Editör
EG	Engle-Granger
EKK	En Küçük Kareler
EPDK	Enerji Piyasası Düzenleme Kurumu
FP	Fazilet Partisi
GEGP	Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı

GSMH	Gayrı Safi Milli Hasıla
GSSSY	Gayri Safi Sabit Sermaye Yatırımları
GSYİH	Gayrı Safi Yurtiçi Hasıla
HEP	Halkın Emek Partisi
HP	Halkçı Parti
ICRG	Uluslararası Ülke Risk Rehberi
IMF	Uluslararası Para Fonu
KBMG	Kişi Başına Milli Gelir
KİK	Kamu İhale Kurulu
KİT	Kamu İktisadi Teşebbüsü
LPG	Sıvılaştırılmış Petrol Gazları
MB	Merkez Bankası
MBK	Milli Birlik Komitesi
MC	Milliyetçi Cephe
MÇP	Milliyetçi Çalışma Partisi
MDP	Milliyetçi Demokrasi Partisi
MGK	Milli Güvenlik Kurulu
MHP	Milliyetçi Hareket Partisi
MNP	Milli Nizam Partisi
MSP	Milli Selamet Partisi
NATO	Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü
OECD	Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü
ÖBD	Ödemeler Bilançosu Dengesi
PİBKE	Politik İstikrarsızlık-Büyüme Kuznets Eğrisi
PRS Group	Politik Risk Grubu
RK	Rekabet Kurumu
RP	Refah Partisi
RTÜK	Radyo ve Televizyon Üst Kurulu
s.	Sayfa No
SHP	Sosyal Demokrat Halkçı Parti
SODEP	Sosyal Demokrasi Partisi
SPK	Sermaye Piyasası Kurulu

SPYA	Süreç Politikası Yönlü Analiz
SRF	Sosyal Refah Fonksiyonu
ŞK	Şeker Kurumu
TAPDK	Tütün, Tütün Mamulleri ve Alkollü İçkiler Piyasası Düzenleme Kurumu
TBMM	Türkiye Büyük Millet Meclisi
TCMB	Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası
TEFE	Toptan Eşya Fiyatları Endeksi
TİP	Türkiye İşçi Partisi
TİSK	Türkiye İşverenler Sendikası Konfederasyonu
TK:	Telekomünikasyon Kurumu
TL	Türk Lirası
TOBB	Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği
TSK	Türk Silahlı Kuvvetleri
TÜFE	Tüketici Fiyatları Endeksi
TÜSİAD	Türkiye Sanayicileri ve İşadamları Derneği'nin
USD	ABD Doları
v.b.	ve benzeri
v.d	ve diğerleri
WB	Dünya Bankası
WTO	Dünya Ticaret Örgütü
YTP	Yeni Türkiye Partisi

TABLolar LİSTESİ

Tablo 1: Politik Konjonktür Dalgalanmaları Teorileri	89
Tablo 2: Politik Partilerin Amaç Sıralaması	134
Tablo 3: Sosyal Grupların Amaç Sıralaması.....	134
Tablo 4: Ekonomik Süreç Politikasında Amaç - Araç Etkileşimi	137
Tablo 5: 1950-1959 Dönemi Türkiye'nin Ekonomik Göstergeleri.....	189
Tablo 6: 1950-1959 Dönemi Borç Göstergeleri.....	191
Tablo 7: 1960-1979 Dönemi Türkiye'nin Ekonomik Göstergeleri.....	213
Tablo 8: 1960-1979 Dönemi Borç Göstergeleri.....	215
Tablo 9: 1960-1979 Dönemi Kişisel Gelir Dağılımı	219
Tablo 10: 1980-2006 Dönemi Türkiye'nin Ekonomik Göstergeleri	255
Tablo 11: 1980-2006 Dönemi Borç Göstergeleri.....	258
Tablo 12: 1980 Sonrası Kişisel Gelir Dağılımı	268
Tablo 13: Politik İstikrarsızlık - Ekonomi İlişkisi.....	273
Tablo 14: Türkiye' de Politik İstikrarsızlık - Ekonomi İlişkisi	274
Tablo 15: Ekonometrik Analiz Sürecinin Aşamaları.....	283
Tablo 16: Panel Veri Analizinde Kullanılan Değişkenler	286
Tablo 17: Panel Veri Analizi Birim Kök Testi Sonuçları.....	287
Tablo 18: PİBKE Modeli Panel Veri Analizi Sonuçları.....	289
Tablo 19: Panel Veri Değişkenlerinin Medyan Değerleri(1985-2004)	290
Tablo 20: Sabit Etkiler	293
Tablo 21: Zaman Etkileri	295
Tablo 22: Ekonometrik Analizde Kullanılan Değişkenler.....	296
Tablo 23: Yapısal Kırılmaları Dikkate Almayan Birim Kök Testleri	298
Tablo 24: Yapısal Kırılmaları Dikkate Alan Zivot-Andrews Birim Kök Testi	299
Tablo 25: PİBKE Modeli Türkiye Uygulaması	301
Tablo 26: Yapısal Değişkenler Büyüme İlişkisi.....	306
Tablo 27: Yapısal Değişkenler Büyüme Etkileşimi (Gregory-Hansen Eşbütünleşme Testi Sonuçları)	308
Tablo 28: Yapısal Değişkenler Fiyat İstikrarı İlişkisi.....	313
Tablo 29: Yapısal Değişkenler Fiyat İstikrarı Etkileşimi (Gregory-Hansen Eşbütünleşme Test Sonuçları)	314
Tablo 30: Yapısal Değişkenler Gelir Dağılımı Etkileşimi.....	318
Tablo 31: Yapısal Değişkenler Gelir Dağılımı Etkileşimi (Gregory-Hansen Eşbütünleşme Test Sonuçları)	319
Tablo 32: Yapısal Değişkenler CİD Etkileşimi.....	322
Tablo 33: Yapısal Değişkenler CİD Etkileşimi (Gregory-Hansen Eşbütünleşme Test Sonuçları)	323
Tablo 34: Yapısal Değişkenler İstihdam Etkileşimi.....	327
Tablo 35: Yapısal Değişkenler İstihdam Etkileşimi (Gregory-Hansen Eşbütünleşme Testi Sonuçları)	328
Tablo 36: Yapısal Değişkenler Politik İstikrarsızlık Etkileşimi.....	332
Tablo 37: Yapısal Değişkenler Politik İstikrarsızlık Etkileşimi (Gregory-Hansen Eşbütünleşme Testi Sonuçları)	333

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1: Medyan Seçmen.....	45
Şekil 2: Ekonomi-Politika İlişkisi ve Karar Mekanizmaları	61
Şekil 3: İki Partili Sistemde Politika Yakınsaması.....	75
Şekil 4: Aşırı Uçlarda Yoğunlaşan Seçmen Dağılımında Politik Yakınsaması.....	76
Şekil 5: Çok Partili Sistemin Ortaya Çıkışı.....	77
Şekil 6: Seçmen Dağılımının Yanlış Tahmin Edilmesi	78
Şekil 7: Optimizasyon ve Tatmin Modeli	83
Şekil 8: Politika Uygulama Süreci.....	85

EKLER LİSTESİ

EK 1: Ülke Gruplarında Yer Alan Ülkeler	382
EK 2: Örneklem Ülkelerin Büyüme Tahminleri Politik İstikrarsızlık İlişkisi	384
EK 3: Ülkelerin Büyüme Tahminleri Politik İstikrarsızlık İlişkisi	385
EK 4: Türkiye'nin Panel Veri ve Zaman Serisi PİBKE Grafikleri	392

GİRİŞ

Özellikle 1970’lerde yaşanan stagflasyon olgusundan sonra makro ekonomik büyüklüklere ve istikrar politikalarına ilişkin analizlerde geleneksel yaklaşımlardan farklı olarak, doğrudan ekonomik nedenlerin yanında, politik ve kurumsal faktörlerin etkisi de dikkate alınmaya başlanmıştır. Dolayısıyla stagflasyon karşısında mevcut teorilerin yetersiz kalması, makro ekonomi politikasında politik boyutların incelenmesini beraberinde getirmiştir. Bu süreçte ekonomik değişkenler üzerinde demokratikleşmenin etkisinin kesin olarak belirlenememesi üzerine, ekonomik değişkenler üzerinde politik istikrarsızlığın etkisi incelenmeye başlanmıştır. Dolayısıyla politik rejimin tipinden çok, politik rejimin istikrarı önem kazanmıştır. Ayrıca yaşanan ekonomik istikrarsızlıkların da politik alan ve politik istikrarsızlık üzerindeki etkileri analiz edilmiştir.

Söz konusu analizlerde kullanılan ekonometrik yöntemler ve politik istikrarsızlık göstergeleri birbirlerinden farklılıklar göstermektedir. Uygulamalı literatürde yatay kesit, panel veri ve zaman serisi yöntemleri kullanılmaktadır. Politik istikrarsızlık göstergesi olarak da, politik risk endeksi, araştırmacılarının kendilerinin oluşturdukları farklı politik istikrarsızlık endeksleri ve hükümet tiplerine ilişkin göstergeler kullanılmaktadır.

Bu çalışmanın temel amacı, ekonomi-politika etkileşimine yönelik süreç politikalarını incelemektir. Çalışmanın genel amacı çerçevesinde öncelikle politik istikrarsızlık ile büyüme arasındaki ilişki analiz edilmektedir. Bu ilişki “Politik İstikrarsızlık - Büyüme Kuznets Eğrisi” yaklaşımı ile incelenmektedir. Model bağlamıyla da Kuznets Eğrisi literatürü referans alınmaktadır.

Çalışmanın birinci bölümünde öncelikle ekonomi okullarında ekonomi-politika etkileşimi alınmaktadır. Daha sonra ekonomi politikasında karar ve koordinasyon mekanizması kendi yaklaşımımızla açıklanmaya çalışılmaktadır. Çalışmanın ikinci bölümünde Türkiye’de ekonomi politikası karar birimlerinin davranış motifleri ve dönemler itibarıyla ekonomi ve politika etkileşimi betimsel bir yaklaşımla ele alınmaktadır. Üçüncü bölümde ise çalışmanın özgün amacı ve kullanılan yöntemler çerçevesinde politik istikrarsızlığın ekonomik süreç politikası

amaçları üzerine etkileri analiz edilmektedir. Burada, öncelikle PİBKE yaklaşımı çerçevesinde kurulan temel hipotezden elde edilen türev hipotezler sınanmaktadır. Daha sonra kabul edilen hipotez bağlamı analizlere yer verilmektedir.

BİRİNCİ BÖLÜM

EKONOMİ BİLİMİNDE EKONOMİ-POLİTİKA İLİŞKİSİ

Bu bölümde öncelikle, ekonomi okullarında ekonomi-politika etkileşimi literatür çerçevesinde incelenmektedir. Daha sonra, ekonomi politikasında, kararların hangi motivasyonlarla alındığı dikkate alınarak ekonomi politikasında karar alma mekanizması ortaya konulmaktadır. Ayrıca, çalışmanın esas amacına temel olmak üzere politik istikrarsızlıkla ekonomik süreç politikası amaçları arasındaki etkileşim incelenmektedir.

1.1. EKONOMİ OKULLARINDA EKONOMİ - POLİTİKA ETKİLEŞİMİ

Geleneksel iktisat teorileri çerçevesinde oluşturulan modeller ve yapılan analizler dolayısıyla ekonomi politikası önermeleri, genellikle analizlerin normatif boyutunu oluşturan politik süreci göz ardı etmekte, bir başka deyişle **ceteris paribus** sınırları içerisine almaktadır. Ekonomi – politika ilişkilerinin daha değişik bir içerikte ele alınmasında kamu tercihi teorisinin (yeni politik iktisadın) önemli rolü olmuştur. Bu yaklaşımda içsel büyüme kuramlarında, teknolojinin içselleştirilmesi gibi politika da içselleştirilmiştir. Kamu tercihi teorisinde, politik ekonomi modellerinde, ekonomi politikası kararlarının, tek amacı sosyal refahı maksimize etmek olan ekonomi politikası karar birimleri tarafından alındığı görüşü eleştirilerek, kararların kurumsal yapı içinde gelişen politik bir mücadelenin sonucunda alındıkları görüşü ileri sürülmüştür. Dolayısıyla politik ortamın ekonomi üzerindeki etkileri incelenmeye başlanmıştır.

Aşağıda, iktisat okullarında yalnızca ekonomi-politika ilişkileri, okulların devlet müdahaleleri ile ilgili görüşleri ve/veya iktisat politikalarını değerlendirme tarzları incelenecektir.

1.1.1. KLASİK OKUL'DA EKONOMİ – POLİTİKA ETKİLEŞİMİ

Kurucusu olan Adam Smith'in, Ricardo, Mill ve diğerlerinin çalışmaları üzerine kurulan Klasik okul, ekonominin politikadan ayrılabilirliği ve ekonomik

alanın egemenliği görüşünün geliştirilmesinde önemli bir rol oynamıştır. Ekonomi bilimi klasiklerde “ekonomi politik” olarak ele alınmasına rağmen, politik alanın ekonomik yaşamdan ayrılmasının gerektiğini belirtmişlerdir. Politik alanın ekonomik yaşamdan ayrılmasının en iyi yolu Adam Smith’in görünmez el varsayımıdır. Klasik iktisatçılar da fizyokratlar gibi temeli kişisel çikara dayanan doğal düzenin varlığına inanmaktadırlar. Toplum düzeni herkesin kendi çikarını korumaya yönelik çabalarıyla korunabilir. Herkesin kendi çikarını gözetmesiyle görünmez el, genel çikarın korunmasını sağlar. Dolayısıyla devletin ekonomiye müdahalesine gerek yoktur. Hatta aksi durumda görünmez elin işleyişi bozulacaktır. Ancak, ekonominin bu şekilde işleyişinde temel unsur rekabettir ve serbest rekabet ortamının sağlanması için politik otorite gerekli yasal düzenlemeyi oluşturmalı ve piyasadaki işlemlerin mevcut hukuki kural ve normlara uygun yapılıp yapılmadığını denetlemelidir. Çünkü piyasa sistemi içinde ferdin çikarı ya da toplumun çikarı ile genellikle işadamlarının çikarı çelişmektedir. İşadamların çikarı piyasanın genişletilmesi ve rekabetin daraltılması şeklindeydir. Piyasanın genişletilmesi toplumun lehine olabilir, ancak rekabetin daraltılması kesinlikle toplumun aleyhinedir. İşadamları devletin gücünü de arkalarına alarak, rekabetin daraltılmasına yönelik sınırlamaları yasalaştırma eğilimindedirler. Devletin rekabetçi piyasa sistemi içinde herkese eşit şans tanıyan liberal bir hukuk düzeni kurması gerekmektedir¹. Dolayısıyla buradan çikarılabilecek önemli bir sonuç, klasik okulda ekonomik süreç politikalarından çok, ekonomik düzen politikalarına ağırlık verilmiş olmasıdır. Yalnızca kişisel çikar tarafından yönlendirilen bir toplumun “insafsız vurguncular” toplumu olmasını engelleyen unsur rekabettir. Sosyal sonuçlarını düşünmeksizin kendisi için en iyi olanı yapan birey, aynı şekilde davranan benzer motiflere sahip bireyler kümesi ile karşılaşmaktadır. Bununla birlikte bu yaklaşımda, insanların bencil motifleri arasındaki etkileşim bu ortamda ulaşılması en beklenmedik olan “sosyal uyumu” sađlamaktadır². Kişiler kendi faydalarını maksimize ederken aynı zamanda kişisel faydaların toplamı olan toplam faydayı da maksimize ederler. Dolayısıyla politik otorite kişisel çikar motifli insan davranışlarını baskı altında tutmamalı ve bireysel özgürlükleri artırmalıdır.

¹ Selçuk Çingi, Umur Tosun, Cahit Güran, **Yolsuzluk ve Etkin Devlet**, ATO, Ankara, 2002, s. 115.

² Funda Telatar, **Politik İktisat ve İktisat Politikası**, İmaj Yayınevi, Ankara, 2004, s. 23.

Klasiklerin devletin üretim etkinliğine ilişkin görüşleri devletin ekonomideki görevlerinin sınırlandırılmasının en önemli nedenidir. Herhangi bir ekonomik faaliyet devlet tarafından gerçekleştirildiğinde, aynı faaliyetin bireyler tarafından gerçekleştirilmesine kıyasla etkinlik daha düşük olmaktadır. Kamu kurumları ilgisiz, müsrif ve yürüttüğü ekonomik faaliyetin maliyeti yüksektir. Üretimle doğrudan ilgilenmez, kamu fonlarını tüketmekle meşguldürler. Bu nedenle devlet, özel girişimin işlerine karışmamalıdır¹. Devletin ekonomik hayata müdahale etmemesinin bir diğer nedeni de politik karar birimlerinin meziyetlerine (bilgelik, dirayet, akıllılık v.b.) ilişkin belirsizliktir. Smith doğal özgürlük sistemine uygun olarak devletin ekonomik rolünü üç temel alanla sınırlamaktadır². Bunlardan ilki, ülkeyi diğer toplumların saldırı ve istilalarına karşı korumak, ikincisi tüm toplum üyelerine adil bir yönetim sergileyecek şekilde adaletin sürdürülmesini sağlamak ve son olarak özel sektörün yeterli derecede karlı bulmadığı kamu faaliyetlerini yürütmek ve sürdürmektir. İktisadi konjonktürün durgunluk dönemlerinde devletin ekonomiye müdahalesi, ekonomiye ilave istikrarsızlık getireceğinden hoş görülmemekte, zenginliği başarmanın yolu olarak; özel yatırım harcamalarının bir kısmını dışlayacağı için devletin borçlanmasının önlenmesi ile vergilerin ve kamu harcamalarının düşük tutulması politika olarak önerilmektedir. Ayrıca klasiklere göre devlet, dış ticarete de müdahale etmemelidir. Buna karşın, Smith, Ricardo ve Mill yaşadıkları dönemin koşullarını dikkate alarak, İngiltere'nin yavru sanayini koruyabilmek için geçici bir süre için dış ticarete gerekli koruma önlemlerinin alınması gerektiğini belirtmişlerdir³. Ancak Mill'e göre hükümet çağdaşlaşmanın sağlanması ve ekonominin istikrara kavuşturulması için ekonomide aktif iktisat politikaları izlemelidir⁴. Buna bağlı olarak Mill özellikle devletin ekonomiye müdahalesi konusundaki görüşleri açısından diğer klasik okul temsilcilerinden ayrılmaktadır

¹ Adam Smith, **The Wealth of Nations Boks I-III**, Penguin Boks, England, 1986, s. 446.

² Sayım Işık, "Adam Smith'in Parasal Analizinde Serbest Bankacılık: Para ve Bankacılıkta Regülasyon mu Yoksa Serbest Ticaret mi?", **Akdeniz İİBF Dergisi**, Cilt: 6 Sayı: 11, Antalya, Mayıs 2006, s. 54.

³ Gülten Kazgan, **İktisadi Düşünce veya Politik İktisadın Evrimi**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1980, ss. 109-112.

⁴ William J. Barber, **İktisadi Düşünce Tarihi**, 3. Baskı, Çev. İhsan Durdu, Şule Yayınları, İstanbul, 1999, ss. 140-142.

1.1.2. MARKSİST OKUL'DA EKONOMİ-POLİTİKA ETKİLEŞİMİ

Marksizm esas itibariyle K. Marx ve F. Engels'in görüşleri çerçevesinde gelişen modern dönemin önemli felsefi, politik ve iktisadi bakış açılarından biridir. Bu iki düşünür, insanı insana sömürdüğü gerekçesiyle liberalizme karşıdılar. Dolayısıyla, liberalizme duyulan tepkiler ve o dönemin kendine özgü koşulları Marksizmi doğuran iki neden olmuştur. Marksist düşüncenin felsefi temelini diyalektik/tarihsel materyalizm oluşturmaktadır. Engels'in deyimiyle, diyalektik materyalizme göre, gıdasız insan ve insansız tarih düşünülemez. Dolayısıyla ilk tarihsel yasa, ihtiyaçları tatmin edecek araçların üretimidir. Engels'e göre tarihsel materyalizm kavramı, üretim ve üretimle birlikte ürün değişiminin sosyal düzenlerin temeli olduğu prensibinden hareket etmektedir. Tarihteki tüm toplumlarda ürün dağılımı ve bununla birlikte toplumun sınıflara ayrılma süreci, ne üretildiği, nasıl üretildiği ve ürünün nasıl mübadele edildiği ile ilgilidir¹. Üretim biçimi değiştiğinde ortaya çıkan yeni üretim ilişkilerine uygun yeni bir sosyal ilişkinin ortaya çıkması gerekir. Değişen üretim biçimiyle mevcut sosyal ilişkiler arasında meydana gelen zıtlık, değişmeye neden olur.

Marx'ın diyalektik materyalizm görüşüne göre, bir toplum yapısını, "Ekonomik Alt Yapı" ve bunun üzerine kurulmuş olan "Yasal ve Sosyal Üst Yapı" oluşturmaktadır. Ekonomik alt yapıyı belirleyen "Üretim Biçimi"dir. Üretim biçimi de "Üretim İlişkileri" ve "Üretim Güçleri"nden oluşmaktadır. Üretim ilişkileri ya insanlar arası (Beşeri İlişkiler) ya da insanlarla mallar (Mülkiyet İlişkileri) arasında olabilir. Her üretim süreci, yöneten ve yönetilen sınıfları oluşturur. Marx, yönetici sınıfın üretim sürecini destekleyen inanç, yasa, kültür, ahlak kuralları ve yurtseverlik gibi unsurlarını üst yapı olarak adlandırmaktadır. Sosyal değişim süreci, kendi içinde yalnızca eski kurumları baskı altına alan yeni keşiflerin sonucu değil, aynı zamanda yeni sınıfların, eski sınıfların yerine geçme sürecidir. Marx'a göre toplum mevcut üretim biçimi ile ortak bir ilişki içinde olan insanları bir araya getiren sınıflar şeklinde örgütlenmekte ve ekonomik değişim tüm sınıfları tehdit etmektedir. Örgütsel ve teknik üretim güçleri değiştikçe, sosyal üretim ilişkileri de değişmektedir. Üst katmandakiler, alt katmanlara indiği gibi alt katmandakiler de üst

¹ Funda Telatar, a.g.e., s.30.

katmanlara çıkabilirler. Bu nedenle de sınıflar arasında çatışma ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla Marx'a göre bu güne kadar mevcut olan bütün toplumların tarihi, sınıf çatışmalarının tarihidir¹. Marksist yaklaşımda politik, ekonomi analizinin merkezinde sınıf kavramı bulunmaktadır. Bu yaklaşımda ekonomi ile politika arasındaki ilişkiyi anlamak için politik olarak organize olmuş sınıfların nasıl ortaya çıktığı ve bireysel çıkarlardan sınıf çıkarına nasıl geçildiğinin belirlenmesi gerekmektedir².

Marx, kapitalist ekonomide sınıfların ortaya çıkış sürecini açıklamaya, klasik teoride piyasanın amacına ilişkin anlayışın sorgulanması ile başlamaktadır. Marksist teoride, piyasa ekonomisi, bireylerin özel refahını maksimize eden bir mekanizma değil, kapitalistin artık değerden yararlanmasını sağlayan ve sermaye birikimini kolaylaştıran araçtır. Artık değer, bireylerin yalnızca kendilerine fayda sağlayan bazı malları satın almak için para tuttıkları tezine dayalı neoklasik teoriden farklı olarak; paranın kar beklentisi ile tutulduğu bir devresel akımın sonucunda ortaya çıkmaktadır. Neoklasik teoride, bireylerin çeşitli malları satın alabilmek için sahip oldukları mülkleri sattıkları kabul edilirken (Mal ⇔ Para ⇔ Mal), Marksist teoride paranın, sonuçta daha fazla para elde etmek umudu ile sermaye malları alımına yöneltildiği bir sermaye çevrimi (Para ⇔ Mal ⇔ Para) tanımlanmaktadır. Bu zincirde Para'-Para arasındaki fark, "artık değeri" göstermektedir. Artık değer kapitalistin gelirini ve amacını göstermektedir. Emek de dahil olmak üzere herhangi bir mülk sahibinin iki çevrimden hangisinde yer alacağı, yapısal koşullara bağlıdır ve bireyler yerine sınıflar arası ayrılıkların sonucudur. Bir bireyin, parayı ihtiyaçlarını giderecek mallar satın almak için mi, yoksa sermaye birikimi veya kar amacı ile mi tuttuğu sorusunun yanıtı bireyin neye sahip olduğuna (emek gücü veya sermaye) bağlıdır³. Bireylerin neye sahip oldukları içinde buldukları sosyal sınıfı, dolayısıyla ortak olarak paylaştıkları sınıf çıkarlarını belirler. Bireylerin mensup oldukları sınıfı belirleyebilmek için ikisi objektif, biri subjektif olmak üzere üç ölçüt bulunmaktadır. Birinci objektif ölçüt, bireylerin üretim sürecindeki yeridir. İkinci objektif ölçüt, insanların üretim araçlarıyla olan mülkiyet ilişkileridir. Subjektif unursa, bireyin mensup olduğu sınıfın bilincinde olup olmadığıdır. Sınıf çıkarından, politik çıkara

¹ Karl Marx, Friedrich Engels, **Komünist Parti Manifestosu**, Çev. Sol Yayınları Yayın Kurulu, Sol Yayınları, Ankara, 1998, s. 22.

² Funda Telatar, **a.g.e.**, s. 32.

³ Funda Telatar, **a.g.e.**, s. 33.

geçiş, iktisat ile politika arasındaki temel bağlantıyı sağlamaktadır. Marksist analizlerde, kapitalist ve işçi sınıfı olmak üzere, iki sınıfın bulunduğu varsayımıyla analizler yapılmaktadır. Ekonomik çıkarların belirlediği sınıfların politik alanda taleplerini yerine getirme çabaları söz konusu iki sınıf arasında çıkar çatışmalarına neden olmaktadır. Burada çıkar çatışmasını ortaya çıkaran unsur Marx'a göre kapitalistlerin kar olarak elde ettikleri artık değeri artırma çabalarıdır. Artık değer artarken, işgücünün ücreti düşeceğinden, iki sınıfın çıkarları birbirine rakip hale gelmekte ve Kapitalist sistemin işleyişi kapitalistlerin durumunu iyileştirirken işçi sınıfının durumunu kötüleştirmektedir. Yaşam koşulları giderek kötüleşen işçiler bilinçlenecek ve sömürülmelerine neden olan bu sistemi ortadan kaldıracaklardır. Dolayısıyla, kapitalist dönemin sonu gelecektir¹.

Engels'e göre ise devlet sınıf çatışmasını önleyecek toplum tarafından oluşturulan ve sınıfların üstünde bir kurumdur. Devlet, sınıf çatışmasını önlemek ve çatışmadan doğan suçları cezalandırmak amacıyla asker, polis ve yargıya ihtiyaç duyar. Bu kurumlar ortaya çıktığında ise bunların finansmanı için vergi toplar. Vergiyi kapitalistler ödeyeceği için, kapitalistlerle devlet arasında organik bir bağ kurulur ve devlet kendini ayakta tutan kapitalistler lehine işlem yapan bir kurum haline gelir.

Kapitalist sınıf, sahip oldukları üretim araçlarından aldıkları güçle topluma hükmetmek amacıyla, devleti bir araç olarak kullanır ve çıkarlarını gerçekleştirirler. Kapitalist sınıfın çıkarları iki tiptir. Bunlar kapitalistlerin servet pozisyonları ve sosyal sistemin özel servet birikimine olanak verecek şekilde güvenliğinin sağlanmasıdır. Bunlardan ilki kişisel çikardır ve kapitalistler arasında bu açıdan rekabet söz konusudur. İkincisi ise kapitalistlerin ortak olarak paylaştıkları, dolayısıyla sınıf bilincine sahip olmalarını sağlayan politik bir çikardır². Dolayısıyla kapitalist sınıf politik alanda da kendi çıkarlarının gerçekleşmesi yönünde devleti bir araç olarak kullanacaktır.

İşçiler kapitalistlerin hakimiyetine son verince devlet bir süre daha ayakta kalacaktır. Sınıfsız bir toplumun tam anlamıyla oluşması kapitalistlerin tamamen ortadan kalkması, insanların kendi kendilerini yönetir hale gelmesi, iç ve dış

¹ Sheila C. Dow, **The Methodology of Macroeconomic Thought**, Edward Elgar, USA, 1998, s. 214.

² Funda Telatar, **a.g.e.**, s. 40.

düşmanların yok olması için bu gereklidir. Dolayısıyla devletin yok olması üç aşamada gerçekleşecektir¹.

1.Aşama (İşçi Sınıfı Diktatoryası): İşçi sınıfı iktidara gelince devlet düzenini yeniden ayarlayacak, devleti kapitalist sınıf ile savaşıyor ve üretim araçlarını toplumsallaştıran bir güç olarak kullanacaktır.

2. Aşama (Sosyalist Dönem): Herkesin işçi olduğu, fakat iktisadi bolluğun henüz oluşmadığı dönemdir. İşçiler ücret karşılığında çalışır, tüketim herkesin üretim gücüne göre ayarlanır. Bir takım haksızlıkları engellemek için devlet hala vardır.

3. Aşama (Komünizm Dönemi): Bu dönemde iktisadi açıdan tam bir bolluğa ulaşıldığı için “gücüne göre herkesten, ihtiyacına göre herkese” ilkesi gerçekleşir. İnsanlar kendi kendilerini yönetecek olgunluğa ulaşırlar ve devlet kendiliğinden yok olup gider.

Böylece Marx, sınıf temelli bir analiz yaparak sonunda devletin yok olacağı bir sistem oluşturmuştur.

1.1.3. NEOKLASİK OKUL'DA EKONOMİ-POLİTİKA ETKİLEŞİMİ

Neoklasikler, klasiklerin kabul ettikleri serbest (tam) rekabet², tam istihdam, Say Yasası ve görünmez elin gücünü aynı şekilde kabul ederler. Makro ekonomik büyüklüklerin davranışları konusunda klasiklerle, neoklasikler arasında herhangi bir farklılık olmamakla birlikte neoklasiklerin temel ilgi noktasını üretici ve tüketici birimlerin davranışları yani mikro değişkenler oluşturmaktadır. Dolayısıyla klasik iktisadın görüşlerinin mikro temellerini oluşturarak klasik düşüncüyü savunmayı amaçlamışlardır³.

Neoklasikler, klasiklerin devlete yükledikleri görevleri aynen kabul etmişlerdir. Neoklasik yaklaşımda piyasaların ve politik kurumların temel amacı mevcut kaynaklar veri iken, ihtiyaçları maksimum düzeyde tatmin etmektir. Bu bağlamda devlet; klasik esaslara bağlı kalmalı, piyasanın başarısız olduğu durumlara

¹ Osman Demir, **Ekonomide Devlet**, SPK, Ankara, 1997, s. 46-47.

² Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. Joan Robinson, “Tam Rekabet Nedir?”, **Devlet, Rekabet, Mülkiyet ve İktisat**, Çev. Mümtaz Tarhan, Der. Ömer Demir, Değişim Yayınları, Adapazarı, 2000, ss. 285-305

³ Arif Ersoy, **İktisadi Teoriler ve Düşüncelerin Gelişme Tarihi**, ABAM Yayınları, İzmir, 1990, s. 243.

karşı önlem almalı, mülkiyet haklarını korumalı, denk bütçe uygulamalı ve gerektiği takdirde para politikası uygulamalıdır. Üretim ve tüketimde Pareto optimumu, bireylerin rasyonel davranması durumunda kendiliğinden sağlanacağından devletin ekonomiye müdahale etmesini istemezler. Bu nedenle devlet, piyasayı düzenlemeli ve piyasanın başarısız olduğu durumları ortadan kaldırarak bireylerin fayda maksimizasyonunu sağlamalıdır.

Sözleşmelerin gönüllülük ilkesine dayandığı, mübadeleye karşı herhangi bir engelin olmadığı ve mübadelenin sonuçlarının sadece mübadelenin taraflarını etkilediği sürece; bireylerin fayda düzeylerini artırmak amacıyla fırsatları tam olarak kullanmalarına olanak sağlanmalıdır. Bu bağlamda devletin iki önemli görevinden biri, gönüllü mübadelenin esası olan mülkiyet haklarının oluşturulması ve korunması, diğeri mübadeleye taraf olmayanlar üzerinde mübadelenin doğurduğu olumlu ve olumsuz etkileri (meydana gelen dışsallıkları) denetlemektir¹. Böylece devlet piyasanın etkin çalışmasını sağlayacaktır.

Neoklasik politik iktisadın ilgi alanına giren bir diğerkonu dışsallıkların, kamusal malların, artan getirilerin (aksak rekabet piyasalarının) varlığından ve bilgi yetersizliği ile belirsizlikten kaynaklanan piyasa başarısızlıklarıdır. Neoklasik görüşte devlet ortaya çıkan tüm piyasa başarısızlığı tiplerinde gerekli tüm önlemleri almalıdır². Böylece ekonomik birimlerin sağlayacakları fayda tatminini maksimize etmelidir.

Neoklasikler ekonominin genel olarak dengede ve istikrarlı olduğunu kabul ederler. Bunun sonucu olarak, devletin de denk bütçe uygulaması gerektiğini düşünürler. Aksi takdirde devletin açık ya da fazla veren bütçeler yapması ekonomiyi istikrarsızlaştırır.

Neoklasikler maliye politikasına karşı çıkarlar ve devletin ekonomide ortaya çıkabilecek istikrarsızlıklar karşısında para politikası uygulamasını isterler. Neoklasiklerin para politikasına ilişkin görüşleri paranın miktar teorisine dayanmaktadır. Bu teoriye göre para arzındaki artış fiyatlar genel seviyesini aynı yönde ve aynı oranda artırmaktadır. Ekonomiye müdahaleye karşı ve parayı olayları

¹ Osman Demir, **a.g.e.**, s. 35.

² Osman Demir, **a.g.e.**, s. 35.

örtlen bir peçe kabul eden neoklasiklerin para politikasını savunması çelişkili gibi görünebilir. Aslında burada bir çelişki yoktur. Klasiklerin aslında savundukları şudur: Ekonomide herhangi bir nedenle bir değişiklik ortaya çıkabilir. Örneğin, işgücünün verimliliği artabilir, bireylerin marjinal tasarruf eğilimi değişebilir, fiyat istikrarı bozulabilir. Bu tür sorunların giderilmesinde maliye politikası araçları yerine para politikası araçları tercih edilmelidir. Çünkü mali araçlar aslında para politikasının araçlarıdır. Örneğin devlet harcamalarının artırılması aslında para arzının artırılmasıdır. Çünkü devlet harcamaları; para arzı artırılmadan artırılabilecek olursa, yani devlet tahvil satarak veya vergileri artırarak ihtiyacı olan parayı halktan alırsa bu artış, bireylerin harcamalarını azaltıp bu fonları devlete harcatmak demektir ki; böyle bir durumda toplam ekonomi yönünden harcama miktarı değişmeyecek, yalnızca harcayan değişecektir. Devlet harcamalarındaki artışın gerçek bir talep artışına yol açması ancak bu harcama artışının yeni para basılması ile mümkündür. Yeni para basıldıktan sonra devlet harcamaları para politikasının bir aracı halini alır¹. Bu nedenle ekonomide istikrarı korumak için ekonomi politikası kullanılacak olursa bu para politikası olmalıdır.

1.1.4. KEYNEZYEN OKUL'DA EKONOMİ-POLİTİKA ETKİLEŞİMİ

Keynes'in tanık olduğu dönem, İngiltere ve diğer kapitalist ülkelerin şiddetli bir depresyon ve işsizliği yaşadığı; bu sorunları gidermek için çeşitli önlemler aldığı; Klasik iktisadi çözümlerinin sorunları gideremediği bir dönemdir. Keynes'in iktisadi düşünce sistemini hazırlayan en önemli etkenin Batı dünyasının özellikle İngiltere'nin içinde bulunduğu dönemin ekonomik koşulları olduğunu söylemek mümkündür². Keynes, görünmez elin yanına devletin aktif bir ekonomi politikası yürütmesini kısmen ikame ederek liberal kapitalizmden, müdahaleci kapitalizme yumuşak geçişi sağlamış ve ekonomik krizin sistem krizine dönüşmesini engellemiştir.

Keynes modern ekonominin dengesini, mutlaka tam istihdamda bulmadığını savunmuştur. Keynes'e göre bu denge gayri iradi işsizliğin bulunduğu bir ekonomide -eksik istihdam dengesi- olabilirdi. Eksik istihdam dengesi, Say Yasası'nın yok

¹ Vural Savaş, **Politik İktisat**, 4. Bası, Beta Basım, İstanbul, 1998, ss. 190-191.

² Don Patinkin, "Keynes and Economics Today", **The American Econometric Review**, May 1984, s.99.

sayılması, talebi sürdürebilmek için gelirlerle açığa çıkarılan devlet harcamalarına başvurulması Keynes Sisteminin esaslarıdır¹.

Keynes “İstihdam, Faiz ve Paranın Genel Teorisi” adlı eserinde ekonomik sorunları yeniden tanımlamış ve çözüme yönelik yeni politikalar önermiştir. Birçok konuda klasik ekonominin hatalarını ortaya koymuş ve eleştirmiştir². Keynes’in eleştirisinin özü Say Kanunu kesinlikle reddetmesi olarak belirtilebilir³.

Keynes’ göre, büyümenin motoru tasarruflar değil harcamalardır. Gelir ve istihdamı artırmak isteyen bir politikanın hedefi toplam talebi artırmak olmalıdır. Devlet toplam talebi arttırmak amacıyla ekonomiye müdahale etmelidir. Ancak Keynes, devlet müdahalesi ile devletin bizzat işletmecilik yapmasını değil, toplam talebin para ve özellikle maliye politikaları ile dolaylı ya da doğrudan yönlendirilmesini kastetmektedir⁴. Devlet arzulanan bir toplam talep düzeyine ulaşmak için ekonomide dışsal, ancak politika otoritelerinin kontrolü altında olan kamu harcamalarını kullanabilir. Diğer yandan devlet vergi oranlarını düşürmek yoluyla bireylerin kullanılabilir gelirlerini arttırarak da efektif talebi etkileyebilir.

Keynes devletin büyümeyi arttırıcı rolünü çarpan mekanizması ile anlatmıştır. Kamu harcaması milli geliri çarpan oranında doğrudan arttırırken, vergiler marjinal tüketim eğilimine bağlı olarak milli geliri dolaylı yoldan azaltacaktır. Ancak milli gelirdeki artış, azalıştan büyük olacağı için milli gelirden net bir artış meydana gelecektir. Bu durum Keynesyen ekonomide etkin devletin bir göstergesidir. Buradan çıkarılacak sonuç Keynesyen iktisatta kamu harcamalarının büyümeyi etkilemek için kullanılacak bir ekonomi politikası aracı olmasıdır⁵. Keynes, yaşadığı dönemde görülen durgunluğu aşılması için devletin kamu harcamalarını arttırmasını önermiştir.

¹ John Kenneth Galbraith, **İktisat Tarihi**, Dost Kitabevi, Ankara, 2004, s.204.

² Keynes, Klasik ve Neo-Klasik iktisatçıların tümünü Klasikler olarak kabul etmemektedir. John Maynard Keynes, **İstihdam, Faiz ve Paranın Genel Teorisi**, Çev. Asım Baltacıgil, Fakülteler Matbaası, İstanbul, 1969, s. 1.

³ Paul M. Sweezy, “John Maynard Keynes”, **İktisat Çevirileri**, Çev. Bilsay Kuruç, Ankara Üniversitesi Yayınları, Ankara, 1964, s. 57.

⁴ İsmet Ergün, “Devlet ve Ekonomi”, **H.Ü. İİBF Dergisi**, Cilt:18, Sayı:1, Ankara, 2000, s. 4.

⁵ Alparslan Akçoraoğlu, “Kamu Harcamaları, Kamu Gelirleri ve Keynesçi Politikalar: Bir Nedensellik Analizi”, **Gazi Üniversitesi İİBF Dergisi**, Cilt: 1 Sayı:3 Ankara, 1999, s. 2.

Yabancıların gelirine bağı olan ihracat, milli mallara yabancıların yaptığı harcamalar olduğu için efektif talebi oluşturan bir diğer unsurdur. Bu harcamalar yurt içinde gelirleri arttırdığı için toplam talebi genişletmektedir. Öte yandan ithalat da yabancı mallara yapılan harcamalar olduğu için yurt içindeki gelirleri azaltmakta ve talep hacmini daraltmaktadır. Bu nedenle Keynes korumacı bir iktisat politikasının önemini belirtmiştir.

Keynesyen ekonomide, ekonomi-politika ilişkisi incelenirken Keynes'in ekonomik düzene ilişkin iki önemli görüşü ortaya çıkmaktadır.

- Klasiklerin savunduğu gibi ekonomi her zaman tam istihdamda değildir ve hatta tam istihdam tesadüfi bir durumdur. Ekonominin doğasında istikrarsızlık vardır ve iktisadi faaliyetler doğal yasalarla yönetilmemektedir.
- Devlet aktif ekonomi politikaları yürüterek ekonomik istikrarı sağlamalıdır.

Burada çalışmamız açısından üzerinde durulması gereken konu; Keynesyen yaklaşımda devletin ekonomiye müdahalesinin gerekçesini oluşturan ekonomiye istikrar kazandırma amacının teknik, yani ekonomik bir süreci mi, yoksa politik karar birimlerinin ekonomiyi kendi çıkarları doğrultusunda yönlendireceklerini ifade eden politik bir süreci mi oluşturacağıdır. Bu sorunun cevabı söz konusu sürecin teknik bir süreç olacağı şeklindedir. Kendisi politik eğilimi açısından bir elitist olan Keynes, teorilerini geliştirirken “Harvey Road Önermesi”ni esas almıştır. Harvey Road önermesi; genel olarak devlet politikasının, özel olarak da ekonomi politikasının akıllı, ekonomi bilgisine sahip ve yalnızca kendi vicdan ve düşünce sistemine karşı sorumlu kimselerce belirlendiğini öngörmektedir¹. Dolayısıyla gerek politikacılar gerekse diğer ekonomi politikası karar birimleri herhangi bir çıkar arayışında olmadan iktisat politikalarını yürüteceklerdir. Böylece politik gücün, kamu yararına ekonomiye müdahale ederek, ekonomik süreci etkilediği rasyonalist bir yaklaşım ortaya çıkmaktadır².

¹ Recep Kök, **Ekonomi-Politik Popülizm Özelleştirme ve KİT'ler**, Dergah Yayınları, İstanbul, 1995, ss. 154-155.

² Hüseyin Akyıldız, “Freud’çu, Liberal ve Marksist Kişilik Kuramlarının Türevi Olarak Toplum, İktisat ve Siyaset Teorileri”, **Akdeniz İİBF Dergisi**, Cilt:6 Sayı:11, Antalya, Mayıs 2006, s. 10.

1.1.5. MONETARİST OKUL'DA EKONOMİ-POLİTİKA ETKİLEŞİMİ

1960'lı yılların sonlarına gelindiğinde Keynesyen İktisat üç yönden eleştiriye uğramıştır¹. Bunlardan ilki stagflasyonun ortaya çıkması yani enflasyon ile işsizlik arasındaki ilişkinin Phillips eğrisinin öngördüğü şekilde değil, her ikisinin de aynı anda artışı şeklinde yeni bir sorunun görülmesidir. İkinci eleştiri konusu, Keynesyen politikaların bu sorunun çözümünde başarısızlığına yönelik olmuştur. Üçüncü eleştiri konusu, yeterli teorik çalışmalar ile mikro düzeyde temellendirilmemiş olmasıdır. Keynes makro ekonomi üzerinde durmuş mikro değişkenlere yeterince değinmemiştir.

Söz konusu eleştiriler Keynesyen olmayan bir makro iktisadın geliştirilmesinin hareket noktasını oluşturmuş ve monetarizm güçlü bir teori olarak ortaya çıkmıştır. Monetarizmin kurucusu olan Milton Friedman, devletin ekonomideki istikrarsızlıkları gidermek amacıyla yaptığı müdahalelerin durumu daha da kötüye götüreceğini savunmuştur². Monetaristlere göre Keynesyen politikalar, devletin hemen her konuya müdahale etmesi sonucunu beraberinde getirmiştir. Bu görüşle yapılan uygulamalar sonucunda sübvansiyonlar devlet harcamaları içinde her yıl daha fazla bir pay almış; refah devleti, sosyal amaçlı harcamalar, teşvik tedbiri, kalkınma hedefleri gibi isimler altında harcamalar artırılarak bütçeler genişletilmiş ve bu da enflasyonu şiddetlendirmiştir. Ayrıca devletin bu harcamaları finanse etmek veya talebi kontrol etmek amacıyla vergileri artırmak istemesi politik gerginliği şiddetlendirmiş ve etkili baskı grupları, devlet maliyesinin ekonomik göstergeler yerine politik göstergelere uymasını sağlamıştır³. Dolayısıyla Monetaristler maliye politikasına karşı çıkarlar ve sonunda para politikasına dayanmayan bir maliye politikasını önemsiz sayarlar. Friedman'a göre enflasyonu önlemede tek bir mükemmel para ve maliye politikası bileşimi yoktur. Bununla birlikte enflasyonu

¹ Ömer Demir, **Kurumcu İktisat**, Vadi Yayınları, Ankara, 1996, s. 30.

² Milton Friedman, "The Effects of a Full-Employment Policy on Economic Stability: A Formal Analysis", **Essays in Positive Economics**, The University of Chicago Press, 1953, s. 117.

³ Sadık Acar, "Maliye ve Para Politikalarının Etkinliği Açısından Keynesci ve Monetarist Yaklaşımların Mukayesesi", **Ege Üniversitesi İktisat Fakültesi Dergisi**, Yıl: 2, Sayı: 4, İzmir, Kasım 1982, ss. 123-124.

önlemede denk bütçe ile birlikte kullanılacak para politikası iyi bir bileşim olacaktır¹. Para politikasını etkin kabul etmelerine rağmen, para politikasının etkilerinin bir zaman gecikmesi ile ortaya çıkması nedeniyle monetaristler para politikasını sık başvurulan ve her zaman olumlu sonuç veren bilimsel bir politika olarak görmezler. Bu nedenle kısa süreli dalgalanmaların etkisinde kalmadan para arzını her yıl sabit oranda artırarak istikrarlı bir politika izlemek gerekmektedir. Aksi taktirde bugün enflasyon var diye para arzı daraltılırsa gelecekte deflasyon, bugün deflasyon var diye para arzı genişletilirse gelecekte enflasyon olur. Devlet istikrarı sağlamak amacıyla ekonomiye müdahale ederse istikrarı bozar. Ekonomik istikrar devletin müdahalesiyle değil, istikrarlı bir para politikası ile sağlanabilir. Bunun için toplam para arzının aydan aya, hatta mümkünse günden güne yıllık %3 ile %5 gibi reel ekonominin trend büyüme oranı ile uyumlu bir oranda artırmak gerekir. Böyle bir artış ekonomideki fiziki mal ve hizmetlerin artmasını, başka bir deyişle artan fiziki mal ve hizmetlerin talep bulmasını sağlar². Dolayısıyla arz-talep dengesizliği doğmaz.

Monetarist iktisatta ekonomi-politika ilişkisi incelendiğinde dikkati çeken ilk konu devletin ekonomiye müdahale etmemesini savunmalarıdır. Friedman piyasa başarısızlıklarını gidermek amacıyla yapılan devlet müdahalelerinin ekonomide ortaya çıkan sorunların daha da büyümesine neden olduğu görüşünü savunmuştur. Friedman' a göre devlet etkisiz ve bürokratik olduğu için müdahalesi de çok ağır ve esneksizdir. Dolayısıyla yapılacak seçim, kusurlu ancak esnek piyasa ile kusurlu ve katı devlet kurumu arasındadır³. Bununla beraber Friedman kusurlu olsa da esnek bir piyasadan yana olmuştur.

Friedman rekabet, girişim ve mülk edinme özgürlüğünün ekonomide en ideal etkinliği sağlayacağını, özel sektörün daha istikrarlı olduğunu; devletin diplomasi, adalet, savunma, belediye hizmetleri gibi işleri yapmasını; asgari ücret uygulamasından, devlet eliyle konut yapımından, sosyal sigorta ve sosyal yardımlaşma gibi işlerden vazgeçilmesini, bu işlerin gönüllü özel sektör girişimcilerince yapılmasını ister. Artan oranlı vergi uygulamasını başarıyı

¹ Milton Friedman, "Comments on Monetary Policy", **Essays in Positive Economics**, The University of Chicago Press, 1953, ss. 264-265.

² Osman Demir, **a.g.e.**, ss. 79-80.

³ Funda Telatar, **a.g.e.**, s. 69.

cezalandırdığını ve haksızlığa neden olduğunu, çoklu vergi uygulamasının ise karmaşık ve denetiminin zor olduğunu ileri sürerek geniş tabanlı, düşük ve sabit oranlı tek vergi uygulamasını önerir.

Friedman'a göre, piyasa mekanizması toplumsal konularda genellikle etkin olmakla beraber, piyasa mekanizması aracılığıyla hiçbir biçimde ele alınamayacak ya da alınsa bile daha yüksek maliyet yükleyecek politik mekanizmaların kullanılmasının tercih edildiği alanlar bulunmaktadır¹. Bu alanlar;

- **Kural koyucu ve hakem olarak devlet:** Yasaları yapan, uygulayan ve koruyan devlet, gönüllü işbirliği ve mübadelenin sağlanması için gerekli yasal düzenlemeleri yerine getirmelidir. Ayrıca sözleşmelerin uygulanmasını, mülkiyet haklarının korunmasını güvence altına almalı ve mali çerçevenin koşullarını sağlamalıdır.
- **Teknik tekeller ve dışsallıklar alanında devletin rolü:** Devletin teknik tekeller dışındaki alanlarda düzenlemelere gitmesi ya da kamu tekeli kurması yanlıştır. Hatta teknik tekel alanlarında bile devlet düzenlemesine ve kamu tekeline gidilmemelidir. Çünkü bu uygulamalar rekabetçi piyasaların oluşmasının ve teknik gelişmenin önünde birer engeldir. Pozitif veya negatif dışsallıkların varlığı halinde devlet müdahalesi meşru görülebilir. Ancak bu tür alanlarda devletin yürüttüğü faaliyetlerin de, yeni dışsallıklar oluşturabileceği dikkate alınmalıdır.
- **Paternalistik alanda devletin rolü:** Devlet, sorumlu birey sıfatını henüz sağlayamamış çocukları ve bu sıfatı hiçbir zaman sağlayamayacak akıl hastalarını korumalıdır.

Serbest piyasanın varlığı, devlete olan ihtiyacı ortadan kaldırmamaktadır. Friedman'a göre özgürlüğümüzü koruması için kurduğumuz devletin özgürlüğü yok edici bir Frankenstein'e dönüşmemesi gerekir. Friedman'a göre bireyin ekonomik faaliyetlerinde özgürce karar alabilmesi olan ekonomik özgürlük, bireysel özgürlüğün hem başlı başına bir ögesi hem de politik özgürlük için gerekli bir ön koşuldur. Piyasa bu iktisadi özgürlüğü bireylerin gönüllü olarak ve her iki tarafın

¹ Milton Friedman, **Capitalism and Freedom**, The University of Chicago Press, Chicago, 1970, ss. 25-34

yararına olacak şekilde birbirleriyle mübadele ve işbirliğine girmesi yoluyla sağlamaktadır. Politik gücü elinde bulunduranların, diğerlerinin özgürlüğünü kısıtlamaması için devletin rolü sınırlandırılmalı ve politik gücün yoğunlaşması engellenerek yaygınlaştırılmalıdır. Bir toplumda ekonomik özgürlük ne kadar yaygınrsa politik gücün sınırlarının daraltılması ve toplumun özgürlüğünün tehlikeye uğramaması o ölçüde sağlanmış olur¹.

Monetaristlere göre piyasa ekonomileri temelde yeterli derece de etkin görünse de eğer gerçekte yeterli ölçüde etkinlik gösteremiyorlarsa, piyasa ekonomisinin hızlı büyüme teşvik edecek nitelikteki dinamiklerini harekete geçirecek yapı politikalarına ihtiyaç bulunmaktadır. Söz konusu yapı politikaları şöyle belirtilebilir

- 1. Deregülasyon:** Üretici ve tüketicilerin davranışlarını sınırlayan etkin rekabet ortamını kısıtlayan politikaların kaldırılmasını içeren politikaların yürütülmesi,
- 2. Özelleştirme:** Monetaristler özel kesimin daha istikrarlı ve daha etkin üretimde bulunacaklarını savunmaktadır. Tutarlı bir deregülasyon uygulamasıyla bütünleşecek özelleştirme uygulamalarının rekabet ortamını geliştireceği, üretimi teşvik edeceği savunulmaktadır.
- 3. Çalışmayı caydırıcı vergi politikalarının değiştirilmesi:** Vergi oranlarının ve politikalarının kişileri çalışmamaya yöneltecek şekilde olmaması gerektiği belirtilmektedir.
- 4. Doğal işsizlik oranını azaltıcı politikalar:** Bunlar işgücünün akışkanlığını artırmayı içeren politikaları içermektedir. İşçilerin yeniden eğitilmesi, çalışmak üzere başka yerlere gitmesini teşvik eden programlar veya iş arama ve iş bulma süreçlerini kısaltan bütün uygulamalar bu kapsamda düşünülür.

Sonuç olarak, monetarist yaklaşıma göre, devlet ekonomiye müdahale etmemeli, hak ve özgürlükleri korumalı, yasal düzenlemeleri yapmalı ve parasal çerçeveyi oluşturmalıdır.

¹ Gülsün Gürkan Yay, "Monetarizm ve Milton Friedman", **İktisatın Dama Taşları**, İFMY, İstanbul, 2001, s. 137.

1.1.6. YENİ KLASİK OKUL'DA EKONOMİ-POLİTİKA İLİŞKİSİ

Yeni Klasik İktisat görüşünün temeli J.F. Muth tarafından 1961 yılında yayınlanan “Rasyonel Beklentiler ve Fiyat Hareketleri” adlı makalesi ile ortaya konulan rasyonel beklentiler hipotezi¹ oluşturmaktadır.

Yeni klasiklere göre ekonomi her zaman tam rekabet şartları altında dengededir. Bu denge gerçekleştiğinde piyasa temizlenmiş demektir. Dolayısıyla yeni klasiklerde denge fiyatları yoluyla piyasalar devamlı temizlenmekte, tam istihdam dengesi devamlı sağlanmaktadır. Bu durumda devletin iktisat politikaları ile ekonomiye müdahale etmesine gerek yoktur. Çünkü devlet para ya da maliye politikaları ile ne toplam çıktıyı ne de istihdam düzeyini etkileyemeyecektir². Hatta devletin müdahalesi istikrarsızlığı arttıracaktır.

Yeni klasikler, monetaristlerin kısa dönemde Phillips eğrisinin geçerli olduğuna ilişkin yorumlarına karşı çıkmaktadırlar. Yeni klasiklere göre devletin ekonomi politikaları kısa dönemde de bireyleri sistemli bir şekilde yanıltamaz. Bireyler uygulanacak politikaları sezer, böylece daha ekonomi politikaları uygulamaya konmadan bireyler üzerindeki etkisi görülür. Geleneksel politikadaki değişimler bireyler için sürpriz olmaz ve geleneksel politikalar halkı yanıltma pahasına da olsa başarıya ulaşmazlar. Dolayısıyla enflasyon-işsizlik değiş-tokuşu kısa dönemde dahi gerçekleşmez ve işsizliğin doğal oranın altına düşürülebilmesi mümkün değildir³. Bu yaklaşım çerçevesinde kısa dönemde enflasyonla işsizlik arasındaki ters yönlü ilişki ancak öngörülmesi mevcut bilgiler ışığında mümkün olmayan gelişmeler ve tesadüfi şoklar sonucu ortaya çıkabilir. Bireylerin tahmin edemeyecekleri belli bir sistematikten uzak kuralsız politikalar izlendiğinde de bu tür bir ilişki ortaya çıkabilecektir. Ancak böyle bir uygulamanın çok güçlü olması ve “politika” kavramıyla pek bağdaşmaması yanında yararlılığı da tartışmalıdır⁴.

Lucas'ın Keynesyen politika modellerine yönelik eleştirisi (**Lucas Eleştirisi**) makro ekonomik politika kuramının uygulama yöntemlerini değiştirmiştir. Lucas'a

¹ John F. Muth, “Rasyonel Beklentiler ve Fiyat Hareketleri Teorisi”, **Devlet, Rekabet, Mülkiyet ve İktisat**, Çev. Doğan Karaman Tarhan, Der. Ömer Demir, Değişim Yayınları, Adapazarı, 2000, s. 308.

² Alan Walters, “Monetary and Fiscal Policy in The UK”, **The Economics and Politics of Money**, Edward Elgar Pub., UK, 1998, s. 329.

³ Osman Demir, **a.g.e.**, s. 94.

⁴ Nevzat Güran, **Makro Ekonomik Analiz**, Karınca Matbaacılık, İzmir, 1996, s. 259.

göre Keynesyen ekonometrik modellerde kullanılan parametrik değerler, geçmiş dönemlerde ekonominin işleyişine ilişkin istatistiki ortalamalar olup sadece ekonominin geçmişteki işleyişini açıklamaya yardımcı olabilirler ve ekonominin cari dönemde yapısını tanımlamamaktadırlar. Dolayısıyla mevcut makro ekonometrik modeller, iktisat politikaları değişikliklerinin etkilerini değerlendirmek için yetersiz kalmakta ve yanıltıcı sonuçlar vermektedirler. Bunun nedeni iktisat politikasında bir değişiklik olmadan önceki gerçek yapı ile değişiklikten sonraki yapı arasındaki farklılıklardır. Bu farklılıkların ortaya çıkmasının nedeni beklentilerin modelin ekonomik değişkenler arasındaki ilişkileri yansıtan parametreleri değiştirmesidir. Keynesyen politika modellerinde yapısal parametrelerin politika değişikliklerine duyarlı olduğu, Yeni Klasik görüşte ise, özel sektör davranışlarının politika değişikliklerine ilişkin beklentilerden etkilendiği varsayılmaktadır. Bu beklentiler, özel sektörün beklentilerinin rasyonel olarak oluşturulduğu dikkate alındığında, modelde içsel hale gelmektedir. Lucas'a göre politikada bir değişiklik olduğunda beklentiler değişecek ve bu değişiklik özel sektörün kararlarını etkileyecektir. Özel sektör kararlarındaki değişiklik ise yapısal parametreleri etkileyecektir. Dolayısıyla yapısal parametreler politika değişikliklerine karşı duyarlıdır. Yapısal parametrelerin değişiyor olması, büyük ölçekli ekonometrik modeller yoluyla doğru öngörüler yapılmasını engellemekte ve bu nedenle doğru öngörü yapılabilmesi için politika değişikliklerine karşı özel sektörün beklentilerini değiştirerek verdikleri tepkilerin dikkate alınması gerekmektedir¹. Dolayısıyla Lucas Eleştirisinden ekonometrik modellerin yararsız oldukları sonucu çıkartılmamalıdır. Ancak mevcut ekonometrik modeller iktisat politikası değişikliklerinin etkilerini hesaplamakta yetersiz bulunmakta, modellere tüketici ve firmaların gelir ve fiyatlardaki değişikliklere karşı tepkilerinin de modellere katılması gerekli görülmektedir².

Yeni Klasik iktisadın önermelerinin doğal çıkarsaması, para politikasının uzun dönemde reel üretim üzerinde etkili olmadığı yönündedir. Yeni klasikler para politikasının etkisizliği ve ekonomik birimlerin de gerekli önlemleri alabilmekteki etkinliğinden dolayı politika yerine kuralı savunmaktadırlar. Buna karşılık yeni

¹ Funda Erdoğan, **Para Politikasının Zaman Tutarsızlığı ve Güvenilirlik Problemi: Türkiye Örneği**, SPK, Yayın No: 63, Ankara, 1997, ss. 16-17.

² Ufuk Başoğlu, Nalan Ölmezoğulları, İlker Parasız, **İktisatta Devrimler Karşı Devrimler**, Alfa Yayınları, Bursa, 2004, s. 92.

klasikler ile monetaristler kuralın nasıl olması gerektiği konusunda ayrılmaktadırlar. Friedman **sabit bir kuralı** benimserken, yeni klasikler ekonominin durumuna bağlı olarak **koşula bağlı kuralları** savunmaktadırlar. Buna göre ekonomik yaşam geniş ölçüde kavranabilmekle birlikte bazı belirsizlikler içermektedir. Bu nedenle para politikası da sürprizleri kavrayacak esneklikte olmalıdır. Ancak bu esneklik daha önce belirlenmiş kurallar çerçevesinde geçerlidir. Koşullara göre değişen para politikasında çıkış noktası yine bir kuraldır. İlk olarak ekonomide parasal genişlemeye ilişkin bir kural belirlenir (örneğin; parasal genişleme ortalama büyüme hızına endekslenir). İkinci aşamada beklenen büyümenin sapması halinde para politikasının nasıl değişeceğine ilişkin bir başka kural belirlenir. Kurala bağlama politikası yönetimlerin **kredibilitesi** (güvenilirliği, itibarı) açısından oldukça önemlidir.

Yönetimin, dolayısıyla uygulamadaki politikaların itibarlı olması için, söz konusu politikaların **zaman boyutunda tutarlı** olması gerekmektedir. Zaman boyutunda tutarlılık uygulamadaki politikaların yönetimin uzun dönemli çıkarlarıyla örtüşmesi anlamında kullanılmaktadır. Aksi halde kamuoyu uygulanacağı ilan edilen veya uygulamaya konulan politikaların sürekli olmayacağını; zaman içerisinde sapsmalarına konu olacağını düşünürse söz konusu politikalar itibarsız ya da yeterli kredibiliteden uzak olarak tanımlanmaktadır¹. Bu noktadan hareketle Kyland ve Prescott tarafından başlatılan Barro ve Gordon tarafından geliştirilen yorum Merkez Bankasının bağımsızlığıdır. Merkez bankası amaçlarına ulaşmak için bağımsız olmalıdır². Ancak bu şekilde politik baskılardan kurtularak daha etkin kararlar alabilirler.

Yeni klasikler maliye politikasında yasal olarak denk bütçe düzenlemesini desteklemektedirler. Yasal düzenlemenin bekleyişler üzerinde çok güçlü öngörü etkisi olduğu kabul edilmektedir. Onlara göre fiyat tahmin hatalarının dağılımı ve çıktı para arzının tesadüfi değişimine bağlı olmaktadır. Nominal vergi oranı, faiz oranları ve nominal gelirlerin seviyelerine bağlanmaktadır. Vergi, gelir ile değişmektedir. Hükümet bütçesinde herhangi bir dengesizliği finanse etmenin iki

¹ Merih Paya, **Para Teorisi ve Para Politikası**, Filiz Kitabevi, İstanbul, 1998, s. 348.

² İlker Parasız, Melike Bildirici, **Finansal Makro Ekonomi Ekonomik Dalgalanmalar ve Krizler**, Ezgi Kitabevi, Bursa, 2003, s. 150.

aracı vardır. Beklenenden daha az ya da daha fazla para basma ve borçlanmadır. Bütçe dengesizliğini finanse etmede hazineye başvurulmayıp borçlanılması durumunda daha da enflasyonist davranılacaktır. Borçlanma durumunda bir sonraki dönemde toplam dengesizlik ilk açık ve faiz ödemelerinin toplamından oluşacaktır. Bu açık ileride yine para basma yoluyla giderilirse kısa vadeli borç finansmanı, başlangıçta para basılarak yapılacak borç finansmanına göre daha enflasyonist olacaktır. Yeni klasikler bunların etkinsiz olduğunu ileri sürerek sabit kural önermektedirler.

Yeni klasik iktisat okulunun devletin ekonomiye müdahalesine ilişkin görüşlerini aşağıdaki şekilde özetlemek mümkündür.

- Bireyler optimuma yöneldiğine ve piyasalarda denge sağlanabildiğine göre devlet müdahalesi gereksiz ve zararlıdır.
- Keynesyen teorinin varsaydığı gibi iktisadi birimler alınan ekonomik kararlara karşı duyarsız ve edilgen değildir. Tersine ekonomik birimler devletin uygulamalarına karşı duyarlı, ilgili ve tepkilidirler. Alınan kararları yakından takip eder ve gerektiğinde almış oldukları konumu optimuma ulaşma amacı ile değiştirirler.
- Reel üretimi uyarma amacını taşıyan herhangi bir makro ekonomik politikanın başarısı, ekonomik birimleri şaşkınlık derecesine, başka bir ifade ile sürpriz bir politika olmasına bağlıdır.
- Devlet, oyunun kurallarını koymalı, politika ve diğer düzenlemeleri belirlemelidir. Böylece ekonomik birimlerin sağlıklı karar alma ve kararların olası sonuçlarını tahmin edebilme imkanına kavuşması sağlanmalıdır. Ayrıca devletin vergi, harcama ve para politikaları ile piyasaları düzenleyici kuralları önceden belirlenmiş olmalı ve sık sık da değiştirilmemelidir.

1.1.7. POST KEYNESYEN OKUL'DA EKONOMİ-POLİTİKA ETKİLEŞİMİ

Post Keynesyen İktisat “Neo Klasik Sentez” olarak adlandırılan yaklaşıma tepki olarak ortaya çıkmıştır. Post Keynesyenlere göre 1970–1980 döneminde iktisat teorisinde görülen bunalıma Neo Klasik Sentezi oluşturan Keynesyen iktisatçılar

neden olmuştur. Keynesyen makro iktisat ile geleneksel mikro iktisadın birleştirilmesiyle oluşturulan bu sentezde uzun dönemde Keynes öncesi kuram geçerliliğini korumakta olup, Keynesyen kuram kısa dönem analizine indirgenmektedir. Eksik istihdam dengesi yalnızca kısa dönemde çeşitli piyasa aksaklıkları ortaya çıkıp Neo klasik kuramın düzenleme mekanizmalarını engellediğinde oluşmaktadır¹.

Post Keynesyenlere göre, ekonomi istikrarsızdır ve üreticilerin genelde aksak ya da oligopol şeklinde örgütlenmelerinden dolayı piyasalar kendini otomatik olarak düzenleyemezler. Dengesizlik üretim, yatırım, istihdam, fiyat ve mülkiyet üzerinde önemli sonuçlar doğurur.

Post Keynesyenler üretim ve istihdam düzeyini etkileyen talep yönetimi politikalarının oligopolistik yapıya sahip sektörlerde fiyatları çok az etkileyeceğini ve toplam talep değişmelerine göre ayarlanan fiyat değil, üretim düzeyi olduğunu ileri sürerler. Bu nedenle de şirket gelirlerinin işçiler ile kapitalistler arasındaki dağılımı değiştirilirse bir ücret- fiyat spiralinin ortaya çıkıp fiyatları yükselteceğini savunurlar. Gelir düzeyinde meydana gelen değişmeler gelir dağılımını da etkileyeceğinden ücret-fiyat spiralinin ortaya çıkması geleneksel talep yönetim politikalarının bir sonucu olacaktır. Üretim ve istihdam üzerinde olumsuz etki meydana getirilmeden gelir dağılımının değiştirilmesi sadece kapitalistlerin tüketim ile yatırım arasındaki harcama oranlarının değiştirilmesiyle sağlanabilir. Bu ise fiyatlama politikası ile mümkündür².

Post Keynesyenlere göre enflasyon geleneksel para ve maliye politikaları ile önlenemez. Çünkü enflasyonun kaynağı her zaman aşırı talep değildir. Enflasyon daha çok gelir dağılımındaki anlaşmazlıktan ortaya çıkar. Geleneksel politika araçları ekonomik faaliyet düzeyini düşürüp, dağıtılacak gelir ve üretimi azaltarak enflasyonun temelinde yatan sosyal gerginliğin daha da artmasına neden olur. Oysa işsizliği azaltmak ve enflasyonu düşürmek için üretim artırılmalıdır. Bu da gelir dağılımını karlar aleyhine bozmamayı, yatırımların finansman kaynağı olan dağıtılmayan karları özendirmeyi ve yatırımları olumsuz etkileyecek politiklardan kaçınmayı gerektirir.

¹ Ufuk Başoğlu, Nalan Ölmezoğulları, İlker Parasız, **a.g.e.**, s. 28.

² Vural Savaş, **Keynesyen İktisat Yıkılırken**, 3. Baskı, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 2007, s. 135.

Enflasyonist süreçte paranın rolü de önemlidir. Uzun dönemde para talebindeki artış (M); fiyatlar genel seviyesindeki değişme (P) ile reel üretimdeki değişimin toplamına eşittir:

$$M = P + Y \quad (1)$$

Enflasyon (P), nominal ücret artış oranı (W) ile verimlilik artış oranı (Z) arasındaki farka eşittir:

$$P = W - Z \quad (2)$$

Buna göre, $W > Z$ ise enflasyon, aksi takdirde deflasyon ortaya çıkacaktır. Fiyat istikrarının korunması için $W = Z$ olmalıdır.

1 no'lu denklemden P yerine 2 nolu denklem yazılırsa;

$$M = W - Z + Y \quad (3)$$

elde edilir. Buna göre Z sabit olmak şartıyla, W artarken merkez bankası M'yi artırmazsa Y azalır. Çünkü para arzı artmayınca faiz oranı artar, yatırım azalır, işsizlik artar, Y azalır.

Geleneksel talep ve maliye politikaları ekonomik istikrarsızlıkların giderilmesinde yetersiz kalmaktadır. Bu nedenle bu politikalar gelirler politikası ile desteklenmelidir. Gelirler politikasında da öncelik ücretlerin kontrol edilmesindedir. Ancak eşitlik ilkesini korumak ve politik yönden kabul edilebilir kılmak için firmaların yatırımların finansmanında kullanmak için ayıracakları kar miktarını sınırlamak gerekir. Bunun içinde kar geliri ile şirket maaşlarının, ücret geliri ile uyumlu olmasını sağlayacak vergileme politikalarına yer verilmelidir¹.

Post Keynesyenlere göre devlet, harcama yaparak, borçlanarak ve vergi toplayarak ekonomide önemli etkiler meydana getirir. Bazı dönemlerde ekonomik ilişkiler arasında ortaya çıkan istikrarsızlıkların giderilmesinde devlete önemli görevler düşmektedir. Devletin elde ettiği gelir özel kesimden kamu kesimine basit bir talep kayması değildir. Eğer devletin vergilendirdiği gruplar, devlet bunları vergi olarak almasaydı bu kaynakları tüketime yönlentemeyecekti ise devletin elde ettiği gelirin tümünü tüketime yönlentmesi veya tümünü harcayacak olanlara transfer etmesi

¹ Vural Savaş, **Keynesyen İktisat Yıkılırken**, a.g.e.,s. 140.

toplam talebi ve istihdamı artıracaktır. Toplam talebin daraldığı dönemlerde devletin harcama artırıcı politikaları istikrarı sağlayacaktır. O halde ekonomik istikrar ile devletin iktisadi müdahaleleri arasında sıkı bir ilişki vardır¹. Bununla birlikte devletin oligopol ya da monopol eğilimindeki yurt içi ya da uluslararası güçlü firmalarla baş edebilmesi için güçlü bir yapıya sahip olması gereklidir. Zayıf bir devlet ekonomik amaçlara ve adalete erişilmesini zayıflatan tekelci gücün sömürsünü engelleyemeyebilir². Dolayısıyla devlet piyasalarda etkinliğin sağlanabilmesi için güçlü olmak zorundadır.

1.1.8. YENİ KEYNESYEN OKUL'DA EKONOMİ-POLİTİKA ETKİLEŞİMİ

Monetaristlerin ve yeni klasiklerin, Keynesyen iktisada yönelik eleştirilerine yanıt vermek amacıyla olan Yeni Keynesyenler, Keynesyen makro iktisadın pek üzerinde durmadığı bir yaklaşımı denemekte ve makro iktisadın mikro kökenlerini sorgulamaya ve oluşturmaya çalışmaktadırlar. Bu noktadan hareketle, Yeni Keynesyenler, yeni mikro yaklaşımlardan hareket ederek dengesizlik sonuçları içeren makro modelleri geliştiren iktisatçılar olarak tanımlanabilir³. Bu nedenle Yeni Keynesyenler, bireylerin ve firmaların rasyonel karar verdikleri şeklideki temel neo klasik varsayımı benimsemekle birlikte, Neo klasik modelden daha farklı olarak, maksimizasyon davranışlarını ve rasyonel beklentileri temel alan, ücret ve fiyat yapışkanlıklarını içeren bir mikro yaklaşım geliştirmeye çalışmaktadırlar.

Ortodoks Keynesyenlerle yeni Keynesyenler karşılaştırıldıklarında daha liberal sayılan yeni Keynesyenler, devlet müdahalesi konusunda Ortodoks Keynesyenlerle aynı fikirdedirler. Bir başka ifade ile toplam talepteki dengesizliklerin ancak uygulanacak aktif ekonomi politikalarıyla giderilebileceğini savunmaktadırlar. Keynes'ten farklı olarak maliye politikasına değil, para politikasına yakınlık duymaktadırlar. Ancak buradaki para politikası, monetaristlerin savunduklarından farklıdır ve kurala dayalı para politikası değil duruma göre para politikası önerilmektedir. Bununla beraber yeni Keynesyenlerin bir kısmı devletin

¹ Selçuk ÇİNGİ, Umur TOSUN, Cahit GÜRAN, **a.g.e.**, s. 123.

² Hasan İslatince, "Piyasa Ekonomisine Geçiş Sürecinde Ortodoks Yaklaşım Karşı Post-Keynesyen Yaklaşım", **Maltepe Üniversitesi İİBF Dergisi**, Yayın No: 6, 2004/1, İstanbul, 2004, s. 4.

³ Merih Paya, **a.g.e.**, s. 355.

yanlışlar yapabileceği kuşkusuyla aktif ekonomi politikasına karřıdırlar¹. Ayrıca Yeni Keynesyenler aktif maliye politikası konusunda Keynesyenlere göre daha ihtiyatlıdır. Bunun nedeni, hükümetin aktif eyleminin özel sektör tarafından telafi edilme düşüncesinin kabul edilmesidir. Özel sektör dışlama etkisi eksik istihdam koşullarında da söz konusu olabilmektedir.

Enflasyonla mücadelede aşamalı politikalar önermektedirler. Yeni Klasiklerin enflasyonla mücadele için önerdiği şok politikaları, bu politikaların geniş kayıplara neden olabileceği düşüncesiyle kabul etmemektedirler.

Devlet, eğitim politikaları ve diğer ilgili politikalarla çalışan işgücünün işsizlere karşı gücünü azaltmalı ve piyasalara yeni firmaların girişlerindeki engelleri ortadan kaldırılarak bir yandan istihdam teşvik etmeli, diğer yandan da ekonomideki firmaların monopol gücü kırmalıdır.

1.1.9. FREİBURG OKULU'NDA EKONOMİ-POLİTİKA ETKİLEŞİMİ

Temel amacı piyasa ekonomisinin kurumsal alt yapısının nasıl oluşturulması gerektiğinin incelenmesi olan Freiburg Okulu'nun iktisadi düşünce tarihine en büyük katkısı düzen kavramı açısından getirdiği yeniliktir. Eucken ve Böhm düzen kavramını oyunun kurallarına ve ekonomik anayasaya göre şekillenen ekonomik faaliyetler anlamına gelen analitik bir konsept olarak kullanmışlardır.

Genel düzen düşüncesinin teorik analizleri ilk olarak Ordo liberaller tarafından gündeme getirilmiştir. Bu yaklaşımda klasik liberalizmin “doğal düzen” düşüncesi terk edilerek bunun yerine devlet tarafından oluşturulan düzen düşüncesi getirilmiştir. Zira serbest piyasa sistemi içinde tam rekabet düzeninin “doğa” vergisi olmayıp yalnızca genel bir eğilim olarak var olduğu, bu nedenle devlet tarafından organize edilerek ve yasal önlemlerle korunan bir düzenleme olduğu kabul edilmiştir. Devlet tarafından organize edilen bu düzende tam rekabete dayalı piyasa sistemi içinde bireysel özgürlüklerin korunması en üst amaçtır. Bu düzende devletin ekonomik sürece müdahalesi belli durumlarda kabullenilmiştir. Devletin asıl yönlendirme fonksiyonu ekonomik düzen alanında görülür Eucken'e göre serbest

¹ Ufuk Başoğlu, Nalan Ölmezoğulları, İlker Parasız, **a.g.e.**, s. 129.

piyasa ekonomik düzeninin var olmasını sağlamak veya oluşturmak için yedi temel ilke söz konusudur¹.

1. Tam rekabet (rekabet fiyatının oluşabilmesi)
2. Para istikrarı
3. Açık piyasa, piyasalara giriş çıkışın serbest olması
4. Üretim araçları üzerinde özel mülkiyet hakkı
5. Sözleşme özgürlüğü
6. Özel birimlerin faaliyetlerinin sonucundan tam sorumlulukları
7. Ekonomi politikasının istikrarlılığı ve değişmezliği

Bu ilkelerin varlığı ile serbest piyasa ekonomisi var olmaktadır. Ancak bu ilkelere sıkı sıkıya bağlı kalınması durumunda bile fiilen gerçekleşen rekabet düzeninin belli zayıflık ve eksiklikleri içermesi engellenemez. Dolayısıyla serbest rekabet düzeninin fonksiyonel işlerliğini sürdürebilmesi için dört düzenleyici ilke söz konusudur. Bunlar;²

1. Monopol denetimi
2. Gelir dağılımının maliye politikası ile (artan oranlı gelir vergisi uygulaması ile) düzeltilmesi
3. Üretim faktörlerinin korunması ve
4. Konjonktür dalgalanmalarından işgücünün korunması için asgari ücretin belirlenmesidir.

Ordo liberaller klasiklerin, “bırakınız yapsınlar, bırakınız geçsinler” yaklaşımına karşıdırlar. Ordo liberallere göre devletin ekonomideki kuralları belirleyici ve belli alanlara müdahale edici bir fonksiyonu olmalıdır. Burada önemli olan devlet faaliyetlerinin miktarı değil, niteliğidir. Ekonomiye sınırlı ölçüde müdahale eden fakat yanlış faaliyetlerde bulunan bir devletin piyasanın işleyişi üzerindeki olumsuz etkisi, daha fazla ekonomik faaliyette bulunan fakat piyasa

¹ Hüsni Erkan, **Ekonomi Politikasının Temelleri**, 3. Baskı, Kardeşler Cilttevi, İzmir, 1997, s. 65.

² Ronald Clapham, “Ekonomi Teorisi Açısından Sosyal Piyasa Ekonomisi”, Çev. Hüsni Erkan, **Sosyal Piyasa Ekonomisinin Bilimsel Temelleri**, KAS, İzmir, 1991, s. 49.

güçlerinin faaliyetlerini güvence altına alarak rekabeti teşvik edici düzenlemelere önem veren bir devletten çok daha fazladır. Ayrıca devletin ekonomik faaliyetleri belirli bir hukuki çerçeveye oturtulduğunda bireylerin ekonomik faaliyetlerinde belirsizlik tehlikesi mümkün olduğunca ortadan kalkacak ve ekonomide güven ortamı sağlanacaktır¹.

Ordo liberallerin bilimsel düzeyde geliştirdiği bu ilk ekonomik düzen politikası konsepti yetersiz ve ütöpik bulunmuştur. Özellikle tam rekabet varsayımının pratik değeri olmadığı, bu nedenle de Ordo liberallerin ekonomik konseptlerinin tarihsel bir değeri olduğu savunulmaktadır. Ancak bu alandaki tartışmalar piyasa ekonomisi için pratik değeri olan sosyal piyasa ekonomisi konseptinin gelişmesini sağlamıştır². Söz konusu yaklaşımın bilimsel formülasyonu, İkinci Dünya Savaşı sonrasında A.Müller-Armack tarafından gerçekleştirilmiş, uygulayıcısı ve politik alandaki savunucusu L. Erhard olmuştur. Müller–Armack’a göre sosyal piyasa ekonomisinin temel düşüncesi “rekabet ekonomisine dayalı özgür girişimi, piyasa ekonomisi faaliyetleri içerisinde güvence altına alınan sosyal güvence ile bağdaştırmaktır”³.

Müller-Armack’a göre klasik liberalizm ya da ilkel kapitalizmle sosyalizm arasında üçüncü bir yol ve yeni bir sentez olarak sosyal piyasa ekonomisi iki temel teze dayanmaktadır⁴:

- a. Sosyal ve ekonomik gelişmenin temeli olan başarı rekabeti
- b. Özgür çalışmanın, özel girişimciliğin ve özel mülkiyetin ön koşulu olan sosyal dengeleme

Klasiklerin serbest rekabet ve neo klasiklerin tam rekabet kavramları yerine sosyal piyasa ekonomisi başarı rekabetine dayanmaktadır. Ayrıca klasiklerin ve neo klasiklerin tam tersine rekabetin kendi kendini sürdürebilen ve dolayısıyla kendi haline bırakılması gereken bir süreç olmadığını ve devlet tarafından korunması ve

¹ Friedrich von Hayek, “Economic Policy and The Rule of Law”, **Standard Texts on The Social Market Economy, Two Centuries of Discussion**, Ed. Horst Friedrich Wünsche, Gustav Fisher Verlag, Stuttgart, 1982, s. 154.

² Hüsnü Erkan, **Sosyal Piyasa Ekonomisi**, Konrad Adenauer Vakfı, İzmir, 1987, s. 109.

³ H. Jörg Thieme, “Ekonomik Düzen Olarak Sosyal Piyasa Ekonomisi” Çev. Hüsnü Erkan, **Sosyal Piyasa Ekonomisinin Bilimsel Temelleri**, KAS, İzmir, 1991, s. 30.

⁴ Hüsnü Erkan, Canan Erkan, **Ekonomide Sosyal Demokrat Alternatif**, Altın Kitaplar, İstanbul, 1989, ss. 102-103.

yönlendirilmesi gerektiğini savunmaktadırlar¹. Rekabet içindeki taraflar başarıya güdülenmektedir. Başarmanın gereği olan çalışma ve çaba rekabet sürecinin kaynağıdır. Bu nedenle ekonomik alandaki rekabet yarışı, başarı yarışı ve dolayısıyla başarı rekabeti olarak adlandırılmaktadır. Başarı rekabetinin temel özelliği tarafların başarıyı, bir haksız nedene veya karşı tarafa kural dışı davranmaya değil; çalışma, çaba ve yeteneğine dayandırmasından kaynaklanmaktadır².

Sosyal dengeleme, özel mülkiyetin varlık ve yaygınlaşmasının olduğu kadar özgür çalışma imkanının ve özel girişimciliğin de ön koşuludur. Ayrıca sosyal dengelemenin olduğu bir ortamda herkesin rekabet yarışına girme şansı gerçekleşmektedir. Bu nedenle sosyal dengeleme aynı zamanda başarı rekabetinin ön koşulu olmaktadır. Burada sosyal dengeleme ihtiyaç içerisindeki insanlara yardım etmek anlayışından çok, çeşitli kurumsal organizasyonlar içinde onları ekonomik süreçle bütünleştirmek anlamına gelmektedir

Sosyal piyasa ekonomisinin iki temel tezinin gerisinde üretim faktörleri üzerinde özel mülkiyet, özel girişimcilik, tüketim, meslek ve işyeri açısından seçme serbestliği ile sözleşme özgürlüğü yatmaktadır. Çünkü bunlar rekabetin ön koşullarıdır. Ayrıca başarı rekabeti sosyal barış ile birlikte var olmalıdır. Bunu sağlayacak olan unsur sosyal dengelemedir. Bu nedenle sosyal piyasa ekonomisi özde bir piyasa ekonomisidir ve rekabetle düzenlenmektedir. Bu nedenle sosyal piyasa ekonomisinde aşağıdaki politikalar izlenmelidir³.

- a. Rekabeti, başarı rekabeti olarak gerçekleştirecek aktif bir rekabet politikası
- b. Rekabetin etkin olmadığı alanlarda devletin müdahalesini düzenleyen, dolayısıyla rekabeti tamamlayan, sektörel, bölgesel ve yapısal nitelikli aktif bir ekonomi politikası
- c. Rekabetin istikrara kavuşması için aktif bir konjonktür, para ve büyüme politikası

¹ Kurt Stockmann, "The Functions of Competition in a Social Market Economy and in its Protection", **Social Market Economy, An Economic System for Developing Countries**, Ed. Winfried Jung, 2. Edt, KAS, Germany, 1993, s. 33.

² Hüsnü Erkan, **Türkiye İçin Sosyal Piyasa Ekonomisi**, KAS, Ankara, 2001, s. 35.

³ Hüsnü Erkan, Canan Erkan, **Ekonomide Sosyal Demokrat Alternatif**, Altın Kitaplar, İstanbul, 1989, ss. 102-103.

- d. Rekabetin sonuçlarının düzeltilmesini sağlayacak bir gelir dağılımı ve sosyal güvenlik politikası şeklinde oluşturulan politikalardır.

Sosyal piyasa ekonomisini savunanlar Klasiklerin minimal devlet anlayışına karşıdır. Bu iktisatçılara göre devlet aktif, yapıcı, düzenleyici ve fonksiyonel olmalıdır. Devlet ekonomik düzeni ve ekonomik düzenin hukuki çerçevesi olan ekonomik anayasayı oluşturmalı ve düzenlemelidir. Ayrıca yukarıda belirtildiği gibi devlet rekabetin işlerlik kazanması için gerekli rekabet politikalarını da uygulamalıdır. Bunların yanında temel sosyal amaçları gerçekleştirmek için ekonomiye müdahale etmeli ve gerekli önlemleri almalıdır. Devletin ekonomiye müdahale etmesi durumunda dikkat etmesi gereken nokta; kullanılan araç ya da araçların piyasa sistemine uygun olması ve piyasa sisteminin işleyişini bozmamasıdır. Bu araçlar kullanılarak fiyat istikrarı, tam istihdam, büyüme ve dış ekonomik denge amaçlarına ulaşılması hedeflenmektedir¹. Ayrıca söz konusu amaçlara ulaşmak için para ve maliye politikaları eş anlı olarak kullanılmaktadır

Sosyal piyasa ekonomisinde devletin gücünün tek bir elde toplanması yerine, yetki ve gücün dağıtılması ve sınırlandırılması savunulmaktadır. Dolayısıyla bu çerçevede sosyal piyasa ekonomisinde kuvvetler ayrılığı ilkesi önemli bir ilke olarak ortaya çıkmaktadır. Kuvvetler ayrılığı ilkesinin yatay ve dikey olarak uygulanması durumunda politik gücün kötüye kullanılmasının önüne geçilmiş olunacak; ayrıca piyasa sistemini de güçlendirecektir. Yatay kuvvetler ayrılığı, devletin gücünün yasama, yürütme ve yargı arasındaki dağılımını ifade ederken, dikey kuvvetler ayrılığı yetki ve gücün federal ve federe devletler arasında ya da merkezi idare ile mahalli idareler arasında dağılımını ifade etmektedir. Dolayısıyla sosyal piyasa ekonomisinin savunucuları yerinden yönetim ilkesini benimsemektedirler². Bu görüş günümüzde yerelliğe verilen önemin artması ile de bağdaşmaktadır.

¹ H. Jörh Thieme, "Ekonomik Sürecin Yönlendirilmesi", **Sosyal Piyasa Ekonomisinde Uygulanan Politikalar**, KAS, Yayına Hazırlayan, Hüsnü Erkan, Çev. İbrahim Erol, İzmir, 1992, s. 57.

² Kurt Stockmann, "The Role of the Government in a Social Market Economy", **Social Market Economy, An Economic System for Developing Countries**, Ed. Winfried Jung, 2. Edt, KAS, Germany, 1993, s. 54.

1.1.10. ARZ YANLI İKTİSAT OKULU'NDA EKONOMİ-POLİTİKA ETKİLEŞİMİ

Arz yönlü iktisat 1970'li yıllarda Keynesyen İktisada tepki olarak ortaya çıkmıştır. Söz konusu yıllarda ekonomilerin içinde bulunduğu stagflasyondan çıkmada başarısız olan Keynesyen politikaların yerine; devlet harcamalarını azaltarak toplam talebi sınırlayan, para arzındaki artışı yavaşlatan, tasarruf ve sermaye birikimini olumsuz yönde etkileyen vergi yüklerini hafifleten, özellikle toplam arzın artırılmasına yönelik politikalar önermişlerdir. Evans, dengeli bir arz yanlı iktisat politikasının başlıca şu iktisat politikalarını içermesi gerektiğini belirtmektedir¹.

- Gelir vergilerinde indirim
- Vergi indirimlerine paralel kamu harcamalarında indirim
- Yasal-kurumsal serbestleşme politikası

Arz yanlı iktisat temel düşüncelerini klasik iktisattan aldığı için piyasaya dışarıdan yapılan müdahalelere karşıdır. Dolayısıyla emek piyasalarındaki kurumsal düzenlemeleri eleştirmekte ve bunların emek maliyetlerini yükseltmesi ve işgücü esnekliğini azalttığı için maliyet enflasyonuna yol açtığını belirtmekte ve işsizliğin başlıca nedeni olarak öne sürmektedirler. Bu yaklaşım çerçevesinde devletin izleyeceği başlıca politikaların vergi oranlarının azaltılması yanında sosyal güvenlik ödentilerinin azaltılması, sermaye yatırımlarını harekete geçirecek finansal teşviklerin artırılması, sanayide etkinliği artırmak amacıyla özelleştirmelere hız kazandırılması ve deregülasyonun yaygınlaştırılması olduğu ileri sürülmektedir².

Arz yanlı iktisatçılara göre vergi indirimleri ile birlikte ekonomik büyüme hızlanacak, vergileme kapasitesi genişleyecek ve sonuçta vergi gelirleri artacaktır. Bununla birlikte bu iktisatçılar vergi tarifesinin yapısının büyük önem taşıdığını, artan oranlı bir tarifenin mümkün olduğunca ılımlı artan oranlılığa ve hatta tamamen düz oranlılığa dönüştürülmesini önermektedirler³. Denk bütçe uygulanmalı, ortaya çıkan bütçe açıklarının para arzının artırılması ile finanse edilmesi önlenmelidir.

¹ Coşkun Can Aktan, **Yeni İktisat Okulları**, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2004, s. 54.

² Nilgün Tunçcan Ongan, **Ekonomik Krizin Emek Piyasalarına Etkileri**, Birleşik Metal-İş Yayınları, İstanbul, 2005, s. 46.

³ Coşkun Can Aktan, **a.g.e.**, s. 65.

Para arzı ekonominin büyümesine bağlı olarak istikrarlı bir artış göstermelidir. Devlet ekonomide talep yönlü politikalar uygulamak yerine verimliliği dolayısıyla verimliliği artırıcı politikalar uygulamalıdır. Bu şekilde bir yandan ekonominin büyümesi sağlanırken, diğer yandan ekonominin dış rekabet gücü artacak ve ödemeler bilançosunda düzelmeler meydana gelecektir. Dış rekabet gücünün artması ülkeye uluslararası alanda stratejik güç de kazandıracaktır.

1.1.11. KURUMCU İKTİSAT OKULU'NDA EKONOMİ-POLİTİKA ETKİLEŞİMİ

Kurumcu İktisat, Neoklasik Okul'un soyutlayıcı, tümdengelimci analiz yöntemine ve devlet müdahalesini en aza indirmeye çalışan iktisat politikası tavsiyelerine karşı 20.yüzyılın başında Amerika Birleşik Devletleri (ABD)'de gelişen bir akımdır. İktisadi düşünce tarihinde kurumculuk, iktisadi sistemlerin ve süreçlerin temelini bireylerin değil kurumların oluşturduğunu ve bireylerin bu kurumların etkisinden bağımsız olarak ele alınamayacağını savunan yaklaşımların genel adıdır.

Yerleşik iktisatta ağırlıklı olarak temel iktisadi sorun olarak, kaynak tahsisi, toplam talep, üretim, istihdam, gelir dağılımı ve fiyatlar genel düzeyinin belirlenmesi iken, kurumcu iktisat açısından temel iktisadi sorun, iktisadi sistemin organizasyonu ve denetimini özellikle de genel ve geniş anlamıyla iktidar yapısını ele almaktadır. İktidar yapısının ele alınması devlet ve mülkiyet haklarının da ele alınmasını gerektirmektedir. Bu çerçevede yerleşik iktisat, kaynak tahsisini piyasanın özellikle de arz ve talep mekanizmasının işleyişi ile açıklarken; kurumcu iktisat, piyasayı biçimlendiren kurumların yapısı ile bu piyasa ve hakların oluşumunu yeniden biçimlendiren devlet ve diğer sosyal süreçlerin işleyişini, bunlara ek olarak piyasa ile ilgili hak ve kurumların yapısını kontrol ederek kaynak tahsisi ve özellikle de dağılımını etkilemek için devletin kullanılması için çıkar gruplarının yarıştığı süreçleri konu edinmektedir. Çıkar çatışmalarının çözümünde devlete önemli roller vermektedirler.

Kurumcu hipoteze göre, bazı toplumlar üretimi, yatırımı, istikrarı, yenilik yapmayı, güveni ve beşeri sermayeyi geliştirmeyi sağlayan iyi kurumlara sahiptirler. İyi kurumların sahip oldukları üç temel özellik vardır¹.

- Bireylerin çalışmalarının (başarılarının) sonucundan (ürününden) yararlanma ve bundan gelir elde edebilme haklarını ifade eden mülkiyet hakkının güvence altına alınmıştır. Mülkiyet haklarının tanımlanması ve korunması konusunda temel yükümlülük kamu otoritesine, yani devlete aittir. Fakat sadece devletin yasalar koyması yeterli değildir. Bu yasaların alışkanlıklar, gelenek ve görenekler, görgü kuralları, toplumdan dışlanma baskısı gibi faktörler tarafından desteklenmesi ve sağlıklı bir biçimde uygulanmasının, yani meşruiyet kazanmalarının sağlanması gerekmektedir. Devletin mülkiyet hakkının gereklerini yerine getirmek için taraflara gerekli baskıyı uygulama gücüne sahip olduğu yerlerde işlem maliyetleri düşecek, böylece bireylerin iktisadi etkinlikleri hız kazanacaktır.
- Toplumun elit kesimini oluşturan politikacıların ve diğer seçkin grupların toplumun gelirleri, yatırımları ve diğer faaliyetlerini kendi çıkarları doğrultusunda ele geçirmelerinin (maddi güç ve iktidarın yoğunlaşmasının) önlenmesi,
- Beşeri sermayenin yenilik yapma, çalışma disiplinine sahip olma, güven, eğitim ve uzmanlığa saygı, tüketimde rasyonellik özelliklerine sahip olacak şekilde geliştirilmesi ve gelir sağlayıcı faaliyetlere yönelme istikrarına sahip olması da iyi kurumların üçüncü özelliğidir.

Kurumcuların özellikle üzerinde durdukları konuların başında iktidar gelmektedir. İktisadi etkinliğin çerçevesini oluşturan hakların gelenek ve hukuk yoluyla yeniden biçimlenmesini; gelenek ve hukukun kurallarının işleyiş ve yeniden biçimlendirilmesini; yasal süreçler ile piyasa süreçlerinin karşılıklı ilişkilerini ve hukuk yapısının çalışma kurallarının içinde bulunan değerlerin neler olduğu ile ilgilenmektedirler². Kurumcuların iktisadi süreç veya sistemlerin yapılarına ve nasıl

¹ M.Faysal Gökalp, Ercan Baldemir, “Kurumsal Yapı Ve Ekonomik Büyüme İlişkisi”, **DEÜ SBE, Dergisi**, Cilt: 8 S:1, 2006, İzmir, ss. 215-216.

² Ömer Demir, **a.g.e.**, s. 67.

çalıştıklarına yönelik ortak bakış açısı iktisadi sistemlerin açık ve dinamik sistemler olmasıdır.

Politik iktidar ile ekonomik iktidar arasındaki ilişki devletin ekonomiye müdahalesi bağlamında belirginleşmektedir. Özellikle ekonomik iktidar dağılımının dengesiz olduğu ülkelerde bireyler iktisadi karar süreçlerini etkileyebilmek için devletin araya girerek düzenleme yapmasını ve kendi lehlerine sonuç verecek uygulamalarda bulunmasını isterler. Bu nedenle politik iktidar ile ekonomik iktidar iç içe geçmiş biçimde karmaşık bir süreç oluşur. Bu, piyasa sisteminin otonom ve kapalı değil, politik sistemle bağlantılı olduğu anlamına gelmektedir. İktidarın bu iki sistemdeki karşılıklı etkileşim biçimleri ve bunların sonuçları, kurumculara göre ekonominin inceleme konuları arasında yer almalıdır¹.

Kurumcu iktisat kendi içinde farklılaşma ve evrim halindedir. Kurumcular eski ve yeni kurumcular olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Eski kurumculara göre rasyonel iktisadi birimler üzerine kurulu Neoklasik yaklaşım tamamen terk edilerek, yerine iktisadi davranışın kültürel bağlam içinde meydana geldiğini varsayan yeni bir yaklaşım konmalıdır. Fakat yeni kurumculara göre rasyonel tercih üzerine kurulu standart Neoklasik yaklaşım, tamamen terk edilmek yerine düzenlenmeli ve genişletilmelidir. Eski ve yeni kurumcular arasındaki temel fark budur. Bir kültür ürünü olarak insan eski kurumculuğun; rasyonel seçici olarak insan da yeni kurumculuğun odağında yer almaktadır. Eski kurumcular çalışmalarını genelde iki gelenek içinde sürdürmektedirler. Veblen'in çalışmalarını izleyenler birinci kurumcu geleneği; Commons'un çalışmalarını izleyenler ikinci kurumcu geleneği oluşturmaktadırlar. Devletin işlevleri konusunda da iki gelenek birbirinden ayrılmaktadır. Veblen'e göre devlet, statükoyu, geçmişe ait zihin alışkanlıklarına dayalı olarak geliştirilen kurumları koruyan bir işlev görürken, Commons devlet ve mahkemeleri, uzlaştırıcı birer arabulucu olarak değerlendirmektedir².

İki gelenek arasındaki farklılık Yeni Kurumcu İktisat'ın ortaya çıkmasına da zemin hazırlamıştır. Yeni kurumcu iktisat; sosyal, politik ve ticari yaşamın kurumlarını anlamak için ekonomiyi, hukuku, organizasyon teorisini, politika bilimini, sosyolojiyi ve antropolojiyi bütünleştiren disiplinler arası bir girişimdir.

¹ Ömer Demir, **a.g.e.**, ss. 192-193.

² Ömer Demir, **a.g.e.**, s. 126.

Amacı kurumların ne olduklarını, nasıl önem kazandıklarını, neye hizmet ettiklerini, nasıl değiştiklerini ve gerekirse nasıl değiştirilmeleri gerektiğini açıklamaktır¹.

Yeni kurumcuların üzerinde anlaştıkları ortak bir teori bulunmamaktadır. Bununla birlikte, yeni kurumcular özellikle mülkiyet hakları ve işlem maliyetleri üzerinde çok fazla durmuşlardır.

Mülkiyet hakları bireylerin kendi emekleri ve sahip oldukları mal ve hizmetler üzerinde kazandıkları haklardır. Hak kazanma yasal kuralların örgütlenme biçimlerinin, uygulamanın ve davranış normlarının yani kurumsal çerçevenin bir fonksiyonudur².

Mülkiyet haklarının korunması noktasında temel sorumluluk ve görev kamu otoritesine yani devlete düşmektedir. Mülkiyet haklarını koruyan kurumların, yatırımlar ve ekonomik büyüme üzerinde etkili olmakta ve mülkiyet haklarını iyi koruyan ülkeler sadece yatırım hacmini artırmakla kalmamakta, aynı zamanda girdilerin tahsis etkinliğini de artırmaktadırlar³. Bireyler mülkiyet haklarının güvence altında olduğunu bildikleri sürece sahip oldukları faktör ve mal miktarını artırmak isterler ve bunun için çalışırlar. Bunu yaparken yasalara, organizasyon şekillerine uygulamalara ve davranış normlarına uyarlar. Bu şekilde gönüllü mübadele ve ticaret, zor kullanma ve politik rekabetin yerini alır⁴. Dolayısıyla devlet, mülkiyet haklarının tesisi yoluyla kişileri ve ekonomik faaliyetleri yönlendirebilir.

Yeni kurumcuların üzerinde özellikle durdukları bir önemli konu da işlem maliyetleridir. İşlem maliyeti mübadele konusu olan unsurun değerli özelliklerini ölçme ile hakları korumanın ve anlaşmaları yürürlüğe sokma ve denetlemenin bedelidir. Bu ölçüm ve yürürlüğe sokma ile denetleme maliyetleri kurumların kaynağını oluşturmaktadır⁵.

¹ **Intenational Society for New Institutional Economics**, <http://www.isnie.org/index.html>, (23.02.2007).

² Douglas C. North, **Kurumlar Kurumsal Değişim ve Ekonomik Performans**, Sabancı Ün. Yay., İstanbul, 2002, s. 46.

³ Mehmet Cahit Güran, Selçuk Cingi, "Devletin Ekonomik Müdahalelerinin Etkinliği," **Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi** (3) 2002, s. 61.

⁴ Fuat Oğuz, "Mülkiyet Haklarının İktisadı", **Kurumsal İktisat**, Edt. Coşkun Can Aktan, SPK Yayın No: 194, 2006, Ankara, s. 86.

⁵ Douglas C. North, **a.g.e.**, s. 39.

Uzun bir zamana yayılan ve çok sayıda değişken özelliğe sahip olan modern ekonomilerde mübadeleler güvenilirliğin varlığını gerekli kılmaktadır. Ekonomik işlemlerin gerçekleşmesi için gerekli olan güvenin varlığı toplumsal, politik ve ekonomik kurumların varlığına baęlıdır¹. Kurumsal yapı, az gelişmiş ekonomilerde işlem maliyetlerin yüksek olmasına yol açmakla kalmaz, mülkiyet haklarının güvence altına alınmamış olmasından dolayı, çok az sabit sermaye içeren ve uzun dönemli anlaşmalar gerektirmeyen teknolojilerin kullanılmasına, dolayısıyla işletmelerin, devlet tarafından kurulan ve desteklenenler hariç, küçük ölçekli ve yüksek maliyetli olmasına neden olur. Bu durumda, en karlı şirketler ticaretle veya yeniden dağıtımaya yönelik faaliyetlerle veya karaborsayla uğraşanlar olacaktır. Ülkelerin istikrarlı bir büyüme gerçekleştirebilmesi için ihtiyaç duydukları temel kurumlar, mülkiyet haklarının korunması, etkin bürokrasi, yolsuzluğun önlenmesi ve politik özgürlükler olarak sıralanmaktadır.²

Geleneksel iktisadı çok farklı açılardan eleştiren kurumcu iktisat, devletin ekonomiye müdahale etmesi konusunda etkili olmuştur³. Ancak Kurumcuların bu görüşü Keynesyen görüşten farklıdır. Keynesyen görüşe göre devlet aktif iktisat politikası izlemelidir. Kurumcu iktisatçılara göre ise devletin etkinliği yasa yapmasından, mülkiyet ve sözleşme koşullarını belirlemesinden ve patent haklarını vermesinden ve bu hakları korumakla görevli olmasından kaynaklanmaktadır. Devlet mülkiyet haklarını koruduğu için bireyler refahlarını artırmak için çalışırlar ve mübadelede bulunurlar. Bu noktada devlete düşen bir diğer görev; işlem maliyetlerini, bürokrasiyi ve yolsuzlukları azaltmasıdır. Devlet söz konusu bu görevleri uygun bir şekilde yerine getirdiğinde toplumsal refah da artacaktır. Aksi takdirde ekonomik performansta bir düşme meydana gelecek ve toplumsal refah azalacaktır

¹ Douglas C. North, "Yeni Kurumsal İktisadın Geçiş Ekonomilerinin Sorununu Anlamaya Katkısı", Çev. Gazi Sonkur, **Anayasal İktisat**, Edt. Coşkun Can Aktan, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2002, s. 622.

² M.Faysal Gökalp, Ercan Baldemir, **a.g.m.**, ss. 213-214.

³ Nalan Ölmezoğulları, **İktisadi Sistemler**, İkinci Baskı, Ezgi Kitabevi, Bursa, 1998, s. 67.

1.1.12. KAMU TERCİHİ OKULU'NDA EKONOMİ-POLİTİKA ETKİLEŞİMİ

Kamu tercihi okulu kendini aynı zamanda “yeni politik iktisat” olarak da adlandırmaktadır. Burada yeni sıfatını kazandıran nitelik, politika analizlerinde geleneksel ekonomi biliminde kullanılan “formel ve teknik” analiz araçlarının politikaya aktarılmasından kaynaklanmaktadır.

Klasik iktisat ve Marksist iktisat için kullanılan ekonomi politik kavramı, neo klasiklerle ve özellikle Marshall ile birlikte değişmiş, ekonomi ve politikanın birbirinden ayrılması gündeme gelmiştir. Bu noktadan sonra iktisat kavramı politikadan ayrı pozitif bir bilimi ifade etmek için kullanılmaya başlanmıştır. Neo klasikler ve takipçileri devletin ekonomiye müdahale etmemesi gerektiğini ileri sürerek kurdukları modellerde devleti ya da politikayı dikkate almamışlardır.

Yaşanan 1929 Bunalımının etkisiyle öne çıkan Keynes, kendisinden önceki iktisatçıların tümünü klasikler olarak adlandırmış ve klasiklerin görüşlerine tepki olarak Keynesyen iktisadı oluşturmuştur. Keynesyen iktisatla beraber devlet ya da politika tekrar ekonomik modellerde dışsal bir değişken olarak ele alınmaya başlanmıştır. Keynes, Klasiklerin aksine devletin aktif iktisat politikaları izlemesini dolayısıyla politik alanın ekonomik alanı düzenlemesi gerektiğini vurgulamıştır. Ancak buradaki düzenleme ya da uygulanan aktif iktisat politikalarında politikacıların kendi menfaatlerini dikkate alan düzenlemeler yapabilecekleri dikkate alınmamıştır. Dolayısıyla politikacıların ekonomi üzerinde politik manipülasyonu söz konusu değildir. Vurgulanması gereken bir başka nokta da; modellerde politik alanın ekonomik alanı etkilemesi düzenlemesi söz konusu iken, ekonomik alanın politik alanı etkilemesi üzerinde durulmamıştır. Buchholz, Keynes'in politikacılar ve bürokratlar hakkında endişelenmemesini iki nedene bağlamaktadır¹. Birincisi Keynes'in politika ve bürokrasi konusunda Weberci bir yaklaşıma sahip olmasıdır. Weberci yaklaşıma göre politikacı davranışlarını toplumsal sorumluluk duygusu tarafından sınırlandırılır ve politikacılar kamu yararının özel kazanç uğruna bir tarafa bırakılmasının neden olacağı sonuçları görmezden gelemezler. Diğer taraftan yine aynı yaklaşıma göre bürokratlar emirlere sadakat duygusuyla ve hislerine kapılmadan

¹ Akt. Funda Telatar, **a.g.e.**, ss. 221-222.

itaat etmektedir. İkinci neden ise Keynes'in devlet yaklaşımının aristokratik olmasıdır. Keynes' göre devlet, alt düzeyde bir motif olan kişisel çıkar tarafından değil, sosyal konularda yüksek düzeyde tartışmalar yapan entelektüel bir aristokrasi tarafından yönetilmektedir. Bu bağlamda Keynes kötü politika uygulamalarını politikacıların kendi çıkarlarını izleme anlamında kötü niyetli olmalarına değil, ekonomiyi doğru değerlendirememelerine bağlamaktadır.

Keynes'in makro ekonomik politika uygulama süreçlerinin kamu çıkarları yönünde yönlendirileceği varsayımına Kamu tercihi teorisyenleri karşı çıkmış ve kamu görevlilerinin de kendi kişisel çıkarlarını izleyeceklerini öne sürmüşlerdir¹.

Kamu görevlileri kamu parasını harcamakla ya da bir takım kamusal mal ve hizmet üretmektedirler. Burada önemli olan, kamu kesiminin ya da bu kesimin kararlarını belirleyen politikacıların, seçmenlerin veya toplumun tercihlerini yansıtan en uygun mal ve hizmet bileşimini sunabilmeleri; bir başka deyişle kamu tercihinin, toplumun tercihlerini yansıtmaması gereğidir. Bu durum politika ile iktisadın aynı anda kullanıldığı kamu tercihi teorisinin gelişmesini sağlamıştır.

Kamu tercihi teorisi; politikanın ekonomik teorisi, yeni politik iktisat, kolektif karar alma teorisi gibi adlarla da anılmaktadır². Kamu tercihi teorisinin kurucularından Buchanan'a göre "kamu tercihi teorisi; esas olarak iktisat teorisinde oldukça ayrıntılı analizler için geliştirilmiş araç ve yöntemleri almakta ve bu araç ve yöntemleri politik sürece, kamu sektörüne, politikaya ve kamu ekonomisine uygulamaktadır. Kamu tercihi analizi, iktisat teorisinde olduğu gibi kamu sektöründe yer alan karar alıcıların; örneğin seçmenlerin, yönetime aday olanların, milletvekillerinin, politik partilerin liderlerinin ya da üyelerinin, bürokratların davranışlarını gözlemlediğimiz ya da gözlemleyebileceğimiz sonuçların bileşimi ile ilişkilendirmeye çalışmaktadır"³.

¹ James M. Buchanan, "Özel Tercihlerden Kamu Felsefesine: Kamu Tercihinin Gelişimi", **Kamu Tercihi ve Anayasal İktisat Dergisi**, Sayı: 1, Anadolu Matbaacılık, İzmir, 2001, s. 194.

Günümüzde bazı çevreler bilgi ekonomisi için de "yeni ekonomi" kavramını kullanmaktadır. Bu nedenle bilgi ekonomisi politikasını da yeni ekonomi politikası olarak adlandırmak mümkündür. Karışıklığa yol açmamak için yeni sıfatının yerine, Buchanan'cı yaklaşımı "kamu tercihi teorisi" olarak, diğerini ise "bilgi ekonomisi ve politikası olarak adlandırmayı doğru buluyorum.

² Coşkun Can Aktan, **Politik İktisat**, Anadolu Matbaacılık, İzmir, 2000, s. 101.

³ James M. Buchanan, Pozitif Kamu Tercihi Teorisi ve Normatif Temelleri", Çev. Coşkun Can Aktan, **Kamu Tercihi ve Anayasal İktisat**, Edt. Aytaç Eker ve Coşkun Can Aktan, İzmir, 1991, s. 61.

Kamu tercihi teorisinin varsayımları;

Metodolojik Bireysellik: Kamu tercihi teorisi, iktisat teorisi gibi metodolojik olarak bireyseldir. Temel birimler; partiler, eyaletler ya da milletler gibi organik birimlerden ziyade tercihte bulunan eylem ve davranış motiflerine sahip bireylerdir¹. Dolayısıyla politik alanda kararları alan bireylerdir ve tercihler toplumun değil, söz konusu bireylerin tercihlerini yansıtmaktadır.

Homo Economicus: Kamu tercihi iktisatçıları, iktisat teorisinin temel analiz araçlarından biri olan “homo economicus”u politik alanda kullanarak, bu alanda karar alan birimlerin rasyonel olduklarını ve kendi çıkarlarını maksimize etmeye çalıştıklarını öne sürerek, karar alıcıların toplumsal çıkarları değil, kendi bireysel çıkarlarını dikkate alacaklarını vurgulamışlardır. Karar alma sürecinde seçmenler kendilerine en fazla hizmeti sunacak olan politik partiye oy verirlerken, politik partiler de kendilerine en çok oyu sağlayacak olan ekonomik programı sunmaya dikkat edeceklerdir. Bir başka deyişle seçmenler kamusal mal ve hizmetlerden sağlayacakları faydayı, politikacılar da oylarını maksimize etmeye çalışacaklardır. Bürokratlar ise bürolarının bütçelerini maksimize ederek, büronun hacmini genişletmek ve bu şekilde maaş ve yan gelirlerini, prestijlerini ve politik iktidara bilgi sunmadaki tekelci konumlarını sürdürmeye çalışacaklardır. Baskı ve çıkar grupları da karar alma aşamasında, ekonomi politikası karar alma birimlerini çeşitli kanallardan etkileyerek çıkarlarını maksimize etmeye çalışacaklardır². Böylece iktisat teorisinde ekonomik birimlerin çıkarlarını maksimize etme amacıyla olmalarına benzer şekilde politik alanın karar birimleri de çıkarlarını maksimize etmektedirler.

Politik Mübadele (Catalaxy) İlkesi: Kamu tercihi teorisine göre politik karar alma mekanizmasında yer alan bireyler arasında bir politik mübadele söz konusudur³. Piyasa düzeninde alıcılar ile satıcılar arasındaki mübadele ilişkisi politik alan için de geçerlidir. Politikacılar hizmet sunarlar ve bunun karşılığında seçmenlerden oy beklerler. Buchanan’a göre politika;

¹ James M. Buchanan, **a.g.m.**, s. 62.

² Coşkun Can Aktan, **Politik İktisat, a.g.e.**, s. 103.

³ James M. Buchanan, “Kamu Tercihi Perspektifi”, Çev. Şaban Ertekin, **Kamu Tercihi ve Anayasal İktisat Dergisi**, Sayı: 1 Yıl: 1, İzmir, 2001, s. 186.

“...bireyler arasında mevcut karmaşık bir mübadele yapısıdır. Bu yapı içinde bireyler, basit piyasa mübadelesi ile etkin bir şekilde sağlanamayan kendi özel amaçlarını topluca sağlamaya çalışırlar. Ferdi çıkarın olmadığı yerde başka bir çıkar yoktur. Piyasada bireyler elmalarla portakalları değiştirirler; politikada ise yerel itfaiye teşkilatı hizmetinden yargı hizmetine kadar toplum olarak ihtiyaç duyulan hizmetlerin maliyetini karşılamak için anlaşılabilir katkı paylarını mübadele ederler¹.”

Seçmenler ise oylarını verirken kendi çıkarlarını dikkate alarak kendi faydalarını maksimize edecek olan kişiye oy verirler. Dolayısıyla politik alanda seçmenlerle politikacılar arasında bir oy alış verişi söz konusudur.

Kamu tercihinin inceleme alanı pozitif ve normatif kamu tercihi olmak üzere ikiye ayrılmaktadır.

1.1.12.1. Pozitif Kamu Tercihi Teorisi

Pozitif Kamu Tercihi gerçek yaşamdaki politik kuralların yapısını ve politik karar almada rol oynayan karar birimlerinin yani, seçmenlerin, politikacıların, hükümetin, bürokratların ve çıkar gruplarının davranış motivasyonlarının ve davranış şekillerinin ekonomik analizini yapmaktadır. Dolayısıyla olması gerekeni değil, olanı incelemektedir. Aşağıda bu noktadan hareketle geliştirilen teoriler inceleme konusu yapılmaktadır.

1.1.12.1.1. Oylama Kuralları Teorisi

Özellikleri gereği, kamusal malların sağladıkları dışsal faydalar onlardan bedel ödmeden yararlanmayı mümkün kılmaktadır. Bununla beraber, kamu ekonomisinde hangi kamusal malın hangi öncelikte ve miktarla üretileceği sorunu ortaya çıkmaktadır. Demokratik yönetimlerde halk hangi kamusal malın hangi öncelikte ve ne miktarda üretilmesi gerektiği kararına genel bir oylamayla katılabilir veya bu konuda kendi adına karar verecek temsilcileri seçerek tercihin yapılmasını sağlayabilir. Her iki durumda da oylama yöntemi kişisel tercihlerden toplumsal bir başka ifadeyle kamusal tercihe geçişi sağlayan bir araç olmaktadır². Toplumsal tercihlerin tutarlı ve etkin gerçekleşmesini sağlayabilmek için çeşitli oylama kuralları

¹ James M. Buchanan, “İktisat Politikası Anayasası”, Çev. Vural Fuat Savaş, **Kamu Tercihi ve Anayasal İktisat**, , Edt. Aytaç Eker ve Coşkun Can Aktan, İzmir, 1991, s. 307.

² Osman Demir, Nazım Öztürk, “Kamu Tercihinin Oylama Yöntemiyle Tespitinde Karşılaşılan Sorunlar”, **Kamu Tercihi ve Anayasal İktisat Dergisi**, Sayı:1, İzmir, 2001, s. 69.

önerilmiştir. Bunlar genel olarak oy birliği ve oy çokluğu başlıkları altında incelenebilir. Ayrıca puanlı oylama kuralı ve nokta oylama kuralları bulunmaktadır.

i. Oybirliği Kuralı

Bu kural tüm seçmenlerin tercihlerinin toplanarak toplumsal tercihe ulaşma imkanını veren tek kuraldır. Bu kurala göre seçmenlerin tümü aynı görüşte olmalı yani aynı tercihlere sahip olmalıdır aksi takdirde karar almak mümkün olmaz. Dolayısıyla demokrasiler de bu şekilde bir karara varmanın zorluğu ortadır ve bu nedenle uygulamada nispi oybirliği kuralının geçerli olması gerektiği Wicksell tarafından öne sürülmüştür¹. Buna göre bu kural oybirliğine yakın olan fakat küçük bir oranda azınlık oyunu (seçim sonucunu onaylamayanların oranını) ortaya çıkaran 3/4 veya 4/5 gibi bir çoğunluğun oyunu gerektirmektedir.

ii. Oy Çokluğu Kuralı ve Arrow'un İmkansızlık Teoremi

Oybirliği kuralının gerçekleşmesinin zorluğu nedeniyle günümüzde daha yaygın olarak görülen oylama kuralı oy çokluğu kuralıdır. Oy çokluğu kuralına göre en çok oyu alan alternatif seçimi kazanır. Bu kural pratik olmasının yanı sıra çoğunluğun tercihinin azınlık tarafından bloke olmasını engeller². Oy çokluğu kuralının başlıca uygulama türleri şunlardır:

Mutlak Çoğunluk Kuralı: Seçmen oylarının yarısından bir fazlasını alan alternatif seçimi kazanır.

Kaliteli Çoğunluk Kuralı: Seçmen oylarının 3/4'ünü veya 2/3'ünü alan alternatif seçimi kazanır. Bu durumda Wicksell'in önerdiği nispi oy birliği kuralına yaklaşılmış olmaktadır.

Nispi Çoğunluk Kuralı: Bu kurala göre tüm oylar birbirine göre oranlandığında en fazla oyu alternatif seçimi kazanır.

Bireysel tercihlerden toplumsal tercihlere ulaşabilmek için oy çokluğu kuralının uygulanması durumunda, oy çokluğu kuralının etkinliğini bozan bazı engeller ortaya çıkmaktadır. Kenneth Arrow hangi şartlarda tutarlı toplumsal tercihlere ulaşamadığını belirlediği beş varsayım altında açıklamış ve söz konusu

¹ Orhan Şener, **Kamu Ekonomisi**, 5. Baskı, Beta Basım Yayım, İstanbul, 2001, s. 151.

² Kemal Çelebi, **Kamu Ekonomisi Analizi**, Emek Matbaası, Manisa, 2000, s. 100.

varsayımların gerçekleşmesi durumunda bir oylama paradoksunun yaşanacağını belirtmiştir. Bu varsayımlar¹,

- a. Toplumda üç birey bulunmaktadır. Bireysel sıralamalar ile toplumsal sıralamalar arasında olumlu ve rasyonel bir ilişki mevcuttur.
- b. Bireylerin sıralama yapacakları en az üç alternatif bulunmaktadır.
- c. Sıralamanın dışında kalan alternatif bağımsızdır.
- d. Bireyler oylama sırasında serbestçe hareket edebilmektedirler.
- e. Alternatiflerden herhangi birinin seçilmemesi durumunda diğer alternatifler arasında sıralama biçimi değişmemektedir.

Bu varsayımlar bireysel tercihlerden toplumsal tercihlere ulaşmak için gerekli koşullardır. Ancak Arrow çoğunluk kuralının gerçekleşmesi durumunda söz konusu varsayımların gerçekleşmeyeceğini ve tutarlı – rasyonel kamusal karar alınamayacağını belirtmiştir. Arrow’un teorisi bir örnek yardımıyla açıklanabilir², A, B ve C olmak üzere üç bireyden oluşan bir toplumda, bireylerin X, Y ve Z alternatifleri arasındaki tercih sıralaması aşağıdaki gibidir:

	A	B	C
1. Tercih	X	Y	Z
2. Tercih	Y	Z	X
3. Tercih	Z	X	Y

Bireylerin tercih sıralamasında önce Z, sonra X ve daha sonra Y alternatifi dışarıda bırakılarak ikili tercih yapılmaktadır. Buna göre A, B ve C’nin bireysel tercih sıralaması bireysel tercihlerden ulaşılan toplumsal tercih sıralaması şu şekildedir:

¹ Coşkun Can Aktan, Dilek Dileyici, “Kamu Ekonomisinde Karar Alma ve Oylama Yöntemleri”, **Kamu Tercih ve Anayasal İktisat Dergisi**, Sayı:1, İzmir, 2001, s. 102.

² Coşkun Can Aktan, Dilek Dileyici, “Kamu Ekonomisinde Karar Alma ve Oylama Yöntemleri”, **a.g.m.**, ss. 102-105.

	A	B	C	Toplumsal Tercih
Z Alternatifi Dışarıda Bırakıldığında	X→Y	Y→X	X→Y	X→Y
X Alternatifi Dışarıda Bırakıldığında	Y→Z	Y→Z	Z→Y	Y→Z
Y Alternatifi Dışarıda Bırakıldığında	X→Z	Z→X	Z→X	Z→X

Toplumsal tercih sıralamasına, her bir alternatif dışarıda bırakıldığında bireylerin çoğunluğu tarafından tercih edilen sıralama seçilerek ulaşılmıştır. Bununla beraber toplumsal tercih sıralamasında bir tutarsızlık söz konusudur. Tercihlerde geçişlilik özelliği gereği X'in Y'ye; Y'nin de Z'ye tercih edilmesi durumunda X'in Z'ye de tercih edilmesi gerekir. Oysa tam tersi bir sonuca ulaşılmış ve Z, X'e tercih edilmiştir. Bu çelişkiye **Arrow Paradoksu** denilmektedir. Ayrıca tercih sıralamasında her üç alternatif de bireylerden aynı puanı almıştır. İkili sıralama dikkate alındığında X, A ve C tarafından; Y, B ve A tarafından; Z ise C ve B tarafından toplam oyların 2/3'ünü alarak seçilmektedir. Böylece hiçbir seçeneğin seçilememesi söz konusu olmaktadır. Bireylerin tercihleri bu şekilde çeşitlilik gösterdiğinden sıralama konusunda uzlaşmaları mümkün değildir. Bu duruma **çok zirveli tercih sıralaması** denilmektedir. Çok zirveli tercih sıralamasında bireylerin tek bir tercih üzerinde anlaşamamalarına dönemsel çoğunluk denir. Dönemsel çoğunluk sorununu Arrow'dan önce ortaya koyan Condorcet, bu sorunun giderilmesi için Condorcet ölçütü olarak adlandırılan seçeneklerin ikişer ikişer oylamaya sokulmasını önermiştir. Fakat bu öneri çözüm için her zaman geçerli olamamaktadır.

Arrow ise bu sorundan kurtulmanın yolu olarak bireylerin tek zirveli tercihlere sahip olması gerektiğini belirtmiştir. Ancak bu koşulun gerçekleşmesi için bireylerin uzlaşması gerekmektedir. Yukarıdaki örnekte bireylerin Y'nin en kötü seçenek olmadığı konusunda uzlaşmaya varması durumunda toplumsal tercih sıralaması;

Y→Z

Z→X

Y→X

şeklinde olacaktır. Bu durumda artık tercih sıralaması oluşturulabilir. Buna göre, $Y \rightarrow Z \rightarrow X$ şeklinde bir tercih sıralaması elde edilir.

iii. Puanlı Oylama Kuralı

Bu yöntemde her bireyin belirli bir oyu bulunmaktadır ve bu oyları seçenekler arasında her alternatife en az bir oy vermek koşuluyla istedikleri gibi dağıtmaktadırlar. Oylama sonucunda en fazla oyu alan alternatif seçimi kazanmış olur¹.

iv. Nokta Oylaması Kuralı

Bu yöntem puanlı oylama kuralına benzemekte fakat farklı olarak bireylerin alternatiflere hiç oy vermeme hakkı bulunmakta ayrıca toplam oy sayısı puanlı oylama sisteminden oldukça fazladır. Yine en fazla oyu alan alternatif seçimi kazanmış olmaktadır².

1.1.12.1.2. Politik Rekabet ve Medyan Seçmen Teorisi

Kamu tercihi teorisi iktisat teorisinde geliştirilmiş araç ve yöntemleri alarak bu araç ve yöntemleri politik sürece, kamu sektörüne, politikaya ve kamu ekonomisine uygulamaktadır. Dolayısıyla pozitif kamu tercihi teorisinin ele aldığı konulardan bir diğerini politik partiler arasında ortaya çıkan rekabet süreci, bir başka ifadeyle politik rekabet (seçim rekabeti) oluşturmaktadır. Politik rekabet süreci bazı açılardan bir ekonomideki rekabet sürecine benzerken, bazı açılardan da ekonomik rekabet sürecinden farklılıklar göstermektedir. Benzer yanlar rekabet sürecinin temellerine ilişkindir. Ekonomik alandaki piyasa rekabetindeki alıcı ve satıcılara benzer şekilde politik rekabet sürecinde politikacılar ve seçmenler bulunmaktadır. Seçmenleri temsil etmeye çalışan kişiler ya da partiler söz konusu rekabet sürecinde yarışır. Fakat politika burada ekonomik piyasa rekabetinden ayrılmaktadır. Politik rekabette karşılıklı tek kaybedenler ve kazanan gruplar bulunmamaktadır. . İktidara

¹ Coşkun Can Aktan, Dilek Dileyici, “Kamu Ekonomisinde Karar Alma ve Oylama Yöntemleri”, **a.g.m.**, s. 107.

² Coşkun Can Aktan, Dilek Dileyici, “Kamu Ekonomisinde Karar Alma ve Oylama Yöntemleri”, **a.g.m.**, s. 107.

gelen yalnızca bir partidir¹. Yalnızca bir aday ya da parti kazanmakta, diğerleri kaybetmektedir.

Seçmenler kamu hizmetleri piyasasının talep edicisidir. Piyasadaki tüketici ile politik rekabet sürecindeki seçmen kişisel çıkar motifine göre hareket etmelerine rağmen seçim imkanları açısından aralarında önemli farklar vardır. Tüketiciler piyasada çok sayıda arz edicinin sağladığı sonsuz sayıda mal ve hizmet arasından seçim yaparak sağladığı fayda düzeyini maksimum yapar. Politik alandaki seçmen ise kendi tercihini belirleyip oyunu nasıl kullanacağına karar verir. Ancak bu karar diğer bireylerin kararları ile birleşip toplu tercih haline dönüşmedikçe bir sonuç oluşturmaz. Dolayısıyla ekonomik alandaki piyasa rekabetinde bireysel tercihler, politik rekabette toplu tercihler söz konusudur². Bu durum bireylerin politik alanda bir araya gelerek sosyal gruplar oluşturmasına neden olmaktadır.

Politik rekabet süreci içerisinde politikacı, davranışlarını sürekli olarak bir sonraki seçime yönelik oy kaybı ya da kazancı yönünden değerlendirir. Kar motifinin terk edilmesi bir firmayı nasıl piyasadan silip atarsa, oy hesabının dikkate alınmaması da politikacıyı politik alandan silip atar. Karı da, oyu da kazanmanın en kolay yolu vatandaşlar ne istiyorsa onu vermek veya veriyor görünmektir³. Bu şekilde seçmenlerin tercihleri doğrultusunda politikalar üreten politikacılar oylarını maksimize ederler.

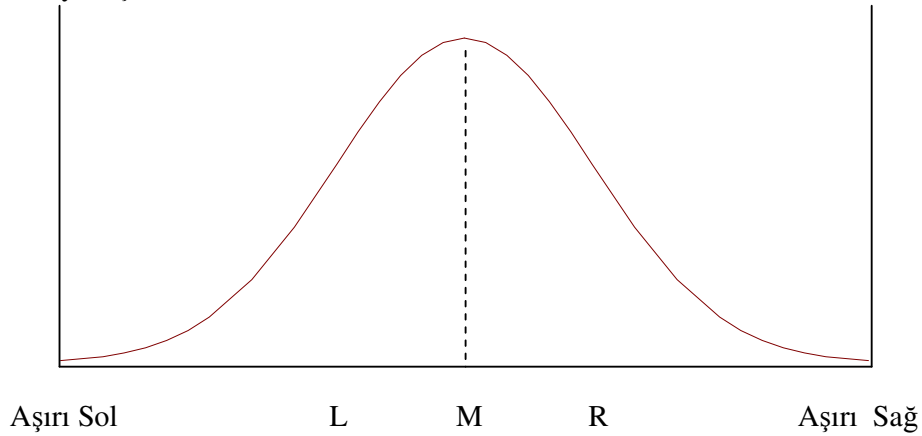
Partiler arasındaki politik rekabet sürecinin varlığı politikacıları, medyan seçmen gurubunun isteklerine uygun politika önerileri üretmeye zorlar. Aşağıda Şekil 1’de iki partili bir demokraside seçmenlerin politik görüşlerine göre dağılımı görülmektedir. Seçmenlerin politik görüşlerinin, politik spektrum üzerinde aşırı soldan aşırı sağa doğru sıralandığını ve seçmenlerin kendi politik görüşlerine en yakın olan adaya oy verdikleri kabul edilmektedir. Farklı politik görüşlere sahip seçmenlerin normal dağılımı M noktasında olacaktır ve bu noktadaki seçmenler medyan seçmen grubunu oluşturacaktır. Eğer seçime katılan iki aday da M noktasındaki görüşleri savunurlarsa her aday en azından oyların yaklaşık %50’ sini alacaktır. Eğer adaylardan biri L veya R pozisyonlarından birine yönelirse oyların %

¹ James M. Buchanan, Pozitif Kamu Tercihi Teorisi ve Normatif Temelleri", **a.g.m.**, s. 72.

² Vural F. Savaş, **Anayasal İktisat**, Beta Basım Yayım A.Ş., İstanbul, 1989, ss. 45-46.

³ Vural F. Savaş, **Anayasal İktisat**, **a.g.e.**, s. 45

50'sinden daha azını alacaktır. Çünkü seçmenlerin yarısından daha azı L veya R noktasına yakındır. Her iki aday için en iyi strateji M noktasına yaklaşmaktır. Seçim döneminde M noktası her bir aday için oy maksimizasyonunu sağlayan noktadır. Eğer seçimlere üçüncü bir aday katılırsa ve diğer iki aday M noktasında kalırken, üçüncü aday R noktasına yönelirse, bu aday R'nin sağındaki ve M ile R arasındaki oyların yarısını alacak ve böylece birbirleriyle aynı görünen diğer iki aday karşısında üstünlük sağlayacaktır. Böyle bir durum diğer iki adaydan birini M noktasından ayrılmaya teşvik edebilir¹.

Kaynak: B. Robert Ekelund, Robert D. Tollison, **Economics**, Little Brown Com. Boston, 1986, s. 447, Akt, Coşkun Can Aktan, Dilek Dileyici, "Kamu Tercih İktisadına Giriş", **a.g.m.**, s. 22.

Şekil 1: Medyan Seçmen

Böylece, medyan seçmen teorisi demokratik sistemlerde partilerin neden medyan seçmene yönelik politikalar izlediğini ortaya koymaktadır. Oylarını maksimize etmeye çalışan politikacılar bu guruba yönelik politikalar izleyerek bir sonraki seçimlerde yeniden seçilmeyi garanti altına almaya çalışmaktadırlar.

1.1.12.1.3. Devletin Başarısızlığı Teorisi

Piyasa aksaklıkları nedeniyle, özellikle Keynesyenler devletin ekonomiye müdahale ederek ekonomik dengeyi sağlamasını ve piyasanın neden olduğu olumsuz sonuçların ortadan kaldırılmasını önermişlerdir. Ancak bu durum devletin ekonomideki rolünün ve fonksiyonlarının genişlemesi ve devlet müdahalelerinin artmasına bu defada ekonomide yeni sorunların ortaya çıkmasına neden olmuştur.

¹ Robert B. Ekelund , Robert D. Tollison, **a.g.e.**, s.447, Akt, Coşkun Can Aktan, Dilek Dileyici, "Kamu Tercih İktisadına Giriş", **a.g.m.**, ss. 22-23.

Kamu tercihi iktisatçılara göre klasik görüş ve hipotezler (savaşlar, nüfus artışı, enflasyon v.b.) dışında devletin büyümesinin başlıca nedenleri iki ana yaklaşımla özetlenebilir¹:

1. Homo Economicus ve Maximand Yaklaşımı: Devletin rolü ve fonksiyonlarının genişlemesi ile politik birimlerin de çıkarlarının artması ya da artırma isteği söz konusudur.

2. Keynesyen İktisat ve Demokrasi: Kamu tercihi iktisatçılara göre Keynesyenlerin müdahaleci devlet anlayışı devletin zaman içinde büyümesinde önemli rol oynamıştır. Politikacılar Keynes'in modelini, bütçe açığı ile finansmanlarını haklı çıkarmak için kullanmışlardır. Ancak bu politikanın izlenmesi sürecinde ortaya çıkan sorunlardan biri; iktisadi daralma dönemlerinde bütçe açığı ile finansman için aşırı bir kamu isteği ne kadar oluyorsa iktisadi genişleme dönemlerinde de aynı istek devam etmiştir. Oylarını maksimize etmek isteyen politikacılar bu talebi karşılamışlardır². Yine kamu tercihi iktisatçılara göre Keynesyenlerin, Klasiklerden farklı olarak denk bütçe ilkesi yerine “telafi edici bütçe” görüşünü savunmaları, devletin büyümesinin ve böylece demokratik yapının yozlaşmasının temel nedenidir. Yozlaşma toplumsal çıkarın özel çıkarlar lehine terk edilmesi olarak tanımlanmaktadır³. Ekonomistler yanlış bir şekilde politikacıların bütçe açıklarına neden olduğu gibi bütçe fazlası da oluşturabileceklerini varsaymışlardır⁴. Ancak politikacılar sürekli bütçe açığı vermeyi tercih etmişlerdir.

Kamu tercihi literatüründeki çalışmaların ışığında devletin aşırı derecede büyümesinin neden olduğu sonuçları iki başlık altında incelemek mümkündür.

1. Ekonomik Yozlaşma: Politikacıların yeniden seçilebilmeyi garantileme ve oylarını maksimize etmek için kamu harcamalarını artırma ve vergi oranlarını indirme eğilimleri ekonomik sorunların ve ekonomik yapıdaki yozlaşmaların temelini oluşturur. Politikacılar için ahlaki değerlere uygun davranmak Buchanan

¹ Coşkun Can Aktan, **Yeni İktisat Okulları**, a.g.e., ss. 93-95.

² Randy T. Simmons, “Kanuni Kurallara Karşı Anayasal Kurallar”, **Kamu Tercihi ve Anayasal İktisat Dergisi**, Sayı: 2, Yıl: 1, İzmir, 2001, s. 137.

³ Enver Alper Güvel, “Bürokratik ve Politik Yozlaşmanın Ekonomik Analizi”, **İktisat İşletme ve Finans**, Sayı: 146, Ankara, Mayıs 1998, s. 27.

⁴ James M. Buchanan, “Özel Tercihlerden Kamu Felsefesine: Kamu Tercihinin Gelişimi”, Çev. Timur Turgay, **Kamu Tercihi ve Anayasal İktisat Dergisi**, Sayı: 1, Yıl: 1, İzmir, 2001, s. 203.

tarafından rasyonel görülmemektedir¹. Çünkü ahlaki davranmak oy maksimizasyonu sağlama amacıyla çelişebilir.

2. Politik Yozlaşma: Devletin büyümesi politikacıların ve bürokratların güç ve yetkilerini artırır. Ayrıca baskı ve çıkar grupları da büyüyen devletten daha büyük bir pay kapmak amacıyla lobicilik ve rant kollama faaliyetlerini artırırlar. Devletin büyümesi ile beraber rüşvet, adam kayırmacılık (Nepotizm), hizmet kayırmacılığı, politik yandaşlık, lobicilik, rant kollama v.b şeklinde politik yozlaşma türleri ortaya çıkar.

Aşırı büyüyen devletin ortaya çıkardığı sorunlardan hareketle kamu tercihi teorisyenleri, neo klasikler tarafından geliştirilen “piyasanın başarısızlığı teorisine” karşılık “kamu ekonomisinin (devletin) başarısızlığı teorisi”ni geliştirmişlerdir². Bu teoriye göre kamu ekonomisi de piyasa ekonomisi gibi kendi başına optimumu sağlamaktan uzaktır.

Kamu ekonomisinin başarısızlığa uğramasının nedenleri şunlardır:

Rasyonel Seçmenlerin Bilgisizliği: Bireyler özel bir mal ya da hizmet alırken piyasadaki söz konusu mal hakkında bilgi sağlar ve satın alma konusunda kararını verir. Kamu mallarına olan talepte durum daha farklıdır. Bireyler kamu mallarını tek tek değil, seçimlere katılacak olan politik partilerin sunacakları programlar şeklinde tercih etmek zorundadırlar. Yapılacak olan tercihe göre de oy verirler. Bununla beraber seçmenler özel mal alırken gösterdikleri özeni kamusal malları tercih ederken ya da oylarını verirken göstermezler. Seçmenler arasındaki eğitim ve kültür yapısındaki farklılıklar, özellikle iktidardaki partinin devletin elindeki medya organlarını ya da etkileyebildiği medya organlarını kullanarak seçmenlerin tam bilgilendirilmelerini engellemeleri, seçmenlerin tam bilgiden yoksun olarak oy kullanmalarına neden olur.

Seçmenlerin İlgisizliği: Kamusal malların niteliklerinden biri olan hiçbir bireyin dışlanamaması, bireylerin oy kullansalar da kullanmasalar da söz konusu mallardan fayda sağlaması sonucunu doğurmaktadır. Bireyler gerek bu durumu

¹ James M. Buchanan, The Moral Dimension of Debt Financing”, **Liberty, Market and State**, New York University Press, New York, 1985, s. 189.

² James M. Buchanan, “Kamu Ekonomisinin Yetersizliği ve Kamu Tercihi”, Çev. Coşkun Can Aktan, **Kamu Tercihi ve Anayasal İktisat**, , Edt. Aytaç Eker ve Coşkun Can Aktan, İzmir, 1991, s. 105.

bilmelerinden, gerekse seçim sonuçlarını etkileyemeyeceklerini düşünerek seçimlere ilgisiz kalabilirler. Burada bir diğer önemli durum da iktisadi ve politik sistemi istikrar bulmuş toplumlarda politik katılımın giderek düşmesidir. Bunun nedenlerinden ilki; toplumlar demokratikleştikçe ve ekonomik kararları piyasaya bıraktıkça bireylerin politik iktidardan beklentilerinin azalması; ikincisi de demokratik sistemin emin ellerde olduğu düşüncesidir¹. Bu şekilde düşünen seçmenler politik alana karşı duyarsızlaşmaktadır.

Rant Kollama: İlk olarak toprağın kirası şeklinde fizyokratlarca tanımlanan rant, günümüzde mali kaynakların çeşitli alanlarda kullanıldığında sahiplerinden başkalarına yapılan ödemeler anlamında kullanılıp aşırı fırsat maliyetinin bedelidir². Kamu tercihi teorisinde rant, yasal ve kurumsal düzenlemeler yoluyla toplumsal değeri arttırmaktan çok, toplumsal israfa neden olan bazı kişi veya grupların çıkarları doğrultusunda sürekli kolladıkları bir gelir türü olarak ortaya çıkmaktadır. Politik süreçte yer alan ve kendi kişisel çıkarları doğrultusunda hareket eden kişiler ya da gruplar (politikacılar, bürokratlar, seçmenler, çıkar ve baskı grupları) çıkar kollama faaliyetleri sonucu toplumun refahı üzerinde olumsuz etkiye neden olarak; ekonomik, hukuki, dini, kültürel ve etik değerlere zarar veriyorlarsa bu faaliyetler rant kollama faaliyetleridir³. Sonuç olarak değişik politik grupların etkisiyle değişen kamu politikaları seçmenlerin tercihlerini yansıtmaktan uzaklaşacaktır.

Oy Ticareti (Logrolling): Oy ticareti özellikle yasama alanında ortaya çıkan politik yozlaşma türlerinden birisidir. Yasama organı olan parlamentoda politik kararların alınmasında politik partiler kendi çıkarları doğrultusunda parlamentoya sunmuş oldukları yasa tekliflerini karşılıklı olarak destekleyebilirler. Bu durum bir anlamda karşılıklı oy alış verişi ya da ticarettir. Dolayısıyla oy ticareti sonucunda kamu ekonomisinde kararların etkin bir şekilde alınma olasılığı düşmekte ve seçmenlerin tercihlerinin tam olarak alınan kararlara yansımaları zorlaşmaktadır.

¹ Ömer Demir, “Siyasete Yön Veren Rasyonel Cahil Seçmenler”, **Kamu Tercihi ve Anayasal İktisat Dergisi**, Sayı: 1, Anadolu Matbaacılık, İzmir, 2001, s. 118.

² James M. Buchanan, “Rant Kollama ve Kar Kollama”, Çev. Aytaç Eker, **Kamu Tercihi ve Anayasal İktisat**, Edt. Aytaç Eker ve Coşkun Can Aktan, İzmir, 1991, s. 264.

³ Fevzi Devrim, Asuman Altay, **Türkiye’de Rant Ekonomisi ve Sosyal Maliyeti**, İTO, İzmir, 1994, s. 7.

Söz konusu oy ticareti iki değişik şekilde daha meydana gelebilir. Bunlardan birincisi olan hizmet kayırmacılığı; iktidar partisinin seçim zamanı yaklaştıkça seçim bölgelerine ya da tabanlarına daha fazla kaynak aktarıp oylarını maksimize etme çabasıdır. Oy ticaretinin bir diğer şekli olan oy satın alma ise milletvekillerinin seçim sonrasında parti değiştirmesi şeklinde ortaya çıkar¹. İktidar partisinden olmayan milletvekilleri örneğin bir bakanlık elde etme amacıyla parti değiştirebilirler. Bu durumda kaynaklar rasyonel kullanılmadığı için ekonomik etkinsizlik ortaya çıkar.

Politik Miyopluk: Kamu tercihi teorisine göre politikacılar çıkarlarını bir başka ifadeyle oylarını maksimize etme çabası içindedir. Dolayısıyla tekrar seçilebilmelerini garanti edebilecek politikaları uygulurlar. Bu nedenle uzun vadeli ülke ekonomisine yararlı politikalar yerine kendilerine oy kazandıracak kısa dönemli politikaları uygulamayı tercih ederler. Bu duruma kamu tercihi teorisinde “politik miyopluk” veya “miyopluk etkisi” denilmektedir². Dolayısıyla politikacılar uzun vadeli politikalar uygulamak yerine kısa vadeli politikaları tercih ederler.

Oybirliği İlkesinin Gerçekleştirilememesi: Kamu ekonomisinde karar aşaması politik süreç ile işlemekte ve yöntem olarak da oylama mekanizması kullanılmaktadır. Optimal bir sonuca ulaşabilmek için alınan kararların oybirliği ile alınması gerekmektedir. Ancak oybirliğinin sağlanamadığı tüm durumlarda, kendi lehlerine karar alınanların refahındaki artış, bu gurubun dışında kalanların refahındaki azalma pahasına alınmakta ve pareto etkinliği sağlanamamış olmaktadır. Bu durumda oybirliği gerçekleşmeden alınacak kararlar ya da belirlenecek kamu mal ve hizmet bileşimleri kamu ekonomisinde ortaya çıkan bir aksaklığı gösterecektir. Gerçek yaşamda oybirliği ilkesinin gerçekleşmesindeki zorluk hatta imkansızlık dikkate alındığında, kamu ekonomisindeki aksaklığın sürekliliği söz konusu olmaktadır.

Kamusal Mal ve Hizmetlerin Bir bütün Halinde Sunulması: Bu durumda ortaya konan kamusal mal ve hizmet bileşimi seçmenlerin asgari müştereklerine göre belirlenerek hazırlanmış bir bütün şeklindedir. Dolayısıyla seçmenlerin tümünün bir başka ifadeyle toplumun tercihlerini yansıtmamaktadır.

¹ Coşkun Can Aktan, Politik İktisat, **a.g.e.**, s. 108.

² Coşkun Can Aktan, Politik İktisat, **a.g.e.**, s. 108.

Medyan Seçmen Teorisi: Politik iktidarlar kendisi için önemli bir oy potansiyelini temsil eden medyan seçmeni memnun edecek kararları alma ve uygulama eğilimindedir. Böylece tüm seçmenlerin tercihleri yerine medyan seçmenin tercihleri hayata geçirilmiş olacaktır.

Asil Vekil Problemi: Asil lehine iş yapması gereken vekilin, kendi kişisel çıkarı için asilin çıkarını feda etmesi sonucunda ortaya çıkmaktadır. Temsili demokrasi de doğası gereği böyle bir soruna açık bir sistemdir. Toplum adına ve lehine işlem yapması beklenen seçilmişler zaman zaman kendi kişisel çıkarlarına karşılık toplumun çıkarlarını feda edebilirler¹. Böyle bir durumda toplumsal faydayı arttırması için iktidara getirilen seçilmişler toplumsal faydanın düşmesine bile neden olabilirler.

1.1.12.2. Normatif Kamu Tercih Teorisi

Pozitif kamu tercihi teorisi olanı incelerken, normatif kamu tercihi teorisi olması gerekeni, dolayısıyla pozitif kamu tercihi teorisine ilişkin temel oluşturacak konuları incelemektedir. Böylece politik kurumların nasıl daha etkin bir şekilde işleyebileceği de ortaya konmuş olmaktadır. Burada öncelikle kamu tercihinin belirlenmesinde optimum oylama kuralı, daha sonra devletin başarısızlığı teorisine karşılık geliştirilen anayasal iktisat incelenecektir.

1.1.12.2.1. Optimum Oylama Kuralı

Buchanan ve Tullock'a göre kamu ekonomisinde alınan kararlarda pareto optimal bir sonuca ulaşabilmek ancak oybirliği kuralının gerçekleşmesi ile mümkündür. Fakat oybirliği kuralının uygulanmasındaki güçlükler pozitif kamu tercihi teorisinde incelenen oylama kurallarını gündeme getirmiştir. Ancak bu şekilde alınan kararlarda pareto optimumuna ulaşmak mümkün olmamaktadır. Buchanan ve Tullock pareto optimal bir sonuca ulaşabilmek için gerekli ve kararı onaylayacak olan seçmen sayısının belirlenmesi ile ideal oylama kuralına ulaşılabileceğini savunmaktadırlar. Söz konusu seçmen sayısını da optimal çoğunluk olarak nitelendirmektedirler. Buchanan ve Tullock optimal çoğunluğu belirlemede oylama

¹ Osman Demir, Nazım Öztürk, **a.g.m.**, s. 73.

maliyetlerini dikkate almaktadır¹. Buna göre oylamanın yol açtığı iki tür maliyet bulunmaktadır. Bunlardan ilki olan karar alma maliyetleri; seçmenlerin oylama nedeniyle katlandıkları zaman, bilgi edinme, parasal maliyetler vb. maliyetlerden oluşmaktadır. Dışsal maliyetler ise oylama sonucunu beğenmeyenlerin katlandıkları maliyettir. Oylama sürecine katılan seçmen sayısı arttıkça karar alma maliyetleri artarken, dışsal maliyetler azalmaktadır. Dolayısıyla oybirliği kuralına yaklaşıldıkça sonucu beğenmeyen seçmen sayısı azaldığından dışsal maliyetlerde de azalma ortaya çıkmaktadır. Karar alma maliyetleri ile dışsal maliyetler toplamının minimum olduğu noktadaki seçmen sayısı optimal çoğunluğu göstermektedir.

1.1.12.2.2. Anayasal İktisat

Kamu tercihi iktisatçılarına göre devletin büyümesi ile birlikte ortaya çıkan ekonomik ve politik yozlaşmaların veya sorunların ortadan kaldırılması için politik karar alma sürecinde anayasal düzeyde bir yeniden yapılanma gerekmektedir. Böylece çıkarlarını maksimize etme amacında olan bireylerin ve politikacıların bu amaçla istikrarsızlığa yol açacak faaliyetlerde bulunmaları anayasal kurallar ile yasaklanmış olacağı için politik ve ekonomik alanda sapmaların önüne geçilecektir.

Buchanan'a göre anayasal reformun amacı²; *“idareci rolünü daha iyi oynayacak insanların seçimi ya da bu konuda propaganda yapılması değildir. Bu anayasal reformun amacı, 1780'dekiyle aynı olup, politikacıların çalışmalarına kişiliklerini önemsiz hale getirecek şekilde kurallar ve kısıtlamalar koymaktır. Bu amaç tamamen 18. yüzyılı yansıtmakta ve bunu Adam Smith'in ekonomi üzerine yazdığı Milletlerin Zenginliği ve Federal Dokümanlar adlı eserlerinde görmek mümkündür.”* Adam Smith çalışmalarında politik ekonomiyi kanun yapma bilimi olarak tanımlayarak oyunun kuralları ile olan ilişkisinin sinyallerini vermiştir. Dolayısıyla Anayasal İktisat, Smith'in modern karşılığıdır³. Özellikle devletin ekonomiye müdahale etmemesi sadece gerekli yasal çerçeveyi oluşturması her iki görüşünde ortak yanını oluşturmaktadır.

¹ J.M. Buchanan, G. Tullock, **The Calculus of Consent**, The University of Michigan, Ann Arbor, 1965, Akt. Coşkun Can Aktan, Dilek Dileyici, “Kamu Tercihi İktisadına Giriş”, **Modern Politik İktisat Kamu Tercihi**, Edt. Coşkun Can Aktan, Dilek Dileyici, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2007, ss. 28-29.

² James M. Buchanan, “Devletin Gücü Üzerine Konulacak Anayasal Kısıtlamalar”, Çev. Zeynep Arıkan, **Kamu Tercihi ve Anayasal İktisat**, Edt. Aytaç Eker ve Coşkun Can Aktan, İzmir, 1991, s. 419.

³ Viktor J. Vanberg, “Anayasal Politik İktisat”, Çev. Timur Turgay, **Kamu Tercihi ve Anayasal İktisat Dergisi**, Sayı: 2, Yıl: 1, İzmir, 2001, s. 120.

Anayasalar devletlerin temel yapılarını, örgütlenişlerini ve işleyiş kurallarını belirleyen ve çıkarılacak kanunların uymak zorunda olduğu temel ilkeleri gösteren en üst kanunlardır. Bu temel ilkeler ise bireylerin temel hak ve özgürlükleriyle ilgilidir. Yapılan tanımlama gereği anayasalar politik anayasa olma özelliğine sahiptir. Anayasaların devletin politik yapısını, kurumlarını ve bu kurumların işleyişini, bireylerin politik hak ve özgürlüklerini içeren yasal ve kurumsal normlardan meydana gelmesi anayasaların politik yönünü göstermektedir.

Politik anayasa; devletin hak, yetki, görev ve sorumlulukları ile bireyin politik hak ve özgürlüklerini belirleyen en üst kurallar bütünüdür. Buna göre devletin yasama hakkı ile toplumsal barışın ve huzurun sağlanması, adaletin, iç ve dış güvenliğin sağlanması gibi görev ve sorumlulukların yanında; bireyin, kişi dokunulmazlığı, seçme ve seçilme hakkı, haberleşme, seyahat, ikamet, din ve vicdan özgürlüğü, düşünce özgürlüğü ve basın özgürlüğü gibi hak ve özgürlükleri politik anayasa kavramına girmektedir¹. Hiçbir mevcut ya da önerilmiş anayasanın; devlet dairelerinin, bireylerin, grupların ve en önemlisi ekonomik aktiviteler üzerindeki otoritesinde yeterli sınırlamalar veya zorlamalar içermediği için Buchanan mevcut bu politik anayasaları ekonomik ilerlemeyi sağlama açısından başarısız bulmaktadır². Ancak ekonomi oldukça dinamik bir yapıya sahiptir bu nedenle de değiştirilmesi çok zor olan anayasaya ekonomiye ilişkin yasaların dahil edilmesinin beraberinde başka sorunlar getireceği de unutulmamalıdır.

Anayasal iktisat, anayasaların bu politik özelliği yanında ekonomik bir özellik de taşımaları ve dolayısıyla bir “ekonomik anayasa”nın oluşturulması gerektiğini ileri sürmektedir. Dolayısıyla anayasal iktisat yaklaşımı anayasal kuralların özellikle ekonomik alanda devlet – birey ilişkisini belirlemede daha işlevsel olması gerektiğini savunan ve bu çerçevede bir ekonomik anayasanın oluşturulmasını öneren bir yaklaşımdır. Buchanan Anayasal İktisat’ın tanımını şu şekilde yapmaktadır³:
“Anayasal politik iktisat, kuralların işleyişinin, bireylerin etkileşimde bulunduğu kurumların, bu kural ve kurumların seçildiği veya var olduğu süreçlerin araştırılmasını yönlendiren bir araştırma

¹ Coşkun Can Aktan, **Yeni İktisat Okulları, a.g.e.**, s. 107.

² James M. Buchanan, “Liberal Anayasa Üzerine”, Çev. İrfan Kalpalı, **Kamu Tercih ve Anayasal İktisat Dergisi**, Sayı: 2, Yıl: 1, İzmir, 2001, s. 126.

³ James M. Buchanan, “Anayasal İktisadın İlgili Alanı”, Çev. Melek Seferoğlu, **Anayasal İktisat**, Edt. Coşkun Can Aktan, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2002, s. 269.

programdır. Metodolojik bireysellik ve rasyonel tercih araştırma programının merkezindeki elementler olarak tanımlanır.”

Ekonomik anayasa bir ekonomik düzenin hukuki çerçevesini belirleyen anayasal kurallar bütünü olarak tanımlanabilir. Buna göre ekonomik anayasa devletin ekonomik alandaki yetkilerinin, amaçlarının ve araçlarının açıkça anayasada sınırlandırılmasını ve bireylerin ekonomik alandaki haklarının ve özgürlüklerinin anayasada var olmasını savunmaktadır. Ekonomik anayasada bireylere ilişkin sosyal güvenlik hakkı, sağlıklı yaşam hakkı, eğitim ve öğrenim hakkı, tercih özgürlüğü, tasarruf özgürlüğü, yatırım özgürlüğü, mülkiyet ve miras özgürlüğü, çalışma hakkı ve özgürlüğü, tekellerden korunmayı isteme hakkı gibi hak ve özgürlükler yer almalıdır.

Anayasal İktisatçılar devletin görev ve sorumluluklarının çok açık ve net bir şekilde ve sınırları ile birlikte anayasada yer alması gerektiğini savunmaktadırlar. Bu nedenle ekonomik anayasa içinde aşağıdaki norm, kural ve kurumlar bulunmalıdır¹.

1. Mali Anayasa: Mali anayasa devletin mali gücünü harcama yapma ve vergi toplama gücünü kullanma şeklinin belirlenmesi ve belirlenen bu kullanma şekline göre mali gücün anayasal kurallar ile nasıl sınırlandırılması gerektiğini ortaya koymaktadır. Bu alan içinde aşağıdaki konulara ilişkin anayasal düzenlemelerin yapılması gerekir.

- Kamusal mallar anayasası,
- Kamusal harcamalar anayasası,
- Kamusal gelirler anayasası,
- Borçlanma anayasası,
- Denk bütçe anayasası ve
- Mali, federalizm anayasası

Bu temel konular yanında mali yapıdaki düzenlemelerin nasıl yapılacağı, yani hangi kuruluşların tasarıları hazırlayacağı, bunların nasıl oylanacağı gibi konular da mali anayasa içinde belirlenmelidir.

¹ Coşkun Can Aktan, **Yeni İktisat Okulları, a.g.e.**, s. 109.

2. Parasal Anayasa: Parasal anayasa, devletin para basma hakkı ve yetkisini anayasada düzenleyen ve hangi çerçevede para arzını artırabileceğini belirleyen kuralları içermektedir¹. Politik iktidarın para üzerindeki güç ve yetkilerini kendi çıkarları doğrultusunda kullanmamaları için para sistemine ve parasal büyümenin ne şekilde olacağına ilişkin bazı genel kuralların anayasa içerisinde güvence altına alınmasını önermektedir.

3. Dış Ticaret Anayasası: Dış ticaret anayasası ile uluslararası ekonomik ilişkilerin genel çerçevesi belirlenir. Dış ticaret anayasasında uluslararası ekonomik ilişkilerle ilgili aşağıdaki konular incelenmektedir.

- Uluslararası ekonomik ilişkilere ilişkin anayasal normlar
- Koruyucu ve serbest dış ticaret politikasına ilişkin anayasal normlar
- Döviz kurunun belirlenmesi

4. Yasal – Kurumsal Serbestleşme ve Rekabet Anayasası: Anayasal İktisatçılar klasik iktisadın temel ilkelerini savunmaktadırlar. Dolayısıyla devletin ekonomiye olan direkt müdahale, düzenleme ve kontrollerinin mümkün olduğunca azaltılmasından yanadırlar. Devlet anayasal düzeyde rekabetin gerçekleştirilmesi için temel kuralları belirlemelidir. Rekabetçi bir piyasa ekonomisini gerçekleştirecek temel politiklardan birisi yasal kurumsal serbestleşme politikasıdır. Yasal kurumsal serbestleşme ekonomiye olan direkt kontrol ve müdahalelerin kaldırılması demektir.

5. Gelir Dağılımı Anayasası: Çağdaş demokrasilerde devlet vergileme ve transferler yoluyla doğrudan, kamusal mal ve hizmetlerin üretimi ve dağıtımıyla da dolaylı olarak gelir dağılımını etkileyebilmektedir. Gelir dağılımı anayasası ile bir toplumda vergileme ve transfer ödeme sistemlerini anayasal düzeyde kural ve kurumlara sınırlandırılmaktadır.

6. Sosyal Güvenlik Anayasası: Sosyal güvenlik sisteminin politize olmaktan uzaklaştırılması, bunun için de politik iktidarın bu konudaki hareket serbestliğinin anayasal kurallarla sınırlanması sosyal güvenlik anayasası ile sağlanmaktadır².

¹ Hasan Atılğan, “Parasal Anayasa”, **Kamu Tercih ve Anayasal İktisat Dergisi**, Sayı: 2, Yıl: 1, İzmir, 2001, s. 48.

² Vural F. Savaş, **Anayasal İktisat, a.g.e.**, s. 89.

7. Kentleşme ve Çevre Sorunları Anayasası: Ekonomik gelişme ile beraber bir yandan hızlı kentleşme diğer yandan üretimde ortaya çıkan negatif dışsallıklar sonucu çevre sorunları ortaya çıkmaktadır. Bu çevre sorunlarının nasıl çözüleceği kentleşme ve çevre sorunları anayasasında belirlenmelidir.

Anayasal iktisat teorisinin anayasal kuralların belirlenmesi konusundaki görüşleri ile beraber en önemli katkısı ekonomik anayasanın oluşturulmasına ilişkin önerileridir. Böylece devletin veya politik aktörlerin politik ve ekonomik alandaki güç ve yetkileri belirlenmiş olmaktadır. Bu şekilde politik aktörlerin kendi çıkarları doğrultusunda ekonomiyi manipüle etme olanakları da sınırlandırılmış olacaktır. Söz konusu anayasal düzenlemeler sadece ekonomik sisteme ve yapıya ilişkin değil aynı zamanda sürece ilişkin düzenlemeleri de içermektedir. Bu durum anayasal iktisat çerçevesinde ekonominin hızlı değişen dinamik yapısı dikkate alındığında, gerekli olduğu anda gerekli ekonomi politikalarının yürürlüğe konulamamasını beraberinde getirir. Çünkü anayasa hükümlerini değiştirmek zordur ve uzun zaman alır.

Ayrıca Anayasal İktisatçıları'nın yukarıda yedi başlık altında ele aldığı konular, pratik yaşamda “ekonomi hukuku” içinde yer alan özel yasalarda düzenlenmektedir. Örneğin mali konular, bütçe yasası'nda; vergi konuları, vergi yasasında; parasal konular, merkez bankası yasasında; gelir dağılımı ve sosyal güvenlik konuları, sosyal güvenliği düzenleyen yasalarda; kent ve çevre sorunları ise imar yasaları ve çevre kanununda yer alır. Bu yasalarla bu alanların sistem ve düzenleri kurumlaştırılmış olur. Bu alanlarla ilgili bir konunun; temel haklar ve egemenliğin kullanımı ile ilgili olan kısmı politik anayasada yer alır. Örneğin; “verginin yalnızca yasayla alınabileceği” vergi yasasında değil; politik anayasa da yer alır.

1.2. GENEL EKONOMİ POLİTİKASINDA EKONOMİK SÜREÇ POLİTİKASI VE POLİTİK İSTİKRARSIZLIK

Kamu tercihi teorisi ekonomi politika etkileşimini açıklarken “homo economicus” varsayımı ile hareket etmektedir. Dolayısıyla karar alma sürecinde yer alan tüm birimlerinin bireysel faydalarını maksimize etmeye çalıştıklarını ve çıkarları peşinde koştuklarını varsaymaktadır. Ancak gerçek yaşamda politik alanda yer alanda yer alan karar birimleri sadece bireysel çıkar motifi ile hareket etmezler.

Çalışmanın bu kısmında önce gerçek yaşamda ekonomi-politika ilişkisi ekonomik süreç politikası kapsamında ele alınarak açıklanacaktır. Daha sonra ekonomik süreç politikası ile politik istikrarsızlık arasındaki etkileşim incelenecektir. Konunun daha iyi anlaşılabilmesi için öncelikle ekonomi politikası konusu incelenecektir.

1.2.1. GENEL EKONOMİ POLİTİKASI

Öncelikle belirtilmesi gereken husus “ekonomi politik” (“politik ekonomi” ya da “politik iktisat” olarak da kullanılmaktadır İngilizcesi “political economy”dir) ile “ekonomi politikası” (economic policy) kavramlarının farklı kavramlar olduğudur. Ekonomi politik veya politik ekonomi Latince “Polis” ve “Oikonomia” kelimelerinden meydana gelmektedir. Polis, bağımsız şehir (site) devleti anlamındadır. Oikonomia ise ev (oikos) ve idare-yönetim (nomos) kelimelerinden oluşmakta ve ev ekonomisi ya da ev idaresi anlamına gelmektedir. Polis ve Oikonomike kelimelerinin birleşimi olan politik ekonomi ise bir ülke halkının veya devletin yönetimi anlamına gelmektedir. Ekonomi politik kavramı genellikle ve sıklıkla “Traicte de l’oeconomie politique” (1615) başlığını taşıyan kitabın yazarı Antoine de Montchrétien’e atfedilir. Ancak deyim ilk kez Montchrétien’in kitabının başlığında kullanılmışsa da deyim kendisinin buluşu değildir. Deyim 1611 yılında Louis de Mayerne – Turquet tarafından “La Monarchie Aristodémocratique” çalışmasında, egemen devletlerin vatandaşları karşısındaki görevleriyle ilişkili olarak kullanılmıştır¹. Fizyokratlardan klasiklere kadar ekonomi politik kitaplarının ilgi alanı üretim ve bölüşüm olmuş, hatta bunlar kitapların başlıklarında kullanılmıştır. Sir J. Steuart’ın kitabının başlığı “An Inquiry in to Principles of Political Economy” (1761) dir. Steuart’a göre “ekonomi bir ailenin bütün isteklerini basiretle ve sadelikle sağlama sanatıdır. Bir aile de ekonomi ne ise bir devlette ekonomi politik odur²”.

Klasiklerden Smith ve Malthus “ekonomi politiği servetin niteliğinin ve kaynağının araştırılması” olarak tanımlarken Ricardo “ürünün üretimine katılan sınıflar arasında ürünün bölüşüm kanunlarının araştırılması” olarak

¹ James E. King, “The Origin of the Term “Political Economy”, *Journal of Modern History*, Vol.20, 1948, s. 230. Akt. İşaya Üşür, **Ekonomi Politik: Zarif Mezar Taşları?**, s. 2. http://www.econt.metu.edu.tr/IktisatveToplum_IsayaUsur.pdf, (20.5.2007).

² Sir James Steuart, *An Inquiry in to thr Principles of Political Economy*, A. Skinner, London, 1966 (1761),s. 2. Akt. İşaya Üşür, **Ekonomi Politik: Zarif Mezar Taşları?**, s. 8. http://www.econt.metu.edu.tr/IktisatveToplum_IsayaUsur.pdf, (20.5.2007).

tanımlamaktadır¹. Mill ise Politik Ekonominin Prensipleri kitabında (1848) açık bir şekilde ekonomi teorisi ile ekonomi politikası ayrımını yapmıştır.

“Ekonomi politik” terimindeki politik sıfatını anlamsız hale gelmesi neo klasiklerle birlikte ortaya çıkmıştır. Walras’ın kitabının başlığında ekonomi politik terimi geçmekle birlikte “kişilerle eşyalar arasındaki ilişkinin incelenmesi” anlamında kullanılmıştır.

1879 yılında A. Marshall ve eşi M.P. Marshall “The Economics of Industry” adlı kitaplarını yayınlamışlar ve “ekonomi politik” terimi yerine neden “ekonomi” terimini tercih ettiklerini açıklamışlardır; “politik” yanlış anlamalara yol açan bir kavramdır; çünkü politik çıkarlar genellikle bir ulusun belli bir kısmının çıkarları anlamına gelmektedir”. Dolayısıyla bir bilimin adı olarak “ekonomi politik” terimi, ulusun bütününün çıkarlarını ima ve telkin etmediği gerekçesi ile ekonomi (economics) terimi ile değiştirilmiştir. Marshall 1890 yılında Principles of Economics adlı kitabını yayınlamış, çalışmanın ilk sayfasında “ekonomi politik” ve “ekonomi”yi aynı anlamda kullanarak “... ekonomi politik veya ekonomi hayatın olağan meşguliyeti içinde insanın bir yandan servetin diğer yandan fakat daha önemli olmak üzere insanın incelenmesinin bir parçasıdır” şeklinde tanımlamıştır ve insan davranışlarının ekonomik yönünü incelemiştir². Marshall’ın bu şekilde ekonomi (economics) terimini kullanmasından sonra 1920’lere gelindiğinde, bu terim genel kullanımda egemen olmaya başlamıştır.

Keynes’e kadar piyasaların her şeyi çözeceği inancı geçerli olmuş ancak yaşanan 1929 ekonomik bunalımından sonra Keynesyen görüş çerçevesinde devletin ekonomiye müdahale etmesi gerektiği görüşü öne çıkmıştır. Böylece ekonomi ile politika arasındaki etkileşimler tekrar önem kazanarak incelenmeye başlanmış, 1970’lere gelindiğinde ekonomi ilkelerinin politikaya uygulanması “Yeni Ekonomi Politik”i ya da “Yeni Politik İktisat”ı (New Political Economy) ortaya çıkarmıştır. Ancak dikkat edilmesi gereken nokta 1970’lerden itibaren tekrar kullanılan ekonomi politik teriminin Smith’in döneminkinden çok farklı bir içerik kazanmış olmasıdır.

Marx 1859 yılında yayınlanan kitabına “Politik Ekonominin Kiriğine Bir Katkı” adıyla bir kitap yayınlamış ve klasik iktisadı eleştirmiş, bu iktisat yerine

¹ Gülten Kazgan, a.g.e., s. 62.

² I.H.Rima, **Development of Economic Analysis**, Richard Irwin Inc., Illionis, 1967, s. 248.

kavramları, teorileri ve analitik yöntemleri farklı bir iktisat teorisi oluşturmaya çalışmıştır¹. Marksist iktisatçılar, ekonomiyi özünde politik bir sistem olarak düşünmemekle birlikte, kapitalist sürecin iç dinamiklerinin politik güçleri nasıl doğurduğunu ve kapitalizmin tarihsel boyutlarının, politik mücadeleleri nasıl meydana getirdiğini göstermişlerdir.

Ekonomi biliminde zaman içinde yaşanan uzmanlaşma politika ile ekonominin kesişim alanında ortaya çıkan ekonomi politikası bilim dalını ortaya çıkarmıştır. Politika, toplumsal yaşamın ve onu oluşturan unsurlar arası ilişkilerin düzenlenmesi, yönlendirilmesi ve şekillendirilmesine ilişkin çabaları kapsamaktadır. Toplumsal yaşamın alt alanlarından biri ekonomik alandır ve bu alanın politika tarafından etkilenmesi ekonomi politikasını ortaya çıkarmaktadır. Ekonomi politikası, belirlenmiş sosyo-ekonomik amaçlara ulaşmak için; ekonomik düzen, yapı ve süreci belli karar birimlerinin, seçilmiş uygun araçlar kullanarak, bilinçli ve sistematik biçimde etkileme, yönlendirme ve şekillendirme ve denetimini konu alan bilim dalıdır². Tanımda da ortaya konulduğu üzere ekonominin bazı karar birimlerince etkilenmesi, yönlendirilmesi, şekillendirilmesi ve denetlenmesi söz konusudur. İşte bu karar birimleri, ekonomi politikasında karar birimlerini ortaya çıkarmaktadır.

1.2.1.1. Ekonomi Politikasında Karar Mekanizması

Toplumsal sürecin akışında etkili olan dört temel karar mekanizması ve buna bağlı olarak kararların koordinasyon mekanizması bulunmaktadır. Bu mekanizmalar toplumsal sürecin akışı içinde alınan kararların ve davranışların koordinasyonunu belirler. Başka bir deyimle bunlar aynı zamanda karar ve koordinasyon yöntemleridir. Söz konusu temel karar ve koordinasyon mekanizmaları şunlardır³:

- Piyasa sistemi
- Demokrasi
- Bürokrasi
- Pazarlık sistemi

¹ Vural Savaş, **Politik İktisat**, a.g.e., s. 8.

² Hüsnü Erkan, **Ekonomi Politikasının Temelleri**, a.g.e., s. 5.

³ Hüsnü Erkan, **Demokrasi ve Piyasa Ekonomisinde Birlikler**, a.g.e., ss. 31-54.

Bu karar ve koordinasyon yöntemleri;

- Piyasa mekanizması ekonomik alanda
- Demokrasi ve bürokrasi politik alanda
- Pazarlık sistemi politik –ekonomik alanda yani baskı ve çıkar grupları düzeyinde

gündeme gelmektedir.

Piyasa sisteminde hangi mal ve hizmetlerin nasıl, kimin için ve ne miktarda üretileceğine birbirinden bağımsız çok sayıdaki ekonomik birim karar vermektedir. Çok sayıdaki karar biriminin bağımsız kararlarının sağlıklı bir ekonomik süreç içinde toplumun ve bireylerin refahını artırabilmesi için, bireysel karar ve faaliyetlerin birbiriyle uyumlu ve koordineli olması gerekir ve bunu piyasa mekanizması fiyatlar yoluyla sağlar.

Demokrasi politik alanda ortaya çıkan karar mekanizması olup çok sayıdaki politik karar arasında koordinasyonu sağlar. Toplumsal karar, seçim ve oylama ile gerçekleşmektedir.

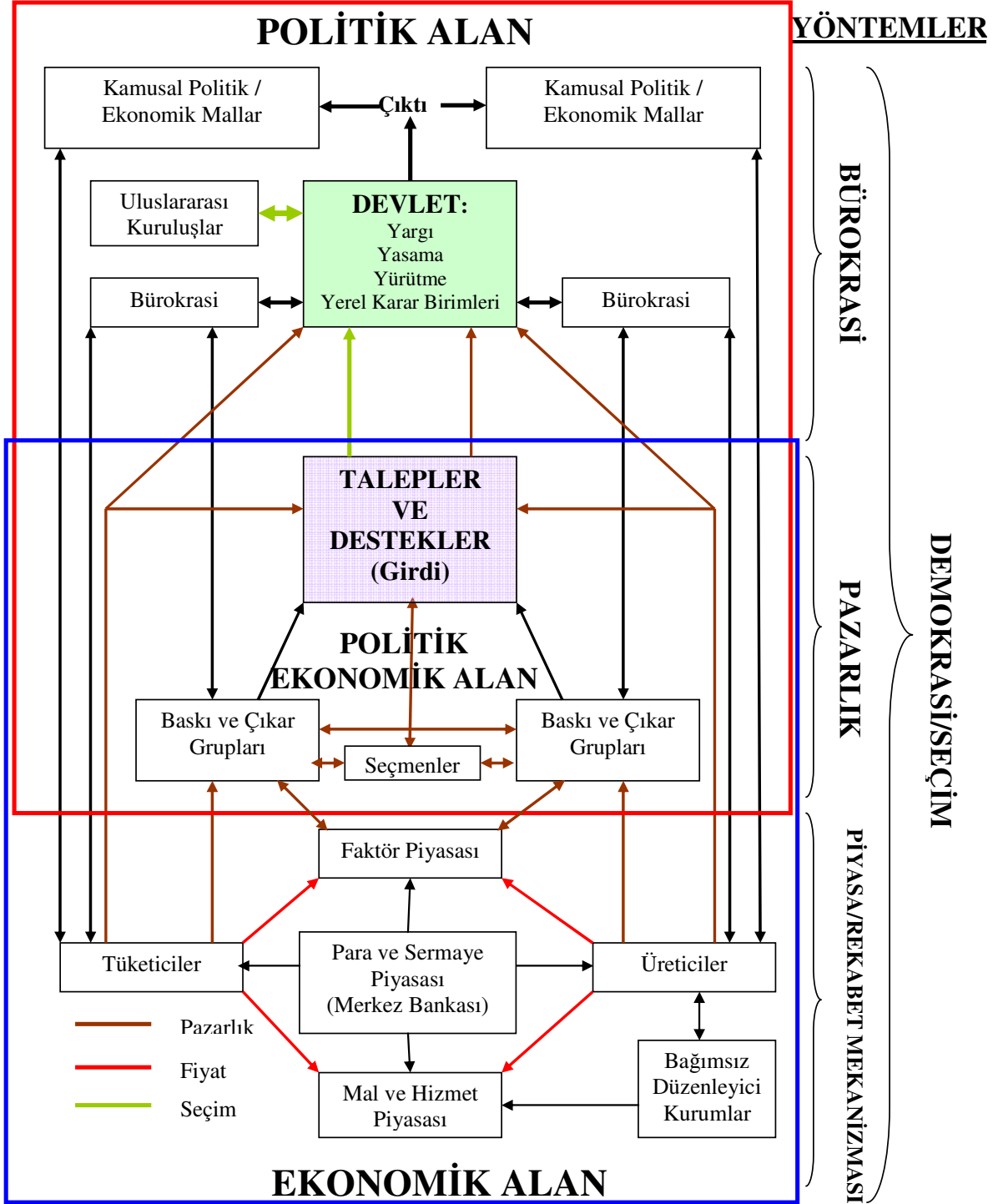
Politik alanda alınan kararların uygulamaya aktarılması kamu bürokrasisi aracılığıyla gerçekleşmektedir. Böylece karar yöntemi olarak bürokrasi demokrasi gibi politik alanda geçerli olmaktadır.

Pazarlık sistemi toplumsal sürecin politik-ekonomik alanında yani ekonomi ile politikanın kesişim alanında yer alan baskı ve çıkar gruplarının kendi arasında ve politik birimlerle (devlet ve organları ile partilerle) ilişkilerin düzenlenmesinde ve koordinasyonunda ortaya çıkan bir karar yöntemidir. Pazarlık sisteminin ana unsuru baskı ve çıkar gruplarıdır. Bunlar temsil ettikleri sosyal grubun çıkarlarını, diğer gruplar ve devlet karşısında korumaya çalışırken ortaya çıkan ilişki pazarlık ilişkisidir. Pazarlık sistemi grupları temsilcileri yoluyla diğer grupların ve devlet organları ile yüzyüze görüşme ve çıkar ilişkisine dayanmaktadır.

İncelenen bu yöntemler birbirlerini karşılıklı etkilerler ve birlikte toplumsal bütünün işleyişini belirlerler. Ayrıca bu yöntemler karşılıklı olarak birbirlerini etkilerken birlikte kullanıldıkları kısmi alanlarda ortaya çıkabilir. Bununla beraber

söz konusu dört yöntem ekonomik, politik ve politik-ekonomik alanda dominant yöntemler olup ilgili alanın temel ve genel karakterini belirler.

Söz konusu etkileme ve koordinasyon yöntemleri Şekil 2'deki gibi şematize edilebilir.

Kaynak: Hüsnü Erkan, **Demokrasi ve Piyasa Ekonomisinde Birlikler**, a.g.e., s. 33'den değiştirilerek alınmıştır.

Şekil 2: Ekonomi-Politika İlişkisi ve Karar Mekanizmaları

Ekonomik alanda var olan ekonomik birimler üreticiler ve tüketicilerdir. Buradaki ekonomik faaliyetler mal ve faktör piyasaları üzerinden hanehalkı ve firma arasındaki ilişkiler şeklinde ortaya çıkmaktadır. Bu birimler arasındaki ekonomik ilişkiler mal ve hizmet ile faktör piyasaları üzerinden gerçekleşen fiyat ilişkileri şeklindedir. Burada değinilmesi gereken bir başka nokta ise kendi faaliyet alanlarına ilişkin olarak bağımsız düzenleyici kurumların üreticilerin kararları üzerinde etkili olmasıdır.

Politik alanda ise devlet ve kurumları yer almaktadır. Bunların başında parlamento hükümet ve bürokrasi yer almaktadır. Bunlara yansıyan vatandaşların destek ve taleplerine bağlı olarak toplumun ihtiyaç duyduğu kamusal mal ve hizmetler üretilir. Söz konusu bu ilişkilerin yerel düzeyde ele alınması ile yerel karar birimleri ile vatandaşlar arasında aynı ilişki sistemi ortaya çıkmaktadır. Devleti etkileyen bir başka birim ise uluslararası karar birimleridir. Burada ortaya çıkan ilişki sistemi ise genelde pazarlık ilişkisi şeklinde ortaya çıkmaktadır.

Merkez bankası ise aldığı kararlar ile gerek üretici ve tüketicileri gerekse devleti etkilemektedir. Merkez bankasının bağımsız olması durumunda ise devlet tarafından etkilenememesi söz konusu olmaktadır.

Ekonomi ile politikanın bu temel alanları arasında, toplumsal gelişme ile birlikte önemi ve ağırlığı artan politik-ekonomik alan ortaya çıkmaktadır. Bu alan ekonomi ile politika arasında bağlantı ve köprü kurmaktadır.

1.2.1.2. Ekonomi Politikası Karar Birimleri- Seçmenler ve Davranış Motifleri

Ekonomi politikası karar birimleri, hukuksal düzenlemelere dayanarak, belli araçların kullanımına ilişkin, yani ekonomi politikası önlemlerinin alınmasına ilişkin kararlar alabilen kamu makamları ve özel çıkar gruplarıdır¹. Bu karar birimleri, kararları doğrudan ve/veya dolaylı olarak belirleyebilmektedir. Parlamento, Hükümet ve Merkez Bankası (bağımsız olması durumunda) kararları doğrudan belirlerken diğer karar birimleri genel de kararları dolaylı olarak belirlemektedirler. Ekonomi

¹ Theodor Pütz, **Kuramsal Ekonomi Politikasının Temelleri**, Çev. Naci Kepkep, Der Yayınevi, İstanbul, 1994, s. 303.

politikası kararlarının alınmasında bir diğere önemli birim seçmenlerdir. Çünkü politik karar birimleri kararları alırken seçmenlerin tercihlerini dikkate almak zorundadır. Çünkü politikacıların amacı iktidara gelmek ya da iktidarlarını sürdürmektir. Aşağıda ilerleyen konuların daha iyi anlaşılabilmesi için öncelikle seçmenlerin davranış motifleri; daha sonra ekonomi politikası karar birimlerinin davranış motifleri incelenecektir.

1.2.1.2.1. Seçmenler ve Davranış Motifleri

Politik süreçte kimin iktidar olacağını belirlenmesinde önemli bir yeri olduğu için seçmenlerin oy kullanırken tercihlerini nasıl yaptıkları önemlidir. Dolayısıyla politikacılar kararlarını alırken seçmen tercihlerini dikkate almak zorundadır. Seçmenlerin oy verme davranışlarını açıklamaya yönelik yaklaşımlar aşağıda incelenmektedir.

1.2.1.2.1.1. Oylama Kararlarında Miyopluk ve Rasyonalite

Seçmenlerin oy verirken hükümetin sadece oy verme anındaki performansını mı yoksa geçmiş performanslarını da dikkate alıp alamadıkları önemli bir konudur. Burada ki performans değerlendirmesi özellikle ekonomik değişkenlere ilişkindir. Politik konjonktür dalgalanmaları teorilerinde seçmenlerin oylama kararını verirken kullandıkları bilgi tipi hakkında birbirinden farklı varsayımlar yapılmaktadır. Kullanılan bilgi itibarıyla seçmen tipleri ekonominin yalnızca hemen seçim öncesi durumunu dikkate alan yüksek dereceden miyop seçmenden, bir parti veya yönetimin yetenek düzeyini değerlendirmek ve gelecekteki performansını öngörmek için yakın zamanlardaki ekonomik performansını kullanan rasyonel seçmene kadar geniş bir aralıkta yer almaktadır. Söz konusu iki uç nokta arasında geçmişte sergilenen ekonomik performansı ödüllendirerek, hükümetteki temsilcilerinin görevlerini gelecekte de yerine getirmesini garantileyen rasyonel geçmişe dönük seçmen tipi vardır¹. Seçmenler, iktidarda oldukları süre içinde başarılı olduklarını düşündükleri politikacıları tekrar iktidara getirirler

Geçmişe dönük oylama, seçmenlerin sahip oldukları bilgi konusunda fazla talepkar bir varsayım değildir; gelecekte de elde edilecek faydalara ilişkin yargılar

¹ Funda Telatar, **a.g.e.**, s. 367.

rakip adayların iktidardaki performanslarından veya adayların önceki iktidar dönemlerindeki performanslarından hareketle türetilmektedir. Geçmişe dönük oylama modelleri aşağıdaki üç temel niteliğe sahiptir¹:

- Seçmenlerin oylama kararlarını verme süreci şöyle işlemektedir: Seçmenler iktidar süresince gözledikleri gelişmeleri değerlendirmekte ve bu gelişmelerden dolayı iktidar partisini ödüllendirmekte veya sorumlu tutmaktadır. Gözlenen performansın değerlendirilmesi, iktidar partisinden devraldığı ekonomik durum ile sonraki gelişmeler arasındaki karşılaştırmaya dayanmaktadır.
- Seçmenler iktidar partisinden performansını birinci maddeye ek olarak diğer parti veya adayların ne kadar iyi performans gösterecekleri konusundaki hipotetik görüşleri ile karşılaştırmaktadırlar.
- Geçmişteki ve gelecekteki olaylara belirli indirgeme ağırlıkları yüklenmekte ve gelecekte beklenen olayların bugünkü değerinin bulunmasında bir “indirgeme faktörü” olarak kullanılmaktadır. Partilerin geleceğe ilişkin vaatleri ve seçmenlerin hipotetik değerlendirmeleri “belirsizlik faktörü” ile ıskonto edilirken; geçmişteki olayların indirgenmesinde “hafıza kaybı” veya “unutma hızı” kullanılmaktadır. Ekonomik değişikliklere ilişkin hafızanın ne kadar uzak geçmişte kapsadığı, oylama kararlarında etkili olmaktadır.

Seçmenlerin miyop olması, hafıza ve unutkanlıktan çok, kısa vadeli bakış açısını göstermektedir. Başka bir deyişle, seçmenler politika doğurgalarını sistematik olarak öngörme yeteneğine sahip olmadıkları takdirde miyop olarak isimlendirilmektedirler. Seçmenlerin unutkanlığı veya hafıza kaybı ise seçmenlerin düşüncelerindeki eski gözlemlerin optimal ağırlığının yenilerinden daha az olmasıdır. Burada ortaya çıkan bir başka konu, beklentilerin oylama kararlarına dahil edilip edilmediğidir.

¹ J. E. Alt ve K.A.Chrystal, **Political Economics**, University of California Press, Berkeley, 1983, s.156.

Beklenti oluşumu birinci dereceden bir uyarlayıcı süreç yardımıyla gösterildiğinde, beklentiler, geçmiş zamanda yapılan hatanın belirli bir oranı kadar değiştirilmektedir.

$$(E_t - E_{t-1}) = a(P_t - E_{t-1})$$

E_t bugünkü beklenti, E_{t-1} bir önceki dönemdeki beklenti ve P_t geçen dönemdeki beklentilerin ortaya çıkardığı sonucu göstermektedir. Beklentiler bu şekilde oluşturulduğu takdirde seçmenlerin miyop oldukları ortaya çıkmaktadır. Beklentiler eksponensiyel olarak azalan geçmiş gözlem değerlerine bağlıdır. Bu durumda hafızaları ne kadar güçlü olursa olsun (yani serideki geçmiş gözlemler ne kadar geriye giderse gitsin) seçmenler miyop olmaya devam edecektir. Ayrıca uyarlayıcı tarzda beklentilerini oluşturan seçmenler geçmiş değerlerin kapsamı dışında hiçbir bilgiden yararlanmazlar¹. Dolayısıyla da geleceği ilişkin beklentilerini geçmiş değerlere göre oluştururlar.

Seçmen davranış tarzında, seçmenin oy verirken rasyonel olup olmadığı önemlidir. Oy verme davranışının rasyonel kabul edilmesi üç temel varsayımı da beraberinde getirmektedir².

Fayda kazancı varsayımı: Seçmenin kendi kişisel finans kaynaklarını belirleyebilmesi ve seçimlerde kendisine maksimum çıkarı sağlayacak olan politikacıya oy vermesidir. Dolayısıyla rasyonel seçmen seçimlerde politik partilerden kendi çıkarlarını maksimize edecek olan partiye oy verecektir.

Tam bilgi varsayımı: Seçmenler politik partilerin faaliyetlerine ilişkin tam bilgiye sahiptir. Dolayısıyla rasyonel seçmen oy verirken ekonomik değişkenleri dikkate alır.

Seçmenlerin yargılarının iktidardaki politik partiye bağlı olması: Oy veren seçmenler iktidardaki politikacının başarısını belirlemek için ekonomik değişkenleri dikkate alır. Ekonomik değişkenlerdeki değişimlere göre başarılı buldukları politikacıya oy verirler.

¹ Funda Telatar, **a.g.e.**, s. 377.

² Motoshi Suzuki, "Evolutionary Voter Sophistication and Political Business Cycle", **Public Choice**, Vol.: 81, 1994, s. 241.

Seçmenlerin beklentilerine ilişkin varsayımdan hareketle geçmişe dönük oylama “naif geçmişe dönük oylama” ve “rasyonel geçmişe dönük oylama” olarak ikiye ayrılabilir.

Naif geçmişe dönük modellerde oylama gelecek hakkındaki bağımsız değerlendirmelere çok az rol verirken esas olarak geçmiş değerlendirmeleri dikkate almaktadır. Naif geçmişe dönük oylama, oportünistik politik konjonktürel dalgalanma modellerinde temel rolü oynamaktadır. Söz konusu modellerde iktidar partisi seçim öncesi ekonomide genişleme meydana getirerek yeniden seçilmeyi garantileyebilmektedir. Seçmenler oylama kararlarını alırken ekonominin mevcut durumunu dikkate alarak karar vermekte, ancak bugünkü politikaların, gelecekte neden olacağı sonuçları oylama hesaplarına dahil etmemektedirler.

Rasyonel oportünistik politik konjonktürel dalgalanma modellerinin dayandığı rasyonel geçmişe dönük oylama modelinde, seçmenlerin bugünkü politikaların neden olması beklenen sonuçları da dikkate aldığı kabul edilmektedir. Dolayısıyla bu modellerde, iktidar partisine ekonomiyi manipüle ederek yeniden seçilebilme olasılığını meydana getiren unsur, seçmenler ile iktidar partisi arasında var olduğu kabul edilen bilgi asimetrisidir¹. Aksi takdirde rasyonel olan seçmenler sistematik bir hata yapmayacakları için seçmenleri kandırmak mümkün olmayacaktır.

Seçmelerin oy verirken göstereceği bir başka davranış tarzı partizanlıktır. Bu durumda seçmen bir önceki seçimlerden edindiği bilginin gelecek seçimler için de geçerli olacağını düşünmekte ve / veya kendi görüş ve ideolojilerine yakın bulduğu için her seçim döneminde belli bir partiye oy vermektedir². İdeolojik değer yargılarının değiştirilmesi zor olduğundan söz konusu seçmenlerin başka bir partiye oy vermesi pek mümkün değildir.

1.2.1.2.1.2. Ekonomik Oylama Teorisi

Seçmen veya oylama davranışına ekonomik yaklaşımda diğer yaklaşımlardan farklı olmak üzere oy kararının açık bir fayda maliyet hesaplaması sonucunda ortaya çıktığı kabul edilmektedir. Seçmenin oylama sürecinde iki konuda karar vermesi

¹ Funda Telatar, **a.g.e.**, s. 378.

² Sara Onur, **Ekonomiden Karşılıksız Kayıplar: Seçim Ekonomisi**, Asil Yayın, Ankara 2004, s. 42.

gerekmektedir. İlk olarak oy kullanıp kullanmayacağı, ikinci olarak kime oy vereceği.

Bir kişinin oy kullanıp kullanmayacağı fayda – maliyet analizine bağlı olarak ortaya çıkacaktır¹. Seçmenin karar fonksiyonu;

$$R = BP - C + D$$

R= Seçmen Reaksiyonu

B = Oy kullanmanın getirdiği potansiyel fayda

P = Oy kullanıldığı takdirde söz konusu faydaların doğma olasılığı

C = Oy kullanmanın maliyeti

D = Eylemin tamamlayıcı nitelikteki özel faydaları

Bu denklemden hareketle seçmenin oylama kararı oylama eyleminden beklenen faydalar ile oy kullanmanın maliyetleri arasındaki farka bağlı olmaktadır.

Downs modeline göre ekonomik oylama davranışının temelinde fayda – maliyet analizi bulunmakta ve seçmenler kararlarını verirken dikkate aldıkları faydalar, hükümet faaliyetlerinden doğan fayda akımlarından oluşmaktadır. Dikkate alınan zaman birimi, seçimler arasında geçen zamanı ifade eden seçim dönemidir. Rasyonel bir seçmenin fayda değerlendirmeleri, seçimi izleyen dönem (t+1) ile seçim günü sona eren dönem (t) olmak üzere iki seçim dönemini kapsamaktadır. Analizde kullanılan semboller şunlardır²:

U: tek bir seçmenin bir seçim dönemi boyunca hükümet faaliyetlerinden elde ettiği gerçek veya hipotetik fayda

A: t döneminde iktidarda bulunan parti

B: t dönemindeki muhalefet partisi (Modelde iki partili sistem alınmaktadır)

U^a: bir dönem boyunca iktidar partisi tarafından fiilen elde edilen fayda

¹ Gordon Tullock, “Rant Kollamanın Politik Piyasası”, Çev. Asuman Altay, **Kamu Tercih ve Anayasal İktisat Dergisi**, Sayı:4, İzmir, 2001, s. 44.

² Anthony Downs, **An Economic Theory of Democracy**, Harper and Row Publishers, New York, 1957, s. 28.

U^i : Bir seçmenin belirli bir dönem boyunca elde etmiş olduğuna inandığı en yüksek fayda. Bu fayda ideal bir hükümetin iktidarda olmuş olsaydı seçmene sunacağı fayda kazancıdır.

E: Beklenen değer

Modelde seçmenlerin bir sonraki seçim dönemi boyunca kendilerine diğer partilerden daha yüksek fayda sağlayacaklarına inandıkları partiye oy verdikleri varsayılmaktadır. Rasyonel seçmen gelecek seçimlere ilişkin oy verme kararını alabilmek için kendisine sağlayacağı fayda bakımından iki partiyi karşılayacaktır. Seçmenin bu konudaki davranışı

$$E(U_{t+1}^A) - E(U_{t+1}^B)$$

şeklinde açıklanmaktadır. Buna göre beklenen bu iki fayda kazancı arasındaki fark seçmenin kararını etkileyecektir. Ulaşılan sonuç pozitif ise seçmen hükümette bulunan partiye, negatif ise muhalefet partisine oy verecektir. Sıfır ise çekimser kalacaktır.

Rakip partilerden birisi iktidarda olduğundan bu partinin t dönemindeki performansı gelecekteki performansı hakkındaki değerlendirmeler için olası en iyi göstereyi sunmaktadır. Bununla birlikte bir partinin bu günkü performansı ile diğer partinin beklenen gelecek performansını karşılaştırmak rasyonel olmayacaktır. Karşılaştırmanın anlamlı olması için her iki partinin performansının aynı koşullar altında değerlendirilmesi yani aynı zaman dilimi için değerlendirilmesi gerekmektedir. Dolayısıyla seçmen mevcut politik partileri t dönemindeki performanslarıyla değerlendirecek ve oy verme kararını buna göre belirleyecektir. Bunu yaparken seçmenler muhalefet partisi iktidarda olsaydı elde edecekleri faydayı ancak zihinlerinde canlandırabilirler. Bu nedenle muhalefet partisinin performansına yönelik beklenti hipotetik bir nitelik taşımaktadır.

$$E(U_t^A) - E(U_t^B)$$

Seçmenin t döneminde fiilen elde ettiği fayda ile muhalefet partisi iktidarda olmuş olsaydı elde etmiş olacağı fayda arasındaki farkın, yani bugünkü parti farklılığının büyüklüğü karar aşamasında böylece önem kazanmış olmaktadır.

Downs gerçekte yaşamda seçmenlerin bir diğer partiyi dikkate almaksızın, hükümetin fiilen yaptıkları ile ne yapması gerektiği yani ideal durum arasında karşılaştırma yaptıklarını belirtmektedir. Buna göre seçmenler fiilen elde ettiği fayda kazancı ile eğer ideal bir hükümet iktidarda olsa idi onun, sağlayacağı fayda kazancını karşılaştırmakta ve buna göre karar vermektedir. Her seçmen, partiler hakkında bir performans reytingi düzenlemek için kendine özgü ideal hükümet kavramını kullanabilir. Performans reytingi aşağıdaki gibi hesaplanmaktadır.

$$\left[\frac{(U_t^i)}{(U_t^A)} \right]$$

performans reytingleri seçmenlerin bugünkü parti farklılığının sıfır olduğu durumlarda karar verme sürecine girmektedir. Performans reytingi iyi ise iktidar partisine kötü ise; muhalefet partisine oy verilmektedir. Farksız ise çekimser kalınmakta yani oy kullanılmamaktadır.

Yukarıda açıklandığı gibi, iki partili sistemde bir seçmenin bugünkü parti farklılığını hesaplamak için;

- İki partinin hangi durumda farklı davranacağını bulmak için hükümet davranışlarının tüm aşamalarını izlemesi;
- Her farklılığın kendi faydasını nasıl etkileyeceğini bulması
- Faydasındaki farklılıkları toplaması ve bir partinin diğerine oranla ne kadar iyi performans göstermiş olduğunu gösteren bir sonuca ulaşması

gerekmektedir¹. Söz konusu farklılığı dikkate alan seçen oyunu buna göre verecektir.

Yukarıda incelenen model bilgi eksikliğinin ve belirsizliğin bulunmadığı durumlarda geçerli olmaktadır. Downs belirsizliğin varlığında seçmenlerin parti farklılığını hesaplamak için yeterli bilgiye sahip olmadıklarını ve bu nedenle ideolojilerinden hareketle partiler arası “ideolojik farklılık” hesabı yapabileceklerini ve kendi ideolojisine en yakın partiye oy vereceklerini öne sürmektedir. Ancak bu davranış kısa dönem için rasyonel olsa bile uzun dönemde parti performansları gözlenen sonuçlara göre belirleneceğinden rasyonel olmayacaktır.

¹ Anthony Downs, **a.g.e.**, s. 45.

Downs iki partili sistemi incelediği bu modelin yanında çok partili sistemi de incelemiştir¹. Downs, bu sistemlerde seçmenin iki partili sistemlerdeki kuralları izlediğini belirtmiştir. Ancak çok partili sistemde seçmen oy verme kararında diğer seçmenlerin de tercihlerini dikkate alacaktır. Kendi tercih ettiği partinin seçimi kazanma şansı varsa ona oy verecek, yoksa oyunu, diğer partilerden ikinci sırada tercih ettiğine verecektir. Dolayısıyla tercih ettiği partinin seçimi kazanma olasılığı ne kadar düşük ise, oyunu kazanma şansı yüksek bir partiye kaydırma olasılığı o kadar yüksek olacaktır. Ancak diğer seçmenlerin oylama davranışları konusunda bilgisi bulunmadığı takdirde seçmen, oyunu her zaman için tercih ettiği partiye verecektir. Tüm bunlarla beraber eğer seçmen geleceği göz önünde bulundurarak; yani geleceğe yönelik oylama davranışında bulunarak vereceği desteğin tercih ettiği kazanma şansı olmayan partiyi büyüteceğine ve gelecekte kazanan parti durumuna geleceğine inanıyorsa bu durumda bugün kazanması mümkün olmayan partiye oy verebilir.

1.2.1.2.2. Politik Partiler-Hükümet ve Davranış Motifleri

Politik partiler, toplumsal desteği sağlayarak devlet yapısının denetimini ele geçirmeye veya bunu sürdürmeye çalışan, sürekli ve istikrarlı bir örgüte sahip olan topluluklar şeklinde tanımlanabilir². Politik partilerin varlıkları ve aktiviteleri iki ön koşula bağlıdır ve bunlar aynı zamanda modern devletin demokratik kurumları için temel teşkil etmektedir³:

- Sosyal çoğulculuk ve çoğulculuğun yasallığı
- Toplumsal hakların devlet kararlarında dikkate alınmasının sağlanması

Bu iki koşulun sağlanmaması durumunda politik partilerin ve demokrasinin varlığını tehlikeye sokacaktır. Aşağıda öncelikle politik partilerin daha sonra hükümetin davranışları motifleri incelenecektir.

¹ Anthony Downs, **a.g.e.**, ss. 47-49.

² Ergun Özbudun, **Siyasal Partiler**, AÜHF Yayınları, Ankara, 1979, s. 4.

³ Heinrich Oberreuter, "Political Parties: Their Position and Function Within the Constitutional System of the Republic of Germany", **Political Parties in Democracy**, Edt. Josef Thesing, Wilhelm Hofmeister,, KAS, Bornheim, 1995, s. 26.

1.2.1.2.2.1. Politik Partiler ve Davranış Motifleri

Politik partiler politik alanda hükümette ve muhalefet bulunmalarına göre iki farklı role üstlenebilirler. İktidar partisi seçim sonucunda seçilebilmek için gerekli oyu alan ve kamusal faaliyetleri gerçekleştirmek için yetkiye sahip olan partidir ve söz konusu yetkisini bir sonraki seçimde de seçilebilmek için kullanarak seçmen çoğunluğunun çıkarlarını karşılamaya çalışacaktır. Muhalefet partisi ise seçimlerde yeterli oyu alamayan ve yetki sahibi olamayan parti olup, bir sonraki seçimlerde iktidar olabilmek için toplumsal bütünün çeşitli kesimlerinden gelecek talepleri değerlendirerek yeni politikalar üretmeye çalışacaktır.

Downs'a göre politik partilerin birinci hedefi belirli politikaları uygulamak için iktidara gelmek değil, iktidara gelebilmek için politikalarından yararlanmaktır¹. Dolayısıyla iktidara gelen parti politika ve hareketlerini yasal çerçevede içinde en fazla oy alacak şekilde ayarlamaktadır. Downs'a göre muhalefet partisi üç stratejiden birini seçerek iktidar partisini bir sonraki seçimlerde yenilgiye uğratabilir. Birinci strateji iktidar partisi ile aynı programı önermektir. Bu şekilde muhalefet partisi seçmenleri iktidar partisinin performans reytingi ile daha önceki hükümetlerin performanslarını karşılaştırarak, oylama kararlarını etkileyebilir. Bir diğer strateji, temel konular hakkında iktidar partisinden farklı olarak azınlıkların tercihini desteklemektir. Üçüncü strateji yine azınlıkların desteklenmesidir. Ancak bu durumda seçmenler arasında bir uzlaşmanın sağlanamadığı varsayılmaktadır. Seçmenlerin hangi hedeflerin arzulanır olduğu konusunda ortak görüş oluşturamadığı durumda hükümet istese de çoğunluk kuralını izleyemeyeceği için yenilgiye uğratabilir.

Politikacı motivasyonunun modellenmesi açısından iki seçenek söz konusudur.

Oportünistik: Politikacıların yalnızca iktidarda olmayla veya elde ettikleri rantlarla ilgilenmeleri.

Partizan: Toplumdaki belli grupların refahıyla ilgilendikleri ve politikalarını bu grupların tercihlerinin orantısız biçimde ağırlıklandırıldığı bir sosyal refah fonksiyonunu maksimize edecek şekilde davranmaları.

¹ Anthony Downs, **a.g.e.**, s. 28.

Bu iki motivasyon tipi ilerde incelenecek olan politik konjonktür teorilerinin de oportünistik ve partizan olmak üzere ikiye ayrılmasına neden olmuştur.

1.2.1.2.2.2. Hükümet ve Davranış Motifleri

Ekonomi politikası karar birimlerinin ekonomik alana ilişkin faaliyetlerinin yasal çerçeve ve ön koşullarını belirlediği için parlamento ekonomi politikasının temel ve en üst düzeyde karar yetkisine sahip karar birimidir. Bu yasal yetkiye karşın çoğulcu demokrasilerde parlamento, gerek yükünün çok olması nedeniyle gerekse ekonomik gelişme ile beraber devlet faaliyetlerindeki artış ve bu artışa paralel olarak ortaya çıkan uzmanlaşma gereksinimi nedeniyle elindeki ekonomik güç ve yetkinin fiili kullanımını hükümet ve bürokrasiye aktarmıştır. Bu süreç hükümeti fiili olarak en üst organı haline getirmiştir.

Neo klasik iktisatta kullanılan arz-talep analizi arada farklılıklar olsa da burada da kullanılabilir. Talep tarafında, hükümetin sağladığı kamusal mallara yönelik tercihlere sahip vatandaşlar bir başka deyişle seçmenler bulunmakta; arz tarafında ise söz konusu kamusal malları tedarik eden politikacılar yer almaktadır. Bu noktadan hareketle geliştirilen hükümet davranış teorileri arz yönlü, talep yönlü ve arz ile talebi bir araya getiren yaklaşımlar olarak üçe ayrılabilir. Söz konusu yaklaşımlar;

Talep Yönlü Yaklaşımlar

1. Medyan Seçmen Modeli
2. Tüketici Talep Yaklaşımları
3. Çıkar Grubu Teorileri

Arz Yönlü Yaklaşımlar

1. Sosyal Refah Fonksiyonu Modelleri
2. Bürokrasi Teorisi
3. Dominant – Parti Modelleri

Arz ve Talebi Bir araya Getiren Yaklaşımlar

1. Politik Konjonktür Teorileri

Bu çalışmada söz konusu teorilerden medya seçmen modeli ve reaksiyon modelleri ayrıntılı bir şekilde incelenecek; çıkar grubu ve bürokrasi teorisi çalışmanın ilerleyen kısmında, ekonomi politikası karar birimlerinin içinde incelenecek; diğerleri ise hükümet davranışlarını direkt olarak açıklamadığı için sadece özetlenecektir.

Demokratik toplumlarda hükümetler; seçimi kazanan parti ya da bir koalisyon hükümeti varsa partiler tarafından oluşturulmaktadır. Dolayısıyla hükümet davranışlarının gerisinde hükümeti oluşturan parti ya da partilerin seçimi kazanmak için neler yaptığı, hangi birey yada çıkar gruplarının desteğini aldığı ve nasıl aldığı önemlidir. Tüketici talep modellerinde kamu sektöründeki harcama kararları özel piyasalardaki tüketici tercihinine benzer olarak alınmakta, politik karar verme süreci ile açık bir şekilde ilgilenilmemekte, ancak tüketici teorisinin klasik sonuçlarından hangilerinin aynı zamanda hükümet aracılığıyla dağıtım kararları için de geçerli olacağı araştırılmaktadır. Talep yönlü yaklaşımlardan bir diğeri baskı ve çıkar grubu modelleridir. Bu modellerde hükümet davranışı baskı ve çıkar gruplarının kendi çıkarlarını maksimize etmek için politikacıları etkileme çabalarının bir sonucu olarak görülmektedir. Bu modeller çalışmanın ilerleyen kısmında inceleneceği için burada incelenmeyecektir.

Hükümet davranışı üzerine arz yönlü yaklaşımlar seçimleri kazanan parti ya da partilerin iktidar partisi olduktan sonra politikalarını nasıl belirlediğini araştırmaktadır. Söz konusu yaklaşımlardan biri bürokrasi teorileridir. Bu modellerde hükümet davranışı kendi çıkarlarını maksimize etmeye çalışan bürokratların politikacıları etkileme çalışmalarının bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. Bu modeller ilerde inceleneceği için burada incelenmeyecektir. Hükümet davranışı üzerine arz yönlü yaklaşımlardan bir diğeri dominant – parti modelidir. Bu modellerde politika iki homojen parti arasında ender görülen bir iktidar savaşı olarak ele alınmaktadır. Seçimleri kazanan parti, seçim sonrası kendi çıkarlarını serbestçe izleyebilmektedir. Modelin önemli bir implikasyonu hükümetin tek bir ekonomik birim olarak görülmesi ve geleneksel mikro ekonomik teoriden gelen tüm sonuçların

uygulanabilmesidir. Model basitliğinden ötürü popüler olmakla birlikte, teorik temelleri güçlü değildir¹.

1.2.1.2.2.1. Medyan Seçmen Teoremi

Daha önce de belirtildiği gibi Downs'a göre politik partiler, politikalarını medyan seçmen tercihlerine göre belirlenmektedir. Zaman içerisinde medyan seçmenin tercihlerinde yaşanan değişim, politik partilerin davranışlarına da yansımaktadır. Politik partilerin politika tercihleri medyan seçmenin tercihlerine yakınsayabileceği gibi ıraksaması da olasıdır. Bu çerçevede yakınsama, ıraksama ve kısmi yakınsama modelleri aşağıda açıklanmaktadır.

1.2.1.2.2.1.1. Politika Yakınsama Modeli

Modern demokrasilerde medyan seçmenlerin tercihleri hükümetin ya da politik partilerin politika belirlemelerinde merkezi bir öneme sahiptir. Bir sonraki seçimlerde yeniden seçilmeyi hedefleyen bir hükümet ya da politik partiler medyan seçmenin tercihleri doğrultusunda politikalarını belirleyecektir. Renaud'a göre söz konusu modelin işlerlik kazanması için aşağıdaki varsayımların gerçekleşmiş olması gerekmektedir².

- Tüm seçmenler oy kullanmaktadır.
- Seçmenler hükümet politikası ve sonuçları hakkında iyi bilgilendirilmiş durumdadır.
- Politikacılar seçmenlerin talepleri doğrultusunda hareket etmektedir.
- Karar verme süreci tek boyutludur; yani kararlar arasında ödünleme ilişkisi söz konusu değildir.

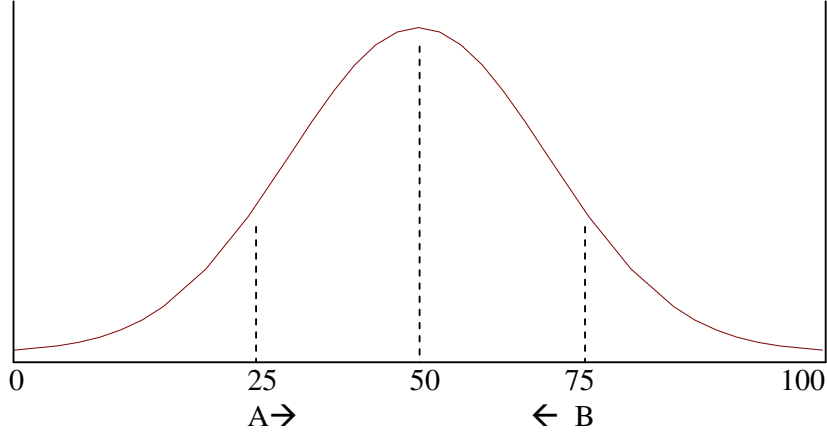
Downs, iki partili sistemlerde partiler arası rekabetin sonuçlarını göstermek amacıyla öncelikle tercihleri ortalama 50 civarında normal dağılımlı bir seçmen büyüklüğü olduğunu daha sonra seçmen dağılımının ideolojik farklılıkları içerdiğini varsayarak politik rekabet sürecini incelemektedir³. Tercihleri ortalama 50 civarında

¹ Funda Telatar, **a.g.e.**, s. 294.

² Funda Telatar, **a.g.e.**, s. 295.

³ Anthony Downs, **a.g.e.**, ss. 117-120.

normal dağılımlı bir seçmen büyüklüğü durumunda seçmelerin dağılımı ve politik rekabet sürecinin sonuçları Şekil 2'deki gibi gösterilebilir.

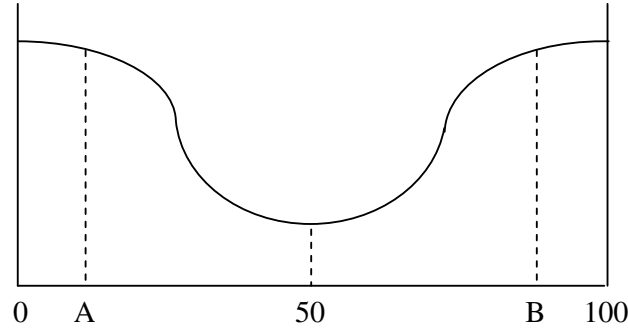
Kaynak: Anthony Downs, a.g.e., s. 118.

Şekil 3: İki Partili Sistemde Politika Yakınsaması

A ve B partileri başlangıçta sırasıyla 25 ve 75 noktalarında iseler hızla merkeze doğru yaklaşacaklardır. Bu hareketin aşırı uçlardaki seçmen desteği ile ortaya çıkaracağı oy kaybı partilerin bu şekilde bir yakınsamaya girişmelerinden alı koymayacaktır. Çünkü ölçeğin ortasında kazanılacak seçmen sayısı kaybedilecek seçmen sayısından fazladır. Dolayısıyla bu modelde partiler arası ideolojik farklılıklar önemini yitirerek dikkate alınmamaktadır. Bununla beraber böyle bir strateji izlemenin de sınırları vardır. Bir politik partinin toplumsal açıdan önemli sayılabilecek konularda konumunu köklü bir şekilde değiştirmesi, söz konusu partinin saygınlığını azaltır¹. Saygınlığı azalan partinin de oyları azalacağı için partiler bu tür politikaları tercih etmeyeceklerdir.

Seçmen dağılımı ideolojik farklılıkları içeriyorsa bu durumda yakınsama söz konusu olmayacaktır. Seçmen dağılımları başlangıç durumunda Şekil 4'deki gibi ise, partiler başlangıç durumlarını asla değiştirmeyeceklerdir.

¹ Fuad Aleskerov, Hasan Ersel, Yavuz Sabuncu, "Seçimden Koalisyona Siyasal Partiler: İşlev ve Davranışları" **İktisat İşletme ve Finans Dergisi**, Ankara, Ekim 2002, s. 45.

Kaynak: Anthony Downs, **a.g.e.**, s. 119.

Şekil 4: Aşırı Uçlarda Yoğunlaşan Seçmen Dağılımında Politik Yakınsaması

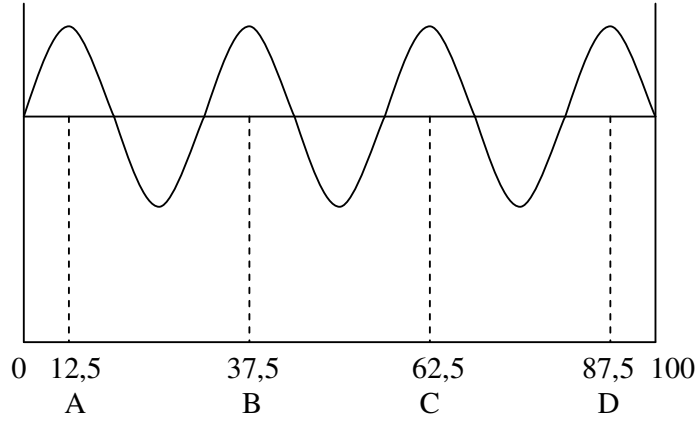
Özetle seçmen tercihleri aşırı uçlarda yoğunlaşacak şekilde dağıldığında parti ideolojilerinde bir yakınsama ortaya çıkmayacaktır. Çünkü partiler kendi başlangıç pozisyonlarından ayrıldıkları takdirde kaybedecekleri seçmen sayısı merkezde kazanacakları seçmen sayısından fazla olacaktır. Seçmen dağılımının aşırı uçlarda yoğunlaştığında iki partili sistemde her parti zıt uçlara yakın yerleşeceği için birbirlerinden ideolojik olarak radikal biçimde farklı politikalar uygulayacaklardır. Bu durumda hükümet politikası büyük ölçüde istikrarsız olacak ve demokrasi bir kaos ortamına neden olacaktır¹. Aşırı uçtaki partilerden birisinin uyguladığı politikalar diğer uçtakilerin dayanma sınırlarını aştığında açık bir iç savaş başlayacak ve zulümden zarar görmüş vatandaşlar iktidarı ele geçirebilecekler ve bir devrim süreci yaşanacaktır. Demokratik bir hükümetin istikrarlı bir şekilde işlemesi ancak seçmenlerin kendi görüş kutuplaşmalarını ortadan kaldıracak şekilde ölçeğin merkezine doğru hareket etmeleri ile mümkün olacaktır.

Seçmen dağılımının yoğunluğu yukarı incelendiği gibi ortada ya da iki uç noktada değil de ölçek üzerinde farklı noktalarda gerçekleşiyorsa bu durumda çok partili sistem ortaya çıkmaktadır. Uzun dönemde denge durumunda politik sistemde kaç tane partinin ortaya çıkacağı;

- Yeni partilerin ortaya çıkışı üzerindeki sınırlamalara ve
- Seçmen dağılımının biçimine bağlıdır.

¹ Anthony Downs, **a.g.e.**, s. 120.

Seçmenlerin ölçek boyunca dengede kaç partinin bulunacağı konusunda belirleyici faktör olduğu varsayımı altında seçmen dağılımının etkisi şu şekilde ortaya konulmaktadır¹. Şekil 5’de seçmen dağılımında seçmenler ölçek üzerinde eşit dağıldıkları, başka bir ifadeyle her noktanın bir modu ifade ettiği görülmektedir. İki veya daha fazla modun varlığı her moda bir parti ve muhtemelen bunlar arasında denge kuran partiler ortaya çıkaracaktır. Bununla birlikte seçmen yapısının iktidar için rekabet eden ve makul bir başarı şansına sahip belirli sayıda partiye izin verdiği varsayılırsa ölçek üzerinde her bir nokta bir partiyi destekleyemeyecektir. Bu nedenle ölçek boyunca belirli bir parti sayısı ortaya çıkacak ve her parti, partiler arasındaki farklılık yan komşuluktaki tüm partiler için aynı olana kadar hareket edecektir. Şekil 5’de parti sayısının dört ile sınırlı olduğu varsayılmıştır.

Kaynak: Anthony Downs, *a.g.e.*, s. 122.

Şekil 5: Çok Partili Sistemin Ortaya Çıkışı

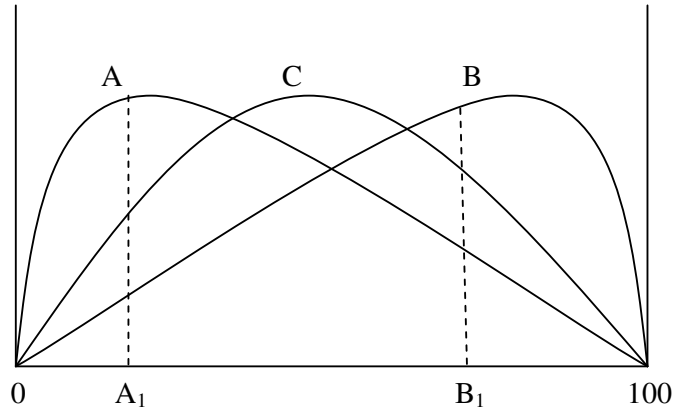
Seçmenlerin ölçek boyunca dengede kaç partinin bulunacağı konusunda belirleyici faktör olduğu varsayımı altında seçmen dağılımının etkisi şu şekilde ortaya konulmaktadır². Şekil 4’de seçmen dağılımında seçmenler ölçek üzerinde eşit dağıldıkları, başka bir ifadeyle her noktanın bir modu ifade ettiği görülmektedir. İki veya daha fazla modun varlığı her moda bir parti ve muhtemelen bunlar arasında denge kuran partiler ortaya çıkaracaktır. Bununla birlikte seçmen yapısının iktidar için rekabet eden ve makul bir başarı şansına sahip belirli sayıda partiye izin verdiği varsayılırsa ölçek üzerinde her bir nokta bir partiyi destekleyemeyecektir. Bu nedenle

¹ Anthony Downs, *a.g.e.*, ss. 125-126.

² Anthony Downs, *a.g.e.*, ss. 125-126.

ölçek boyunca belirli bir parti sayısı ortaya çıkacak ve her parti, partiler arasındaki farklılık yan komşuluktaki tüm partiler için aynı olana kadar hareket edecektir. Şekilde parti sayısının dört ile sınırlı olduğu varsayılmıştır. Çok partili sistemlerde partiler kendilerini ideolojik olarak diğerlerinden ayırt etmeye çalışacaklar ve büyük olasılıkla pozisyonlarının saflığını koruyacaklardır. Aksi takdirde oy kaybına uğrayacaklardır.

Politika yakınsama modellerinde politik partilerin seçimleri kazanmak için seçmen dağılımını bilmelerinin taşıdığı önem ortaya konulmaktadır. Ancak politikacıların zamana zaman bu konuda hata yapmaları mümkündür. Seçmen tercihleri konusunda belirsizliğin olması durumunda politikacıların oyların dağılımına ilişkin tahminde bulunmaları ve seçim kampanyalarını bu tahminlere dayandırmaları gerekmektedir. Eğer yapılacak bu tahmin hatalıysa seçimleri kaybetme riski ortaya çıkmaktadır. Bu durum Şekil 5 yardımıyla açıklanabilir.

Kaynak: Vural Savaş, *Politik İktisat, a.g.e.*, s. 139.

Şekil 6: Seçmen Dağılımının Yanlış Tahmin Edilmesi

Şekil 6'da A ve B olmak üzere iki partinin olduğu varsayılmıştır. Seçim kampanyası başladığında A partisinin seçmen tercihlerinin A eğrisi ile gösterildiği gibi sola kaydını tahmin ettiği ve oy dağılımının ortası olarak düşündüğü A_1 ile gösterilen pozisyonu aldığı kabul edilmektedir. Oysa gerçek seçmen dağılımı C eğrisi ile gösterildiği gibi simetrik bir dağılım göstermektedir. Şekilde B Partisinin bulunduğu B_1 noktası, gerçek dağılımın ortasına daha yakın olduğu için seçimi kazanacaktır. Politik partiler seçmen dağılımı tahmininde yapılan bu tip hataların

sonucu kaybedilen seçimlerin kazandırdığı tecrübe ve seçim öncelerinde yapılan kamuoyu anketlerinden yararlanarak, oy dağılımı hakkında görel olarak daha iyi tahminler yapmayı öğreneceklerdir¹. Bu durum seçim zamanlarında partilerin yaptığı anketlerin önemini ortaya koymaktadır.

1.2.1.2.2.1.2. Politika İraksama Modeli

Politika ıraksaması ideolojik tercihler ile birlikte seçmen tercihi dağılımı hakkında belirsizlik olması durumunda ortaya çıkmaktadır. Burada dikkat edilmesi gereken nokta partizan partilerin politikalarını uygulayabilmek için seçim kazanma amacından vazgeçmemeleridir. Bununla birlikte bunu birincil hedef haline getirmemekte ideolojik hedeflerine ulaşmak için bir araç olarak görmektedirler.

Alesina, politika yakınsamasının partilerin kampanya platformlarına yönelik bağlayıcı kararlar alıp almamalarına bağlı olduğunu belirterek, böyle bir bağlayıcı kararın yokluğunda kampanya vaatlerinin dikkate alınmayacağını ve hiçbir şekilde yakınsamadan söz edilemeyeceğini belirtmektedir. Seçim öncesinde partiler seçimi kazanmak için seçmenlere daha ılımlı görünmek isteyeceklerdir. Ancak seçimi kazanan partinin bir kez iktidara geldikten sonra kampanya vaatlerinden vazgeçerek tercih ettiği politikayı izleme güdüsü bulunmaktadır. Söz konusu güdü seçim öncesi vaatlerin bağlayıcılık taşımamasından, yani vaatlerini tutmamaları halinde herhangi bir maliyet ile karşılaşmamalarından kaynaklanmaktadır. Bunun birlikte Alesina seçmenleri rasyonel beklentilere sahip olduklarını ve bu nedenle partilerin kandırma güdülerinin farkında olduklarını kabul etmektedir. Dolayısıyla seçmenler ılımlı kampanya vaatleri ile kandırılmaktan kaçınmak için hangi parti kazanırsa kazansın en çok tercih ettiği politikayı izleyeceğini bilerek oy kullanacaktır. Bu durumda politika yakınması ortaya çıkmaz. Her iki parti de iktidara geldiklerinde kendi tercih ettikleri politikalarını uygulayacaklardır. Kampanya vaatlerinin güvenilirlik niteliği taşımaması iki parti arasındaki ıraksama eğilimini güçlendirmektedir². Partiler iktidara geldiklerinde kendi tercih ettiği politikaları uygulayacaklardır.

¹ Funda Telatar, **a.g.e.**, s. 309.

² Funda Telatar, **a.g.e.**, s. 316.

1.2.1.2.2.1.3. Kısmi Yakınsama Modeli

Partilerin yalnızca seçim kazanma güdüsü ile hareket etmeleri ancak seçmen tercihleri konusunda eksik bilginin söz konusu olduğu durumda partiler birbirine yakınsamakta ancak seçmen dağılımı tam olarak bilinmediği için yakınsama medyan seçmenden farklı bir pozisyonda gerçekleşmektedir.

İdeolojik partiler politikalarını uygulayabilmek için seçimi kazanmak istemektedirler. Burada her partinin politika tercihlerine uygun platformlar önerme güduları bulunmaktadır. Bununla birlikte partiler seçimleri kazanamadıkları sürece ideolojik tercihlerinin politikalara dönüştüremeyecekleri için aynı zamanda seçmen dağılım ölçeğinin ortasına doğru hareket etme güduları de bulunmaktadır. Söz konusu güdüler arası çatışma nedeniyle partiler arasında kısmi yakınsama olacaktır. Partiler tercih ettikleri politikalara bağlı kalmak ile seçim kazanmak arasında bir ödünleme ile karşı karşıya kalmaktadır. Söz konusu ödünleme partileri rakip partinin politikalarına kendi tercih ettikleri politikalarından daha yakın politikalar önermeye yöneltmektedir. Bununla birlikte partiler aynı zamanda ideolojik pozisyonlarını korumak güdüsüne de sahip olduklarından politikalar arası yakınsama, partilerin ideolojik tercihlere sahip olmadığı ve yalnızca seçim kazanmak ile ilgilendiği modellere oranla daha az olmaktadır¹.bir başka deyişle yakınsama kısmi olmaktadır.

1.2.1.2.2.2.2. Sosyal Refah Fonksiyonu Modelleri

Önceki kısımda politik partilerin seçim öncesi politika belirleme süreçleri incelenmiştir. Partiler seçimleri kazanmayı tiplerine göre birinci ya da ikincil hedef olarak belirlemekteydiler. Bu kısımda ise seçimleri kazanarak iktidar partisi haline gelen ve hükümeti kuran politik partilerin seçim sonrasında ortaya koydukları davranış tarzlarına açıklama getiren sosyal refah fonksiyonunu baz olarak alan modeller inceleme konusu olacaktır.

Optimizasyon Modeli:

Hükümetlerin uygulayacakları politikalara ilişkin amaçların seçimi ve amaçlar arası önceliklerin belirlenmesi ve bu amaçlara ulaşmak için araçların

¹ Funda Telatar, **a.g.e.**, s. 313.

seçiminde izlediği yöntemlerden biri optimizasyon modelidir. Modelin varsayımları şunlardır¹:

- Hükümetin toplumsal tercihleri bir sosyal refah fonksiyonu haline dönüştürebilmekte ve bunu kendi politika amaçları olarak benimsemektedir. Başka bir deyişle hükümet toplum tercihlerini daima bilmekte ve daima bu tercihlere göre hareket etmektedir. Bu varsayımdan hareketle, modelde Downsian kendi çıkarını maksimize etmeye çalışan hükümetin yerini toplumsal çıkarı ön plana alan bir hükümet tipi geçerlidir. Ahlaki açıdan tarafsız hükümetlerin amacı sosyal refah fonksiyonunu maksimize etmektir ve bu amaçla uygun politikaları uygulamaya koyacaklardır².
- Toplumunu oluşturan bireyler, amaçlar ve öncelikler konusunda uzlaşmışlardır. Aksi takdirde sosyal refah fonksiyonunu belirlemek mümkün olmaz.
- Devlet toplum çıkarını özel çıkar gruplarına kabul ettirecek güce sahiptir ve bu gücü büyük ölçüde merkezde yoğunlaşmış olmalıdır. Aksi takdirde politik iktidar ya da güç yerel yönetimler ve diğer kuruluşlar arasında dağıtılmış olursa optimal ve birbirleriyle tutarlı politikalar uygulamak imkansızlaşır.
- Modelde kesin bir belirlilik durumu kabul edilmektedir. Modelin karşılaşılan sorunlarla muhtemel çözüm yollarıyla ve bu yolların neden olacağı sonuçlarla ilgili bütün bilgiler tamdır. Ayrıca devletin bütün bilgileri zamanında ve yeterince değerlendireceği kabul edilmektedir.

Tüketici teorisine dayandırılarak oluşturulan bu yöntemin temel özellikleri ise şunlardır³:

- Devletin görevi toplumun refahını teknik deyişle sosyal refahı maksimize etmektir.
- Piyasa aksaklıkları nedeniyle devletin ekonomiye müdahale etmesi gerekmektedir

¹ Vural Savaş, **Politik İktisat, a.g.e.**, s. 130.

² Tülay Arın, “Anayasal İktisat ve Refah Devleti: TİSK ve TÜSİAD’ın Asgari Devlet Raporlarınının Eleştirisi”, **Ekonomide Durum**, Türk İş Araştırma Merkezi, Ankara, Bahar-Yaz , 1997, s. 78.

³ Vural Savaş, **Politik İktisat, a.g.e.**, ss. 127-128.

- Sosyal refahın maksimizasyonu amacını işsizliğin ortadan kaldırılması, ödemeler dengesinin sağlanması veya yatırım miktarının artırılması gibi bazı alt amaçlar belirleyerek daha somut hale getirmek mümkündür.
- Alt amaçlar açıkça belirlenerek aralarında ortaya çıkabilecek uyumsuzluklar uygun öncelikler veya ağırlıklar uygulanarak giderilmelidir.
- Bu şekilde belirlenen tercihlere “sosyal refah fonksiyonu” (SRF) adı verilir. Çünkü bu tercihler toplumsal tercihleri veya amaçları gösterir.
- SRF belirlendikten sonra hükümetin bu amaca ulaşmayı mümkün kılacak alternatif hareket tarzlarını belirlemesi ve bunlar içinden en etkin olan hareket tarzını seçmesi gerekir.
- Bu sürecin sonunda optimum çözüm elde edilir ve eğer bu yöntem tüm sorunlara uygulanırsa ekonomi Pareto Optimumuna ulaşır.

Optimizasyon modeli varsayımlarının gerçek dünyaya uymaması nedeniyle eleştirilmiştir. Özellikle modelde birinci en iyiye ulaşma amacı gerçek yaşamla bağdaşmamaktadır. En önemli eleştirilerden bir diğeri sosyal refah fonksiyonunun belirlenip belirlenemeyeceğine, eğer belirlenebiliyorsa bunun nasıl yapılabileceğine ilişkindir. Eğer toplumsal tercihler bireysel tercihlerin toplamından oluşuyorsa bunlar nasıl toplanacak? Bireyler arasında görüş ayrılıkları varsa toplumsal tercih çoğunluğun tercihlerini mi yansıtacaktır? Eğer böyle ise azınlıkların tercihleri ne olacaktır? Bu soruların yanıtlarından birisi SRF'nun oylama gibi politik yöntemlerle belirlenebileceğine ilişkindir. Ancak bu çözüm önerisine seçmenlerin politikalara değil aday veya partiler için oy kullandıkları iddia edilerek ve bu nedenle seçim sonuçlarından kesin toplumsal tercihlere ulaşamayacağı ileri sürülerek karşı çıkılmaktadır. Ayrıca seçimde azınlıkta kalan seçmenler olabilecektir. Hatta seçmenlerin oylarının bölünmesi sonucunda değişik partilere oy veren seçmen sayısı seçimi kazanan partiye oy veren seçmen sayısından fazla olabilmektedir. Sosyal refah fonksiyonun bu kusurlarını giderme amacıyla “tatmin modeli” oluşturulmuştur.

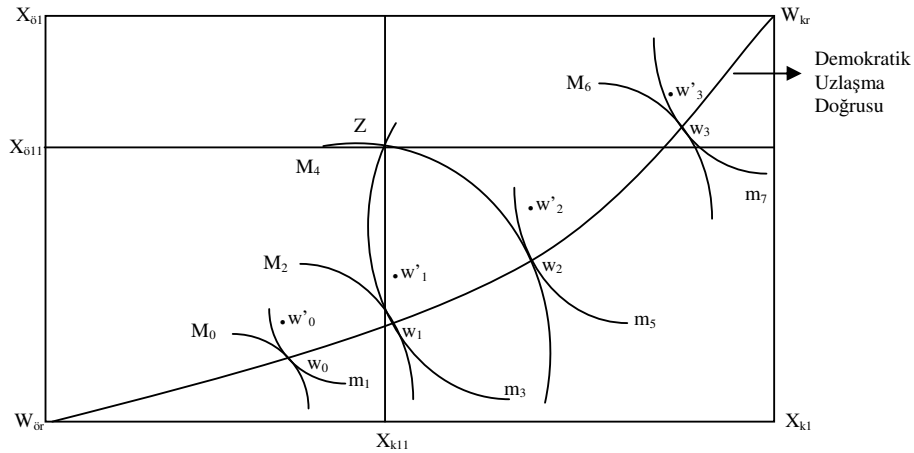
Tatmin Modeli:

Tatmin modelinde hükümetler optimal çözüm ile ilgili değildir, bunun yerine iyi çözüm arayışı içerisindeyler. Dolayısıyla hükümetler ikinci en iyiye ulaşma

çabasındadırlar. İkinci en iyi çözüm, taraftarlardan gerekli minimum desteği sağlayan ve karşı olanların şiddetle tepki göstermelerini önleyen bir çözümdür. Hükümet, çatışan çıkarlar arasında bir uzlaşma sağlamak için özel tüketim ve kamusal tüketim mallarından yapılacak tüketimi minimum düzeyde belirler. Bu minimum şartını yerine getiren herhangi bir politika çözümü tatmin edici bir çözüm aracı olarak kabul edilir. Tatmin modelinin temel özellikleri¹:

- SRF'na veya hükümetlerin açıkça belirlenmiş ve öncelik sıralaması yapılmış amaçları olduğu gibi bir varsayıma dayanmamakta; aksine hükümet davranışlarını bir pazarlık sürecinin sonuçları olarak ortaya çıkan, kısmen kontrol edilebilen davranışlar olarak kabul eden bir görüşe dayanmaktadır.
- Mevcut sorunların ve uygulamaya konulacak politika sonuçlarının belirsizlik içinde olduğunu,
- Kurumların çok sayıdaki alternatifleri değerlendirmede yetersiz kalacaklarını ve bilgi işlemeleriyle bu bilgileri değerlendirmenin bir maliyeti olacağını dikkate almaktadır.

Söz konusu iki modeli Şekil 7 yardımıyla açıklamak mümkündür².

Kaynak: Recep Kök, a.g.e., s. 175.

Şekil 7: Optimizasyon ve Tatmin Modeli

¹ Vural Savaş, **Politik İktisat**, a.g.e., ss. 133-134.

² Recep Kök, a.g.e., ss. 174-176.

Şekil 7’de $X_{ö1}$ özel refah malları X_{k1} kamusal refah malları sermaye stokunu göstermektedir. Başlangıçta ülke koordinat eksenleri boyunca $X_{ö1}$ ve X_{k1} gibi sermaye stokuna sahiptir. Koordinat düzlemi içindeki herhangi bir noktadaki refah seviyesi mevcut sermaye stokları ile üretilebilecek $W_{ör}$ ve W_{kr} malları bileşiminden bir tanesini göstermektedir. Örneğin M_0 , M_2 , M_4 ve M_6 mübadele eğrileri kümesi, W_{kr} orijinine dış bükey eğrileri; yine m_1 , m_3 , m_5 ve m_7 mübadele eğrileri de $W_{ör}$ orijinine dış bükey eğrileri temsil etsin.

Optimizasyon teorisine göre tam rekabet şartları altında mübadele eğrisi ile kaynak – refah transformasyon doğrusu– üretim faktörlerinin üreticiler arasında pareto optimal dağılımı için gerekli marjinal koşulların belirlenmesinde başvurulan yöntem benzeri: $MRTS_{x_{ö1},x_{k1}} = P_{x_{ö1}}/P_{x_{k1}}$ eğimleri eşitlenerek refah maksimize edilebilir. Bu eşitliklerin sağlandığı noktalar Şekil 6’da w_0 , w_1 , w_2 ve w_3 noktaları ile gösterilmiştir. Söz konusu noktalardan eksenlere çizilecek doğrular denge koşulunu sağlayan mal miktarlarını gösterecektir¹. Ancak bu noktalardan hangisinin tercih edileceği hükümetin vereceği bir normatif karardır. Hükümet ulaşmak istediği noktaya karar verdikten sonra çeşitli ekonomi politikası amaçları ile bu noktaya ulaşmaya çalışacaktır. Bu noktaların bileşimi ise toplumun bir uzlaşma içerisinde olduğu ekonomi politikası kararlarının ve buna bağlı olarak belirlenen mal bileşimlerinin geometrik yerini gösteren demokratik uzlaşma eğrisini göstermektedir.

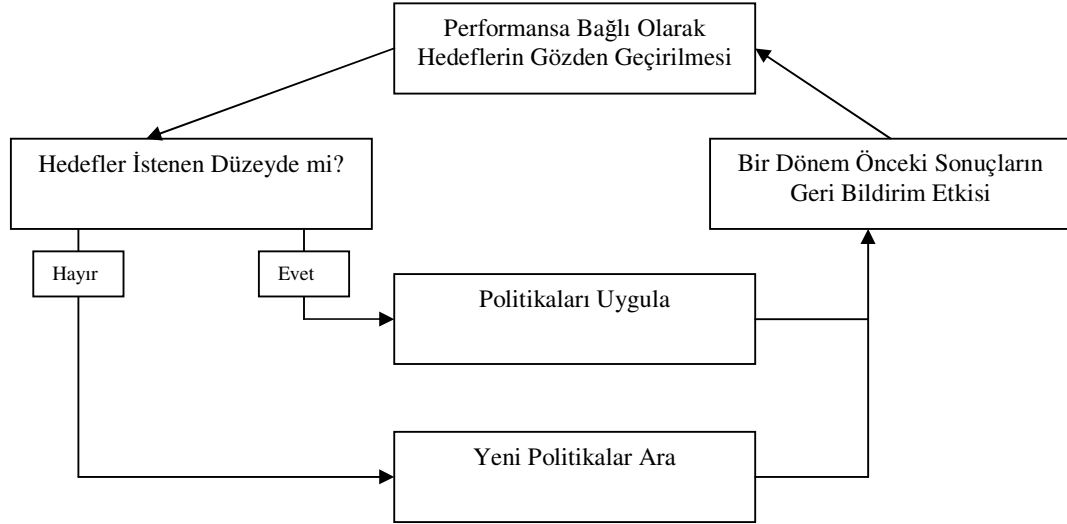
Şekil 7’de gerçek yaşamda ulaşılması mümkün olmayan ve birinci en iyi denge noktasını gösteren w_0 , w_1 , w_2 ve w_3 noktalarına ulaşmak mümkün olmadığı için maksimum refah benzeri, tatmin edici refaha ulaşmaya çalışılacaktır. Tatmin edici refahın özelliği yukarıda da belirtildiği gibi taraftarlardan gerekli minimum desteği sağlayan ve karşı olanların şiddetle tepki göstermelerini önleyen bir çözüm olmasıdır. Şekil 6’ da bu noktalar w'_0 , w'_1 , w'_2 ve w'_3 noktaları ile gösterilmiştir.

Ekonominin Z noktasında olduğu kabul edilirse tatmin modeline göre hükümetin amacı demokratik uzlaşma eğrisi üzerinde yer alan optimal bileşimleri gösteren noktalara değil; ulaşılabilir ve optimal dengeden sapmanın minimize edilmeye çalışıldığı tatmin edici olan noktalara ulaşmak olacaktır. Hükümet bu noktaya ulaşmak amacıyla ekonomi politikalarını kullanacaktır.

¹ Söz konusu doğrular şekilde karışıklığa neden olmamak için gösterilmemiştir.

w_0 noktasının ulaşılabilir bir hedef olup olmadığı hükümetlerin doğru, ulaşılabilir hedefleri seçip seçmedikleri bir dönem önceki politika sonuçlarına göre belirlenmektedir. Politika uygulamaları sonuçları ile hedefler arasında Şekil 8'de gösterildiği gibi bir geri bildirim ilişkisi vardır.

Modelde politikaların seçimi hedeflere ulaşmada karşılaşılan sonuca ve toplumdaki güç dengesine göre belirlenmektedir¹. Tatmin modeline göre hedeflere kolayca ulaşılmışsa ve/veya muhaliflerden az tepki, taraftarlardan yoğun destek alınmışsa bir sonraki dönem hedef değerleri yükseltilmektedir. Tersine hedeflere ulaşılamamışsa ve/veya muhaliflerden yoğun tepki alınmışsa bir sonraki dönemde hedefler küçültülecektir.

Kaynak: Paul Mosley, *The Making of Economic Policy*, Harvester Press, Sussex, 1984, s. 65.

Şekil 8: Politika Uygulama Süreci

Tatmin modelinde konjonktürel dalgalanmalar doğrudan doğruya hükümetin optimize edici davranışından kaynaklanmaktadır. Hükümet ekonomiyi uzun vadeli hedeflere yönelik olarak hassas ayar yapmamakta veya manipüle etmemektedir. Bu nedenle politik konjonktür dalgalanmalarından farklıdır. Politik konjonktür teorilerinde ise hükümetin kendi çıkarları doğrultusunda bir başka ifadeyle yeniden

¹ Vural Savaş, *Politik İktisat*, a.g.e., s. 135.

seçilebilmek için, seçim öncesinde ekonomiyi manipüle etmesinden kaynaklanan bir konjonktürel dalgalanma ortaya çıkmaktadır.

1.2.1.2.2.3. Politik Konjonktür Dalgalanmaları Teorileri

Politik konjonktür ile politik dalgalanma birbirinden farklı kavramlardır. Politik konjonktür seçim dönemlerinde politik nedenlerden ötürü ekonomide ortaya çıkan değişimleri ifade etmektedir. Politik dalgalanma ise dönem ayrımı yapılmaksızın savaş, ihtilal, ayaklanma ve darbe gibi politik nedenlerden ötürü ekonomi de meydana gelen değişimi ifade etmektedir. Politik konjonktür dalgalanmaları kısaca seçimlerin makro ekonomik değişkenler üzerinde meydana getirdiği sistematik ve/veya sistematik olmayan dalgalanmalardır. Politik dalgalanma ve politik konjonktür dalgalanmaları farklı kavramlar olmasına rağmen, politik dalgalanma, politik konjonktür dalgalanmalarını da içine alan geniş anlamlı bir kavramdır¹. Politik konjonktür dalgalanmalarında dikkate alınan politik etken seçimler olmaktadır

Politik konjonktür teorilerinin hareket noktası ekonomide gözlenen devresel dalgalanmalara alternatif bir açıklama getirmektir. Burada makro ekonomi ile politika arasındaki etkileşim mekanizmaları açıklanmaya çalışılmaktadır. Aradaki ilişki ekonomik değişkenlerin, seçimlerin kazanılması veya kaybedilmesi konusunda oynadığı rol aracılığıyla kurulmaktadır.

Politik konjonktür dalgalanmaları; politik iktidarların yeniden seçilebilmeyi garantileyebilmek için seçim dönemlerinde uyguladıkları iktisat politikaları sonucunda makro ekonomik değişkenlerde meydana gelen dalgalanmalardır. Geniş anlamda politik konjonktür dalgalanmaları, bazı ekonomik ve politik çıkarlar sağlamak amacıyla ekonomiyi manipüle ederek yöneten iktidardaki politikacıların seçim döneminde uyguladığı ekonomi politikalarının kısa ve uzun dönemde makro ekonomik değişkenler üzerinde meydana getirdiği etkiler olarak tanımlanabilir. Burada dikkat edilmesi gereken bir nokta, seçim dönemi ile seçim yılı kavramlarının farklılıklarıdır. Seçim dönemi, seçim yapılan yıldan önceki yılı, seçim yılını ve seçim yılından sonraki yılı kapsamasıdır. Ayrıca politik konjonktür teorilerinde zaman, kısa

¹ Sara Onur, "Politik Konjonktür Dalgalanmaları ve Türkiye Uygulaması (1950-2000)", **Süleyman Demirel Üniversitesi İİFF Dergisi**, Cilt: 6 S: 2, Isparta, 2001, s. 159.

ve uzun dönem olarak ikiye ayrılmaktadır. Kısa dönem, seçim öncesi, seçim ve seçim sonrası dönemi kapsarken uzun dönem bir seçim döneminden diğer seçim dönemine kadar olan süreyi kapsamaktadır¹. Dolayısıyla dönem kavramında seçim süreçleri önemlidir.

Politik konjonktür teorilerinin üç temel özelliği bulunmaktadır²:

- Hükümetlerin amacı seçimleri kazanmaktır. Bu amaca ulaşabilmek için oylarını maksimize etmek zorundadırlar.
- Seçmenlerin davranışlarını yönlendiren olgu ekonomik nedenler olabilir.
- Hükümetler yeniden seçilebilme olasılıklarını arttırabilmek için ekonomiyi canlandırma yoluna gidebilirler.

Politik konjonktür dalgalanmaları yaklaşımının daha önceki makro ekonomik çalışmalardan en önemli farkının daha önce dışsal kabul edilen politik faktörleri içsel hale getirmesi olduğu söylenebilir. Dolayısıyla politik ve ekonomik faktörler arasında karşılıklı bir etkileşim söz konusudur. Nordhaus politik konjonktür dalgalanmalarında beş merkezi soru seti ortaya koymaktadır³.

1. Seçmenler: Seçmen davranışlarını yönlendiren faktörler nelerdir? Ekonomik olayların oylama davranışları üzerinde etkisi var mıdır? Seçmenler partiler arasında tercih yaparken gelecekte gösterecekleri performansı mı yoksa geçmişteki performanslarını mı dikkate almaktadır? Seçmenler rasyonel ve iyi bilgilendirilmişler midir, yoksa rasyonel olmayan eksik bilgi sahibi midirler?

2. Partiler: Politik liderleri veya partileri motive eden motifler nelerdir? Yalnızca seçilme ya da yeniden seçilme olasılıklarını maksimize edecek şekilde oportünistik davranış mı sergilemektedirler, yoksa ideolojik veya partizan davranış içinde iktidara gelmeye ve politik popüleriteye özel bir önem vermeksizin belirli seçmen gruplarının çıkarları doğrultusunda ekonomik ve sosyal sonuçlar oluşturacak politikalar mı izlemektedirler?

¹ Sara Onur, **a.g.m.**, s. 161.

² J. E. Alt ve K.A.Chrystal, **a.g.e.**, s. 104.

³ William D. Nordhaus, "Alternative Approaches to the Political Business Cycle", **Political Business Cycles**, Edt. Bruno S. Frey, An Elgar Reference Collection, UK, 1997, s. 41.

3. Ekonomik Yapı: Ekonomik yapı nasıldır? Partiler ekonomik sonuçları etkileyebilirler mi, ya da politika etkinsiz midir? Ekonomik sonuçlar üzerinde etki oluşturma açısından önem taşıyan politika araçları (maliye politikası, transfer ödemeleri, para politikası vb.) nelerdir? Söz konusu araçlar kimin (hükümet, merkez bankası) kontrolü altındadır?

4. Şoklar: Politikayı ve ekonomiyi etkileyen şoklar nelerdir? Şoklar dışsal mıdır (Kasırgalar, kuraklık, savaşlar ve devrimler), yoksa politik sürecin kendi içinden mi kaynaklanmaktadır (önceki hükümetin, yerine gelecek hükümete büyük bir bütçe açığı veya yüksek enflasyon bırakması)?

5. Beceri Düzeyi: Partiler amaçlarına yeterli ve etkin biçimde ulaşabilmekte midir, yoksa izledikleri politikalar yoluyla seçmenleri tatmin edememekte ve/veya ideolojik amaçlarına ulaşmalarını sağlayacak sonuçlara ulaşamamakta mıdır?

Politik konjonktür dalgalanmaları düşüncesi Kalecki' nin 1943 yılında yazdığı "Tam İstihdamın Politik Boyutu" (Political Aspects of Full Employment) adlı makalesine kadar götürülebilse de literatür ilk formel şeklini 1970'li yıllarda Nordhaus ile almaya başlamıştır. Kalecki'ye göre seçim dalgalanmalarını başlatan ve manipüle eden politikacılar değil; kapitalist sınıftır. Kalecki' nin modeli iş dünyasının liderlerinin politik mekanizma üzerinde bir kontrole sahip olduklarını varsaymaktadır. Girişimciler bir sonraki seçim döneminde tekrar destek verme sözüyle hükümeti yönlendirir. Kalecki'ye göre hükümetin yalnızca girişimci sınıfın çıkarları doğrultusunda politikalar izlemesi politik konjonktür dalgalanmalarını ortaya çıkarır¹. Firmalar ile hükümet arasında hükümetlerin sosyal hedefler doğrultusunda kamu giderlerini artırmak istemesi ve firmaların da hükümetin özellikle istihdamı artıran giderlerine karşı çıkması yönünde bir karşıtlık söz konusudur. Kamu harcamalarının tam istihdamı sağlayabilirliği ve hükümetlerin seçim dönemlerinde oy kazanmak için işsizliği azaltması buna bağlı olarak da girişimcilerin işgücü piyasasındaki kontrol gücünü kaybetmeleri ve işgücü ücretlerinin artışları sonucu ortaya çıkan enflasyon, grevler, verimlilik düşmesi ve kar paylarının düşmesi ile ekonomi depresyona girmektedir. Söz konusu

¹ Micheal Kalecki, "Political Aspects of Full Employment", **Political Business Cycles**, Edt. Bruno S. Frey, An Elgar Reference Collection, UK, 1997, s. 126.

depresyonun süreklilik arz etmesi politik konjonktür dalgalanmalarını ortaya çıkarmaktadır.

Yukarıda verilen beş merkezi soru çerçevesinde geliştirilen politik konjonktür dalgalanmaları literatürü birbirinden kesin çizgilerle ayrılabilen iki farklı evreden geçmiştir. 1970'li yılların ortalarında başlayan birinci evrede negatif eğimli faydalanılabilir Phillips eğrisinden yararlanılmakta, hükümetlerin sistematik ve öngörülebilir biçimde makro ekonomik sonuçları etkileyebildiği geleneksel modeller kullanılmaktadır. Bu evrenin Nordhaus öncülüğünde başlayan birinci dalında politika otoritelerinin oportünistik yani fırsatçı motivasyonu vurgulanmaktadır. Literatürün Hibbs ile başlayan ikinci dalında ise politika otoritelerinin partizan motifleri vurgulanmaktadır. Bu yaklaşıma göre sol partilerin enflasyondan çok işsizlikle ilgilenirken, sağ partilerin enflasyona işsizlikten daha fazla önem verdikleri ileri sürülmektedir. Partiler iktidara bir kez geldikten sonra kendilerini destekleyen seçmen gruplarının en çok tercih ettiği politikaları izlemektedirler¹. Böylece oy potansiyellerini korumaya çalışmaktadırlar.

Rasyonel beklentilerin modellere dahil edilmesiyle ikinci evreye geçilmiştir. Bu evredeki politik konjonktür dalgalanma modelleri rasyonel beklentileri içermekte ve bu modellerde oylama kararlarında bugünkü politikaların gelecekte meydana getireceği sonuçları da dikkate alan rasyonel seçmenlerin, politika otoritelerinin ekonomik dalgalanma meydana getirme güçlerini sınırladığı görülmektedir. Bu çerçevede rasyonel beklentilere dayalı oportünistik ve partizan modeller geliştirilmiştir. Oluşturulan bu modelleri Tablo 1 yardımıyla göstermek mümkündür.

Tablo 1: Politik Konjonktür Dalgalanmaları Teorileri

	Oportünistik	Partizan
Geleneksel Modeller	Nordhaus(1975) Lindbeck (1976)	Hibbs(1977)
Rasyonel Beklentileri İçeren Modeller	Cukierman ve Meltzer (1986) Rogoff ve Sibert (1988) Rogoff (1990) Persson ve Tabellini (1990)	Alesina(1987)

Kaynak: Funda Telatar, a.g.e., s. 389.

¹ Funda Telatar, a.g.e., s. 389.

Tablo 1’de yer alan modeller ilk olarak hükümet ve seçmen davranışları açısından iki grupta ele alınmaktadır. Birinci grup, hükümetlerin partizan veya oportünistik davrandığı varsayımı ile ilgilidir. Partizan modellerde, ideolojik kökenleri farklı partilerin iktidarda iken izledikleri politikalar ve bunların neden olduğu sonuçlar açısından da farklılaştıkları vurgulanmaktadır. Diğer yandan, oportünistik modellerde tüm partilerin iktidarda iken aynı şekilde davrandıkları kabul edilmektedir. Burada partiler yalnızca yeniden seçilebilmek amacıyla ekonomiyi oportünistik biçimde manipüle etmektedirler.

İkinci olarak modeller geleneksel (uyarlanmış) ve rasyonel beklentiler olmak üzere seçmenlerin beklenti oluşum mekanizmaları açısından iki gruba ayrılmaktadır. Geleneksel modellerde hükümetlerin makro ekonomik sonuçları konusunda bilgi avantajlarından ve makro ekonomik değişkenleri etkileyebilme yeteneklerinden faydalandıkları vurgulanmaktadır. Politika otoritelerinin söz konusu yetenekleri seçmenlerin uyarlanmış beklentilere sahip olduğu varsayımı çerçevesinde ortaya konulmaktadır. Diğer yandan rasyonel beklenti modelleri, politika otoritelerinin ekonomik durumu sürekli ve öngörülebilir şekilde etkileme yeteneğindeki sınırlamaları vurgulamaktadır. Seçmen beklentilerinin oluşturduğu rasyonellik kısıdı hem oylama davranışı yoluyla politikayı, hem de beklentileri içeren Phillips eğrisi aracılığıyla ekonomiyi etkilemektedir.

Bu bölümde yukarıda verilen gelişme evreleri çerçevesinde sırasıyla geleneksel ve rasyonel beklentilere dayalı politik konjonktür dalgalanma teorileri incelenecektir.

1.2.1.2.2.3.1. Geleneksel Politik Konjonktür Dalgalanmaları Teorileri

Geleneksel politik konjonktür dalgalanma teorileri oportünistik ve partizan olmak üzere ikiye ayrılmaktadır.

1.2.1.2.2.3.1.1. Oportünistik Politik Konjonktür Dalgalanmaları Teorisi

Nordhaus, 1975 yılındaki çalışması ile oportünistik yaklaşımı ilk olarak formelleştirmiş ve açıklamıştır. Nordhaus modelinde eğer oy verme yakın zamandaki ekonomik performansa bağlı ise ve enflasyon beklentileri geriye doğru ise görevde olduğu dönemde, oportünistik partinin seçim öncesine denk gelecek bir ekonomik

uyarılma ve arkasından da bir ekonomik durgunluk oluşturacak bir dalgalanma meydana getirmeyi mantıklı bulacağını ispatlamaya çalışmaktadır. Modelde iktidar partisi Downsçu davranış tarzını göstermekte bir başka deyişle amacı seçimleri kazanmak için seçmenleri memnun edecek politikalar uygulamaktadır¹. Modelde oportünistik politika otoriteleri faydalanılabilir Phillips eğrisinin sağladığı politik avantajlardan yararlanmaktadır. Politika otoriteleri seçimlerden hemen önce tekrar seçilebilmek için genişletici ekonomi politikaları uygularlar. Bunun sonucunda işsizlik oranı düşer, büyüme oranı ve enflasyon oranı artar. Seçimlerden hemen önce ve sonra yükselen enflasyon oranını düşürebilmek için seçimler sonrasında daraltıcı ekonomi politikaları uygularlar ve bu da ekonomi de resesyona yol açar. Enflasyon oranlarının seçimlerden hemen önce ve sonra yükselmesinin nedeni; etki gecikmesi yani uygulanan politikaların sonuçlarının ancak bir zaman süreci sonucunda ortaya çıkmasıdır.

Modelde seçmenler; geçmişi hızla unutan yani miyop, ekonominin nasıl işlediğini tam olarak anlamayan, özellikle enflasyon ile işsizlik arasındaki değiş tokuş ilişkisinin bilincinde olmayan karar birimleri olarak tanımlanmaktadır. Bu yaklaşıma göre politikacılar, hemen seçimler öncesinde seçmenlerin en çok arzuladıkları ekonomik koşulları meydana getirme eğilimindedirler. Kuşkusuz bu çabanın seçim sonrasında ortaya çıkan maliyetleri vardır. Bu maliyetler, ekonominin genişletici politikalar yoluyla seçim öncesinde aşırı uyarılmış olmasının seçim sonrasında neden olduğu resesyona modelde girmektedir. Seçmenler, seçim sonrasında maliyete katlanacakları gerçeğini dikkate almaksızın oportünistik davranış sergileyen iktidar partilerini ödüllendirmektedir. Bu ödüllendirmenin nedeni seçimlerin ekonominin iyi gittiği dönemlerde yapılmasıdır. Seçmenler ekonomideki olumlu koşulların hükümetlerin seçime yönelik kasıtlı davranışlarının sonucu olduğunu algılayamamakta ve kandırılmaktadırlar. Ayrıca seçmenler geçmiş deneyimlerinden ders almamakta ve bir sonraki seçime kadar önceki seçim sonrasında katlanmak zorunda kaldıkları resesyona çoktan unutmüş olmaktadır². Seçmenlerin bu davranış yapısı, iktidardaki partinin her seçim dönemi seçmenleri kandırarak yeniden seçilmesine imkan vermektedir

¹ William D. Nordhaus, **a.g.m.**, s. 46.

² Funda Telatar, **a.g.e.**, s. 393.

Hükümetlerin oy maksimizasyonuna yönelik davranışları ile kısa dönemli Phillips eğrisi ortaya politik konjonktür dalgalanmaları çıkarmaktadır. Hükümet daha düşük işsizliğe karşılık daha yüksek enflasyona neden olarak oylarını maksimize etmeye çalışır. Ancak burada belirlenen yüksek enflasyonun bir sınırı vardır. Bu sınır hükümetin kredibilitelerini ya da popülaritesini etkilemeyecek düzeydir. Bu durum politikanın altın kuralı olarak tanımlanmaktadır¹. Hükümetler nu enflasyon düzeyini aşmadan politikalar uygulayacaktır.

Modelin varsayımları şunlardır²:

1. Ekonomi beklentileri içeren bir Phillips eğrisi ile tanımlanmaktadır.

$$y_t = \bar{y} + \gamma(\pi_t - \pi_t^e); \quad \gamma > 0 \quad (1)$$

Burada y_t GSMH büyüme oranını, \bar{y} doğal büyüme oranını, π_t enflasyon oranını, π_t^e beklenen enflasyon oranını ve γ pozitif olduğu kabul edilen seçmenlerin beklentilerini gerçekleştiren enflasyona uyarılama hızını gösteren bir parametredir. Bu parametrenin sıfırdan büyük olması seçmenlerin uyarlanmış beklentilere sahip olduğu anlamına gelmektedir. Phillips eğrisi işsizlik oranı itibariyle de yazılabilir.

$$u_t = \bar{u} - \gamma'(\pi_t - \pi_t^e); \quad \gamma' > 0 \quad (2)$$

Burada u_t işsizlik oranını, \bar{u} doğal işsizlik oranını göstermektedir. $\gamma = \gamma' = 1$ olduğu varsayılırsa 1 nolu denklem aşağıdaki forma dönüşür.

$$y_t = \bar{y} + \pi_t - \pi_t^e \quad (3)$$

Böylece gerçekleşen enflasyon beklenen enflasyonu aştığı takdirde, reel ücrette ortaya çıkan düşüş işgücü talebini artırmakta, işsizliği düşürmekte ve büyüme oranını artırmaktadır.

2. Enflasyon beklentileri uyarlanmış yapıdadır

¹ Dean Garratt, "An Analysis of Political Business Cycle Theory and Its Relationship with the New Political Macroeconomics", <http://le.ac.uk/economics/research/RePEc/lec/leecon/econ98-4.pdf>. Erişim 28.09.2005, s. 5.

² Alberto Alesina, Nouriel Roubini, "Political Cycles in OECD Economies", **Political Business Cycles**, Edt. Bruno S. Frey, An Elgar Reference Collection, UK, 1997, s. 280.

$$\pi_t^e = \pi_{t-1} + \lambda(\pi_{t-1}^e - \pi_{t-1}); \quad 0 < \lambda < 1 \quad (4)$$

Denkleme göre bir önceki dönemde beklentiler gerçekleşmişse içinde bulunulan dönemdeki beklenen enflasyonun, geçmiş enflasyona eşit olacağı söylenebilir. λ parametresi geçmişte yapılan tahmin hatalarına karşı bugün gösterilen tepkinin büyüklüğünü ortaya koymaktadır. Buradaki önemli nokta beklentilerin yalnızca geçmiş enflasyon gözlem değerlerine bağlı olmasıdır. Seçmenler mevcut tüm bilgiyi özellikle de politika otoritelerinin gelecekte izleyecekleri politikalara ilişkin beklentileri hesaba katmamaktadırlar. Birbirini izleyen yerine koyma işlemleri sonucunda aşağıdaki beklenti denklemi elde edilir.

$$\pi_t^e = (1 - \lambda) [\pi_{t-1} + \lambda \pi_{t-2} + \lambda^2 \pi_{t-3} \dots] \quad (5)$$

Burada dikkat edilmesi gereken nokta beklenen enflasyon oranında; geçmiş yılların enflasyon oranlarının zaman içinde ağırlıklarının giderek azalmasıdır. Ayrıca söz konusu beklenti oluşum mekanizması seçmenlerin miyop olduklarını ifade etmektedir.

5 ve 2 nolu denklemlerden hareketle;

$$y_t = \bar{y} + \pi_t - (1 - \lambda) \sum_{j=0}^{\infty} \lambda^j [\pi_{t-j-1}] \quad (6)$$

denklemi elde edilir. Bu denklem geçmiş enflasyon veri iken, politika otoritesinin bugünkü enflasyon için uygun bir değer seçerek arzulanan büyüme oranını sağlayabileceğini göstermektedir.

3. Politik partiler özdeş tercihlere sahiptir; iktidar dışında olmaksızın iktidar olmayı tercih ederler

4. Her seçimde iktidar partisi ve muhalefet partisi olmak üzere yalnızca iki parti vardır.

5. Seçmenler ekonomik büyümeden hoşlanmakta, enflasyon ve işsizlikten hoşlanmamaktadırlar.

Ayrıca seçmenler, görev süresi boyunca ekonomiyi iyi yönettiği takdirde iktidardaki partiye oy vermektedirler. Bununla beraber seçmenler geçmişi büyük

ölçüde ıskonto ettikleri için hemen seçim öncesinde gözlenen ekonomik performans, seçmen kararlarını daha uzak geçmişten çok daha fazla etkilemektedir.

6. Politika otoriteleri toplam talep düzeyi ile deterministik olarak ilişkili bir politika aracını kontrol etmektedirler. Araç olarak parasal veya mali bir değişken kullanılabilir.

7. Seçim zamanları dışsal olarak belirlenmektedir.

Bu varsayım ABD ve OECD ülkelerinin hemen tümü için doğru olmasına karşılık diğer ülkeler için seçim zamanları sabit değildir. Bu durumda iktidar partileri koşullar kendi lehlerine iken erken seçim talep etmektedirler. Kuşkusuz bunun gerçekleşmesi politik sistemin yapısına bağlıdır. Parlamenter demokrasilerde meclisin çoğunluğuna sahip hükümetlerin seçim zamanına ilişkin değişiklikleri kabul ettirme olasılıkları vardır¹. Dolayısıyla hükümetler kendilerini güçlü hissettikleri durumlarda erken seçime giderek iktidarlarını devam ettirmeye çalışabilirler.

Bu varsayımlardan çıkan temel hipotez hükümetlerin yeniden seçilme şanslarını artırmak için ekonomi üzerindeki kontrollerini kullanacaklarıdır. Seçmenlerin yüksek reel gelir, büyüme, düşük işsizlik ve düşük enflasyona ilişkin tercihleri olduğu için iktidar partilerinin her seçim öncesinde seçmenlerin tercihlerine uygun ekonomik sonuçlar sağlamaya çalışmaları beklenmektedir. Model, her seçim öncesinde politikanın altın kuralı gereği enflasyonda ılımlı bir artış ile birlikte, doğalın üstünde büyüme ve doğalın altında bir işsizlik gözlenmesi gerektiğini ifade etmektedir. Modelden çıkarılabilecek bir başka sonuç ise merkez bankalarının bağımsızlığına ilişkindir. Para politikası araçlarını elinde tutan bağımsız bir merkez bankası enflasyonun kontrolünde oldukça önem kazanmaktadır. Çünkü aksi taktirde hükümet para politikası araçlarını kullanarak enflasyonu artırarak yeniden seçilmeyi hedefleyebilecektir². Merkez bankasının bağımsızlaştırılması ekonominin bu şekilde manipule edilmesini engelleyecektir.

¹ Funda Telatar, **a.g.e.**, s. 397.

² Luis Gautier, **Political Business Cycles: A Theoretical Appraisal**, <http://ceterisparibus.uprm.edu/articulos/vol3/articulo7.htm> Erişim Tarihi 30.09.2005, ss. 3-5.

1.2.1.2.2.3.1.2. Partizan Politik Konjonktür Dalgalanmaları Teorisi

Politik konjonktür dalgalanmaları yaklaşımında bir diğer çizgi partizan politik konjonktür dalgalanmalarıdır. Bu konudaki ilk çalışma Hibbs' e aittir. Hibbs partilerin kendi partizan ekonomik önceliklerini izlediklerini, politik ideolojilerinin tek amaç ve motivasyon kaynağı olduğunu kabul etmektedir. Hibbs, geleneksel yaklaşım çerçevesinde sanayileşmiş ekonomilerde sol partilerin, sağ partilerden sistematik olarak farklı bir enflasyon-işsizlik bileşimini seçtiğine işaret etmektedir. Buna göre sol partiler işsizliği düşürebilmek ve GSMH' yı artırabilmek için enflasyon maliyetlerine katlanma konusunda sağ partilerden daha isteklidirler¹. Bu durum aslında tüm partizan modellerin temelini oluşturmaktadır. Bu modellerin oportünistik politik konjonktür dalgalanma modellerinden farkı, partilerin farklı ideolojilere sahip olduklarını kabul etmeleridir. Partizan modelde belirli bazı ideolojik hedefleri izliyor görünen politikacılar partizan olarak nitelendirilmekte ve özellikle partilerin makro ekonomik politikalar hakkındaki tercihleri arasındaki farklılıklar üzerinde durulmaktadır.

Modelin varsayımları şunlardır²:

1. Ekonomi beklentileri içeren bir Phillips eğrisi ile tanımlanmaktadır.

$$y_t = \bar{y} + \pi_t - \pi_t^e \quad (7)$$

2. Enflasyon beklentileri uyarlanmış yapıdadır

$$\pi_t^e = \pi_{t-1} + \lambda(\pi_{t-1}^e - \pi_{t-1}); \quad 0 < \lambda < 1 \quad (8)$$

3. Politik partiler özdeş değil birbirinden farklı yapıdadır. Sol partilerin üyeleri işsizlik ve büyüme hakkında enflasyondan daha fazla endişelenirken, sağ parti üyeleri buna ters tercihlere sahiptir.

4. Her seçimde iktidar partisi ve muhalefet partisi olmak üzere yalnızca iki parti rekabet etmektedir.

¹Douglas A. Hibbs, "Political Parties and Macroeconomic Policy" **Political Business Cycles**, Edt. Bruno S. Frey, An Elgar Reference Collection, UK, 1997, s. 280.

² Alberto Alesina, Nouriel Roubini, **a.g.m.**, s. 281.

5. Farklı seçmenlerin enflasyon ve işsizlik üzerine tercihleri farklıdır. Seçmenler kendi tercihlerine göre sağ veya sol partilerden birini seçmektedirler.

6. Politika otoriteleri toplam talep düzeyi ile deterministik olarak ilişkili bir politika aracını kontrol etmektedirler. Araç olarak parasal veya mali bir değişken kullanılabilir.

7. Seçim zamanları dışsal olarak belirlenmektedir.

Genişleme-daralma şeklinde ortaya çıkan devresel dalgalanmalar boyunca Üretim faktörlerinin milli gelirden aldıkları payların gösterdiği değişim kalıbı Hibbs modelinin temelini oluşturmaktadır. Hibbs devresel dalgalanmanın dip noktasından sonra kar/ücret oranının gittikçe arttığını ekonomik genişlemenin yarısında maksimum düzeye ulaştığını ve daha sonra önemli ölçüde düştüğünü kabul etmektedir. Dolayısıyla işsizlik düşerken enflasyonun arttığı yükseliş döneminin ikinci yarısında karlar ücretlere oranla önemli ölçüde daralmaktadır. Devresel dalgalanmalar boyunca üretim faktörleri paylarında gözlenen değişim enflasyon ve işsizliğe ilişkin kaygıları sosyal sınıf kökenli hale getirmektedir. Düşük ve orta gelir grubu işsizlikten, yüksek gelir grubu enflasyondan kaçınmaktadır. Bu farklılık, söz konusu grupların öncelik verdikleri politikaları izlemeyi vaat eden politikacılara oy vermelerine neden olmaktadır. Partilerin izledikleri politikalar açısından farklılaşmaları, seçmen gruplarının ekonomik hedefler konusunda farklılaşmaları sonucunda ortaya çıkmaktadır¹. Destekledikleri partiler kendi tercihlerine uygun politikalar izlemedikleri takdirde seçmenler oylarını bir tehdit unsuru olarak kullanarak partilerini cezalandırabilirler ve oylarını ya çekimser yada karşı partiye verme şeklinde kullanabilirler. Seçmenlerin esas destekledikleri partinin aleyhine oy kullanarak bugünkü iktidar şansını ortadan kaldırma davranışının gerisinde partilerin bir sonraki seçime kadar kendi tercih ettikleri politikalara geri dönmesini sağlama ve böyle olduğu takdirde bu partiye tekrar iktidara gelme şansı verme düşüncesi bulunmaktadır.

Geleneksel partizan teoride politik konjonktür dalgalanmalarının, iktidarda partizan bir değişiklik olması halinde ekonomik önceliklerde ortaya çıkan

¹ Funda Telatar, a.g.e., s. 415.

değişimlerden kaynaklandığı ileri sürülmektedir. Bu durumda ekonomik koşullar seçim öncesi değil, seçim sonrasında değişmektedir. Devreler en azından seçimler arası periyodun uzunluğuna bağlı olarak devresellik gösterecektir.

Sonuç olarak modelin iki çıkarsaması vardır

1. Sol eğilimli partiler iktidarda iken büyüme sağ parti iktidarlarından sürekli olarak daha yüksek, işsizlik sürekli olarak daha düşüktür.
2. Sol partiler iktidarda iken enflasyon, sağ parti iktidarlarından sürekli olarak daha yüksektir.

Hibbs'in modeli güçlü partizan modeli olarak anılmaktadır. Ancak partizan bir iktidar partisinin tekrar seçilebilmek amacıyla oportünist politikalar da uygulaması söz konusu olabilir bu durumda zayıf partizan yaklaşımlar ortaya çıkmaktadır. Güçlü partizan teoriden farklı olarak ortaya konan geçici partizan etkiler; partilerin bazen ideolojilerine göre davrandıkları bazen de iktidara tekrar gelebilmek için ideolojilerini terk ederek oportünist politikalar izleyebilecekleri anlamına gelmektedir. Frey (1978) ve Frey ve Schneider (1978) zayıf partizan teori üzerine yapılmış iki önemli çalışma olarak gösterilebilir.

Frey ve Schneider zayıf partizan teori mekanizmasını oluştururken partilerin oportünist olarak davranma ile ideolojik olarak davranmalarına göre politikalar ortaya koyduklarını incelemişlerdir. Bu mekanizmadaki temel unsur, hükümetin popülaritesinin ana muhalefet partisinin üzerinde olup olmamasıdır. Eğer hükümet kendi belirlediği popülarite sınırının üzerinde bir yerde olduğunu düşünüyorsa kendini güvende hissederek ideolojik motivasyonu çerçevesinde davranacaktır. Aksi durumda oportünistik motivasyonu ön plana çıkacaktır¹. Bu durumda politika yakınsaması ortaya çıkacaktır.

1.2.1.2.2.3.2. Rasyonel Beklentilere Dayalı Politik Konjonktür Dalgalanmaları Teorileri

Politik konjonktür teorilerinin ikinci evresini rasyonel politik konjonktür teorileri (modern konjonktür teorileri) oluşturmaktadır. Oportünistik politik

¹ Andy Mullineux, David G. Dickinson, WenSheng Peng, **Business Cycles, Theory and Evidence**, Blackwell, UK, 1993, ss. 74-75.

konjonktür teorilerinin temel aldığı istikrarlı Phillips ilişkisi 1967 yılından itibaren Friedman'ın eleştirileri ile karşı karşıya kalmıştır. Rasyonel beklentiler yaklaşımı, "politikaların etkinsizliği" önermesini ortaya atarak Friedman'ın eleştirilerini daha da ileriye götürmüş ve Phillips eğrisinin öngördüğü şekilde, işsizlik ile enflasyon arasında bir değiş-tokuş ilişkisinin olmadığını ortaya koymuştur. Söz konusu yaklaşımın temel varsayımı ekonomik birimlerin beklentilerini oluştururken mevcut tüm bilgiyi kullandıkları ve fiyat ve ücretlerin serbestçe uyarlanması halinde genel olarak toplam talep politikasının reel etkilere sahip olmadığı şeklindedir. Bu yaklaşıma göre hükümet müdahalesi olmaksızın ekonominin kendini uyarlama ve doğal işsizlik oranına yakınsama eğilimi vardır. Genişletici para politikası yoluyla ekonomik faaliyet düzeyini artırma çabaları reel değişkenler üzerinde herhangi bir etki yapmaksızın yalnızca enflasyonu artırmaktadır. Bu sonuçları doğuran anahtar unsurlar; ekonomik birimlerin para politikasının etkilerini öngörebilmeleri yani rasyonel beklentilere sahip olmaları buna bağlı olarak fiyatların ve ücretlerin derhal uyarlanabilmesi, sonuç olarak reel ücret ve nispi fiyatların para politikasından etkilenmemesidir.

Rasyonel beklentiler devriminin ortaya çıkardığı görüşler ve politika implikasyonları, makro ekonomik politika literatüründe de oldukça etkili olmuştur. Beklenti oluşum mekanizmasının rasyonel bir süreç olarak modellenmesi gerektiği düşüncesi yaygınlaşmıştır. Bunun nedeni yatırım, tasarruf, ticaret yaparken ve çalışırken rasyonel hareket ettiği varsayılan bireylerin politika otoritelerinin davranışlarına yönelik beklentilerini oluştururken de rasyonel davrandığını varsaymanın gerekli olmasıdır. Bu varsayımın bir sonucu olarak seçmenler iktidar partisi tarafından sistematik bir şekilde aldatılamazlar. Ayrıca makro ekonomik değişkenler üzerinde olumsuz etkiler ortaya çıkaran iktisat politikaları uygulayan iktidarlara oy vermezler. Rasyonel beklentiler devrimi sonrasında açıklanan politik konjonktür teorilerinin esas olarak rasyonel beklentiler teorisine de en önemli eleştirilerden biri olan bireylerin rasyonel beklentilere sahip olamayacağı görüşüne bağlı olarak, seçmenlerin sürekli olarak kandırılabilceği varsayımı temelinde eleştirilmektedir.

Rasyonel politik konjonktür teorileri iktidarın sahip olduğu davranış tarzına göre rasyonel oportünistik ve rasyonel partizan politik konjonktür dalgalanmaları olarak ikiye ayrılmaktadır.

1.2.1.2.2.3.2.1. Rasyonel Oportünistik Politik Konjonktür Dalgalanmaları Teorisi

Bu modellerden başlıcaları Cukierman-Meltzer, Rogoff - Sibert, Persson - Tabellini' e aittir. Modellerde bazı farklılıklar vardır. Örneğin Cukierman-Meltzer, Rogoff ve Sibert'in çalışmalarında Phillips eğrisi yerine bütçe açığı modeli oluşturulmuştur. Bu bağlamda devlet bütçesindeki politik kaynaklı dalgalanmaları ifade eden politik bütçe dalgalanmaları oluşmaktadır. Politik bütçe dalgalanmaları seçim öncesinde tüketim veya transfer harcamalarında artışlar ve yatırım harcamalarında azalmalar olarak görülmektedir. Ancak burada sözü edilen yatırım harcamaları seçim yatırımı anlamında, kısa süreli ve göstermelik olarak gerçekleştirilen yatırımlar değildir.

Burada daha önce tartışılan Phillips eğrisi modeli ile doğrudan ilişkili olan Persson-Tabellini modeli esas alınacaktır. Modelin varsayımları şöyledir¹.

1. Ekonomi, iktidar partisinin yetenek düzeyini de içeren bir şok teriminin dahil edildiği Phillips eğrisi ile tanımlanmaktadır.

$$y_t = \bar{y} + \pi_t - \pi_t^e + \varepsilon_t \quad (9)$$

Şok terimi ε_t , seçmenler tarafından gözlenemeyen iki unsurdan oluşmaktadır. Birinci unsur, politika otoritesinin yetenek düzeyidir. Daha yetenekli politika otoriteleri daha yüksek büyümeye ulaşırlar. İkinci unsur büyüme oranını hükümet politikası ve yetenek düzeyinden bağımsız olarak etkileyen çeşitli dışsal şokları yansıtmaktadır. Dolayısıyla,

$$\varepsilon_t = \eta_t + \zeta_t \quad (10)$$

şeklinde tanımlanmaktadır. ζ_t terimi petrol şokları ve teknolojik yenilikler gibi, hükümetin kontrolünde olmayan ekonomik şokları yansıtmaktadır. η_t terimi

¹ Alberto Alesina, Nouriel Roubini, **a.g.m.**, ss. 280-281.

hükümetin yetenek düzeyini yani enflasyonist sürprizler olmaksızın hükümetin büyüme oranını artırabilme yeteneğini göstermektedir. Gerçekten $\pi_t = \pi_t^e$ olsa bile ζ_t veri iken, η_t ne kadar yüksekse büyüme de o kadar yüksek olacaktır. Politika otoritesinin ekonomi yönetimindeki yeteneği problemleri çözme ve ekonomiyi etkin idare edebilme yeteneği olarak değerlendirilmektedir. Yetenekli bir hükümet veri enflasyon ve beklenen enflasyon için doğal büyüme oranını artırabilmektedir. Hükümetler arasındaki bu yetenek farklılığı seçim sonuçlarında farklılık meydana getirir ki, bu da döngüye neden olur.

2. Seçmenlerin enflasyon beklentileri rasyoneldir.

$$\pi_t^e = E(\pi_t | I_{t-1})$$

Burada I_{t-1} , t-1 dönemi sonunda seçmenlerin sahip olduğu bilgi setidir ve farklı politik partilerin ekonomiyi idare etme konusundaki beceri düzeyleri dışında ilgili tüm bilgiyi içermektedir.

Bu varsayım politika otoriteleri ile seçmenler arasında bilgi asimetrisi olduğunu ifade etmekte ve modelin öngörülerini açısından kritik önem taşımaktadır. Hükümetin kendi gerçek beceri düzeyini biliyor olmasına karşın seçmenlerin bu konuda tam bilgiye sahip olmamaları modeldeki asimetric bilgi yapısının kaynağını oluşturmaktadır. Seçmenler ile partiler arasında bilgi asimetrisi olmazsa, partilerin ekonomiyi seçimleri kazanmak amacıyla manipüle ederek seçmenleri kandırmaları mümkün değildir. Bu nedenle de hükümetler seçim öncesinde ekonomiyi manipüle edecek olurlarsa seçmenler hükümetlerin amaçlarını hemen anlayacaklar ve hükümetin seçmenleri kandırma çabaları sonuç vermeyecektir. Bunun bilincinde olan rasyonel oportünist partiler seçim öncesi ekonomiyi manipüle etmeye çalışmayacaklar ve dolayısıyla politik devresel dalgalanmalar ortaya çıkmayacaktır. Sonuç olarak seçmenlerle iktidar partisi arasında bilgi asimetrisi veya seçmenlerin eksik bilgi sahibi olduğu varsayımı rasyonel beklentileri içeren modellerde politik devresel dalgalanmaların ortaya çıkışı için gerekli koşuldur.

Yetenek, iktidar partisi için özel bilgidir. Hükümetler kendi yeteneklerini bilirken seçmenler bilmemektedir. Seçmenler iktidar partilerinin yetenek düzeyini yalnızca ekonomik sonuçlarını gözlemleyerek değerlendirmektedir. Rasyonel

oportünistik devresel dalgalanmalar modellerinde iktidar partisinin her seçim öncesinde mümkün olduğunca yetenekli görünmeye çalışmaları anlamında oportünistik davrandığı kabul edilmektedir. Bu davranış ekonomik sonuçlar açısından önemli farklılıklar taşısa da politik devresel dalgalanmalara yol açmaktadır.

3. Politik partiler özdeş tercihlere sahiptir: iktidar dışında olmaksızın iktidar olmayı tercih ederler. Ancak sosyal refaha da bir miktar ağırlık verdikleri kabul edilmektedir.

4. Her seçimde iktidar partisi ve muhalefet partisi olmak üzere yalnızca iki parti vardır.

5. Seçmenler beklenen faydalarını maksimize eden politika otoritesini seçmek istemektedirler. Seçmenlerin tümü özdeş faydaya sahiptir.

6. İktidar partisi enflasyonu doğrudan kontrol etmektedir.

7. Seçimlerin zamanlaması dışsal olarak belirlenmektedir.

Rasyonel oportünistik devresel dalgalanmalar teorisinin ampirik implikasyonları şu şekilde sıralanabilir¹.

- Seçimlerden hemen önce politika araçlarının kısa dönemli manipülasyonları, seçim öncesi iki veya üç çeyrek dönemde bütçe açığında, enflasyonda ve para arzı büyümesinde artış meydana getirir.
- Seçimlerden sonra sıkı para ve sıkı maliye politikaları uygulanır
- Seçimlerden hemen önce gözlenen bazı küçük etkiler dışında büyüme ve işsizlik üzerinde yıllar süren sistematik etkiler görülmez
- Seçim yıllarında büyüme, yüksek işsizlik düşük olduğu takdirde iktidardaki parti yeniden seçilir.

Geleneksel oportünistik ve rasyonel oportünistik modeller karşılaştırıldığında şu noktalar dikkat çekmektedir².

¹ Funda Telatar, **a.g.e.**, s. 447.

² Ercan Eren, Melike Bildirici, "Siyasal Konjonktür Dalgaları ve Türkiye' de Seçmen Davranışı", **İktisat İşletme ve Finans**, Ankara, Ekim 99, s. 31.

1. Geleneksel modellerde seçimden önceki bir ya da iki yıl içinde büyüme normalin üstünde, işsizlik normalin altındadır. Seçimden sonra büyüme düşer işsizlik artar.

Rasyonel modellerde büyüme ve işsizlikle ilgili yılları kapsayan dalgalanma yoktur.

2. Geleneksel modellerde seçimlerden önceki 1 veya 2 yıl için genişletici para ve maliye politikaları seçimlerden sonra 1 veya 2 yıl için daraltıcı politikalar izlenir.

Rasyonel modellerde seçimlerden önceki 6-9 ay içinde genişletici para ve maliye politikaları seçimlerden sonraki 6-9 ay içinde daraltıcı para ve maliye politikaları izlenir.

3. Geleneksel modellerde enflasyon seçimlerden hemen önce artmaya başlar seçimden sonra birkaç ay devam eder, sonra düşer.

Rasyonel modellerde benzer durumlar ortaya çıkar, fakat artış daha az ve zaman daha kısadır.

4. Geleneksel modellerde makamın korunması seçim yılındaki büyüme oranıyla artar işsizlik oranıyla azalır.

Rasyonel modellerde makamın korunması geçmişteki büyümeyle artar geçmişteki enflasyonla azalır. Bu ilişki kalıbı seçmenin bilgisine bağlıdır.

1.2.1.2.2.3.2.2. Rasyonel Partizan Politik Konjonktür Dalgalanmaları Teorisi

Rasyonel partizan politik konjonktür teorisi ilk kez, Hibbs'in geleneksel partizan politik konjonktür teorisine oyun teorisinin ve rasyonel beklentiler hipotezinin uygulanması ile Alesina tarafından geliştirilmiştir. Teorinin çıkış noktası, partizan politikacıların olduğu bir dünyada seçimsel belirsizliğin, beklentilerde de belirsizlik meydana getirmesidir.

Modelde politik konjonktür dalgalanmaları, seçim öncesinde, seçim sonucunun belirsizliğinden doğar. Seçimlerden hemen önce ücret görüşmelerinde işçi ve işverenler optimal ücret düzeyini belirleyebilmek için seçim sonucuna yönelik bir

tahminde bulunurlar. Sağ ve sol kanat partileri bağlamında ortalama bir enflasyon oranı beklentisi içine girerler. Eğer seçim sonucunu doğru bir şekilde tahmin edemezlerse beklendikleri enflasyon oranı yanlış çıkacaktır. Böylece eğer bir sağ parti seçimi kazanırsa beklenen enflasyon oranı çok yüksek çıkacak ve bu durum seçim sonrası resesyona neden olacaktır. Ancak beklentiler bir kez yeni rejime uyum sağladığında ekonomik faaliyet düzeyi doğal oranına geri dönmektedir. Eğer sol parti seçilirse seçim sonrasında ekonomik faaliyet düzeyi geçici olarak doğal oranının üzerine çıkmakta ve beklentiler bir kez uyarlandıktan sonra enflasyon yüksek düzeyde kalmaktadır. Bunun nedeni zaman tutarsızlık problemidir. Söz konusu problem örneğin sol eğilimli hükümetlerin işsizlikle mücadele konusunda bir inandırıcılığa sahip olmaları ve bu politikanın enflasyonist etkileri biliniyor olması nedeniyle seçmenlerin yüksek enflasyon beklentilerinden kaynaklanmaktadır. Esas olarak, işsizlik hakkında kaygılanan bir hükümet, düşük enflasyon politikası ilan ederse bu politika güvenilir olmayacaktır. Çünkü hükümet, beklenen enflasyon düşük olduğu takdirde, hükümetin esas hedefi olan işsizliği düşürmek için bir enflasyon sürprizi meydana getirecektir. Bununla birlikte seçmenler sol hükümetin söz konusu güdüsünü dikkate alarak yüksek enflasyon beklemekte ve bu durumda hükümet açısından en iyi hareket resesyondan kaçınabilmek için söz konusu beklentilere eşlik etmek olacaktır. Bunun sonucunda ekonomi sürekli olarak yüksek enflasyon dengesinde kalmaktadır¹.

Seçim dönemleri dışında ise hükümetin çeşidi konusunda bir belirsizlik olmayacak ve enflasyon oranı doğru bir şekilde tahmin edilecektir. Bu dönemlerde işsizlik ve büyüme oranı doğal oranına eşit olacaktır.

Modelin varsayımları²:

1. Ekonomi beklentileri içeren Phillips eğrisi ile tanımlanmaktadır.

$$y_t = \bar{y} + \pi_t - \pi_t^e \quad (11)$$

2. Seçmenlerin enflasyon beklentileri rasyoneldir.

$$\pi_t^e = E(\pi_t | I_{t-1})$$

¹ Alberto Alesina, Nouriel Roubini, **a.g.m.**, s. 282.

² Alberto Alesina, Nouriel Roubini, **a.g.m.**, s. 281.

3. Politik partiler özdeş değil birbirinden farklı yapıdadır. Sol partilerin üyeleri işsizlik ve büyüme hakkında enflasyondan daha fazla endişelenirken, sağ parti üyeleri buna ters tercihlere sahiptir.

4. Her seçimde iktidar partisi ve muhalefet partisi olmak üzere yalnızca iki parti rekabet etmektedir.

5. Farklı seçmenlerin enflasyon ve işsizlik üzerine tercihleri farklıdır. Seçmenler kendi tercihlerine göre kendilerine en yüksek faydayı sağlayan partiye oy verirler.

6. İktidar partisi enflasyonu doğrudan kontrol etmektedir.

7. Seçimlerin zamanlaması dışsal olarak belirlenmektedir.

Rasyonel partizan politik konjonktür modellerinin temel ampirik implikasyonları şunlardır¹:

- Seçimler sonrasında kısa dönemli partizan etkiler oluşur. Sol partilerin iktidara gelmesinden sonra yaklaşık 2 yıl boyunca işsizliğin geçici olarak ortalamadan düşük ve büyüme geçici olarak ortalamadan daha yüksek olacaktır. Sağ partinin seçimleri kazanması durumunda tersi durum geçerlidir.

- Sol parti iktidarda iken enflasyonun, sağ parti iktidarında olduğundan sürekli olarak daha yüksektir.

Geleneksel partizan ve rasyonel partizan modeller karşılaştırıldığında aşağıdaki noktalar dikkate çekmektedir²:

a. Geleneksel partizan modellerde

1. Sol iktidarda büyüme sürekli olarak daha yüksek işsizlik daha düşüktür.

2. Enflasyon sol iktidarlarda sürekli olarak daha yüksektir.

Sağ partilerde ters durum gerçekleşmektedir.

b. Rasyonel partizan modellerde,

¹ Funda Telatar, **a.g.e.**, s. 469.

² Ercan Eren, Melike Bildirici, **a.g.m.**, s. 32.

1. Sol iktidarlarda büyüme geçici olarak daha yüksek, işsizlik geçici olarak doğal orandan daha düşüktür. Sağ iktidarda tersi geçerlidir.
2. Büyüme ve işsizliğin doğal orandan sapması seçim sürprizlerine bağlıdır.
3. İşsizlik ve büyüme sol ve sağ iktidarlarının ikinci dönemlerinde doğal oranına dönerler.
4. Enflasyon sol iktidarlarda sürekli olarak daha yüksektir.

1.2.1.2.3. Bürokrasi ve Davranış Motifleri

Politik karar alma sürecinde ortaya çıkan karar birimlerinden bir tanesi de kamu bürokrasisidir. Yasama organı seçmenlerin kamusal mallara ilişkin tercihlerini saptamakta ve bu amaçla hazırlanan bütçe, toplumun kamusal mallara ilişkin talebini göstermektedir. Hükümetin görevi ise halkın yasama organı tarafından onaylanan tercihlerine uygun olarak politikaları uygulamaktır. Söz konusu politikalar devletin idari büroları tarafından uygulamaya konur. Dolayısıyla bürokratlar kamu hizmetlerinin sunulmasında politik iktidar ile seçmenler arasında bir aracı konumundadır¹. Bu kişilerin yani bürokratların görevlerini yerine getirirken nasıl davrandıkları bürokrasinin ekonomi teorilerinin esas konusunu oluşturmaktadır. Örneğin Mises, bürokratların bir aziz gibi davrandığını görevlerini yerine getirirken kendi bireysel fayda ve çıkarlarını dikkate almadıklarını belirtmektedir². Kamu tercihi teorisine göre ise bürokratlar görevlerini yerine getirirken kendi bireysel fayda ve çıkarlarını dikkate alarak hareket etmektedirler.

Modern kamu yönetimi literatürü çağdaş bürokrasileri incelemek için hareket noktası olarak Weber'in bürokrasi modelini seçmektedirler. Weber' e göre bürokrasi; işbölümü, otorite hiyerarşisi, yazılı kurallar, yazışmaların ve faaliyetlerin dosyalanması, biçimsellik, şahsi olmayan, disipline olmuş bir yapı ve resmi pozisyonlardan oluşan bir örgüt biçimidir³. Weber'e göre bürokrasi rasyonel ve etkin bir kurumdur ve sadece bürokrasi dışında belirlenmiş hedefler için hizmet eden bir

¹ Mustafa Sakal, "Siyasal Karar Alma Süreci", **DEÜ İİBF Dergisi**, Cilt: 13, Sayı: 1, İzmir, 1998, ss. 223-224.

² Ludwig von Mises, **Bürokrasi**, Çev. Feridun Ergin, Liberte Yayınları, Ankara, 2000, s. 70.

³ Bilal Eryılmaz, "Bürokrasi ve Yönetimde Açıklık", **Politik Yozlaşma ve Şeffaf Yönetim Sempozyumu**, DEÜ İİBF Maliye Bölümü, İzmir, 1994, s. 148.

araçtır¹. Dolayısıyla bürokrasi kendine verilen görevi rasyonel bir şekilde yerine getirecek, görevlerini yerine getirirken de kendi çıkarlarını düşünmeyeceklerdir.

Geleneksel bürokrasi teorisi bürokrasiyi daha çok sosyolojik açıdan ele almakta ve bürokratların kurum içerisindeki davranış motivasyonlarını ve bürokratik işleyişin ekonomik etkilerini analizlerine dahil etmemektedirler². Kamu tercihi teorisyenleri bu eksikliği çalışmalarında dikkate almışlar ve analizlerine dahil etmişlerdir. Kamu tercihi yaklaşımına göre bürokratik davranışlar, bürokratların ve büroların çıkarlarının maksimize etmeye yönelik olarak ele alınmıştır³. Böylece bürokratların davranışlarının bütçe ve kamu kesimi üzerindeki etkilerini ifade eden bürokrasinin ekonomik teorisini geliştirmişlerdir. Bu çerçevede sistematik anlamda ilk olarak geliştirilen model Niskanen modelidir. Aşağıda Niskanen Modeli ve diğer modeller kısaca açıklanmaktadır⁴;

Niskanen Modeli: Model büronun bütçesinin maksimizasyonunun amaçlanmasına dayanmaktadır. Modelin iki temel özelliği vardır;

- Bürokratlar belli talep ve maliyet koşulları altında çıkarlarını maksimize etmek için bütçelerini artırmak isterler ve
- Bürolar ile iktidar partileri arasında bir tür politik mübadelenin olmasıdır. Bürolar iktidar partisinin üretilmesini talep ettikleri mal ve hizmetlere karşılık iktidar partisinden bu hizmetlerin üretilmesi için gerekli olan bütçe ödeneklerini talep etmektedirler.

Williamson Modeli: Model çıkarlarını maksimize etmeye çalışan büroların daha fazla personelle çalışacağını ve bunu maliyetlerine yansıtacaklarını ileri sürmektedir. Daha fazla personel bir yandan büronun hiyerarşik yapısını etkileyerek üst ve orta yönetimin ücret farklılıklarını artırmakta diğer yandan bütçenin yıllık ödenek miktarını da etkilemektedir.

¹ William A. Niskanen, “Özel Çıkar İle Kamu Çıkarı Arasında Kalan Bürokratlar”, **Politik Yozlaşma ve Rant Kollama**, Çev. İsmail Aktürk, Edt. Aytaç Eker ve Coşkun Aktan, Ankara, 1994, s. 150.

² Coşkun Can Aktan, Dilek Dileyici, “Bürokratik Davranışların Ekonomik Teorisi: Kamu Tercihi Yaklaşımı Açısından Bir Değerlendirme”, **Modern Politik İktisat Kamu Tercihi**, Edt. Coşkun Can Aktan, Dilek Dileyici, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2007, s. 183.

³ Asuman Altay, “Public Sector Efficiency Bureaucracy”, **DEÜ İİBF Dergisi**, Cilt: 14, Sayı: 2, İzmir, 1999, s. 45.

⁴ İbrahim Bakırtaş, “Kamu Harcamaları Üzerinde Bürokratik Gücün Belirleyici Etkisi”, **DEÜ İİBF Dergisi**, Cilt: 14, Sayı: 1, İzmir, 1999, s. 138.

Migue – Belanger Modeli: Modelde büro çıktı miktarının artması ile bütçe ödeneklerinin gereksiz yere kullanıldığı belirtilerek daha büyük bir bütçeye sahip olmak için bürokratların birbirleriyle mücadele edeceklerini ve bu yolla kamu harcamalarının artacağı belirtilmektedir.

Fiorina – Noll Modeli: Model modern kurumların aşırı bürokratikleşmeleri tezi üzerine kurulmuştur. Modelde bürokrasinin büyümesi ile kamu ekonomisinin genişlemesi arasında bir ilişki kurulmaktadır. Modele göre demokratik toplumlarda bürokratik yapının genişlemesi ve kırtasiyeciliğin artması eleştiri konusudur. Ancak devlet kurumlarına olan ihtiyacın artması ve bunun sonucu olarak yeni büroların kurulması aşırı bürokratikleşmeye yol açmaktadır.

Romer-Rosenthal Modeli: Downs'un bürokratların başında buldukları büronun bütçesini mümkün olduğunca büyümeye çalışacakları hipotezinden hareketle Romer-Rosenthal, bürokratların seçmenleri belli bir kurumsal ortam içinde tercih ettikleri düzeyden daha yüksek bir düzeyi tercih etmeye ikna edebileceğini belirtmişlerdir. Bu çerçevede bürokrasi ile seçmen arasındaki ilişkinin sonucuna göre dolaylı olarak kamu harcamaları artacaktır.

Wyckoff Modeli: Modelin temelinde bürokratların girdilerden elde edilen kamusal malların üretimine ilişkin üretim fonksiyonu ve kamusal malların üretim maliyetleri hakkında politikacılardan daha fazla bilgiye sahip oldukları düşüncesi yatmaktadır. Modele göre bürokratlar büro gelirlerini organizasyonel etkinlik altında artırmak amacıyla politikacılara kamusal mal ve hizmetlerin fiyatlarının maliyetlerinden az olduğunu göstermektedirler. Böylece bilgiye sahip olma üstünlüğünü kullanan bürokratlar ödeneklerini artırma konusunda başarılı olabilmektedirler.

Özetle kamu tercihi teorisine göre bürokratlar da diğer insanlar gibi çıkarlarının peşinden koşmaktadır. Bürokratların en önemli hedefi kendi çıkarlarını maksimize etme aşamasında en önemli unsur olan; bürolarının büyüklüğünü artırmaktır. Dolayısıyla bürokratlar bu amaçla hareket etmektedirler. Ancak bürokratların yalnızca bireysel çıkarlarını dikkate alarak davranmazlar. Toplumsal çıkarları dikkate alarak, iyi işler yapan bir çok bürokrat vardır.

Bununla beraber yukarıda açıklanmayan askeri bürokrasinin de politik sürece etkilerinin olduğu belirtilmelidir¹. Gelişmiş demokratik toplumlarda silahlı kuvvetlerin ekonomi politikalarının belirlenmesi üzerinde önemli bir etkisi olmamakla beraber gelişmekte olan ülkeler için aynı durum söz konusu değildir. Bu nedenle çalışmanın bu kısmında silahlı kuvvetlerin etkilerine kısaca değinilmektedir. Silahlı kuvvetlerin politik yönetimler üzerinde değişik etki ve baskı uygulamaları gündeme gelmektedir. Bunlar, askerlerin istemediği bir politikayı sivillerin uygulamasını engellenmesinden, sivillerin istemediği, benimsemediği bir politikayı uygulamaya kadar, hatta daha ileri giderek istenmeyen bir hükümeti değiştirmekten, bizzat yönetime el koymaya kadar bir dizi faaliyeti içermektedir². Özellikle demokrasinin yeni oluşmaya başladığı ülkelerde askeri müdahale korkusu politik süreci sürekli etkisi altında tutar ve son tahlilde değişik politika uygulamalarına ordunun nasıl bir tepki göstereceği sorusu günlük politik yaşamı her zaman etkilemektedir³. Dolayısıyla alınan kararlarda ordunun doğrudan etkisi olabileceği gibi alınacak kararları dolaylı olarak da etkileyebilir.

1.2.1.2.4. Merkez Bankası ve Davranış Motifleri

Merkez Bankası, para ve kredi alanındaki temel karar birimidir. Fischer'e göre modern bir merkez bankasının taşıması gereken nitelikler şunlardır⁴:

- Merkez bankasının fiyat istikrarını da içeren açıkça tanımlanmış bir hedefi olmalıdır.
- Merkez bankası orta vadeli politika hedeflerini kamuoyuna açıklamalıdır.
- Merkez bankası iki açıdan hesap verebilir olmalıdır; açıklanmış hedeflerini gerçekleştirmeden sorumlu tutulmalı; ayrıca politikalarını meclise ve kamuoyuna açıklamakla ve haklılığını kanıtlamakla yükümlü olmalıdır.

¹ Turgay Ergun, **Kamu Yönetimi Kuram, Siyasa, Uygulama**, TODAİE, Ankara, 2004, s. 300.

² Aytekin Yılmaz, **Çağdaş Siyasal Akımlar, Modern Demokraside Yeni Arayışlar**, Vadi Yayınları, 2. Basım, Ankara, 2003, s. 232.

³ Adam Przeworski, **Demokrasi ve Piyasa**, Çev. İlder Turan, Türk Demokrasi Vakfı, Ankara, 1995, s. 73.

⁴ Ali İhsan Karacan, "Modern Merkez Bankalarının Özellikleri", **Finans, Ekonomi ve Politika**, Creative Yayıncılık, Basım Yeri Belirtilmemiş, 1997, s. 134.

- Hükümet merkez bankasının kararlarını değiştirme yetkisine sahip olmalı ancak bu kararın hükümet için bir maliyeti olmalıdır.
- Merkez bankasına politika amaçlarını gerçekleştirmek için faiz oranlarını ve diğer para politikası araçlarını belirleme yetkisi verilmelidir.
- Kambiyo kurları dalgalandıkça faiz oranlarını ve kambiyo kurlarını belirleme otoritesi ayrılmamalıdır.
- Merkez bankası kamu açıklarını finanse etmekle yükümlü tutulmamalı ve kamu borcunu yönetmemelidir.

Merkez bankalarının bugünkü yapılarına ulaşıncaya kadar gerek statüleri gerekse fonksiyonları farklı şekillerde düzenlenmiştir. Bununla beraber 1980’li yıllardan itibaren gerek akademisyenler gerekse politika uygulayıcılarının bu konularda yaptıkları araştırmalar ve tartışmalar, bu konularda bir görüş birliğinin sağlanması etkili olmuştur.

Merkez bankalarının gelişimi incelendiğinde bu bankaların başlangıçta hükümete borç vermek ve emisyonu gerçekleştirmek şeklinde bir fonksiyonu olduğu görülmektedir. Altın standardını terk edilmesiyle birlikte merkez bankalarının para arzını belirleme fonksiyonu, para politikası uygulamalarını da kapsayacak şekilde artmış, bu noktada para politikaları uygulamalarında kurallar ve inisiyatif tartışmaları ortaya çıkmıştır. Kurala dayalı para politikası uygulamasında politika uygulayıcıları, ki burada merkez bankasıdır, belirlenmiş bazı kurallara göre hareket etmektedirler. Böylece para otoritelerinin, politikacıların kendi çıkarları doğrultusunda kısa vadeli popülist politikalara dayalı olan yaklaşımlarından korunmaları sağlanmaktadır.

İnisiyatife dayalı para politikasında inisiyatif, politika otoritesinin (merkez bankasının) kurallar gibi herhangi bir sınırlamaya bağlı kalmadan politika seçiminde serbest olmasıdır¹. Burada merkez bankalarının politik baskılardan korunması yasal düzenlemelerle sağlanmaya çalışılmaktadır.

Merkez bankasının para politikası fonksiyonlarını üstlenmesi ile beraber, para politikasının amaçları, tam istihdam, büyüme, dış ödemeler dengesi ve fiyat

¹ David J. Archer, “The New Zealand Approach to Rules and Discretion in Monetary Policy”, **Journal of Monetary Economics**, Vol. 39, 1997, s. 5.

istikrarının sağlanması şeklinde genişlemiştir. Ancak zaman içerisinde gerek bu amaçların aynı anda gerçekleşmeyeceğinin anlaşılması, gerekse diğer amaçlara ulaşmak için uygulanan politikaların fiyat istikrarını bozması sonucu; merkez bankalarının orta ve uzun vadede yalnızca fiyat istikrarının hedef olarak belirlenmesi gerektiği konusunda görüş birliği ortaya çıkmıştır.

Merkez bankaların tarihi gelişim seyrinde statülerine ilişkin en önemli gelişme bağımsızlıklarına ilişkindir. Bağımsızlık konusunda parasal yöntemle ilgili olarak kurumun kantitatif hedefleri arasında yer alan temel kriterleri belirlemede kuruma verilen serbesti şeklinde bir tanımlama yapmak mümkündür¹. Merkez bankası bağımsızlığının en önemli nedeni olarak hükümetin para politikası araçlarını kısa vadeli politik çıkarları için kullanırken yapması muhtemel hatalar ya da bilinçli faaliyetler olarak gösterilmektedir. Merkez bankaları, bağımsızlıklarının sağlanması ile para politikası uygulamalarında, politik baskılardan kurtulmuş olmaktadır². Ancak yasal olarak bağımsızlığı sağlanan merkez bankası yönetiminin hükümetten gelecek baskılara karşı güçlü olması da gerekmektedir.

Bir çok ülke fiyat istikrarı konusundaki kararlılıklarını artırmak için merkez bankalarının bağımsızlıklarını artırmışlardır. Cukierman'a göre söz konusu ülkelerin bu davranışlarının gerisinde şu nedenler bulunmaktadır³:

Birinci neden, fiyat istikrarını sağlamak için oluşturulmuş kurumlar (Bretton Woods Sistemi ve Avrupa Para Sistemi) çökmüşler ve bu da fiyat istikrarını sağlamak ve sürdürmek isteyen ülkeleri başka seçenekler aramaya yöneltmiştir.

İkinci neden, fiyat istikrarını sağlamada başarılı olan Bundesbank'ın göreceli bağımsızlığı diğer merkez bankaları için önemli bir örnek oluşturmuştur.

Üçüncü neden, Avrupa Birliği Antlaşması (Maastricht Treaty), Ekonomik ve Parasal Birlik üyeliğinin bir ön koşulu olarak bağımsız bir merkez bankasını ön görmesidir.

¹ Haydar Akyazı, **Para Kurulu ve Türkiye'de Uygulanabilirliği Üzerine Bir Araştırma**, Türkiye Bankalar Birliği, İstanbul, 1999, s. 14.

² Maurice Obstfeld, Kenneth Rogoff, **Foundations of International Macroeconomics**, MIT Press, London, 1997, s. 646.

³ Ali İhsan Karacan, "Merkez Bankası Bağımsızlığı Üzerine", **Finans, Ekonomi ve Politika**, Creative Yayıncılık, Basım Yeri Belirtilmemiş, 1997, s. 136.

Dördüncüsü, yakın zamanlardaki başarılı istikrar dönemlerinin ardından bir çok Latin Amerika ülkesindeki politika belirleyiciler yüksek ve sürekli enflasyonun geri dönüş olasılığını azaltabilecek kurumsal arayışlara girmişlerdir.

Beşincisi, birçok eski sosyalist ülkede bağımsız merkez bankasının kuruluşu, düzenli bir biçimde işleyen piyasa ekonomisi için gerekli kurumsal çerçevenin oluşturulmasında bu ülkelerin daha genel çabalarının bir parçası olmuştur.

Son olarak, enflasyon ve merkez bankası bağımsızlığı arasında negatif yönlü bir ilişki bulunduğunu ileri süren yaygın bir güncel yazının oluşmasıdır.

Merkez Bankalarının bağımsızlığıyla ilişkin olarak iki temel yaklaşım bulunmaktadır. Bunlardan ilki Bade ve Parkin (1980) ile Cukierman'ın (1992) üzerinde durduğu yasal ve fiili bağımsızlık, ikincisi ise Grili, Masciandaro ve Tabelli'nin (1995) üzerinde durduğu politik ve ekonomik bağımsızlıktır¹.

Merkez bankasının yasal bağımsızlığı genel olarak merkez bankası kanunu ile bankaya tanınan bağımsızlığı ifade etmektedir. Gerçek bağımsızlık ise banka ile hükümet ve diğer kamu kurumları arasındaki gayri resmi düzenlemeler ve uygulamalardan oluşmaktadır. Merkez bankası başkanının ve yönetim kurulu üyelerinin atanması, görev süresi, merkez bankasının hedefleri ve amaçları ile bunların kapsamı, para politikasının kimin tarafından belirlendiği ve merkez bankasının kamu açıklarını ne ölçüde finanse ettiği gibi kriterler, yasal ve fiili bağımsızlığın göstergeleri arasında yer almaktadır.

Merkez bankalarının bağımsızlığına ilişkin ikinci temel yaklaşım politik ve ekonomik bağımsızlıktır. Politik bağımsızlık fiyat istikrarının sağlanması gibi para politikasının hedeflerini belirleme yeteneğidir. Ekonomik bağımsızlık ise belirlenen hedeflere ulaşmak için gerekli olan para politikası araçlarını kullanma ve seçme serbestliğidir. Politik bağımsızlığın ölçülmesinde, merkez bankası başkanının ve yönetim kurulu üyelerinin atanmasına ilişkin prosedür, merkez bankasının hükümetle olan ilişkileri ve merkez bankasının kurumsal düzenlemeleri kriter olarak alınırken; ekonomik bağımsızlığın ölçülmesinde, bütçe açıklarının parasal finansmanı ve merkez bankasının kontrolündeki parasal araçlara ilişkin özellikler kriter olarak

¹ Hakan Kum, Hayriye Atik, **Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası'nın Bağımsızlığı: Avrupa Birliği Ülkeleri İle Bir Karşılaştırma**, <http://iibf.erciyes.edu.tr/akademik/kum/merkezbank.htm> (18.03.2004), s. 2.

almaktadır¹. Söz konusu kriterlerin sağlanması durumunda merkez bankası hem ekonomik hem de politik bağımsızlığa kavuşmaktadır.

1.2.1.2.5. Yerel Karar Birimleri ve Davranış Motifleri

Günümüzde devletler tek yapılı (üniter) devletler ve karma yapılı devletler olmak üzere iki grupta toplanmaktadır. Birinci sistemde, ülkede tek bir politik ve hukuksal örgüt vardır, devlet bir bütündür. İkinci devlet türünün en önemli örneği ise, federal devletlerdir. Yerinden yönetim uygulamasının en belirgin örneğini oluşturan federal devlet yapısında politik ve hukuksal yönden devlet örgütü, federal devlet ve federe devletler olmak üzere üst üste yerleşmiş iki ayrı düzeyde bölünmüştür. Buna bağlı olarak devlet organları da bu iki düzeyde ayrı ayrı oluşmakta ve devlet yetkilerini de paylaşmaktadırlar. Bu nedenle bu tür yapılanma "politik bakımdan yerinden yönetim" olarak nitelenmektedir. En yaygın devlet biçimi olan üniter devlet ise, birlik ve merkeziyet ilkelerine göre örgütlenmeyi ve kararların alınmasının ve yürütülmesinin tek bir merkez tarafından üstlenilmesini içerir. Merkezi yönetim, kamu otoritesini oluşturan yasama, yürütme ve yargı erklerinin merkezde toplanması, devletin merkez ya da merkez hiyerarşisi içinde yer alan örgütlerce yürütülmesidir. Ancak üniter devlet, zorunlu olarak "mutlak merkeziyetçi devlet" anlamına gelmemekte, üniter devletler de ülke düzeyinde örgütlenmekte ve merkezden yönetimin sakıncalarını gidermeyi amaçlayan "yetki genişliği" ilkesi çerçevesinde yerel örgütlere belirli düzeylerde yetki devri yapmaktadırlar. Kamusal hizmetlerin yürütülmesinde giderek önem kazanan temel ilke, bu hizmetlerin ölçek ekonomisi ve etkin kaynak kullanımı amacıyla halka en yakın yönetim birimlerince yerine getirilmesidir. Bu nedenle günümüzde merkezi yönetimle birlikte yerinden yönetim sistemi de devlet yönetiminde önemli bir yer tutmaktadır². Hatta yerinden yönetim ilkesi daha önemli hale gelmektedir.

Devlet yapısının federal biçimde örgütlenmiş olduğu ülkelerde federe devletlere ekonomi politikası alanında karar yetkisi tanınmıştır. Federe devletlerinde aynı merkezi devlet gibi parlamentosu, hükümeti, bakanlıkları ve idaresi bulunmakta

¹ Vittorio Grilli, Donato Masciandaro, Guido Tabellini, "Political and Monetary Institutions and Public Financial Policies in the Industrial Countries", **Monetary and Fiscal Policy, Volume 2: Politics**, Edt: Torsten Persson and Guido Tabellini, MIT Press, England, 1995, ss. 204-206.

² H. Ömer Köse, "Yerel Yönetim Olgusu ve Küreselleşme Sürecindeki Yükselişi", **Sayıştay Dergisi**, Sayı: 52, Ankara, 2004, s. 40.

ve yerel düzeyde en önemli karar birimi olmaktadır. Devlet yapısı bu şekilde belirlenmiş ülkelerde ekonomi makro ekonomik alandaki ekonomi politikası sorunları merkezi devlete bırakılırken yerel ve bölgesel alana ilişkin ekonomi politik sorunları federe devletlere bırakılmıştır¹. Ancak federe devletler ile merkezi yönetim arasında alınan kararlarda koordinasyonun sağlanması gerekmektedir.

Merkezi devlet yapısı içinde ekonomi politikası alanında yerel yetkileri olan bir diğer kamusal birim belediyelerdir. Belediyelerin söz konusu yetkileri yasalarda ve anayasada belirlenmiş olup, en önemli ekonomi politikası kararları yerleşim yerine, şehir planlamasına ve yerel potansiyellerin öne çıkarılmasına ilişkindir.

Küreselleşme süreci, geleneksel yönetim yaklaşımlarını, ulusal egemenlik ve demokrasi anlayışını kökten değiştirmiş; ulus-devletin yapısını dönüştürürken, yerel yönetimler için de önemli açılımlar sağlamıştır. Küreselleşme ile paralel bir gelişme gösteren yerelleşme olgusu, yerel yönetimlerin yapılarında, işlevlerinde ve statülerinde farklılaşmayı kaçınılmaz kılmaktadır². Küreselleşme ve yerelleşme şeklindeki gelişme süreci bağlamında küreselleşme eğilimi, geleneksel ulus-devlet kavramını ve ulus-devletler arasındaki uluslararası ilişkilerin yapısını dönüştürmekte; buna karşılık yerelleşme süreci ise küreselleşme eğiliminin kendi bünyesinde taşıdığı tekdüze ve merkeziyetçi yapılanmaya karşı, tarihsel, kültürel ve fiziksel yerel kimlikleri yeniden üreterek ve birbirine eklemeyerek daha insani ve yaşanabilir bir dünyanın oluşturulmasına katkıda bulunmaktadır. Bu gelişmelerin önemli bir sonucu olarak, sanayi toplumundan bilgi toplumuna geçiş sürecinde, merkezi ağırlıklı yönetim sistemlerinden güçlü yerel yönetime, temsili demokrasiden katılımcı demokrasiye doğru gelişmeler eşlik etmektedir³. Oluşturulan kurumlarla hem yerel yönetimin gücü hem de katılımcılık arttırılmaktadır.

Klasik anlamda yerelleşme (desantralizasyon), ulus-devlet bütünü içinde merkezi yönetimden yerel yönetimlere doğru yetki, görev ve kaynak aktarımını ifade eder; bu anlamda yerelleştirme, yerel yönetimlerin, ulus-devlet bütünü içinde merkezi yönetime oranla güçlendirilmesidir. Günümüzde ise yerelleştirme, merkezi yönetimin elindeki planlama, karar verme, kaynak oluşturma ve bunları yürütme gibi

¹ Hüsnü Erkan, **Ekonomi Politikasının Temelleri**, a.g.e., s. 78.

² H. Ömer Köse, **a.g.e.**, s. 31.

³ H. Ömer Köse, **a.g.m.**, ss. 31-32.

yönetsel yetkilerin taşra kuruluşlarına, yerel yönetimlere, yarı özerk kurumlara, meslek kuruluşlarına, gönüllü örgütlere (vakıflar, dernekler gibi) ve şirketlere aktarılması olarak kabul edilmektedir¹. Bu şekilde katılımcılığın artırılması da sağlanmaktadır.

Küreselleşme sürecinde yaşanan bu değişimler yereli ve dolayısıyla bölgeyi ekonominin ve ekonomik kalkınmanın odak noktası olarak kabul eden yaklaşımları ön plana çıkarmıştır. Bölgesel düzeyde ekonominin gelişmesini, canlanmasını ve kalkınmanın sağlanmasını gerçekleştirmek için “bölgesel kalkınma ajansları” kurulmuştur. Bölgesel kalkınma ajansları merkezi hükümetten bağımsız bilimsel idari yapıda, sınırları çizilmiş olan bir bölgenin sosyo-ekonomik koşullarını geliştirme amacıyla kurulmuş ajanslardır. En belirgin amaçları, bölgelerin potansiyellerini ve sorunlarını dikkate alarak geliştirdikleri politikalarla, bölge ekonomisini canlandırmak ve bölge halkının gelişmeye katılımını ve gelişmeden yararlanmasını sağlamaktır². Bölgesel Kalkınma ajanslarının bölgelerine ilişkin olarak stratejik girişimleri beş ana grupta toplanabilir³:

1. Finansal yardım veya destek sağlama,
2. Yeni yatırım alanlarının ortaya çıkarılması,
3. KOBİ'lere danışmanlık yapılması,
4. Bölgenin uzun vadeli hedeflerinin belirlenmesi ve
5. Sosyal alandaki gelişmelere katkı sağlanmasıdır

Bölgesel kalkınma ajansları bölgedeki eğitim kurumlarıyla, girişimcilerle ve sivil toplum kuruluşları ile birlikte faaliyetlerini sürdürmekte ve bu şekilde etkinliklerini de artırmaktadırlar. Uyguladıkları strateji ve politikalar ile bölgelerinin ekonomisinde ve ekonomi politikalarında söz sahibi olmaktadır.

¹ H. Ömer Köse, **a.g.m.**, s. 34.

² Metin Berber, Ebru Çelepçi, **Türk Bölgesel Kalkınma Politikalarında Yeni Arayışlar: Kalkınma Ajansları ve Türkiye’de Uygulanabilirliği**, s. 148.
<http://www.metinberber.ktu.edu.tr/linkler/kajans.pdf>, (25.04.2006).

³ J. T. Hughes, “The Role of Development Agencies in Regional Policy: An Academic and Practitioner Approach”, **Urban Studies**, s. 620. <http://www.ida.ie/theida/about.asp>, (25.5.2005).

1.2.1.2.6. Uluslararası ve Uluslarüstü Karar Birimleri ve Davranış Motifleri

Bir ülkede uygulanan ekonomi politikalarında ulusal ekonomi politik karar birimleri yanında uluslararası ve uluslarüstü karar birimleri de etkili olmaktadır. Uluslararası ve uluslarüstü karar birimlerini birbirinden ayıran temel fark; aldıkları kararların ulus devletler için bağlayıcı olup olmamasına ve ulus devletin kendisine ait olan yetkileri devredip etmemesine bağlı olmaktadır. Uluslarüstü karar biriminin en önemli örneklerinden biri Avrupa Birliğidir. Uluslarüstü karar birimlerinin aldıkları kararlar ulus devletler için bağlayıcı iken uluslararası karar birimlerinin aldıkları kararlar bağlayıcı değil daha çok tavsiye niteliğindeki kararlardır. Uluslararası karar birimlerine örnek olarak, IMF, WB ve OECD verilebilir. Bununla birlikte zaman zaman uluslararası karar birimlerinin aldıkları kararlar da çeşitli zorlamalar ya da taahhütler nedeniyle bağlayıcı olma niteliği kazanabilmektedir.

Uluslararası karar birimleri küreselleşmenin hız kazandığı günümüzde, uluslararası ilişkilerde devletlerin yanında ve dışında bir varlığa ve ağırlığa sahiptir. Ancak burada vurgulanması gereken nokta, bunların genel olarak güçlü devletlere karşı mücadele edebilecek yetkilere, kaynaklara ve güce sahip bulunmadıkları ve bu nedenle çoğunlukla büyük devletlerin etkisi altında faaliyet gösterdikleridir¹. Hatta buna bağlı olarak gelişmekte olan ülkelere yönelik aldıkları kararlarda gelişmiş ülkelerin çıkarlarını gözetmektedirler.

Sonuç olarak uluslararası kuruluşlar bir yandan devletlerce kurulup yönlendirildikleri halde, diğer taraftan amaçlarıyla ve ilkeleriyle ulusal hükümetler üzerinde etkili olmaktadır. Uluslararası kuruluşların etkileri aşağıdaki gibi özetlenebilir:

Uluslararası kuruluşlar dünya sistemi içinde daha fazla kurumsallaşmaya, standartlar geliştirmeye, ulus devletler arasındaki ilişkileri düzenlemeye katkıda bulunmaktadır. Dolayısıyla yeni değer ve normların oluşturulmasında rol oynamaktadırlar. Bu süreç içerisinde gerek hukuksal mekanizmalar yoluyla, gerekse fonksiyonlarıyla ulus devletleri etkileyip zorlayabilirler.

¹ Nevzat Güran, İsmail Aktürk, **Uluslararası İktisadi Kuruluşlar**, İkinci Baskı, Karınca Matbaacılık, İzmir, 1995, s. 2.

Uluslararası anlaşmalara taraf olma; ulus devletleri hukuken de bağlamakta ve onların yükümlülüklerini yerine getirmeye sevk etmektedir. Ayrıca uluslararası kuruluşları kuran ana sözleşmelerin getirdiği hüküm, norm ve standartlar üye ülkeler için modellik fonksiyonu görmektedir¹. Özellikle gelişmekte olan ülkeler küreselleşme sürecinde uluslararası kuruluşlarca etkilenmekte, yapısal uyum politikaları adı altında gelişmiş ülkelerin istek ve çıkarları doğrultusunda yeniden yapılandırılmaktadırlar.

Üzerinde durulması gereken bir başka nokta ise söz konusu olan bu kuruluşların küreselleşme sürecinde etkin bir rol oynamaları ve süreci hızlandırmalarıdır. Öte yandan gelişmiş ülkelerin hakim olduğu uluslararası kuruluşların küresel süreçte bu şekilde etkin olmaları, küreselleşme sürecinin gelişmiş ülkelerin politika tercihleri yönünde gelişmesine neden olmaktadır. Küreselleşme süreci ile beraber ulus devletler kendi ulusal politikalarını belirlerken bağımsızlıkları kaybetmekte, bir yandan uluslararası kuruluşların ve şirketlerin etkisinde kalırken, diğer yandan diğer ülkelerin durumlarını dikkate almak zorunda kalmaktadır. Ayrıca ülkeler dışa açıklıkları oranında dışsal şokların etkisinde kalmaktadırlar². Özellikle sermaye hareketlerinin serbestleşmesi ve bilgi-iletişim teknolojilerindeki gelişmeler bir ülkede ortaya çıkan bir krizin büyük bir hızla diğer ülkelere yansımaya neden olmaktadır. Taylor'a göre küreselleşme süreci ile ulusal ekonomi politikaları önemini yitirmektedir. Çünkü özellikle gelişmekte olan ülkelerin makro ekonomileri, yatırım harcamaları ve sosyal harcamaları gelişmiş ülkelere yönetilen ve yabancı uzmanların yer aldığı uluslararası kuruluşlarca yönetilmektedir³. Bu durumda gelişmekte olan ülkelere yürütülen politikalarda kimin çıkarları doğrultusunda kararlar alındığı tartışılır hale gelmektedir.

1.2.1.2.7. Bağımsız Düzenleyici Kurumlar ve Davranış Motifleri

Bağımsız düzenleyici kurumlar (BDK), toplumsal yaşam için özel bir önem ve duyarlılık taşıyan, temel hak ve özgürlükler ile ekonomik ve sosyal sektörlerde veya alanlarda düzenleme, denetleme ve yönlendirme (regülasyon) faaliyetinde

¹ Mehmet Yüksel, **Küreselleşme, Ulusal Hukuk ve Türkiye**, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2001, s. 161.

² Nicola Acocella, **Economic Policy in the Age of Globalization**, Cambridge University Press, Cambridge, 2005, s. 434.

³ Lance Taylor, "Editorial: The Revival of the Liberal Creed-The IMF and the World Bank in a Globalized Economy", **World Development**, Vol:25 No: 2, Pergamon, GB, 1997, s. 145.

bulunan, kararları üzerinde hiçbir makam ve merciin etkisinin olmadığı, karar organları özel güvencelere sahip, mali özerkliğe haiz, özerk bütçeli kamu tüzel kişileri; olarak tanımlanabilir¹. Dolayısıyla BDK' lar kendilerine kanunlarla verilen yetki ve güçleri hükümetlerden bağımsız olarak uygulamaktadırlar². BDK'ların klasik idari kurumlardan ayrılan özellikleri bulunmaktadır. Bunlar; bağımsızlık, özerklik ve idari otorite olma özellikleridir.

Bağımsızlık, dışsal bir gücün denetim ve sınırlandırmasına tabi olmama durumu olarak tanımlanabilir. BDK'lar açısından bağımsızlık ise, yargılama, karar verme danışma, önerme, bilgi verme, soruşturma gibi etkinliklerin yerine getirilmesinde başkalarının açık yönlendirme ve etkilemelerine karşı bağımlı olmama durumunu göstermektedir. Bu kurumlara bağımsızlığın verilmesiyle amaçlanan, bu kurumların faaliyetlerini yerine getirirken bunları, politik güçlerin ve karar alma süreçleri üzerinde etkili olan çeşitli çıkar gruplarının baskı ve müdahalelerinden korumaktır.

Özerklik, bir idari birimin, belirli görevleri kendi başına, kendi organları eliyle görebilmesi ve bunun için gerekli kaynaklara sahip olabilmesidir. Özerk yönetim, kendi hareketlerine hakim olacak kuralları, yine kendisi düzenleyebilme yetkisine sahiptir.

İdari otoriteler kamu tüzel kişileri adına işlem yapan organlardır. Dolayısıyla bunlar tam anlamıyla devlet otoritesini temsil etmektedirler³. BDK'lar faaliyetlerinden kaynaklanan sorumluluk kendilerine ait olmak üzere devlet nam ve hesabına hareket ederler.

Piyasa aksaklıklarının neden olduğu etkisizlikleri gidermek için devlet, ekonomik hayata müdahale eder. Bağımsız düzenleyici kurullar da sonuç olarak devletin, ekonomik hayata müdahale etme araçlarından biridir. Burada önemli olan konu; bu müdahalenin neden örneğin bir bakanlık dairesi aracılığı ile değil de bir

¹ Ali Ulusoy, "Türkiye İçin Nasıl Bir Bağımsız İdari Otorite Modeli", **STEAM II. Özerk Kurullar Arenası**, 17-18 Aralık 2002, Ankara, s. 1.

² Mark Thatcher, "Regulation After Delegation:Independent Regulatory Agencies in Europe", **Journal of European Public Policy**, 9:6, Routledge Taylor&Francis Group, December 2002, s. 956.

³ Doğan Kestane, "Kamu Kesiminde İdari Kuruluşların Genel Görünümü ve İdari Yapıda Yeni Organizasyonlar Olarak Bağımsız İdari Otoriteler", **Maliye Dergisi**, Sayı: 139, Ocak-Nisan 2002, s. 9. <http://www.debud.org>, (25.5.2005).

“bağımsız kurul” aracılığı ile gerçekleşmesinin tercih edildiğidir. Bunun nedenleri aşağıda açıklanmaktadır¹.

- **Uzmanlaşma:** BDK’ların müdahale alanları ayrıntılı teknik donanım gerektiren alanlardır. Bu uzmanlaşmanın sağlanması, aynı zamanda sürekliliği ve bir kurumsal kimliğin gelişmesini gerektirmektedir. Bunun bir bakanlık çatısı altında sağlanması zordur.
- **Gündelik politikadan bağımsızlık:** Toplumsal refah açısından doğru kararların alınabilmesi için karar alma sürecinin gündelik politikadan yalıtılması gerekir. Dikkat edilirse buradaki endişe sağlıklı kararların alınması konusundadır ve kısa dönemli bir endişedir. Politik karar alma mekanizması, doğası gereği bir pazarlık sürecidir. Adeta bir “karar piyasası” vardır ve politik düzeyde uzlaşma aynı zamanda birbirinden farklı boyutlarda ve konularda bir alış verişin yapılması anlamına gelir. Bu pazarlık süreci ve alış veriş demokrasinin bir gereği olarak görülmelidir. Gündelik politikadan bağımsızlık, “özünde teknik” olduğu ve belirli ilkeleri (örneğin etkinlik, bölüşüm, adalet) gözetmesi düşünülen türde kararların bu pazarlığa konu olmamasını sağlamayı amaçlamaktadır. Ekonomi politikası kararları ile günlük idari kararları birbirine karıştırmamak gerekir. BDK’ları incelerken de bunların politika tercihlerini yapamayacaklarını ama belirli politik tercihlere göre tarafsız bir uygulama sağlayacaklarını vurgulamak gerekir. Çünkü kuralları oluşturmak politik bir karardır².
- **Yatırım kararları, düzenleyici taahhüt, inandırıcılık ve yetki devri:** Yatırım kararları sonuç olarak batık maliyet içeren kararlardır, yani bir kez yatırım yapıldıktan sonra bundan geri dönülmesinin maliyeti çoğu kez yüksektir. Dolayısıyla yatırım kararının alınması aşamasında, gelecekte kuralların ne kadar istikrarlı ve adil olacağı konusundaki inanç ve beklentiler ile yatırım düzeyi arasında doğrudan bir ilişki vardır. Kuralların sık sık ve öngörülemez biçimlerde değiştiği ortamlarda yatırım miktarı azalır. Böyle

¹ İzak Atiyas, **Bağımsız Düzenleyici Kurumların Ekonomik Gereksinimleri**, II. Bağımsız Kurullar ve Piyasa Ekonomisi Arenası, Ankara, 17-18 Aralık 2002, s. 5.

² Güven Sak, “Neden Bağımsız Otoriteler”, **STEAM II. Özerk Kurullar Arenası**, 17-18 Aralık 2002, Ankara, s. 5.

ortamların işlem maliyetleri de yüksektir: eğer kurallar değişken ise, yatırımcılar kuralların kendi lehlerine değişmesi için karar mercilerini etkilemeye çalışacak, bu tür bir rant kollama faaliyeti rekabet ve etkinlik kaygısının önüne geçebilecektir. Politika düzeyi, kaçınılmaz olarak kuralların sık değiştiği bir düzeydir; dolayısıyla geleneksel yürütme hiyerarşisi istese de kuralların istikrarlı olacağı konusunda bir güvence veremez veya böyle bir taahhüdün inandırıcılığını sağlamada zorlanır. Dolayısıyla, bu konularda karar verme yetkisinin yürütmeden alınarak özerk bir kuruluşa devrinin gerekli inandırıcılık ortamını oluşturacağı düşünülmektedir. Ayrıca “bağımsızlığın” en önemli ekonomik gerekçesi budur. Ancak böyle bir kurumsal önlemin işe yaraması için yetki devredilen kişilerin akıl, işini bilen, işinin gereklerini iyi yerine getirmeyi diğer kaygıların üstünde tutan, toplum yararını gözeten kişiler olması, süreç içinde kuruluşların bu tür kurumsal kimlikler edinmesi gerekir.

BDK’ların kurulmasının nedenleri incelendiğinde, duyarlı sektörler olarak kabul edilen iletişim, medya, ekonomik rekabet, enerji, telekomünikasyon, kamu ihaleleri, sermaye piyasası, bankacılık ve finans sektörü gibi alanların hem politikanın ve politikacıların hem de ilgili sektörlerde faaliyet gösteren aktörlerin etkisinden arındırılmaları ihtiyacı ve amacı bu tür organların doğmasının başlıca nedeni olarak görülmektedir. Diğer yandan zaman zaman bu kurumlara yetki devri hükümetlerce tercih edilebilir¹. Çünkü böylece popüler olmayan politikaların uygulanması bu kurumlarca yapılacak ve hükümetin oy kaybına uğrama olasılığı düşecek, hatta politik iktidarlar, kurumları halka hesap vermekten kaçmanın aracı olarak kullanabileceklerdir. Öte yandan bu kurumlarda özel sektörün temsilcilerinin var olması ya da özel sektörün kurumlara etki edebilmesi, özel sektör açısından bu kurumların meşru görülmesine neden olmuştur.

Öngörülebilirlik, gelişmekte olan ülkelerde özellikle yabancı sermayeyi ve **uluslararası yatırımları çekebilmek** için çok önemli bir konudur. Bu nedenle özerk ve tarafsız bir yapıda çalıştıkları için onlara daha çok güven veren bu türden kurumların oluşturulması düşünülmüş, hatta bazı etkin uluslararası kurumlar (OECD,

¹ Christophe Genoud, “Regulation as a Game: The Role of Independent Regulatory Agencies in the Regulation Process”, **LSE-CARR Conference**, London, 18-19 September 2003, s. 4.

IMF, WB) tarafından doğrudan veya dolaylı olarak önerilmiş ve desteklenmiştir¹. Bağımsız otoritelerin ortaya çıkışında **neoliberalizmin**, “*herşeyi bizzat üstlenen ve yapan*” değil, “*herşeyi rasyonel ölçülerde denetleyen ve bazı istisnai şeyleri bizzat üstlenen ve yapan*” devlet anlayışının da etkisi olduğu söylenebilir². Ayrıca neo liberal politikalar çerçevesinde uygulanan özelleştirme uygulamaları sonrasında özelleştirilen sektörlerde düzenleme ve denetim gereksinimi bu kurumlara olan ihtiyacı arttırmıştır.

1.2.1.2.8. Baskı ve Çıkar Grupları ve Davranış Motifleri

En önemli amacı oy potansiyellerini artırmak olan politikacılar, bu amaçlarına ulaşabilmek için toplumdaki ilişkilerini sürekli geliştirme çabası içerisindeyler. Bunu bilen bireyler, politik partileri kendi çıkarları doğrultusunda etkilemek, hatta etkileme güçlerini arttırmak için gruplar oluştururlar. Politik alanda oluşan ve kamu politikalarını etkilemeye çalışan bu gruplara baskı / çıkar grupları denilmektedir. Tullock’a göre politik alandaki fırsatları yakalamak için yapılan mücadeleler bireysel olmaktan çok kolektiftir, dolayısıyla politik piyasadaki arz ve talebi yönlendiren güç birey seçmenler değil, çıkar gruplarıdır³. Bir grup oluşturan seçmenler politik alanda daha büyük bir baskı oluşturarak isteklerine daha kolay ulaşabilirler.

Politika bilimciler çıkar grupları ile baskı gruplarını genellikle eş anlamlı olarak kullanmışlarsa da literatürde bunların birbirlerinden farklı olduğu görüşünde olan bilim adamları da bulunmaktadır. Bu iki kavramı birbirinden ayrı olarak tanımlayanlar; çıkar gruplarını demokratik toplumlarda sadece mevcut amaçlarını gerçekleştirmek ve bu yolla çıkar sağlamak için bir araya gelen bireylerin oluşturdukları örgütlenmemiş gruplar olarak tanımlarken; baskı gruplarını politik iktidarı ele geçirme amacı olmadan demokrasinin üç erkinin kararlarını etkilemeye çalışan ve organize olmuş çıkar grupları olarak tanımlamaktadırlar⁴. Toplumsal

¹ Targan Ünal, **Finans Sektöründe Üst Kurulların Rolü ve Fonksiyonu**, Active Academy, 1. Uluslararası Finans Zirvesi, 18 Ekim, 2003.

² Paul Sabourin, “Les Autorités Administratives Indépendantes dans l’Etat”, in **Les Autorités Administratives Indépendantes**, C.-A. Colliard&G. Timsit, PUF, Paris, 1988, s.107. Aktaran Ali Ulusoy, “Türkiye İçin Nasıl Bir Bağımsız İdari Otorite Modeli”, **STEAM II. Özerk Kurullar Arenası**, 17-18 Aralık 2002, Ankara, s. 1.

³ Gordon Tullock, **a.g.m.**, s. 34.

⁴ İbrahim Bakırtaş, **Ekonomi Perspektifinden Politik Aktörler**, Ekin Kitabevi, Bursa, 2005, s. 143.

bütün içinde faaliyet gösteren çok çeşitli baskı ve çıkar grupları bulunmaktadır. Bunlar; ekonomik, sosyal, politik ve kültürel amaçlarla örgütlenebilirler. Seçimlerin ekonomi üzerindeki etkileri bakımından bu çalışmayı özellikle ilgilendiren grup çeşidi ekonomik amaçla örgütlenen baskı ve çıkar gruplarıdır. Erkan (1992), ekonomik amaçla örgütlenen bu grupları diğerlerinden ayırmak için ekonomi politikası birliği kavramını kullanmaktadır ve bunların amacı hükümet tarafından uygulanan ekonomi politikalarını etkilemektir¹.

Yasal düzenlemelerle bazı baskı ve çıkar gruplarına kendi konularına giren alanlarda ekonomi politikasına ilişkin yasal yetkiler aktarılabilmektedir. Ayrıca yine kendi konularına giren alanlarda bazı idari düzenleme yetkileri de bulunmaktadır. Kendilerine tanınan bu yetkilerden ötürü yarı kamusal ekonomi politikası karar birimleri olarak adlandırılmaktadırlar². Politik karar alma sürecinde fiili karar alma mekanizması dikkate alındığında yasama organı, bürokrasi, ve baskı çıkar gruplarının sürecin tümünde egemen olduğu görülmektedir³. Seçmenlerin bu süreçteki etkisi özellikle seçim dönemleri ile sınırlı kalmaktadır. Baskı ve çıkar gruplarına ilişkin teorilere önceki kısımda değinildiği için burada tekrar değinilmeyecektir.

Çıkar ve baskı grupları günümüzde sadece ulus devlet düzeyinde değil, küresel düzeyde de faaliyet göstermektedirler. Ulus devletlerde yetkili organlar ve karar organlarını etkilemeye çalışan çıkar ve baskı grupları, küreselleşme sürecinde uluslar-arası ve uluslar-üstü karar birimlerinin önemlerinin artmasıyla birlikte örgütlenme yapılarını ve faaliyet alanlarını değiştirmişlerdir. Artık hem eski ulusal karar birimlerine, hem de uluslar-arası ya da ulus-üstü karar organlarına yönelik stratejiler uygulamaktadırlar⁴. Diğer yandan ulusal karar birimleri de ülke dışındaki baskı ve çıkar grupları tarafından etkilenmektedir.

¹ Hüsnü Erkan, **Demokrasi ve Piyasa Ekonomisinde Birlikler**, Tükelmat, İzmir, 1992, s. 20.

² Hüsnü Erkan, **Ekonomi Politikasının Temelleri, a.g.e.**, s. 78.

³ Kenichi Ohmae, **Ulus-Devletin Sonu**, Türk Henkel Dergisi Yayınları, İstanbul, 1996, s. 101.

⁴ Ahmet Arabacı, “Çıkar ve Baskı Gruplarının Avrupa Birliği Karar Alma Süreçlerine Etkisi”, **Yönetişim Siyaset ve Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı: 3, Fatih Üni. Yönetişim Kulübü, İstanbul, Eylül 2003, s. 8.

Politikacıların üç nedenle çıkar gruplarına dikkat etmeleri gerekmektedir¹:

1. Söz konusu gruplar oy gücüne sahiptirler.
2. Politikacıların harcamalarının finansmanında bu grupların yardımına ihtiyaçları olabilir.
3. Politikacıların izlediği politikaların söz konusu grubun bölgesinde etkili olabilmesi için genellikle o grubun özel bilgi ve becerilerine ihtiyacı olmaktadır.

Baskı ve çıkar grupları ekonomi politikaları üzerinde iki değişik yöntemle etkili olmaktadır². Aşağıda söz konusu etkileme yöntemleri incelenmektedir.

1. Doğrudan Etki: Ekonomi Politikasına Yardımcı Olma Fonksiyonu

Ekonomi politikası karar birimleri, ekonomi politikasının planlama karar alma ve uygulama aşamalarında baskı ve çıkar gruplarının bizzat kendilerini ilgilendiren konularda yasalar çerçevesinde baskı ve çıkar gruplarına yetkiler tanıyabilir. Bu durumda baskı ve çıkar grupları ekonomi politikasını doğrudan etkileyebilir.

2. Dolaylı Etki: Ekonomi Politikası İstek Oluşumunu Etkilemeleri

Baskı ve çıkar grupları amaçlarına ulaşabilmek için;

- Kamuoyunu
- Yasamayı
- Hükümeti
- Bürokrasiyi
- Partileri
- Bağımsız düzenleyici kurumları ve
- Yerel karar birimlerini

etkilerler.

¹ Ian Mc Lean, "Lobicilik: Çıkar Gruplarının Rolü", **Politik Yozlaşma ve Rant Kollama**, Çev. Fatih Saygılı, Edt. Aytaç Eker ve Coşkun Aktan, Ankara, 1994, s. 102.

² Hüsnü Erkan, **Demokrasi ve Piyasa Ekonomisinde Birlikler**, a.g.e., s. 70.

Kamuoyunun Etkilenmesi: Baskı ve çıkar grupları kamuoyu üzerinde gurubun çıkarlarının haklılığı konusunda olumlu bir görüş oluşturmak için kamuoyunu etkilerler. Böylece parlamento dışı ve öncesi alan etkilenerek, bu etkinin parlamentoya yansımaları sağlanmaktadır. Söz konusu etkilemenin araçları; medya gibi bilgi iletişim araçlarından oluşan dolaylı etkileme araçları ve her türlü grev lokavt ve gösteri türlerini kapsayan doğrudan araçlardır.

Yasamanın Etkilenmesi: Bu etkileme üç değişik şekilde oluşmaktadır. İlk yöntem baskı ve çıkar gruplarının belli bir partiyi destekleyerek amacına ulaşmasıdır. Destekleme oy, para veya her ikisi ile birden olabilir.

İkinci yöntem lobiciliktir. Lobicilik halkın, baskı gruplarının, şirketlerin ya da lobilerin ülkelerindeki veya yabancı ülkelerdeki yasama, yürütme, hatta yargı organlarına yönelik çıkarları doğrultusundaki yasaların ya da kararların desteklenip desteklenmemesi yönünde, baskı gruplarının yetkilileri, ülke temsilcileri veya kiralanmış lobiciler aracılığıyla sürdürdükleri bir dizi eyleme verilen addır¹. Birlik temsilcileri sürekli veya geçici şekillerde parti veya parti grupları ve milletvekilleri içinde lobiler oluştururlar. Lobicilik faaliyetleri idari mekanizmaya kadar uzanır. Parlamento, idare ve baskı ve çıkar gruplarının temsilcileri belli yasal düzenlemeler ve kararlar için zaman zaman bir araya gelir. Burada söz konusu temsilciler konuya kendi çıkarları doğrultusunda yaklaşarak karar sürecini etkilerler.

Son yöntem baskı ve çıkar gruplarının temsilcilerinin doğrudan parlamentoya girmesiyle gerçekleşir. Birlik temsilcisi milletvekilleri kendi gruplarını ilgilendiren düzenlemelerde grup çıkarlarını dikkate alarak eylemde bulunurlar.

Hükümetin Etkilenmesi: Baskı ve çıkar grupları kendilerini ilgilendiren yasa hazırlıklarını ve ekonomi politikası önerilerini hükümete ve ilgili bakanlara ileterek görüş ve istek oluşumunu etkilerler. Diğer yandan bu gruplar, gurubun ortak çıkarlarını olumsuz yönde etkileyecek olan yasaların çıkmasını engellemek için tehdit yöntemini de kullanabilirler. Gruplar, yasanın çıkması durumunda seçimlerde muhalefeti destekleyecekleri tehdidinde bulunarak isteklerini kabul ettirmeye çalışırlar. Ayrıca çıkar grupları hükümetin faaliyetlerini baltalama ve engelleme yoluyla da grubun çıkarlarını koruma yolunu seçebilirler. Gruplar, hükümet

¹ Müjde Ker Dinçer, **Lobicilik**, Alfa Yayınları, İzmir, 1998, s. 51.

faaliyetlerini engelleyerek hükümeti başarısızlığa uğratma ve bu şekilde hükümet üzerinde baskı kurarak gurubun çıkarlarını korumayı amaçlarlar.

Bürokrasinin Etkilenmesi: Bürokratlar çeşitli kulüplere üye veya şeref üyesi yapılarak bürokrasi ile birlikler arasında ilişki kurulur. Bürokratların karar sürecinde giderek önem kazanması bu etkileşim ilişkisine daha da önem kazandırmaktadır. Baskı ve çıkar grupları bürokrasiyi etkileyebilmek için bürokratlara öncelikle bilgi aktarırlar. Ancak özellikle üst düzey bürokratlar bu bilgileri kendi çıkarları yönünde olacak şekilde değerlendirerek kullanırlar. Diğer yandan etkileşim süreci içinde birlikler bürokrasiye mali ve maddi katkıda sağlayabilirler. Bu katkılar yasal yollar yanında rüşvet gibi yasal olmayan yollar da olabilir. Baskı ve çıkar grupları kendilerine ilişkin yasa tasarısını kendileri hazırlıyor bile olsalar yine de konuyu ilgilendiren bürokratlara fikir alış verişinde bulunurlar. Çünkü bu yöntemi izleyerek yasa tasarısını hazırladıklarında yasama ya da hükümet üzerinde daha büyük bir baskı gücü oluşturabilirler¹. Böylece hem direkt olarak bürokrasiyi hem de dolaylı olarak da hükümeti etkilerler.

Partilerin Etkilenmesi: Baskı ve çıkar gruplarının üyeleri kendilerine yakın buldukları partiye girebilirler ya da partiyi finansal olarak destekleyebilirler. Bu durum partileri uzun dönemli toplum çıkarlarını terk ederek, kısa dönemli çıkar birliklerinin amaçlarını benimsemeye yöneltir.

Bağımsız Düzenleyici Kurumların Etkilenmesi: Özellikle belirli bir sektörün temsilcisi olan gruplar, BDK'ları etkileyerek kurulun kararlarını sektörün lehine gelişmesini sağlayabilirler. Burada kurulun kararını etkileme yollarından en önemlisi kurulun içerisinde sektör temsilcisinin bulunması durumunda kararların alınmasında bu üyenin etkinliğine bağlı olarak gerçekleşecektir. Diğer etkileme yolları ise lobcilik faaliyetleri ve dolaylı bir yol olarak kurul üyelerinin belirlenmesi aşamasında yürütme organının ya da üyeleri belirleyen birimin kararlarını etkileyerek baskı ve çıkar grubuna yakın kimselerin kurul üyeliğine getirilmesi şeklinde gerçekleşmektedir.

¹ Mehmet Akad, **Baskı Gruplarının Siyasal İktidarla İlişkisi**, Fakülteler Matbaası, İstanbul, 1976, s. 92.

Yerel Karar Birimlerinin Etkilenmesi: Özellikle belirli bir coğrafi bölgede organize olmuş baskı ve çıkar grupları söz konusu coğrafi bölgenin yerel karar birimlerini etkileyerek kararların çıkar grubunun lehine alınmasını sağlar. Bununla birlikte bölgesel kalkınmanın öğelerinden biri olan bölgesel kalkınma ajanslarının içerisinde katılımcılığı arttırma amacı ile yer verilen gruplar yine kendi lehlerine karar alınmasını gerçekleştirebilirler.

Baskı ve çıkar gruplarına ilişkin teoriler incelendiğinde siyaset bilimcilerin yirminci yüzyılın başından itibaren baskı ve çıkar gruplarının politik alandaki rollerini açıklamaya çalıştıkları görülmektedir. Geleneksel siyaset bilimcilere göre çıkar grupları çoğulcu demokrasinin vazgeçilmez unsurlarıdır ve temel amaçları toplumsal çikara hizmet etmektir¹. Toplumun taleplerini politik alanda ortaya koyarak topluma hizmet ederler.

1980'lere kadar iktisatçıların büyük kısmı çalışmalarında çıkarların politik rolünü dikkate almamışlardır. Politik alanın ilk analizlerini yapan iktisatçılar da çalışmalarında çıkar gruplarına yer vermemişlerdir. 1980'lerde ise bu alanda çalışmalar yoğunlaşmıştır. Bu çalışmalar iki grup soruya yanıt aramaktadırlar. İlk grupta çıkar gruplarının demokrasilerde politikayı nasıl etkilediği; ikinci grupta ise bu etkileri sınırlandırmak ve cesaretlendirme konusunda hükümet kurumlarının nasıl düzenlenmesi gerektiği yer almaktadır². Baskı ve çıkar gruplarına ilişkin ekonomik teoriler aşağıda kısaca özetlenmiştir.

a. Olson Modeli

Olson 1967 yılında yayınlanan "Kollektif Faaliyetin Mantığı" ve 1982 yılında yayınlanan "Milletlerin Yükselişi ve Düşüşü" adlı çalışmalarında çıkar gruplarının büyümesi ve güç kazanması ile birlikte politik iktidarların tüm topluma yarar sağlayacak hizmetler yerine, bu kesimlerin çıkarlarına yönelik şekilde hareket etmek zorunda kaldığını ortaya koymuştur. Olson, çıkar gruplarının sayısı ile ekonomik büyüme arasında ilişki kurmaya çalışmıştır. Olson'a göre çıkar gruplarının

¹ Coşkun Can Aktan, Hakan Ay, Hilmi Çoban, "Siyasal Karar Alma Sürecinde Çıkar Grupları", **Modern Politik İktisat Kamu Tercih**i, Edt. Coşkun Can Aktan, Dilek Dileyici , Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2007, s. 220.

² İbrahim Bakırtaş, **a.g.e.**, ss. 142-143.

yoğunluğu ne kadar fazla ise ekonomik büyüme hızı o kadar yavaş olur¹. Gerçekten de çok iyi şekilde organize olmuş çıkar grupları, sosyal maliyeti ne olursa olsun milli gelirden daha büyük bir pay elde etmeye çalıştığı için bu grupların varlığı, sosyal refah açısından zararlı olabilecektir.

b. Chicago Modeli

Chicago okulundaki iktisatçılar, regülasyonların bir endüstrinin davranışında farklılık meydana getirip getirmediğini ve gerçekte düzenlemelerin toplumsal çıkarlara hizmet edip etmediğini sorgulamaktadırlar. Bu iktisatçılar; regülasyonların monopol ve negatif dışsallıkları minimize etmek şeklinde ifade edilebilecek olan toplumsal çıkarlara hizmet eden tanımı reddeden bir teori geliştirmişlerdir. Bu teori, regülasyonu gerçekleştiren ve regülasyona tabi olan kişi ya da kurumların iki taraflı faydasını büyütme için regülasyonun eğilimini kontrol etmek ve sınırlandırmak için kurumların nasıl tasarlanması gerektiğini analiz etmektedir². Chicago Okulu'na göre, devletin uygulamaya koyduğu regülasyon politikaları çoğunlukla özel çıkar gruplarının çıkarlarına hizmet etmektedir. İyi organize olmuş gruplar, yeterince organize olamamış gruplara göre regülasyonlardan daha fazla çıkar sağlayacak ve toplum yararına hizmet amacıyla uygulamaya konulan regülasyonlardan beklenen yararlar gerçekleşemeyecektir.

c. Virginia Modeli

Kamu tercihi teorisyenlerine göre politik karar alma sürecinde yer alan tüm aktörlerin amacı çıkarlarını maksimize etmektir. Hükümetlerin regülasyonları sonucunda ortaya rant kollama faaliyetleri çıkmaktadır. Rant kollama kavramı devletten bir ekonomik ve sosyal transfer elde etme amacıyla baskı ve çıkar gruplarının lobicilik faaliyetleri ve bu amaçla yapmış oldukları harcamalar şeklinde tanımlanabilir. Rant kollama kavramının rant sağlama kavramı ile karıştırılmaması gerekmektedir. Rant sağlama ya da elde etme en azından mülkiyet hakkının mevcut olduğu bir toplum düzeninde meşrudur. Rant kollama ise gayrı meşru bir eyleme verilen bir isimdir³.

¹ Coşkun Can Aktan, Hakan Ay, Hilmi Çoban, **a.g.e.**, s. 221.

² İbrahim Bakırtaş, **a.g.e.**, s. 158.

³ Coşkun Can Aktan, "Rant Kollama", **Modern Politik İktisat Kamu Tercihi**, Edt. Coşkun Can Aktan, Dilek Dileyici, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2007, ss. 232-233.

Devlet müdahaleleri veya düzenlemeleri bireyleri ve özel grupları rant kollama faaliyetlerine yöneltmektedir. Dolayısıyla baskı ve çıkar grupları kaynaklarını, regülasyonların etkileme alanı içerisine giren her türlü düzenlemeyi bertaraf etmeye veya etkileyerek kendi çıkarları doğrultusunda kullanmaya yönelmektedir. Virginia modeli kısaca ağırlıklı olarak regülasyonların neden olduğu rant kollama faaliyetleri ve regülasyonların maliyetleri üzerinde durmaktadır.

1.2.1.3. Ekonomi Politikasında Kurallara Karşılık İnisiyatif Tartışması

Ekonomi politikası karar birimleri politikalarını daha önceden ilan edilmiş ve gelecekteki tüm durumlar için politika değişkenlerinin nasıl belirleneceğini kesin bir biçimde açıklayan kurallar çerçevesine uygun olarak mı yönetmeli yoksa değişik zamanlarda politika değişkenlerinin değerlerini belirlemede kendi inisiyatiflerini kullanmalarına izin mi verilmelidir? İşte bu soru ekonomi politikasında kurallara karşı inisiyatif tartışmasını ortaya çıkarmaktadır. Politika uygulamalarında kuralları savunanlar, kuralların, disiplin ya da güvenilirlik sağladıklarını ileri sürmektedir. Belli bir kurala bağlılık, özenli bir şekilde kullanıldığında, kamuoyunda enflasyonist politikalarla ilgilenilmeyeceğine ilişkin bir beklenti meydana getirerek para otoritelerine güven sağlamaktadır.

Kurallara dayalı politika uygulamalarının tam karşısında yer alan yaklaşım ise serbestlik yani inisiyatif yaklaşımıdır. İnisiyatif, ekonomi politikası karar birimlerinin kurallar gibi herhangi bir sınırlamaya bağlı kalmadan politika uygulamalarında serbest olmasıdır. Ekonomi politikası karar birimi mevcut durum için en iyi olan uygulamayı seçerek uygulamaktadır¹. Politika yapımında tamamen inisiyatife dayalı bir yaklaşım izleyen ekonomi politikası karar birimi gelecekteki eylemlerine ilişkin son derece belirsiz ve genel ifadelerin dışında kamuoyuna herhangi bir taahhütte bulunmaz.

Kurallar her ne kadar politika yapım sürecini basitleştirse de belli durumlarda ve belli ölçüye kadar inisiyatif kullanma ekonomi politikası uygulamalarında gereklidir. Çünkü inisiyatif ekonomi politikası karar birimlerine şoklar gibi

¹ Finn E. Kydland, Edward C. Prescott, "Roles Than Discretion: The Inconsistency of Optimal Plans", **Journal of Political Economy**, The University of Chicago, USA, 1977, s. 474.

beklenmedik durumlar karşısında politika uygulamalarında esneklik tanımaktadır¹. Burada değinilmesi gereken nokta, kurallar/inisiyatif tartışmasının aktif politika/pasif politika tartışması ile aynı olmadığıdır. Ekonomik istikrarı sağlamaya yönelik politikalarda temel ayırım para ve maliye politikalarının aktif bir şekilde uygulanmasını savunan aktif politika ve aktif istikrar politikalarının gereksizliğini savunan pasif politika şeklindedir. Pasif politika savunucuları bilgi maliyetlerinin azaltılması için politika uygulamalarının bir kurala göre yürütülmesini önermektedirler. Kuralları savunanların çoğunluğunun parasal kuralı sabit büyüme oranı kural olarak tercih eden aktivist olmayan kişilerin oluşturması gerçeği, kurallara karşı inisiyatif konusundaki tartışmayı bulanıklaştırmaktadır. Bunun sonucunda tartışma aktivist politikanın istenip istenmediği üzerinde yoğunlaşmaktadır. Burada anlaşılması gereken temel nokta, aktif kuralların düzenlenebilmesidir. Kuralları ters konjonktürel özelliklere sahip olacak ve aynı zamanda uygulanmalarında politika otoritelerinin inisiyatif kullanmasına yer vermeyecek şekilde düzenlemek mümkündür ve bu bir kuraldır².

Kurallara karşı inisiyatif tartışmasında iki pratik sorun ortaya çıkmaktadır. Birincisi, kuralı değiştirecek otoritenin nerede belirleneceğidir. Bunlardan ilki anayasada belirlenmesi, diğeri politikayı uygulayan ya da yürüten kuruma bırakılmasıdır. Her iki durumda da kural değiştirilebilir ancak anayasayı değiştirmek çok daha uzun zaman alır. İkinci sorun ekonomi politikasını belirleyenlerin özellikle de hükümetlerin görünür bir gelecekte takip edecekleri politikaları daha önceden ilan edip etmemeleri üzerinde toplanmaktadır. Kurallardan kaynaklanan gelecekteki kuralların belirliliği ile politika karar birimlerinin şoklara karşı tepki göstermedeki esnekliği arasında bir değiş tokuş söz konusudur³.

Kurallara karşı inisiyatif tartışmasında iki politika uygulaması arasındaki geleneksel tartışmalar ekonomi politikası otoritesinin özellikle hükümetlerin niyetleri ve yetenekleri üzerinde yoğunlaşmaktadır. Ekonominin işleyişi ve politikaların etkileri hakkında yeterli bilginin olmaması ve hükümetlerin gerek bazı çıkar

¹ Aylin Abuk Duygulu, **Kurala Bağlı Para Politikası Kapsamında Parasal Hedefleme: Türkiye Örneği**, DEÜ SBE Dergisi, Cilt:7 Sayı:4, İzmir, 2005, s. 10.

² Rudiger Dornbusch, Stanley Fischer, **Makroekonomi**, Çev. Salih Ak, Mahir Fisunoğlu, Erhan Yıldırım, Refia Yıldırım, Akademi, İstanbul, 1998, s. 466.

³ Rudiger Dornbusch, Stanley Fischer, **a.g.e.**, ss. 466-469.

gruplarının etkisi ile gerekse kendi çıkarlarını maksimize etmek (oy maksimizasyonu) amacıyla, toplumsal çıkarlara uygun olmayan politikaları izleme eğilimleri kurallar lehine temel gerekçelerdir. Ekonomi politikası karar birimlerinin ve özellikle hükümetin iyi niyetli ve yetenekli oldukları varsayımı altında enekliliğinden ötürü inisiyatif dayalı politikaların daha üstün olduğu söylenebilir. Ekonomi politikası karar birimleri uyguladıkları politikada tutarlı oldukları ve iyi niyetlerini kamuoyunu yanıltma yönünde kötüye kullanmadıkları sürece değişen ekonomik koşullara karşı politika geliştirmede söz konusu otoriteleri inisiyatiften yoksun bırakmak için bir neden yoktur¹. Ancak asıl sorun gücün kötüye kullanımı ve tutarsız politika eylemleri uygulanmasında ortaya çıkmaktadır. Bu sorun aşağıda ekonomi politikası uygulamalarında zaman tutarsızlığı başlığı altında incelenmektedir.

1.2.1.4. Ekonomi Politikası Uygulamalarında Zaman Tutarsızlığı Sorunu

Zaman tutarsızlığı ekonomi politikası karar birimleri ile ekonomik karar birimleri arasındaki karşılıklı etkileşimi dikkate alan dinamik bir ortamda, oyun teorisi yaklaşımıyla ele alınmaktadır. Politikaların zaman tutarsızlığı politika otoritesinin önceden ilan ettiği politikalardan vazgeçip özel sektörü aldatma politikası izleyerek kısa dönemli kazançlar elde etme güdüsü nedeniyle ortaya çıkmaktadır. Bunun nedeni piyasada aksaklıkların var olmasından dolayı politikaların ikinci en iyi koşullar altında yürütülmesi ve politika otoritesinin sürpriz politika, bir başka deyişle önceden ilan edilen politika kuralından ayrılarak özel sektörü aldatma yoluyla ekonomideki sorunları yok ederek birinci en iyi duruma ulaşma düşüncesidir. Dolayısıyla sürpriz politika, politika otoritesinin ekonomiyi ikinci en iyiden birinci en iyiye götürmeyi istemesinden kaynaklanmaktadır².

Alesina ve Tabellini'ye göre zaman tutarsızlığı sorununu şu şekilde açıklamaktadırlar. Belli bir zamanda politika yapıcılar, optimal bir politika uygulayacaklarını taahhüt ederler. Özel sektör bu taahhüt doğrultusunda hareket etmeye başlayınca, politika yapıcılar kısa dönemli kazanç elde etme güdüsü ile farklı

¹ N. Gregory Mankiw, **Macroeconomics**, Worth Pub. New York, 1992, s. 333.

² Funda Erdoğan, **a.g.e.**, s. 35.

bir politika izlemek isterler. Bu durumda açıklanan politikadan sapma zaman tutarsızdır¹.

Oyun teorisine dayalı makro ekonomik politika teorisinin ve güvenilirlik probleminin ilişkin literatürün başlangıcı Kyland ve Prescott'un zaman tutarsızlığını inceledikleri çalışmadır². Söz konusu çalışmada politikanın kurallara göre yürütüldüğü ortam ile inisiyatifeye dayalı şekilde belirlendiği ortamda elde edilen sonuçları karşılaştırmışlar, sonuçta, iyi tanımlanmış ve üzerinde anlaşmaya varılmış bir sosyal refah fonksiyonunun varlığında bile optimal kontrol teorisinin planlamaların yapıldığı dinamik ekonomik sistemler için uygun olmadığını ortaya koymuşlardır. Para politikaları açısından temel sonuç, para otoritesine politikasını inisiyatifeye dayalı şekilde saptama serbestliği verildiği taktirde optimal politikaların tutarsızlık problemi ortaya çıkacaktır. Bu problemin oluşturduğu sonuç, politikanın kurallara göre yürütüldüğü ortamdakinden daha yüksek bir enflasyon oranı ve değişmemiş bir işsizlik oranıdır. Dolayısıyla en iyi kararın seçimi olarak adlandırılan inisiyatifeye dayalı politika sosyal refah fonksiyonunu maksimize edemeyecektir. Bunun nedeni ekonomik planlamanın doğaya karşı değil, rasyonel ekonomik bireylere karşı oynanmasıdır³.

Zaman tutarsızlığı problemi ekonomi politikalarının güvenilirliği açısından önemlidir. Makro ekonomik politika oluşum sürecinin hükümet ve özel sektör arasındaki karşılıklı hareketler (özel sektör rasyonel olduğu varsayılan beklentilerini oluştururken bu günkü politikaların gelecekte oluşturacağı etkileri; politika otoriteleri de politikalarını oluştururken özel sektörün beklentilerini dikkate almaktadır) tarafından belirleniyor olması politikaların güvenilirlik niteliğini önemli hale getirmektedir. Tutarlı olmayan politika uygulamaları güvenilirliğin yitirilmesine neden olmaktadır. Politikaların zaman tutarsızlığı politika otoritesinin önceden açıkladığı politikalarından vazgeçip özel sektörü kandırma politikası izleyerek kısa dönemli kazançlar elde etme güdüsü nedeniyle ortaya çıkmaktadır. Ancak rasyonel beklentilere sahip özel sektördeki ekonomik birimler, para otoritesinin politika

¹ Alberto Alesina, Guido Tabellini, "Credibility and Politics", **European Economic Review**, Vol: 32, North Holland, s. 543.

² Kydland ve Prescott'un orijinal çalışmasında ortaya koyduğu "optimal planların tutarsızlığı" kavramı literatürde daha sonra "zaman tutarsızlığı" veya "dinamik tutarsızlık" olarak kullanılmaya başlanmıştır.

³ Finn E. Kydland, Edward C. Prescott, **a.g.m.**, s. 473.

sürprizleri meydana getirme güdülerini içeren bir politikayı güvenilir bulmayacaklardır. Dolayısıyla özel sektör tarafından güvenilir bulunmayan bir politikanın tam olarak amacına ulaşması mümkün değildir. Güven kazanmak ve şöhretlerini korumak isteyen ekonomi politikası karar birimleri sonuçta kuralla dayalı politikalar uygulayacaklardır¹.

1.2.2. EKONOMİK SÜREÇ POLİTİKASI

Ekonominin mevcut sistem ve yapısına bağlı olarak, zaman akışı içinde, kısa dönemde gösterdiği değişme ve gelişmeler ekonomik süreci ortaya koymaktadır. Ekonomik sürecin belli amaçlar doğrultusunda ve belli araçlar kullanarak etkilenip yönlendirilmesi ekonomik süreç politikasını verir². Genellikle kısa ve orta vadeli olan ekonomik süreç politikası, üretici ve tüketicilerin üretim, tüketim, yatırım ve tasarruf gibi değişkenlere ilişkin planlarının yönlendirilmesi, uyarılması ve etkilenmesini konu edinmektedir. Dolayısıyla ekonomik süreç politikası üretici ve tüketicilerin kararlarının etkilenmesi yoluyla ekonomik alanda istenen amaçları gerçekleştirmeyi hedeflemektedir.

1.2.2.1. Ekonomik Süreç Politikasının Amaçları

Ekonomik süreç politikası amaçları aşağıda kısaca açıklanmaktadır

Fiyat İstikrarı: Fiyat istikrarını amacı paranın değerinin korunması amacı ile özdeştir. Fiyat istikrarı fiyatlar genel düzeyinde herhangi belirgin bir trendin veya şiddetli kısa dönem hareketlerinin bulunmaması şeklinde tanımlanmaktadır.

Büyüme: Genel olarak ekonomik büyümeden reel sosyal hasıladaki artışlar anlaşılmaktadır.

Tam İstihdam: Dar anlamda tam istihdam kavramı üretim faktörlerinden yalnızca emekle ilgilidir. 1950 yılında American Economic Association'ın bir komitesi tam istihdamı şöyle tanımlamıştır³:

¹ Robert J. Baro, David B. Gordon, "Rules, Discretion and Reputation in a Model of Monetary Policy", *Journal Of Monetary Economics*, Elsevier Science Publishers, North Holland, 1983, s. 102.

² Hüsnü Erkan, *Ekonomi Politikasının Temelleri, a.g.e.*, s. 20.

³ Naci Kepkep, *Enflasyon Kuamlar-Politikalar ve Avusturya Keynesçiliği*, Cem Yayıncı, İstanbul, Basım Tarihi Belirtilmemiş, s. 154.

“Cari ücret oranından iş arayan kişilerin önemli bir gecikme olmaksızın üretken bir iş bulabilmeleridir. Tam gün çalışmak isten kişilere tam gün iş demektir. Ev kadını ve öğrenciler gibi kişilerin iş istemedikleri halde işe girmek için baskı altında olmaları demek değildir. İşsizliğin her zaman sıfır olması demek değildir. Kişiler iş değiştirirken bir süre için işsizdirler. Tam istihdam kitle işsizliğinin bulunmamasıdır.”

Geniş anlamada ise tam istihdam, bir ekonomide mevcut tüm işgücünün, sermayenin doğal kaynakların ve girişimcilerin üretime alınması, hepsinden yararlanılması anlamındadır. Genellikle gerek ekonomi teorisinde gerekse ekonomi politikasında tam istihdam dar anlamda kullanılır ve ekonomide mevcut emeğin tümüne iş bulunması anlamına gelir¹.

Adil Gelir Dağılımı: Adil gelir dağılımı gelir ve servetin bölüşüm ve dağılımının değiştirilmesi ile daha çok dengelenmesi yönünde düzeltilmesini kapsar². Gelir ve servet dağılımının düzeltilmesi, fertlerin gelir ve servetleri arasındaki farkın mümkün olan en az seviyeye indirilmesidir.

Ödemeler Dengesi: Ödemeler dengesi en genel tanımıyla bir ekonomini yabancı ekonomilerde üretilen mal ve hizmetlere olan talebiyle, yabancıların ulusal ekonomide üretilen mal ve hizmetlere olan talebi arasındaki dengeyi veya dengesizliği göstermektedir. Eğer yabancı ekonomilere yönelen ulusal talep, yabancıların ulusal ekonomiye yönelen talebinden fazla ise, ödemeler dengesi açık, aksi takdirde fazla verecektir. Fazla veya açık şeklindeki bu dengesizlikler ekonomide enflasyonist ya da deflasyonist baskılar oluşturur.

Yukarıda kısaca açıklanan amaçların hepsi birden refah veya sosyal hasılanın maksimizasyonu amacını birlikte oluşturmaktadır. Bunlar refah amacının kısmi amaçlarıdır. Ekonomik süreç politikasında ideal olan bu amaçların aynı anda ve tam gerçekleştirilmeleridir. Ancak amaçlar arasında ortaya çıkan çatışmalar nedeniyle bunun gerçekleştirilmesi mümkün değildir. Örneğin tam istihdama ulaşmak için toplam harcamaların artırılması durumunda (ceteris paribus) fiyatlar genel düzeyini artırarak fiyat istikrarını bozar.

¹ Vural Savaş, **Politik İktisat, a.g.e.**, s. 40.

² Hüsnü Erkan, **Ekonomi Politikasının Temelleri, a.g.e.**, s. 148.

Ekonomi süreç politikasının amaçlarının tümünün aynı anda gerçekleştirilme olasılığının olmaması öncelik sorununu ortaya çıkarmaktadır. Amaçların öncelik sıralamasını belirleyen unsurlar üç noktada toplanabilir¹.

- Toplumun temel ilkeleri, değer yargıları ve ideolojileri
- Grupların ekonomik çıkarları
- Amaçla, fiili ekonomik durumun bilinen amaçlardan sapma derecesi

Toplumsal değer yargılarının belirlenmesinde barış, özgürlük, adalet ve güvenlik gibi temel ilke ve toplumsal amaçlar son derece önemlidir. Bu ilkelerin toplumda yerleşmiş olmasının yanı sıra toplumsal ilke ve amaçlar olarak bunlar arasında da belli tercihler sisteminin bulunması ekonomi politikasının amaç sisteminin belirler. Özgürlük ve toplumsal ilerlemeye ilişkin değer yargılarının egemen olduğu toplumlarda büyüme ve para istikrarı ön planda iken, güvenlik ve adalet ilkelerinin egemen olduğu toplumlarda tam istihdam ve adil gelir dağılımı amaçları ön planda tutulur.

Politik partilerin üyelerinin arasındaki farklılık, söz konusu partilerin ekonomi politikası tercihlerinin değişmesinde etkili olmaktadır. Birçok ülkede politik partilerin çoğu en azından kısmen sınıf tabanlıdır ve genelde fakir vatandaşlar sol partileri, zenginler ise sağ partileri tercih etmektedir². Kirschen ve arkadaşları tarafından yapılan bir araştırmada politik partilerin ekonomi politikası amaçlarına ilişkin tercihlerinin önem sıralaması ortaya konmuştur. Çalışmada önemli partiler üç grupta toplanmıştır³:

Sosyalistler: Sosyal demokratlar ve işçi partisi

Merkez: Avrupa'da Hıristiyan Demokratlar, ABD'de Demokratlar

Muhafazakarlar: Radikaller, bağımsızlar, ABD'de Liberaller

Farklı ideolojilere sahip politik partilerin ekonomi politikası amaçlarına ilişkin önem sıralaması aşağıdaki Tablo 2'de gösterilmiştir.

¹ Hüsnü Erkan, **Ekonomi Politikasının Temelleri, a.g.e.**, s. 156.

² Edward Tufte, **Political Control of the Economy**, Princeton University Press, New Jersey, 1978, s. 83.

³ Theodor Pütz, **a.g.e.**, s. 119.

Tablo 2: Politik Partilerin Amaç Sıralaması

Amaçların Önem Sıralaması	Sosyalistler	Merkez	Muhafazakarlar
Çok Önemli	Tam İstihdam Gelir Dağılımının Düzeltilmesi	-----	Para İstikrarı
Çok Önemli yada Önemli	Büyüme	<ul style="list-style-type: none">• Büyüme• Para İstikrarı	-----
Önemli	-----	<ul style="list-style-type: none">• Tam İstihdam• Gelir Dağılımının Düzeltilmesi	Ödemeler Bilançosunun Düzeltilmesi
Önemli yada Az Önemli	Para Değeri İstikrarı	Ödemeler Dengesi	<ul style="list-style-type: none">• Büyüme• Tam İstihdam
Az Önemli	Ödemeler Bilançosunun Düzeltilmesi	-----	-----
Önemsiz	-----	-----	Gelir Dağılımın Düzeltilmesi

Kaynak: Theodor Pütz, a.g.e., s. 120.

Amaç tercih sıralamasında etkili olan ikinci unsur sosyal grupların ekonomik çıkarlarıdır. Girişimci, işçi ve devlet memurlarına ilişkin tercih sıralaması aşağıda Tablo 3’de gösterilmiştir.

Tablo 3: Sosyal Grupların Amaç Sıralaması

Önem Derecesi	Girişimci	İşçi	Devlet Memuru
Birinci Derecede	Büyüme	Adil Gelir Dağılımı	Para İstikrarı
İkinci Derecede	Para İstikrarı	Büyüme	Adil Gelir Dağılımı
Üçüncü Derecede	Adil Gelir Dağılımı	Para İstikrarı	Büyüme

Kaynak: Theodor Pütz, a.g.e., s. 122.

Amaç tercihlerinin sıralamasında üçüncü etken ekonomin içinde bulunduğu fiili durum ile amaçlanan durumun birbirinden sapmasıdır. Ekonomik kriz dönemlerinde amaçlar, yaşanan krizin atlatılmasına yönelik olduğundan söz konusu kriz ile ilgili amaçlar ön plana çıkar.

1.2.2.2. Ekonomik Süreç Politikası Araçları

Ekonomik süreç içinde bireysel planların, plan elemanları ve plan verileri için önemli olan ekonomik büyüklüklerin yönlendirilmesi, uyarılması ve etkilenmesi için kullanılan araçlar ekonomik süreç politikası araçlarıdır.

Araçlar değişik şekillerde sınıflandırılabilir; örneğin Tinbergen (1956) araçları kantitatif, kalitatif ve reform politikası araçları olarak sınıflandırmıştır. Bir başka sınıflandırma inisiyatifine bağlı (ihtiyari) ve otomatik kurallar şeklindedir. Bir diğer sınıflandırma ise doğrudan araçlar ve dolaylı araçlar şeklindedir¹. Dolaylı araçlar daha çok plan verileri üzerinden plan değişkenlerini etkileyerek, dolaylı etkide bulunurlar. Doğrudan araçların kullanılması durumunda ise ekonomik birimlerin plan değişkenleri etkilenir. Dolayısıyla araçlar doğrudan ve dolaylı araçlar olarak ikiye ayrılmaktadır ve bu çalışmada bu sınıflandırma tercih edilmektedir. Piyasa ekonomilerinde genelde dolaylı araçlar kullanılmaktaysa da, özellikle kriz, savaş ve benzeri olağan dışı durumlarda doğrudan araçlar da kullanılmaktadır. Söz konusu araçlara aşağıda kısaca değinilmektedir.

Dolaylı Araçlar

1. Parasal Araçlar: Parasal araçlar merkez bankası ve/veya hükümetin para arzının düzenlenmesi (ekonomiye yurtiçi veya yabancı ödeme araçlarının) sağlanması amacıyla kullanılacak araçlardır. Parasal araçlarda yapılan değişikliklerden para ve kredi miktarları üzerinde etkili olması beklenir ve amaçlanır. Parasal araçların başında, para ve kredi miktarlarının değişme ve belirlenmesini sağlayan reeskont oranları, açık piyasa işlemleri ve asgari rezerv oranları gelmektedir. Ekonominin döviz donatımının değinilen araçlarla ayarlanması dolaylı parasal araçları verirken; döviz kurunun bizzat belirlenmesi doğrudan parasal araçtır. Bunlar ekonominin döviz donatımı ve dış ödemeler dengesini etkiler².

2. Mali Araçlar: Mali araçlar, devlet bütçesi ile ona ilişkin unsurların tümünü kapsar. Mali araçları başlıca kamu gelirleri ve kamu harcamaları şeklinde sınıflandırmak mümkündür. Kamunun mali planlaması bir yandan tüketicilerin gelir, servet ve harcama faaliyetlerinin plan verilerini oluştururken, diğer yandan

¹ Nicola Acocella, **The Foundations of Economic Policy Values and Techniques**, Cambridge University Press, Cambridge, 1998, ss. 186-187.

² Hüsnü Erkan, **Ekonomi Politikasının Temelleri, a.g.e.**, s. 194.

üreticilerin maliyet, gelir ve servetlerinin oluşumu için önemli olan plan verilerini belirler. Bu nedenler mali araçların değiştirilmesi ya da belirlenmesi durumunda bireysel ekonomik planlar, dolayısıyla ekonomik süreç etkilenip yönlendirilir.

Doğrudan Araçlar

1. Miktar Kontrolleri: Miktar kontrolleri daha çok üretim, dağıtım alanlarında ortaya çıkar. Üretim alanında miktar politikası araçları faktör kullanımı, üretim yöntemi, üretim miktarı, üretim yapısı ile stok ve yatırım miktarlarını belirlemeye yönelik yaptırım ve yasaklar şeklindedir. Dağıtım alanında ise girdi, yatırım mali, işgücü ve tüketim mallarının dağılımının belirlenmesine ilişkin yaptırım ve yasaklardan oluşmaktadır. Miktar kontrolleri araçlarını dış ilişkilerle ilgili araçlar açısından da ele almak mümkündür. Bu durumda ithalat, ihracat ve döviz kontrolüne ilişkin yaptırım ve yasaklar söz konusu olmaktadır.

2. Fiyat Kontrolleri: Mal ve hizmet fiyatlarının, kiraların, kar paylarının ve ücretlerin belirlenmesini kapsayan politikalardır. Fiyat belirlemeleri, ya belli bir fiyatın belirlenmesi ya da alt ve üst fiyat sınırlarının belirlenmesi şeklinde gerçekleşir.

Ekonomik süreç politikası araçları ile amaçları arasındaki ilişkiler aşağıdaki Tablo 4’de gösterilmiştir.

Tablo 4: Ekonomik Süreç Politikasında Amaç - Araç Etkileşimi

Amaçlar					Araçlar	Araçların Alt Grupları	Araçların Grupları
Büyüme	Tam İstihdam	Fiyat İstikrarı	Ödemeler Dengesi	Adil Gelir Dağılımı			
X	O	O	O		Faiz Oranı	Parasal Araçlar	
		X	X		Açık Piyasa İşlemleri		
		X	X	X	Asgari Rezerv Oranı		
		O	O	X	Döviz Kuru		
X	X	X		X	Ücretler ve Maaşlar	Kamu Harcamaları	Mali Araçlar
O	X	X	X	O	Yurtiçi Transfer Ödemeleri		
	X				Yurtdışına Transfer Ödemeleri		
	X	X	X		Mal ve Hizmet Alımları		
X	X	O	O	O	Yatırımlar	Kamu Gelirleri	
O	X	O	O	O	Gelir Vergisi		
	X	O	O		Dolaylı Vergiler		
X	X			X	Servet ve Miras Vergisi		
X	O	X	X	X	Gümrük Vergisi	Kamu Kredileri	
X				X	Sosyal Sigorta Primleri		
	X			X	Yurtdışından Transfer Ödemeleri		
		X		X	Yurtiçinden Kredi Alımları		
	X			X	Yurtdışından Kredi Alımları	Bütçe Farkı	
X	X			O	Yurtiçine Verilen Krediler		
	X	X	X		Yurtdışına Verilen Krediler		
	X	O	O	X	Bütçe Farkı		
X	X	O	O	X	Mal Fiyatlarının Kontrolü	Fiyat Kontrolleri	
X	X			X	Faiz Oranları Kontrolü		
O	X	O	O	X	Ücret Kontrolleri		
	X	X			Üretim Miktarlarının Kontrolü	Miktar Kontrolleri	
X	X	X			Tüketim Kontrolleri		
	X	X	X	X	Kredi Kontrolleri		
	O	X			Döviz Kontrolleri		
	O	X	X	X	İhracat- İthalat Kontrolleri		

O ve X = Kullanılan Araçlar, O= Özellikle Önemli ve Etkili Görülen Araçlar, X=Etkili Araçlar

Kaynak: Theodor Pütz, a.g.e., s. 240.

1.2.3. POLİTİK İSTİKRARSIZLIK VE EKONOMİK SÜREÇ POLİTİKALARI ETKİLEŞİMİ

Ülkeler arasındaki makro ekonomik performans farklılıklarına yönelik sorulara yanıt arayışları 1990'lı yılların başından itibaren gerek büyüme gerekse politik iktisat alanında da bu sorulara yanıt arayışlarını ortaya çıkarmıştır. Modellere kurumsal ve politik değişkenler dahil edilmeye başlanmıştır. Politik faktörlerin ülkeler arasındaki gelişmişlik farklılıkları üzerindeki etkisini açıklamaya çalışan modellerde genellikle büyüme ele alınmış, açıklayıcı değişken olarak da demokrasi kullanılmıştır. Bunun en önemli nedenlerinden biri ekonomik gelişmede güçlü kurumların etkili olduğu ve güçlü kurumların da demokrasi ile özdeş olarak görülmesi olmuştur. Gelişmiş ülkelerde demokratik rejimlerin olmasına karşın gelişmekte olan ülkelerde demokrasi dışı rejimlerin varlığı politik rejim tipinin büyümeyi etkileyen en önemli unsurlardan biri olarak görülmesine neden olmuştur. Ancak demokrasi ölçütlerinin büyümeyi etkileyen tek değişken olarak tanımlandığı ampirik çalışmalarda kesin bir yargıya ulaşılamaması ekonomik büyümeyi etkileyen politik değişken konusunda arayışları ortaya çıkarmıştır¹. Politik istikrarsızlığın söz konusu modellere dahil edilmesi bu arayışların bir sonucudur. Çalışmanın bu kısmında politik istikrarsızlığın, ekonomik süreç üzerindeki etkileri incelenmeye başlanmadan önce literatürdeki bu gelişmeye paralel olarak politik rejim tipinin ekonomik performans üzerindeki etkisine yönelik görüşler kısaca açıklanacaktır.

Demokrasi ile ekonomik gelişme arasındaki ilişkiyi araştıran çalışmalar üçlü ayrımla incelenebilir. İlk ayrıma göre demokrasi otoriter rejimlere göre ekonomik gelişmeye daha fazla katkı yapmaktadır. İkinci görüşe göre otokratik rejimler demokratik rejimlere göre ekonomik gelişmeyi daha olumlu etkilemektedir. Üçüncü görüşe göre ise yönetim sistemlerinin niteliği ile ekonomik gelişme arasındaki ilişki net değildir, dolayısıyla kesin bir sonuca varmak mümkün değildir².

Demokrasinin, ekonomik performans üzerinde daha etkin olduğunu savunanlara göre; demokrasi, yöneticiler kaynakları etkisiz ve kötü dağıttıklarında onları iktidarlarını kaybetme durumunda bırakabildiği için bir hesap verme

¹ Funda Telatar, "Türkiye'de Politika Değişkenliği İle Ekonomik Büyüme Arasındaki Nedensellik İlişkileri", **İşletme ve Finans**, Sayı: 211, Ankara, Ekim 2003, ss. 73-74.

² Adem Doğan, "Demokrasi ve Ekonomik Gelişme", **Erciyes Üniversitesi İİBF Dergisi**, Sayı:25 Kayseri, 2005, s. 3. http://iibf.erciyes.edu.tr/dergi/sayi25/sayi_25.htm (25.5.2007).

mekanizması sağlamaktadır. Ayrıca demokratik sistemlerde ekonomik ortama ilişkin belirsizlikler azalmakta, yatırımlar bu şekilde teşvik edilmekte ve mülkiyet hakları korunmaktadır. Bu da büyümeyi ve ekonomik performansı olumlu yönde etkilemektedir. Diğer yandan demokrasilerde hükümetler ya da ekonomi politikası karar birimleri, uygulayacakları politikaları önceden açıklayarak güven ortamını sağlamaktadırlar. Ancak hatırlanacağı üzere, zaman tutarsızlığı problemi nedeniyle açıklanan taahhütlere uyulacağına bir garantisi bulunmamaktadır.

Demokratik sistemler yaşanan bir ekonomik kriz ortamında istikrarı daha rahat sağlamaktadır. Çünkü yaşanan herhangi bir krizde demokrasiler, rejimi değiştirmeden hükümetleri değiştirme şansına sahiptir. Bununla beraber karşıt görüşe göre, demokratik kurumlarda karar alma süreçlerinin uzunluğu otokratik sistemlere göre daha uzun olacağından şoklara karşı tepki vermede zayıf ya da yetersiz kalınabilir.

Demokratik sistemler, vatandaşlara politik hak ve özgürlükler ile yenilik meydana getirmek için gerekli motivasyonu sağlayarak ekonomik büyümeye destek olmaktadır¹. Özellikle içsel büyüme modelleri dikkate alındığında bu görüş oldukça önem kazanmaktadır.

Otokratik rejimlerde politikacılar rejimin korunması ve devamı için daha fazla savunma harcaması yapmaktadır. Gerek polis, gerekse asker gücü demokratik sistemlere göre daha fazladır. Bu nedenle bu alanlara daha fazla kaynak aktarılmakta ve verimli alanlara yapılabilecek olan yatırım miktarı azalmaktadır.

Demokrasilerin diğer politik rejimlere göre büyümeyi daha olumsuz etkilediğini, demokrasiyle büyüme arasında ters yönlü bir ilişkinin olduğu tezi ise çeşitli iddialara dayanmaktadır.

İlk iddiaya göre; gerek seçmenler gerekse politikacılar kısa dönemli çıkarları peşinden koşmaktadırlar. Bu nedenle uzun vadeli verimli yatırımlar yerine kısa vadeli popülist politikalar tercih edilmektedir. Yatırımlar büyümenin motoru olduğuna göre, kamu ve özel kesim yatırımları hem yanlış yönlendirilmiş hem de yetersiz

¹ Dipak K. Gupta, M.C. Madhavan, Andrew Blee, "Democracy, Economic Growth and Political Instability", **Journal of Socio-Economics**, Volume 27, No:5,1998, s. 3.

kalacağından büyüme oranları düşecektir¹. Ayrıca otokratik rejimlerde hem cari tüketim daha kolayca kısılabılır, hem de tasarrufların artması daha kolay sağlanabilir. Dolayısıyla yurt içi tasarruf miktarı arttırılarak bir yandan yatırımların artması sağlanırken diğer yandan yatırımların finansmanı için borçlanmaya gerek kalmaz.

Bir diğer iddia ise özellikle gelişmekte olan ülkelerde demokrasilerin bürokratlar ve politikacılar arasında yolsuzluk ve rüşveti yaygınlaştıracağı dolayısıyla kaynakların bu alanlarda kullanılarak, verimli yatırımlarda azalmanın ortaya çıkacağıdır. Rüşvetler yoluyla bir yandan yatırımların maliyeti artacak, diğer yandan yapılacak yatırımlar, özellikle kamu yatırımları verimliliği düşük alanlara yapılabilecektir². Ayrıca otokratik sistemler seçmen baskılarından ve kaynakların verimsiz kullanımından kendilerini yalıtırlar. Böylece kararlar daha rasyonel alınarak yatırımlar verimli alanlarda yapılabilir.

Otoriter sistemler homojen bir grup oluşturmamakta, bu grupta teknokratik diktatörlükten zorbalığa dayalı yönetimlere kadar çok farklı güdülerle hareket eden otorite tipleri bulunmaktadır. Bu bağlamda toplumsal çıkarları kendi çıkarlarının üzerinde tutan iyi niyetli diktatörler ekonomik performans açısından iyi bir gelişme gösterirken, zorba diktatörler ekonomiyi kötü idare ederek ülkelerini politik ve ekonomik çöküşe sürükleyebilirler³. Bu durum aslında demokratik rejim tipi için de geçerlidir. Hükümet ekonomiyi kendi çıkarları doğrultusunda manipüle etmediği ve toplumsal çıkarları önde tuttuğu sürece ekonomik performans açısından olumlu bir gelişme, aksi taktirde ekonomik bunalım ortaya çıkabilecektir. Ancak iki rejim arasındaki fark bu noktada ortaya çıkmaktadır. Kötü idareciler, demokrasilerde seçimler yoluyla değiştirilebilirken otokratik rejimlerde kötü idarecileri değiştirmek mümkün olmayabilecek ya da çok zor olabilecektir.

Demokrasi ile ekonomik performans arasında gerek teorik gerekse ampirik olarak açık ve kesin bir ulaşılamamış olması, politik rejim tipinden çok, mevcut rejimin istikrarının ön plana çıkması sonucunu doğurmuştur. Ekonomik gelişmenin

¹ Gülsün Gürkan Yay, “İktisadi Gelişme ve Demokrasi İlişkisi Üzerine Bir Sınama”, **İÜ İktisat Fakültesi Mecmuası**, Sayı: 51(1), 2002, s. 8.

http://gulsunyay.com/portal/modules.php?name=Downloads&d_op=viewdownloadcomments&lid=2&tttitle=Iktisadi_Gelisme_ve_Demokrasi_Iliskisi (15.05.2007)

² Hüseyin Karakayalı, Halit Yanıkaya, “Kurumsal Faktörlerin Ekonomik Büyüme Etkileri”, **Kurumsal İktisat**, Edt. Coşkun Can Aktan, SPK Yayın No: 194, 2006, Ankara, ss. 138-139.

³ Funda Telatar, **a.g.m.**, s. 74.

sürekliliğinin sağlanabilmesi için girişimcilerin geleceği öngörebilme ufuklarının mümkün olduğunca uzun olması gerekmektedir. Bunu sağlayan temel unsur, ekonomik faaliyeti belirleyen kurumsal çerçeveyi oluşturan politik verilerdeki istikrardır. Bir ekonomide politik istikrarın varlığı, girişimcilerin geleceği tahmin edebilme yeteneklerinin gelişmesine dolayısıyla da daha uzun vadeli ve kalıcı ekonomik faaliyetlere yönelmesine yol açmaktadır. Bu durumda ekonomik gelişme için politik istikrarın varlığı zorunludur¹. Politik istikrar demokratik yönetimlerde sağlanabileceği gibi otokratik yönetimlerde de sağlanabilir. Dolayısıyla politik istikrarsızlık her iki yönetim tipinde de ortaya çıkabilir.

Politik istikrarsızlık kavramının tanımına ilişkin bir görüş birliği yoktur. Bununla beraber politik istikrarsızlık kavramında iki önemli nokta göze çarpmaktadır. Birincisin de mevcut anayasal sistemi değiştirmeye zorlama, ikincisin de ise anayasal düzen içinde olmakla birlikte, politik kutuplaşma, koalisyon hükümetleri, hükümetlerin değişim hızının yüksekliği gibi noktalar öne çıkmaktadır. Politik istikrarsızlık konusundaki temel çalışmalardan biri Alesina ve Perotti'(1993) ye aittir. Çalışmada politik istikrarsızlık²

1 Hükümet değişiklikleri (anayasal veya değil),

2. Sosyal huzursuzluk ve politik şiddet

başlıklarında toplanmıştır

Demokrasilerde politik istikrarsızlık göstergeleri daha çok şu başlıklarda toplanmaktadır³.

1. Parlamantonun kutuplaşması

2. Koalisyon hükümetleri

3. Seçmenlerin kararsızlığı

4. Seçimlerin idaresi ve zamanlaması

¹ Ahmet İnel, "Siyasal Bir Süreç Olarak İktisadi Kalkınma II", **Birikim**, Sayı: 21, İstanbul, 1991, ss. 19-20.

² Alberto Alesina, Roberto Perotti, **Income Distribution, Political Instability and Investment**, NBER, Cambridge, 1993, s. 3.

³ Ercan Eren, Melike Bildirici, "Türkiye'de Siyasal ve İktisadi İstikrarsızlık; 1980-2001", **İşletme ve Finans**, Sayı: 187, Ankara, Ekim 2001, s. 31.

5. Hükümet değişikliklerinin sıklığı

Politik istikrarsızlık içinde öne çıkan faktörlere bağlı olarak politik istikrarsızlık göstergeleri de iki kategori de incelenebilir¹.

- Politik şiddetin ölçülmesi
- Hükümet değişikliklerinin ölçülmesi

Birinci yöntemde politik huzursuzluğa neden olan protestolar, ayaklanmalar, darbeler ve devrimler gibi olaylardan hareketle bir endeks oluşturulmaktadır. İkinci yöntemde politik kurumlarda temsil edilen rakip çıkar grupları arasındaki rekabetin ve/veya seçmen tercihlerindeki dalgalanmaların meydana getirdiği hükümet değişikliklerinin ölçülmesidir. Birinci yöntemde dikkate alınan olayların da hükümet değişikliğine yol açabileceği dikkate alınır iki tip iktidar değişikliğinin ayırt edilmesi uygun olmaktadır. Chen ve Feng iktidar değişikliklerini, rejim değişikliğine neden olup olmamasına göre ikiye ayırmaktadır². Birinci grupta darbe, devrim gibi anayasal çerçeve dışında gelişen düzensiz iktidar değişiklikleri yer alırken, ikinci grupta genel seçimler veya kabine değişikliği gibi anayasal çerçevede gelişen düzenli iktidar değişiklikleri yer almaktadır. Bu yazarlara göre birinci tip değişiklik, belirsizlik ortamına neden olarak makro ekonomik performansı olumsuz etkilerken; ikinci tip, bir istikrarsızlık kaynağı oluşturmamaktadır. Bu görüş, belirli koşullarda anlamlı olmakla birlikte, ideolojik olarak kutuplaşmış toplumlarda demokratik yollardan gerçekleşen iktidar değişikliklerinin gerçekleşmesi durumunda geçerliliğini yitirecektir. Benzer şekilde darbe gibi anayasal olmayan yollardan meydana gelen politik rejim değişikliklerinde de ekonomik politikalar açısından da radikal değişiklikler ortaya çıkmayabilir³. Yatırımcılar ve girişimciler için politik rejimin tipinden çok ekonomi politikalarının istikrarı ve teşvik yapılarının öngörülebilirliği önemli olabilmektedir. Ekonomi politikalarına ilişkin olarak bir belirsizliğin bulunması durumunda yatırımcılar ve girişimciler yatırımlarını yeni bir bilgi gelene

¹ Aymo Brunetti, "Political Variables in Growth Regressions", **Volatility, Uncertainty, Instability and Growth**, ss. 122-123. <http://www.rrojasdatabank.org/borner/borner6.pdf>, (15.05.2006).

² Erdiñç Telatar, Funda Telatar, "Standart IMF İstikrar Politikaları: Politik İstikrarsızlığa Yol Açan Bir Kanal" **İşletme ve Finans**, Sayı:215, Ankara, Şubat 2004, s. 60.

³ Erdiñç Telatar, Funda Telatar, **a.g.m.**, s. 61.

kadar erteleyeceklerdir¹. Ancak burada unutulmaması gereken bir nokta politik rejim değişikliklerinin genellikle ekonomik rejim değişikliklerini beraberinde getirmesidir.

Politik istikrarsızlığın ekonomik süreç politikası üzerine etkileri, sistematik olması açısından, süreç politikasının amaçları üzerine etkileri olarak ele alınabilir. Ancak söz konusu ilişkiler açıklanırken dikkat edilmesi gereken nokta, ekonomik süreç politikası amaçlarını etkileyen politik istikrarsızlıktan başka değişkenlerin de olduğudur. Ancak burada sadece politik istikrarsızlığın süreç politik amaçları ile karşılıklı etkileşimleri incelenecektir.

1.2.3.1. Politik İstikrarsızlık Ekonomik Büyüme İlişkisi

Politik istikrarsızlığın büyüme üzerine etkileri farklı kanallardan ortaya çıkabilmektedir. Bununla beraber etkisi özellikle geleceğe ilişkin bir belirsizlik ortamı meydana getirmesinden kaynaklanmaktadır. İlk olarak politik istikrarsızlık yasal sistemdeki zayıflığı da beraberinde getirmekte ve mülkiyet haklarının güvence altında olma derecesini olumsuz olarak etkilemektedir. Mülkiyet haklarının korunmasına ilişkin zayıflık, sermayenin marjinal verimliliği ile yatırımcıların kendi tasarrufları altına alabilecekleri getiriler arasında bir farklılık meydana getirmekte ve bu farklılık sermayenin marjinal verimliliği açısından benzer koşullara sahip iki ülkedeki yatırım ve ekonomik büyüme oranı farklılıklarını açıklayan temel unsur olabilmektedir.

Politik istikrarsızlığın büyüme üzerindeki etkilerinden bir diğeri beyin göçü veya beşeri sermaye göçü yoluyla ortaya çıkmaktadır. İçsel büyüme teorisine göre beşeri sermaye ülkelerin büyüme oranları ve ülkeler arasındaki gelir farklılıklarını açıklayan bir etkidir². Beşeri sermaye politik istikrarsızlık durumunda yurt dışına kaçabilecektir. Bu durum büyümenin düşmesine neden olacaktır.

Politik istikrarsızlık geleceğe ilişkin belirsizliğe neden olduğu için yatırımlardan beklenen getirinin artmasına neden olarak, yatırımların düşmesine neden olmaktadır³. Bu durum büyümenin düşük oranda gerçekleşmesine neden

¹ Abdweli M. Ali, "Political Instability, Policy Uncertainty, and Economic Growth: An Empirical Investigation", *Atlantic Economic Journal*, Vol: 29, Mar. 2001, s. 97.

² David Romer, *Advanced Macroeconomics*, McGraw –Hill, Singapore, 1996, s. 137.

³ Dimitrios Asteriou, Simon Price, "Political Instability and Economic Growth: UK Time Series Evidence", *Scottish Journal of Political Economy*, Vol: 48 No:4 September 2001, s. 386.

olmaktadır. Ayrıca geleceğe ilişkin belirsizlik, iktidardaki politikacıların da geleceğe ilişkin beklentilerinde belirsizlik meydana getirmekte, ileriki dönemde tekrar iktidar olup olmayacaklarını öngöremeyen iktidarlar bir yandan mevcut dönemlerinde daha fazla rant kollama faaliyetlerine girişirlerken, diğer yandan tekrar seçilebilmek amacıyla popülist politikalar uygulayabilirler. Böylece kaynakların verimsiz alanlara gitmesi bir yandan ekonomik büyümeyi olumsuz yönde etkilerken diğer yandan ekonomide enflasyon gibi ortaya çıkmasına ya da var olan sorunların daha da büyümesine neden olarak belirsizliği daha da arttırabilmektedir.

Politik istikrarsızlık dönemlerinde borçların bir yandan ortalama vadesi kısılırken diğer yandan faizi ve dolayısıyla maliyeti yükselmektedir. Bu durum bütçeden verimli kamu yatırımları yerine borç ödemelerine ayrılan payın artmasına neden olarak büyüme oranlarını düşürür

Politik istikrarsızlığın büyüme oranını etkilediği kanallardan bir diğeri yurtiçinden sermaye kaçışıyla ilgilidir. Politik istikrarsızlık gerek fiziksel sermayenin gerekse finansal sermayenin yurtdışına kaçmasına neden olmaktadır¹. Sermaye miktarındaki düşüş direk olarak büyüme oranını düşürdüğü gibi dolaylı olarak da sermaye mallarının ve borçlanmanın maliyetlerinde artışa neden olarak büyüme oranlarını düşürmektedir.

Küreselleşme süreci ile birlikte önem kazanan yabancı sermaye yatırımları güven hissettikleri ülkelere gitmektedirler. Politik istikrarsızlık ile birlikte ortaya çıkan belirsizlik ortamında yatırım yapmak istememekte, ülke içinde bulunan yabancı finansal sermaye ise politik istikrarsızlık ile beraber derhal ülkeden çıkmaktadır. Bu durum krizlerin büyümesine de neden olmaktadır.

Politik istikrarsızlığın bulunduğu durumlarda özellikle seçim dönemlerinde hükümetler uzun vadeli verimli yatırımlar yerine; kısa vadeli verimsiz, ama oy toplama potansiyeli yüksek harcamaları tercih ederler. Bu şekilde verimli alanlara gidebilecek yatırımlar, verimsiz alanlara harcandığı için büyüme oranları düşmektedir. Ayrıca politik istikrarsızlık dönemlerinde kamu harcamalarındaki artış

¹ Robert Lensink, Niels Hermes, Victor Murinde, "Capital Flight and Political Risk", **Journal of International Money and Finance**, 19, 2000, s. 87.

özel sektör yatırımları üzerinde bir dışlama etkisine neden olarak büyüme oranlarını düşürmektedir.

Politik istikrarsızlığın yukarıdaki kanallardan büyümeyle etkilemesi ile beraber söz konusu ilişki ters yönlü de ortaya çıkabilir. İlk olarak düşük büyüme oranına bağlı olarak hükümetlerin değişme olasılıkları artmaktadır. Bu durum, politik konjonktür teorileri çerçevesinde incelenen demokratik rejimlerde hükümetlerin yeniden seçilme şanslarının seçimlerin hemen öncesindeki ekonomik performansına pozitif yönde bağlı olması ile ilgilidir. Otokratik yönetimlerde ise düşük büyüme oranı, halkın hoşnutsuzluğunu artırarak iktidar karşıtı faaliyetlere girişme eğilimleri meydana getirmekte ve darbe veya devrimlere zemin hazırlamaktadır¹. İkinci olarak, ekonomik büyüme; farklı çıkar grupları arasında güç dengesinin yeniden düzenlenmesine neden olduğundan ve önemli yapısal değişimleri gerektirdiğinden koalisyon hükümetlerini bozabileceğinden bir yandan daha yüksek politik istikrarsızlığa neden olurken, diğer yandan sosyal ve politik gerilimleri düşürdüğü için daha düşük politik istikrarsızlığa neden olabilir².

1.2.3.2. Politik İstikrarsızlık Fiyat İstikrarı İlişkisi

Politik istikrarsızlığın bulunduğu ülkelerde makro ekonomik istikrarsızlıkları ortadan kaldırmak amacıyla uygulanan ekonomi politikalarının başarıya ulaşmasının önündeki en önemli engel, hükümete duyulan güvenin sağlanmasının zorluğu ile ilgilidir. Makro ekonomik istikrarsızlıklarla beraber gözlenen yüksek enflasyon ortamlarında enflasyonun düşürülmesi, özel kesimin ilan edilen politikalara güven duyarak enflasyon beklentilerini düşürmesine bağlıdır. Ancak politik istikrarsızlığın bulunduğu ortamlarda söz konusu güvenin sağlanması zordur ve bu durum enflasyonu düşürme programlarının başarısız olmasına neden olmaktadır. Böylece, hükümetlerin başarı şansının daha da azalmasına neden olarak kendi kendini besleyen bir başarısızlık sürecini ortaya çıkarır. Bu süreç içerisinde iktidar partilerinin kısa zamanda yıpranması kaçınılmaz hale gelebilir. Bu yıpranma sürecini durdurmak amacıyla iktidarların bazı antidemokratik yollara başvurmaya kadar giden

¹ Funda Telatar, "Türkiye'de Politika Değişkenliği İle Ekonomik Büyüme Arasındaki Nedensellik İlişkileri", **a.g.m.** ss. 76-77.

² Nauro F. Campos, Jeffrey B. Nugent, "Who is Afraid of Political Instability?", **Journal of Development Economics**, Vol. 67, 2002, s. 158.

sertleşme eğilimine girmeleri olasılığı artar. Muhalefetin tepkileriyle politik ortam daha da sertleşebilir. Muhalefet kamuoyundan da aldığı destekle yasama organını çalışamaz hale getirip bazı sivil toplum örgütlerinin desteğiyle sürekli kriz ortamına neden olarak politik istikrarsızlığı arttırabilir¹. Enflasyon ortamında politik istikrarsızlık, devlet yönetimini ve karar alma süreçlerini daha da zorlaştırarak enflasyonun hedeflerden sapmasına, durgunluğa, hatta küçülme trendine girilmesine neden olabilir. Enflasyonist ortam, iktidar partisini yıprattığı gibi muhalefet partisini de yıpratır. Çünkü enflasyonun neden olduğu ekonomik ve sosyal koşullardan sorumlu muhalefet de etkin olmayan muhalefet şeklinde yorumlanabilir. Özellikle muhalefet partilerinin de geçmiş dönemlerde enflasyonla mücadelede etkin sonuçlar alamamış olması halinde muhalefet döneminde iktidara karşı yapılan eleştiriler geçmişte onların da aynı hataları veya benzer girişimleri yapmış olmaları nedeniyle yeterince etkili olamadığı gibi bazı tepkilere de neden olabilir. Sonuç olarak hem iktidar partilerini hem de muhalefetin kamuoyunda yeterli kredibilitateyi kazanamamış olmaları nedeniyle seçimlerde hiçbir partinin çoğunluğu sağlayamaması durumu ortaya çıkabilir. Böylece ortaya çıkan koalisyon hükümetleri enflasyonla mücadelenin gerektirdiği popüler olmayan ve tepkilere yol açabilecek nitelikteki kararları zamanında ve yeterli bir kararlılıkta alamazlar. Bunun sonucu olarak da enflasyonla mücadelede hedeflenen başarı sağlanamaz, hatta enflasyon oranları daha da artabilir. Böylece enflasyonun politik istikrarsızlığı, politik istikrarsızlığın da enflasyonu beslediği bir kısır döngü ortaya çıkmış olur².

Politik istikrarsızlık ortamlarında hükümetlerin tekrar seçilebilmek için kamu harcamalarını arttırması bütçe açıklarını arttırmaktadır. Çünkü hükümetler artan kamu harcamalarını yeniden seçilebilmek için vergiler yoluyla karşılamak yerine borçlanma yoluyla karşılamaktadır. Bu durum enflasyonun artmasına neden olmaktadır.

Politik istikrarsızlığın bulunduğu dönemlerde kurumsal yapı zayıflama eğilimindedir. Özellikle gelişmekte olan ülkeler dikkate alındığında, bu ülkelerin vergi sistemi yeterince kurumsallaşmamıştır ve etkin değildir. Bu ülkelerde kamu

¹ Muhalefet partisinin buradaki amacı, politik konjonktür teorileri ile de uyumlu olmak üzere, iktidar partisinin kötü ekonomik performansı nedeniyle ilk seçimlerde seçimi kaybetmesini, dolayısıyla kendisinin iktidara gelmesinin sağlamaktır.

² Erdal Türkan, **Ekonomi ve Demokrasi**, Turhan Kitabevi, Ankara, 1996, s. 36.

harcamaları borçlanma yanında senyoraj gelirleriyle de karşılanmaktadır¹. Söz konusu ülkelerde enflasyon oluşturarak senyoraj yoluyla önemli gelirler elde edilmektedir. Cukierman, Edwards ve Tabellini' ye göre bir ülkenin vergi sisteminin gelişmesi ekonomisinin yapısına değil, politik sistemin özelliklerine bağlıdır. Yüksek toplama maliyetleri ve vergiden kaçınmayı kolaylaştıran etkin olmayan vergi sistemi hükümetin vergi geliri toplama kapasitesini kısıtlamaktadır. Muhalefet ise bu durumdan hoşnuttur. Eğer ki hükümet daha etkin bir vergi sistemini parlamentodan geçirmek isterse muhalefet buna karşı çıkacaktır. Ancak söz konusu durumun tersi de ortaya çıkabilir. Hükümet daha etkin bir vergi sistemini yürürlüğe koyabilecek gücü olsa bile bundan kaçınabilir. Bunun nedeni, şu anda kendisinin onaylamadığı, istemediği ve uygulamadığı yeniden dağıtım programlarının ve çeşitli alanlardaki harcamaların gelecekte iktidara gelebilecek rakip parti tarafından uygulanmasına imkan sağlayacak kaynağı temin edecek etkin bir vergi sistemini istememeleridir. Bu durumun özellikle politik istikrarsızlığın ve politik kutuplaşmanın yoğunlaştığı ülkelerde ortaya çıkması daha olasıdır². Hükümetin bu şekilde davranmasının nedeni, gelecekte tekrar seçilme ya da iktidar olma konusunda emin olmamalarıdır³. Bununla birlikte bir hükümet, mevcut maliye politikasından farklı bir politika izleyecek başka bir hükümetin gelecekte kendi yerini alacağını biliyorsa, bu durum; kamu harcamalarının dolayısıyla bütçe açıklarının daha da artmasına neden olabilmektedir. Çünkü mevcut dönemde borçlanma ile elde edilecek gelirin tahsisatı kendi kontrolünde iken geri ödeme zamanındaki borç yükünün topluma tahsisinin kontrolü kendi dışında olacaktır. Bu noktadan hareketle hükümet değişikliklerinin sık olduğu ülkelerde kamu açıkları giderek artmaktadır⁴. Kamu açıklarındaki artış ile hükümet değişiklikleri arasında doğru bir yönlü ilişki kurulabilmektedir.

Politik istikrarsızlık ortamlarında ortaya çıkan geleceğe ilişkin enflasyon belirsizliği bir yandan borçların vadesini kısaltırken diğer yandan borçlanmanın maliyetini arttırır. Bu durum enflasyon oranlarının artmasına neden olur. Yurt

¹ Sebastian Edwards, Guido Tabellini, "Explaining Fiscal Policies and Inflation in Developing Countries", **Journal of International Money and Finance**, C.10, 1991, s. 29.

² Alex Cukierman, Sebastian Edwards, Guido Tabellini, "Seigniorage and Political Instability", **The American Economic Review**, Vol: 82, No:3, Jun. 1992, ss. 537-538.

³ Sebastian Edwards, Guido Tabellini, **Political Instability, Political Weakness and Inflation: An Empirical Analysis**, NBER Working Paper Series No: 3721, Cambridge, 1991, s. 3.

⁴ Jeajoon Woo, "Economic, Political, and Institutional Determinants of Public Deficits", **Journal of Public Economics**, Vol: 87, 2003, s. 395.

içindeki yüksek faizden yararlanmak amacıyla gelen yabancı sermaye politik istikrarsızlığın ortaya çıkması ile beraber yurtdışına kaçır. Bu durum ekonomideki istikrarsızlığın ve enflasyon oranlarının artmasına neden olur.

Hükümetler kısa dönemli çıkarlarını maksimize etmek amacıyla, büyümeyi artırmak ya da işsizliği düşürmek amacıyla enflasyon maliyetine katlanacakları politikalar uygulayabilirler. Bu durumda kısa dönemli bir üretim artışına karşılık enflasyon oranlarında ve enflasyon beklentilerinde bir artış ortaya çıkmaktadır. Bireylerin rasyonel beklentilere sahip olması durumunda söz konusu üretim artışı ortaya çıkmayacak ve enflasyon oranları yükseldiği oranda kalacaktır.

1.2.3.3. Politik İstikrarsızlık Gelir Dağılımı İlişkisi

Alesina ve Perotti tarafından yapılan çalışmanın sonuçlarına göre gelirin büyük ölçüde eşitsiz ve kutuplaşmış dağılımı, organize olmuş bireylerin, çıkarlarını normal piyasa faaliyetleri veya politik kanalların olağan kanalları dışında aramaları yönünde güçlü eğilimler meydana getirir. Bireyler çıkarlarını arttırmak için politik şiddet, grev, protesto gibi eylemlerde bulunur. Bu durumda politik istikrarsızlık ortaya çıkar¹.

Politik istikrarsızlık ortamlarında örgütlenmiş bireylerin politik alanda taleplerini daha iyi ifade edebilmeleri ve baskı oluşturabilmeleri gelirin bu grupların lehine dağılmasına neden olmaktadır. Öte yandan seçim dönemlerinde hükümetlerin yeniden seçilebilmek için gerek transfer harcamalarını, gerekse ücret ve maaşları arttırmaları seçim sonrası dönemde enflasyon oranlarının artması ile sonuçlanmaktadır. Ayrıca partizan partiler ise tekrar seçilebilmek için kendilerini destekleyen grupların çıkarlarını maksimize etmeye, bütçeden daha fazla kaynak aktarımına yönelik politikalar uygular².

Özellikle koalisyon hükümetlerinde, koalisyon hükümetini oluşturan partiler kendi ideolojilerini destekleyen gruplara bütçeden daha fazla pay ayırma eğilimine

¹ Alberto Alesina, Roberto Perotti, **a.g.e.**, s. 1.

² Giorgio Belletini, "Aggregate Uncertainty, Political Instability and Income Distribution", **European Journal of Political Economy**, Vol:14, 1998, s. 30.

girmektedir. Bu durum bir yandan hem kamu harcamalarını hem de kamu açıklarını arttırıcı etkiler diğer yandan da partiler arasında çatışmalar doğurmaktadır¹.

Politik kutuplaşma derecesi ekonomik kırılganlık açısından büyük önem taşımaktadır. Politik kutuplaşma ihtiyaç duyulan ekonomik reformların uygulanmasına engel teşkil edebilmektedir. Reformların maliyetinin nasıl dağıtılacağına ilişkin koalisyon hükümetinin ortakları bir karara varamazlarsa reformlar ertelenir. Bu durum ekonominin kırılganlığını arttırmaktadır². Ekonomik kırılganlığın artması ülkelerin borçlanma maliyetlerini arttırarak enflasyon oranlarının artmasına neden olmaktadır.

Politik istikrarsızlık özellikle gelir eşitsizliğinin yüksek olması durumunda politik rejim değişikliğine de neden olmaktadır. Politik istikrarsızlık otokratik rejimlerden demokrasiye geçiş yönünde bir baskı oluşturur³.

1.2.3.4. Politik İstikrarsızlık Dış Denge İlişkisi

Politik istikrarsızlık dönemlerinde hükümetler kamu finansmanını borçlanma yoluyla gerçekleştirmeyi tercih etmekte dolayısıyla dış borçlar artmaktadır⁴. Yurt içi tasarrufların yetersiz olduğu ekonomilerde, borçlanma dış borç şeklinde gerçekleşmektedir. Politik istikrarsızlık bir yandan risk priminin yüksek olması nedeniyle borçlanmanın maliyetini arttırmakta diğer yandan borçlanmanın vadesinin kısa olmasına neden olmaktadır. Kamu harcamalarının dış borçlanma ile karşılanması durumunda ülke dış baskılara maruz kalmaktadır. Dış borçlanmanın miktarı Dünya Bankası ve IMF'nin koşullarına bağlı olarak gerçekleşmektedir. IMF kamu açıklarının milli gelire oranı, para arzının büyüme oranı gibi performans kriterleri belirlemektedir. Ayrıca bu kurumlar yapısal reformları da koşul olarak belirleyebilmektedir⁵. Bu durum ülkelerin uygulayacakları ekonomi politikalarında

¹ Fabrizio Carmignani, "Political Instability, Uncertainty and Economics", **Journal of Economic Surveys**, Vol. 17 No:1, Oxford, 2003, s. 16.

² Matthieu Bussière, Chritian Mulder, **Political Instability and Economic Vulnerability**, IMF Working Paper, 1999, s. 6.

³ Daron Acemoğlu, James A. Robinson, "A Theory of Political Transitions", **The American Economic Review**, Vol: 91, September 2001, s. 957.

⁴ Sule Özler, Guido Tabellini, **External Debt and Political Instability**, NBER Working Paper Series No: 3772, Cambridge, 1991, s.22.

⁵ Frank Bohn, **Eliminating the Inflationary Finance Trap in a Politically Unstable Country: Domestic Politics Versus International Pressure**, Universty of Essex, Discussion Paper Series No:551, UK, 2002, ss. 3, 22.

bağımsızlıklarını yitirmelerine neden olmaktadır. Ancak bu şekilde uluslararası kurumlarca zorlamalara tabi tutulan ülkeler yeniden borçlanabilmek ve dış yardımlar için söz konusu düzenlemeleri yapacaklar ve politik istikrarsızlıktan istikrara doğru bir gidiş ortaya çıkabilecektir.

Politik istikrarsızlıkla beraber yurtiçi fiyatlardaki artış, ithalatın artmasına ihracatın azalmasına neden olmaktadır. Bu durum cari işlemler dengesinde açıkları ortaya çıkarmaktadır. Ayrıca politik istikrarsızlık ülkenin kurumsal yapısını zayıflatmakta ve dış piyasalardaki rekabet gücünü düşürmektedir. Bu durum cari işlemler bilançosunu olumsuz yönde etkilemektedir. Daha önce değinildiği gibi, politik istikrarsızlıkla beraber ortaya çıkan yabancı sermaye kaçıışı ödemeler bilançosunu da olumsuz yönde etkilemektedir. Tüm bu etkilerle beraber ikincil, dolaylı bir etki olarak da cari işlemler bilançosunda açığı azaltıcı etki de ortaya çıkabilmektedir. Çünkü politik istikrarsızlıkla beraber yerli paranın değer kaybetmesi, ya da politik istikrarsızlıkla beraber artan ekonomik istikrarsızlıklara karşı alınan istikrar tedbirleri çerçevesinde uygulanan talep kısıcıcı ekonomi politikaları ve devalüasyon sonucu ithalat azalır ve ihracat artar. Bu durum cari işlemler dengesi açıklarının azalmasını sağlar. Ancak söz konusu etki daha önce de vurgulandığı gibi doğrudan değil dolaylı bir etkidir.

1.2.3.5. Politik İstikrarsızlık Tam İstihdam Dengesi İlişkisi

Büyüme ile beraber ortaya çıkan istihdam, büyüme ile tam istihdam amaçlarının paralel olması sonucunu doğurmaktadır. Dolayısıyla, politik istikrarsızlık, ekonomik büyüme üzerine etkileri yoluyla işsizlik üzerinde etkili olmaktadır. Yukarıda değinildiği üzere, politik istikrarsızlığın ekonomik büyümeyi olumsuz yönde etkilemesi işsizlik oranlarını arttırmaktadır. Bununla beraber politik istikrarsızlığın bulunması durumunda ülke içerisinde politik şiddetin daha düşük olduğu bölgelere doğru bir faktör akışkanlığı ortaya çıkmaktadır¹. Benzer şekilde bir ülkede politik istikrarsızlığın bulunması durumunda özellikle kalifiye işgücünde yurt dışına göç hızlanmaktadır. Dolayısıyla politik istikrarsızlık ya da şiddetin varlığı yurt

¹ David Fielding, "Modelling Political Instability and Economic Performance: Israeli Investment During the Intifada", *Economica*, Vol. 70, 2003, s. 160.

dışına doğru olan beyin göçünü teşvik etmektedir¹. Bunun sonucunda da özellikle gelişmekte olan ülkeler dikkate alındığında ekonomik büyüme olumsuz etkilenmektedir.

İstihdam politik istikrarsızlıktan etkilendiği gibi politik istikrarsızlığı da etkilemektedir. Özellikle işsizliğin arttığı dönemlerde toplum içerisinde sosyo-politik istikrarsızlık da artmaktadır.

Sonuç olarak politik istikrarsızlık ekonomik süreç politikası amaçlarının hepsini etkilemektedir. Politik istikrar ya da istikrarsızlık demokratik rejimlerde ortaya çıkabileceği gibi otokratik rejimlerde de ortaya çıkabilir. Dolayısıyla ekonomik gelişme için politik rejim tipinden çok, politik istikrar önem kazanmaktadır. Çünkü ekonomik birimler için ekonomi politikalarını istikrarı ve öngörülebilirliği önemlidir.

¹ Muammer Kaya, "Beyin Göçü/Erozyonu", **Üniversite ve Toplum**, Eylül 2003, s. 1. <http://www.universite-toplum.org/text.php3?id=145>, (25.5.2007).

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE'DE EKONOMİ-POLİTİKA ETKİLEŞİMİ

Bu bölümde öncelikle Türkiye'de ekonomi politikası karar birimlerinin ve seçmenlerin kurumsal yapısı ve davranış motifleri incelenecek daha sonra, Türkiye'de çok partili döneme geçiş yılı olan 1950'den günümüze dönemler itibarıyla ekonomik süreç politikalarındaki değişimler, politika ve ekonomi açısından incelenecektir. Söz konusu dönemlerin ayrımı ekonomi politikasındaki değişimlere göre değil, politik alandaki köklü değişimler dikkate alınarak yapılacaktır. Bununla birlikte politik alandaki değişimler ekonomi politikalarında da değişimi beraberinde getirmiştir.

2.1. TÜRKİYE'DE EKONOMİ POLİTİKASI KARAR BİRİMLERİNİN VE SEÇMENLERİN KURUMSAL YAPISI VE DAVRANIŞ MOTİFLERİ

Ekonomi –politika etkileşiminde öne çıkan unsurlar olan ekonomi politikası karar birimlerinin ve seçmenlerin davranış tarzlarına ilişkin teoriler önceki bölümlerde incelenmişti. Bu bölümde Türkiye'de öncelikle seçmenler olmak üzere söz konusu karar birimleri, ekonomi politikalarını belirlemelerindeki etkinliklerine göre doğrudan belirleyenlerden dolayı belirleyenlere doğru kurumsal yapıları ve davranış motifleri açısından incelenecektir.

2.1.1. SEÇMENLER VE DAVRANIŞ MOTİFLERİ

Önceki bölümde incelenen ekonomik oy verme teorisine göre seçmenler ülke ekonomisinin performansından iktidardaki partiyi ya da koalisyon ortağı olan partileri sorumlu tutarlar ve buna göre oy verirler. Dolayısıyla, ülkedeki genel refahın artışı izleyen dönemlerde yapılan seçimlerde, seçmenlerin iktidardaki partinin adaylarına daha fazla destek vermesi, genel refahın azaldığı dönemlerde ise iktidardan desteğini çekerek iktidarı cezalandırması beklenir.

Türk seçmen davranışı öncelikle ekonomik oy verme davranışına göre değil, merkez-çevre ayrımına dayanan kültürel yaklaşımla incelenebilir. Bu modele göre Türk politik sistemi bir yandan kendi içinde tutarlı ve organize olmuş politik elit

(merkez), öte yandan kendi içinde çeşitli, heterojen ve dağınık grupların toplamından (çevre) oluşan ikiye bölünmüş bir yapı arz eder. Politik sistemin dinamikleri bu iki rakip grubun karşılıklı etkileşimi sonucu belirlenir. 1946'da çok partili sisteme geçişle birlikte bu iki rakip güçten "merkez" Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) etrafında toplanırken, CHP'ye karşı olmak ortak paydasında birleşen dağınık gruplar (çevre) Demokrat Parti (DP) etrafında bütünleşmiştir. 1980'e kadar seçmenlerin büyük çoğunluğu bu iki partiden birine ya da bu partinin devamı niteliğindeki partilere kendini yakın hissederek oyunu kullanmıştır.

12 Eylül sonrasında. bütün partiler kapatılarak yeni bir başlangıç yapılmak istenmiştir. 1987 seçimlerine gelindiğinde ise artık Türkiye'de merkez sağ ve solu temsil eden dolayısıyla "merkezin ve çevrenin" aktif halde en az ikişer partisi vardır. 1990'larda ise partiler sistemi daha da parçalanmış, aşırı diye bilinen dinsel, milliyetçi ve etnik kimlikleri temsil eden partiler geleneksel parti saflaşmasını daha da arttırmıştır¹. Bu şekilde parti sayısının artmasında Türk Toplum geleneğinden gelen "politik kişi egemenliğinin" rolü büyüktür.

Eski Türk toplumlarında politik yönetimin şekillenmesi başarıya dayalı kişi egemenliği biçiminde gerçekleşmiştir. Örneğin Bey, soyda ve boyda güvenliği sağlama konusunda eşitler arasında birinci olan (en yiğit, en kahraman, en yetenekli olan) Beyler Kurulunca belirlenmiştir. Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerine kadar geçerli olan padişahın kişisel egemenliği; İmparatorluğun son dönemlerinde batılılaşma çabaları sonucunda meclis egemenliğine dönüşmüş ancak politik düzeydeki bu yapılanma, sosyal ve kültürel düzeydeki yapılanmalarla bütünleşmemiştir. Cumhuriyetten, özellikle de çok partili sisteme geçişten sonra kişi egemenliği yok olmamakla beraber niteliği değişmiştir. Osmanlıdaki merkezileşmiş kişi egemenliği, partilerdeki kişi egemenliğine dönüşmüştür. Türk toplumunda politik alanda sınıflaşmanın, yani sınıf yapısının yerine kişi egemenliğinin geçerli olması, kişisel egemenlik peşinde koşan, başkalarının yaptığını kendisinin de yapabileceğine inanan kişilerin çokluğu nedeniyle politikada ve ideolojik alanlarda

¹ Birol Akgün, "Türkiye'de Seçmen Davranışının Ekonomi Politik'i Üzerine Bir Model Denemesi", **Liberal Düşünce Dergisi**, Sayı 14, <http://www.liberal-dt.org.tr/dergiler/ldsaiy14/1406.htm>, (05.08.2006).

bölünme ve gruplaşmaları arttırmıştır¹. Politik alanda etkili olan politik kişi egemenliği beraberinde bağımlı kişilik yapısını getirmektedir. Bireyler inandıkları ve güvendikleri liderlere itaat etmektedir. Bu durum seçmenlerin politik partilerden çok liderlere oy vermesini beraberinde getirmektedir. Bir başka ifadeyle Türk seçmenler politik partilere değil; kendilerini yakın hissettikleri liderlere oy vermektedir.

Ülkemizde seçmen yapısında sağ eğilim yoğunluktadır. Politik geleneğimizde ciddi hazırlanmış programlarla toplum politikaları oluşturulamadığı için yeniliğin belirsizliği yerine geleneksel değer ve motiflere yönelim artmaktadır. Bu durum, geleneksel değerlerin (milli ve/veya dini) ağırlığını sürdürmesine yol açmaktadır. Ülkenin diğer sorunları yanında, politik sürecin; çözüm yerine çözümsüzlük üretmesi; politikacılar hakkındaki yolsuzluk iddiaları, milletvekillerinin parti değiştirmeleri seçmenin politika ve politikacıya olan saygı ve güvenini azaltmaktadır. 1982 Anayasası ve askeri yönetimin getirdiği depolititazyon sürecine; politika ve politikacıya olan güvensizliğin eklenmesi ve bu arada yasal bazı kısıtlamalar seçmenleri politik alandan daha da uzaklaştırmıştır². Bu durum bir yandan kararsız seçmen sayısını artırırken diğer yandan oy kaymalarına neden olmaktadır.

Türkiye’de seçmenlerin davranışlarını ekonomik oylama teorisi çerçevesinde de incelemek mümkündür. 1950 seçimlerinde yeni kurulmuş olan DP, toplumda CHP'nin 27 yıllık tek parti yönetimine karşı oluşan tepkiyi kendi lehine kullanarak oyların yüzde 53'ünü ve meclisteki sandalyelerin de yüzde 83'ünü elde etmiştir. DP'nin ilk dört yıllık döneminde ekonomik büyüme, halkın alım gücü ve refahı artmıştır. Ekonomik oy verme modelinin öngördüğü gibi 1954 yılında yapılan seçimlerde halk DP'yi ödüllendirerek oyunu yüzde 57'ye, sandalye oranını da yüzde 91'e çıkarmıştır. Fakat DP'nin ikinci dönemi olan 1954-1957 yılları arasında büyüme yavaşlamış, döviz rezervleri tükenmiş ve TL devalüe edilmiştir. Bu olumsuz şartlarda girilen 1957 seçimlerinde DP'nin oy oranı yüzde 47'ye düşerken CHP önemli ölçüde oy kazanmıştır. Eğer 1960 Askeri Müdahalesi olmasaydı yaşanan kötü

¹ Hüsnü Erkan, Canan Erkan, **Kültür Politikamızda Yeni Boyutlar, Türkiye'nin Geleceğe Yönelik Kültür Değerleri ve Politikaları**, a.g.e., ss. 107-109.

² Hüsnü Erkan vd, **Toplumsal Sorunlara Entegre Sistemler Yaklaşımı Cilt II Türkiye İçin Politik Alanın Analizi**, EĞİAD, İzmir, 1996, s. 198.

ekonomik koşullar nedeniyle DP'nin oy kaybı daha da hızlanacak, belki de CHP tekrar iktidara gelecekti.

1970'lerde yaşanan politik istikrarsızlıklar, Turgut Özal'ın 1980'lerdeki yükselişi ve düşüşü ile RP'nin ve diğer uç partilerin 1990'larda yükselmesi, ekonomik alandaki gelişmelerle oldukça ilişkilidir.

Son çeyrek asırda yaşanan ekonomik sorunlar, rüşvet ve yolsuzluk haberleri ile artan adaletsizlik hisleri, geleneksel politik partilerin duyarsızlığı, seçmeni genel olarak politikadan ve özel olarak da merkezdeki politik partilerden uzaklaştırmıştır. Bu durum seçmenlerin sevdikleri, beğendikleri partilere oy vermek yerine onları protesto etmek için uç partilere oy vermelerine ya da oy kullanmamalarına neden olmuştur. Türkiye'de politik süreçte uç partilerin oylarında son yıllarda görülen ani yükseliş ve parti sisteminin aşırı derecede parçalanmasında çarpık ekonomik büyümenin ve adaletsiz gelir dağılımının rolü büyüktür¹. Uç partilere doğru olan oy kaymasının en önemli nedeni; sorunların çözümüne yönelik partilere, politik sisteme, politikacılara giderek artan güvensizliktir². Oy kaymalarının en güzel örneklerinden biri 1999 seçimleri sonrasında koalisyon hükümetini oluşturan partilerin hiç birinin 2002 seçimlerinden sonra parlamentoya girememeleridir.

2000-2007 döneminde yaşanan kısmi ekonomik iyileşmeler ve politik istikrar ortamı 2002 yılında iktidara gelen AKP'nin 2007 seçimlerinden tekrar birinci parti olarak çıkmasının nedenlerinden biri olmuştur. Dolayısıyla Türkiye'de çok partili dönem dikkate alındığında; seçmenler, seçimlerde ideolojik ve politik kaygılarının yanında ekonomik faktörleri de dikkate almaktadır³.

Seçim sistemimiz temsili demokrasilerde önemsenen kimi işlevleri yerine getirememektedir. Bunların başında seçmenin milletvekili adaylarının belirlenmesinde hiç bir etkiye sahip olmamaları gelmektedir. Özellikle geniş seçim çevrelerinde uzun aday listeleri, çoğunlukla parti yönetimleri, son aşamada da parti liderleri tarafından yapılmakta ve seçmen, adayların çoğu hakkında hiç bir fikir sahibi olamamaktadır. Seçim sistemleri literatüründe "seçmen-milletvekili yakınlığı"

¹ Birol Akgün, **a.g.e.**, <http://www.liberal-dt.org.tr/dergiler/1dsayi14/1406.htm>, (05.08.2006).

² Necat Erder, "Seçmen Eğilimleri ve Siyasi İstikrar", **Görüş**, TÜSİAD, İstanbul, Ağustos, 1997, s. 5.

³ Şennur Sezgün, "Ekonomik Oy Verme Teorisi: Türkiye Örneği (1998-2003)", **Amme İdaresi Dergisi**, Cilt 40, Sayı 2, TODAİE, Ankara, Haziran 2007, s. 36.

şeklinde tanımlanan bu işlev özellikle büyük kentlerde işlememekte ve seçmen ile milletvekilleri arasında yabancılaşmaya neden olmaktadır. Bu tür seçim çevrelerinde seçmenler, lidere ya da partiye göre tercihlerini yapmakta, bu arada listelerde seçilmesini hiç istemedikleri kimi adayların da seçilmesine katkıda bulunmak zorunda kalmaktadırlar. Blok listeler bir yandan "lider sultası" denilen olguyu pekiştirirken diğer yandan da milletvekili yakınlık düzeyinin medyan seçmeni tatmin etmeyecek kadar düşük kalmasına neden olmaktadır. Seçmen açısından milletvekili adayında dürüstlük, bilgi birikimi, çalışkanlık gibi erdemler ön planda yer alırken, parti liderleri için bağlılık önceliklidir¹. Dolayısıyla seçmenler kendi belirledikleri milletvekili adaylarına değil, parti liderlerinin belirlediği adaya oy vermek zorunda kalmaktadır. Seçim sistemimizle ilgili olarak ortaya çıkan bir başka sorun; partilerin seçim çevrelerinde sandalyeler kazansalar bile parlamentoda temsil edilebilmeleri için ülke genelinde en az % 10 oy alma gereğinden bir başka deyişle %10 barajından kaynaklanmaktadır. Söz konusu barajın yüksekliği nedeniyle seçmenlerin bir kısmı parlamentoda temsil edilme olanağını bulamamaktadırlar.

Seçmen davranışlarıyla ilgili bir önemli nokta da kamuoyu araştırmalarına ilişkindir. Kamu oyu araştırmaları seçmenlerin oy verme davranışını etkileyebilmektedir. Araştırma sonuçları doğrultusunda önde görünen parti ya da adaya muhalefet eden seçmenler, parti ya da adaylarının kazanma şansını zayıf bulduklarında kendilerine en yakın gördükleri başka bir aday ya da partiyi destekleyebilmektedirler. Bu yönelimin temel dinamiğini kamuoyu araştırma sonuçları oluşturmaktadır². Dolayısıyla partiler seçim öncesinde yayınladıkları ya da destekledikleri kamuoyu araştırmaları ile seçmenleri etkilemeye çalışmaktadırlar.

Yukarıda yer alan tüm alıntı ve tarafımızdan yapılmış yorumların bir saha araştırması sonucu olmadığını, büsbütün gözleme dayalı yorumlar olduğunun dikkate alınıp hüküm içeren ifadelere ihtiyatla yaklaşmak gerektiğini belirtmek isterim.

¹ TÜSİAD, **Karma Seçim Sistemi ve Siyasal İstikrar**, a.g.e, ss. 30-31.

² Şükrü Balcı, Bünyamin Ayhan, "Seçmen Tercihlerinin Belirlenmesine Yönelik Yapılan Kamuoyu Araştırmalarında Güvenilirlik ve Geçerlilik Problemleri: 28 Mart 2004 Yerel Seçimleri Örneği" **Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Sayı: 11, Konya, 2004, s. 160.

2.1.2. POLİTİK PARTİLER-HÜKÜMETLER VE DAVRANIŞ MOTİFLERİ

Politik partilerin ve hükümetlerin davranış tarzlarını incelemeden önce konunun daha iyi anlaşılabilmesi açısından kısaca seçim sistemine ilişkin bilgi vermek yerinde olacaktır. Ancak konunun kapsamının sınırlı tutulabilmesi açısından seçim sistemimizin tarihsel gelişimi incelenmeden sadece mevcut sistem değerlendirilecektir.

Yürürlükteki seçim sistemi, 10.06.1983 tarih ve 2839 sayılı kanunla düzenlenmiştir. Kanun, milletvekili seçimi sistem ve usulünü, seçim çevreleriyle milletvekili sayısını, seçim dönemi ve zamanını, ara seçimi, seçimin yenilenmesini, seçilebilme ve aday olma esasları ile milletvekili seçimine ilişkin ilkeleri ve uygulamaları düzenlemektedir.

Kanunun 2. Maddesi gereği Türkiye Seçim Sistemi tek dereceli olup genel eşit ve gizli oy açık tasnif esaslarına dayalıdır. Türkiye genelinde iller bazında toplam 550 Milletvekilliği bulunmakta ve illerin milletvekili sayıları nüfusa göre dağılmaktadır.

Milletvekilliği seçimleri her 5 yılda bir yenilenmektedir. Bu süre içerisinde herhangi bir sebeple milletvekilliklerinden herhangi birinin boşalması halinde ilgili seçim bölgesinde ara seçime gidilmektedir. Ancak ara seçime gidilebilmesi için genel seçim üzerinden en az 30 ay geçmiş olması gerekmektedir. Ayrıca genel seçimlere 1 yıl kala ara seçim yapılamaz. 2002 yılında yapılan Anayasa değişikliği ile yeni bir uygulama getirilmiştir. Buna göre, bir seçim çevresi ya da ilin Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM)'de milletvekilinin kalmaması halinde bundan sonraki 90'ıncı günü takip eden Pazar günü seçimler yenilenir. Beş yıl olan seçim dönemi dolmadan da belirli koşullar altında Cumhurbaşkanı veya TBMM kararı ile seçimler yenilenebilir. Bu durumda Cumhurbaşkanının yenileme kararı almasını takip eden 90'ıncı günden sonraki Pazar günü seçimler yenilenir. Meclisin, yenileme kararı alması halinde ise tarihi TBMM belirler.

12 Eylül 1980 yönetiminin Danışma Meclisi, 1961 Anayasası döneminde yapılan beş milletvekilliği seçiminden ancak ikisinde tek parti hükümeti çıkması, üçünde ise böyle bir olanağın bulunmaması ve bunun sonucunda o dönemde çeşitli

hükümet bunalımları yaşanması olgularına ve istikrarsız koalisyon hükümetleri veya güvenoyu alamayan hükümetlere bir tepki olarak, d'Hondt sistemi yanında ülke genelinde % 10 baraj, ayrıca her seçim çevresinde de seçim çevresi barajı koymuştur. Genel Seçimlerde ülke genelinde, ara seçimlerde seçim yapılan çevrelerin tümünde geçerli oyların % 10'luk seçim barajını aşmayan partiler TBMM'de temsil edilemezler.

Bu seçim sistemi yüzde 10 ülke geneli barajı ile birlikte uygulandığında, bazı illerde, il içerisinde düşük oy potansiyeline sahip ancak ülke genelinde barajı aşan partiler milletvekilliklerini aldıkları için ildeki seçmenin mecliste sağlıklı temsili mümkün olmamaktadır. Dahası, oy kullananların önemli bir kısmı mecliste temsil edilememektedir. Örneğin, Nisan 1999'da %10'luk ulusal baraj, kullanılan 31 milyon geçerli oydan yaklaşık 5 milyonunun Meclis'te temsil edilmemesine neden olmuştur. 2002 seçimlerinde de mevcut seçim barajı seviyesinin sonuçları dikkat çekicidir. %10 seçim barajıyla seçmenlerden sadece % 53.67'si parlamentoda temsil hakkına kavuşmuştur¹.

Türkiye'de uygulanmakta olan seçim sistemi sonucunda Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin sayısal yapısı fazla dağılmamakta ve bu sayede uzun vadeli istikrar sağlanabilmektedir. Ancak mevcut seçim sistemi, demokratik parlamenter rejimi istikrarsızlaştırma sorununa neden olmaya da son derece elverişlidir. Seçim sistemimiz bu soruna neden olabilecek birden fazla unsuru barındırmaktadır². Bu unsurların ilki aşırı yüksek % 10 barajıdır. Bu baraj, seçmenlerin önemli bir kısmının temsil edilememesine neden olmaktadır. Seçim sistemimizin genel anlamda politik istikrarsızlığa neden olmaya elverişli ikinci unsuru; çok düşük oy oranlarıyla tek parti iktidarları ortaya çıkarma potansiyelidir. Politik parçalanmışlığın giderek derinleşmesi mevcut seçim sisteminin çok ciddi meşruiyet sorunlarına neden olma ihtimalini arttırmaktadır. Bir başka sorun da, ülke genelinde oy oranı açısından birinci gelen partinin sandalye sayısı itibariyle parlamentoda ikinci olması olasılığının varlığı sonucu ortaya çıkmaktadır. Bu paradoksal sonucun nedeni, mevcut sistemde, seçim çevrelerine milletvekili dağıtım yönteminin kırsal ve küçük

¹ AGL, **Türkiye'deki Siyasi Sistemin Değerlendirilmesi**, Ankara, Basım Tarihi Belirtilmemiş, s. 7.

² TÜSİAD, **Karma Seçim Sistemi ve Siyasal İstikrar, Karma Seçim Sistemi ve Siyasal İstikrar**, İstanbul, 2002, ss. 26-30.

il ağırlıklı seçmen desteğine sahip partileri kayırmasıdır. Mevcut seçim sistemi bu yönüyle de istikrarsızlık oluşturma potansiyeline sahiptir.

Mevcut seçim sistemi ve Siyasi Partiler Yasası özellikle her seçim öncesi dönemde değiştirilmesi gerektiği yönünde eleştirilmektedir. Ancak parti liderleri bu yönde gerekli girişimi göstermemektedir. Bu durum Alesina'nın oyun teorik yaklaşım olan "yıpratma savaşı" modeliyle açıklanabilir. Buna göre bireyler ister politik ister ekonomik alanda olsun oynadıkları oyunun kurallarına göre hareket ederler. Eğer oyunun kuralı kendi lehlerine çalışıyorsa kuralları olduğu gibi korumayı isterler. Siyasi Partiler ve Seçim Yasası'nın bugüne kadar değiştirilmemiş olmasını nedeni, oyunun kurallarının kendi lehlerine çalışacağı beklentisi içindeki politik liderler olmuştur¹.

Daha önce de değinildiği gibi, eski Türk toplumlarında politik yönetimin şekillenmesi başarıya dayalı kişi egemenliği biçiminde gerçekleşmiştir. Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerine kadar geçerli olan padişahın kişisel egemenliği, İmparatorluğun son dönemlerinde batılılaşma çabaları sonucunda meclis egemenliğine dönüşmüş ancak politik düzeydeki bu yapılanma sosyal ve kültürel düzeydeki yapılanmalarla bütünleşmemiştir. Cumhuriyetten, özellikle de çok partili sisteme geçişten sonra kişi egemenliği yok olmamakla beraber niteliği değişmiştir. Osmanlıdaki merkezileşmiş kişi egemenliği partilerdeki kişi egemenliğine dönüşmüştür. Türk toplumunda politik alanda sınıflaşmanın, yani sınıf yapısının yerine kişi egemenliğinin geçerli olması, kişisel egemenlik peşinde koşan, başkalarının yaptığını kendisini de yapabileceğine inanan kişilerin çokluğu nedeniyle politikada ve ideolojik alanlarda bölünme ve gruplaşmaları arttırmıştır². Politik kişi egemenliği beraberinde bağımlı kişilik yapısını getirmektedir. Bağımlı kişilik yapısında kontrol odağı bireyin kendisi değil bir üst otoritedir. Bu üst otorite, kontrol odağı olduğundan gücünü kaybetmek istemez ve kendine bağımlı insanlar ve yeni güç pozisyonları meydana getirir. Ayrıca söz konusu kişi egemenliği çalışma ve

¹ Kamil Yılmaz, "Denetlenemeyen Siyasi Elitler, Enflasyonun Ekonomi Politik Analizi", **Görüş**, TÜSİAD, İstanbul, Mart 2003, s. 68.

² Hüsnü Erkan, Canan Erkan, **Kültür Politikamızda Yeni Boyutlar, Türkiye'nin Geleceğe Yönelik Kültür Değerleri ve Politikaları**, TC Kültür Bakanlığı, Ankara, 1998, ss. 107-109.

başarı ilkesi yerine ilişki ilkesinin ön plana çıkmasına neden olur¹. Politik lidere bağımlı kişiler, lider tarafından daha üst pozisyonlara getirilir. Politik kişi egemenliği bir yandan karar alma aşamalarında katılımcılığı engelleyerek, diğer yandan eleştirilere kapalı tutumuyla parti içi demokrasinin gelişmesini engellemektedir. Ayrıca mevcut yapı partilerde yeni yönetim kadrolarının yetiştirilmesini ve başarısızlık durumunda bir başka ifadeyle seçimlerden yenilgiyle çıkılması durumunda parti liderlerinin değişimini önlemektedir.

Parti içi demokrasi, parti içi iktidarın ne ölçüde dağılmış veya bir merkezde toplanmış olduğunu ifade etmektedir. Türkiye'deki partilerin çoğunda parti içi demokrasinin olduğu söylenemez². Bu durum bir yandan partilerin çıkar aracı olarak kullanılmalarına; parti ve adaylık desteği karşılığında kamu imkanlarının çıkarlar doğrultusunda dağıtımına, diğer yandan politik yozlaşmanın ortaya çıkmasına neden olmaktadır³.

Politik kişi egemenliği, bir yandan politik parçalanmaya neden olurken, diğer yandan yine liderlerin egemen gücünden vazgeçmemeleri nedeniyle parti birleşmelerini engellemektedir. Bu durum uzlaşma kültürünün gelişmesini önlemekte politik alanda çatışmaları artırmaktadır. Türkiye'de partiler arasında yaşanan rekabeti aşan politik çatışmalar toplumdaki bölünmeleri ortaya çıkaran ve belirginleştiren eğilimlerin toplumsal kültürü dinci-laik, ilerici-gerici, kırlı-kentli, ve sağcı-solcu gibi kutuplaşmalara götürmektedir⁴. Söz konusu çatışmalar bir yandan politik istikrarsızlığa ve askeri müdahalelere neden olurken diğer yandan ülke için daha önemli sorunların göz ardı edilmesine, uygulanan ekonomi politikalarının uygulanması gereken ekonomi politikalarından uzaklaşmasına dolayısıyla ekonomik sorunların ortaya çıkmasına ve/veya büyümesine neden olmaktadır.

Türkiye'de politik sisteme ilişkin şekli çerçeveyi oluşturan yasal-kurumsal düzenlemelerin demokrasi açısından önemli ölçüde geçerli olduğu, ancak getirilen sistemin gerek işleyişinde gerekse işleyişe uygun davranış kalıplarının gelişmesinde

¹ Hüsnü Erkan, Canan Erkan, **Kültür Politikamızda Yeni Boyutlar, Türkiye'nin Geleceğe Yönelik Kültür Değerleri ve Politikaları**, a.g.e., ss. 180-189.

² Ali Yaşar Sarıbay, **Türkiye'de Demokrasi ve Politik Partiler**, Alfa Yayınları, İstanbul, 2001, s. 95

³ Suavi Tuncay, **Parti İçi Demokrasi ve Türkiye**, Gündoğan Yayınları, Ankara, 1996, Ankara, ss. 223-226.

⁴ Tülay Özüerman, "Türkiye'nin Sosyal ve Siyasal Gelişme Seyri İçinde Siyasal Partiler", **DEÜ İİBF Dergisi**, Cilt: 11, Sayı: 1, İzmir, 1996, s. 41.

yetersiz kaldığı görülmektedir. Seçimler demokrasinin temel unsuru olarak aksamadan yerine getirilmektedir. Bununla birlikte gerek politik kişi egemenliği gerekse parti içi demokrasinin yetersizliği nedeniyle egemen pozisyonduklarının seçilmesi, seçimlerden beklenen yenilenme işlevini yerine getirmekte yetersiz kalmaktadır. Sonuç olarak da Türk demokrasisi şekli ve seçimlik demokrasi olarak ortaya çıkmaktadır¹. Burada belirtilmesi gereken bir önemli nokta, seçimlerin aksamadan yerine getirilmesi ile birlikte 1980 yılına kadar dört yılda bir yapılmakta olan seçimlerin 1982 Anayasası ile 5 yılda bir yapılması kuralı getirilmesine rağmen 1983-2007 döneminde hiçbir meclisin Anayasada belirlenen süreyi tamamlayamamasıdır. 1983 yılından sonra seçimler yaklaşık olarak ortalama dört yıl içerisinde yenilenmiştir. Bu durumun tek istisnası 2002 yılında kurulan meclisin 5 yıllık ömrünü yaklaşık olarak tamamlamasıdır.

Türkiye’ de kurulan hükümetlerin yapısı incelendiğinde özellikle dikkati çeken noktalar koalisyon hükümetlerinin çokluğu ve hükümet ömürlerinin kısalığıdır. 1950-2007 döneminde 14 genel seçim yapılmış, 13’ü koalisyon hükümeti olmak üzere, 41 hükümet kurulmuş ve hükümet süreleri yaklaşık 1,14 yıl olarak gerçekleşmiştir. Kurulan koalisyon hükümetlerinin yedisi 1991 yılından sonra kurulmuştur². Koalisyon hükümetlerinin sayısındaki fazlalık oy ticaretinin de Türkiye’de belirgin bir şekilde yoğunlaşmasına neden olmaktadır. Oy ticareti çoğunlukla partiler arası milletvekili transferi şeklinde gerçekleşmektedir. Söz konusu transferler, bakanlık veya belli bir çıkar karşılığında olmaktadır. Özellikle koalisyon hükümetleri kurulurken, güven oylaması yapılırken ve bütçe oylamaları sırasında milletvekili transferi gündeme gelmektedir. Milletvekilleri partilerinden ayrılarak koalisyon hükümeti kurmak isteyen partilere geçmişlerdir³.

Son çeyrek asırda yaşanan ekonomik sorunlar, rüşvet ve yolsuzluk haberleri ile artan adaletsizlik hisleri, geleneksel politik partilerin duyarsızlığı, seçmeni genel olarak politikadan ve özel olarak da merkezdeki politik partilerden uzaklaştırmış, bu durum uç partilerin oylarında son yıllarda görülen ani yükselişe neden olmuştur. Söz konusu partiler, koalisyon hükümetlerinde görev alma imkanını yakalamışlardır.

¹ Hüsnü Erkan, **Bilgi Uygarlığı İçin Yeniden Yapılanma**, İmge Kitabevi, Ankara, 2000, ss. 226-230.

² Ayrıntılı bilgi için bkz. TBMM, **Türkiye Cumhuriyeti Hükümetleri**, <http://www.tbmm.gov.tr/hukümetler.htm>, (25.05.2007).

³ Orhan Şener, **a.g.e.**, s. 176.

Koalisyon hükümetlerinde bulunma şansını yakalayan bu partiler, politika yakınsama modelinin öngördüğü şekilde kendi ideolojilerinden merkeze doğru kayma eğilimine girmişlerdir. Özellikle laiklik karşıtı söylemleri ile öne çıkan Refah Partisi ile Adalet ve Kalkınma Partisi iktidarları söz konusu söylemleri nedeniyle iki askeri müdahaleye neden olmuştur. Adalet ve Kalkınma Partisi söz konusu görüntüsünden kurtulmak için sürekli olarak merkez partisi olduğunu öne çıkarmaya çalışmış, 2007 seçimlerinin arifesinde de milletvekili adaylarını belirlerken bu konuyu dikkate alarak milletvekili adaylarını belirledikleri parti yetkililerince ifade edilmiştir.

2.1.3. MERKEZ BANKASI VE DAVRANIŞ MOTİFLERİ

Merkez bankası bir ekonomide para ve sermaye piyasalarını düzenleyen temel karar birimidir. Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası (TCMB) 1929 Buhranı sonrasında 11 Haziran 1930 tarihinde 1715 Sayılı Kanun ile kurulmuştur. Bankaya bu kanunla ıskonto fiyatını tespit etmek, para piyasasını ve tedavülünü düzenlemek, hazine işlemlerini yapmak ve hükümetle birlikte Türk evrakı nakdiyesinin müstakbel istikrarına matuf tüm tedbirleri almak görevleri verilmiştir. Ayrıca Hazine İşlemleri de TCMB tarafından yürütülmeye başlanmıştır¹. Ancak kuruluş kanununda Hazineye kısa vadeli avans vermesi öngörülmemiştir. Kısa vadeli Avans hesabı 1938 yılında oluşturulmuş, ilk kez II. Dünya Savaşı koşulları gereğince 1942 yılında altın karşılığında olmak üzere kullanılmıştır. Çok partili dönemle birlikte Hazine, söz konusu hesabı politik çıkarlar doğrultusunda kullanmaya başlamış bu dönemde tarım sektörüne verilen sübvansiyonlar Merkez Bankasından borçlanılarak verilmeye başlanmış ve Türkiye ciddi boyutlardaki enflasyon ile ilk kez bu dönemler de tanışmıştır².

1715 Sayılı Kanun, günün ve planlı ekonominin koşullarına göre düzenlenmiş olan 1211 Sayılı Kanunun 1970 yılında yürürlüğe girmesi ile kalkmıştır. Bu Kanuna göre bankanın temel görevleri para ve kredi politikasını yürütmek, paranın değerini korumak, para basmak ve bankalara kredi vermektir. Ayrıca Kanununun 40. maddesine göre Banka ekonomik amaç ve hedeflerin sağlanmasına yardımcı olacak şekilde kredilerin hacim, nitelik, mahiyet ve temin koşullarını düzenlemek ve kredi sistemi

¹ İsmail Aktürk, **Hazine İşlemleri**, Aklıselim Ofset, İzmir, 1991, s. 14.

² Mağfi Eğilmez, Ercan Kumcu, **Ekonomi Politikası Teori ve Türkiye Uygulaması**, Om Yayınevi, 4. Baskı, İstanbul, 2003, s. 45.

içinde genel likidite ihtiyacını karşılamakla görevlendirilmiştir. Ancak TCMB'nin verdiği kredilerin önemli bir kısmını Hazineye açılan kısa vadeli avanslar oluşturmuştur¹.

1211 Sayılı Kanunda, merkez bankacılığı konusunda başta Avrupa Birliği normları olmak üzere, dünyada meydana gelen gelişmeler çerçevesinde zaman içinde çeşitli değişiklikler yapılmıştır. Bu değişikliklerin en önemlileri;

- 1983 yılında yapılan değişiklik ile Bankaya açık piyasa işlemleri yapmak, mevduat vade ve türleri ile mevduatta vade müddetlerini ve bunların yürürlük zamanlarını belirlemek, milli para ile altın ve yabancı paralar arasındaki değişimi, hükümetçe belirlenecek esaslar çerçevesinde tayin etmek, hükümetçe alınacak kararlar çerçevesinde altın ve döviz rezervlerini ülkenin ekonomik menfaatlerine uygun şekilde yönetmek, hükümetçe alınacak kararlar çerçevesinde borsada döviz ve kıymetli madenler üzerinde işlem yapmak ve Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu'nu idare ve temsil etme görevleri verilmiştir.
- 1986 yılında yapılan değişiklikle Merkez Bankası'nın para ve kur politikasını fiyat istikrarını sağlayacak şekilde yürüteceği ilk kez belirtilmiştir.
- 1990 yılında yapılan değişiklikle Merkez Bankası Başkanı'nın Bakanlar Kurulunca beş yıllığına atanması benimsenmiştir.
- 1994 yılında yapılan değişiklikle Merkez Bankası'nın Hazine ile kamu kurum ve kuruluşlarına açmış olduğu avans miktarı sınırlandırılmıştır².

Kasım 2000 ve Şubat 2001 Krizleri sonrasında uygulamaya konulan Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı çerçevesinde Mayıs 2001'de TCMB'nin statüsünde önemli bir değişiklik olmuştur. Bu dönemin önemli özelliği, TCMB'nin temel amacını fiyat istikrarı olarak belirleyen ve TCMB'ye araç bağımsızlığını sağlayan yeni TCMB Kanununun kabul edilmesidir. Bu bağlamda yeni yasa ile TCMB, Hazine'ye kredi açma ve avans verme uygulamasına son vermiştir. Ayrıca fiyat

¹ İsmail Aktürk, **a.g.e.**, ss. 71-72.

² TCMB, **2001 Yıllık Rapor**, Ankara, 2002, s. 111.

istikrarının gerçekleştirilmesinde etkinliğin sağlanması amacıyla Para Politikası Kurulu oluşturulmuştur.

Bu son değişikliklerle beraber TCMB'nin temel amacının fiyat istikrarını sağlamak olduğu, Banka'nın para politikasının belirlenmesiyle uygulanmasında tek yetkili ve sorumlu olduğu hükme bağlanarak TCMB'ye araç bağımsızlığı sağlanmıştır. Banka araç bağımsızlığını kazanırken enflasyon hedefini Hükümetle birlikte belirleme görev ve yetkisiyle donatılmıştır. Böylece TCMB'nin para politikası uygulamalarında politik etkilerden uzaklaştırılması sağlanmaya çalışılmıştır.

2.1.4. DEVLET PLANLAMA TEŞKİLATI VE DAVRANIŞ MOTİFLERİ

1960 sonrasında Türkiye'de ekonomik, sosyal ve kültürel kalkınmanın hızlandırılması, uygulanan politikalar arasında uyumun ve koordinasyonun sağlanması, toplumsal ve kültürel dönüşümün uyumlu bir şekilde yönlendirilmesi ve ekonomiye rasyonel kamu müdahalesinin temini amacıyla Kalkınma Planlarının hazırlanması fikri benimsenmiş, 1961 Anayasası ile ekonomik, sosyal ve kültürel kalkınmayı demokratik yollarla gerçekleştirmek için Kalkınma Planlarının hazırlanması hükme bağlanmıştır. Bu amaçlar doğrultusunda 30 Eylül 1960 tarihinde Devlet Planlama Teşkilatı (DPT) kurulmuştur. DPT'nin görevi; ekonomik, sosyal, ve kültürel politikaların ve hedeflerin belirlenmesinde ve ekonomi politikasının ilgilendiren faaliyetlerin koordinasyonunda hükümete yardımcı olmak ve danışmanlık yapmaktır. 1980 Askeri Müdahalesi'nden sonra yapılan 1982 Anayasası da planlı kalkınmayı ve planların devlet tarafından hazırlanmasını hükme bağlamıştır¹.

1980'lerden sonra piyasa ekonomisinin giderek önem kazanmasıyla birlikte planlama kavramı da önemini yitirmeye başlamış, Neo liberal politikalar çerçevesinde yapılan özelleştirmeler, devletin üretimden çekilmesi ve küçülmesi bu süreci hızlandırmıştır. Neo liberal politikalar Türkiye'de de etkisini göstermiş ve Türkiye de bu sürece uyum sağlamıştır. Böylece DPT ve planlama yaklaşımı giderek önemini yitirmiştir. Anayasal bir kurum olma durumunu koruyan DPT, anayasa ve

¹ DPT, **Devlet Planlama Teşkilatı**, <http://www.dpt.gov.tr/must/tarihce.asp>, (04.06.2007).

yasalar gereği beş yıllık kalkınma planlarını hazırlamaya devam etmekle birlikte uygulamada daha çok bir danışman kurum olarak çalışır hale gelmiştir¹.

2.1.5. BÜROKRASİ VE DAVRANIŞ MOTİFLERİ

Türk toplumunda başarı ilkesi yerine ilişkiler sisteminin geçerli olması bürokratik sürece de yansımaktadır. Türkiye’de kayırmacılık ve partizanlık bürokrasi alanında yoğun bir şekilde görülmekte; hükümete yakın kişiler bürokrat olarak atanmaktadır. Günümüz modern bürokrasisini oluşturan yapının temelleri Tanzimat döneminde atılmıştır. Bu dönem bürokrasinin politik iktidara karşı güç elde etme sürecinin başlangıcını oluşturmuştur. Tanzimat döneminde günümüz parlamenter rejiminin temellerini oluşturacak olan, üyelerinin bürokrat sınıfından oluştuğu meclisler ortaya çıkmıştır. Tek Parti döneminde de meclis üyelerinin çoğunluğu asker ve sivil bürokratlardan oluşmuştur ve politik kadrolarla bürokrasinin iç içe geçtiği bürokrasinin egemen olduğu bir sistem var olmuştur. Çok partili döneme geçiş ile birlikte iktidara gelmek seçimle olduğu için politik kurumlarda, Mecliste ve iktidarda bürokrasinin gücü azalmıştır².

Çok partili dönemde iktidara gelen partiler, bürokratları yönetsel ve yasal kurallara bağlı kalmaksızın kendi amaç ve çıkarları doğrultusunda bir araç olarak kullanmak istemişlerdir. Bu açıdan tek parti dönemi ile çok partili dönemin farkı, rollerin tersine dönmesidir. İlk dönemde bürokrat egemenliği altında bir yönetim-politika bütünleşmesi varken, çok partili dönemde egemenlik seçilmişlere geçmiş, bütünlük onların egemenliği altında gerçekleşmiştir³. Bununla birlikte iradi açıdan zayıf koalisyon hükümetlerinin iktidarda olduğu dönemlerde bürokrasi gücünü arttırmaya çalışmıştır⁴.

Üst düzey bürokratlarla politikacıların bütünleşmesi iki yönlü işleyen bir kanaldan oluşmaktadır. İktidarda bulunan ya da iktidara gelmeye aday bir partinin politikacıları görevde bulunan bürokratları ödül ve ceza yöntemlerini kullanarak

¹ Mağfi Eğilmez, Ercan Kumcu, **a.g.e.**, ss. 49-50.

² Muhittin Tataroğlu, “Parlamenter ve Başkanlık Sistemlerinde Siyasi İktidar ve Bürokrasi İlişkileri ve Türkiye Açısından Bir Değerlendirme”, **Yönetim ve Ekonomi**, Cilt: 11, Sayı: 1, Celal Bayar Üniversitesi, İİBF, Manisa, 2006, ss. 109-110.

³ Ziya Çoker, “Kamu Yöneticilerinde Bulunması Gereken Nitelikler ve Bu Niteliklere Uygun Kamu Yönetimi Eğitimi”, **Türk İdare Dergisi**, Sayı: 446, Ankara, 2005, s. 12.

⁴ Muhittin Tataroğlu, “Cumhuriyetten Günümüze Türk Bürokrasisi”, **Dünden Bugüne Türkiye’nin Toplumsal Yapısı**, Edt. Memet Zencirkıran, Nova Basın Yayın, Ankara, 2006, s. 306

kendi amaçları doğrultusunda etkilemeye çalışmaktadır. Bürokratların iyi çalışmasından çok, çıkarları engellemeyecek ya da çıkarlara uygun bir şekilde görevini yerine getirmesi önemlidir. Buna uyanlar daha iyi ve üst makama getirilerek ödüllendirilirken uymayanlar yer ve makam değiştirilerek cezalandırılırlar. Diğer yandan, politikacılara kendiliğinden yanaşan ve hizmet sunan ve politikacıların amaçlarına hizmet ederek amaçlarına ulaşmak isteyen bürokratlar da bulunmaktadır¹. Söz konusu karşılıklı ilişki milletvekili adaylarının belirlenmesinde de yaşanmaktadır. Bir yandan milletvekili aday olmak isteyen bürokratlar iktidar partilerinin çıkarları doğrultusunda görevlerini yerine getirirken diğer yandan parti liderleri kendilerine yakın buldukları bürokratları milletvekili aday yapmaktadır. Türkiye’de üst düzey bürokratların atanmasında genelde temel devlet memuru olma kriterlerinden başka kriterler aranmamaktadır. Bu nedenle de kimi çok önemli üst düzey kadrolar, kadronun gerektirdiği niteliklere sahip olmayan kişilerce doldurulabilmektedir². Tüm bunlar bürokratik yapının siyasallaşmasına neden olmaktadır.

Türkiye’de politik alanda etkili olan bir başka aktör ise askeri bürokrasi, yani Türk Silahlı Kuvvetleri (TSK)’dir. Ancak bu etki politikaya aktif katılım veya partizanca politikalar izlenmesi şeklinde değildir. Politikaya katılım, anayasanın ve yasaların kendilerine verdiği ulusal görevleri gerektiğinde yerine getirmek şeklindedir³. Bu yasal çerçeveye göre TSK, ülkenin bölünmez bütünlüğüne ve ulusun birlik ve beraberliğine göz dikmiş her türlü (iç ve dış) düşmana karşı savaşım vermekle yükümlüdür. Aslında Türk toplumunun kültürel ve toplumsal değerleri incelendiğinde bu yükümlülüğün tüm tarihsel süreç içinde var olduğu görülür. Türk toplum geleneği içinde merkezi yönetimin ana unsurlarından biri olan ordu, Türk politik yaşamında etkin bir politik güç olarak var olagelmiştir. Geçmişte belirgin bir sınıflı toplum yapısının olmayışı ve devletin temelinde, onu koruyan bir sınıfın yokluğu merkezi güç olan orduya devleti iç ve dış tehlikelere karşı koruma ve kollama görevi yüklemiştir. Bu gelenek günümüzde de sürmekte, sivil örgütlenmelerin kurumsallaşma yetersizliği ve yaşanan güncel sorunlara çözüm

¹ Ziya Çoker, **a.g.m.**, s. 12.

² Turgay Ergun, **a.g.e.**, s. 299.

³ Ali Arslan, “Ideology, Religion and the Army in Turkey (Türkiye’de Ordu, Din ve İdeoloji)”, **International Journal of Human Sciences**, s.7.

<http://www.insanbilimleri.com/ojs/index.php/uib/article/viewFile/66/64>, (24.4.2007).

bulmadaki aczi nedeniyle doğan boşluğun daha kurumsallaşmış olan ordu tarafından doldurulması zaman zaman gündeme gelmektedir¹. Türk Savunma sisteminin hiyerarşik yapısı içinde Milli Savunma Bakanlığı en üst makam olarak görünse de bu bakanlığın işlevi ordu ile hükümet arasında koordinasyonu ve işbirliğini sağlamaktır. Geleneksel olarak partiler üstü bir politika izleyen TSK kendini hükümete değil, devlete ve devletin en üst makamı olan cumhurbaşkanlığına karşı sorumlu hissetmektedir².

TSK, politik alan üzerinde oldukça etkili bir kurumdur. Nitekim, TSK'nın merkezileşmesi yani tüm komutanlıkların tek bir genelkurmay çatısı altında olması ayrıca özerkleşmesi; bir başka ifadeyle Yüksek Askeri Şura yönetimiyle sivil iktidarların denetimi dışında kalması diğer yandan AB sürecinde içindeki etkinliği azalsa da MGK aracılığı ile politik alanda sürekli etkin olma imkanını sağlaması ve hukuki bir düzenlemeyle etkinliğinin sistem ve anayasa içine alınması ordunun politika üzerinde önemli bir ağırlığa sahip olduğunun en önemli göstergeleridir.

2.1.6. BAĞIMSIZ DÜZENLEYİCİ KURUMLAR VE DAVRANIŞ MOTİFLERİ

Türkiye idare yapısı içinde ilk kurulan BDK, 1959 yılında kurulan Sigorta Murakabe Kurulu olup, özel sigorta şirketlerini denetlemekle görevli bir kuruluştur. 21/12/1959 tarih ve 7397 sayılı Kanuna göre kurulan ve ayrı bir tüzel kişiliği ve bütçesi olan, gözetim ve denetim işlevlerini bir arada üstlenmiş olan Sigorta Murakabe Kurulu, 510 sayılı KHK ile 1993 yılında Hazine Müsteşarlığı bünyesine alınarak Sigorta Denetleme Kurulu adıyla sadece bir teftiş birimi haline getirilmiştir. Diğer bir deyişle, BDDK kurulmadan önce Hazine Müsteşarlığı bünyesinde bankacılık sektörünün düzenlenmesi ve denetlenmesine ilişkin oluşturulan yapı, sigortacılık sektörü için de aynen benimsenmiştir. Sektörün düzenlenmesi görevi Hazine Müsteşarlığı bünyesinde Sigortacılık Genel Müdürlüğüne, denetimi işlevi ise Sigorta Denetleme Kurulu'na verilmiştir³.

¹ Hüsnü Erkan, Canan Erkan, **Kültür Politikamızda Yeni Boyutlar, Türkiye'nin Geleceğe Yönelik Kültür Değerleri ve Politikaları**, a.g.e., s. 141.

² Ali Arslan, **a.g.m.**, s. 7.

³ TÜSİAD, **Bağımsız Düzenleyici Kurumlar ve Türkiye Uygulaması**, İstanbul, 2002, s. 153.

Önce ABD kurulan ve çeşitli sektörlerin düzenlenmesinde önemli rol oynayan “Bağımsız Düzenleyici Kurumlar” özellikle 1980’lerin başından itibaren AB’de de kurulmaya başlamıştır. AB’nin de bir parçası olduğu küresel alanda yaşanan bu değişim Türkiye’nin idari yapısında da önemli değişikliklere yol açmıştır. Türkiye de liberalize edilen sektörlerde mülkiyetin, politika geliştirilmesinin ve düzenlemelerin rutin olarak gözden geçirilmesi işlevlerinin birbirlerinden ayrılması stratejisinin bir parçası olarak, giderek artan biçimde “bağımsız düzenleyici kurumlar” kurma yoluna gitmiştir. Türkiye’deki bağımsız düzenleyici kurumların kurulmasında ve düzenleyici reform çalışmalarının hızlanmasında AB süreci çok önemli bir itici güç olmuştur¹. Bu çerçevede Türkiye’deki düzenleyici reform çalışmaları her ne kadar dünya ekonomisinde yaşanan değişimden ve yeni yönetim anlayışından etkilenmiş olsa da özellikle katılım öncesi süreçte, AB müktesebatının uygulanması için gerekli idari kapasitenin oluşturulması doğrultusunda kaydedilen gelişmeler reformların gündemini şekillendirmektedir². Burada örnek olarak Rekabet Kurumunun kurulması verilebilir. Rekabet Kurumunun oluşturulmasında en önemli etken; AB’ni kuran Roma Antlaşmasının önemli bir aşaması olan “gümrük birliği”ni gerçekleştirmek için hazırlanmış olan Avrupa Gümrük Birliği Anlaşması’nın imzalanabilmesi için taraf ülkelerin rekabet ortamını bozmaya yönelik oluşumları giderici yapısal değişimleri istemiş olmasıdır. Türkiye ile AB arasında kurulmuş olan Gümrük Birliği Anlaşması gereğince taraflar rekabet politikalarını ve rekabet hukuklarını birbirleriyle uyumlu hale getirmişlerdir³. Bu karar çerçevesinde de Rekabet Kurulu oluşturulmuştur.

Türkiye’de yaşanan politik süreç de BDK’ların kurulmasında ve gelişiminde önemli bir etken olmuştur. Özellikle 1990’lı yıllarda sık sık değişen koalisyon hükümetleri, patronaj, adam kayırmacılık, rant kollama ve başarı göstergesi olarak liyakat ilkesi yerine kişisel ilişkilerin geçerli olması gibi nedenlerle politik yozlaşmanın giderek artması BDK’ların kurulmasına ortam ve destek sağlamıştır⁴.

¹ Selim Şanlısoy, Abdülvahap Özcan, “Türkiye’de Bağımsız Düzenleyici Kurumların Bağımsızlığı,” **Siyasa**, ESİAD, Yıl:2, Sayı:3-4, İzmir, Bahar- Güz, 2006, s. 114.

² Elif Kurşunlu, **Avrupa Birliği Müktesebatının Uygulanması Çerçevesinde İdari Kapasite**, AB Genel Sekreterliği, Ankara, 2004, ss. 49-50.

³ Deniz Yıldızoğlu, **Türkiye’nin Avrupa Topluluğu Rekabet Politikası Alanında Muhtemel Müzakere Süreci İçin Uyum Durumu, Bu Alanda İzlenen Politikalar**, Avrupa Birliği Genel Sekreterliği, Ankara, 2004, s. 24.

⁴ TÜSİAD, **Bağımsız Düzenleyici Kurumlar ve Türkiye Uygulaması**, a.g.e., s. 62.

Çünkü BDK'ların kurulmasıyla, söz konusu kurumların ilgi alanları politik alandan soyutlanmıştır.

Türkiye'de BDK'ların kurulmasında bir başka etken IMF'in baskılarıdır. IMF ile yapılan stand by anlaşmalarında yapısal uyum politikaları çerçevesinde yapısal uyum kriteri olarak BDK'ların kurulmasına yönelik kriterler konulmuş ve çeşitli niyet mektuplarında bunların kurulmasına ilişkin gelişmeler IMF'ye sunulmuştur. Söz konusu duruma aşağıdaki örnekler verilebilir.

- 1999 yılındaki niyet mektubunda Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu (BDDK)'nın bağımsızlık ve şeffaflığı artırmaya yönelik kanununun bir an önce çıkartılacağı belirtilmiştir.
- 1999 yılındaki niyet mektubunda Telekomünikasyon Kurumunun (TK) kurulması ile ilgili kanunun Parlamento komisyonundan geçeceği belirtilmiştir.
- Enerji Piyasası Düzenleme Kurumu (EPDK) ile ilgili kanunun 2000 yılında meclisten geçmesi, 1999 yılında IMF ile imzalanan stand-by anlaşmasında şart koşulmuştur.
- 2000 yılında IMF'ye sunulan niyet mektubunda Şeker Kanunu'nun 15 Mart 2001 tarihine kadar onaylanacağı belirtilmiştir.
- 2000 tarihli niyet mektubunda tütün destekleme alımlarının kaldırılacağı, ve Tütün Kanunu'nun 2001 Ocak ayının sonuna kadar çıkartılacağı belirtilmiştir.

Türkiye'de şu an faaliyette dokuz adet bağımsız düzenleyici kurum bulunmaktadır. Aşağıda bu kurumların amaçları kısaca açıklanmaktadır¹.

Sermaye Piyasası Kurulu (SPK): 1981 yılında 2499 sayılı Sermaye Piyasası Kanunu ile kurulan SPK'nın yapısında kurul kurum ayrımı bulunmamaktadır. Kurul'un temel görevi; sermaye piyasasının güven açıklık ve kararlılık içinde

¹ Söz konusu kurumlara ilişkin ayrıntılı bilgiye ilgili kurumların web adreslerinden ulaşılabilir.

çalışmasını ve tasarruf sahiplerinin yani yatırımcıların hak ve yararlarının korunmasını sağlamaktır¹.

Rekabet Kurumu (RK): 1994/4054 sayılı kanun ile kurulan RK, mal ve hizmet piyasalarındaki rekabeti engelleyici, bozucu veya kısıtlayıcı anlaşma, karar ve uygulamaları ve piyasaya hakim olan teşebbüslerin bu hakimiyetlerini kötüye kullanmalarını önlemek, bunun için gerekli düzenlemeleri yaparak, rekabetin korunmasını sağlamak, birleşme ve devralmaları kontrol etmek amacıyla oluşturulmuştur².

Radyo ve Televizyon Üst Kurulu (RTÜK): 1983 yılında 2954 sayılı Türkiye Radyo ve Televizyon Kanunu ile radyo ve televizyon yayınlarının düzenlenmesine Radyo ve Televizyon Yüksek Kurulunun ve Türkiye Radyo-Televizyon Kurumunun kuruluş, görev yetki ve sorumluluklarına ilişkin esas ve usuller belirlenmiştir. Bu amaçla; Radyo ve Televizyon yayınlarının düzenlenmesi ile yurt içine ve yurt dışına yayın yapılması, Devletin tekelinde, Türkiye Radyo ve Televizyon Kurumu'na verilmiştir Söz konusu kanunda belirtilen esaslara uygun yayın yapmak şartıyla bazı devlet kurumlarının ikaz ve duyuru amacıyla radyo istasyonu kurmaları, sürekli ve kesintili radyo yayını yapmaları, kamu kurum ve kuruluşlarıyla gerçek ve özel hukuk tüzel kişilerinin kapalı devre televizyon sistemi kurmaları ve işletmeleri Radyo ve Televizyon Yüksek Kurulunun gözetimine, denetimine ve iznine bırakılmıştır. Ancak, teknolojik gelişmeler ve iletişim alanına giren yeni girişimcilerle, özel radyo ve televizyonların yurt içine yönelik yayınları 1990'lı yıllarda bu alanın yeniden düzenlenmesini zorunlu hale getirmiştir. Bu nedenle 1994 yılında, radyo ve televizyon yayınlarının düzenlenmesini ve bu alanı düzenleyecek Radyo ve Televizyon Üst Kurulunun kurulmasını sağlayan 3984 Sayılı Kanunla devlet tekeli kaldırılarak, her türlü teknik, usul ve araçlarla ve her ne isim altında olursa olsun elektromanyetik dalga ve diğer yollarla yurt içinde ve dışında yapılan radyo ve televizyon yayınları ile ilgili iletişim alanı genişletilmiş ve kapsamı belirlenmiştir³.

¹ SPK, **Sermaye Piyasası Kurulu**, <http://www.spk.gov.tr>, (25.06.2006).

² RK, **Rekabet Kurumu**, <http://www.rk.gov.tr>, (25.06.2006).

³ RTÜK, **Radyo ve Televizyon Üst Kurulu**, <http://www.rtuk.gov.tr/rtuk.htm>, (25.06.2006).

Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu (BDDK): Kurum 1999/4389 sayılı kanun ile tasarruf sahiplerinin hak ve menfaatlerini korumak, mali piyasalarda güven ve istikrarı ve ekonomik kalkınmanın gereklerini de dikkate alarak kredi sisteminin etkin bir şekilde çalışmasını sağlamak üzere bankaların kuruluş, yönetim, çalışma, devir, birleşme, tasfiye ve denetlenmelerine ilişkin esasları düzenlemek amacıyla kurulmuştur¹.

Telekomünikasyon Kurumu (TK): Kurum, Türkiye'nin ilk sektörel düzenleyici kurumudur². 2000/4502 sayılı kanun ile kurulan kurum, telekomünikasyon sektöründe adil ve serbest rekabete dayalı dinamik ve güçlü bir piyasa oluşturmak, sektör ile ilgili politikalara katkı sağlamak, tüketici haklarının korunmasını sağlayıcı tedbirleri almak, frekans ve numara gibi kıt kaynakların planlanarak, etkin ve verimli kullanımını sağlamak amacını taşımaktadır. Katma değerli hizmetler için tam rekabetin sağlanması ve şeffaf bir lisanslama rejiminin oluşturulmasının yanında, Kanun; Türk Telekomünikasyon A.Ş.'nin tekel süresini de belirlemekte ve fiyatlandırma ve arabağlantı gibi ana konularda açık hükümler içererek Türk Telekom'un ticari bağımsızlığını sağlamaktadır. Telekomünikasyon Kurumu'nun temel amacı sektörde tam serbestleşmenin sağlanmasıdır. Kurum serbestleştirme sürecinde düzenleme ağırlıklı bir işlev görürken; serbestleşme sonucunda düzenleme işlevini asgariye indirecek, ancak sektörde sürdürülebilir rekabet ortamının tesis edilmesi amacıyla etkin bir şekilde denetleme ve hakemlik görevlerini devam ettirecektir.

Enerji Piyasası Düzenleme Kurumu (EPDK): 4628 sayılı Yasa ile kurulmuş, daha sonra 4646 sayılı Doğal Gaz Piyasası Kanunu ile de Enerji Piyasası Düzenleme Kurumu adını almıştır. Kuruma, 5015 Sayılı Petrol Piyasası Kanunu ile petrol piyasasını, 5307 Sayılı Sıvılaştırılmış Petrol Gazları (LPG) Piyasası Kanunu ile de sıvılaştırılmış petrol gazları piyasasını düzenleme ve denetleme görevleri verilmiştir. Enerji Piyasası Düzenleme Kurulu 19.11.2001 tarihinde görevine başlamıştır. Bu Kanunların amacı; elektriğin, doğal gazın, petrolün ve LPG'nin yeterli, kaliteli, sürekli, düşük maliyetli ve çevreyle uyumlu bir şekilde

¹ BDDK, **Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu**, <http://www.bddk.gov.tr>, (25.06.2006).

² TK, **Telekomünikasyon Kurumu**, http://www.tk.gov.tr/Kurum_Hakkinda/Kurulus.htm, (25.06.2006).

tüketicilerin kullanımına sunulması için, rekabet ortamında özel hukuk hükümlerine göre faaliyet gösterebilecek, mali açıdan güçlü, istikrarlı ve şeffaf bir enerji piyasasının oluşturulması ve bu piyasada bağımsız bir düzenleme ve denetimin sağlanmasıdır¹.

Şeker Kurumu (ŞK): Kurum, 2001/4634 sayılı kanun ile şeker rejimini, şeker üretimindeki usul ve esaslar ile fiyatlandırma, pazarlama şart ve yöntemlerini düzenlemek amacıyla oluşturulmuştur². 31 Aralık 2004 tarihinde yayınlanan Bakanlar Kurulu Kararı ile, şeker sektöründe düzenleme, denetleme ve uygulama yapmak üzere 4634 sayılı Şeker Kanunu ile kurulan Şeker Kurumu kapatılmış, ancak Şeker-İş Sendikası tarafından Danıştay'da açılan dava ile yürütmenin durdurulmasına karar verilmiştir³.

Tütün, Tütün Mamulleri ve Alkollü İçkiler Piyasası Düzenleme Kurumu (TAPDK): 09.01.2002 tarih ve 24635 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan 4733 sayılı Kanun ve diğer Kanunlarla Kuruma verilen görevleri yerine getirmek ve yetkileri kullanmak üzere kamu tüzel kişiliğine haiz, idari ve mali özerkliğe sahip olarak kurulmuştur. Bu Kanunun amacı; Tütün, Tütün Mamulleri, Tuz ve Alkol İşletmeleri Genel Müdürlüğünün yeniden yapılandırılması ile Tütün, Tütün Mamulleri ve Alkollü İçkiler Piyasası Düzenleme Kurumunun kurulmasına, bu Kurumun görev ve yetkilerinin düzenlenmesine ve tütün ve tütün mamullerinin Türkiye'de üretimine, iç ve dış alım ve satımına ilişkin usul ve esasları düzenlemektir⁴.

Kamu İhale Kurulu (KİK): 2002/4734 sayılı kanun ile kamu hukukuna tabi olan veya kamının denetimi altında bulunan veya kamu kaynağı kullanan kamu kurum ve kuruluşlarının yapacakları ihalelerde uygulanacak esas ve usulleri belirlemek, şikâyetleri incelemek amacıyla kurulmuştur⁵.

BDK kurularak piyasa aksaklıklarının giderilmesi ve ilgili oldukları sektörlerde politikanın ve politikacıların etkisinin ortadan kaldırılarak daha etkin kararlar alınması amaçlanmıştır. Ancak bu kurumların kurulması beraberinde yeni

¹ EPDK, **Enerji Piyasası Düzenleme Kurumu**, <http://www.epdk.gov.tr>, (27.06.2006).

² ŞK, **Şeker Kurumu** <http://www.sekerkurumu.gov.tr/altsayfa/kurum.html>, (25.06.2006).

³ Şeker-İş Sendikası, **Başkanın Konuşmaları**, <http://www.sekeris.org.tr/baskan.php>, (25.06.2006).

⁴ TAPDK, **Tütün, Tütün Mamulleri ve Alkollü İçkiler Piyasası Düzenleme Kurumu** <http://www.tapdk.gov.tr>, (25.06.2006).

⁵ KİK, **Kamu İhale Kurulu** <http://www.kik.gov.tr/kurum>, (25.06.2006).

sorunlar da getirmektedir. Nitekim, ulusal politik iradenin ekonomiye müdahalesi bu kurumlara yapılan yetki devri ile sınırlanırken, kamusal ve özel sektörden gelen temsilcileri buluşturacak bir biçimde oluşturulan ve çok geniş yetkilerle donatılan bu kurullar, yabancı sermayenin sektördeki penetrasyon oranına da bağlı olarak, giderek uluslararası şirketlerin çıkarlarına yönelik kararlar alabilmektedir. Böylece, kurulma amaçlarının en önemlilerinden biri olan farklı çıkar gruplarının baskısı nedeniyle karar alma sürecini politik süreçten yalıtma ilkesi zedelenmektedir. Dolayısıyla bu kurumların işleyişinde söz konusu durumun dikkate alınması gerekmektedir.

2.1.7. BASKI VE ÇIKAR GRUPLARI VE DAVRANIŞ MOTİFLERİ

Önceki bölümlerde açıklandığı gibi baskı ve çıkar grupları kendi çıkarları doğrultusunda faaliyetlerde bulunarak çıkarlarını maksimize etmeye çalışmaktadır. Bu amaçla gerek doğrudan gerekse dolaylı yollardan olmak üzere kamuoyunu, parlamentoyu ve hükümeti etkilemektedirler.

Gelişmiş toplumlarda söz konusu gruplar; bireyle devlet, ekonomiyle politika arasında bir başka deyişle çoğulcu piyasa ilişkileri ile çoğulcu demokrasi arasında bir köprü görevi görmektedir. Oysa Türkiye’de bu tür bir kurumlaşma ve gelenek yerleşmiş değildir. Türk politik geleneğinde toplumda özerk, gönüllü kuruluşların politik süreçte önemli roller üstlenmesine şüphe ile bakılmıştır¹. Osmanlı İmparatorluğu döneminde geçerli olan söz konusu tutum Cumhuriyet’in ilk yıllarında ve 1950-1960 yılları arasında gönüllü kuruluşların cumhuriyet aleyhine faaliyette bulunmasından ve gerici hareketlerden korkulduğu için olumsuz tavır sürmüştür. 1961 Anayasası’nın politik hak ve özgürlükleri genişletici eğilimi baskı ve çıkar gruplarının oluşumuna ve gelişimine ortam sağlamıştır. Ancak bu grupların oluşumu genelde partilerin denetiminde ve yönlendirmesinde gelişimini sürdürmüştür. 1970’li yıllardaki ideolojik kutuplaşmaların etkisi bu tür dernek ve kuruluşlara da yansımıştır. Söz konusu grupların üyelerinin çıkarlarının korunması, ve geliştirilmesinin yerine belli kutuplaşmalar içinde yer alarak ideolojiye veya liderlere bağlılık şeklinde bir politika izlemesi, baskı gruplarından beklenen fonksiyonların yerine gelmesini engellemiştir. Baskı gruplarının 1980 öncesi dönemde hükümetlerle ile ilişkileri incelendiğinde bu kuruluşlar devletin belirli faaliyet alanlarını düzenleme

¹ Hüsnü Erkan, **Demokrasi ve Piyasa Ekonomisinde Birlikler**, a.g.e., ss. 102-103.

ve denetleme amacına hizmet ettikleri için bu ilişkinin korparatist nitelikte olduğu görülmektedir. Devlet, bazı baskı gruplarına resmi görevler vermiş ve bu görevleri yapma karşılığı bir takım olanaklar sağlamıştır. Sağlanan olanaklar kapsamında, bu grupların belirli konularda görüşleri alınmış ancak hükümetin uygulamalarına müdahale etmeme ve muhalefet yapmamaları istenmiştir. Politik iktidarın baskı gruplarını dikkate almadığı müddetçe bu grupların ekonomik karar verme mekanizması üzerinde çok az etkisi olmuştur. Bunun sonucunda özel sektörlerden kişiler üyesi oldukları baskı gruplarını devre dışı bırakarak hükümet ile bireysel ilişki kurmuşlardır. Bürokrasi ile ilişkileri geliştirmek için onlarla iyi geçinmek ve hatırlı kişileri devreye sokmak şeklinde bir ilişki türü ortaya çıkmıştır¹. Dolayısıyla politik yazlaşma artmıştır.

1980 sonrasında getirilen yasal düzenlemelerde etkili olan görüş, 1980 öncesinde yaşanan anarşik ortamı önemli ölçüde söz konusu gruplardaki kutuplaşmalara bağlamıştır². Bu nedenle getirilen yasal düzenlemeler söz konusu gruplara politikayı yasaklamıştır. Gerek Anayasa gerekse dernekler ve sendikalara ilişkin yasalar aynı yasakları içermiştir. Söz konusu yasal düzenlemelerle baskı ve çıkar gruplarının partilerle işbirliği yapmasını, onlarla ortak davranışa girmelerini ve onlara bağışta bulunmalarını yasaklamıştır³. Ayrıca partilerin kadın ve gençlik kolları kurmaları ve üniversitelerle ilişki içinde olmaları da yasaklanmıştır.

AB'ne adaylık sürecinde 1995 yılında yapılan Anayasa değişiklikleriyle bu yasaklar kaldırılmış, böylece partilerle baskı ve çıkar grupları ve üniversiteler arasındaki etkileşim kanalları açılmıştır. Söz konusu Anayasa değişikliklerini hayata geçirmek üzere başta Siyasi Partiler Yasası olmak üzere yirmiye yakın yasada değişiklik yapılmış ve "uyum yasaları" olarak adlandırılan bu yasaların yürürlüğe girmesiyle, politik partiler sisteminin daha demokratik bir işleyişe kavuşturulması yolunda önemli adımlar atılmıştır⁴. Dikkati çeken nokta, söz konusu gelişmelerin yurtiçi talepten nedeniyle değil, dış baskılar nedeniyle gerçekleştirilmesidir.

¹ Hakan Ay, "Ekonomi Politikalarını Oluşturmada Baskı ve Çıkar Gruplarının Rolü", **İktisat Politikası**, Yayına Hazırlayan: Vildan Serin, Alfa Yayınları, Bursa, 1998, s. 488.

² Milli Güvenlik Konseyi'nin Bir Numaralı Bildirisi, **Türkiye Tarihi 5 Bugünkü Türkiye 1980-1995**, Edt. Bülent Tanör, Korkut Boratav, Sina Akşin, Cem Yayınevi, 2. Basım, İstanbul, 1997, s. 113.

³ Hüsnü Erkan, **Demokrasi ve Piyasa Ekonomisinde Birlikler, a.g.e.**, ss. 103-104.

⁴ Erol Tuncer, "Siyasi Partiler ve Seçim Yasaları", **ASOMEDYA**, Ankara Sanayi Odası, Ankara, Nisan 2001, s. 45.

Politik sistemde var olan kiři egemenliği yapısı ile parti iři demokrasi düzeyinin dūřüklüđü baskı ve ııkar gruplarının taleplerinin gerek partiler düzeyinde gerekse parlamentoda yeterince temsil edilememesine neden olmaktadır. Ayrıca yaşanan ekonomik sorunlarla m¼cadelenin getirdiği maliyetin toplumsal gruplar arasında paylaşımı yeterince örg¼tlenmiř grupların lehine, örg¼tlenememiř grupların aleyhine kararlar alınmasına neden olmaktadır. 1982 Anayasası ile sendikalara ilişkin yasal kısıtlamalar söz konusu maliyetin yeterince örg¼tlenememiř olan iřçi sınıfının üzerine yüklenmesine neden olmuştur.

2.1.8. YEREL KARAR BİRİMLERİ VE DAVRANIş MOTİFLERİ

Daha önce tanımlandığı gibi yerel yönetimler; merkezi yönetimin dışında, yerel bir topluluğun ortak gereksinimlerini karşılamak amacı ile oluşturulan karar organlarını doğrudan halkın seçtiği, demokratik ve özerk bir yönetim kademesi, bir kamusal örg¼tlenme modelidir. Ülkemizde gerıek anlamda varlığını koruyabilen tek yerel yönetim türü olan belediyeler “kent niteliği taşıyan bir yerleşim yerinde yaşayanların ortak gereksinmelerini karşılamakla görevli, kamu tüzel kişiliğine sahip ve karar organları halk tarafından seçimle oluşturulmuş yerel yönetim birimleridir¹. Yerel yönetim seçimleri beş yılda bir yapılmaktadır. Bu seçimlerde seçmenlerin oy verme davranışını etkileyen faktörlerin başında belediye başkanının yönetim başarısı gelmektedir. Politik konjonktür teorilerinin ön gördüğü biçimde belediyeler seçim dönemlerinde daha fazla oportünistik davranış tarzı göstermektedirler. Bununla beraber hükümet ile belediye başkanının aynı partiden olup olmaması da önemlidir. Merkezi hükümet, belediye seçimleri öncesinde seçmenlere kendi adaylarının seçilmesi konusunda telkinde bulunmakta, seçmenler belediye başkanının hükümetle aynı partiden olması durumunda illerine daha fazla kaynak aktarılacağını düşünerek oy kullanabilmektedirler. Zaten hükümet temsilcileri de seçmenlere yönelik ikna yöntemini kullanırken bunu ima etmektedirler. Bununla beraber, iktidar partisi olmak yerel seçimlerde her zaman avantaj anlamına gelmeyebilir. Eğer halk hükümetin uygulamalarından şikayetçi ya da uygulamalarını yeterli bulmuyorsa, iktidar olmak yerel seçimlerde dezavantaja dönüşebilmektedir. Türk idare sisteminde belediyeler hem ekonomik hem de hukuken merkezi idareye bağlı ve sorumlu olduklarından

¹ Ahmet Berk, “Yerel Hizmet Sunumu ve Belediye İktisadi Teşebbüsleri”, **Sayıştay Dergisi**, Sayı: 49, Ankara, Nisan-Haziran 2003, s. 48.

istenilen gelir-gider-hizmet yapısını oluşturmamaktadırlar. Bu durum belediyelerin mali açıdan sıkıntıya girmelerinde doğrudan etkili olup, gerekli mali desteğin sağlanmaması durumunda halk tarafından talep edilen yerel hizmetlerin gerçekleştirilememesi gündeme gelmektedir. Belediyelerin yeterli ve sağlıklı gelir kaynaklarına sahip olmamaları belediyeleri mali yönden merkez yönetime bağlı kılmış; merkezi idare de elindeki kaynakların dağıtımında partizanca davranmış, dolayısıyla bazı belediyeler avantajlı kılınırken, diğerleri cezalandırılmıştır¹.

Yerel seçim sonuçları, bir önceki genel ve yerel seçim sonuçlarıyla karşılaştırılarak, iktidar ve muhalefet partilerinin oyları göz önüne alınarak, başarı ya da başarısızlık değerlendirmesi yapılmaktadır. Türkiye açısından bakıldığında, yerel seçimlerin çok daha fazla önemsendiği görülmektedir. Çünkü iktidardaki parti ya da partiler, ülke yönetiminin bütün kademelerine yerleşip, iktidarın gücünü buralarda da kurmayı amaçlayarak, halka daha yakın olan birimlerde kendi yandaşlarını istihdam etmeye çalışmaktadırlar. Öte yandan muhalefetteki partiler de yerel yönetim seçimlerinde başarılı olup, daha sonra kendilerini iktidara taşıyacak faaliyetlere girişmek için buraları kendi politik amaçlarına hizmet edecek birimler haline getirmeye çalışmaktadırlar. Bu tür amaçlar, yerel yönetim seçimlerinin ülkemizde daha fazla önemsenmesine neden olmaktadır². Gerek iktidar partileri gerekse muhalefet partileri söz konusu motiflerle yerel seçimlerde seçmenleri etkilemeye çalışmaktadır.

Yerel seçimlerde politik partilerin başarılarını belirleyen sonuç, il genel meclisi sonuçlarıdır. Çünkü belediye başkanlığı ve belediye meclisi seçimlerinde kullanılan oylar, daha çok kişilere verilmekteyken, il genel meclisi seçimlerinde daha çok, partiler göz önüne alınarak oy kullanılmaktadır. Bu nedenle genel seçim sonuçlarıyla yerel seçim sonuçları karşılaştırılırken, yerel seçimlerin il genel meclisi sonuçları esas alınarak karşılaştırma yapmak gerekir. Türkiye’de yerel elit sınıfın hala etkinliğini devam ettirmesi nedeniyle, yerel seçimlerde daha çok, yerel düzeyde tanınmış kişiler aday olmakta, ya da gösterilmekte bu da partilerden çok adayların kişiliklerinin ön plana çıkmasına neden olmaktadır. Bu durum, genel seçimlerde

¹ Şafak Ertan Çomaklı, “Türkiye’de 2001 Krizi ve Belediyelerin Ekonomik-Politik Analizi”, **Yeni Türkiye, Ekonomik Kriz Özel Sayısı II**, Yıl:7, Sayı: 42, Ankara, 2001, s. 1375.

² Cemal Altan, “Genel Seçimler-Yerel Seçimler İlişkisi (1983-2004)”, **Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt:3, Sayı:12, Bahar 2005, s. 174, <http://www.e-sosder.com>, (21.06.2007).

yüksek oranlarda oy almış bir partinin, yerelde aynı başarıyı elde etmesini bazen zorlaştırmaktadır. Çünkü, seçmenler iktidar partisi adayı olup olmadığına bakmaksızın yerelde güçlü olan kişiye oy verebilmektedirler¹.

Türkiye’de belediyeler dışındaki bir başka yerel yönetim birimi il özel idareleridir. Ancak, il özel idaresi örgütsel modeli seçilmiş yürütme organı esasına dayanmayıp, yürütme organı atandığından (vali) bu durum il özel idarelerinin gerçek yerel yönetim birimi sayılmasını engellemektedir. Her ne kadar 1960’lı yıllarda il özel idaresi, kapsamlı görevleri açısından etkili bir yerel yönetim organı idiyse de bu görevler daha sonra çıkartılan çeşitli yasalarla merkezi yönetime devredilmiş, 1980’li yıllarda hızla teşkilatlanan bakanlıklar ve katma bütçeli kuruluşlar il özel idarelerinin görevlerini devralmışlardır. Fakat devredilen görevler İl Özel İdaresi Kanunu’ndan çıkartılmamış, bu durum bir takım karışıklıklara neden olmuştur. Yasal yetki, il özel idarelerinde olmakla beraber, bütçe ve teşkilatlarının zayıf olması hizmetlerin fiili olarak merkezi yönetimin taşra teşkilatlarınca yerine getirilmesi sonucunu doğurmuştur². Yerel yerine merkezden yapılan hizmetlerde; aksamalar olmakta, yerel ihtiyaçlara uygun olmayan hizmetler sunulmakta, halkın tercihleri geri planda kalmakta, kaynak israfı ortaya çıkmakta, taşradaki memurlara inisiyatif tanınmaması sonucu hizmetlerde ilgisizlik ve isteksizlik ortaya çıkmakta, merkezin günlük rutin işlere girmesi merkezin yükünü artırıp temel fonksiyonlarını yerine getirmesini zorlaştırmakta ve en önemlisi halkın hizmetlere olan ilgisi ve dolayısıyla katılımı azalmakta ve halk her şeyi devletten bekler duruma gelmektedir³. Bu sorunlar, yerel hizmetlerin yerel karar birimleri tarafından gerçekleştirilmesini gerektirmektedir.

Günümüzde kamu yönetiminde yerel yönetimlere giderek daha fazla ağırlık verilmektedir. Yerinden yönetim ilkesi Türkiye’nin de imzaladığı ve yürürlükteki Avrupa Konseyi Yerel ve Bölgesel Yönetimler Kongresi Anlaşmalarından, Yerel Yönetimler Özerklik Şartında, hizmetin yerine getirilmesi için yetkilerin halka mümkün olan en yakın düzeyde uygulanması devletten alınan yetkilerin, ancak seçilmiş temsilcilerce yönetilen veya denetlenen yönetimlere devredilmesi anlamında

¹ Cemal Atlan, **a.g.m.**, s. 189.

² Şammas Salur, “Tarihsel Perspektiften ve AB’ye Uyum Çerçevesinde Türkiye’nin Yerel Yönetim Reformu İhtiyacı ve Kısa Bir Reform Analizi” **Yönetişim Siyaset ve Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı:3 Fatih Üniversitesi Yönetişim Kulübü, İstanbul, Eylül 2003, s. 23.

³ Şammas Salur, **a.g.m.**, ss. 21-22.

kullanılmaktadır. Yerel yönetimlere giderek daha fazla yetki verilmesi ve AB'ye uyum süreci kamu yönetiminde yeniden yapılanmayı gerektirmiş, bu çerçevede Kamu Yönetimi Kanun Tasarısı hazırlanmıştır. Tasarıda Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik ve Kentsel Şartında yer alan yerel yönetimlere özgü hizmetler yerel yönetimlere (il Özel İdaresi ve Belediye) devredilmiştir. Ancak, il özel idaresi örgütsel modelinin seçilmiş yürütme organı esasına dayanmayıp yürütme organı atandığından (vali) bu durum il özel idarelerinin gerçek yerel yönetim birimi sayılmasını engellemektedir. Bu durumda Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartında ortaya konulan ve yerel yönetimlerde genel karar organlarının seçime gelmesi ilkesi sağlanamamaktadır¹.

Avrupa Birliği sürecinde Türkiye, bölgesel gelişmeyi gerçekleştirebilmek için AB'nin üye devletlere kullandığı teşvik fonlarından yararlanma ve bölgesel politikalarını AB ile uyumlaştırmak için bölgesel kalkınma ajanslarının oluşturulması sürecine girmiştir. Avrupa Birliği'nin bölgesel düzeyde uyguladığı müktesebata uyum çerçevesinde; DPT koordinasyonunda ve Devlet İstatistik Enstitüsü Başkanlığı'nın da katkılarıyla İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflandırması çalışması tamamlanmıştır. Bu çalışma sonucunda: Düzey 1 olarak 12, Düzey 2 olarak 26 ve Düzey 3 olarak da 81 (il) İstatistiki Bölge Birimi tanımlanmış olup, Bakanlar Kurulu'nun 2002/4720 sayılı kararı 22 Eylül 2002 tarihli Resmi Gazetede yayımlanmıştır. İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflandırmasında iller "Düzey 3" olarak tanımlanmış; ekonomik, sosyal ve coğrafi yönden benzerlik gösteren komşu iller ise bölgesel kalkınma planları ve nüfus büyüklükleri ile dikkate alınarak "Düzey 1" ve "Düzey 2" olarak gruplandırılmak suretiyle hiyerarşik İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflandırması yapılmıştır. Bölgesel kalkınma ajansları bu sınıflandırmada merkezleri de belirtilmiş olan Düzey 2 kademesinde 26 ayrı bölgede kurulacak birimlerdir. DPT, her bir Düzey 2 bölgesi bazında strateji belirleme, bunu politika önlemleri olarak formüle etme, uygulama, uygulamaları izleme ile uygulama ve uygulama sonrası sonuçları değerlendirme temel işlevlerinin bütününe üstlenmiş

¹ Hamit Palabıyık, "Kamu Yönetimi: Sorunlar ve Yeniden Yapılanma Gereği", **Yönetim Bilimleri Dergisi**, Çanakkale Üniversitesi Biga İİBF, Cilt:1 Sayı:1-2, 2003-2004, Ankara, ss. 43-44.

durumdadır. Ajansların ulusal düzeyde koordinasyonundan Devlet Planlama Teşkilatı sorumludur¹..

Kalkınma ajansları bölgesel gelişme politikalarına yeni bir yaklaşım getirmektedir. Planlı dönemde Türkiye’ de uygulanan bölgesel gelişme politikaları, bölgelerarası eşitsizliklerin giderilmesi önceliği üzerine kurulmuştur. AB’de izlenen bölgesel politikalar ise eşitsizliklerin giderilmesi önceliği üzerine değil, bölgesel rekabet önceliği üzerine kurulmuştur. Dolayısıyla Türkiye’de bölgesel kalkınma ajanslarının kurulması ile bölgesel rekabet önceliği kabul edilmiştir. Uygulama sermaye kesiminin temsilcileri olan oda, dernek, vakıf gibi kuruluşlara ve sivil toplum kuruluşlarına bölge yönetiminde etkin roller vermektedir. Özel sektör ve sivil toplum kuruluşları yapılanmanın içinde olmakla beraber son söz DPT’ye bırakılmaktadır². Böylece bölgesel kalkınmada katılımcılığın artırılması hedeflenmektedir .

2.1.9. ULUSLARARASI-ULUSLARÜSTÜ KARAR BİRİMLERİ VE DAVRANIŞ MOTİFLERİ

Türkiye özellikle 1980 sonrasında yaşanan dışa açılma süreci ile beraber uluslararası kuruluşlara üye olma girişimlerini arttırmıştır. Türkiye’de uygulanan ekonomi politikaları üzerinde en etkin olan uluslararası kuruluşlar Uluslararası Para Fonu (IMF), Dünya Bankası Grubu (WB), Dünya Ticaret Örgütü (WTO) ve Avrupa Birliği (AB)’dir. Uzun yıllardır yaşanan ekonomik sorunlar çerçevesinde IMF ve WB gerek ekonomik süreç politikaları gerekse ekonomik sistem ve yapı politikaları üzerinde etkili olurken, dış ticaret politikalarında WTO etkili olmuştur. Öte yandan AB üyelik sürecinde AB Müktesebatına uyum çabaları da özellikle ekonomik ve politik yapı politikaları üzerinde etkili ve belirleyici hale gelmiştir. Türkiye, ekonomik süreç politikalarında en etkili uluslararası kuruluşlardan biri olan IMF ile ilk programını 1958 yılında yapmış, ve 1958’den günümüze kadar 19 kez stand by anlaşması imzalanmıştır. Türkiye’nin 1958 yılından bu yana IMF ile stand-by altında yaşadığı yıllar, stand-by olmadan yaşadığı yıllardan daha fazladır. Ancak Türkiye

¹ Ayrıntılı bilgi için; DPT, **Kalkınma Ajanslarının Kuruluşu, Koordinasyonu ve Görevleri Hakkında Kanun**, s. 12. <http://www.dpt.gov.tr/bgyu/kalkinmaajans/5449SayiliKanun.pdf>, (25.5.2007). Ayrıca söz konusu sınıflandırmaya bu kaynaktan ulaşılabilir.

² Metin Berber, Ebru Çelepçi, **a.g.m.**, ss. 154-155.

yapılan stand-by anlaşmalarının çok azına uymuştur. Çoğu anlaşmalarda uzlaşılan ekonomi politikası değişikliklerini Türkiye, inandığı için değil, ekonominin geldiği noktada mecbur kaldığı için kabul etmiştir¹. Özellikle 1999 sonrasında uygulanan ekonomi politikaları IMF tarafından belirlenmekte ve denetlenmektedir.

2.2. TÜRKİYE'DE DÖNEMLER İTİBARIYLA EKONOMİK SÜREÇ VE POLİTİKA ETKİLEŞİMİ

Çalışmanın bu kısmında ekonomik süreç ile politikanın etkileşimi dönemler itibarıyla ele alınacaktır. Dönemlerin belirlenmesinde etkili olan faktör ekonomi politikalarında ortaya çıkan değişimler olmuştur. Öte yandan başlangıç zamanı olarak genelde çok partili hayata geçişin başlangıcı kabul edilen 1950 yılı seçilmiştir. Aslında Cumhuriyetin kuruluşundan 1946 yılına kadar beş parti kurulmuşsa da bu dönem içerisinde politik yapı CHP'nin kontrolü altında olmuş ve bu yapı içinde diğer partiler uzun süreli yaşama şansı bulamamışlardır. 1946 seçimlerine kadar yapılan beş genel seçime (1927, 1931, 1935, 1939 ve 1943) CHP'den başka bir partinin katılmasına izin verilmemiş, seçimlerde aday gösterme ve bir listeyle seçimlere katılma hakkı sadece CHP'ye verilmiştir². Bu durum gerçek anlamda çok partili politik yaşama geçilmesini engellemiş ve geciktirmiştir. 1946 seçimlerinde açık oy, gizli sayım gibi bugünkü demokrasi anlayışıyla bağdaşmayan bir yöntem uygulanmış, seçimlerin bir yıl öne alınması nedeniyle yeni kurulan muhalefet partisi (DP), ülke çapında örgütlenmesini tamamlayamamış ve bazı illerde seçimlere katılamamıştır. Bu nedenle Türkiye'nin demokrasiye geçiş tarihi olarak genellikle demokratik yöntemlerle yapılan ilk seçimin düzenlendiği 1950 yılı alınmaktadır³. Bu çalışmada da aynı görüş benimsenmiş ve 1950 sonrası dönem araştırma kapsamına alınmıştır. Ancak 1950 seçimleri öncesi gelişmeler ve çok partili yaşama geçişi hazırlayan etmenler kısaca incelenmiştir.

II. Dünya Savaşı döneminde Türkiye Savaşa girmemesine rağmen savaş ekonomisinin koşullarını tüm ağırlığıyla yaşamıştır. 1940-1945 döneminde yetişkin nüfusun önemli bir kısmının askere alınması üretimi düşürmüş, bütçeden savunma

¹ Ercan Kumcu, "IMF ve Türkiye", **İstikrar Arayışları**, İkinci Baskı, Doğan Kitapçılık A.Ş., İstanbul, 2002, s. 329.

² Esat Öz, **Tek Parti Yönetimi ve Siyasal Katılma**, Gündoğan Yayınları, Ankara, 1992, s. 154.

³ Orhan Karaca, "Türkiye'de Koalisyon Hükümetleri, Tek Parti Hükümetleri ve Ekonomi", **İktisat İşletme ve Finans**, Yıl: 18, Sayı: 207, Ankara, Haziran 2003, s. 91.

harcamalarına ayrılan pay artmış, sınai yatırımlara ayrılan pay azalmış ve ekonomi bir gerileme dönemi yaşamıştır. Artan kamu kesimi talebinin yanı sıra, tarımsal üretim ve ithalat hacmindeki daralma, enflasyonist bir süreç başlatmıştır. Bu durumdan en fazla yararlananlar başta kamu bankalarından kredi alanlar olmak üzere ithalatçılar, tacirler ve sanayiciler olmuştur.

1945 yılında, bir yandan parti içi muhalefette bir artış diğer yandan İsmet İnönü'nün ileride bir muhalefet partisinin kurularak demokratik bir yönetimin geliştirilmesi isteği ortaya çıkmıştır. Meclis'te ve partide meydana gelen gelişmelerle İnönü'nün 19 Mayıs konuşmasından güç alan muhalefet 7 Haziran'da CHP Meclis Grup Başkanlığı'na "Dörtlü Takrir" olarak bilinen ve altında Celal Bayar, Adnan Menderes, Refik Koraltan ve Fuat Köprülü'nün imzaları bulunan genel olarak ülkede ve partide politik liberalleşme talep eden bir önerge vermişlerdir. Önergede bütün dünyanın hızla demokrasi yolunda ilerlediği belirtilerek Türkiye'nin de bu gelişmelerden ayrı kalamayacağı vurgulanmış, ancak Önerge İnönü'nün talebi ile reddedilmiştir¹.

Söz konusu Önerge'nin reddi, parti içi muhalefeti sona erdirmemiş; aksine, 15 Ağustos 1945'te TBMM'de Birleşmiş Milletler Antlaşması'nın görüşülmesi sırasında söz alan Menderes, Birleşmiş Milletler Anayasası'nın politik özgürlüklerle kişisel hak ve özgürlükleri güvence altına aldığını belirterek bu belgeyi imzalamış olan ülkelerin iç yönetimlerinde de ulusal egemenliği kurmak zorunda olduklarını belirtmiştir. Parti içi muhalefetin artması ile beraber, muhalefet CHP yönetimi tarafından eleştirilerek partiden çıkarılmaya başlamıştır. İnönü 1 Kasım'da TBMM'nin açılış konuşmasında hükümet partisinin karşısında bir muhalefet partisinin bulunmamasının eksikliğini vurgulamış ve yeni bir partinin kurulmasını teşvik etmiştir.

1946 yılında Demokrat Parti (DP) kurularak Partinin Genel Başkanlığına Celal Bayar getirilmiştir. DP dışında 1946 yılında 13 parti daha kurulmuştur. 21 Temmuz 1946 yılında yapılan seçimlerde CHP 195, DP 66 ve Bağımsızlar da 4 milletvekili çıkarmışlardır.

¹ Cemil Koçak, "Siyasal Tarih (1923-1950)", **Yakınçağ Türkiye Tarihi 1**, Hazırlayan, Sina Akşin, Bülent Tanör, Korkut Boratav, Milliyet Kitaplığı, İstanbul, Basım Yılı Belirtilmemiş, ss. 175-177.

1946 yılı üç açıdan önem taşımaktadır. İlk olarak seçimlere bir iktidar partisinin yanında muhalefet partilerinin de katılmasına ilk kez olanak sağlanmıştır. İkinci olarak partileşme süreci bu yılda hızla artmış ve DP haricinde 13 parti daha kurulmuştur.

1946 yılının önemini ortaya çıkaran üçüncü unsur ise ekonomi politikaları üzerine etkilerini kapsamaktadır. Bu etki çok partili sisteme geçişle birlikte hükümetlerin uyguladıkları ekonomi politikalarında toplumun ve toplum içindeki grupların taleplerini dikkate almak ve bunlara yanıt vermek zorunda kalmalarından kaynaklanmaktadır¹. Bir başka deyişle yaşanan değişim, beraberinde politik rekabeti de getirmiştir. Bu rekabetin amacı oy maksimizasyonunu sağlayarak iktidarı ele geçirmektir. Dolayısıyla ekonomi politikalarının oy maksimizasyonu amacıyla etkilenmesi bu yıldan itibaren ortaya çıkmıştır.

2.2.1. 1950-1959 DÖNEMİNDE EKONOMİ-POLİTİKA ETKİLEŞİMİ

1950-1959 dönemi, DP'nin tek başına iktidar olduğu politik ve ekonomik alanda bir takım değişimlerin yaşandığı dönemdir. Aşağıda önce kısaca bu dönemde yaşanan politik ve ekonomik gelişmeler incelenecektir. Daha sonra seçimlerin ekonomi üzerindeki etkileri değerlendirilecektir.

2.2.1.1. Politik Süreç

II. Dünya Savaşında yaşanan kıtlıklar, sıkıntılar ve kişisel özgürlüklerin sıkı yönetim nedeniyle kısıtlanması, ayrıca Milli Korunma Kanunu'nun uygulanması sırasında yapılan haksızlıklar ve yanlışlıklar halkın CHP'den ve onun hükümetlerinden uzaklaşmasına dolayısıyla DP'ye oy vermesine neden olmuştur. DP oyların % 53,3 ünü alarak 408, CHP ise % 39,9'unu alarak 69 milletvekili çıkarmıştır. Ayrıca Millet Partisi 1, Bağımsızlar 9 milletvekilliği elde etmiştir. Böylece Türkiye'de iktidar ilk defa seçim yoluyla el değiştirmiştir. Seçimlerde "listeli basit çoğunluk" sistemi kullanılmıştır. Bu sisteme göre, bir seçim çevresinde geçerli oyların basit çoğunluğunu alan bir parti listesi, bu seçim çevresinden çıkacak milletvekillerinin tamamını kazanmaktadır. Basit olması ve mecliste güçlü bir

¹ Korkut Boratav, "İktisat Tarihi (1908-1980)", **Yakınçağ Türkiye Tarihi 1**, Hazırlayan, Sina Akşin, Bülent Tanör, Korkut Boratav, Milliyet Kitaplığı, İstanbul, Basım Yılı Belirtilmemiş, s. 340.

hükümete olanak vermesi nedeniyle uygulanan sistem; küçük partilerin mecliste temsil edilmelerine imkan vermemekte dolayısıyla temsilde adaleti sağlamak mümkün olmamaktadır¹. Sistem, 1946 seçimlerinde CHP'nin, 1950, 1954 ve 1957 seçimlerinde de DP'nin aldıkları oy oranından çok daha yüksek bir oranla milletvekillerini kazanmalarını sağlamıştır. Seçim sonrasında TBMM tarafından Cumhurbaşkanı seçilen Celal Bayar DP genel başkanlığından istifa etmiş, bu görev Adnan Menderes'e verilmiş ve ardından Menderes, Bayar tarafından Başbakan olarak atanmıştır.

DP'nin iktidara gelmesinden itibaren en büyük korkusu, ordunun bir darbe yapması olmuştur. Bunu önlemek için 6 Haziran 1950'de beklenmedik bir kararla Genelkurmay Başkanı da dahil olmak üzere üst düzey komutanlar, DP'ye sadık olacağı düşünülen yeni komutanlarla değiştirilmiştir. Böylece DP'nin gözündeki en büyük tehlike ortadan kaldırılmıştır². DP, muhalefetteyken bulunduğu demokratikleşme vaatlerini iktidara geldikten sonra yerine getirmemiştir. 1951'de CHP'ye bağlı olan Halkevlerini ve Halkodaları'nı devletleştiren bir yasa çıkarmış, 1954 yılında da Köy Enstitülerini klasik öğretmen okullarına dönüştürmüştür. 1953 yılında CHP'nin bütün malvarlığını "haksız iktisap" diye nitelendirerek Hazine'ye geçiren bir yasa çıkarmış ve 1954 seçimleri yaklaşırken ana muhalefet partisinin olanaklarını kısıtlamıştır. Ayrıca basından gelen eleştirilere karşı ağır cezalar getiren yasalar çıkarmıştır.

1954 seçimlerinden DP daha da güçlenerek çıkmış ve oyların %57'sini CHP ise %36'sını almıştır. Böylece CHP'nin milletvekili sayısı 21'e inmiştir. DP'nin uyguladığı politik baskılar parti içinde tepki görmeye başlamış ve bazı milletvekilleri partiden istifa ederken bazıları çıkarılmıştır. Bu milletvekilleri 1955 yılında Hürriyet Partisini kurmuşlardır.

1957 seçimlerinde DP, birinci parti olarak çıkmasına rağmen seçim öncesinde yaşanan ekonomik sorunlar halkın DP'ye verdiği desteğin düşmesine neden olmuştur. Böylece DP oyların %48'ini alarak 424 milletvekili CHP ise oyların %41'ini alarak 178 milletvekili çıkarmış ayrıca Cumhuriyetçi Millet Partisi ve Hürriyet Partisi de dörder milletvekilliği elde etmiştir.

¹ Hüsnü Erkan vd ,a.g.e., ss. 110-111.

² Hüsnü Erkan vd ,a.g.e., s. 103.

1957 seçimlerinde aldığı sonuçların da etkisiyle bir sonraki seçimlerde iktidarı kaybedeceğini düşünen hükümet, muhalefete ve muhalif görüşlere karşı baskılarını giderek arttırmıştır. DP'yi iktidara taşıyan ilkeleri hayata geçirmemesi kendilerine destek veren kitleleri karşısına almasına yine toplumda sayıca az ama etkinliği olan aydın-bürokrasi ve orduyu karşısına alması giderek halkın desteğinin azalmasına ve buna karşılık iktidarın giderek sertleşmesine yol açmıştır¹. Ayrıca Silahlı Kuvvetlerin saygınlığını tartışan girişimlerde bulunmuşlar, önce Genelkurmay Başkanlığı'nı Milli Savunma Bakanlığına bağlama sonra da askerlerle sivilleri aynı mahkemelerde yargılama isteklerini ortaya koymuşlardır. Silahlı kuvvetler mensuplarının yaşanan enflasyonist süreç karşısında bekledikleri maaş artışlarını vermemişlerdir². Tüm bu gelişmeler sonucunda 27 Mayıs 1960 tarihinde ordu ülke yönetime el koymuş, ardından içinde sivillerin de yer aldığı bir hükümet kurulmuştur.

2.2.1.2. Ekonomik Süreç

DP'nin 1950 yılında iktidara gelmesiyle ekonomi politikalarında belirgin bir değişim süreci yaşanmıştır. II. Dünya Savaşı sonrasında Batı Avrupa ülkeleri, kötü durumdaki ekonomilerini düzeltmek için devlet öncülüğünde, kıt kaynaklarını plan veya programlara uygun olarak kullanmaya başlamışlardır. Bu ülkelerde artık devletin makro düzeyde ekonomiye müdahaleleri olağan, hatta ekonominin istikrar içinde gelişmesi için gerekli sayılıyordu. Diğer yandan 1950'li yıllarda yapılan bilimsel araştırmalarda yer alan öneriler de bu yöndeydi. Ancak 1950 yılında iktidara gelen DP, bu gelişmelerin tam tersi yönde ekonomi politikalarını uygulamaya koymuştur. İlk hükümet programında bu durum şu şekilde gözlenmektedir³:

“İktisadi ve mali görüşlerimizin esası bir taraftan Devlet müdahalelerini asgariye indirmek, diğer taraftan iktisadi sahada Devlet sektörünü mümkün olduğu kadar daraltmak ve buna mukabil emniyet vermek suretiyle hususi teşebbüsün sahasını mümkün olduğu kadar genişletmek diye sıralanabilir.”

¹ Mustafa Yılmaz, “Tarihi Süreçte Türkiye’de Siyaset ve Demokrasi”, **Dünden Bugüne Türkiye’nin Toplumsal Yapısı**, Edt. Memet Zencirkıran, Nova Basın Yayın, Ankara, 2006, s. 254.

² Erdiñ Tokgöz, **Türkiye’nin İktisadi Gelişme Tarihi**, 7. Bası, İmaj Yayınevi, Ankara, 2004, s. 158.

³ TBMM, **I. Menderes Hükümeti Programı**, <http://www.tbmm.gov.tr/hukumetler/HP19.htm>, (27.7.2006).

Bu dönemde özel girişimciliğin desteklenmesi özel yabancı sermaye de dahil olmak üzere uygulanmıştır. Bu dönemde uygulanan ekonomi politikalarını üç başlık altında toplamak mümkündür¹:

1. Tarım Sektörüne Dayalı Büyüme: DP'nin iktidara gelmesinden 1 ay sonra Kore Savaşı başlamıştır. Savaşla birlikte hammadde ve tarım ürünleri talebi ve fiyatları artmıştır. Bu durum Menderes Hükümeti'nin tarım sektöründe üretimi arttırmaya yönelik önlemleri hızla yürürlüğe koymasına ortam sağlamış ve bu kapsamda şu politikalar yürürlüğe konmuştur;

- Yeni toprakların tarıma açılması sağlanmıştır.
- Kooperatifleşme yerine aile işletmelerini destekleyen hükümet, çiftçinin ürettiği buğdayı dünya fiyatlarının üstünde fiyatla alırken, tüketicilere fiyat artışı yansıtılmamış, bu görevi yerine getiren Toprak Mahsulleri Ofisi sürekli zarar etmiştir. Açıklar Merkez Bankasına borçlanılarak kapatılmış ve bu uygulama enflasyonu arttırmıştır.
- 1950'de yürürlüğe giren Gelir Vergisi Kanunu'nun tarım sektörünü vergilendiren hükümlerinin uygulanması ertelenmiştir.
- Tarım sektöründe makineleşme hızlandırılmış,. Marshall yardımları çerçevesinde sağlanan kaynaklar özellikle traktör ithalatını arttırmış, 1950 yılında 16 bin civarında olan traktör sayısı 1955'te 40 bine çıkmıştır. Ancak bu durum tarımda işgücü fazlası oluşturarak büyük kentlere göçü arttırmıştır.

Bu dört temel politika yanında ucuz kredi, düşük vergi, üç yıl süreyle uygun iklim koşullarının yaşanması, II. Dünya Savaşı'nda tarafsız kalması nedeniyle Türkiye için uygun gelişen dış ticaret ilişkilerinden dolayı MB'nda biriken altın ve döviz stoku ile Kore Savaşı nedeniyle tarım ürünleri ihraç fiyatlarının yükselmesi gibi ek faktörlerle 1953 yılı sonuna kadar tarım sektörü büyümüş ve çiftçinin refahı artmıştır. Tarım sektörünün bu şekilde büyümesi GSMH üzerinde de etkili oldu ve 1950-1953 arasında ortalama % 10 oranında büyüme sağlanmıştır.

¹ Erdiñ Tokgöz, **a.g.e.**, s. 139.

Tarım sektöründe yaşanan bu olumlu gelişme 1954 yılında tersine dönmeye başlamıştır. Bir yandan Kore Savaşının bitmesi dış piyasaların talebini azaltırken, diğer yandan yaşanan olumsuz hava koşulları tarım sektörünü olumsuz yönde etkilemiştir. Tarımsal üretim düşmüş, ihracat yerine ithalat yapılmaya başlanmıştır. Bu durum cari açığı arttırarak döviz darboğazına neden olmuş, döviz darboğazı nedeniyle yedek parça ithalatı durunca traktör onarımları gerçekleştirilemez hale gelmiştir.

Tarım sektöründe yaşanan bu olumsuz gelişmelere çözüm bulamayan hükümet tarım yerine sanayi sektörüne ağırlık vermeye başlamıştır.

2. Özel Sektör Öncülüğünde Sanayileşme: Hükümet programında devlet öncülüğünde kurulan sanayi işletmelerinin özelleştirileceği açıkça belirtilmesine rağmen bu özelleştirmeler yapılmamıştır. 1950 yılında kurulan ve 1951’de faaliyete geçen Türkiye Sınai Kalkınma Bankası özel sektöre orta ve uzun vadeli sanayi yatırım kredisi vermek, ithal girdileri için döviz ve teknik yardım sağlamak için kurulmuştur. Yabancı sermayenin teşviki için 1953 yılında 6209 Sayılı Yasa ile serbest bölgelerin kurulmasına ilişkin ilkeler belirlenmiş, 1954 yılında yabancı sermayenin yerli özel sermayeye açık tüm sektörlerle girmesine olanak sağlayan 6224 Sayılı Yasa yürürlüğe konmuştur. Yine aynı yıl yabancı sermayeli şirketlere imtiyaz sağlayan Petrol Kanunu çıkarılmıştır.

Kamu harcamalarının finansmanında gelirleri arttırmak yerine sürekli olarak Merkez Bankası kaynaklarına başvurulması enflasyonu arttırmıştır. 1955 yılına gelindiğinde bir yandan enflasyon diğer yandan döviz darboğazı özel sektör yatırımlarının azalmasına neden olmuştur. Bu nedenle kamu kuruluşlarına yeniden yatırım yapma olanağı sağlanmıştır. Dolayısıyla liberal söylemlerle iktidara gelen DP, 1955 yılından itibaren yeniden ekonominin işleyişinde kamu kesiminin öncü, yönlendirici ve denetleyici olmasını zorunlu görmüştür.

3. Dış Ekonomik İlişkilerde Liberal Yaklaşım: Menderes Hükümeti, ABD ve OECD’nin ekonomik ve teknik yardımları olmadan ülkenin kalkınamayacağı görüşündeydi. Bunun ön koşulu olarak da dış ekonomik ilişkilerde liberal yaklaşımı gerekli görmüşlerdir. Kore Savaşı’nın meydana getirdiği konjonktür, bu politikanın

olumlu sonuç vermesini sağlamıştır. Konjonktür değişince ekonominin iç ve dış dengeleri bozulmuş ve Hükümet dış ekonomik ilişkileri denetim altına almıştır.

1950’de başlayan kalkınma hamlesi 1954 yılına gelindiğinde gerilemeye başlamış ve 1954 yılından itibaren IMF sürekli olarak devreye girmiştir. IMF ile olan ilk temasların başladığı bu dönemde 1954 seçimlerinden önce IMF uzmanları bir dizi İstikrar Programı tavsiye etmiştir. Ancak hükümet bu önerileri dikkate almayarak geri çevirmiştir. 1956 yılında hükümet devalüasyon ile yüz yüze kalmış, IMF yetkilileri ile uzlaşma yolları aranmış ve sonunda 1 Amerikan Doları’nın 5,20 TL olmasına karar verilmiştir. Ayrıca Türkiye’nin dış borçlarının ertelenmesi ve 230 milyon Dolarlık ek kredi alma imkanı sağlanmıştır. Ancak bu anlaşma Adnan Menderes tarafından, devalüasyon milli haysiyet konusu yapıldığından partisine kabul ettirilemediği için gerçekleşmemiştir¹. Ancak ekonomide iç ve dış dengede bozulma devam etmiş ve 1958 yılında IMF ile ilk stand by anlaşması yapılmıştır. Anlaşma kapsamında Türkiye’nin 420 milyon Dolarlık dış borcu ertelenerek 359 Milyon Dolar kredi verilmiştir.

Anlaşma çerçevesinde alınan kararlar²:

- TCMB tarafından kullanılan kredilere sınırlama getirilerek para arzı kontrol altına alınmaya çalışılmış, kamu kurum ve kuruluşlarının kullanabilecekleri kredi miktarı 400 milyon TL ile sınırlandırılmıştır.
- Banka kredileri dondurulmuştur.
- Kamu harcamalarını sınırlandıran bir bütçe disiplini izlenmesi kararlaştırılmıştır.
- Kamu hizmetleri üzerindeki vergiler arttırılmıştır.
- TL % 322 oranında devalüe edilerek 1 USD, 2,80 TL den 9 TL’ye çıkartılmıştır.
- KİT ürünlerine yüksek zamlar yapılarak zarar etmeyecek şekilde çalışması kabul edilmiştir.
- Yurt dışına döviz transferi yasaklanmıştır.

¹ Doğan Uysal, **IMF Politikaları ve Türkiye**, Çizgi Kitabevi, Konya, 2004, ss. 57-58.

² Doğan Uysal, **a.g.e.**, ss. 58-59.

1958 devalüasyonundan sonra ekonomide bir duraklama dönemi yaşanmıştır. Ekonomik alanda yaşanan bu duraklama döneminin yanında sosyal ve politik alanda yaşanan gerginlikler çözümlenememiş ve Mayıs 1960'da askeri müdahale gerçekleşmiştir. Sonuç olarak bir yandan yaşanan ekonomik bunalım diğer yandan politik bunalım 1960 yılında ordunun ülke yönetimine el koymasına neden olmuştur.

Dönem içerisinde buraya kadar ekonomik ve politik alanda yaşanan değişimler incelenmiştir. Söz konusu dönemde yapılan 1950, 1954 ve 1957 seçimlerinin ekonomi üzerinde etkileri aşağıda incelenecektir. İnceleme sırasında hükümetlerin politik çıkarları doğrultusunda ekonomik değişkenleri ne şekilde kullandıkları analiz edilmeye çalışılacaktır. Söz konusu değişkenlere ilişkin değerler aşağıdaki Tablo 5'de gösterilmiştir.

Tablo 5: 1950-1959 Dönemi Türkiye'nin Ekonomik Göstergeleri

Yıllar	Reel Kon. Bütçe Har. *	Reel Kon. Bütçe Gel. *	Reel Kon. Bütçe Açığı Mio TL	Reel Emisyon*	Tarım Ürünleri Destekleme Fiyatları Değişim Oranı						TÜFE* 1968=100	TEFE* 1968=100	Büyüme * 1968 SF	KBMG * 1968 SF	W/ GSYİH	GSSSY*	İşsizlik Oranı	CİD Mio \$	ÖBD Mio \$
					Nominal			Reel											
					Buğday	Şeker Pancarı	Tütün	Buğday	Şeker Pancarı	Tütün									
1950	6,78	0,59	-434,1	18,3	0,0	36,0	-32,4	11,4	51,5	-24,8	-4,4	-10,2	9,4	6,9	20,21	27,2	4,18	-50	42
1951	-1,15	7,87	200,7	9,8	0,0	-35,3	49,6	-5,7	-39,0	41,1	0,2	6,2	12,8	10,0	15,26	8,7	5,08	-94	32
1952	26,76	26,34	223,0	8,2	36,4	3,8	17,4	34,9	2,7	16,1	5,1	1,0	11,9	8,8	15,71	31,3	5,96	-198	-42
1953	-4,44	-7,71	-98,3	13,1	0,0	0,9	0,0	-2,7	-1,9	-2,7	3,8	2,9	11,2	8,2	15,40	18,5	6,53	-164	1
1954	-4,58	-7,70	-369,2	-6,2	0,0	2,8	15,7	-9,3	-6,8	4,9	9,5	10,3	-3	-5,6	17,83	-1,8	6,89	-177	6
1955	18,25	21,71	-154,5	21,8	0,0	30,6	-1,9	-7,0	21,5	-8,8	12,2	7,6	7,9	5,0	17,71	-13,2	7,29	-177	-11
1956	-8,02	-10,06	-344,5	10,4	0,0	21,2	9,5	-14,2	4,0	-6,0	9,9	16,5	3,2	0,7	20,62	0,7	7,77	-75	98
1957	-0,64	2,27	-83,5	6,3	33,3	17,9	13,4	12,1	-0,8	-4,7	11,9	18,9	7,8	4,4	20,76	19,5	8,24	-64	64
1958	4,22	5,51	29,9	-9,5	0,0	13,4	44,6	-12,9	-1,3	25,9	15,8	14,8	4,5	1,6	22,55	-14,9	8,66	-64	72
1959	12,25	13,61	163,8	-6,9	25,0	22,2	6,8	4,3	1,9	-10,9	24,4	19,8	4,1	1,1	24,00	-8,0	9,11	-145	26

*: % Değişim Oranı, Koyu Yazılmış değerler genel seçim yılı değerlerini göstermektedir. Reel değerler 1968=100 Bazlı TEFE Endeksi kullanılarak hesaplanmıştır

Kaynak: İşsizlik oranı için Sara Onur, a.g.e., s. 178, Konsolide Bütçe Gelir ve Gider Değişimleri İçin: MGM, Bütçe Gider ve Gelir Gerçekleşmeleri (1924-1991) Ankara, 1992, ss 33-34. GSSSY İçin, Şeref Saygılı, Cengiz Cihan, Hasan Yurtoğlu, **Türkiye Ekonomisinde Sermaye Birikimi, Verimlilik, ve Büyüme: 1972-2003**, DPT, Ankara, 2005, s. 35, W/GSYİH için; Tuncer Bulutay, "Ücretler ve Gelir ve Gelir Dağılımları", **İstihdam ve Eğitim Projesi İşgücü Piyasası Bilgisi Ücretler, Gelir ve Ücret Dağılımları**, Edt. Tuncer Bulutay, DİE, Ankara, 1999, ss. 101-102, DİE, **İstatistik Göstergeler 1923-1995**, Ankara, 1996.

Tablo 5 incelenerek, 1950-1959 döneminde konsolide bütçe harcamaları açısından seçim ekonomisinin izlenip izlenmediği değerlendirilebilir. 1950 seçimlerinin yapıldığı yıl kamu harcamalarında % 6,78 gibi bir artış olsa da, bu artışı 1950 seçimlerine girerken iktidarda olan CHP'nin seçim ekonomisi uyguladığı yönünde değerlendirmek yanlış olabilir. Bunun en önemli nedeni mali yılın Mart ayında başlaması, buna karşılık seçimlerin Mayıs ayında yapılmasıdır. Dolayısıyla iki aylık süre, seçimler yapılırken iktidarda olan CHP'nin seçmen tercihlerini etkilemek amacıyla genişletici ekonomi politikaları uygulaması için kısa bir süredir. Benzer durum 1954 seçimlerinde iktidarda olan DP için de geçerlidir. Dolayısıyla hükümetlerin seçimi kazanabilmek için politik amaçlarla seçim ekonomisi uygulayıp uygulamadıklarının saptanabilmesi için bir önceki yıl önem kazanmaktadır. Tablo 5'de bulunmasa da 1949 yılında kamu harcamalarındaki artış %10'dur. Bu durum seçimlere giderken CHP iktidarının seçimleri kazanabilmek amacıyla konsolide bütçe olanaklarından yararlandığını düşündürmektedir. 1954 seçimlerinde de konsolide bütçe harcamaları açısından benzer bir durumun yaşandığı görülmektedir. Çünkü bu dönemde harcamalardaki azalma, gelirdeki azalmadan daha düşük gerçekleşmiş ve bütçe açığında önemli bir artış olmuştur. Ayrıca DP Hükümeti gerek 1953 yılında gerekse seçim yılı olan 1954 yılında önemli bir bütçe açığı vermiştir. 1955 yılında ise kamu harcamalarındaki artışın nedeni bir yandan iktidara tekrar gelen DP'nin verdiği vaatleri yerine getirme çabasına diğer yandan 1955 yılında yapılan yerel seçimlere bağlanabilir. Erken seçim olan 1957 seçimlerinde de konsolide bütçe harcamaları açısından bir seçim ekonomisinin uygulanmadığı anlaşılmaktadır. Konsolide bütçe gelirleri incelendiğinde 1950-1952 döneminde büyüme oranına bağlı olarak arttığı ancak 1953-1954 yıllarında azaldığı ve bu azalmada seçim dönemlerinde vergi uygulamalarında verilen tavizlerin etkili olduğu düşünülebilir. Benzer durum 1957 seçimlerinde de geçerli olabilir.

Söz konusu dönemde kamunun finansman yöntemlerinden birini borçlanma oluşturmuştur. Dönem içerisinde gerek iç gerekse dış borçlanma yoluna gidilmiş, dış borçlanmada en önemli kaynak ABD olmuştur. Aşağıda Tablo 6'da 1950-1959 dönemi borçlanma verileri gösterilmiştir.

Tablo 6: 1950-1959 Dönemi Borç Göstergeleri

Yıllar	Reel İç Borç Stoğu Milyar TL	Reel İç Borç Büyüme Oranı %	Dış Borç Stoğu Mio USD \$	Dış Borç Büyüme Oranı %
1950	6,8	43,2	277	11,2
1951	7,1	4,8	268	-3,2
1952	7,1	-1,1	294	9,7
1953	7,2	2,1	269	-8,5
1954	7,5	3,6	304	13,0
1955	7,5	0,8	346	13,8
1956	6,7	-10,9	420	21,4
1957	6,7	-0,3	430	2,4
1958	6,6	-2,0	426	-0,9
1959	5,5	-16,6	489	14,8

Koyu Yazılmış değerler genel seçim yılı değerlerini göstermektedir. Reel Değerler DİE, 1968=100 Bazlı TEFE Endeksi kullanılarak hesaplanmıştır.

Kaynak: Ekrem Pakdemirli, **Ekonomimizin Sayısal Görünümü 1923'den Günümüze**, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1995, http://www.ceterisparibus.net/veritabani/1923_1990/giris.htm, (25.6.2007), DPT, **Ekonomik ve Sosyal Göstergeler 1950-1995**, Ankara, 1996, s. 39.

Tablo 6 incelendiğinde, 1950-1959 döneminde kamu borçlanmasında daha çok dış borçlanmanın kullanıldığı görülmektedir. Dış borçlanmadaki artışın en önemli nedeni DP hükümetinin kalkınmada yabancı kaynak kullanma çabasıdır. Seçim dönemleri açısından borçlanma değişimleri incelendiğinde bütçe açıkları ile paralel olmak üzere borçlanmada da bir artış görülmektedir. Dolayısıyla gerek 1950 seçimlerinde CHP, gerekse 1954 seçimlerinde DP hükümetleri seçimlerde oylarını maksimize etmek amacıyla borçlanma yoluyla kamu harcamalarını arttırmış olabilirler. 1958 yılında dış borç stokunda görülen azalma 1958 yılında yapılan devalüasyondan kaynaklanmaktadır. Cari fiyatlarla TL bazındaki artış ise % 218'dir.

Tablo 5 yardımıyla reel emisyon hacmindeki değişim incelendiğinde 1950 yılında meydana gelen artışın hangi iktidar tarafından gerçekleştirildiğinin söylenmesi seçimlerin Mayıs ayında yapılması nedeniyle güçtür. 1954 ve 1957 seçimlerinin öncesindeki yıllarda emisyonda belirgin bir artış yaşanmıştır. Dolayısıyla burada seçim ekonomisinin etkisi gözlenmektedir. 1954 yılında emisyon miktarında belirgin bir gerileme gözlenmektedir. Bu durum hükümetin Mayıs ayında yapılan seçimler sonrasında anti enflasyonist ekonomi politikaları kapsamında emisyonu azaltmaya başlamasıyla açıklanabilir. 1957 seçim yılında ise benzer bir durum söz konusu değildir. Çünkü bu yıl seçimler Ekim ayında yapılmıştır. 1955 yılındaki belirgin artışın nedeni ise bu yıl yapılan yerel seçimlere ve seçimleri kazanan hükümetin vaatlerini yerine getirme çabasına bağlanabilir. 1958 yılında

uygulamaya konan istikrar önlemleri çerçevesinde 1958 yılında ve 1959 yılında emisyon hacminde bir daralma görülmektedir.

Tarımsal destekleme fiyatları tarım sektöründe faaliyet gösteren seçmenlerin tercihlerinin etkilenmesi açısından önemli bir değişkendir. Dolayısıyla bu fiyatların belirlenmesinde, özellikle seçim dönemlerinde, politik etkenler oldukça etkili olabilmektedir. Bununla beraber belirtilmesi gereken bir nokta, seçimin yapıldığı ay ile destekleme fiyatlarının açıklandığı ay arasındaki öncelik ilişkisinin oldukça önemli olduğudur. Çünkü eğer bir yıl için tarımsal destekleme fiyatları seçim sonrasında açıklanıyorsa bu durumda seçimden bir önceki yılın tarımsal destekleme fiyatları seçmenlerin tercihlerinin etkilenmesi açısından daha önemli hale gelecektir. Tablo 5’de buğday, şeker pancarı ve tütüne ilişkin nominal ve reel fiyat değişimleri gösterilmiştir. Buğday ve şeker pancarının fiyatları, Haziran; tütünün fiyatı ise Ocak ya da Şubat aylarında açıklanmaktadır.

Nominal buğday fiyatlarında 1950 ve 1954 yıllarında bir artış olmamasının nedeni, bu yıllarda seçimlerin, fiyatların açıklanmasından önce yapılmasına bağlanabilir. Bu nedenle seçim öncesi yılın incelenmesi daha anlamlıdır. Gerek 1949 gerekse 1953 yıllarında nominal buğday fiyatlarında artış olmamıştır. Dolayısıyla 1950 ve 1954 seçimlerinde nominal buğday fiyatları seçmen tercihlerinin etkilenmesi için kullanılmamıştır. 1957 yılında ise seçimlerin Ekim ayında yapılması hükümetin buğday fiyatlarını seçim faktörüne göre belirlemesine neden olmuştur. Reel buğday fiyatları incelendiğinde ise 1950 ve 1957 seçim yıllarında artış, 1954 seçim yılında reel bir gerileme söz konusudur. Seçim sonuçlarının etkilenmesi açısından daha anlamlı olan 1949 ve 1953 yıllarında ise reel buğday fiyatlarında bir gerileme söz konusudur. Ancak çiftçilerin, para yanılığısına bağlı olarak nominal fiyatlardan daha çok etkilenmesi söz konusu olabilir.

Nominal şeker pancarı fiyatlarındaki değişim incelendiğinde, 1950 ve 1954 yıllarında seçim öncesi döneme göre daha yüksek oranlı artışlar olsa da, seçimlerin fiyatların açıklanmasından önce yapılması nedeniyle bu artışları seçim faktörüne bağlamak pek mümkün değildir. 1949 ve 1953 yıllarında ise nominal şeker pancarı fiyatlarında önemli bir artış olmamıştır. Dolayısıyla 1950 ve 1954 seçimlerinde nominal şeker pancarı fiyatları seçmen tercihlerinin etkilenmesi açısından

kullanılmamıştır. 1957 yılında ise yüksek bir artış olmakla beraber, bu artış, bir önceki yılın gerisinde olup fiyatlar seçimden önce açıklanmıştır. Dolayısıyla hükümet 1956 yılında eğer 1957 yılında erken seçime gitmeyi planlamışsa bu artışta seçim faktörünün önemli olduğu sonucuna ulaşılabilir. Reel şeker pancarı fiyatlarındaki değişim incelendiğinde ise seçim yıllarından sadece 1950 yılında artış görülmektedir. Ancak çiftçilerin, para yanılıgına bağlı olarak nominal fiyatlardan daha çok etkilenmesi söz konusu olabilir.

Nominal tütün fiyatlarındaki değişim incelendiğinde, 1954 ve 1957 yıllarında seçim öncesi yıllara göre bir artış söz konusudur. Bu yıllarda fiyatlar seçimlerin yapıldığı aydan önce açıklandığı için, artışta seçim faktörünün etkili olduğu söylenebilir. 1950 seçimlerinde ise nominal tütün fiyatlarında bir düşüş yaşanmıştır. Dolayısıyla bir seçim etkisi söz konusu değildir. Reel tütün fiyatları incelendiğinde ise 1950 ve 1957 yıllarında gerileme 1954 yılında ise bir artış söz konusudur. Ancak bu gerileme önceki yıllara göre daha düşük gerçekleşmiştir. 1954 yılında reel tütün fiyatlarındaki artış, seçmenlerin tercihlerini etkileme açısından bir önem arz etmeyebilir. Çünkü bu yıl nominal fiyatta bir düşüş yaşanmış ancak enflasyonun etkisiyle reel fiyatlarda bir artış ortaya çıkmıştır. Çiftçilerin para yanılıgı içinde bulunabilecekleri dikkate alındığında bu reel fiyat artışı seçmen tercihlerinin belirlenmesi açısından önemini kaybetmektedir.

Söz konusu dönemde izlenen seçim ekonomisinin süreç politikası amaçları üzerine etkileri yine yukarıdaki Tablo 5 yardımıyla incelenebilir. Politik konjonktür teorileri çerçevesinde seçim dönemlerinde uygulanan genişletici ekonomi politikaları kamu açıklarında, enflasyonda ve büyümede artışa neden olurken seçim sonrası yılda seçim döneminde ortaya çıkan olumsuz koşulların giderilmesi amacıyla daraltıcı ekonomi politikasının uygulanmasına neden olmaktadır.

Tablo 5’de görüldüğü üzere 1950 ve 1954 seçim yıllarında bütçe açığında bir artış olmakla beraber 1957 seçimlerinde bütçe açığı gerek diğer seçim yıllarına göre gerekse bir önceki yıla göre daha düşüktür. 1954 ve 1957 seçimlerinde bütçe harcamalarında bir artış olmamasına rağmen bütçe açığının nedeni, bütçe gelirlerinde daha doğrusu vergi gelirlerinde yeterli düzeyde bir gelir elde edilememesidir. DP

iktidarında vergi politikası yeterince başarılı yürütülemediği¹. Dolayısıyla bütçe açığının nedeni bütçe gelirlerinin yeterince arttırılamamasıdır.

1954 ve 1957 seçim yıllarında enflasyon oranlarında belirgin bir artış söz konusudur. 1951 yılında, seçim döneminde uygulanan ekonomi politikalarına bağlı olarak enflasyon oranında artış yaşanmıştır. 1953 yılından sonra gerçekleşen enflasyon oranlarını yalnızca seçim ekonomisine bağlamak mümkün değildir. Çünkü daha önce belirtildiği gibi 1953 yılından itibaren Türkiye ekonomisi bir bunalım içerisine girmiştir.

GSSSY büyüme hızının 1950-1953 döneminde yüksekliği dikkati çekmektedir. Ancak bu yıldan sonra yüksek GSSSY büyüme hızı bir tek 1957 yılında yakalanmış diğer yıllar küçülmenin yaşandığı yıllar olmuştur. 1953 yılından sonra ortaya çıkan ekonomik sorunlar yeni yatırımların yapılmasını engellemiştir. Özellikle ekonomik ve politik istikrarsızlığın arttığı 1958-1959 döneminde önemli küçülmeler yaşanmıştır.

Büyüme açısından 1950-1959 dönemi bir bütün olarak incelendiğinde 1954 yılı dışında tüm yıllarda pozitif bir büyüme oranının gerçekleştiği, dönemin koşullarına bağlı olarak 1950-1953 döneminde 1954-1959 dönemine göre daha yüksek bir büyüme oranına ulaşıldığı görülmektedir. KBMG büyüme oranları incelendiğinde 1954 yılı dışında pozitif bir büyümenin yakalandığı görülmektedir. Dolayısıyla nüfus artış hızından daha yüksek oranlı bir büyüme oranı yakalanmıştır.

Fonksiyonel gelir dağılımı incelendiğinde 1950-1953 yıllarında yaşanan refah artışının işçi sınıfına yansıtılmadığı ve 1950'deki ücretlerin milli gelirden aldığı payın (W/GSYİH) 1951 yılında düşerek 1954 yılına kadar sabit kaldığı görülmektedir. 1950 yılında ücretin milli gelir içinde aldığı paya ancak 1956 yılında ulaşılmıştır. Burada giderek oy kaybeden ve 1957 seçimlerinde oyların arttırmak isteyen DP'nin uyguladığı ekonomi politikalarının etkisi vardır. 1950-1953 yılları tüm sosyal grupların mutlak durumlarının ve yaşam koşullarının düzeldiği reel gelirlerinin arttığı; buna karşılık ücretli maaşlı grupların görece durumlarının

¹ Kenan Bulutoğlu, **Türk Vergi Sistemi**, 6. Basım, Fakülteler Matbaası, İstanbul, 1978, s. 57.

gerilediği; genel olarak mülk gelirlerin ve özellikle ticaret sermayesinin milli gelirden aldığı payların arttığı bir dönem olmuştur¹.

Dönem boyunca işsizlik oranlarında sürekli bir artış söz konusudur. Bu durumun nedenlerini, tarımda makineleşmeye bağlı olarak tarım sektöründe istihdam edilenlerin işsiz kalmasına ve 1954 yılından itibaren yaşanan ekonomik sorunlara bağlamak mümkündür.

İthalatın büyük oranda serbest olduğu 1950-1954 döneminde ithalat sürekli artmış, 1954 yılından sonra yaşanan döviz darboğazı nedeniyle ithalat kısıtlanınca 1958 yılına kadar sürekli azalmıştır. Ağustos 1958'de uygulamaya konulan istikrar tedbirleri çerçevesinde elde edilen dış kaynak ile ithalat tekrar artmıştır. İhracat, özellikle iktidarın ilk 4 yıllık döneminde Kore Savaşı'nın da etkisi ve tarımdaki üretim artışı ile artmış ancak bu iki olumlu faktörün ortadan kalkması ile azalmıştır. İthalat ve ihracatta yaşanan bu gelişmelere bağlı olarak dış ticaret dengesi sürekli olarak açık vermiştir.

1950 yılında ortaya konulan dışa açılma programının temel ögesi dış kaynaklı sermayedir². Dolaysız yatırım, ticari kısa ve uzun vadeli kredi, resmi dış yardım (Marshall Yardımı) ile üç değişik şekilde dış kaynaklı sermaye girişi olmuştur. Dış borçlanmada başlıca kaynak ABD olmuştur. Yabancı özel sermaye girişi, dönemin belirleyici özelliklerinden biridir³. Dışa açılma politikasının yabancı doğrudan sermaye yatırımlarıyla büyümeye katkı amacını başarıyla gerçekleştirememesine rağmen, yerli ortaklıklar kurarak özel sektörün kısmen de olsa teknoloji, sermaye ve yönetim gibi sorunları aşmasını sağlamıştır⁴. Ayrıca dönem boyunca kısa dönemli ve yüksek faizli yabancı özel sermayeden dış ticaretin finansmanında yararlanılmış ayrıca özel sektöre uzun dönemli dış kredi sağlanmıştır.

İncelenen dönemin genel bir değerlendirilmesi yapıldığında 1950, 1954 ve 1957 seçimlerinde seçim ekonomisinin etkilerine rastlamak mümkündür. Toprak

¹ Korkut Boratav, **a.g.m.**, s. 347.

² Gülten Kazgan, **Ekonomide Dışa Açık Büyüme**, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul, 1985, s. 304.

³ Yakup Kepenek, Nurhan Yentürk, **Türkiye Ekonomisi**, 9. Basım, Remzi Kitabevi, 1997, İstanbul, s. 92.

⁴ Gülten Kazgan, **Ekonomide Dışa Açık Büyüme**, a.g.e., s. 314.

reformu aleyhtarlığı DP'nin doğuşuna yol açan en önemli etken olmasına rağmen¹, DP, çiftçi ya da köylü sınıfın desteğini almıştır. Bunu, Adnan Menderes'in onlardan biriymiş gibi davranmasıyla, toprak reformu yerine köye su, elektrik ve yol götürerek, tarıma yeni topraklar açarak gerçekleştirdiği tarım reformuyla sağlamıştır². 1946-1950 döneminde muhalefette iken iktidara geldiğinde KİT'leri özel sektöre devretmeyi vaat etmesine rağmen bu vaat politik çıkarlar nedeniyle gerçekleştirilemediği gibi 1950-1960 döneminde KİT sayısında iki kat artış olmuş ve sanayi üretiminde KİT'lerin payı artmıştır³. Dönem içerisinde yaşanan ekonomik bunalım ve DP iktidarının gerek muhalefete gerekse muhalif taraflara uyguladığı politik baskılar, politik istikrarsızlığı ve askeri müdahaleyi ortaya çıkarmıştır.

2.2.2. 1960-1979 DÖNEMİNDE EKONOMİ-POLİTİKA ETKİLEŞİMİ

1950-1959 döneminde yaşanan DP iktidarı 1960 yılında yaşanan askeri müdahale ile bitmiş, Türk demokratikleşme süreci bir kesintiye uğramış ve yeni bir dönem başlamıştır. 1960-1979 dönemi politik istikrarsızlıkların yoğun bir şekilde yaşandığı ve ekonomik alanda köklü değişimlerin yaşandığı bir dönem olmuştur. Aşağıda önce kısaca bu dönemde yaşanan politik ve ekonomik gelişmeler incelenecektir. Daha sonra seçimlerin ekonomi üzerindeki etkileri değerlendirilecektir.

2.2.2.1. Politik Süreç

DP'nin özellikle son dönemlerinde yaşanan politik gelişmeler sonucu 27 Mayıs 1960 tarihinde Milli Birlik Komitesi (MBK) adına çoğu genç subaylardan oluşan bir cunta darbe yapmıştır. Bu darbe DP yönetimine ve parlamentoya olduğu kadar ordu hiyerarşisine karşı yapıldığı için sonraki darbe ya da askeri müdahalelerden (12 Mart 1971, 12 Eylül 1980, 28 Şubat 1997 ve 27 Nisan 2007)

¹ Doğan Avcıoğlu, **Türkiye'nin Düzeni (Dün-Bugün-Yarın)**, Cilt 1, Dördüncü Basım, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1969, s. 324.

² Yalçın Küçük, **Türkiye Üzerine Tezler 1908-1978, Birinci Kitap**, Dördüncü Basım, Tekin Yayınevi, İstanbul, 1985, ss. 323-324.

³ Fikret Başkaya, **Devletçilikten 24 Ocak Kararlarına**, Birlik Yayıncılık, Ankara, 1986, s. 137.

farklıdır¹. Askeri müdahalenin amacı, iktidara el koyan subaylar tarafından radyodan okunan bildiride “en kısa zamanda seçimleri yaptırarak partiler rejimini sürdürmek” şeklinde açıklanmıştır. MBK içinde iki farklı grup bulunmaktaydı. Arasında ilerde Türk politik yaşamında önemli bir yere sahip olacak Alparslan Türkeş’in de bulunduğu aşırı olarak bilinen (13 Kasım 1960 ta 21’inden 14’ü tasfiye edilen) birinci grup, yıllardır darbe hazırlığında olan ve darbe sonrasında ülkeyi askeri rejimle yönetmek isteyen gruptur. İlmîliler olarak bilinen ikinci grup ise yasal ve politik düzenlemeler yapıldıktan sonra hemen seçimlere gidilmesini ve iktidarın parlamentoya teslimiyetini isteyen gruptur.

MBK’ nin başına Cemal Gürsel getirilmiş ve darbenin ertesi günü 3 general ile 15 siviliden oluşan ve 6 Ocak 1961’de Kurucu Meclis’in açılışına kadar görev yapan hükümet oluşturulmuştur. MBK’ nin eylemlerinin en önemlileri DP’lilerin yargılanması ile ordu ve üniversitede uygulanan tasfiyelerdir. Kurucu Meclis, MBK ve Temsilciler Meclisinden oluşturulmuştur. Kurucu Meclis çalışmalarına başladıktan bir ay sonra parti faaliyetlerine izin verilmiş; CHP ve Cumhuriyet Köylü Millet Partisi (CKMP) yanında çok sayıda parti kurulmuştur. Bu partilerin en önemlileri Adalet Partisi (AP), Yeni Türkiye Partisi (YTP) ve Türkiye İşçi Partisi (TİP)’dir.

6 Ocak-27 Mayıs 1961 tarihleri arasında hazırlanan 1961 Anayasası 9 Temmuz 1961’de halk oylamasına sunularak kabul edilmiştir. 1961 Anayasası’nın çoğulcu yapıyı ön gören temel düzenlemeleriyle politik sistem sivil toplum doğrultusunda kimi güvencelere kavuşturulmuştur.

1961 Anayasası yasama organını “Millet Meclisi” ve “Cumhuriyet Senatosu” olmak üzere ikiye ayırmıştır. Millet Meclisi dört yılda bir genel oyla seçilen 450 milletvekilinden, Cumhuriyet Senatosu ise genel oyla altı yıllığına seçilen ancak iki yılda bir üçte biri yenilenen 150 üye yanında Cumhurbaşkanı tarafından seçilen 15 üye ile MBK üyeleri ve eski Cumhurbaşkanı tarafından meydana getirdiği “tabii

¹ Hikmet Özdemir, “Siyasal Tarih (1960-1980)”, **Yakınçağ Türkiye Tarihi 1**, Hazırlayan, Sina Akşin, Bülent Tanör, Korkut Boratav, Milliyet Kitaplığı, İstanbul, Basım Yılı Belirtilmemiş, s. 227. Orijinal kaynakta sadece 12 Mart 1971 ve 12 Eylül 1980 darbelerine yer verilmektedir. Ancak söz konusu farklılık 28 Şubat 1997 ve 27 Nisan 2007 de yaşanan askeri müdahalelerde de geçerlidir. Ayrıca Ankara İdare Mahkemesi’nde açılan bir davada, Mahkeme Genel Kurmay’ın açıklamasını bir idari işlem olmadığını, bir idari eylem niteliğinde basın açıklaması olarak kabul etmiştir. (13 Nisan 2007, Yeniasır Gazetesi, s. 16.)

senatörler”den oluşmaktaydı. Böylece Millet Meclisi’nin yanında onu kontrol edecek bir başka meclis daha oluşturulmuştur. Ayrıca 1961 Anayasası ile yasamanın denetlenmesi açısından Anayasa Mahkemesi kurulmuştur.

15 Ekim 1961’de genel seçimler yapılarak iktidar, sivil yönetime bırakılmıştır. Seçim sonuçlarına göre CHP 173, AP 158, YTP 65, CKMP 54 milletvekili çıkarmıştır. Oyların % 62’sini CHP’ye karşı olan ve DP’nin tabanını temsil eden AP, CMKP ve YTP almıştır. Bu seçimin önceki seçimlerden en önemli farklılığı seçimlerin nispi temsil sistemine göre yapılmasıdır. Bu sistem seçimlerde alınan oy oranlarının, fazla sapmadan meclise yansımaları sağlamış ancak mecliste bir partinin çoğunluğu sağlamasını zorlaştırmıştır. Buna bağlı olarak CHP seçimlerde birinci parti olarak çıkmasına rağmen yeterli çoğunluğu sağlayamadığı için tek başına hükümet kuramamış ve 1965 seçimlerine kadar geçen dönemde üçü İsmet İnönü başkanlığında olmak üzere 4 koalisyon hükümeti kurulmuştur. Dolayısıyla bu dönem gerek koalisyon hükümetleri gerekse hükümet ömürlerinin kısıllığı nedeniyle politik istikrarsızlığın yoğun bir şekilde yaşandığı bir dönem olmuştur¹. Ayrıca bu dönemde Türkiye, biri 22 Şubat 1962 de diğer, 20-21 Mayıs 1963 tarihlerinde olmak üzere başarısız iki askeri darbe girişimiyle daha karşı karşıya kalmıştır.

13 Şubat 1965’te yapılan bütçe oylamasında 3. İnönü hükümeti düşürülmüş ve yerine Hayri Ürgüplü başkanlığında AP, YTP ve CKMP’li üyelerden oluşan yeni bir koalisyon hükümeti kurulmuştur. 29 Kasım 1964’de Ragıp Gümüşpala’nın ölümü ile AP Genelbaşkanlığı’na seçilen Süleyman Demirel başbakan yardımcısı olmuştur. Bu hükümetle 1965 genel seçimlerine gidilmiştir.

10 Ekim 1965 tarihinde yapılan genel seçimlerde Süleyman Demirel Liderliğindeki AP, 240 milletvekili çıkararak tek başına iktidara gelmiştir. Bu seçimlerde CHP 134, MP 31, TİP 15 ve CKMP 11 milletvekili çıkarmıştır. Milletvekillerinin dağılımında seçim sisteminin önemli bir rolü olmuştur. 1965 seçimlerinden önce seçim yasasında yapılan değişikliklere göre bir seçim çevresinde değerlendirilmeyen fazla (artık) oyların ülke düzeyinde birleştirilerek kalan sandalyelerin partiler arasında dağıtılması (milli bakiye sistemi) öngörülmüştür. Milli

¹ Akan Altıntaş, “Türk Siyasal Sisteminde Siyasal Partiler ve Kentleşmenin Kutuplaşma Sürecine Etkileri”, **Akdeniz İİBF Dergisi**, Sayı: 5, Antalya, 2003, s. 9.

bakiye sisteminin en önemli sonucu; sosyalistlerin parlamentoda ilk kez grup kurlmalarıdır¹. 1968 Senato seçimlerinden önce milli bakiye sistemi kaldırılmış ve 1969 seçimlerinde TİP ancak 2 milletvekilliği çıkarabilmiştir.

AP iktidarda olduğu bu dönemde bir yandan oylarını arttırmak diğer yandan DP'nin oylarına talip olan YTP karşısında bir avantaj sağlamak için hem tarımsal destekleme fiyatlarını yüksek tutmuş hem de genişletici politikalar izlemiştir. Uyguladığı politikaların olumlu sonuçlarını 1969 seçimlerinde elde etmiştir. 1969 seçimlerinden AP 256 milletvekili çıkararak yine birinci parti olarak çıkmış ve tek başına iktidarı elde etmiştir. Ancak bu seçimlerde milletvekili sayısını artırmasına rağmen aldığı oy oranı düşmüştür. Bu durum bir çelişki gibi görünse de aslında 1968 yılında milli bakiye sisteminin kaldırılmasının bir sonucudur. AP'nin aldığı oy oranının düşmesinde söz konusu dönemde yaşanan ekonomik sorunlar etkili olmuştur. 1969 seçimlerinde diğer partilerin elde ettikleri milletvekilliği sayıları ise şu şekildedir: Cumhuriyet Halk Partisi 143, Cumhuriyetçi Güven Partisi (CGP) 15, Millet Partisi (MP) 6, Milliyetçi Hareket Partisi 1, Türkiye Birlik Partisi 8, Türkiye İşçi Partisi 2, Yeni Türkiye Partisi 6, Bağımsızlar 13.

1965 seçimlerinden, 1969 seçimlerine kadar geçen sürede bir yandan bazı partilerin kendi içinde değişimler olduğu, diğer yandan yeni partilerin kurularak seçimlere girdiği görülmektedir. 1960'lı yıllarda özellikle aydınlar arasında sosyalist düşüncenin hızla taraftar bulması CHP'yi kimlik arayışına itmiş, 1965 seçimlerinden yenilgiyle çıkınca parti içinde ortanın solundaki ve sağındaki karşıt gruplar arasındaki tartışma büyümüştür. Ortanın solu hareketinin sözcüsü ve lideri Bülent Ecevit'in önderliğindeki sosyal demokratlar, 1968'deki genel kurultaydan sonra ortanın solu adıyla başlattıkları yeni hareketi 1969 seçim bildirgesinde düzen değişikliği şeklinde adlandırarak dönüşümün kazandırdığı yeni kimlikle seçmen karşısına çıkmışlardır².

1960 Askeri Müdahalesi'nden sonra varlığını sürdüren CKMP 1960'ların ortasında kimlik ve kadro değişimi yaşayarak 1965 seçimlerine Alpaslan Türkeş

¹ Hikmet Özdemir, **a.g.e.**, s. 250.

² Hikmet Özdemir, **a.g.e.**, ss. 254-255.

liderliğinde girerek Şubat 1969'da ismini Milliyetçi Hareket Partisi olarak değiştirmiştir¹.

1969 seçimleriyle Meclis'e giren bir başka parti Türkiye Birlik Partisidir. Parti, Alevilerin politik temsilini amaçlayan ilk mezhep partisi olma özelliğini taşımaktadır².

1969 seçimlerinde Necmettin Erbakan Meclis'e Konya'dan bağımsız milletvekili olarak girmiştir. Erbakan, 1966 yılında Türkiye Odalar Birliği Sanayi Dairesi Başkanlığına getirilmiş, iki yıl sonra büyük ticaret ve sanayi çevrelerine karşı, "küçük ve orta çaptaki işadamlarının temsilcisi" olarak birlik başkanlığına seçilmiştir. Ancak AP iktidarı, Erbakan'ın başkanlığını tanımamış ve görevden uzaklaştırmıştır. 1969 seçimlerinden bağımsız milletvekili olarak çıkan Erbakan sanayileşmede Anadolu'daki küçük girişimcilerin sözcüsü olmuştur. Erbakan politik mücadelesini 1970 de kurduğu Milli Nizam Partisi (MNP) ile kitleleşirmiştir. MNP mevcut rejime karşı sosyo-ekonomik muhalefeti dinsel muhalefetle birleştiren bir politika izlemiştir³.

Bu dönemde kurulan veya değişim geçiren partiler ile öne çıkan politik liderler (Alparslan Türkeş⁴, Süleyman Demirel, Bülent Ecevit, Necmettin Erbakan) 2000'li yıllara kadar Türk politik yaşamında etkili olmuşlardır. Söz konusu liderler zaman içerisinde hapse girmiş, politik yaşamdan uzaklaştırılmış ancak tekrar politik yaşama geri dönmüşlerdir. Söz konusu liderlerin bu kadar uzun süre parti liderliklerini sürdürmelerinde parti içi demokrasinin yerleşmemiş olması, politik kişi egemenliği ve yeni lider kadroları yetiştirmemiş olmaları etkili olmuştur. Bir diğer etken ise seçmenlerin unutkanlığı ile ilgilidir⁵. Seçmenler bir seçimde başarısız bulduğu için desteğini çektiği politik partiyi bir sonraki seçimlerde eski başarısızlıklarını unutarak tekrar desteklemiştir. Dolayısıyla Türkiye'de

¹ Hikmet Özdemir, **a.g.e.**, ss. 257-258.

² Ali Yaşar Sarıbay, **a.g.e.**, s. 60.

³ Ali Yaşar Sarıbay, **a.g.e.**, ss. 61-62.

⁴ Alparslan Türkeş 4 Nisan 1997'de vefat etmiş, ancak vefat edene kadar politik alanda oldukça etkili bir isim olmuştur.

⁵ Seçmenlerin unutkanlığı, seçmenlerin oy verme davranışında ortaya çıkmaktadır. Seçmenler iktidardaki partinin sadece seçimden önceki son bir ya da iki yıldaki başarı düzeylerini dikkate alarak oy kullanmaktadırlar.

seçmenlerdeki unutkanlık sadece ilgili seçim döneminde ortaya çıkmamakta aynı zamanda seçimler arasında da görülmektedir.

Türkiye’de 1960’lı yılların sonunda dünyada yaşanan konjonktürün etkisiyle sosyal huzursuzluk ve kargaşa ortamı ortaya çıkmıştır. Bir yandan öğrenci olayları diğer yandan işçi sınıfının eylemleri burada öne çıkmaktadır. Ayrıca bu yıllarda yaşanan ekonomik sorunlar toplumdaki huzursuzluğu daha da arttırmıştır.

Söz konusu sorunlar sonucu TSK, 12 Mart 1971 tarihinde bir muhtıra yayınlamıştır. Muhtıra’da, Anayasa’nın öngördüğü reformları uygulamaya koyabilecek güçlü ve güvenilir bir hükümetin kurulmasını istenmiş, aksi takdirde ordunun yönetimi devralacağını belirtilmiştir. Bunun üzerine Demirel istifa etmiş ve Meclis içerisinde Nihat Erim başkanlığında yeni bir teknokratlar hükümeti kurulmuştur. Bu süreç içerisinde bazı partiler (TİP ve MNP)¹, öğrenci dernekleri, meslek odaları ve işçi sendikaları kapatılmış, toplu sözleşme ve grev hakkı askıya alınmıştır. Bu eylemler sonucu çoğulcu demokrasi anlayışı zedelenmiştir. Bu eylemlerin nedeni 1971 öncesindeki olaylardan 1961 Anayasası’ndaki özgürlükçü maddelerin sorumlu tutulmasıdır. I. Erim hükümetinin yapmak istediği reformlar parlamentonun söz konusu reformlara direnişi nedeniyle gerçekleştirilemeyince I. Erim Hükümeti dağılmıştır. Erim daha sonra II. Erim Hükümetini kurmuş ancak bu hükümette sadece 4 ay görev yapmıştır. Ardından Ferit Melen başkanlığında yeni bir hükümet kurulmuş ve bu hükümet 11 ay görevde kalmıştır. Bu dönemdeki en önemli politik olay askerlerin desteklediği adayın (Faruk Gürler) değil, AP ile CHP’nin üzerinde uzlaştıkları Fahri Korutürk’ün cumhurbaşkanı seçilmesidir. Bu seçim sonrasında Gürler’i destekleyen ve parlamentonun desteğine sahip olmayan Melen başbakanlık görevinden çekilmiştir. Yerine Naim Talu başkanlığında yeni bir hükümet oluşturulmuş ve bu Hükümet 1973 seçimlerine kadar 4 ay görevde kalmıştır.

1973 seçimi sonuçlarına göre CHP 185, AP 149, MNP’ nin kapatılmasından sonra aynı çevrelerce kurulan Milli Selamet Partisi (MSP) 48, AP’den ayrılan bir grup tarafından kurulan Demokratik Parti 45, CGP 13 ve MHP 3 milletvekilliği elde etmişlerdir. CHP bu seçimlerden birinci parti olarak çıkmıştır. CHP’nin oylarının

¹ TİP komünist faaliyetleri, MNP ise laiklik karşıtı olması nedeniyle kapatılmışlardır.

artmasında yürüttüğü ortanın solu stratejisi ile Muhtıra sonrasında kapatılan TİP'nin oylarının bu partiye gitmesi etkili olmuştur. Bu sonuçlara göre hiçbir parti tek başına iktidar olmak için yeterli çoğunluğu elde edememiştir.

26 Ocak 1974 tarihinde CHP–MSP Hükümeti Ecevit'in başbakanlığında kurulmuştur. Böylece laiklik karşıtlığı ile bilinen ve bu nedenle daha önce kapatılmış olan bir partinin devamı olan MSP iktidar ortağı olmuştur. Böylece MSP seçimlerde parlamento düzeyinde kazandığı meşruiyeti, hükümet düzeyinde de kazanmıştır¹.

1974 yazında Kıbrıs'ta yaşanan EOKA Darbesi, Kıbrıs'ta yaşayan Türkler'in haklarını korumayı Türkiye'nin politik gündeminde baş sıraya getirmiştir. Yine aynı günlerde 12 Mart 1971 yönetimince yasaklanan haşhaş ekimine izin verilmesi ABD'nin askeri yardımlarının kesilmesine ve ambargosuna neden olmuştur. İlki 20-22 Temmuz, ikincisi 14-16 Ağustos 1974 tarihlerinde olmak üzere Kıbrıs'a iki askeri hareket düzenlenmiştir. Harekat sırasında, MSP'nin Ada'nın tamamının ele geçirilmesini istemesi, Hükümet içindeki mevcut görüş farklılıklarını daha da arttırmış ve koalisyon hükümeti dağılma sürecine girmiştir. Ecevit ve kurmayları Kıbrıs Barış Harekatı'na bağlı olarak oy oranlarını arttırdıklarını düşünmüş ve Ecevit istifa ederek erken seçim önerisinde bulunmuştur. Bu durum politik sörf (fırsatçı-opportunistik kabine) hipotezi ile açıklanabilir. Bu teoriye göre iktidar partisi ülkenin içinde ulunduğu olumlu gelişmeleri dikkate alarak oy oranının arttığını düşündüğü dönemlerde bu durumdan faydalanmak amacıyla erken seçimlere gider². Ecevit Hükümeti de benzer şekilde erken seçime gitme talebinde bulunmuştur. Ancak diğer partiler CHP oylarında yükselme olacağı endişesiyle bu öneriyi reddetmişlerdir.

17 Kasım 1974'te Ecevit'in yerine başbakanlığa getirilen Sadi Irmak'ın hazırladığı bakanlar kurulu listesi güven oyu alamamış, ancak başka bir hükümet de kurulamadığından bu hükümet 5 ay görev yapmıştır. Daha sonra 12 Nisan 1975 tarihinde Süleyman Demirel başkanlığında AP, MSP, CGP, MHP ve bağımsızlardan oluşan Milliyetçi Cephe (MC) olarak adlandırılan koalisyon hükümeti kurulmuştur. Ancak koalisyonun en zayıf yanı koalisyonu oluşturan tüm partilerin sağ kesimin oylarını elde edebilme amacında olmaları yani birbirilerinin oylarına rakip

¹ Hikmet Özdemir, **a.g.e.**, s. 271.

² Funda Telatar, "Politik Devresel Dalgalanmalar Teorisi Işığında Demokrasi-Siyaset-Ekonomi İlişkisi: Türkiye Örneği", **İktisat İşletme ve Finans**, Yıl:16, Sayı:187, Ankara, Ekim 2001, s. 61.

olmalarıdır. Söz konusu hükümetin karşılaştığı en önemli sorun 1976 yılında artan sosyal huzursuzluklar ve toplumsal kargaşa olmuştur. Ayrıca dış politikada özellikle Yunanistan ve ABD ile yaşanan sorunlar Hükümetin diğer önemli sorunlarını oluşturmuştur.

MC Hükümeti, Haziran 1977 tarihinde genel seçimleri gerçekleştirmiş, CHP 213, AP 189, MHP 16, MSP 24 ve Demokratik Parti 1 milletvekilliği elde etmiştir. Seçim sonuçları incelendiğinde seçmenlerin % 42'sinin sosyal demokrat düzen getireceğini söyleyen CHP'yi desteklediği görülmektedir. Ancak seçimlerden birinci parti olarak çıkan CHP yeterli sayıda milletvekilliği elde edemediği için tek başına iktidarı kurma olanağını yakalayamamıştır. Ecevit'in kurduğu azınlık hükümetine güvenoyu verilmemiş; Demirel, CHP ile koalisyona yanaşmamış ve bu gelişmelerin sonunda Hükümeti kurma görevini alan Süleyman Demirel tarafından II. MC Hükümeti kurulmuştur. Bu hükümet Ocak 1978 de gensoru ile düşürülmüştür. Gensoru önergesi hükümetin içte ve dışta güvenliği sağlayamadığı, cephecilik anlayışı ile ulusal birliği zedeleyip Türkiye'nin gelişmesini engellediği, halk çoğunluğunu yoksulluğa sürüklediği ve TC Devleti Anayasası'nın belirlediği çerçeveden uzaklaştırmaya çalıştığı gerekçesi ile verilmiş ve ilk defa bir hükümet gensoru ile düşürülmüştür.

5 Ocak 1978 tarihinde III. Ecevit hükümeti kurulmuştur. Ancak bu dönemden sonra Türkiye'de farklı gruplar arasındaki gerginlikler artmış, çatışmaların içine girmiş yaşanan Malatya ve Kahramanmaraş olayları sonrasında ulusal güvenlik güçleri halkın güvenliğini sağlayamadığı için halk kendi güvenliğini kendisi sağlamak durumuna gelmiştir. 14 Ekim 1979 tarihinde yapılan ara seçimlerden CHP'nin yenilgiyle çıkması üzerine Ecevit Hükümeti istifa etmiş ve yerine Demirel tarafından 12 Kasım 1979 tarihinde diğer sağ partiler tarafından desteklenen azınlık (örtülü III. MC) hükümeti kurulmuştur. Hükümetin istifasında etkili olan bir başka faktör, sermaye sınıfının büyük bir kısmını temsil eden Türkiye Sanayicileri ve İşadamları Derneği'nin (TÜSİAD) ve onu destekleyen, Türkiye İşverenler Sendikası Konfederasyonu (TİSK), Ege Sanayi Odası gibi kuruluşların basın aracılığıyla yaptıkları hükümeti yıpratma girişimleri olmuştur. Yeni kurulan hükümet de toplumsal huzursuzlukları giderici önlemler almakta başarısız olmuş, ayrıca ekonomik kriz nedeniyle 24 Ocak 1980 İstikrar Tedbirlerini yürürlüğe koymuştur.

6 Nisan 1980'de Cumhurbaşkanı Fahri Korutürk'ün görev süresi dolması nedeniyle cumhurbaşkanlığı seçiminin yapılması gerekirken, Başbakan Süleyman Demirel ile ana muhalefet partisi başkanı olan Bülent Ecevit'in birbirleriyle görüşmekten kaçınması, seçimin yapılmasını engellemiş, cumhurbaşkanlığı görevi İ.S. Çağlayangil tarafından vekaleten yürütülmüştür. Bu durum 12 Eylül Askeri Müdahalesi'ne kadar sürmüştür. Söz konusu huzursuzluklar ve sorunlar 12 Eylül 1980 Askeri Müdahalesi'ni beraberinde getirmiştir. Aslında TSK yaşanan huzursuzluk ortamından duyduğu rahatsızlığı Ocak ayında verdikleri bir mektupla bildirmiş, ülkede yaşanan sosyal, ekonomik, politik kargaşa karşısında politik partiler arasındaki uzlaşmanın önemini vurgulamıştır. Ancak uyarı mektubu çok fazla işe yaramamış, Cumhurbaşkanlığı seçimi bile yapılamamıştır.

1960-1980 dönemi politik açıdan bir bütün olarak incelendiğinde dönemin bir askeri müdahale ile başlayıp bir askeri müdahale ile bittiği görülmektedir. Ayrıca dönem içerisinde biri başarılı ikisi başarısız olmak üzere iki askeri müdahale girişimi daha yaşanmıştır. Dönem boyunca koalisyon hükümetleri kısa dönemlerle görev yapmıştır. Tek parti iktidarı sadece AP tarafından 1965-1971 döneminde sağlanmıştır. Ayrıca dönem içerisinde dikkati çeken bir başka unsur toplumsal şiddet olaylarının giderek artmasıdır. Öte yandan özellikle Yunanistan ve ABD ile olan ilişkilerde gerginlikler yaşanmış ve Kıbrıs Barış Harekatı düzenlenmiştir. Tüm bu süreçler söz konusu dönemde yaşanan politik istikrarsızlığın boyutlarını ortaya koymaktadır.

2.2.2.2. Ekonomik Süreç

27 Mayıs 1960 tarihinde yapılan askeri müdahale sonrasında asker ve sivil yöneticilerden yansıyan ortak görüşe göre ülkenin kalkınması belli planlar çerçevesinde yürütülmeliydi. 1961 yılında yapılan yeni anayasada karma ekonomi ve planlı ekonomik kalkınma, esas olarak kabul edilmiştir. Bu amaçla DPT kurularak 15 yıl içinde gerçekleşmesi istenen ekonomik ve toplumsal amaçlar ile bunlara uygun araçlar ve bu araçların kullanılmasında uyulacak temel ilkeleri gösteren “Plan Hedef ve Stratejisi” esas alınarak, 15 yıllık bir perspektif plan hazırlanmıştır¹. Buna göre

¹Mustafa Özateşler, **İktisadi Planlama Teorisi ve Genel Üretim Modeli**, Anadolu Matbaacılık, İzmir, 1998, s. 80.

devletin ekonomik ve sosyal faaliyetleri benzer yıllık programlar çerçevesinde yürütülmeye başlanmıştır. Beş yıllık kalkınma planlarının dört ortak özelliği bulunmaktadır¹.

- Üretim yapısını veri almaları,
- Sanayileşmeye öncelik vermeleri,
- Ekonominin her yıl belli bir hızda büyümesini temel amaç almaları,
- Belli bir uzun dönem stratejisinin birer parçaları olmaları.

Ayrıca planlı dönemde ithal ikameci sanayileşme stratejisine geçilmiştir. Bunun nedenleri aşağıdaki gibi sıralanabilir²:

- Dış ticaret hadlerinin sürekli olarak gelişmiş ülkeler lehine GOÜ aleyhine geliştiği düşüncesinin yaygınlığı,
- Bebek endüstrileri, teknik ve ekonomik yetersizlikler nedeniyle koruma gerekliliği,
- Dengeli kalkınmayı ve dışa bağımlılığın azalmasını sağlamak,
- Koruma olmadan gelişen sanayi dallarının; teknoloji düzeyi ve verimliliği düşük, emek yoğun, ileri ve geri bağlantıları zayıf tüketim malları sektörleri olması. Oysa koruma tedbirleriyle gelişen sanayi kollarının, modern, sermaye yoğun, teknolojik yeniliklerin hızlı olduğu, talebin gelir elastikiyetinin yüksek olduğu, diğer sektörlerle yoğun girdi-çıkı alışverişi olan sektörler olmasıdır.

Dolayısıyla dönemin en belirgin özelliği, iç piyasaya dönük, ithal ikameci sanayileşme stratejisinin, kalkınma planları eşliğinde sürdürülmesidir. Bu amaç doğrultusunda, ithal ikameci sanayiler koruyucu dış ticaret politikası, sıkı kambiyo denetimi, kamu yatırımlarının önemli bir bölümünün ithalatı ikame edecek alanlara kaydırılması, çeşitli teşvik tedbirleri ile özendirilmesi, selektif maliye ve para politikası, mal ve faktör piyasalarına devlet müdahalesi gibi yollarla korunmuştur.

¹ Yakup Kepenek, **Gelişimi, Üretim Yapısı ve Sorunlarıyla Türkiye Ekonomisi**, 4. Baskı, Teori Yayınları, Ankara, 1987, ss. 130-131.

² Ali Altıntaş, **Türkiye' de Koruma Politikası ve Dışa Açılma**, DPT, Yayın No: 2045, Ankara, 1986, ss. 10-11.

Uygulanacak politikanın genel çerçevesi ve politika araçları beşer yıllık kalkınma planları ve bu planlar doğrultusunda hazırlanan yıllık programlarda belirlenmiştir. 1960'lardan itibaren kamu girişimi genellikle sermaye yoğun ara malları üretimine yönelirken, özel girişimciler dayanıklı tüketim malları üretiminde ağırlığını hissettirmeye başlamıştır.

Planlı kalkınma döneminin temel nitelikleri ¹:

- Kalkınma planları ile uzun dönemli sanayileşme perspektifi belirlenmiştir.
- Kamu ve özel girişimciliğin harmanlandığı karma ekonomik sistem benimsenmiştir.
- Sanayi ekonominin sürükleyici sektörü olarak kabul edilmiştir.
- Planlar, kamu kesimi için emredici, özel kesim için yol gösterici nitelikte olmuştur.
- İthal ikamesine dayalı sanayileşme stratejisi benimsenmiştir.
- Türk sanayi kota, gümrük vergisi, sabit döviz kuru ve sıkı kambiyo rejimi gibi araçlarla yüksek düzeyde korunmuştur.
- Sanayide birçok yeni sektör bu dönemde kurulmuştur.
- Ağır sanayinin kurulması için çaba gösterilmiştir.
- Gelişmiş ülkelerle rekabet edebilir bir sanayi yapısının kurulması hedeflenmiştir.
- Dış kaynak bağımlılığının azaltılması amaçlanmıştır.
- Avrupa Ekonomik Topluluğu'na ortalık başvurusu yapılmıştır.

1963-1967 döneminde uygulanan Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda ekonominin büyüme hızı % 7, sanayi sektörünün büyüme hızı %12,3 olarak hedeflenmiş; bu büyüme hızları sırasıyla % 6,7 ve % 9,7 olarak gerçekleşmiştir. Bu plan döneminde Sovyetler Birliği, Türkiye'nin planladığı "temel sanayi projeleri"nin gerçekleştirilmesine mali ve teknik yardımda bulunmaya hazır olduklarını bildirmiş,

¹ Hüsnü Erkan v.d., **Türkiye İçin Bilgi Bazlı Sürdürülebilir Sanayileşme Stratejisi**, EGİAD, İzmir, 2007, ss. 78-79.

anti komünist söylemlerde bulunan Adalet Partisi Hükümeti Sovyetler Birliği ile ekonomik işbirliğine gitmiştir. Böylece dönem içerisinde yaşanan kaynak sorunu çözülmüştür. Bir diğer kaynak ise yurtdışına çalışmaya giden işçilerin yolladıkları dövizler olmuştur. İşçi dövizleri aynı zamanda cari işlemler açıklarının küçülmesini sağlamıştır. Dönem içerisinde GSMH ve istihdamda sanayi ve hizmet sektörünün payı artarken tarımın payı azalmıştır. 1963-1967 dönemi ithal ikamesinde önemli artışın sağlandığı ihracat artışında başarıya ulaşılamayan, ekonominin büyük ölçüde iç talebe yöneldiği bir dönem olmuştur. II ve III plan döneminde ise hem ekonominin bütününde hem de imalat sanayinde ithal ikamesi, sektörel üretim büyümesine negatif katkıda bulunmuştur.¹ Bunun en önemli nedeni üretimin ithalata bağımlı olmasıdır.

1968-1972 döneminde uygulanan İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda Ekonominin büyüme hızı % 7, sanayi sektörünün büyüme hızı %12 olarak hedeflenmiş; bu büyüme hızları sırasıyla % 6,9 ve % 7,6 olarak gerçekleşmiştir. Dönem içerisinde GSMH ve istihdamda sanayi ve hizmet sektörünün payı artarken tarımın payı azalmıştır. Dönem içinde yaşanan politik istikrarsızlıkların yerli ve yabancı sermayenin yatırım yapmasını olumsuz yönde etkilemesi nedeniyle sanayi sektöründe hedeflenen büyüme oranına ulaşılamamıştır. Planda yeni kurulacak işletmelerin kuruluş güçlüklerini aşmıca kadar korunacağı, ancak belli bir tecrübe döneminden sonra ithalat kısıtlamalarının kademeli olarak kaldırılacağı, gümrük politikasının da tedricen libere edileceği belirtilmiştir². Ayrıca Birinci Planın aksine, İkinci Planda sektörlerin korunmasında maliyetlerin dikkate alınarak uzun dönemde rekabet gücü kazanamayacak sektörlerin korunmayacağı vurgulanmıştır. Bu plan döneminde teşvik politikası ve araçlarına büyük önem verilmiştir. Başlıca teşvik araçları ise teşvik fonları, vergi iadesi, yatırım indirimi, gümrük muafiyeti ve taksitlendirmesi, proje bazında döviz tahsisi ve düşük faizli özel ihracat kredisi olmuştur³.

¹ Uğur Korum, **Türk İmalat Sanayi ve İthal İkamesi: Bir Değerlendirme**, AÜSBF, Ankara, 1977, ss. 126-129.

² Mevlüt Çetinkaya, **Dışa Açılma Sürecinde Türk Sanayinin Koruma Yapısının Analizi**, DEÜ SBE Yayınlanmamış Doktora Tezi, İzmir, 1998, s.71.

³ Erdinç Tokgöz, **a.g.e.**, s. 181.

1960' ların sonlarında IMF, artan dış ticaret açığı, TL'nin aşırı değerlenmesi, işçi dövizlerindeki azalış gibi nedenlerle Türkiye'ye devalüasyon yapmasını önermiş ancak dönemin başkanı Demirel 1969 seçimlerini düşünerek bu öneriyi reddetmiştir. Ancak artan ekonomik sorunlar sonucunda seçim sonrasında 10 Ağustos 1970 tarihinde alınan istikrar tedbirleri çerçevesinde devalüasyon yapılmıştır. 1970 devalüasyonu ile 1 \$=9 TL'den, 1 \$=15 TL'ye çıkarılıncaya kadar TL'nin aşırı değerlenmiş olması nedeniyle sermaye malları ithalatı nispi olarak ucuzlamış, bu durum ara ve yatırım malları sanayilerinin gelişmesini yavaşlatmıştır. Ancak devalüasyon, ihracatı ve işçi dövizlerinin girişini olumlu yönde etkilemiş ve cari işlemler açığı azalmış, 1973 yılında ödemeler dengesi fazla vermiştir.

Üçüncü beş yıllık kalkınma planı 12 Mart Muhtırası ile kesintiye uğratılan demokratikleşme süreciyle başlayan politik ve toplumsal bunalımın en üst düzeye ulaştığı yıllarda hazırlanmıştır. Daha önce 15 yıllık uzun dönemli bir kalkınma stratejisi içinde uygulamaya konulması hedeflenen bu plan 1970'li yılların başında ortaya çıkan yeni oluşum ve değişimler doğrultusunda hazırlanan 22 yıllık uzun dönemli bir perspektif plan kapsamına alınmış ve onun ilk beş yıllık alt plan dönemini oluşturmuştur. 1973-1995 yıllarını kapsayan uzun dönemli gelişme perspektifi ve stratejisinin en önemli amaçlarının başında AET'ye üye olmak ve 1970 yılında imzalanan "Katma Protokol" doğrultusunda Avrupa devletleri ile gümrük birliğine girmek gelmektedir. Hedeflenen bu amaçlara ulaşılması için oluşturulan yeni kalkınma stratejisinde sektörel bazda yeniden yapılanmaya gereksinim duyulmuş ve üretim yapısının değiştirilmesi ve nitelikli bir gelişmenin sağlanması zorunluluğu ortaya çıkmıştır¹. Plan stratejisinde, Türk sanayinin uluslararası rekabet gücüne sahip olabilmesi için, ithal ikameci politikalar yerine, ihracata yönelik politikalara ağırlık verilmesi gerektiği belirtilmiştir. İhracata yönelik politikaların tercih edilmesinin nedenleri; AET koşullarına uyum sağlama çabaları, dış ticaret dengesinin düzeltilmesi, dış konjonktürden daha az etkilenen bir ihracat yapısına ulaşılması, ve ödemeler dengesinde dövizli kredilerin payının azaltılmasıdır. Ayrıca bu plan döneminde koruyucu dış ticaret politikasının daha rasyonel hale getirilmesi, montaj sanayilerinin, imalat sanayilerine dönüştürülmesi amaçlanmıştır. Diğer

¹ Cezmi Sevgi, **Sanayileşme Sürecinde Türkiye ve Sanayi Kuruluşlarının Alansal Dağılımı**, Beta Basım Yayım, İstanbul, 1994, ss. 68-69.

yandan, dönemin AET ile gümrük birliğinin sağlanmasında geçiş dönemini kapsamı nedeniyle dış ticaret politikalarının düzenlenmesinde anlaşma hükümleri göz önüne alınarak, ithalatta miktar kısıtlamalarının kaldırılması ve gümrük vergisi ile eş etkili vergilerin kaldırılması gerektiği belirtilmiştir¹.

Üçüncü Plan döneminde % 7,4 olarak öngörülen büyüme hızı % 6,5; % 11,4 olarak belirlenen sanayi sektörü büyüme hızı ise % 9,9 olarak gerçekleşmiştir. Planda esas itibariyle, ara ve yatırım malları sanayine ağırlık veren bir politika izlenmesi ve bu alanda hızlı aşamalar kaydedilmesi ön görülmüştür. Dönem sonunda ara mallarının imalat sanayi içindeki payı azalmış, yatırım ve tüketim mallarının toplam üretim içindeki payı artmıştır. Bu da plan döneminde ara malları üretiminde gerçekleştirilmek istenen yapıya ulaşamadığını ve sanayileşme stratejisi açısından önemli olan ara malları üretiminde gelişmenin sağlanamadığını göstermektedir. Bu yetersiz gelişmenin nedenleri şu şekilde açıklanabilir: 1970 devalüasyonundan sonra ihracat artışı ve işçi döviz girişlerinin hızla artması ve dış ülkelerden rahatlıkla kredi alınabilmesi, döviz bolluğuna yol açmış ve ithalattaki artış sorun oluşturmamıştır. Üretim için gerekli girdileri ithal etmenin daha kolay ve karlı olması, sanayi mallarının içinde yerli üretimin payının artmasını engelleyerek, ara ve yatırım malları sanayilerinin kuruluşunu geciktirmiştir. Ayrıca bu dönemde petrol fiyatlarının aşırı yükselmesi ödemeler dengesi açıklarının artmasına neden olmuştur. Dönem boyunca petrol krizi nedeniyle dünya ekonomisinde yaşanan durgunluk ve uygulanan daraltıcı ekonomi politikaları, Türkiye’ de ihracatın, işçi dövizlerinin ve turizm gelirlerinin önemli ölçüde azalmasına yol açmıştır. Petrol fiyatlarındaki artış tüketiciye yansıtılmamış, hükümet petrolde tasarruf önlemleri almada ve petrolün yerine kullanılabilir enerji kaynakları aramada başarısız olmuştur². Bu durum Hazine’nin yükünü daha da arttırmıştır. Petrol fiyatlarındaki artış sanayileşmiş ülkelerin sanayi mallarının maliyetini yükseltince onlarda ihraç mallarının fiyatlarının yükseltmiş bu durum ithal edilen enflasyonu beraberinde getirmiştir. Dönem içerisinde kamu harcamalarının artması ve 1974 Kıbrıs Barış Harekatı gibi gelişmeler ödemeler dengesi açıklarının kapatılmasını zorlaştırmıştır.

¹ DPT, **Yeni Strateji ve Kalkınma Planı, ÜBYKP**, Ankara, 1973, s. 2.

² Cafer Unay, **Ekonomik Konjonktür**, Ekin Kitabevi, Bursa, 2001, s. 95.

Yeni perspektif planının ikinci dilimi olarak benimsenen DBYKP 1977 ve 1978 yıllarında karşılaşılan ağır ekonomik sorunları ortadan kaldırmayı ve ekonomiye yeni atılımlar yapabilecek bir güç kazandırmayı amaçlamıştır¹. 1970' li yılların sonlarına gelindiğinde, ithal ikamesine dayalı sanayileşme stratejisi ile sermaye birikimini sürdürmenin koşulları oldukça zorlaşmış, gerekli ithalatın yapılamaması nedeniyle yatırımlar durma noktasına gelmiş, yüksek düzeydeki enflasyon, giderek artan işsizlik ve ödemeler dengesi bilançosu açıklarıyla ekonomik büyüme oldukça yavaşlamış ve stagflasyonist bir konjoktüre girilmiştir. Ayrıca politik alanda da istikrarsızlıklar artmıştır.

1978 yılında yaşanan ekonomik sorunlar nedeniyle II. MC hükümeti tarafından IMF ile yeni bir anlaşma yapılmış, ancak uygulamak 1978' de kurulan Ecevit hükümetine kalmıştır. Bu anlaşma çerçevesinde %32 oranında devalüasyon yapılmıştır. IMF Dolar'ın 30 TL'ye çıkarılmasını, faizlerin arttırılmasını, KİT ürünlerine daha fazla zam yapılmasını sübvansiyonların azaltılmasını, iç pazarın daraltılmasını istemiştir. Bununla birlikte 1978 sonunda yeterli gelişmelerin sağlanmadığını gören IMF uzmanları % 60 oranında yeni bir devalüasyon talep etmişlerdir. Hükümet bu talebi yerine getirmek için yeni bir kredi şartı koşunca IMF ile ilişkiler 1 yıl boyunca kesintiye uğramıştır. Ancak 1979 yılında yeni bir anlaşma yapılarak Dolar 47 TL'ye yükseltilmiş ve KİT ürünlerine zam yapılmıştır.

1970'li yılların ikinci yarısından itibaren ekonomik sorunlar gittikçe ağırlaşmaya başlamış, ödemeler dengesi açıkları nedeniyle sanayinin girdi ihtiyacı karşılanamaz hale gelmiş, buna bağlı olarak sanayide kapasite kullanım oranı düşmüş, çalışma yaşamında uzun süreli grev ve lokavt kararları alınmaya başlamıştır. Öte yandan, daha önce geniş bir kesimden destek bulan ithal ikamesine dayalı sanayileşme stratejisi sorgulanmaya başlanmıştır. Bütün bu olumsuzluklara, sosyal ve politik istikrarsızlık da eklenince ülke derin bir krize sürüklenmiştir. Ekonominin yeniden işler hale getirilmesi için alınan 24 Ocak 1980 ekonomik istikrar ve yapısal uyum programı ve ardından 12 Eylül 1980 askeri müdahalesi, Türkiye'de yeni bir dönemi başlatmıştır.

¹ Mustafa ÖZATEŞLER, a.g.e., s. 91.

Buraya kadar dönem içerisinde ekonomik ve politik alanda yaşanan değişimler incelenmiştir. Söz konusu dönemde yapılan 1961, 1965, 1969, 1973 ve 1977 seçimlerinin ekonomi üzerindeki etkileri aşağıda incelenecektir. İnceleme sırasında hükümetlerin politik çıkarları doğrultusunda ekonomik değişkenleri ne şekilde kullandıkları analiz edilmeye çalışılacaktır. Söz konusu değişkenlere ilişkin değerler aşağıda Tablo 7’de gösterilmiştir.

Değerlendirmeye geçmeden önce, bazı noktaların vurgulanması gerekmektedir. 1960-1980 döneminde yapılan genel seçimler tek bir partiye dayalı hükümetlerin yanı sıra ikiden çok partiye dayalı koalisyon hükümetlerinin kurulduğu bir dönem olmuştur. Ayrıca 1960 ve 1971 askeri müdahalelerinden sonra geçiş dönemi hükümetleri kurulmuştur. Dolayısıyla bu dönemde yapılan 1961, 1965, 1969, 1973 ve 1973 seçimlerini politik rekabet ve seçim ekonomisi açısından incelerken bu durumlar dikkate alınmalıdır. 1961 seçimleri öncesinde askeri müdahale sonucu kurulmuş Milli Birlik Hükümeti iktidardadır. Bu hükümet politik rekabet içindeki partilere dayanmamakta ve seçimlere katılması gibi bir durum söz konusu olmamaktadır. Buna göre bu hükümetin seçimleri kazanmaya yönelik bir ekonomi politikası yürütmesi beklenmemektedir. 1965 seçimlerine, 1965 Şubat’ında AP öncülüğünde kurulan koalisyon hükümeti ile gidilmiştir. Bu hükümetin özellikle büyük ortak olan AP’nin seçimlere yönelik ekonomi politikaları yürütmesi beklenebilir. Özellikle tüm sağ partiler arasında oyları maksimize etmek ve kapatılan DP’nin oylarını elde edebilme çabası bunu gerektirmektedir. Bu durum diğer koalisyon ortakları için de geçerli olmakla beraber ekonomi yönetiminde ağırlığı olan bakanlıkların AP’ye verilmiş olması AP’nin gücünü arttırmıştır. Bu hükümetin seçim ekonomisi izlemesine en büyük engel başbakanın partiler dışı bağımsız bir kişi olmasıdır. Dolayısıyla analizlerde bu durum da dikkate alınmalıdır. 1965 seçimlerini AP kazanmış ve 1969 seçimlerine de bu parti ile gidilmiştir. Dolayısıyla bu dönemde AP’nin bir yandan seçim öncesinde seçimlere yönelik ekonomi politikaları yürütmesi, diğer yandan seçimleri kazandıktan sonra vaatlerin yerine getirmeye çalışması buna bağlı olarak da kamu kaynaklarını bu motivasyonla kullanması olasıdır. 1973 seçimlerine 1971 de askeri müdahale sonucu kurulan geçiş hükümeti ile gidilmiştir. Ancak bu Hükümet de AP ve CGP milletvekillerinden kurulmuştur. Dolayısıyla seçim ekonomisine yönelik ekonomi politikası yürütmeleri mümkün

görülmektedir. 1973 seçimlerinde en fazla oyu CHP almasına rağmen tek başına hükümet kuracak çoğunluğu sağlayamadığından 1977 seçimlerine kadar ki dönemde koalisyon hükümetleri iktidara gelmiştir. 1977 seçimlerine AP öncülüğündeki koalisyon hükümeti ile gidilmiştir. Bu seçim öncesinde de söz konusu hükümetin seçime yönelik ekonomi politikaları uygulaması mümkün görünmektedir. 1977 seçimlerinden CHP'nin yine birinci parti olarak çıkmasına rağmen, çoğunluğu sağlayamadığı için önce koalisyon hükümetleri kurulmuş, askeri müdahale öncesinde de son olarak Demirel tarafından Aralık 1979'da azınlık hükümeti kurulmuştur. 12 Eylül 1980 tarihinde yapılan askeri müdahale ile iktidar ordunun eline geçmiştir.

Tablo 7: 1960-1979 Dönemi Türkiye'nin Ekonomik Göstergeleri

Yıllar	Reel Kon. Bütçe Har. *	Reel Kon. Bütçe Gel. *	Reel Kon. Bütçe Açığı Mio TL	Reel Emisyon*	Tarım Ürünleri Destekleme Fiyatları Değişim Oranı						TÜFE* 1968=100	TEFE* 1968=100	Büyüme * 1968 SF	KBMG * 1968 SF	W/ GSYİH	GSSSY*	İşsizlik Oranı	CİD Mio \$	ÖBD Mio \$
					Nominal			Reel											
					Buğday	Şeker Pancarı	Tütün	Buğday	Şeker Pancarı	Tütün									
1960	4,95	2,84	-57,7	6,7	0,0	-2,0	-14,6	-5,1	-7,0	-19,0	5,2	5,4	3,4	0,5	27,72	12,8	9,56	-139	-10
1961	48,28	46,11	-327,5	5,3	26,0	-13,3	80,2	22,6	-15,6	75,4	1,6	2,7	2,0	-0,6	28,13	0,7	9,56	-170	11
1962	-22,35	-19,98	132,5	3,4	15,9	0,0	57,8	9,6	-5,4	49,2	3,4	5,7	6,2	3,6	25,93	8,5	10,10	-242	-43
1963	22,31	22,70	212,8	4,2	2,7	0,0	-22,9	-1,6	-4,2	-26,1	7,9	4,3	9,7	7,0	26,23	16,3	10,70	-300	-49
1964	13,66	7,34	-771,1	17,1	0,0	7,7	-11,2	-1,1	6,5	-12,2	1,2	1,2	4,1	1,5	27,73	-5,3	9,83	-109	18
1965	-0,22	0,07	-717,8	0,3	4,0	0,0	10,3	-3,7	-7,5	2,1	5,8	8,1	3,1	0,6	31,59	8,1	8,98	-78	68
1966	12,69	16,80	-99,9	8,0	0,0	7,1	-7,6	-4,7	2,1	-12,0	5,7	4,8	12,0	9,2	30,09	17,2	8,23	-164	-14
1967	9,95	11,69	240,2	13,1	0,0	0,0	-2,1	-7,0	-7,0	-8,9	8,3	7,6	4,2	1,6	32,19	12,8	7,22	-115	60
1968	4,58	0,83	-592,1	-8,4	0,0	0,0	6,3	-3,1	-3,1	3,0	3,7	3,2	6,7	4,0	24,28	16,8	5,95	-224	11
1969	7,13	3,35	-1492,5	2,8	2,6	0,0	3,6	-4,3	-6,7	-3,3	7,8	7,2	4,3	1,7	23,87	14,9	5,70	-220	37
1970	21,64	30,17	184,0	22,7	6,3	33,3	-5,8	-0,5	24,8	-11,8	8,1	6,7	4,4	1,8	26,77	10,0	5,50	-171	242
1971	22,02	5,61	-4780,0	0,8	16,5	0,0	8,3	0,5	-13,7	-6,6	16,5	15,9	7,0	4,4	30,07	-6,1	6,40	-109	235
1972	-6,14	7,09	-225,8	-2,5	0,0	0,0	17,3	-15,3	-15,3	-0,6	13,7	18,0	9,2	6,5	28,12	17,7	6,80	-8	152
1973	3,14	0,40	-1175,5	7,4	21,2	50,0	24,6	0,6	24,5	3,5	16,0	20,5	4,9	2,3	26,74	11,8	6,30	484	917
1974	-6,17	-7,59	-1594,3	-2,5	76,7	36,7	75,2	36,1	5,2	35,0	18,6	29,9	3,3	0,7	27,76	4,9	6,80	-719	-429
1975	28,41	37,67	915,6	14,1	10,4	34,1	35,2	0,3	21,9	22,8	19,8	10,1	6,1	3,3	30,46	24,4	7,30	-1648	-677
1976	21,18	15,43	-1421,4	18,9	10,3	18,2	25,1	-4,6	2,3	8,2	16,4	15,6	9,0	6,8	34,87	20,1	7,60	-2,029	-197
1977	23,16	5,79	-10588,0	12,3	10,9	4,6	13,4	-10,7	-15,7	-8,6	28,0	24,1	3,0	0,9	38,39	2,9	9	-3,140	-367
1978	-4,78	6,43	-4047,0	-2,3	11,9	32,4	12,9	-26,7	-13,2	-26,0	47,2	52,6	1,2	-0,8	39,85	-8,5	10,00	-1265	-26
1979	6,84	3,53	-6223,0	-6,6	57,2	57,8	21,6	-4,1	-3,7	-25,8	56,8	63,9	-0,5	-2,5	36,51	-5,2	10,10	-1413	-112

*: % Değişim Oranı, Koyu Yazılmış değerler genel seçim yılı değerlerini göstermektedir. Reel Değerler DİE, 1968=100 Bazlı TEFE Endeksi kullanılarak hesaplanmıştır. **Kaynak:** İşsizlik oranı için Sara Onur, a.g.e., s. 178, Konsolide Bütçe Gelir ve Gider Değişimleri İçin: MGM, **Bütçe Gider ve Gelir Gerçekleşmeleri (1924-1991)** Ankara, 1992, ss 34-35, GSSSY İçin, Şeref Saygılı, Cengiz Cihan, Hasan Yurtoğlu, **Türkiye Ekonomisinde Sermaye Birikimi, Verimlilik, ve Büyüme: 1972-2003**, DPT, Ankara, 2005, s. 35, /GSYİH için; Tuncer Bulutay, "Ücretler ve Gelir ve Gelir Dağılımları", **İstihdam ve Eğitim Projesi İşgücü Piyasası Bilgisi Ücretler, Gelir ve Ücret Dağılımları**, Edt. Tuncer Bulutay, DİE, Ankara, 1999, ss. 101-102, DİE, **İstatistik Göstergeler 1923-1995**, Ankara, 1996.

Seçim dönemleri açısından konsolide bütçe rakamları incelendiğinde bütçe harcamalarında ve konsolide bütçe açıklarında 1965 seçimleri hariç tüm seçim dönemlerinde belirgin artış olduğu, dolayısıyla seçim ekonomisinin bu açıdan uygulandığı görülmektedir. Ancak 1961 seçimlerine dikkat etmek gerekmektedir. Çünkü seçime giden hükümet, askeri müdahale sonrasında atama yoluyla kurulmuş bir hükümettir ve seçimlere girecek partilerle politik rekabet içerisinde değildir. Dolayısıyla bu artışı seçimlere bağlamak pek anlamlı olmayacaktır. Söz konusu artışın nedeni 1961 yılında oylanan Anayasa'nın halk tarafından onaylanmasını sağlayabilmek ve kendisinin hukuksal ve politik anlamda meşruiyetini kabul ettirme çabası olabilir. Konsolide bütçe gelirleri incelendiğinde ise 1965,1969, 1973 ve 1977 seçim dönemlerinde konsolide bütçe gelir artış hızında belirgin bir artışın olmadığı, dolayısıyla hükümetlerin harcamaları gerçekleştirirken gelirlerini artırma yolunu tercih etmedikleri görülmektedir.

Bu dönemde bütçe açıkları, gerek iç gerekse dış borçlanma yoluyla karşılanmaya çalışılmıştır. Özellikle kalkınma planlarında öngörülen yatırımlar için vergi gelirlerinin yetersiz kalması, bunun yanında vergi reformunun yapılamaması kamu finansman açığını önemli boyutlara çıkarmıştır. Bu amaçla sürekli olarak uzun vadeli borçlanmaya gidileceğinin vurgulanmasına karşın kısa vadeli borçların hızlı artışı engellenememiştir. Bu dönemde gerçekleştirilen ücret artışlarına karşılık sermaye sınıfının tepkisini çekmemek için sermaye sınıfına sağlanan düşük faizli kredi ve düşük fiyatlı KİT ürünleri kamu açıklarının, dolayısıyla da borçlanma miktarının artmasına neden olmuştur. Planlı dönemde hedeflenen büyüme oranlarının iç kaynaklarla gerçekleştirilmesi mümkün görülmemiştir. Nitekim iç tasarrufların yetersiz olması ve ihracat artışının, ithalat artışının gerisinde kalması, özellikle 1970'li yılların ikinci yarısından itibaren dış borçlanmayı arttırmıştır. Bunun yanında özellikle yurtdışında çalışan işçilerin tasarruflarını ülkeye çekebilmek için "Dövize Çevrilebilir Mevduat Hesabı" uygulamasına gidilmiş ve 1975'ten sonra bu hesapların banka kaynaklarına doğrudan katkısı %20'yi aşmış, ancak 1977'de vadesi gelen DÇM borçlarını ve bunların faizlerini ödeyemez hale gelinmiştir¹. 1979 yılında DÇM

¹ Yaşar Uysal, **Bölüşüm İlişkileri ve Bu İlişkilerin Düzenlenmesinde Etkili Olabilecek İktisat Politikalarının Değerlendirilmesi-Türkiye Örneği**, DEÜ SBE Dergisi, Cilt:1, Sayı:2, Temmuz-Ağustos-Eylül 1999, İzmir, 1999, s. 157.

borçları Merkez Bankası borcuna dönüştürülmüştür¹. Bu dönemde Türkiye, dış borç bulmakta zorlanmış ve kısa vadeli yüksek faizle borçlanmak zorunda kalmıştır. Diğer yandan 1973 petrol bunalımının arttırdığı maliyetler ile 1974 Kıbrıs Barış Harekatı sonrasında karşılaşılan ekonomik sorunlar dış borçlanma ihtiyacını arttırmıştır. Söz konusu dönemde kamunun iç ve dış borç verileri aşağıda Tablo 8’de gösterilmiştir.

Tablo 8: 1960-1979 Dönemi Borç Göstergeleri

Yıllar	Reel İç Borç Stoğu Milyar TL	Reel İç Borç Büyüme Oranı %	Dış Borç* Stoğu Mio USD \$	Dış Borç Büyüme Oranı %
1960	6,20	13,41	558	14,11
1961	12,50	101,45	611	9,50
1962	13,41	7,30	732	19,80
1963	14,38	7,18	659	-9,97
1964	14,84	3,24	911	38,24
1965	14,55	-1,96	983	7,90
1966	17,65	21,27	1080	9,87
1967	18,78	6,43	1219	12,87
1968	20,50	9,15	1441	18,21
1969	21,08	2,84	1617	12,21
1970	21,75	3,15	1802	11,44
1971	22,23	2,23	2078	15,32
1972	21,07	-5,21	2158	3,85
1973	20,41	-3,13	2465	14,23
1974	17,56	-13,99	2664	8,07
1975	24,48	39,43	2977	11,75
1976	30,18	23,27	3824	28,45
1977	34,66	14,86	4184	9,41
1978	30,35	-12,44	5990	43,16
1979	42,93	41,44	9141	52,60

Koyu Yazılmış değerler genel seçim yılı değerlerini göstermektedir. Reel Değerler DİE, 1968=100 Bazlı TEFE Endeksi kullanılarak hesaplanmıştır.*: 1964 Sonrası kısa ve uzun vadeli Kamu ve TCMB Dış borç Stokunu kapsamaktadır.

Kaynak: Ekrem Pakdemirli, **Ekonomimizin Sayısal Görünümü 1923’den Günümüze**, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1995, http://www.ceterisparibus.net/veritabani/1923_1990/giris.htm, (25.6.2007), DPT, **Ekonomik ve Sosyal Göstergeler 1950-1995**, Ankara, 1996, s. 39, DİE, **İstatistik Göstergeler 1923-1995**, Ankara, 1996, ss. 398-399.

Gerek iç gerekse dış borç stokuna ilişkin veriler incelendiğinde bütçe açıkları ile uyumlu bir gelişme izlediği görülmektedir. Söz konusu dönemde 1965 seçimleri dışında tüm seçim yıllarında artan bütçe açıkları ile beraber, gerek iç gerekse dış borçlanmada da bir artış yaşanmıştır. 1965 seçim yılında konsolide bütçe açığının ve gerek iç gerekse dış borçlanmanın bir önceki yıla göre azalması söz konusudur. 1978 ve 1979 yıllarında ise dış borç stokunda önemli bir artış görülmektedir. Bunun en

¹ Tülay Evgin, **Dünden Bugüne Dış Borçlarımız**, Haziran, 2000, s. 53. <http://www.econturk.org/hazine1.pdf>, (27.5.2007).

önemli nedenleri söz konusu yıllarda yapılan borç ertelemeleri ve DÇM'in TCMB borcuna dönüştürülmesidir.

Tablo 7'ye göre reel emisyon hacminde ise incelenen dönemde yapılan tüm seçim yıllarında arttığı görülmektedir. Dolayısıyla emisyon hacminde seçim yıllarında (özellikle 1969 ve 1973 seçimlerinde daha belirgin olmak üzere) görülen bu artışın temelinde seçim ekonomisinin etkilerini görmek mümkündür. Özellikle AP iktidarının gerek vaatlerini gerçekleştirebilmek gerekse oylarını maksimize etmek amacıyla sadece bütçe olanaklarıyla sınırlı kalmadığı, Merkez Bankası kaynaklarından da yararlandığı anlaşılmaktadır.

Daha önce tarımsal destekleme fiyatları incelenirken belirtildiği gibi, destekleme fiyatlarının açıklandığı ay ile seçimin yapıldığı ay arasındaki öncelik ilişkisine dikkat edilmelidir. Buna göre, buğday ve şeker pancarı fiyatları Haziran, Tütün fiyatları Ocak-Şubat, aylarında açıklanmış, Haziran'da yapılan 1977 seçimlerinin dışında diğer seçimler Ekim ayında yapılmıştır.

Nominal buğday fiyatlarının 1961, 1965, 1969, 1973 ve 1977 seçim yıllarında artmış ancak bu artış, 1961 ve 1973 yılları dışında enflasyon oranlarındaki artıştan düşük kalmıştır. Dolayısıyla buğday fiyatları reel olarak artmamıştır. Yalnızca 1961 yılında buğday fiyatlarında reel bir artış görülmektedir. Buğday fiyatları seçimin yapıldığı aydan daha önce açıklanmaktadır. Dolayısıyla buğday fiyatlarında seçim ekonomisi açısından seçimden bir önceki yılın artışları daha anlamlıdır. Seçim öncesi yıllardaki nominal fiyat artışları incelendiğinde 1976 yılı dışında bir artışın olmadığı görülmektedir. Böylece buğday fiyatları açısından 1977 seçimleri dışında bir seçim ekonomisi uygulanmadığı görülmektedir. Nominal ve reel şeker pancarı fiyatları incelendiğinde 1973 seçim yılı hariç seçim yıllarında önemli bir artışın yaşanmadığı görülmektedir. Ancak şeker pancarı fiyatları da buğday fiyatları gibi seçim öncesinde açıklandığından seçim öncesi yılın şeker pancarı fiyat artışları önem kazanmaktadır. Değerlendirme bu açıdan yapıldığında 1965 ve 1977 seçimlerinde seçim ekonomisinin etkileri görülmektedir. Nominal tütün fiyatları incelendiğinde tüm seçim dönemlerinde bir artış yaşandığı ancak bu artışların, 1969 ve 1977 seçim yıllarında bir önceki yıla göre daha düşük gerçekleştiği ve aynı seçim yıllarında nominal fiyat artışlarının reel fiyatlara yansımadağı görülmektedir.

İncelenen tarım ürünleri için genel bir değerlendirme yapıldığında özellikle 1977 seçimlerinde incelenen tüm tarım ürünleri açısından bir seçim ekonomisinin uygulandığı görülmektedir. 1965 seçimlerinde tütün ve şeker pancarı fiyatlarının, tütün fiyatlarının ise tüm seçim dönemlerinde seçim ekonomisi açısından kullanıldığı dikkati çeken diğer noktalar dır.

Seçim dönemlerinde uygulanan ekonomi politikalarının etkilerini konsolide bütçe dengesi ve enflasyon oranı aracılığıyla izlemek mümkündür. 1965 seçimleri haricinde seçim yıllarında konsolide bütçe açıklarında önemli artışlar olmuştur. 1965 yılında konsolide bütçe harcamalarının arttırılmamasının dolayısıyla seçim ekonomisi amacıyla kullanılmamasının bu sonucun ortaya çıkmasında etkisi büyüktür. Ayrıca 1964, 1968 ve 1979 yıllarında yapılan senato seçimleri ve yerel seçimler söz konusu yıllarda açıkların artmasına neden olmuştur. 1960-1980 döneminde iktidarda bulunan hükümetler baskı gruplarının tepkisinden çekinerek etkin bir vergi sistemi oluşturamamışlar ve bütçe açıklarının artmasını engelleyememişlerdir¹. Konsolide bütçenin seçim dönemlerinde açık vermesi enflasyon oranlarının artmasına neden olmuş hatta enflasyonist süreç yaklaşık iki yıl daha devam etmiştir. Bu olumsuz etkiler hükümetleri seçimlerden sonra istikrar programları uygulamaya koymaya yöneltmiş, 1969 ve 1977 seçimlerinden sonra istikrar programları yürürlüğe konmuştur. Ayrıca dönem içerisinde enflasyon oranlarının artmasında 1974 yılında dünya da yaşanan petrol fiyatlarındaki artışların, uluslararası faiz oranlarındaki artışın, özellikle politik istikrarsızlıkla beraber yatırımlarda meydana gelen azalmanın etkisi olmuştur.

1960'lı yıllarda yaşanan hızlı sanayileşme hareketinin işsizlik oranları üzerinde olumlu etkileri görülmüştür. Ayrıca dönem içerisinde Türkiye'nin, işgücü ihracatçısı niteliğini kazanması, işsizlik oranlarının düşmesinde etkili olmuştur. Ancak, yurtdışında çalışmak üzere ülkeden ayrılan işçilerin büyük kısmının vasıflı olması üretim üzerinde olumsuz etkiler meydana getirmiştir². 1970'li yıllarda yaşanan ekonomik sorunların etkisi ile işsizlik oranları artmıştır. Özellikle 1970'li yılların sonlarında enflasyon, büyüyen dış ticaret açıkları, tıkanan ithal ikameci

¹ Suphi Varım, **Demokrasilerde Seçim Ekonomi İlişkisi ve Türkiye'de Genel Seçimlerin Bu Yönden Değerlendirilmesi**, DEÜ SBE, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İzmir, 1995, s. 138.

² Sudi Apak, **Yurt Dışındaki İşçi Potansiyeli ve Türkiye Ekonomisi**, Cem Yayınevi, İstanbul, 1993, s. 18.

sanayileşme stratejisi, bozulan endüstri ilişkileri ve grevler nedeniyle önemli ölçüde düşen kapasite kullanım oranları işsizlik oranlarını arttıran etkenler olmuştur¹. 1973 yılından sonra işsizliği arttıran diğer etmenler ise hızlı nüfus artışı, seçilen teknolojilerin sermaye yoğun teknolojiler olması ve tarım sektöründen ayrılıp kentlere göç eden işgücünün kentlerde marjinal sektörlerde çalışması ve buna bağlı olarak işsiz sayılmalarıdır². Bu yıllarda yaşanan işsizlik sorunu politik istikrarsızlığı arttırıcı etkide bulunmuştur.

GSSSY büyüme oranları incelendiğinde 1965-1969 döneminde en yüksek artış hızının yakalandığı görülmektedir. Ekonomik ve politik istikrarsızlığın arttığı 1970'li yılların ikinci yarısından sonra yavaşlama eğilimi hatta 1978 ve 1979 yıllarında küçülme görülmektedir. Aslında bu durum normaldir. Çünkü 1970'lerin ikinci yarısından sonra artan ekonomik ve politik istikrarsızlık girişimcileri ve yabancı sermayeyi yatırım yapmaktan alıkoymuştur. 1975 yılında 114 Milyon Dolar olan doğrudan yabancı sermaye yatırımları 1976'da 10 milyon Dolar'a düşmüştür. Yatırım miktarındaki düşüş, etkisini büyüme ve işsizlik oranları üzerinde de göstermiş, büyüme oranı düşerken işsizlik oranları artmıştır.

Büyüme rakamları incelendiğinde ilk plan döneminde yaklaşık olarak hedefe ulaşıldığı görülmektedir. 1966 yılında doğa koşullarının da iyi gitmesiyle tarımda büyük bir büyüme oranı yakalanmış ve planlı dönemin en yüksek büyüme oranına ulaşılmıştır. İkinci plan döneminde de yaklaşık olarak büyüme hedefi yakalanmıştır. Üçüncü plan döneminde ise hedeflenen büyüme oranının altında kalınmıştır. Ayrıca gerçekleşen büyüme oranı birinci ve ikinci planın da gerisindedir. Dönem boyunca doğa koşullarındaki değişmelere bağlı olarak büyüme oranlarında da dalgalanma yaşanmıştır. Tarım sektörünün doğa koşullarına bağımlılığının ortadan kaldırılamaması bu duruma neden olmuştur. Dönem boyunca sanayi sektöründe hedeflenen büyüme oranlarına ulaşamamıştır. KBMG büyüme oranları incelendiğinde, genel de pozitif bir büyümenin yakalandığı görülmektedir. Dolayısıyla nüfus artış hızından daha yüksek oranlı bir büyüme oranı yakalanmıştır.

¹ Tuncay Güloğlu, **The Reality of Informal Employment in Turkey**, Cornell University, 2005, s. 11.

² Aslan Eren, **Türkiye'nin Ekonomik Yapısının Analizi**, Bilgehan Basımevi, Muğla, 1989, s. 43.

Fonksiyonel gelir dağılımı rakamları incelendiğinde ücretlerin milli gelirden aldığı payın sürekli olarak 1950-1959 döneminin üzerinde gerçekleştiği görülmektedir. Bu dönemdeki gelir dağılımı, bir yandan döneme egemen olan ithal ikameci-korumacı-popülist politikaların diğer yandan bölüşüm süreçlerinin iç dinamikleriyle açıklanabilir¹. İthal ikameci sanayileşme süreci iç pazarın genişliği ve canlılığı üzerine kurulmuştur. Ayrıca modelde ücretler kapitalist sınıf için bir maliyet unsuru olmakla birlikte, bir bütün olarak sermaye için yeniden üretim sürecini devam ettiren bir talep unsurudur. Bu durumda ücretleri politik yöntemlerle baskı altında tutmak için bir zorunluluk yoktur. Ayrıca kapitalist sınıfın bu süreçten olumsuz etkilenmemesi için de değişik politikalar izlenmiştir. Enflasyon oranında faiz oranları uygulayan bankalar sistemi ve bu uygulamayı belirleyen para politikaları, düşük fiyatlı KİT ürünlerini bu ürünleri kullanan sektörlere verilmesi sermaye sınıfına ek rantlar sağlamıştır. Dönem içerisinde grev hakkını içeren toplu pazarlık sistemi ve yaygın sendikalaşma reel ücretlerin zaman içerisinde artışını güvence altına almıştır. KİT'lerin bu dönemde ücret artış taleplerine olumlu yaklaşması sadece kamu sektöründe reel ücretleri arttırmamış aynı zamanda bu artışlar özel sektöre de yansımıştır². Reel ücretlerin bu şekilde artış göstermesine rağmen bu artışlar her zaman ücretlerin milli gelirden aldığı paya yansımamıştır.

Fonksiyonel gelir dağılımının incelenmesinden sonra kişisel gelir dağılımına ilişkin gelişmeler de incelenebilir. Bu dönemde yapılan kişisel gelir dağılımı araştırmalarına ilişkin göstergeler aşağıda Tablo 9'da gösterilmiştir.

Tablo 9: 1960-1979 Dönemi Kişisel Gelir Dağılımı

Nüfus Dilimleri	1963 DPT	1968 DPT	1973 DPT	1978 Celasun
1. % 20	4,5	3,0	3,5	2,84
2. % 20	8,5	7,0	8,0	7,33
3. % 20	11,5	10,0	12,5	12,99
4. % 20	18,5	20,0	19,5	22,13
5. % 20	57,0	60	56,5	56,5
En yüksek / En düşük	12,7	20	16,1	19,9
Gini Katsayısı	0,55	0,56	0,51	-

Kaynak: Sami GÜÇLÜ, Mahmut BİLEN, "1980 Sonrası Dönemde Gelir Dağılımında Meydana Gelen Değişmeler ve Bu Değişmeler Üzerinde Etkili Olan Sebepler", *Yeni Türkiye*, Yıl:1 Sayı:6, Ankara, Eylül-Ekim 1995, s. 161.

¹ Korkut Boratav, *a.g.m.*, s. 365.

² Korkut Boratav, *a.g.m.*, s. 357.

Tablo 9'un incelenmesine geçmeden önce bir noktanın vurgulanması gerekmektedir. Tablo 9'da yer alan sonuçlar kapsam, yöntem ve tanımlar bakımından tümüyle farklı nitelikteki araştırmalardan elde edilmiştir¹. Bu nedenle de birbirleriyle doğrudan karşılaştırmaları hatalı sonuçlar verebilir. Ancak en azından eğilim açısından bir ipucu niteliği taşımaktadır. Çalışmaların tümünde en üst gelir grubunun aldığı payın % 56'nın üzerindedir ve en düşük –en yüksek gelirler arasındaki farkın oldukça yüksek olduğu görülmektedir. Dolayısıyla bu dönemde gelir dağılımında büyük bir eşitsizlik yaşanmıştır. Yukarıda vurgulanan nokta dikkate alınmak kaydı ile 1963 yılı ile 1973 yılı Gini katsayısı² açısından karşılaştırıldığında gelir dağılımında bir iyileşmenin yaşandığı görülmektedir.

Yukarıdaki Tablo 7'den de görülebileceği gibi dönem boyunca Türkiye dış açık sorunlarıyla karşı karşıya kalmıştır. Dış açıkların en önemli nedenlerinden biri ithal ikameci sanayileşme stratejisinden kaynaklanmıştır. Planlı döneme girilirken ithal ikamesi dış ödemeler dengesini baskıdan kurtarmanın bir yolu olarak görülmüştür. Sanayileşmede yapılan hata, ithal ikamesinin sanayileşmenin bir aracı olmak yerine nihai bir amaç olarak benimsenmesidir. Bu yaklaşım kaynakların rasyonel olmayan dağılımına neden olmuş, sağlıklı bir sanayide olması gereken iç bütünlük oluşturulamamıştır. Ara malları ve yatırım malları üretimini destekleyecek biçimde ele alınmamış, uyumlu alt yapı yatırımları oluşturulmadan bir kısım sanayi dallarının kurulması yoluna gidilmiştir. Örneğin, elektrik enerjisi üretimi dikkate alınmadan elektrikli aletler sanayinin kurulması gibi hatalar yapılmıştır³. İkinci olarak belirli bir zaman içinde yatırım ve ara mallarında dışa bağımlılığı azaltıcı politikalar oluşturulamamıştır. Bunun sonucunda ülkede ithal ikamesine yönelik sanayiler kurulmuş ama ülke sanayileşememiştir.

1960'lı yılların başında Türkiye ithal ikameci sanayileşme stratejisi çerçevesinde bir yandan dış ödemeler dengesi üzerindeki baskıları ortadan kaldırmak diğer yandan sanayileşmenin teşviki amacıyla ithalat kısıtlamalarını yürürlüğe koymuştur. İthalat kısıtlamaları yurtiçinde daha önce ithalat yoluyla sağlanan

¹ DPT'nin söz konusu gelir dağılımı araştırmalarının yöntemlerinin incelendiği bir çalışmada yöntem farklılıkları ortaya konmaktadır. Ayrıntılı bilgi için; DPT, **Gelir Dağılımı ve Türkiye'de Yapılan Gelir Dağılımı Çalışmaları 1959-1986**, Ankara, 1987.

² Gini Katsayısı 0 ile 1 arasında değer alır. Sıfıra yaklaştıkça gelir dağılımı düzelmekte, bire yaklaştıkça bozulmaktadır

³ Fikret Başkaya, **.a.g.e.**, ss. 144-145.

malların fiyatlarını yükseltmiş ve yerli üretimin karlılığını arttırmıştır. İhracata yönelik sanayiler için de teşvikler sağlansa da iç pazarın yüksek karlılığı dışa dönük üretimin gelişmesini engellemiştir. Sanayileşmiş ülkelerden yatırım malı, ara malı ve hammadde alımına büyük ölçüde bağımlı bir sanayi yapısı oluşmuştur. Üretilen mallar yurtiçi piyasaya yönelik olduğundan ülkenin sanayileşmek için ihtiyacı olan döviz karşılanamamıştır. Döviz ihtiyacı, işçi dövizleri ve dış borçlanma olmak üzere diğer iki kaynaktan sağlanmıştır. 1970'li yıllarda Dünya ekonomisinde yaşanan kriz nedeniyle dış krediler azalmış, sağlanan kredilerin maliyeti artarken vadesi kısalmıştır. 1974 yılına kadar artan işçi dövizleri ise bu yıldan sonra düşmeye başlamıştır. Döviz arayışındaki Hükümet 1974 yılında dövize çevrilebilir mevduat (DÇM) uygulamasına başlamıştır. DÇM hesapları yetkili bankaların yurt içinde ve dışında oturan gerçek ve tüzel kişilerin konvertibl dövizler karşılığında açtıkları hesaplardır. Yetkili bankalar bu dövizleri TCMB'ye devreder; buna karşılık hesap sahibi istediğinde kendisine TL ile kredi verir; isterse döviz olarak çeker. Devlet bu hesaplara kur garantisi tanımıştır, yani borç geri ödeninceye kadar geçen sürede kur değişmelerinden doğan risk devlete aittir. DÇM hesapları sayesinde ithalat sürdürülebilmiş ancak bunlar 1978'de yüksek fiyatla geri ödenmeye başlanmıştır¹. DÇM uygulamasıyla kur farkları ödemesinden dolayı hazine büyük bir yük altına girerken, ekonomi de büyük bir faiz yükünü ödemek zorunda kalmış, enflasyon artmıştır.

Dönem bir bütün olarak değerlendirildiğinde 1950-1960 dönemine göre, hükümetlerin popülist politikalar uygulama eğiliminde bir artış olduğu görülmektedir. Ayrıca dönem içerisinde Kıbrıs Barış Harekatı, askeri müdahaleler, koalisyon hükümetlerinin sıklığı ve koalisyonu oluşturan hükümetlerin birbirleriyle uzlaşmaz tutumları, partilerin koalisyon hükümetlerini oluşturma sırasında kendi politik çıkarlarını önde tutarak uzlaşmadan uzaklaşmaları, bunlara bağlı olarak toplumda politik kutuplaşmaların yoğunlaşması, bu grupların birbirleriyle silahlı çatışmaya kadar giden eylemleri, sık hükümet değişiklikleri ülkede giderek artan politik istikrarsızlığa neden olmuştur. Politik istikrarsızlığın artması bir yandan yatırımları olumsuz etkilerken, diğer yandan ekonomik sorunların artmasını beraberinde getirmiştir. Artan ekonomik ve politik sorunlar 12 Eylül Askeri

¹ Gülten Kazgan, **Ekonomide Dışa Açık Büyüme**, a.g.e., ss. 327-328.

Müdahalesi'ne zemin hazırlamıştır. Günümüzde Müdahale'nin bir yandan etkileri sürerken (özellikle 1961 Anayasasına tepki olarak oluşturulan 1982 Anayasası nedeniyle), diğer yandan Müdahale'nin haklılığı zaman zaman hala tartışılmaktadır. Ancak gözden kaçırılmaması gereken bir nokta halkın politik ve ekonomik sorunlardan bıkmaması ve özellikle can güvenliğini tehlike altında hissetmesi nedeniyle Müdahale'nin, halk tarafından politik hakların kısıtlanmasına rağmen kısmen de olsa olumlu karşılanmasıdır. Bu noktada değinilmesi gereken bir başka nokta da sermaye sınıfının önemli bir kısmını temsil eden ve Türkiye'nin en önemli baskı ve çıkar gruplarından biri olan TÜSİAD'ın tutumuyla ilgilidir. 12 Eylül'e gidiş sürecinin başlangıç noktalarından biri Müdahale'den bir yıl kadar önce iş çevrelerinin hükümeti yıkmak için başlattığı kampanyadır. TÜSİAD, 15 Mayıs 1979 tarihinden itibaren dört hafta boyunca yedi gazetede 4 sayfa ilanlar yayınlamıştır. Bu ilanlarda ülkenin yaşadığı sorunlar sıralanmış, liberal ekonomiye geçiş çerçevesinde çözüm önerileri getirilmiştir. TÜSİAD'ı, sermayenin TİSK, TOBB, Ege Sanayi Odası, Hür Teşebbüs Konseyi gibi resmi ve gayri resmi organları yalnız bırakmamışlar ve ağır ve yıkıcı eleştirilerle politik iktidarı yıpratma kampanyasını sürdürmüşlerdir¹. Söz konusu gelişmelerin de etkisiyle askeri müdahale gerçekleşmiştir. Günümüzde eleştirmelerine rağmen, Askeri Müdahale, TOBB, TÜSİAD ve TİSK başta olmak üzere sermaye sınıfı tarafından olumlu karşılanmıştır².

2.2.3. 1980-2007 DÖNEMİNDE EKONOMİ-POLİTİKA ETKİLEŞİMİ

1980 Askeri Müdahalesi ile Türkiye yeni bir sürece girmiştir. Ekonomik alanda 24 Ocak Kararları'nın devamı niteliğinde ekonomi politikaları yürürlüğe konmuş, ithal ikameci sanayileşme stratejisinden ihracata yönelik sanayileşme stratejisine geçilmiştir. Politik istikrarsızlık açısından yaşanan gelişmelerden en önemlileri ise laik-antilaik tartışmalarının giderek artması ve bu dönemde ortaya çıkan PKK terörüdür. Ayrıca bu dönemde önce sınır komşularımız Irak ile İran savaşmış, daha sonra Irak'ın Kuveyt'i işgal etmesi üzerine BM Irak'a müdahale etmiş, ardından nükleer silah sahibi olduğu gerekçesi ile Koalisyon Güçleri Irak'ı işgal etmiştir. Dolayısıyla dönem içerisinde bölgemizde bir istikrarsızlık ortamı

¹ M. Akif Özer, "Girişimci Sınıf, İktisadi Hayat ve Siyaset", **Gazi Üniversitesi İİBF Dergisi**, Cilt: 3, Sayı: 3, 2001, s. 13.

² Korkut Boratav, **Yeni Dünya Düzeni Nereye**, İmge Kitabevi, Ankara, 2000, s. 13.

yaşanmıştır. Aşağıda önce kısaca bu dönemde yaşanan politik ve ekonomik gelişmeler incelenecektir. Daha sonra seçimlerin ekonomi üzerindeki etkileri değerlendirilecektir.

2.2.3.1. Politik Süreç

12 Eylül 1980 tarihinde başlayan müdahale ile TSK, ülke yönetimine el koymuştur. 12 Eylül'ü gerçekleştiren komutanlar kendilerine Milli Güvenlik Konseyi ve üyeleri sıfatını vermişler, Devletbaşkanlığı ve Milli Güvenlik Konseyi Başkanlığı görev ve yetkileri de Kenan Evren'e verilmiştir. 12 Eylül'de Kenan Evren tarafından okunan Bildiri'de ülkenin içinde bulunduğu durum açıklandıktan sonra hareketin amacı; ülkenin bütünlüğünü, devletin otoritesini yeniden sağlama, demokratik düzenin işlemesine engel olan nedenleri ortadan kaldırmak olarak belirtilmiştir. Bu süreç içinde alınan başlıca kararlar şunlardır;

- Parlamento ve Hükümet feshedilmiştir.
- Her türlü politik faaliyet durdurulmuştur. 12 Eylül 1980 tarihinde bu şekilde karar alınmış ancak politik partiler kapatılmamıştır. Fakat 16 Ekim 1981 tarihinde bütün partiler fesh edilerek, bunların taşınır ve taşınmaz tüm malları Hazine'ye aktarılmıştır.
- Partilerin, Türk Hava Kurumu, Çocuk Esirgeme Kurumu ve Kızılay dışındaki tüm derneklerin, DİSK, HAK-İŞ ve MİSK'in faaliyetleri durdurulmuş, yöneticileri göz altına alınmıştır. Türk-İş'e bağlı sendikaların ise faaliyetlerine devam etmesine izin verilmiştir.
- Ülke çapında sıkı yönetim ilan edilmiş ve bunun gerektirdiği adli düzenlemeler yapılarak askeri mahkemeler kurulmuştur. Böylece sadece yasama ve yürütme değil yargı da askeri yönetimin denetimine girmiştir.
- Grev ve Lokavtlar ertelenmiş; toplu iş sözleşmesi yapılan işyerlerinde işçilere % 70 oranında ve avans olarak ek ödeme yapılması kararlaştırılmış, çalışanlara iş başı yaptırılmıştır.

- 25 Eylül 1980 tarihinde belediye başkanları görevlerinden alınmış, il genel meclisleri ile belediye meclisleri feshedilerek yeni belediye başkanları İçişleri Bakanlığı tarafından atanmıştır.
- 20 Eylül 1980 Tarihinde Emekli Oramiral Bülend Ulusu hükümeti kurmakla görevlendirilmiştir.

Milli Güvenlik Konseyi, ülkeyi yeniden yapılandırmak amacıyla yeni bir anayasa hazırlanması için çalışmalara başlamış, bu amaçla ilk olarak Kurucu Meclis Hakkında Kanun çıkarılmıştır. Milli Güvenlik Konseyi ve Danışma Meclis'inden oluşan Kurucu Meclis'in görevi ülkeyi yeni düzenine taşıyacak anayasal ve yasal çatıyı kurmak, Anayasayı ve temel yasaları yapmak, TBMM'nin oluşmasına kadar yasama yetkisinin kullanmak olarak belirlenmiştir. 7 Kasım 1982 tarihinde yeni Anayasa halk oylamasıyla kabul edilmiştir. Anayasa oylaması Cumhurbaşkanlığı oylaması ile birleştirilmiş ve Kenan Evren Cumhurbaşkanı seçilmiştir. 1982 Anayasası ile politik hak ve özgürlükler oldukça kısıtlanmış, Meclis sayısı bire indirilmiş, milletvekilliği seçim dönemleri beş yıla çıkarılmıştır.

Milli Güvenlik Konseyi 24 Nisan 1983 tarihli kararıyla politik faaliyetleri serbest bırakmıştır. Bu arada içlerinde Erbakan, Demirel, Türkeş ve Ecevit'inde bulunduğu politik hakları 5-10 yıl süreyle kısıtlanmış kişilerin listesi İçişleri Bakanlığı tarafından bir tebliğ ile yayınlanmıştır. 16 Mayıs -28 Temmuz tarihleri arasında 15 parti örgütlenmiş bunlardan yalnızca Milli Güvenlik Konseyi'nden icazet alan üçü Kasım 1983 seçimlerine katılabiliştir. İcazet alan partiler 16 Mayıs 1983'te Turgut Sunalp'in kurduğu ve 12 Eylül'ün temsilcisi olan, Kenan Evren'in desteklediği Milliyetçi Demokrasi Partisi (MDP); 20 Mayıs 1983'de, 12 Eylül Döneminin ekonomiden sorumlu Başbakan Yardımcısı Turgut Özal'ın kurduğu 1980'den önce kapatılan partileri simgeleyen ve dört eğilimi (AP, MHP, MSP, CHP) birleştiren parti olarak kurulan Anavatan Partisi (ANAP) ile Necdet Calp'in 20 Mayıs 1983'de kurduğu Halkçı Parti (HP)'dir¹.

6 Kasım 1983 Seçimlerinden ANAP % 45 oy ve 211 milletvekili ile birinci, HP % 31 oy ve 117 milletvekili ile ikinci ve MDP % 23 oy ve 71 milletvekili ile üçüncü parti olarak Meclis'e girmiştir. 24 Aralık 1983 tarihinde Turgut Özal

¹ Tülay Özüerman, **a.g.m.**, s. 53.

güvenoyu alarak hükümeti kurmuştur. 1984 yılında yapılan belediye seçimlerinde ANAP %45 oy alarak yerini korumuştur. Bu yerel seçimlerde Sosyal Demokrasi Partisi (SODEP) %22 oyla ikinci, Doğru Yol Partisi (DYP) %13 oyla üçüncü parti olurken HP %8, MDP %6,5 oy almıştır. Böylece hem muhalefet partileri yer değiştirmiş hem de muhalefet parlamento dışına kaymış, parlamentodaki muhalefet ülkeyi temsilden uzak bir konuma düşmüştür¹. 1985 yılında HP ismini Sosyal Demokrat Halkçı Parti (SHP) olarak değiştirmiş ardından da SODEP, SHP ye katılmıştır. 1986 yılında MDP kendini feshetmiş ve bu partideki milletvekillerinden 21'i DYP'ye katılmıştır. Böylece SODEP ve DYP Meclis'e girmiştir. 1986 yılında yapılan milletvekilliği ara seçimlerinde ANAP birinci parti olarak çıkmasına rağmen oy oranı %32,3'e düşmüş, DYP ikinci SHP üçüncü parti olmuştur. Ara seçimlerden sonra DYP erken seçimlere gitmek istemiş, ancak ANAP bu öneriyi kabul etmemiştir. Bu esnada SHP'den 19 milletvekili parti içindeki huzursuzluklar nedeniyle istifa ederek Raşan Ecevit'in kurduğu Demokratik Sol Parti (DSP)'ye geçmiştir.

6 Eylül 1987 tarihinde politik yasakların kaldırılmasına ilişkin anayasa değişikliği için halk oylamasına gidilmiş ve yasakların kaldırılması yönünde karar çıkmıştır. Böylece Süleyman Demirel DYP'nin, Bülent Ecevit DSP'nin, Necmettin Erbakan Refah Partisi (RP)'nin, Alparslan Türkeş Milliyetçi Çalışma Partisi'nin (MÇP) genel başkanlıklarına seçilerek tekrar politik yaşama dönmüşlerdir. Halkoylamasından hemen sonra Turgut Özal erken genel seçimlere gidileceğini açıklamıştır. Bunun nedeni Turgut Özal'ın burada umduğu evet ve hayır oylarının halk oylamasında birbirine çok yakın çıkmasından ötürü eski liderlerin pek güçlü olmadığı ve bu liderlerin güçlenmesine fırsat vermeme düşüncesi ile seçimleri bir an önce yaparak iktidarını sürdürme isteğidir. 1987 genel seçimleri öncesinde 1986 ve 1987'de milletvekili seçim yasasında önemli değişiklikler yapılmıştır. Bu değişikliklerden en önemlileri milletvekili sayısının 400'den 450'ye çıkarılması ve 6'dan fazla milletvekili çıkaran seçim çevrelerinin birden çok seçim çevresine bölünmesidir.

¹ Bülent Tanör, "Siyasal Tarih (1980-1995)", **Yakınçağ Türkiye Tarihi 2, 1980-2003**, Haz. Sina Akşin, Bülent Tanör, Korkut Boratav, Milliyet Kitaplığı, İstanbul, Basım Yılı Belirtilmemiş, s. 67.

29 Kasım 1987 seçimlerine 7 parti katılmış bunlardan üçü Meclis'e girebilmiştir. ANAP %36,31 oy alarak 292 milletvekili, SHP %24,74 oy alarak 99 milletvekili DYP %19,14 oy alarak 59 milletvekilliği kazanarak mecliste temsil hakkını kazanmışlardır. Böylece Turgut Özal başkanlığındaki ANAP tekrar tek başına iktidar partisi olma özelliğini sürdürmüştür. Ancak ANAP'ın oylarında 1983 seçimlerine göre %9'luk bir düşüş olmuştur. Bunun en önemli nedenlerinden biri sağ kesimi temsil eden sağcı parti sayısındaki artıştır.

1989 yılında yapılan yerel seçimlerde SHP birinci, DYP ikinci ve ANAP üçüncü parti olarak çıkmıştır. Muhalefet üçüncü olan partinin iktidarda kalamayacağını ileri sürerken Özal Bakanlar Kurulu'nda değişikliğe gitmiş ve yeni hükümeti kurarak güven oyu almıştır.

1989 yılında yaşanan önemli bir gelişme de görev süresi dolan Cumhurbaşkanı Kenan Evren'in yerine Turgut Özal'ın seçilmesidir. Turgut Özal Cumhurbaşkanı olduktan sonra Yıldırım Akbulut'u yeni hükümeti kurmakla görevlendirmiştir. Akbulut Hükümeti döneminde Özal adeta parti başkanı ve başbakan gibi hareket etmiş, ekonomi, dış politika ve güvenlik gibi konular başta olmak üzere pek çok alanda karar oluşturma girişimini kendi elinde tutmuştur. Bu durum hem parti içinde hem de diğer parti liderlerince eleştirilmiştir¹.

2 Ağustos 1990'da Irak Kuveyt'i işgal etmiş ve 6 Ağustos 1990'da Birleşmiş Milletler Konseyi Irak'a karşı ambargo uygulanması kararını almıştır. Türkiye bu karar uyarınca petrol boru hattını kapatmış ve Irak ile ticari faaliyetlerini durdurmuştur. TBMM 12 Ağustos'ta belli koşulların gerçekleşmesi durumunda TSK'nin yabancı ülkelere gönderilmesine ya da yabancı silahlı güçlerin ülkede konuşlandırılması konusunda hükümete izin vermiş, benzeri bir karar 5 Eylül'de tekrarlanmıştır. Aralık ayında Türkiye NATO'dan Çevik Kuvvet isteminde bulunmuş, 6 Ocak'ta bu birlikler Türkiye'ye gelmeye başlamış ve 17 Ocak'ta Türkiye'deki askeri üsleri kullanan müttefik ülkeler Irak'a karşı Çöl Fırtınası Harekatını başlatmışlardır. Özal'ın bu bunalımda daha aktif ve müdahaleci rol oynama hatta savaşa katılma düşüncesi gerçekleşmemiş, önce ANAP grubu, sonra da TBMM ve kamuoyu buna karşı çıkmıştır.

¹ Bülent Tanör, **a.g.m.**, s. 85.

15 Haziran 1991’de ANAP Kongresinde Mesut Yılmaz Genel Başkan seçilmiş, bunun üzerine Yıldırım Akbulut başbakanlıktan istifa etmiş ve Cumhurbaşkanı, Mesut Yılmaz’ı yeni hükümeti kurmakla görevlendirmiştir. Mesut Yılmaz erken seçim baskılarını dikkate alarak 20 Ekim 1991’de erken seçime gitmiştir.

Seçim öncesinde ANAP büyük partiler lehine seçim sistemiyle ve seçim barajlarıyla ilgili yasal değişiklikler yapmış, bu durum partiler arasında birleşmeleri ya da seçim ittifaklarını gündeme getirmiştir. Söz konusu birleşme ve ittifaklar şunlardır:

- ANAP’tan ayrılan bir grubun kurduğu Demokratik Merkez Partisi DYP’ye katılmıştır.
- 1990 yılında kurulan çoğunluğunu Kürt kökenli politikacıların oluşturduğu dolayısıyla etnik bir parti olma özelliği taşıyan Halkın Emek Partisi (HEP), SHP seçim listelerinden seçimlere girmiştir.
- MÇP ve İslahatçı Demokrasi Partisi, RP ile ittifak kurarak RP kanalından Meclis’e girmeyi amaçlamıştır.

Seçimlere 6 parti katılmasına rağmen bunlardan beşi Meclis’e girebilmiş, DYP % 27 oy ve 178 milletvekili ile birinci; ANAP % 24 oy ve 115 milletvekili ile ikinci, SHP % 21 oy ve 88 milletvekili ile üçüncü, RP % 17 oy ve 62 milletvekili ile dördüncü ve DSP % 11 oy ve 7 milletvekili ile beşinci parti olmuştur. Seçim sonuçlarına göre ANAP iktidarı son bulmuş ama hiçbir parti tek başına parlamentoda hükümet kurmak için yeterli çoğunluğu elde edememiştir. Milletvekillerinin yemin töreninde bazı HEP kökenli milletvekillerinin Kürtçe sözler söylemeleri ve Anayasa baskısı altında yemin etmek zorunda kaldıklarını ifade etmeleri Mecliste ve kamuoyunda tepkilere yol açmıştır. Hatta bu durum SHP’nin ileriki dönemlerde oy kaybetme nedenlerinden biri olmuştur. Hükümeti kurma görevini alan Süleyman Demirel, SHP ile koalisyon hükümetini kurmuştur.

1993’de Cumhurbaşkanı Turgut Özal vefat edince yerine Süleyman Demirel seçilmiş, DYP’nin Genel Başkanlığına Tansu Çiller’in seçilmesi ile hükümeti kurma görevi Tansu Çiller’e verilmiştir. Böylece Türkiye’de ilk kez bir kadın Başbakan

olmuştur. Tansu Çiller yine SHP ile koalisyon hükümetini kurmuş, bu arada Erdal İnönü'nün Genel Başkanlığı bırakması üzerine SHP Kurultayı'nda Murat Karayalçın Genel Başkan seçilerek Başbakan Yardımcılığına atanmıştır.

1990 ve 1991 yıllarında yapılan SHP Kurultaylarında Genel Başkanlık seçimlerinde Erdal İnönü'ye rakip olan ancak her iki seçimde de kaybeden Deniz Baykal CHP'nin faaliyetlerine izin verilmesinden sonra 9 Eylül 1992'de CHP Genel Başkanlığı'na seçilmiştir.

ANAP milletvekilleri, Tansu Çiller hakkında 1993 yılında mal varlığına ilişkin bir önerge vermişler ancak SHP'nin verdiği destek sayesinde önerge reddedilmiştir. 1990'lı yıllarda buna benzer başka önergelerde verilmiş fakat partiler bir yandan kendilerini aklamak için birbirlerine karşı iddialarından vazgeçmek konusunda anlaşırken diğer yandan koalisyon ortaklığı kurabilmek için bu tür önergelerinden vazgeçmişlerdir. Bu durum çalışmanın teorik kısmında incelenen oy ticaret ile açıklanabilir.

27 Mart 1994'de yerel seçimler yapılmış. DYP birinci, ANAP ikinci, Refah Partisi üçüncü ve SHP dördüncü olarak bu seçimlerden çıkmışlardır. Refah Partisi giderek büyüyerek, İstanbul ve Ankara'nın belediye başkanlıklarını kazanmıştır.

23 Temmuz 1995 tarihinde Anayasa'da bazı değişiklikler yapılmıştır. Bu değişikliklerden başlıcaları şunlardır¹:

- Anayasa'nın başlangıcında yer alan 12 Eylül Askeri Harekatına ilişkin ifadeler anayasadan çıkarılmıştır.
- Odalar, Dernekler ve sendikalar gibi örgütlü sosyal grupların politikayla ilgilenmelerini yasaklayan madde kaldırılmış, seçmen yaşı 20'den 18'e indirilmiştir. Bunun yanında yüksek öğretim elemanları ve öğrencilerinin politik partilere üye olmalarını yasaklayan Anayasa maddesi değiştirilerek söz konusu kişilerin yasal düzenlemeler çerçevesinde politik partilere üye olabilmeleri mümkün kılınmıştır.
- Milletvekili sayısı 450'den 550'ye çıkarılmıştır.

¹ Hüsnü Erkan vd ,a.g.e., s. 185.

- Kooperatiflerin politika yapmasını yasaklayan 171. Maddenin ilgili bölümü Anayasa'dan çıkarılmıştır.

Anayasa değişikliklerinin gereği olarak Siyasi Partiler Yasası'nda yapılması gereken zorunlu değişiklikler ancak 1999 yılında gerçekleştirilebilmiştir. Yapılan bu değişiklikler katılımcılığın ve demokratikleşmenin ilerlemesini sağlamıştır. Ancak bu değişikliklerin AB sürecinde bir gereklilik olduğu için yapıldığı da unutulmamalıdır.

18 Şubat 1995 tarihinde CHP ile SHP, CHP çatısı altında birleşmiş. 18 Eylül'de Deniz Baykal Genel Başkan olmuştur. Baykal ile Çiller koalisyon hükümetinin devamı konusunda anlaşamayınca Çiller istifa etmiştir. Ancak başka şansı kalmayınca tekrar CHP ile koalisyona razı olmuştur. Baykal'ın koalisyonu oluşturma şartlarından biri erken seçime gitmek olmuş ve 24 Aralık 1995 tarihinde genel seçimler yapılmıştır. ANAP seçimlere Büyük Birlik Partisi (BBP) ile ittifak yaparak girmiştir.

RP % 21 oy ve 158 milletvekili çıkararak birinci parti oldu. ANAP oy oranı açısından % 19, 65 ile ikinci parti milletvekilliği açısından 132 milletvekili ile üçüncü parti olurken, DYP % 19,18 oy oranı ile üçüncü parti olurken kazılan milletvekilliği açısından 135 milletvekili ile ikinci parti olmuştur. DSP % 27 oy ve 76 milletvekilliği ile dördüncü CHP ise % 11 oy ve 49 milletvekilliği ile beşinci parti olmuştur. Genel seçimlerden önce AB ile 6 Mart 1995 Gümrük Birliği Anlaşması yapılmıştır. Çiller ve Baykal anlaşmayı tam üyelik yolunda büyük bir adım olarak ortaya koymuş ve seçimlerde bunun ödülünü elde etmeyi ummuşlardır. Ancak seçmenler bunun yerine 5 Nisan 1994 Kararları'nı dikkate almış ve bu partilerin oy oranları düşmüştür.

Seçim sonuçları incelendiğinde politik yaşamda gücün aşırı bir şekilde dağıldığı görülmektedir. Bu durum politik sürecin ilerleyen aşamalarında parlamentonun yasama ve hükümetin de yürütme gücünde ciddi tıkanma ve aksaklıkları da beraberinde getirmiştir. Karar alma ve yasama sürecinde yaşanan bu aksamalar bir çok ciddi toplumsal ve politik sorunlara da ortam hazırlamıştır¹. Seçim sonuçlarının tek partiye iktidar imkanı vermemesi hatta üçlü koalisyonları gündeme

¹ Ali Arslan, **12 Eylül Müdahalesi Sonrası Türkiye'nin Siyasi Yapısı**, s. 12. <http://www.akademikbakis.org/sayi11/makale/aliarslan.doc>, (02.7.2007).

getirmesi yeni hükümetin kurulmasını geciktirmiştir. Cumhurbaşkanı tarafından görevlendirilen RP Genelbaşkanı Necmettin Erbakan ve DYP Genelbaşkanı Tansu Çiller yaptıkları görüşmelerde hükümeti kurmakta başarısız olmuşlar, bunun sonucunda hükümeti kurmakla görevlendirilen Mesut Yılmaz başkanlığında DYP ile koalisyon hükümeti kurulmuştur. Ancak Anayasa Mahkemesi güven oylamasında yeterli oyun sağlanamadığına karar verince ve ANAP'ın Çiller'in yolsuzlukları ile ilgilendiğinin duyulması ile Koalisyon Hükümeti 6 Haziran 1995 tarihinde sona ermiştir. Hükümeti kurma görevi tekrar Erbakan'a verilmiştir. Bu sırada ANAP, Çiller'in örtülü ödeneğiyle ilgili bir önerge sunmuştur. RP önergeye, karşı oy verince Erbakan, Çiller'i hükümet kurmaya ikna etmiştir. Erbakan Hükümeti sırasında gerek Erbakan ve gerekse bazı RP'li milletvekillerinin Atatürk ve laiklik karşıtlığına ilişkin eylem ve ifadeleri, kamu kurum ve kuruluşlarında kadrolaşmaları, 28 Şubat 1997 günü Ordu'nun müdahalesine neden olmuştur. 28 Şubat'ta toplanan Milli Güvenlik Kurulu'nda komutanlar köktendinciliğin yayılmasını engellemek için 18 maddelik bir önlemler demeti önermişlerdir. En önemli talepler arasında tarikatlarca işletilen okul, yurt ve vakıflara son verilmesi; imam hatip okulları sayısının imam gereksinimini karşılayacak bir düzeye indirilmesi; köktendincilerin kamu kuruluşlarında kadrolaşmasına son verilmesi; İran'dan kaynaklanan yıkıcı etkinliklerin son bulması için önlem alınması; zorunlu ilköğretimin beşten sekiz yıla çıkarılması yer almıştır. Kurulun bildirisinde ayrıca laiklik yönündeki bu ilkelere aykırı davranışların yeni gerilim ve yaptırımlar getireceği belirtilmiştir. Hukuken söz konusu önlemler tavsiye niteliğinde olmasına karşın Hükümet bunlara uymak zorunluluğunu hissetmiştir. Ordu, Hükümet'in istifa etmesini de istemiş, fakat bunun doğrudan değil, psikolojik baskıyla gerçekleşmesini beklemiştir¹. 21 Mayıs'ta iktidardaki RP'nin kapatılmasına ilişkin dava açılmıştır. Bir yandan kamuoyundaki baskılar bir yandan askeri müdahale söylentileri arasında Hükümet, Erbakan'ın başbakanlığı Çiller'e devretmesi yoluyla kendini kurtarmak istemiş, 18 Haziran'da Erbakan istifasını ve RP, DYP ve BBP'nin kurulacak Çiller hükümetini destekleyeceklerine dair belgeyi Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel'e sunmuştur. Ancak, Demirel gerginlikleri azaltacak bir hükümete gereksinim olduğunu belirterek hükümeti kurma görevini Mesut Yılmaz'a vermiş, Yılmaz'ın başbakanlığında

¹ Sina Akşin, "Siyasal Tarih (1995-2003)", **Yakınçağ Türkiye Tarihi 2, 1980-2003**, Haz. Sina Akşin, Bülent Tanör, Korkut Boratav, Milliyet Kitaplığı, İstanbul, Basım Yılı Belirtilmemiş, s. 173.

ANAP, DSP ve Hüsamettin Cindoruk'un genel başkanı olduğu Demokratik Türkiye Partisi'nin kurduğu Koalisyon Hükümeti, 12 Temmuz 1997'de güvenoyu alarak göreve başlamıştır. Hükümet uzun ömürlü olmamış ve 25 Kasım 1998 tarihinde gensoru önergesi ile düşürülen bu hükümetin yerine Ecevit'in başbakanlığında DSP Azınlık Hükümeti kurularak 1999 genel seçimlerine kadar görevini sürdürmüştür.

16 Şubat 1999 tarihinde PKK'nın lideri Abdullah Öcalan'ın yakalanarak Türkiye'ye getirilmesi ile PKK'ya karşı kazanılan başarı sayesinde DSP 18 Nisan 1999 genel seçimlerinde %22 oyla birinci parti olarak 136 milletvekilliği elde etmiştir. MHP %18 oyla 129 milletvekilliği elde ederek ikinci parti olarak, 16 Ocak 1998'de Anayasa Mahkemesi tarafından laiklik karşıtı olduğu için kapatılan RP yerine kurulan Fazilet Partisi (FP) %15 oy oranı ve 111 milletvekilliği elde ederek Meclis'e girmiştir. Kapatılma davası sırasında Erbakan dahil yedi RP'li milletvekili, milletvekilliklerini yitirmişler ve beş yıl süreyle politik alandan men edilmişlerdir. Bu nedenle FP seçimlere Recai Kutan'ın genel başkanlığında girmiştir. ANAP %13 oy ile 86, DYP ise % 12 oy ile 85 milletvekili çıkararak meclise girerken CHP ülke barajını aşamadığı için Meclis'e girememiştir. Böylece Atatürk'ün kurduğu CHP Cumhuriyet tarihinde ilk kez Meclis'e girememiştir. Ecevit, MHP ve ANAP ile koalisyon hükümetini kurmuştur. Bu dönemde yaşanan iki önemli gelişme 10 Aralık 1999 tarihinde sonuçlanan AB'nin Helsinki zirvesinden Türkiye'yi adaylığa kabul etme kararı çıkması ve Mayıs 2000'de görev süresi biten Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel'in yerine Anayasa Mahkemesi Başkanı Ahmet Necdet Sezer seçilmesidir.

19 Şubat 2001'de Milli Güvenlik Kurulunda Ahmet Necdet Sezer ile Ecevit arasında yaşanan bir başka ifade ile devletin zirvesinde yaşanan sert tartışmanın kamuoyuna yansıtılması Şubat 2001'de büyük bir ekonomik krizi tetiklemiştir. Bu kriz karşısında Ecevit, Dünya Bankası Genel Müdür Yardımcılarından biri olan Kemal Derviş'i Türkiye'ye çağırması ve Kemal Derviş 3 Mart'ta ekonomiden sorumlu Devlet Bakanı olarak hükümete girmiştir. Bu tarihten sonra Hükümet IMF'ye tam bir teslimiyet içerisinde girmiş, IMF tüm ekonomi politikalarını yürütür duruma gelmiştir. IMF'nin istediği yasa değişiklikleri, ya da diğer operasyonlar derhal yerine getirilmiş, bunun karşılığında da Türkiye, yeni kredi sağlama imkanı bulmuştur.

Ağustos 2001 de 2000'li yıllara damgasını vuracak bir gelişme olmuştur. 22 Haziran 2001'de Anayasa Mahkemesi Fazilet Partisini kapatma kararı verince Temmuz 2001'de Saadet Partisi Recai Kutan Başkanlığında kurulduktan sonra başta Recep Tayip Erdoğan ve Abdullah Gül olmak üzere bazı Erbakan taraftarları değiştiklerini ifade ederek 14 Ağustos 2001 tarihinde Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP)'ni kurmuşlardır.

Mayıs 2002'de Bülent Ecevit rahatsızlanmış, rahatsızlığı 2 ay kadar sürünce bir yandan ekonomide belirsizlikler diğer yandan gerek parti içinden gerekse muhalefetten Ecevit'in görevini sürdürmemesi yönündeki eleştiriler artmaya başlamıştır. Bu sırada Ecevit iyileşip görevinin başına dönünce Partiden kopmalar olmuş ve 63 milletvekili ayrılarak İsmail Cem'in başkanlığında Yeni Türkiye Partisi (YTP)'ni kurmuşlardır. Bu olaydan sonra koalisyon hükümeti parlamentoda çoğunluğun desteğini yitirmiş ve 3 Kasım 2002'de genel seçimlerin yapılmasına karar verilmiştir.

3 Kasım 2002 seçimlerinde ne bir önceki dönemin hükümetini oluşturan DSP, MHP ve ANAP, ne de ana muhalefet partisi olan DYP Meclis'e girememiştir. Aslında beklenen, seçmen desteğini yitiren hükümetin oylarının ana muhalefet partisine kaymasıdır. Ancak sonuç hiç de öyle olmamış, yeni kurulan AKP seçimden büyük bir galibiyet ile çıkmış ve oyların %34'ünü alarak 365 milletvekili ile birinci parti olmuştur. Meclise girmeyi başaran diğer parti ise CHP'dir. CHP %19 oy alarak 177 milletvekili ile seçimlerden ikinci parti olarak çıkmıştır. Seçim sonuçlarına göre gerek seçmenlerin oy kullanmaması gerekse barajı aşamayan partiler nedeniyle seçmenlerin % 47'si Meclis'te temsil edilme imkanı bulamamıştır. Seçimlerde en büyük yenilgiyi DSP almış bir önceki seçimlerde %22 düzeyinde oy alarak birinci parti iken 2002 seçimlerinde sadece %1,22 oy alarak dokuzuncu parti olmuştur. Koalisyon ortaklarının 2002 seçimlerinde yaşadıkları başarısızlığın nedeni ülkede ard arda yaşanan ekonomik krizler ve IMF'ye olan teslimiyete bağlanabilir. Ayrıca seçmenin gözünde DSP lideri Bülent Ecevit'in artık politikayı bırakmasının zamanı gelmiştir. Hükümet ortakları olan DSP, MHP ve ANAP'ın Abdullah Öcalan'ın yakalanması üzerine 1999 seçimlerinde oyları artmış, ancak ekonominin çıkmaza girmesi, IMF'ye olan bağlılık, enflasyon ve politik istikrarsızlık halkı yeni arayışlara itmiş, ve 2002 seçimlerinde büyük oy kaybına uğramışlardır.

İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanı iken okumuş olduğu bir şiir nedeni ile hapis cezasına mahkum olan ve bu mahkumiyeti topluma mağduriyet olarak yansıtan stratejisini de bunun üzerine kuran Recep Tayip Erdoğan ile AKP, 2002 seçimlerinde en güçlü aday konumundaydı. Recep Tayip Erdoğan'ın mahkumiyeti nedeni ile seçilme hakkının olmaması kamuoyunda tepkilere neden olmuş, bu tepki de AKP'nin lehine işlemiştir. 2002 Genel seçimlerinden sonra lideri yasaklı olan ve milletvekili olamayan AKP, 365 milletvekili ile güçlü bir konum elde etmiştir. Cumhurbaşkanı hükümeti kurma görevini AKP Kayseri Milletvekili ve AKP Genel Başkan Yardımcısı Abdullah Gül'e vermiş, Abdullah Gül 58. Hükümeti 18 Kasım 2002 tarihinde kurarak güven oyu almıştır. Hükümetin Başbakanlığını her ne kadar Abdullah Gül yapıyor ise de gayri resmi olarak icraatın başı Recep Tayip Erdoğan olmuştur. Yeni kurulan Hükümetin ilk görevi Recep Tayip Erdoğan ile ilgili olarak kanuni düzenleme yaparak Erdoğan'ı milletvekili yapmak olmuştur. Siirt Bağımsız Milletvekili Fadıl Akgündüz'ün dokunulmazlığı kaldırılarak bu kişinin işlediği suçlara ilişkin yargı yolu açılmış ayrıca AKP'den milletvekili seçilen Mervan Gül istifa ederek Tayip Erdoğan'a milletvekili olması yönünde alan açmıştır. 9 Mart 2003 günü Siirt'te seçimler yenilenmiş, 1 CHP'li, 1 Bağımsız ve 1 AKP'li milletvekili bulunan Siirt seçimlerine AKP, CHP, İP ve TKP katılmış, AKP Recep Tayip Erdoğan ile beraber üç tane milletvekili çıkarmıştır. Böylece Recep Tayip Erdoğan'ın da başbakanlık yolu açılmıştır. Abdullah Gül Hükümeti istifa ettikten sonra Cumhurbaşkanı hükümeti kurma görevini Recep Tayip Erdoğan'a vermiş ve Erdoğan 14 Mart 2003 günü 59. Hükümeti kurmuştur.

AKP'nin seçimleri kazanmasından hemen sonra 2003 yılı başından itibaren ABD ile Irak arasında büyük bir kriz ortaya çıkmış; ABD, Irak yönetimini biyolojik - kimyasal silahlar ürettiği ve terör örgütlerini desteklediği iddiasıyla tehdit etmeye başlamıştır. Ayrıca, ABD bu konuda Türk Hükümeti'nin desteğini istemiştir. Hükümet, ABD'nin Türkiye üzerinden Kuzey Irak'a girmesi ve TSK'nin harekate katılması yönünde izin talep eden Tezkere'yi TBMM'ne sunsa da Tezkere kabul edilmemiştir. Bu karar sonrası ABD ile ilişkiler olumsuz yönde gelişmiştir. Ayrıca kararın olumlu çıkması durumunda ABD'den gelecek hibe ve krediler gelmediği için hükümet kamu harcamalarını azaltıcı, kamu gelirlerini artırıcı yeni önlemler almak zorunda kalmıştır.

2004 yılında yapılan yerel seçimlerden AKP birinci parti olarak çıkmıştır. Seçmenin AKP'ye desteğinin devam etmesinin en önemli nedenlerinden biri uzun süredir tek parti iktidarı yaşamayan Türkiye'nin politik istikrar yönünde oy kullanma isteğidir.

Başta kamu kurum ve kuruluşları olmak üzere devletin üst birimlerine yönelik kadrolaşma AKP yi, Cumhurbaşkanı, TSK, Yargı Organları ve Yüksek Öğretim Kurumu ile karşı karşıya getirmiştir. Meclisteki tek muhalefet partisi CHP mecliste azınlıkta kalması nedeni ile yeteri kadar etkili olamamış, Hükümetin kadrolaşmasına yönelik atamaların Cumhurbaşkanı tarafından onaylanmaması üzerine çoğu kadrolara vekaleten atama yapılmıştır. Devlet kadrolarında, özellikle Hükümet ile Cumhurbaşkanı, TSK ve YÖK arasında çok ciddi zıtlasmalar meydana gelmiştir. Ayrıca Türkiye gündemi 2007 de görev süresi dolan Ahmet Necdet Sezer yerine seçilecek Cumhurbaşkanlığı seçimine kilitlenirken, laikliğin tehlikeye girdiği kanaati yaygınlaşmaya başlamıştır. AKP'lilerin her ne kadar partiyi kurarken biz değiştik şeklinde açıklamaları olmuşsa da iktidar süreleri içinde bazı partililerin laiklik karşıtı veya şeriat yanlısı açıklamaları ya da eylemleri AKP'nin laiklik hatta Atatürkçülük karşıtı bir parti olduğu izleniminin devam etmesine neden olmuştur. Ayrıca Parti'nin kendisini "muhafazakar demokrat" olarak tanımlaması; ancak "muhafazakar" kavramının neyi ifade ettiği, bununla politik mi, kültürel/dini anlamda muhafazakarlığının mı, yoksa her ikisinin birlikte mi kastedildiği veya örtük olarak "müslüman demokrat" kavramının mı anlatılmak istendiği çok açık olmadığı ve partililerce de açıklanma çabasına girilmediği için kavram, dolayısıyla da partinin kimliği yoğun tartışmaya neden olmuştur¹. Cumhurbaşkanı adayının belli olmaması ve laikliğin tehlikeye girdiği gerekçesi ile sivil toplum örgütleri tarafından organize edilen mitinglere yüz binlerce insan katılmıştır. Tüm beklentiler Tayip Erdoğan'ın Cumhurbaşkanı olması yönünde iken AKP gurubu, Cumhurbaşkanı adayının tespitini Başbakan Erdoğan'a verince tüm dikkatler Başbakan üzerinde toplanmış, mitinglerde hedef haline gelmiştir. Başbakan son anda Dışişleri Abdullah Gül'ü Cumhurbaşkanı Adayı göstermiştir. Meclis cumhurbaşkanlığı seçiminde ilk oturumda 367 milletvekili sayısını bulamayınca CHP Anayasa Mahkemesine başvurmuş Anayasa

¹ M. Emin Köktaş, "Türkiye'de Din ve Siyaset: Demokratikleşme Sürecinin Bir Problem Alanı", **Dünden Bugüne Türkiye'nin Toplumsal Yapısı**, Edt. Memet Zencirkıran, Nova Basın Yayın, Ankara, 2006, s. 276.

Mahkemesi CHP'nin başvurusunu yerinde bulunca Cumhurbaşkanı seçilememiş ve erken seçim kararı alınmıştır. Böylece Kasım 2007'de yapılacak seçimler 22 Temmuz 2007'de yapılmıştır.

Cumhurbaşkanlığı seçimine ilişkin tartışmalara TSK'da katılmıştır. Önce 12 Nisan'da Genelkurmay Başkanı yaptığı basın toplantısında ülkenin bulunduğu durumdan rahatsızlığını belirtmiş, burada özellikle cumhurbaşkanının sözde değil özde laik olması gerektiğine ve artan terör olaylarına değinmiştir. Bundan daha önemli gelişme 27 Nisan'da meydana gelmiş ve Genelkurmay Başkanlığı'nın resmi WEB sitesinde cumhurbaşkanlığı seçimine ilişkin görüşler tekrar dile getirilerek gerektiği durumda TSK'nın TC'ni korumak için üstüne düşeni yapacağını belirten bir yazı yayınlanmıştır. Bu yazı bazı yazarlarca e-muhtıra olarak adlandırılmıştır.

Seçimlerden birinci parti olarak çıkması beklenen AKP, oylarını beklenenden daha büyük oranda arttırarak, birinci parti olarak 2007 seçimlerinden çıkmış % 47 oy oranıyla 340 milletvekilliği elde etmiştir. Bu seçimlerde CHP %21 oy oranı ve 112 milletvekili ile ikinci; MHP %14,29 oy oranı 71 milletvekili ile üçüncü parti olmuştur. Seçim öncesinde ANAP ile DYP, CHP ile DSP arasında yaşanan seçim ittifakları çok fazla işe yaramamış ve DYP ile ANAP Meclis'e girememiştir CHP ise oylarını beklenen düzeyde arttıramadı ve bir önceki seçimlere göre oylarını sadece %2 düzeyinde arttırdı. Bu durum CHP içinde Deniz Baykal'ın ağır bir şekilde eleştirilmesine neden oldu. Bu seçimlerde yaşanan bir başka önemli nokta, seçimlere bağımsız adaylarla giren etnik bir parti özelliği taşıyan Demokratik Toplum Partisi (DTP)'nin 20 milletvekili ile seçim sonrasında Meclis'te grup kurmasıdır.

1980-2007 döneminde politik süreç genel olarak incelendiğinde, seçmenlerin oylarını öncelikle merkez partilere verdikleri ve ülke sorunlarına çözümü bu partilerde aradığı görülmektedir. Ancak sağ ya da sol merkez partilere egemen olan kadrolar sorunlara çözüm bulmak yerine kendilerinin ve çevrelerinde kümelenmiş grupların çıkarları için çalışmışlardır. Bu arada seçim öncesi dönemlerde oy maksimizasyonu amacıyla popülist politikalar izlemelerine ve toplumun çeşitli kesimlerine bazı ekonomik imkanlar sağlamalarına rağmen oy oranları giderek düşmüştür. Burada yaşanan ekonomik sorulara kesin çözüm getirememenin etkisi büyük olmuştur. Seçmenler çözümü sürekli farklı partilerde aramaya başlamışlardır.

1987 yılında merkez sağda ve solda yer alan partilerin oyları zaman içinde azalırken marjinal partilerin oyları zaman içinde artmış ve bu partiler iktidar olma şansını bile yakalamışlardır. Başarısız olan partilerin oy oranları sürekli olarak azalırken bu partiler politik kişi egemenliği nedeniyle lider kadrolarını değiştiremediği ve parti içi muhalefete tahammül edilmediği için partiler sürekli olarak bölünmüştür. Bu parçalanma sonucunda 2002 seçimlerinde iki parti dışındaki partiler %10 barajını aşamadıkları için oyların %47'si mecliste temsil edilememiştir¹. Politik süreçte önemli bir konu da seçmen davranışlarıyla ilgilidir. Seçmenler 1980 Askeri Müdahalesi'ne ortam hazırlayan, ülkenin içinde bulunduğu sorunlara çözüm getiremeyen liderlere 1987 yılında yapılan halk oylamasıyla tekrar politikaya dönmelerine izin vermişlerdir. Bu durum seçmenlerin unutkanlığı ile açıklanabilir.

1980-2007 dönemi politik istikrarsızlığın yoğun yaşandığı bir dönem olmuştur. Dönem içerisinde gerek koalisyon hükümetlerinin sıklığı ve ömürlerinin kısa olması gerekse kurulan hükümet sayısının fazlalığı politik istikrarsızlığın ana kaynaklarını oluşturmaktadır. Ayrıca toplumda laik-anti laik kutuplaşması, TSK'nın politik sürece iki kere müdahale etmesi, terör sorunu ve komşu ülkelerde yaşanan ve Türkiye'yi de etkileyen sorunlar politik istikrarsızlığı arttıran diğer nedenler olmuştur.

2.2.3.2. Ekonomik Süreç

Türkiye'de 1970'li yılların sonlarında artmaya başlayan sosyo-ekonomik sorunların çözüme bağlanabilmesi amacıyla yeni bir ekonomik sistem ve düzen politikasına ihtiyaç duyulmuştur². Bu kapsamda 1980 yılında uygulamaya konulan 24 Ocak Ekonomik İstikrar Tedbirleri ile Türkiye ekonomisi yapısal bir değişim sürecine girmiştir. Yeni yaklaşım mevcut stratejinin aksayan yanlarını belirleyip revize etmek yerine hemen hemen tüm temel öğelerini değiştirmeyi amaçlayan bir yaklaşımı benimsemiştir³. Böylece ekonomik yapı ve sistem köklü değişikliklere uğramıştır.

¹ Kamil Yılmaz, **a.g.m.**, ss. 67-68.

² Hüsnü Erkan, "Serbest Piyasa Ekonomisinin İşleyiş Kuralları", **Türkiye'de Serbest Piyasa Ekonomisi Sempozyumu**, İzmir, 1987, s. 19.

³ Fikret Şenses, Arman Kırım, "Türkiye'de 1980 Sonrası Ekonomik Politikalar-Sanayileşme Etkileşimi ve Sanayin Yeniden Yapılanma Gerekleri", **ODTÜ Gelişme Dergisi**, Cilt: 18, Sayı:1-2, Ankara, 1991, s. 115.

1980'e kadar uygulanan karma ekonomi yaklaşımı yerine serbest piyasa ekonomisi yaklaşımını öngören bu tedbirlerin temel amacı, ekonomiyi piyasa güçlerine bırakarak sosyo ekonomik gelişme stratejisinde radikal bir değişimi esas almak ve ithal ikameci sanayileşme stratejisi yerine ihracata yönelik sanayileşme stratejisini benimsemek olmuştur¹. Ancak bu geçiş, serbest piyasa ekonomisine geçiş sürecinin en önemli alt yapı ögesi olan rekabet kanunları çıkarılmadan yapılmıştır. Bu durum piyasa sisteminin etkin bir şekilde işlemlerini engellemiştir. Rekabet Kanunu 1995 yılında Gümrük Birliği'ne girme aşamasında Avrupa Birliği'nin baskılarıyla çıkarılmış, Kanun'un öngördüğü Rekabet Kurumu ve Kurulu politik çekişmeler nedeniyle ancak 1997 yılında kurulabilmiştir.

Müdahale sonrasında Bülend Ulusu'nun kurduğu hükümete 24 Ocak Kararları'nın hazırlanmasında Başbakan Müsteşarı olarak görev yapan Turgut Özal, ekonomik işlerden sorumlu Başbakan Yardımcısı olarak atanmıştır. Bu hükümet 24 Ocak 1980'de başlatılan ancak yürütülemeyen "istikrar programını" tekrar uygulamaya koymuştur.

24 Ocak Kararları olarak anılan bu kararlarla birlikte ortaya çıkan dönüşümü gerekli kılan nedenler, iç ve dış nedenler olmak üzere iki başlık altında toplanabilir.

24 Ocak Kararları'nın öncesinde ve onu izleyen dönemde Türkiye ekonomisinin serbest piyasa ekonomisi koşullarında dışa açılması için dış baskılar doruk noktasına ulaşmıştır. Ayrıca bu dönemde Türkiye'nin içinde bulunduğu zor durum nedeniyle pazarlık gücü çok zayıflamış; buna karşılık OECD, Dünya Bankası, ve IMF'nin pazarlık gücü en üst noktalara ulaşmıştır². Türkiye bu dönemde uluslararası finans piyasasında kredi güvenilirliğini yitirdiği için kredi bulamaz ve kredi borçlarını ödeyemez hale gelmiştir. Ülke ekonomisinin içinde bulunduğu zor koşullardan kurtulmak ve petrol ithalatını karşılayabilmek için krediye ihtiyaç duyulmasına karşın, IMF'nin onayı olmadan kredi alınabilmesi mümkün olmamıştır. Bu nedenle Türkiye kredi onayı alabilmek için, IMF'nin de onayladığı, serbest piyasa ekonomisi ile ekonominin dışa açılmasına yönelik 24 Ocak 1980 Kararları'nı almıştır.

¹ Muzaffer Sencer, "Türkiye'de Kalkınma Stratejileri ve Planlama Süreci", **TODAİE Dergisi**, Sayı:4, Ankara, 1991, s.25.

²Zeyyat Hatiboğlu, **Gelişme ve Türkiye İktisadi**, Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş., İstanbul, 1993, s. 130.

Ekonominin dışa açılmasında dış baskıların yanı sıra iç baskılar da etkili olmuştur. Büyüyen sermaye gruplarının, sanayi ve pazarlama şirketlerinin dışa açılma kapasitelerinin artmasına rağmen, 1978 ve 1979 yıllarında uygulanan bürokrasinin egemen olduğu ekonomi politikaları ve yaşanan darboğazlarla dışa açılmak mümkün olmamıştır. Bu gruplar da bu nedenle dışa açılmak için baskı yapmışlardır. Diğer yandan, ödemeler bilançosu açıklarının artması, döviz darboğazı, yüksek işsizlik ve enflasyon oranı, enerji sıkıntısı, terör, gelir dağılımındaki bozukluk, KİT zararları, artan grevler, durma noktasına gelen yatırımlar, petrol sıkıntısı, vergi sistemindeki bozukluk, bazı temel maddelerin yokluğu, karaborsa ve politik alandaki istikrarsızlıklar 24 Ocak 1980 Kararları' nın alınmasına neden olmuştur. Alınan kararlar ülkenin karşılaştığı sorunlar karşısında önemli adımlar oluşturmaktadır. 24 Ocak Kararları ile, ihracatın ve görünmeyen işlem gelirlerinin arttırılarak döviz darboğazı sorununun çözümlenmesi, enflasyonun kontrol altına alınarak düşürülmesi ve serbest piyasa ekonomisi ile ekonominin dışa açılarak uluslararası rekabet ortamına uygun dinamik bir yapıya kavuşturulması amaçlanmıştır¹. Bu amaçların gerçekleştirilmesi için de gerekli kararlar alınmıştır. Bu amaçla alınan kararların başlıcaları aşağıdaki gibi sıralanabilir².

1. Fiyat Düzenlemesi: İkili fiyatlar dolayısıyla ticaret sektöründe oluşan aşırı karları ortadan kaldırmak için Fiyat Kontrol Komitesi kaldırılmıştır.

2. KİT Operasyonu: KİT ürünlerinin fiyatları serbest bırakılmıştır.

3. İthalatın Kolaylaştırılması: Liberasyon listelerine büyük ilaveler yapılmıştır.

4. Organizasyon Değişiklikleri: Başbakanlık Müsteşarlığı' na bağlı olarak yabancı sermayenin teşvikiyle ilgili değerlendirmeyi yapmak amacıyla “Yabancı Sermayeyi Teşvik ve Uygulama Dairesi”, yine Başbakanlığa bağlı Dış Ticaret Rejimini ve kotaların esaslarını tespit etmek ve Batı ile ilişki kurmak amacıyla “Koordinasyon Kurulu” kurulmuştur. Para-Kredi Kurulu kurularak TCMB' nin para-kredi konularındaki yetkilerine el konulmuştur. Faiz oranları kısmen serbest bırakılarak gerçekçi faiz politikasının uygulanmasına ve kambiyo piyasasındaki arz

¹ Sudi APAK, **Türkiye ve Gelişmekte Olan Ülkelerde Ekonomik İstikrar Uygulamaları**, Altın Kitaplar, İstanbul, 1993, s. 182.

² Koray Başol, **Türkiye Ekonomisi**, 4. Baskı, Anadolu Matbaası, İzmir, 1993, s. 50.

ve talep şartlarını dikkate alan esnek döviz kuru politikasına geçilmiştir. TL %48,6 oranında devalüe edilerek 1 USD \$=47,10 TL'den 1 USD \$=70 TL'ye yükseltilmiştir. Buna ilave olarak çapraz kur ayarlamaları ile TL'nin dış değeri devamlı düşürülerek ihracat teşvik edilmek istenmiştir.

24 Ocak İstikrar Tedbirleri'nin alınmasından sonra IMF'nin desteğinin sağlanması ve böylece döviz darboğazının aşılması için 18 Haziran 1980 tarihinde IMF ile bir stand by anlaşması yapılarak 1.250 milyon SDR'lik kredi sağlanmıştır.

24 Ocak ile birlikte alınan kararların uygulanması sonucu ekonomide beklenen gelişmeler sağlanamamıştır. Yalnızca dış ticaret açısından değerlendirildiğinde sürekli devalüasyonlar ve diğer dış ticaret teşvikleri ile ihracatta önemli artışlar kaydedilmiştir. Kısmi olarak enflasyonda düşme sağlanmıştır¹. Fakat temel ekonomik sorunlar işsizlik, gelir dağılımında kişisel, fonksiyonel ve bölgeler arasındaki dengesizlikler, sanayi mal piyasalarında tekelleşme eğilimine bağlı olarak vurgun önlenememiş ve dış borçlar artmıştır. Bu arada ekonomide yaşanan bir başka sorun, “banker krizi” ortaya çıkmıştır. 1970’li yılların ikinci yarısından sonra enflasyonun giderek artması banka mevduat ve tahvil faizlerini negatif hale getirmiştir. Sermaye piyasası yasası olmadığı için serbestçe faaliyet göstermeye başlayan Bankerler ikincil piyasada tahvil ve mevduat sertifikalarını pozitif faizle halka satmışlardır. Hükümet, Temmuz 1980’de mevduat ve plasman faizlerini serbest bırakınca Banka – Banker rekabeti ortaya çıkmıştır. Kısa vadeyle mevduat toplayıp uzun vadeli plasmanlara paraları aktaran bankerler zor durumda kalmıştır. Bu süreç içerisinde Maliye Bakanı Kaya Erdem’in “Bankere para yatıran vatandaş kumar oynamıştır” şeklindeki ifadesi piyasada paniğe neden olmuş ve paralarını geri almak isteyen mevduat sahipleri bir anda bankerlere başvurunca bankerler birer birer iflas etmişlerdir. Kaya Erdem’in açıklaması, ekonomi politikası karar birimlerinin yaptıkları açıklamaların ekonomide ne şekilde karşılanabileceğinin ve nelere sebep olabileceğinin güzel bir örneğini oluşturmaktadır. Banker krizi ve önlenemeyen yüksek faiz rekabetinin yol açtığı sorunlar nedeniyle Milli Güvenlik Konseyi Maliye Bakanı Kaya Erdem’in istifasını istemiş, Kaya Erdem ile birlikte Temmuz 1982’de ekonomiden sorumlu Başbakan Yardımcısı Turgut Özal’da görevinden istifa etmiştir.

¹ Doğan Uysal, **a.g.e.**, s. 82.

Yaşanan Banker Krizi sonrasında 1983 başlarında faiz oranını belirleme yetkisi Merkez Bankası'na verilmiş ve Sermaye Piyasası Yasası çıkarılmıştır¹.

1983 yılındaki seçimler sonrasında başbakan olan Turgut Özal'ın iki ana hedefi enflasyonu düşürmek ve ödemeler bilançosu sorununu çözmek olmuştur. Bu amaçla yürürlüğe konulan temel iktisat politikaları şunlardır²:

- Sıkı para politikası ve özel sektör yatırımlarına finansman kaynağı sağlanabilmesi için mevduata pozitif faiz verilmesi,
- Özel yabancı sermayenin tüm faaliyet alanlarına girişinin serbest bırakılması,
- KİT'lerin özelleştirilmesi,
- Kamu yatırımlarının alt yapı alanlarında yoğunlaştırılması,
- Günlük döviz kuru ilanına geçilmesi,
- İthalatta liberasyona geçilmesi, yasakların ve miktar kısıtlamalarının istisnai kılınması,
- İhracatın çok yönlü teşvikine devam edilmesi,
- Altın ithalatının ve ihracatının serbest bırakılması ve
- İstanbul Menkul Kıymetler Borsası'nın açılmasıdır.

Türkiye ekonomisinde uygulanan ihracata yönelik sanayileşme stratejisinin 1989 öncesi ve sonrası olmak üzere iki ayrı evreden geçtiği görülmektedir³. 1989 öncesi olan ilk dönem, 1980-1983 döneminde uygulamaya konulan, mal ve hizmet ticaretinin serbestleştirilmesine ve yurtiçi fiyatların giderek dünya fiyatlarına yakınlaştırılmasına yönelik 24 Ocak Kararları'nın yön verdiği dönemdir. Bu dönemin en önemli özelliklerinden biri birçok ülkede uygulandığı gibi çeşitli yollarla ücretlerin baskı altına alınması yoluyla, maliyetlerin düşürülmesi ve yurtiçi talebin

¹ İzzettin Önder, Oktar Türel, Nazım Ekinci, Cem Somel, **Türkiye'de Finansal Yapı ve Politikalar**, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, 1993, s. 190.

² Erdinç Tokgöz, **a.g.e.**, s. 211.

³ Erinç Yeldan, "Küreselleşme Sürecinde Türkiye Ekonomisinde Üretim, Birikim ve Bölüşüm İlişkilerine Toplu Bir Bakış", **97-99 Petrol –İş Yılığ**, Petrol-İş, İstanbul, 2000, s. 272.

daraltılmasıdır¹. Böylece bir yandan ihracatın arttırılması, diğer yandan ücret gelirlerinden kar gelirlerine transfer sağlanmıştır. Ayrıca tarımsal ürünlerin fiyatları düşük tutularak hem tarıma dayalı sanayi kesimine ucuz hammadde sağlanmış, hem de işgücünün gıda harcamalarının düşük tutulması sağlanmıştır. Bu durum işgücü ve tarım kesimini fakirleştirirken sanayi kesimini zenginleştirmiş, sanayi kesimine bir kaynak transferi sağlanmıştır.

1988 yılında 1980-1988 döneminde uygulanan politikaların sınırlarına ulaşılmıştır. 1989 yılı sonrası Türkiye ekonomisinde ihracata yönelik sanayileşme stratejisi ile beraber uygulanan dışa açılmanın sadece reel sektörlerde değil, finans ve kambiyo hizmetlerinde de yaşanmasına yol açacak politika değişiklikleri ile biçimlenmiştir. Söz konusu politika değişikliklerinin en önemlisi 1989 yılında yayınlanan 32 Sayılı Kararname ile ödemeler dengesi sermaye hareketleri üzerindeki tüm kısıtlamaların kaldırılarak, kambiyo rejiminin tamamen serbestleştirilmesidir. Böylece ulusal finans piyasaları kısa vadeli yabancı sermayenin (sıcak paranın) spekülasyonuna açık hale gelmiştir². 1988 yılına kadar reel ücretlerin bastırılması ile desteklenen ihracata yönelik sanayileşme stratejisi politik ve toplumsal nedenlerle tıkanmıştır. Bu gelişmeler ve yaklaşan seçimlerin etkisiyle, sendikaların 1988 yılından itibaren işgücü piyasalarında kendilerini hissettirmeye başlaması ve ekonomideki “popülist” eğilimlerin etkisiyle reel ücretler artmıştır. 1980-1988 döneminde uygulanan düşük ücret-düşük değerli TL, 1989-1992 döneminde tersine dönmüş ve reel ücret artışları-yüksek değerli TL şeklini almıştır. 1994 sonrasında ise tekrar düşük ücret-yüksek değerli TL biçiminde sürdürülmeye başlanmıştır³.

1980 yılında başlayan İran-İrak Savaşı'nın 1988 yılında bitmesi bu ülkelere yönelik ihracatı azaltırken, 1990 yılında Irak'ın Kuveyt'i işgal etmesi üzerine Irak'a karşı uygulanan ambargolar ve askeri hareket hem ihracatı hem de ekonomiyi oldukça kötü etkilemiştir (örneğin; turizm gelirleri, taşımacılık gelirleri düşmüştür).

¹ Richard Webb, “Wage Policy and Income Distribution in Developing Countries”, **Income distribution and Growth in The Less-Developed Countries**, Edt. C. R. Frank, Jr. And R. C. Webb, The Brookings Institution, Washington, 1977, s. 220.

² Selim Şanlısoy, **İhracata Yönelik Sanayileşme Stratejisinin Gelir Dağılımı Üzerine Etkileri Türkiye Örneği**, DEÜ SBE, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir, 2000, s. 189.

³ Oğuz Oyan, **Türkiye Ekonomisi: Nereden Nereye?**, Türk-İş Yayınları, Ankara, Basım Tarihi Belirtilmemiş, s. 21.

Ayrıca 1988 yılından itibaren bu yıla kadar artan petrol fiyatlarının istikrara kavuşması Ortadoğu ülkelerine doğru olan ihracatı olumsuz yönde etkilemiştir.

1991 yılı büyüme açısından oldukça olumsuz bir yıl olarak değerlendirilebilir. Bu yılın ayırt edici özelliği Körfez Savaşı ve yıl ortasındaki hükümet değişikliği ile yılın ikinci yarısından itibaren ülkenin genel seçim ortamına girmesi gibi olağandışı olaylara sahne olmasıdır. 1991 yılında ANAP hükümeti erken seçime gitmiştir. 1983-1991 yıllarında tek başına iktidarda olan ANAP ülkenin yaşadığı enflasyon, işsizlik, dış açık ve terör olaylarına çözüm getirememiş, bunun sonucu olarak da seçmen ANAP'tan desteğini çekmiş ve seçimlerden DYP birinci parti olarak çıkmıştır. Ancak DYP tek başına iktidar olmasını sağlayacak çoğunluğu elde edemediği için SHP ile koalisyon hükümeti kurmuştur. Koalisyon hükümetlerinin varlığı 1995 ve 1999 seçimlerinde de hiçbir partinin tek başına iktidar olmak için yeterli çoğunluğu sağlayamadığı için 2002 seçimlerine kadar sürmüştür.

DYP-SHP Koalisyon Hükümeti'nin, Hükümet Protokolünde öngörülen ekonomik ve sosyal hedefleri ve politikaları aşağıdaki biçimde özetlenebilir¹:

- Halkın enflasyon ve geçim sıkıntısından kesinlikle ve en kısa süre içinde kurtarılması,
- Denk bütçe kuralının, Hükümetin temel hedefi olması,
- Dışa açık piyasa ekonomisinin tüm koşulları ve unsurlarıyla oluşturmak ve uygulamaya geçirmek hedefinin kalkınma için vazgeçilmez sayılması ve
- Refahı tabana yaymak ve gelir dağılımındaki çarpıklıkları eritmek için gerekli bütün önlemlerin alınmasıdır.

Hedeflerin bu şekilde ortaya konulmasına karşın istenilen başarı sağlanamamıştır. 1990 yılından itibaren kamu kesimi açıkları hızla artmış, hükümet bu açıkları, iç borç, dış borç ve Merkez Bankası kaynaklarından sağlamaya çalışmış, vergi reformu yapılamamıştır. Bunun sonucu olarak enflasyon oranları, gelir dağılımındaki adaletsizlikler artmış, büyüme oranında bir istikrar sağlanamamıştır.

¹ Erdiñ Tokgöz, **a.g.e.**, ss. 231-232.

Gerekli kararların alınamamasında koalisyon hükümetlerinde¹ yaşanan sorunlar ve bu hükümetlerin uzun dönemli tedbirler almak yerine kısa dönemli kaynak bulmaya yönelik çabaları etkili olmuştur. Politik alandaki istikrarsızlıklara bağlı olarak ekonomide bir belirsizliğin olması, kamu kesimi borçlanma gereğine bağlı olarak artan faiz oranları ve enflasyonist ortamın getirdiği belirsizlik girişimcileri uzun dönemli yatırımlar yerine kısa dönemli spekülâtif karlara yöneltmesi ekonomideki sorunların giderilmesini engellemiştir.

1994 yılına gelindiğinde yaşanan ekonomik sorunlar sonucu Uluslararası kredi derecelendirme kuruluşları Moody's ve Standart and Poors'un Türkiye'yi kabul edilebilir risk düzeyinin altında değerlendirmeleri ile birlikte bir anda piyasalarda dalgalanma başlamıştır. Bu değerlendirme sadece Türkiye'nin borçlanma imkanını kısıtlamamış aynı zamanda spekülâtif yabancı sermayenin bir anda yurt dışına kaçmasına ve TL'nin değerini düşmesine neden olmuştur. Böylece 26 Ocak 1994'de büyük bir kriz yaşanmıştır. Ayrıca döviz kurundaki ani hareketler yüksek kur riski taşıyan bankaların ödeme güçlüğü içine girmesine dolayısıyla bankacılık sektöründe önemli sorunlara yol açmıştır. Ekonomide meydana gelen bu kriz sonucu Koalisyon Hükümeti 5 Nisan Kararları'nı yürürlüğe koymak zorunda kalmıştır.

5 Nisan Kararları'nın amacı enflasyonu hızla düşürmek, TL'ye istikrar kazandırmak, ihracat artışını sağlamak, ekonomik ve sosyal kalkınmayı sosyal dengeleri de gözeterek şekilde sürdürülebilir bir temele oturtmak, ekonominin hızla istikrara kavuşturulması ve bunun için yapısal reformları gerçekleştirmek, kamu açıklarını kapatmak ve kamunun ekonomideki rolünün yeniden tanımlanması ve yeniden örgütlenmesini sağlamaktır. Bu amaçlara ulaşmak için alınan önlemler ise konjonktürel ve yapısal önlemler olmak üzere iki başlık altında toplanmıştır.

Konjonktürel kararlarla döviz kuru, ücret ve fiyat politikaları, Merkez Bankası ve bankacılık sektörü, sermaye piyasası, tarımsal destekleme politikası, kamu kesimi borçlanma gereği ile ilgili kararlar alınmıştır. Yapısal kararlarla ise, KİT'lerin özelleştirilmesi ve rasyonel çalışır duruma getirilmesi, yerel yönetimlere

¹ 1993 yılında Cumhurbaşkanı T. Özal'ın ölmesi üzerine Süleyman Demirel Cumhurbaşkanı olmuş, Başbakanlık görevi de Tansu Çiller'e verilmiştir. Tansu Çiller SHP ile tekrar bir koalisyon Hükümeti kurmuştur.

ilişkin idari ve mali düzenlemeler, sosyal güvenlik kuruluşları reformu kararları alınmıştır.

Türkiye bu kararlar çerçevesinde IMF' bir niyet mektubu vermiş ve IMF ile bir anlaşma yapmıştır. Bu anlaşmaya göre Türkiye 610 milyon SDR'lik kredi imkanı sağlamıştır. Ancak performans kriterlerinin sağlanamaması üzerine 1995 yılında anlaşma askıya alınmış daha sonra da iptal edilmiş sağlanan kredinin 460 milyon SDR'si kullanılabilmiştir.

Kararların uygulanması sonucu dış ticaret açıkları %36,6 oranında azalmış, ihracat %18 artmış, ithalat, %21 azalmıştır. TL 1993 yılına göre 1994 yılında USD karşısında %165,7 değer kaybetmiştir. Konsolide bütçe açığının GSMH'ya oranı %6,63'ten, %3,91'e düşmüştür. Ancak iç ve dış borç stokunun GSMH'ya oranı artmış, GSMH %6,9 azalmış, enflasyon ise % 106 olarak gerçekleşmiştir.

1994 yılında gerçekleştirilen olumlu gelişmelere karşın 1994'ü takip eden yıllarda bu gelişmeler devam etmemiş, yapısal kararlar da gerçekleştirilememiştir. 1995 yılında ihracatta meydana gelen artış, ithalatın gerisinde kalmış ve dış ticaret açığı yaklaşık 9 milyar \$ artmış ve 14 milyar \$ olmuştur. Gümrük Birliği Anlaşması 1995 yılında imzalanarak 1 Ocak 1996'da yürürlüğe girmiştir. Öte yandan 1995 yılında önce koalisyon hükümetinde yaşanan huzursuzluklar, sonra hükümetin dağılması, ardından önce yeni bir hükümetin kurulamaması sonra erken seçim şartıyla CHP ile tekrar kurulan koalisyon hükümeti şeklinde yaşanan politik istikrarsızlık ülkede erken seçim havası ve belirsizlik ortamını ortaya çıkarmış, ekonomik programa uyumdan uzaklaşmaya başlanmıştır. 24 Aralık 1995 seçimlerinde RP birinci parti olarak çıkmasına rağmen tek başına iktidar olmak için yeterli çoğunluğu sağlayamamıştır. Hükümet ancak Haziran ayında RP-DYP ortaklığı ile kurulabilmiştir.

RP'nin Cumhuriyet düzenine karşı bir parti olması, parti mensuplarının zaman zaman bu görüşe uygun davranış ve eylemler de bulunması piyasalarda bir askeri müdahale tedirginliği, bir politik belirsizlik ve istikrarsızlık ortamının doğmasına neden olmuştur. Nitekim beklenen gerçekleşmiş ve 28 Şubat 1997'de MGK toplantısında Hükümet'e bir uyarı mektubu verilmiştir. Bunun üzerine Erbakan başbakanlık görevinden istifa etmiştir. Yaşanan politik istikrarsızlık

girişimcilerin uzun dönemli yatırım yapmasını engellemiştir. Diğer yandan, hükümetin uyguladığı popülist ekonomi politikaları ile tarıma verilen teşvikler arttırılmış, kamu kesiminde çalışanlara yüksek oranda maaş ve ücret artışları verilmiştir. Uygulanan bu ekonomi politikalarına rağmen ekonomide beklenen iyileşmeler sağlanamamıştır.

Haziran 1997’de Güneydoğu Asya Krizi yaşanmış finansal piyasalardaki küreselleşme ve şeffaflaşma süreci, teknolojik yeniliklerin de katkısıyla fon akımlarının hızlı hareket etmesi Kriz’in global düzeyde yayılmasını beraberinde getirmiştir. Güneydoğu Asya Kriz’i Türkiye’yi çok fazla etkilememiş ancak Kriz’in yayılması sonucunda Rusya’nın kendi iç dinamiklerinin de etkili olmasıyla beraber 1998 yılının ikinci yarısında Rusya’da da kriz yaşanmıştır¹. Rusya ve Türkiye’nin makro ekonomik göstergelerinin benzemesi, borçlarının giderek artması ve iki ülke arasındaki ticari ilişkilere bağlı olarak Avrupa’da Rusya Krizi’nden etkilenen tek ülke Türkiye olmuştur². 1998 yılının ilk yarısında Türkiye ekonomisinde faiz dışı bütçe disiplini sağlanmış, enflasyon düşme eğilimine girmiştir. Hazine gelirler, giderler ve borçlanma için üçer aylık hedefler açıklamaya başlamış, bütçe planına paralel olarak TCMB parasal program hazırlamıştır. Bu şeffaf görüntü ekonomi ile ilgili olumlu düşüncelerin artmasına neden olurken, hükümetin kredibilitelerini de yükseltmiştir. Ancak 1998’in Kasım ayında Mesut Yılmaz Hükümeti’nin düşürülmesi, erken seçim kararının alınması ve bu aşamada uygulanmaya başlanan popülist politikalar, Rusya Krizi’nin etkileri ile birleşince ekonominin iç ve dış dengeleri olumsuz yönde etkilenmiştir. Büyüme hızı % 3,8, enflasyon oranı %54,3’e gerçekleşmiştir.

17 Ağustos ve 12 Kasım’da meydana gelen büyük depremler ekonomide büyük kayıplara yol açmıştır. 1999 yılında artan reel faiz oranları, kamu açıklarını daha da arttırmış, borç-faiz kısır döngüsü sürdürülemez boyutlara ulaşmıştır. Bu gelişmeler çerçevesinde 2000-2002 dönemini kapsayan bir makro ekonomik program 9 Aralık 1999 tarihinde uygulamaya konulmuş ve program IMF tarafından 3 yıllık

¹ Üzeyir Aydın, **Türkiye’de 1980 Sonrası Dönemde Yaşanan Ekonomik Krizlerin Analizi**, İktisadi Araştırmalar Vakfı, İstanbul, 2006, s. 156.

² Mehmet Baha Karan, Ali Argun Karacabey, **Türkiye’de Sermaye Piyasası’nın Mali Sistem İçindeki Yeri, Sorunları ve Geleceği**, SPK, Ankara, 2003, s. 113.

bir süreyi kapsayacak olan stand-by anlaşması ile de desteklenmiştir¹. Söz konusu Stand-by anlaşmasının temel hedefleri²;

- TÜFE'yi yapısal reformlarla desteklenen, birbiriyle tutarlı, güçlü, itibarlı ve süreklilik arz eden maliye, gelir, para ve kur politikalarının eş güdümlü uygulanması ile 2000 yılı sonunda %25, 2001 yılı sonunda %12 ve 2002 yılı sonunda da %7'ye indirmek,
- Reel faiz oranlarını makul düzeylere düşürmek,
- Ekonominin büyüme potansiyelini arttırmak ve
- Ekonomideki kaynakların daha etkin ve daha adil dağılımını sağlamak olmuştur.

Programın dört temel unsuru³;

- Kur ve para politikası; Programa göre 2000 yılı sonuna kadar TL'nin Dolar karşısında değerindeki değişimler gün, ay, ve yıl olarak önceden belirlenmiştir.
- Sıkı maliye politikası,
- Enflasyon hedefi ile uyumlu gelirler politikası ve
- Politik iradenin desteğidir.

IMF ile 3 yıllığına (2000-2002) imzalanan stand-by anlaşması 2001 yılı sonunda kesilmiş ve 2002 yılı başından itibaren üç yıllık bir dönem (2002-2004) için yeni bir stand-by anlaşması yapılmıştır. Böylece Ocak 2000'den başlayan ve 3 yıllık stand-by anlaşması beş yıllık bir stand-by anlaşması haline gelmiştir. 9 Aralık 1999 ve 3 Mayıs 2001 tarihlerinde IMF'ye verilen niyet mektubu kapsamında şu amaçlara yer verilmiştir⁴.

- 2002 yılına kadar enflasyonu tek haneli rakamlara indirmek, sürdürülebilir bir kamu mali pozisyonu sağlamak, ekonomideki kronik

¹ İsmail Tekkoyun, "İstikrar Programının İlk Sonuçları ve 6 Aralık Kararları", **Vergi Dünyası**, Sayı, 234, İstanbul, Şubat 2001, s. 129.

² Hüsnü Kızılyalı, "Türkiye'de Enflasyon ve 1999 Stand-by Anlaşması", **Vergi Dünyası**, Sayı, 236, İstanbul, Nisan 2001, ss. 4-6.

³ Erdiç Tokgöz, **a.g.e.**, s. 283.

⁴ Doğan Uysal, **a.g.e.**, ss. 94-95.

yapısal etkinsizlikleri önlemek ve sürdürülebilir kalkınma düzeyini yüksek tutmak,

- Kamu sektörünün faiz dışı fazlasının mümkün olduğunca yüksek tutulması ve böylece enflasyonun arkasındaki temel unsurlardan biri olan kamu açıklarının ve kamu borç stokunun azaltılması ile özelleştirmenin hızlandırılması,
- Faiz dışı fazla verilmesi doğrultusunda KİT'lerin devlet bütçesine yük olan ve piyasayı olumsuz etkileyen konumdan çıkartılarak gelir sağlayan ve serbest rekabet şartlarına uyumlu bir yapıya dönüştürülmesi,
- Sosyal güvenlik kuruluşlarında emeklilik yaşının, prim ödeme gün sayısının, prime esas kazanç tavan ve tabanının düşürülmesi, emekli aylıklarının TÜFE'ye endekslenmesi,
- Tarımsal destekleme kapsamındaki ürünlerin alım miktarlarının azaltılması ve alım fiyatlarının hedeflenen enflasyon ve dünya fiyatları göz önünde bulundurularak tespit edilmesi suretiyle tarımsal desteklemenin KİT finansmanı üzerindeki yükünün hafifletilmesi ve mevcut tarımsal destekleme sisteminin değiştirilerek orta vadede doğrudan gelir desteği sistemine geçilmesi amaçlanmıştır. Böylece tarımsal desteklemenin kademeli olarak azaltılıp bütçe üzerindeki yükünün azaltılması ve tarımsal rekabetin geliştirilmesi hedeflenmiştir.
- Para kurulu kapsamında sabit kur uygulaması öngörülmüş, TL 1 USD \$ ve 0,77 Euro'dan oluşan bir para sepetine bağlanmış ve döviz kurunun bu sepette alacağı değer yıllık enflasyon oranının %20'si ile sınırlandırılmıştır.

Programın uygulanması sonucunda 2000 yılının özellikle ilk yarısında ekonomide olumlu etkiler ortaya çıkmış, büyüme oranı özellikle yılın ilk yarısında %8,1 olarak gerçekleşmiş, enflasyon önceki yıla göre %64,99'dan %54,58'e düşmüştür. Ancak buna rağmen fiyat artışları programda öngörülenin üzerinde gerçekleşmiştir. Enflasyonun beklenen düzeyin üzerinde gerçekleşmesi, yurt içi talebin artması, enerji fiyatlarındaki artışlar ve TL'nin aşırı değerlenmesi dış ödeme

açıklarına neden olmuştur. Bu durum kur rejiminin sürdürülebilirliği ve cari işlemler açığının finansmanı konusunda iç ve dış çevrelerde önemli kuşklar doğurmuştur. Konsolide bütçe gelir hedefleri aşılmıştır. Burada deprem vergilerinin önemli etkisi olmuştur. Ancak özelleştirmede istenen başarı sağlanamamıştır. Bankacılık sisteminin zayıf yapısı nedeniyle 1999 yılında TSMF bünyesine alınan 8 bankaya ilaveten 2000 yılı sonunda para ve kur politikası karşısında yeniden yapılanmaya gidemeyen üç banka daha TSMF bünyesine devredilmiştir.

Yüksek cari işlemler açığı, artan kısa vadeli borçlar, özelleştirme sürecinde yaşanan sorunlar, kur sepetine göre değer kazanmış TL, bankacılık sektörünün içinde bulunduğu yapı sonucu Kasım 2000'de bir kriz ortaya çıkmıştır. Kasım Krizi'nin temelinde yatan nedenler konusunda iktisatçılar arasında bir anlaşma sağlanamamakla birlikte ortak noktalar şunlardır¹:

- Kriz bir likidite krizidir. Krizin en yüksek düzeye çıktığı noktada bile gerçek kişilerin döviz talebinde artış olmamıştır.
- Likidite krizinin çıkışına neden olan temel nokta bankalarla ilgili düzenlemelerin çok kısa sürede yapılacağına ilişkin beklentilerdir.
- Kriz ekonomi politikası karar birimlerince yanlış teşhis edilmiş ve yanlış tedavi yöntemleri uygulanmıştır. Bunun sonucunda da faizler çok yüksek düzeylere çıkmıştır.

Krizin derinleşmesini önlemek için yapısal reformlar adı verilen sosyal güvenlik kuruluşlarının açıklarının giderilmesi, KİT'lerde verimliliğin artırılması ve özelleştirmenin hızlandırılması gibi önlemler alınmıştır. IMF ile yapılan stand-by anlaşması kapsamında 7,5 milyar Dolarlık yeni ve ek bir destek sağlanmıştır. Kasım Krizi'nin ardından alınan önlemler ve IMF ile yapılan anlaşma sonucu mali piyasalarda kısmen istikrar sağlanmış, faizler düşmesine rağmen kriz öncesine göre yüksek düzeyde kalmıştır. Dolayısıyla ekonominin içinde bulunduğu zayıf yapı büyük oranda devam etmiş, ekonomiye duyulan güvensizlik faiz oranlarının düşmesini engellemiştir. 19 Şubat'ta önemli bir hazine ihalesi öncesinde Başbakan ile Cumhurbaşkanı arasında yaşanan tartışma ve bu tartışmanın kamuoyuna

¹ Doğan Uysal, **a.g.e.**, s. 99.

aktarılmasıyla bir anda TL'den kaçış ve dövize talep artmış, bunun sonucunda Şubat 2001 Krizi ortaya çıkmıştır. Kriz 22 Şubat tarihine kadar derinleşerek sürmüştür. Kriz'in aşılması için TCMB, IMF'nin de onayını alarak 21 Şubat gecesi döviz kurlarının dalgalanmaya bırakıldığını ilan etmiştir. Böylece Enflasyonu Düşürme Programı terk edilmiştir.

Ecevit hükümeti krizden çıkmak için güçlü bir ekonomik reform programı hazırlamaya karar vermiş, bu programı hazırlamak için Dünya Bankası Başkan Yardımcısı Kemal Derviş'i Türkiye'ye davet etmiştir. 20 Mart 2001'de Ekonomiden Sorumlu Devlet Bakanı olarak göreve başlayan Kemal Derviş, "Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı"nı hazırlamış, buna bağlı olarak da Mayıs ayında IMF ile yeni bir anlaşma imzalanarak IMF'nin desteği sağlanmıştır.

1990'lı yılların başından Kasım 2000 ve Şubat 2001 krizine kadar geçen süredeki kriz doğuran yapı Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı'nda şu temel sorunlarla gerekçelendirilmiştir: Sürdürülemez iç borç dinamiği, mali sistemdeki sağlıksız yapı ve diğer yapısal sorunlar. Sürdürülemez iç borç dinamiği, 1990 sonrası iç borç stokunun hızla artmasına, yüksek reel faizlerin ve özellikle 1990'ların ikinci yarısında kamu açıklarının hızla büyümesine ve ekonominin borç-faiz kısır döngüsüne girmesine bağlanmaktadır. Mali kesimdeki sorunlar ise kamu bankaları ve özel kesim bankalarının değişik nedenlerle etkinlikten uzaklaşması ile ilgilidir. Kamu kesimi bankaları tarım kesimi ile küçük ve orta ölçekli işletmeleri desteklemek için mali yapılarını bozarken, özel bankaların karlı buldukları kamu açıklarını finanse etmeye yönelmeleri bu bozulmanın temel kaynaklarıdır¹.

Programın temel amacı; döviz kuru rejiminin terk edilmesi nedeniyle ortaya çıkan güven bunalımı ve istikrarsızlığı süratle ortadan kaldırmak, bu amaçla eski alışkanlıklara bir daha geri dönülmesine imkan vermeyen yeni ve çağdaş kurumsal yapıları oluşturmak, ekonomik etkinliği sağlayacak yapısal reformları gerçekleştirmek, makro ekonomik politikaları enflasyonla mücadelede etkin bir şekilde kullanmak, sürdürülebilir büyüme ortamını temin etmek, kişiler ve bölgeler

¹ **Türkiye'nin Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı**, ss. 1-10.
<http://www.treasury.gov.tr/programson140401.pdf>, (27. 5.2006).

arasındaki gelir dağılımı bozukluklarını gidermek olarak belirlenmiştir¹. Programda bu temel hedefler çerçevesinde;

- Kamu bankaları ve TMSF bünyesindeki bankalar başta olmak üzere bankacılık sektöründe hızlı ve kapsamlı bir yeniden yapılandırma sonucunda mali piyasaların etkin bir biçimde işlemesi ve bankacılık kesimi ve reel sektör arasında sağlıklı bir ilişkinin yeniden kurulması,
- Kamu kesiminde elverişsiz konjoktüre rağmen program döneminde çok yüksek bir faiz dışı fazla verilmesi ve kamu finansman dengesinin yapısal dönüşümlerle de desteklenerek bir daha bozulmayacak bir biçimde güçlendirilmesi,
- Dalgalı kur rejimi çerçevesinde enflasyonla mücadeleye yönelik aktif bir para politikasının uygulanması ve belirsizliklerin azaltılmasıyla enflasyon hedeflemesine geçilmesi,
- Toplumsal uzlaşmaya dayalı fedakarlığın tüm kesimlerce adil bir şekilde paylaşılmasını öngören ve enflasyon hedefleri ile uyumlu bir gelirler politikasının sürdürülmesi,
- Kamuda kaynak tahsisi sürecinde şeffaflık ve hesap verilebilirliğin sağlanması, rasyonel olmayan müdahalelerin bir daha geri dönüş olmayacak şekilde önlenmesi, iyi yönetişimin ve yolsuzlukla mücadelenin güçlendirilmesi ve bütün bunları etkinlik, esneklik ve şeffaflıkla hayata geçirecek yapısal unsurların yasal alt yapısının oluşturulması,
- Bu suretle dış finansman imkanlarının da desteğiyle olumsuz borç dinamiğinin kırılması ve dalgalı kur sistemi içinde enflasyonla mücadelenin kesintisiz ve kararlı biçimde sürdürülmesi öngörülmektedir.

¹ Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı, s. 17.

Program çerçevesinde aşağıdaki dört alanda çeşitli yasal düzenlemeler yapılmıştır. Bu düzenlemeler¹;

- Mali sektörün yeniden yapılandırılmasına yönelik düzenlemeler: Merkez Bankası Kanunu ve Bankacılık Kanunu
- Devlette şeffaflığın artırılması ve kamu finansmanının güçlendirilmesine yönelik düzenlemeler: Bütçe Kanunundaki değişiklikler, Görev Zararları İlgili Kararname ve Kanun, Borçlanma Kanunu, Kamulaştırma Kanunu, 15 Bütçe ve 2 Bütçe Dışı Fonun Kapatılması İle İlgili Kanun, Devlet İhale Kanunu
- Ekonomide rekabetin ve etkinliğin artırılmasına yönelik düzenlemeler: Şeker Kanunu, Tütün Kanunu, Doğalgaz Kanunu, Telekom Kanunu, Sivil Havacılık Kanununda değişiklik,
- Sosyal dayanışmanın güçlendirilmesine yönelik düzenlemeler: İş Güvencesi Kanunu, Ekonomik ve Sosyal Konsey Kanunu

Finansal ve makro ekonomik istikrarı sağlamak ve yapısal reformlarda daha da ilerleme kaydetmek için faiz dışı fazlanın %6,5 oranına ulaşması hedeflenmiş, sağlanacak faiz dışı fazla ile birlikte uygulanacak aktif ve esnek borç yönetimi stratejisi ile kamu borcunun çevrilebilmesi amaçlanmıştır. Ayrıca izlenecek para politikasının %35 enflasyon hedefi ile uyumlaştırılması hedeflenmiştir.

Bu dönemin önemli bir özelliği TCMB'nın temel amacını fiyat istikrarı olarak belirleyen ve TCMB'ye araç bağımsızlığı sağlayan yeni MB Kanunu'nun kabul edilmesidir. Bu bağlamda, yeni yasa ile TCMB, Hazine'ye kredi açma ve avans verme uygulamasına son vermiştir. Mayıs ayında kamu oyuna açıklanan para politikası ile enflasyon hedeflemesi stratejisinin ön koşulları sağlanıncaya kadar, nominal çıpa olarak parasal tabanın hedeflenmesi öngörülmüştür.

GEGP'nin uygulanmasından sonra 2002 yılı sonunda Türkiye istikrar içinde büyüme sürecine girmiştir. Enflasyon oranı ve faiz oranları düşmeye başlamıştır. Artan verimlilikle birlikte ihracata ve stok yenilemeye yönelik üretim genişlemesi belirleyici olduğundan gerçekleşen büyüme, ek istihdam oluşturmamıştır.

¹ Ayrıntılı bilgi için, **Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı**, ss. 19-43.

Kasım 2002’de genel seçimlerinde tek başına iktidara gelen AKP “Acil Eylem Planı” adı altında kamu maliyesi, gelirler politikası, özelleştirme, bankacılık para politikası, reel sektör, alt yapı yatırımları ve eğitim gibi alanlarda üçer, altışar ve bir yıllık bir dizi tedbiri uygulamaya koyacağını ve IMF ile yapılmış olan anlaşma ve taahhütlere bağlı kalacağını açıklamıştır¹. Böylece GEGP, AKP iktidarı tarafından da devam ettirilmiştir. AKP’nin güçlü bir çoğunlukla tek başına iktidara gelmesi ve politik istikrarı sürekli kılabilen bir çoğunluğun sağlanması ekonomide olumlu bir hava oluşturmuştur.

IMF ile yapılan Ocak 2002-Aralık 2004 dönemini kapsayan 18.Stand by anlaşması yapılan gözden geçirmeler sırasında Şubat 2005’e uzatılmıştır. Ardından Mayıs 2005-Mayıs 2008 dönemini kapsayan 19. stand-by anlaşması yapılmıştır. Bu anlaşmaya göre, güçlü ve istikrarlı büyüme, düşük enflasyon ve yeni istihdam olanaklarının sağlanması için temel politikaların oluşturulması hedeflenmiştir. Bu amaçla;

- Sıkı maliye politikası ve borç stokunun azaltılması ekonomik stratejisinin uygulanmasına devam edileceği, kamu net borç stoğunun GSMH’ya oranını program sonuna kadar yaklaşık 10 puan kadar düşürme hedefi doğrultusunda GSMH’nın %6,5’i oranında faiz dışı fazlaya ulaşılmasının hedeflenmesine devam edileceği,
- Kamu harcamalarının kalitesini ve vergi sistemini iyileştirmeye yönelik geniş çaplı bir yapısal reformun uygulamaya konulacağı,
- Ocak 2006 itibariyle resmi enflasyon hedeflemesi sistemine geçileceği,
- Finansal sektörün istikrarını korumak amacıyla, düzenleme ve denetleme çerçevesini daha da geliştirecek yeni bir bankacılık kanunu yürürlüğe konulacağı, kamu bankalarının yeniden yapılandırılacağı ve varlık satışlarının hızlandırılacağı,
- Ekonominin dış şoklara karşı dayanıklılığını artırma ve Uluslararası Para Fonu’ndan (IMF) kaynak kullanımını sona erdirme stratejisinin bir

¹ Nadir Eroğlu, “Türkiye’de İktisat Politikalarının Gelişimi”, **80. Yılında Türkiye Cumhuriyeti Sempozyumu**, Marmara Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi, İstanbul, 29-31 Ekim 2003, s. 11.

parçası olan uluslararası rezerv pozisyonunun kuvvetlendirilmesine devam edileceği

anlaşmada belirtilmiştir. IMF'den bu anlaşma çerçevesinde 12 eşit dilimle kullanılmak üzere, 6,662.04 milyon SDR tutarında kredi ve 2006 yılına denk gelen ödemelerin erken ödeme planından normal ödeme planına alınması sağlanmıştır.

AKP iktidarı döneminde TL'den altı sıfır atılarak, Yeni Türk Lirasına geçilmiş, sosyal güvenlik kuruluşları tek çatı altında toplanarak Genel Sağlık Sigortası sistemi kurulmuş, resmi enflasyon hedeflemesine geçilmiş, Maliye Bakanlığı'nda yeniden yapılanmaya gidilmiş ve İpotekli Konut Kredisi Yasası çıkarılmıştır.

AKP iktidarı döneminde makro ekonomik göstergelerde kısmi iyileşmeler sağlansa da ancak cari işlemler açığı, dış borç ve işsizlik sorunları çözülememiştir. İyileşmede politik istikrarın sağlanmasının ve GEGP'na bağlı kalınmasının ekonomik karar birimlerinde sağladığı güven duygusunun etkisi büyük olmuştur.

Dönem içerisinde buraya kadar ekonomik ve politik alanda yaşanan değişimler incelenmiştir. Söz konusu dönemde yapılan seçimlerin ekonomi üzerindeki etkileri aşağıda incelenecektir. İnceleme sırasında hükümetlerin politik çıkarları doğrultusunda ekonomik değişkenleri ne şekilde kullandıkları analiz edilmeye çalışılacaktır. Söz konusu değişkenlere ilişkin değerler aşağıdaki Tablo 10'da gösterilmiştir.

Değerlendirmeye geçmeden önce bazı noktaların vurgulanması gerekmektedir. 1980-2007 döneminde yapılan genel seçimler tek bir partiye dayalı hükümetlerin yanı sıra koalisyon hükümetlerinin kurulduğu bir dönem olmuştur.. 1983 seçimleri öncesinde askeri müdahale sonucu kurulmuş Hükümet iktidardadır. Bu hükümet politik rekabet içindeki partilere dayanmamakta ve seçimlere katılması gibi bir durum söz konusu olmamaktadır. Buna göre bu hükümetin seçimleri kazanmaya yönelik bir ekonomi politikası yürütmesi beklenmemektedir. Fakat değerlendirme, seçimlere katılan MDP ile ilişkilendirildiğinde seçim ekonomisi uygulama yönünde anlamlı bir bağlantı çıkmaktadır. Daha önce değinildiği üzere, MGK ile MDP arasında önemli bir bağlantı vardır. Askeri yönetim açıkça seçim öncesi MDP'yi desteklemiştir. Dolayısıyla 1983 seçimleri öncesindeki hükümetin

seçimleri kazanmak değil, ama kendi görüşlerini taşıyan bir partiye seçimleri kazandırtmak için bir ekonomi politikası uygulamış olabileceği söylenbilir. 1987 yılında yapılan erken seçimlerin ve bu dönemde yapılan referandum sonuçlarının kendi lehlerine çıkmasını isteyen ANAP'ın ve dönem içerisinde iktidar partilerinin de aynı amaçla ekonomi politikalarını uygulamaları mümkündür.

Tablo 10: 1980-2006 Dönemi Türkiye'nin Ekonomik Göstergeleri

Yıllar	Reel Kon. Bütçe Har. *	Reel Kon. Bütçe Gel. *	Reel Kon. Bütçe Açığı Mio TL	Reel Emisyon*	Tarım Ürünleri Destekleme Fiyatları Değişim Oranı						TÜFE*	TEFE*	Büyüme * 1987 SF	KBMG * 1987 SF	W/ GSYİH	GSSSY*	İşsizlik Oranı	CİD Mio \$	ÖBD Mio \$
					Nominal			Reel											
					Buğday	Tütün	Şeker Pancarı	Buğday	Tütün	Şeker Pancarı									
1980	-12,8	-13,1	-483	-26,9	103,4	83,4	118,3	-1,8	-11,5	5,4	115,6	107,2	-2,8	-4,8	27,1	-11,6	8,9	-3408	-1302
1981	2,7	11,6	-263	-5,7	83,3	23,6	47,7	34,0	-9,6	8,0	33,9	36,8	4,8	2,3	23,8	-3,7	8,3	-1936	-388
1982	-16,8	-18,3	-263	15,6	22,4	53,0	27,9	-3,6	20,5	0,7	31,4	27,0	3,1	0,6	22,5	-0,8	7,3	-952	-747
1983	25,0	22,0	-401	1,9	26,4	33,6	15,2	-3,2	2,4	-11,7	48,4	30,5	4,2	1,7	23,4	2,4	7,2	-1923	-631
1984	-3,6	-18,8	-835	-10,6	61,5	33,9	32,7	7,4	-10,9	-11,7	45,0	50,3	7,1	4,5	21	2,2	7,9	-1439	-897
1985	-2,0	12,4	-476	-4,0	33,4	42,2	55,8	-6,8	-0,7	8,8	34,6	43,2	4,3	1,7	19,7	15,7	7,8	-1013	-785
1986	18,6	15,4	-649	-0,7	26,6	43,6	22,6	-2,3	10,8	-5,4	38,9	29,6	6,8	4,4	19,4	13,4	7,3	-1465	541
1987	17,7	13,1	-908	28,6	22,4	87,0	33,3	-7,4	41,6	0,9	75,4	32,1	9,8	7,5	20,7	10,3	8,1	-806	579
1988	-1,7	0,2	-826	-8,0	70,9	101,2	98,7	1,5	19,5	18,1	63,3	68,3	1,5	-0,7	21,5	1,1	8,4	1596	1153
1989	10,5	8,9	-969	21,8	98,1	62,3	85,4	20,9	-0,9	13,1	60,3	63,9	1,6	-0,6	24	2,7	8,6	961	2712
1990	15,9	19,4	-991	9,2	53,6	63,5	69,0	0,9	7,3	11,0	66,0	52,3	9,4	6,8	27,2	14,3	8	-2625	944
1991	24,8	12,7	-1788	-1,3	49,8	41,0	53,5	-3,6	-9,2	-1,2	70,1	55,4	0,3	-1,6	31,9	0,8	8,2	250	-1199
1992	5,0	11,1	-1561	7,4	53,3	136,6	63,3	-5,4	45,9	0,7	66,1	62,1	6,4	4,4	31,7	5,7	8,5	-974	1484
1993	38,2	27,4	-2776	7,3	59,4	26,8	56,2	0,6	-19,9	-1,4	106,3	58,4	8,1	6,2	30,9	24,1	8,9	-6433	308
1994	-16,2	-3,9	-1431	-10,2	91,6	62,8	85,6	-13,2	-26,2	-15,9	93,6	120,7	-6,1	-7,8	25,5	14,4	8,6	2631	206
1995	2,5	0,6	-1600	-0,5	110,4	90,2	166,5	13,1	2,2	43,3	80,4	86,0	8,0	6,1	22,2	8,8	7,6	-2339	4658
1996	30,9	10,1	-3560	-4,3	197,2	86,4	73,6	68,9	5,9	-1,3	85,7	76,0	7,1	5,3	23,9	12,1	6,6	-2437	4545
1997	11,6	17,1	-3544	5,3	59,0	104,8	154,0	-12,5	12,7	39,7	84,6	81,8	8,3	8,7	25,8	13,8	6,8	-2638	3344
1998	13,6	18,5	-3586	0,8	52,4	74,3	46,0	-11,3	1,5	-15,0	64,9	71,8	3,9	2,3	25,5	-3,4	6,9	1984	447
1999	17,6	5,0	-5584	16,5	45,6	60,2	57,5	-4,9	4,7	2,9	54,9	53,1	-6,1	-7,4	30,7	-13,7	7,7	-1344	5206
2000	10,4	16,7	-5451	11,9	33,1	20,9	28,4	-12,1	-20,1	-15,2	54,4	51,4	6,3	1,4	29,2	14,5	6,5	-9819	-2997
2001	6,9	-4,4	-7333	-13,6	51,3	38,6	38,1	-6,3	-14,2	-14,6	45,0	61,6	-9,5	-11,1	28,3	-30,9	8,4	3390	-12924
2002	-3,8	-2,0	-6826	3,0	46,0	36,6	60,8	-2,7	-9,0	7,2	25,3	50,1	7,9	6,4	26,3	-4	10,3	-1522	-212
2003	-4,6	5,7	-5241	12,8	53,8	-56,1	19,2	22,5	-65,0	-5,1	10,6	25,6	5,9	4,2	26,1	5,8	10,5	-8037	4097
2004	-11,4	6,5	-2317	11,1							8,2	14,6	9,9	8,2	26,3		10,3	-15543	4342
2005	-0,9	17,2	216	38,7							9,6	5,9	7,6	7,2	26,6		10,3	-22603	23200
2006	0,7	9,8	1700	23,5								9,3	6,0	5,0	26,2		9,9	-31654	10625

*: % Değişim Oranı, Koyu Yazılmış değerler genel seçim yılı değerlerini göstermektedir. Reel Değerler DİE, TEFE Endeksi kullanılarak hesaplanmıştır.

Kaynak: İşsizlik oranı için Sara Onur, a.g.e., s. 178, ve <http://www.die.gov.tr>, Konsolide Bütçe Gelir ve Gider Değişimleri İçin: DİE, **İstatistik Göstergeler 1923-2005**, Ankara, 2006, GSSSY İçin, Şeref Saygılı, Cengiz Cihan, Hasan Yurtoğlu, **Türkiye Ekonomisinde Sermaye Birikimi, Verimlilik, ve Büyüme: 1972-2003**, DPT, Ankara, 2005, s. 35, W/GSYİH için; DPT, <http://www.dpt.gov.tr>, Gelir Yöntemiyle GSYİH Tarımsal Ürünlerin Fiyatları İçin, DİE, **İstatistik Göstergeler 1923-2005**.

Konsolide bütçe rakamları incelenerek seçim dönemlerinde genişletici maliye politikalarının uygulanıp uygulanmadığı görülebilir. Konsolide bütçe harcamaları incelendiğinde 2002 yılı dışındaki seçim yıllarında konsolide bütçe harcamalarının belirgin bir şekilde arttığı görülmektedir. 1995 seçimlerindeki artışın az olmasına rağmen bir önceki yıldaki daralmayla karşılaştırıldığında önemli bir artış olduğu görülmektedir. Askeri dönem hükümetinin 1983 yılında seçimlere katılmamasına rağmen bu yılda konsolide bütçe harcamalarında belirgin bir artış yaşanmıştır. Bunun seçimler açısından en önemli nedeni Askeri hükümetin devamı kabul edilebilecek olan MDP'nin askeri yönetim tarafından desteklenmesidir. Dönem boyunca konsolide bütçe gelirlerindeki artış kamu harcamalarındaki artışın gerisinde kalmıştır. Buna bağlı olarak da bütçe açıkları giderek artmıştır.

1987 seçimleri erken seçimlerdir. Ancak 1987 yılı konsolide bütçe harcamalarındaki artış sadece erken seçimlere bağlamak mümkün değildir. Seçimlerden önce yapılan politik yasakların kaldırılmasına ilişkin referandum bir seçim havasında geçmiştir. Referandumun yapıldığı yılda genişletici ekonomi politikalarına yönelinmesini, politik yasakların kaldırılmaması gerektiğini savunan ve bunun propagandasını yapan ANAP'ın kendine destek sağlama amacına bağlamak mümkündür. Bütçe gelirlerindeki artış, bütçe harcamalarının gerisinde kalmış ve bütçe açıkları artmıştır.

1989 yılında yapılan yerel seçimlerden güçlenerek çıkmak isteyen ANAP kamu harcamalarını artırmasına rağmen yerel seçimlerde başarısızlığa uğraması üzerine 1991 genel seçimlerinden galip çıkabilmek için giderek kamu harcamalarını arttırmıştır. Bu artışlarda kamu maaş ve ücretlerindeki artışların, tarımsal destekleme alımlarına ayrılan payların önemli etkisi olmuştur. Bu yıllarda sendikal faaliyetlerin artması nedeniyle maaş ve ücret artışlarını sadece politik amaçlara bağlamak doğru olmasa da önemli bir etkisinin olduğu da bir gerçektir. Söz konusu harcama artışını karşılayamayan gelir artışları bütçe açıklarının önemli ölçüde artmasına neden olmuştur.

1994 yılında uygulamaya konan istikrar tedbirleri ile beraber düşen kamu harcamaları ve bütçe açıkları 1995 yılında seçimlerin yapılmasıyla birlikte yine

artmıştır. Ancak bu artış diğer seçim yıllarıyla karşılaştırıldığında oldukça düşük kalmıştır.

1999 seçim yılında konsolide bütçe harcamaları ve bütçe açıkları artsa da bu artışları sadece seçimlere bağlamak mümkün değildir. 1999 yılında meydana gelen iki büyük deprem bir yandan harcamalarını arttırırken diğer yandan vergi gelirlerinin düşmesine neden olmuştur. 1999 yılından sonra uygulamaya konulan istikrar programları, bütçe harcamalarındaki artışları engellemiş buna bağlı olarak 1999 yılından sonra konsolide bütçe harcamaları düşmeye başlamıştır. Bütçe açıkları da benzer bir gelişme izlemiş, 2002 ve 2003 yılları hariç olmak üzere konsolide bütçe açıkları düşmüştür. Bu durumun ortaya çıkmasında iktidar değişikliklerine karşın hükümetlerin uygulanan istikrar programlarına bağlı kalması etkili olmuştur.

24 Ocak Kararları ile konsolide bütçe açıklarında yaşanan düşüş ile beraber 1980'lerin başında kamu borçlanmasında da bir düşüş yaşanmıştır. Ancak 1980'lerin ikinci yarısından başlayarak bütçe açıklarının parasal genişleme yerine piyasadan borçlanma yoluyla karşılanması enflasyonla mücadele politikasının temel aracı olarak kabul edilmesiyle beraber kamu borçlarında tekrar yükseliş başlamıştır¹. 1989 yılında finansal serbestleşmenin sağlanmasından sonra kamu açıklarının finansmanında kısa vadeli sermaye hareketleri de ön plana çıkmaya başlamıştır. Kamu borçlanmasının giderek artması bir yandan bütçe içerisinde faiz yükünü arttırırken diğer yandan verimli alanlara kamu yatırımlarının yapılmasını engellemiştir². Yıllar içinde kamu gelirlerinin giderek daha önemli bir oranı faiz ödemelerine gitmiştir. Ayrıca, iç borçlanma yurt içi reel faiz oranlarını yükseltici etki yaparak giderek artan bir borç yüküne neden olmuştur³. Kamu borçlanmasının özel sektör üzerinde de etkileri olmuş,. iç borç stokundaki artış özel kesimin dışlanmasına neden olmuştur⁴. 1980-2006 dönemi kamu borçlanmasına ilişkin veriler aşağıdaki Tablo 11'de gösterilmiştir.

¹ Attila Sönmez, "Türkiye' de Enflasyonun Siyasal Ekonomisi", **İktisat İşletme ve Finans**, Sayı: 199, Ankara, Ekim 2002, s. 15.

² Hamdi Bağcı, **Kamu Borçları Yönetimi ve Türkiye İçin Bir Değerlendirme**, SPK, Yayın No: 135, Ankara, 2001, s. 69.

³ Hakkı Soylu, **Türkiye'de Senyoraj Gelirleri ve Kamu Açıkları**, SPK, Yayın No: 81, Ankara, 1997, s. 92.

⁴ İstanbul Ticaret Odası, **Kamu İç Borçlanmasını Kamu dışı Kesimler İçin Kullanılabilir Kaynaklar Üzerindeki Etkisi**, İTO, Basım Yeri Belirtilmemiş, 1989, s. 40.

Tablo 11: 1980-2006 Dönemi Borç Göstergeleri

Yıllar	Reel İç Borç Stoğu Milyar TL	Reel İç Borç Büyüme Oranı %	Dış Borç* Stoğu Mio USD \$	Dış Borç Büyüme Oranı %
1980	2,10	-16,15	11899	30,17
1981	2,11	0,47	13276	11,57
1982	2,25	6,55	15187	14,39
1983	4,07	81,31	17566	15,66
1984	3,96	-2,83	17812	1,40
1985	4,16	5,07	21404	20,17
1986	4,84	16,35	26425	23,46
1987	6,00	23,97	33821	27,99
1988	5,89	-1,79	34610	2,33
1989	5,29	-10,10	35199	1,70
1990	4,74	-10,47	38592	9,64
1991	5,21	9,89	39677	2,81
1992	6,39	22,71	40320	1,62
1993	7,42	16,15	43522	7,94
1994	7,52	1,35	48975	12,53
1995	6,89	-8,46	50951	4,03
1996	9,06	31,49	52565	3,17
1997	9,94	9,76	50674	-3,60
1998	10,69	7,56	52715	4,03
1999	13,78	28,95	53523	1,53
2000	14,46	4,93	62702	17,15
2001	30,02	107,55	70453	12,36
2002	24,54	-18,26	85613	21,52
2003	25,34	3,27	93871	9,65
2004	25,54	0,80	95214	1,43
2005	26,30	2,97	83632	-12,16
2006	24,71	-6,04	85461	2,19

Koyu Yazılmış değerler genel seçim yılı değerlerini göstermektedir. Reel Değerler DİE, 1968=100 Bazlı TEFE Endeksi kullanılarak hesaplanmıştır.*: Kısa ve uzun vadeli Kamu ve TCMB Dış borç Stokunu kapsamaktadır.

Kaynak: DİE, **İstatistik Göstergeler 1923-1995**, Ankara, 1996, ss. 398-399. DPT, **Temel Ekonomik Göstergeler Haziran 2007**, <http://ekutup.dpt.gov.tr/tg/index.asp?yayin=teg&yil=0&ay=0> (31.07.2007).

1980 sonrası dönemde borçlanma oranları konsolide bütçe açıkları ile paralel bir gelişme izlemektedir. Özellikle seçim yılları dikkate alındığında 1994 seçimleri dışında artan konsolide bütçe açıkları, kamunun borç stokunu da bir önceki yıla göre arttırmıştır. 1995 seçim yılında 1994 yılında uygulamaya konulan istikrar tedbirlerinin etkisiyle gerek konsolide bütçe açığı artışında gerekse kamu borçlanmasının artışında bir düşüş görülmektedir.

Seçim ekonomisine ilişkin değerlendirme emisyon hacmine ilişkin değerler açısından da yapılabilir. Reel emisyon büyüme oranları incelendiğinde, seçim yıllarında genelde seçim ekonomisinin etkisinin bulunduğunu saptamak mümkündür. 1999 yılından sonra uygulanan istikrar tedbirleri çerçevesinde Merkez Bankası

bağımsızlığının sağlanması ile beraber hükümetlerin emisyon miktarını kullanma imkanları sınırlanmıştır. Bu nedenle bu yıldan sonraki emisyon miktarındaki artışları seçimlere bağlamak pek mümkün değildir.

Tarımsal destekleme fiyat politikası ile seçim ekonomisinin ilişkisi incelenirken buğday, tütün ve şeker pancarı fiyatları incelenecektir. Analize başlamadan önce seçimin yapıldığı ay ile destekleme fiyatlarının açıklandığı ay arasındaki bağlantının ortaya konulması gereklidir. Buğday ve şeker pancarı fiyatları Haziran ayında açıklanırken tütün fiyatları ise Ocak-Şubat aylarında açıklanmaktadır. Bu süreçte 1983, 1987, 2002 seçimleri Kasım ayında, 1991 seçimleri Ekim ayında, 1995 seçimleri Aralık ayında ve 1999 seçimleri Nisan ayında yapılmıştır. Dolayısıyla 1999 seçimleri dışındaki tüm seçim yıllarında incelenen buğday ve şeker pancarı tarımsal destekleme fiyatları seçimlerden hemen önce açıklanmıştır. 1999 yılında ise sadece tütün fiyatları seçimlerden önce açıklanmıştır. Bu bağlantıya göre, seçim öncesinde hükümetlerin destekleme fiyatlarını belirlerken seçim faktörünü dikkate almaları mümkündür. Ancak 1987, 1991, 1995, 1999 ve 2002 seçimleri erken seçimlerdir. Dolayısıyla tarih karşılaştırması yapılırken erken seçim kararının alınma tarihinin de dikkate alınması gereklidir. 1987 seçimlerinde ve 1991 seçimlerinde erken seçim kararı Eylül ayında yani destekleme fiyatları açıklandıktan sonra verilmiştir. Bununla birlikte 1987 yılında yapılan referandum nedeniyle tarımsal destekleme fiyatlarının belirlenmesinde seçim havasında geçen referandumun etkisi olmuştur. 1989 yerel seçimlerinden yenilgiyle çıkan ANAP 1991 seçimlerine girerken genişletici politikalar uygulamıştır. Dolayısıyla 1991 yılı incelenirken bu durum da dikkate alınmalıdır. 1995 seçimleri de erken seçim özelliği taşımakta olup erken seçim kararı fiyat açıklamasından sonra alınmıştır. 1999 seçimleri de erken seçim olmasına rağmen Kasım 1998'de kurulan azınlık hükümetinin Nisan 1999'da yapılacak seçimlere giderken fiyatları etkilemesi mümkündür. 2002 seçimlerinde ise 1999 yılından sonra uygulamaya konulan istikrar programları nedeniyle tarımsal destekleme politikaları sınırlandırılmıştır.

Nominal buğday fiyatları incelendiğinde tüm seçim dönemlerinde artışlar olmakla beraber bu artışlar bir önceki yıllarla karşılaştırıldığında 1995 seçimleri dışındaki artışların önemsiz olduğu görülmektedir. Bununla beraber 1989 yılında, bu yıl yapılan yerel seçim sonuçlarının etkilenmesi açısından anlamlı olabilecek bir artış

söz konusudur. Reel buğday fiyatları incelendiğinde 1983-1988 döneminde reel buğday fiyatlarında belirgin bir artış olmadığı hatta reel düşüşlerin yaşandığı görülmektedir. 1995 yılında da reel buğday fiyatlarında belirgin bir artış söz konusudur. Dolayısıyla bu yıl açıklanan fiyatlarda seçimin etkisini görmek mümkündür.

Tütün fiyatları incelendiğinde hem nominal hem de reel fiyatlar açısından 1987 ve 1995 seçim yıllarında belirgin bir artış görülmektedir. 1999 seçimlerinde reel tütün fiyatlarında belirgin bir artış meydana gelmiştir. Bu noktadan hareketle bu seçimlerde tütün fiyatlarının seçime yönelik olarak belirlenmesi söz konusu olmaktadır.

Şeker pancarı fiyatlarında nominal açıdan 1983 ve 1991 seçimleri dışındaki seçim yıllarında, bir önceki yıla göre belirgin bir artış söz konusudur. Bu nominal artışlar 1983 ve 1991 seçimlerinde reel fiyatlara da yansımıştır. Bununla beraber 1988-1990 döneminde gerek nominal gerekse reel şeker pancarı fiyatlarında belirgin bir artış meydana gelmiştir. Bu fiyat artışlarında yerel seçimlerin etkisinin bulunduğu söylenebilir.

Seçim ekonomisi uygulamalarının sonuçlarını özellikle konsolide bütçe açıkları ve enflasyon oranları üzerinden görmek mümkündür. Ancak bu değişkenlerdeki değişimleri yalnızca seçim ekonomisine bağlamak da yanıltıcı olabileceğinden değerlendirmeleri ihtiyatla karşılamak gerekir.

Konsolide bütçe açıkları incelendiğinde 1983, 1987, 1991 ve 1999 seçim yıllarında belirgin bir artışın yaşandığı görülmektedir. Ancak 1999 yılında meydana gelen depremin etkisini burada dikkate almak gerekir. 1995 seçimlerinde ise artış olmakla beraber, bu artış, diğer seçim yıllarındaki artıştan daha düşük gerçekleşmiştir. 1994 yılında uygulamaya konulan istikrar programının artışın düşük kalmasında etkisi olmuştur. 2002 seçim yılında ise konsolide bütçe açığı azalmaya başlamış ve bu durum ilerleyen yıllarda da devam etmiş hatta 2005 yılından itibaren fazla verilmiştir. Bu gelişmelerde uygulanan Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı'nın etkisi olmuştur. İktidar değişikliğine rağmen IMF desteğinin devamını isteyen hükümetler Programın uygulanmasına ve IMF ile işbirliğine devam etmişlerdir.

Bunun sonucunda Programın öngördüğü amaçlar doğrultusunda bütçe açıkları azalmıştır.

Enflasyon rakamları incelendiğinde gerek TÜFE gerekse TEFE artış oranlarının 1983, 1987 ve 1991 seçim yıllarında artış gösterdiği görülmektedir. Dönem boyunca enflasyonun yüksek oranlarda seyrettiği ancak 2001 yılından sonra ise belirgin bir şekilde düştüğü görülmektedir. Enflasyonu düşürme vaadiyle gelen iktidarlar bu soruna çözüm bulamamış, bu durum seçmenlerin çözümü iktidar partilerinden farklı partilerde aramasına yol açmıştır. Enflasyon oranlarının bu kadar yüksek olduğu ortamlarda ekonomide kaynak tahsis etkinliğinin sağlanmasından bahsetmek zordur. Fiyat istikrarının olmaması piyasa mekanizmasının etkin bir şekilde çalışmasını engellemiştir. Diğer yandan yüksek enflasyon oranlarına bağlı olarak artan faiz oranları ekonomide yatırım ikliminin bozulmasına neden olmuştur.

1980 sonrası dönemde büyüme rakamları incelendiğinde, ortalama büyüme oranının planlı döneme göre düştüğü görülmektedir. 1963-1979 dönemini kapsayan planlı dönemde ortalama büyüme hızı %6,5 olarak gerçekleşmişken, 1980-2006 döneminde söz konusu oran % 4,2 olarak gerçekleşmiştir. Büyüme oranları ile ilgili bir başka saptama ise özellikle sermaye hareketlerinin serbestleşmesinden; bir başka ifadeyle 1989 yılından sonra, istikrarsızlık özelliği kazanması ile ilgilidir. Sermaye girişlerinin yavaşladığı veya negatife döndüğü her dönemde büyüme hızı düşmüş veya negatife dönüşmüştür. Özellikle 1991-2002 döneminde kurulan koalisyon hükümetleri ve bu hükümetlerin kendi içlerinde yaşadığı sorunlara paralel olarak ortaya çıkan politik istikrarsızlık dönemlerinde sermaye çıkışları meydana gelmiş ve büyüme süreci bu durumdan olumsuz etkilenmiştir. Diğer yandan 1980 sonrası dönemde yaşanan yüksek enflasyon, yüksek faiz ve yüksek faizlerle yapılan devlet borçlanması sürekli birbirini besleyen bir sarmala dönüşmüştür. Ekonomik birimler özellikle 1989 sonrasında bir yandan belirsizlik ortamı nedeniyle, diğer yandan yüksek faiz oranları nedeniyle sabit sermaye yatırımı yerine, faiz gelirlerine yönelmiştir KBMG büyüme oranı da büyüme oranlarına benzer bir seyir izlemiş, istikrarlı bir gelişme sağlanamamıştır.

1980 yılı sonrasında GSSSY büyüme oranları incelendiğinde genelde büyüme oranının düşük gerçekleştiği görülmektedir. Ekonomik büyümenin özel sektör

liderliğinde ihracata yönelik sanayileşme üzerine oluşturulduğu bu dönemde ihracatta yaşanan kazanımların sektörel yatırımlarla desteklenmemiş olması, yatırım stratejisinde bir bozukluğa işaret etmektedir. Bir yandan yoğun teşvikler ve ücretlerin bastırılması, bir yandan da 1980 öncesi kriz ortamında atıl kalan kapasitelerin devreye girmesiyle gerçekleştirilen ihracat artışları imalat sanayinde yatırımlarla desteklenmemiştir¹. Planlı dönemle karşılaştırıldığında, planlı dönemde ortalama GSSSY büyüme hızı %8,3 olarak gerçekleşmişken, 1980-2003 döneminde bu oran %3,5 olarak gerçekleşmiştir. Ortaya çıkan gerilemede yukarıda değinildiği üzere 1980 sonrası dönemde yaşanan ekonomik ve politik gelişmeler sonucunda meydana gelen yatırım ikliminin bozulması en önemli etken olmuştur².

1980 sonrasında hükümetlerin uyguladıkları ekonomi politikaları işsizlik sorununa çözüm bulamamıştır. Özellikle 2002 döneminden sonra yaşanan büyüme süreci istihdam olanağı sağlayan bir büyüme süreci olamamış ve bu dönemde işsizlik 1980 sonrası dönemin en yüksek rakamlarına ulaşmıştır. Kriz yıllarında işsizlik oranları önemli oranda yükselmiştir. 1980 sonrasında ekonomide yaşanan yapısal dönüşüm ile birlikte artan göç ile terörün neden olduğu göç ve 1982 yılından sonra Almanya'nın iş gücü göçünü tersine çevirmesi³ işsizlik oranlarının artmasında etkili olmuştur. Ancak Türkiye bu soruna kalıcı bir çözüm bulamamıştır.

1980 sonrasında ihracata yönelik sanayileşme stratejisine geçen Türkiye, dünya ekonomisine sanayi ürünü ihracatında iddialı bir gelişmekte olan ülke olarak eklenmiştir. Ancak ihracata yönelik sanayileşme stratejisi düşük ücret politikası üzerine inşa edilmiştir. Düşük ücret üzerine inşa edilen strateji, emek yoğun üretim kollarına dayandırılmıştır. Dolayısıyla ihraç edilen mal bileşimi, üretim koşulları herkesçe bilinen ve katma değeri düşük mallardan oluşmuştur. Bu mallar karşısında ithal edilen mallar ise daha çok ara ve sermaye mallarından oluşmakta olup katma değeri, Türkiye'nin ihraç ettiği malların katma değerinden yüksektir. Bu durum cari işlemler açıklarının artmasına neden olmuştur. 1989 yılında sermaye hareketlerinin serbest bırakılmasından sonra ekonomi daha kırılgan hale gelmiş ve TL'nin aşırı değerlendiği yıllarda rekabet gücü düşmüş buna bağlı olarak ihracat azalmış ve dış

¹ Erinç Yeldan, a.g.e, s. 276.

² TÜSİAD, **Türkiye'de Girişimcilik**, TÜSİAD, İstanbul, 2002, s. 167.

³ 1982 yılından sonra Almanya işgücü ithalini durdurduğu gibi Türk işçileri de Türkiye'ye geri göndermeye başlamıştır.

ticaret açığı artmıştır. Cari işlemler dengesi verileri incelendiğinde 1980 sonrasında Türkiye'nin, cari işlemler açığı sorununa bir çözüm bulamadığı görülmektedir. Yurt içi üretimin ve dolayısıyla ihracatın, ithalata bağımlılığının yüksek olması cari işlemler açığını büyütmektedir. Diğer yandan reel faizlerin yüksek olması yurtiçine doğru olan sermaye akımlarını arttırmakta ve ödemeler bilançosu buna bağlı olarak fazla vermektedir. Ancak yaşanan ekonomik ve politik krizlerin olduğu yıllarda Türkiye'ye gelen sıcak paranın hızla dışarı kaçması yaşanan krizlerin boyutlarını ve olumsuz etkilerini arttırmaktadır. Türkiye'ye gelen doğrudan yabancı sermayenin ise kendisinden bekleneni sağlayıp sağlamadığı tartışmalıdır. Burada özellikle beklenen yeni yatırımlar ve teknoloji transferidir. Türkiye'ye gelen yabancı sermaye ise genellikle var olan kurulu kapasiteleri satın alma şeklindedir. Özellikle kriz yıllarında mali zorluk içerisine giren ve değerleri düşen işletmeler, yabancılar tarafından satın alınmaktadır. Dolayısıyla yeni yatırımlar ve teknoloji transferi kısıtlı kalmaktadır. Ayrıca özelleştirme yoluyla da yabancılarla satışlar olmaktadır. Özellikle stratejik öneme sahip sektör ve işletmelerde yaşanan yabancılarla satışlar konuyu daha da tartışılır hale getirmektedir. 1980'li yıllarda etkinlik amacı ile girişilen özelleştirme hareketi, 1994 sonrasında kamu açıklarını kapatma amacı ile yapılan özelleştirme hareketine dönüşmüştür.

Yaşanan politik krizlerin, terör olaylarının, Körfez Savaşı'nın ve bir etkisi de turizm sektöründe görülmektedir. 1980 yılından sonra teşvik edilerek döviz gelirlerinin artmasını sağlayan sektör, özellikle 1986 Çernobil Faciası, 1993, 1999 yıllarında özellikle turizm bölgelerine yönelik PKK tarafından gerçekleştirilen terörist faaliyetler ile 1991 Körfez Savaşı ve 2003 yılında Koalisyon Güçlerinin Irak'a müdahalesinden olumsuz yönde etkilenmiştir¹.

¹ M. Faruk Aydın, Uğur Çıplak, M. Eray Yücel, "Terör ve Benzeri Olumsuz Gelişmelerin Türk Turizmüne Etkisi", **İktisat, İşletme ve Finans Dergisi**, Yıl:19, Sayı: 220, Ankara, Temmuz 2004, s. 113.

1980 sonrası dönemde uygulanan ihracata yönelik sanayileşme stratejisinin düşük ücret temeline dayandırılması, fonksiyonel gelir dağılımının ücret gelirleri aleyhine gelişmesine neden olmuştur. Ücret ve maaşların düşük tutulmasının başlıca üç amacı bulunmaktadır.

- Kar oranlarını arttırarak yatırımları uyarmak,
- Yerli üretimin maliyetini düşürerek ihraç edilen malların rekabet gücünü arttırmak ve
- İç talebin kısılmasını sağlayarak ihraç edilebilir mal miktarını arttırmaktır.

İhracata yönelik sanayileşme stratejisi çerçevesinde uygulanan döviz kuru politikasının, teşvik tedbirlerinin ve ithalat politikasının da fonksiyonel gelir dağılımı üzerine etkileri olmuştur.

1980 sonrası dönemde genelde aşırı değerlenmiş döviz kuru politikasının uygulanması ihracatçı sektörlerin ve kendilerine döviz tahsisi yapılan döviz kazandırıcı sektörlerin (turizm v.b.) dolayısıyla bu sektörlerde faaliyet gösteren girişimcilerin gelirlerini arttırmıştır. Ayrıca 1994 yılında yaşanan ekonomik kriz ile birlikte yapılan devalüasyon sonucu, o dönemde dövize yönelmiş olan sermaye sınıfı, büyük kazançlar elde etmişlerdir.

İhracatı teşvik tedbirleri, girişimcilere ucuz finansman olanakları sağlamış, bu ise girişimcilerin gelirlerini arttırmıştır. Ayrıca ihracatı teşvik tedbirleri kapsamında uygulanan vergi avantajları girişimcilerin gelirlerini arttıran bir diğer faktör olmuştur. Bununla beraber, enflasyonist bir ortamda ücret gelirleri üzerinden alınan gelir vergilerinin her ay peşin olarak alınması ve dolaylı vergilerin arttırılması fonksiyonel gelir dağılımını ücretliler aleyhine bozmuştur.

Uzun yıllar yüksek koruma oranları arkasında üretim yapan girişimciler, 1980 sonrası dönemde uygulanan ithalat politikası ile koruma oranlarının düşürülmesinin sonucu olarak olumsuz yönde etkilenmişlerdir. Ancak bu olumsuzluk, devletin sağladığı yeni olanaklarla telafi edilmiştir. Diğer yandan, koruma oranlarının düşürülmesi ile özellikle yüksek sübvansiyonlu ucuz tarımsal ürünler ithal edilmiştir. Fakat ticaret sektörü ve tarıma dayalı sanayiler maliyetlerindeki düşüşü kendi

fiyatlarına yansıtmayarak karlarını arttırmışlardır. Bu durum fonksiyonel gelir dağılımının girişimciler lehine gelişmesine neden olmuştur.

1980 sonrası dönemde ücret ve maaşların milli gelirden aldıkları pay düşerken; faiz, rant ve kar gelirlerinin milli gelirden aldıkları payın artması sonucu gelir dağılımı maaş ve ücretler aleyhine bozulmuştur. Bunun nedenleri aşağıdaki gibi sıralanabilir¹.

a) Nüfus Artışı İle Beraber Artan İşsizlik: Ülkemizde yaşanan hızlı nüfus artışı her yıl artan miktarda işgücünün işgücü piyasasına dahil olmasına neden olmaktadır. Ayrıca yüksek enflasyon sürecinde yatırımlardaki gerileme ile birlikte ekonominin istihdam oluşturma kapasitesindeki artış yavaşlamıştır. Bu gelişmeler işsizlik oranının artmasına ve işgücünün verimsiz alanlarda yığılmasına neden olmuştur. Bu süreç fonksiyonel gelir dağılımının maaş ve ücretler aleyhine bozulmasını beraberinde getirmiştir.

b) Reel Ücretlerdeki Gerileme ve Fiyat Artışları: 1980 sonrası dönemde çalışma hayatına getirilen hukuki düzenlemelerle çalışanların ücret ve maaşlarının düşük tutulması ve uygulanan ekonomi politikalarının sonucu olarak ücret gelirlerinin milli gelirden aldığı pay düşmüştür. 1980'li yıllarda uygulanan ekonomi politikaları düşük ücret temeline dayandırılmıştır. Bu şekilde 1980 öncesi dönemdeki iç talebi arttırmak amacının tersine iç talep kısılarak ekonomi dış talebe yöneltilmiştir². Ancak bu sistem 1987-1988 yıllarında tıkanmış ve ücretlerde iyileşme sağlanmıştır. Ayrıca bu dönemde yaşanan yüksek enflasyon reel ücretlerin düşmesinde bir diğer etken olmuştur. Enflasyon probleminde kalıcı çözümler getirilememesi enflasyonla mücadelenin önemini her geçen gün arttırmıştır. Zira enflasyon etkili olduğu ekonomilerde ücret ve maaş gelirlerini olumsuz yönde etkileyen en önemli faktörlerden birisidir³.

¹ Sami Güçlü, Mahmut Bilen, "1980 Sonrası Dönemde Gelir Dağılımında Meydana Gelen Değişmeler ve Bu Değişmeler Üzerinde Etkili Olan Sebepler", **Yeni Türkiye**, Yıl:1 Sayı:6, Ankara, Eylül-Ekim 1995, ss. 165-170.

² Fikret Başkaya, **a.g.e.**, s. 302.

³ Nükhet Ayaz, **Türkiye'de Toplu İş sözleşmelerinde Sosyoekonomik Göstergeler Açısından Ücret ve Ücret Dışı Ödemelerin Analizi**, Belediye-İş, İstanbul, 1993, s. 25.

c)Sendikal Faaliyetlerin Kısıtlanması: 24 Ocak Kararları'nın temel hedeflerinden biri yurtiçi talebin kısılarak ekonominin ihracat kapasitesinin arttırılmasıdır. Özellikle iç talebin kısılmasında, kamu kesimi yatırım harcamalarının azaltılması, KİT ürünlerinin fiyatlarının arttırılması ve ücretlilerin gelirlerindeki artışın sınırlandırılmasının etkisi büyük olmuştur. 1980-1984 döneminde bu politikaların uygulanmasında askeri rejimin etkisi ile sendikal faaliyetler askıya alınmış, işçilerin kusurlu sayılmaları dışındaki işten çıkarılmalar engellenmiştir¹. 1982 Anayasası ve onu takiben düzenlenen çalışma yaşamına ilişkin yasalar ile sendikal kesim bazı demokratik hak ve özgürlüklerini kaybetmiştir. Bu kısıtlamalar düşük ücret politikasının yasal çerçevesini oluşturmuştur. İlerleyen yıllarda sendikal faaliyetlere tekrar izin verilmiş, ancak Türkiye'de sendikal faaliyetler tekrar eski gücüne ulaşamamıştır. 1980 Müdahalesi ile sendikal faaliyetlerin kısıtlanmış olmasına karşın Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği (TOBB) ve TUSİAD gibi örgütler ile özel kesimin belirli bir bölümünü temsil eden kuruluşların ekonominin yönetimi ve performansı ile ilgili görüşlerini hükümete sunabilmeleri ve çeşitli teşviklerin oluşturulması sürecinde önemli bir baskı unsuru oluşturabilmeleri söz konusu olmuş, bu durum fonksiyonel gelir dağılımının sermaye sınıfının lehine gelişmesini beraberinde getirmiştir².

d)Vergi Politikalarındaki Değişiklikler: Vergi politikasının olumsuz etkilerinden birincisi; vergi gelirlerinin GSMH'daki payının düşmesi, bunun yerine iç borçlanmanın ikame edilmesidir. Bu nedenle artan kamu borçlanmaları, reel faizleri arttırmıştır. Bu değişim bir yandan faiz geliri elde edenlerin gelirini arttırmış, diğer yandan yüksek faiz nedeniyle azalan yatırımlar emek talebini düşürmüştür. İkincisi, dolaylı vergilerin toplam vergi gelirleri içindeki payı arttırılarak; dolaysız vergiler yerine ikame edilmesidir. Dolaylı vergiler gelir farkı gözetmeksizin herkes için aynı olduğundan ücretlilerin vergi yükünü daha da arttırmıştır³. Bu dönemde özellikle 1984-1989 yılları arasında hazine bonoları ve devlet tahvillerinin vergiden muaf tutulması, rant gelirleri lehine gelir dağılımının bozulmasına neden olmuştur. Ayrıca ücretli kesimin gelir vergileri peşin kesilirken diğer kesimlerin gecikmeli

¹ Şükran Ketenci, "İşçiler ve Çalışma Yaşamı: 1980'lerde Sınırlar ve Sorunlar", **Bırakınız Yapsınlar Bırakınız Geçsinler Türkiye Ekonomisi 1980-1985**, Bilgi Yayınevi, İstanbul, 1985, s. 172.

² İlkay Sunar, Ziya Öniş, **Sanayileşmede Yönetim ve Toplumsal Uzlaşma**, TUSİAD, İstanbul, 1992, s. 86.

³ Petrol-İş, **1990 Petrol İş Yılı**, Petrol İş Yayın No: 26, İstanbul, Yıl Belirtilmemiş, s. 163.

vergilendirilmesi enflasyonun yüksek olması nedeni ile gelir dağılımını ücretli kesimin aleyhine etkilemiştir.

e)Faiz Oranlarının Yükselmesi: 1980 sonrası dönemde pozitif reel faiz uygulaması ve faizlerin serbest bırakılması ile yükselen faiz oranları, kredi faizlerini de yükseltmiştir. Bu durum gelir ve servet dağılımını bozmuş ve belli kesimler yararına servet yoğunlaşmasını ve ekonomide tekelleşmeyi hızlandırmıştır. Kredi faizlerinin yüksekliği, sanayi kuruluşlarının el değiştirmesine ve tekelleşmeye ortam hazırlarken; mevduat faizlerinin yüksek tutulması rantıye sınıfının doğmasına ve bu kesimlere servet oluşumu sağlama olanağı vermiştir. Ayrıca faiz politikası üretken sermayenin rantıyeye kaymasına, yatırımların yavaşlamasına dolayısı ile işsizliğin artmasına neden olarak fonksiyonel gelir dağılımını ücretliler aleyhine bozmuştur.

f)Tarım Gelirlerindeki Reel Gerileme: Dönem içerisinde tarımın sektörel gelir dağılımındaki nispi payı düşmüştür. Bunun nedenlerinde biri iç ve dış ticaret hadlerinin tarım aleyhine gelişmesidir. Tarım ürünleri fiyatları düşük tutularak hem tarıma dayalı sanayi sektörlerine ucuz hammadde sağlanmış hem de düşük gelir düzeyine sahip işgücüne daha ucuz gıda sağlanmıştır. Tarım kesiminde gelirin payının düşmesinin yanında tarımdaki gizli işsizlik, ücretsiz aile işçiliğinin yüksek olması bu kesimin durumunu daha da kötüleştirmiştir.

Gerek ücretlerin gerekse tarımsal fiyatların düşük tutulması eğilimi 1989 yılına kadar sürmüştür. Gerçi 1989'a kadar 1983 ve 1987 seçim yıllarında bir önceki yıla göre bir artış sağlanmış olsa da seçimleri izleyen yıllarda ücretleri düşük tutmaya yönelik politikalara devam edilmiştir. Mart 1989'da yapılan yerel seçimlerden ANAP'ın yenilgiyle çıkması ve bu yıl artan sendikal faaliyetler ve işçi eylemleri düşük ücret politikasının sona ermesine yol açmıştır. 1989 yılında devlet, memur maaşlarıyla kamu işçilerine önemli zamlar yapmış, bunu özel sektörün zamları takip etmiştir. Bu durumun sonuçları yukarıda Tablo 10'da ücret gelirlerinin milli gelirden aldığı paylardan da görülmektedir. Reel ücretlerin yükselmesi dönemi 1993 yılına kadar sürmüştür. Reel ücretlerin yükselmesine rağmen bu durum aynı şekilde ücret paylarına yansımamıştır. Bunun nedeni bu dönemde emeğin verimliliğinde meydana

gelen artışlardır¹. 1994 krizi sonrasında ücretlerde büyük bir düşüş meydana gelmiş, uygulanan istikrar programının da etkisi ile düşüş 1995 seçim yılında da devam etmiştir. Seçim yılından sonra iktidara gelen Refah-Yol hükümeti seçim vaatleri çerçevesinde ücretlerde kısmi bir iyileşme sağlamıştır. 1999 seçim yılında, tekrar artan ücret payları yaşanan krizlerin, artan işsizliğin ve IMF politikalarının etkisi sonucu önce düşmüş daha sonra sabit kalmıştır.

Fonksiyonel gelir dağılımındaki bu gelişmelerle beraber kişisel gelir dağılımına ilişkin gelişmeler de incelenebilir. Bu kısımda, ilk önce 1980 sonrasında yapılan gelir dağılımı anket çalışmalarının sonuçları gösterilecektir. Ancak bu çalışmalar arasında bir karşılaştırma yapılmamaktadır. Bunun nedeni, her bir çalışmanın kapsadığı alanının, örnekleme yönteminin ve örnek sayısının farklı olmasıdır². Bununla birlikte karşılaştırma DİE tarafından 1987, 1994, 2002, 2004 ve 2005 yıllarında yapılan Hanehalkı Gelir Dağılımı Anketleri arasında yapılacaktır. Aşağıda Tablo 12’ de farklı gelir dağılımı anket çalışmalarının sonuçları verilmiştir.

Tablo 12: 1980 Sonrası Kişisel Gelir Dağılımı

Nüfus Dilimleri	1983 CELASUN	1986 TÜSİAD	1987 DİE	1988 KAMAR	1994 DİE	2002 DİE	2004 DİE	2005 DİE
1. % 20	2.63	3.9	5.24	3.1	4.9	5,3	6,0	6,1
2. % 20	6.13	8.4	9.61	9.0	8.6	9,8	10,7	11,1
3. % 20	12.59	12.6	14.06	12.2	12.6	14,0	15,2	15,8
4. % 20	21.39	19.2	21.05	16.6	19.0	20,8	21,9	22,6
5. % 20	54.71	55.9	49.95	59.1	54.9	50,1	46,2	44,4
En yüksek / En düşük	20,80	14,33	9,53	19,06	11,20	9,45	7,70	7,27
Gini Katsayısı	0.52	0.46	0.43	-	0.49	0,44	0,40	0,38

Kaynak: Sami Güçlü, Mahmut Bilen, “1980 Sonrası Dönemde Gelir Dağılımında Meydana Gelen Değişmeler ve Bu Değişmeler Üzerinde Etkili Olan Sebepler”, **Yeni Türkiye**, Yıl:1 Sayı:6, Ankara, Eylül-Ekim 1995, s. 161., DİE, **1994 Hanehalkı Gelir ve Tüketim Anketi Sonuçları, Gelir Dağılımı**, Ankara, 1997.

1986 yılında TÜSİAD tarafından yapılan çalışma bir gelir dağılımı araştırması değil, esas itibariyle sosyo-ekonomik önceliklerin belirlenmesi amacıyla yapılmış bir çalışmadır³. KAMAR’ın verileri ile kamuoyu araştırmalarına göre hazırlanmış olup doğrudan geliri belirlemeye yönelik olmayıp, geliri bir yan istatistik

¹ Korkut Boratav, “İktisat Tarihi (1981-2002)”, **Yakınçağ Türkiye Tarihi 2, 1980-2003**, Haz. Sina Akşin, Bülent Tanör, Korkut Boratav, Milliyet Kitaplığı, İstanbul, Basım Yılı Belirtilmemiş, s. 205.

² DPT, “Gelir Dağılımı Özel İhtisas Komisyonu Raporu”, **Yeni Türkiye**, Yıl:1 Sayı:6, Ankara, Eylül-Ekim 1995, s. 289.

³ Süleyman Özmucur, “Türkiye’ de Gelir Dağılımı”, **Yeni Türkiye**, Yıl:1 Sayı:6, Ankara, Eylül-Ekim 1995, s. 147.

olarak vermektedir¹. Çalışmalarda göze çarpan ortak nokta; gelirin dengeli bir şekilde dağılmadığıdır. Zira birinci %20 lik dilimlerin aldığı paylar % 3-5 düzeylerinde iken beşinci % 20' lik dilimlerin aldığı payın % 45-60 düzeylerindedir. Gelişmiş ülkelerde birinci % 20' lik dilimin payı % 7-8 iken, beşinci % 20' lik dilimin payı % 40 düzeylerindedir².

1987 ve 1994 yılı Gelir Dağılımı Anketlerinin sonuçları karşılaştırıldığında, gelir dağılımında eşitsizliğin arttığı görülmektedir. Beşinci % 20' lik dilimin dışında diğer % 20' lik dilimlerin payının düştüğü görülmektedir. Hatta hanehalkı dilimleri % 20 yerine % 5 olarak alındığında bile, aynı sonuç ortaya çıkmaktadır³. Bu ise 1987 yılından 1994 yılına kadar geçen sürede toplumun % 95' inin fakirleştiğini, en zengin % 5' lik dilimin ise zenginleştiğini göstermektedir⁴. Böylece alt gelir gruplarından, en üst % 5'lik gelir grubuna bir gelir aktarımı olduğu sonucu ortaya çıkmaktadır. Beşinci yüzde 20'lik grubun payının birinci yüzde 20'lik grubun payına oranını veren S80/S20 eşitsizlik ölçüsü 9,53'ten 11,20'ye yükselmiştir. Bu yorumları Gini Katsayısını dikkate alarak da yapmak mümkündür. Gini katsayısının 0' a yaklaşması, gelirin daha eşit dağıldığını ifade etmektedir⁵. 1987 ve 1994 yılları Gini Katsayıları göz önüne alındığında da gelir dağılımındaki eşitsizliğin arttığı görülmektedir. 1994 yılından sonra yapılan çalışmalar incelendiğinde en zengin beşinci gruptaki hane halklarının paylarının giderek azaldığı, diğer grupların paylarının arttığı, S80/S20 eşitsizlik ölçüsünün ve Gini kat sayısının giderek azaldığı dolayısıyla kişisel gelir dağılımının giderek iyileştiği ancak iyileşmenin yeterli olmadığı görülmektedir.

¹ TÜSİAD, **Türkiye'de Bireysel Gelir Dağılımı ve Yoksulluk**, TÜSİAD, İstanbul, 2000, s. 32.

² Sami Güçlü, Mahmut Bilen, **a.g.m.**, s. 161.

³ 1987 Hane halkı Gelir Dağılımı Araştırması %5'lik dilimlere kadar, 1994 ise %1'lik dilimlere kadar inmektedir. Bu konuda daha ayrıntılı bilgi için Anket çalışmaları incelenebilir.

⁴ Faruk Türkoğlu, "Türkiye' deki 5 Gelir Grubunun Analizi", **Ekonomist**, İstanbul, 8 Haziran 1997, İstanbul, 1997, s. 17.

⁵ Siddık Ensari, "Son 20 Yılda Gelir Dağılımı: 1973, 1987, 1994 Araştırmaları ve Sonuçları", **Ekonomik Forum**, TOBB, Yıl: 4, Sayı: 4, Ankara, Nisan 1997, s. 17.

1980-2007 döneminin genel bir değerlendirilmesi yapıldığında politik alanda genelde istikrarsızlığın bulunduğu görülmektedir. Yaşanan istikrarsızlığın kaynakları;

- Askeri Müdahale ile başlayan dönemde bu güne kadar, TSK'nin ilki daha sert olmak üzere iki müdahalesi (1997-2007) bulunmaktadır.
- Ekonomi yönetimindeki başarısızlıklar, yolsuzluklar, politikaya ve politikacılara duyulan güvensizlik seçmenleri sürekli olarak bir arayış içerisine sokmuş, bunun sonucunda da bir yandan 1991-2002 döneminde zayıf ve kendi içinde uyum sorunu yaşayan koalisyon hükümetleri iktidara gelirken diğer yandan marjinal partiler iktidar ortağı olma fırsatı yakalamışlardır. 1980 öncesinde özellikle sağ – sol şeklinde toplumda görülen kutuplaşma, 1980 sonrasında laik - antilaik kutuplaşması şeklinde ortaya çıkmıştır. Bu durum TSK'nin müdahalelerinin ana nedenini oluşturmuştur.
- Kurulan hükümetlerin hiç biri bir seçim zamanını tam olarak dolduramamışlar, dönem içerisinde yapılan seçimlerin tümü erken seçim olmuştur. Ayrıca hükümetlerin yaşam süreleri oldukça kısa olmuştur. Askeri hükümet dönemi dışarıda tutularak 1983-2007 dönemi incelendiğinde 15 hükümet (60. Hükümet dahil) kurulduğu, ortalama hükümet ömrünün yaklaşık 1 yıl 7 ay olduğu görülmektedir. Gerek bu durumun gerekse yapılan seçimlerin (milletvekilliği genel seçimleri ve yerel seçimler) sıklığı bir yandan ekonominin politik manipülasyonuna neden olurken diğer yandan yaşanan ekonomik sorunların çözümünü engellemiştir.
- Dönem içerisinde özellikle PKK terör örgütünün faaliyetleri olmak üzere yaşanan terör olayları, İran-Irak Savaşı, Irak'ın Kuveyt'i işgal etmesi ve Koalisyon Güçleri'nin Irak'a müdahalesi diğer önemli istikrarsızlık kaynaklarını oluşturmuştur.

1980 sonrasında ekonomik alanda meydana gelen değişimler incelendiğinde bu alanda köklü değişikliklerin yaşandığı görülmektedir. Ancak yaşanan köklü değişimlere rağmen iktidara gelen hükümetler ekonomik sorunların çözümünde başarısız olmuşlardır. Bazı alanlarda kısmi iyileşmeler sağlansa bile bu iyileşmeler

kalıcı olmamış, iyileşmenin gerçekleşmesi için uygulanan politikalar başka sorunları tetiklemiştir. Ayrıca uygulanan ekonomi politikalarında uluslararası kuruluşların etkisinin büyük olduğu görülmektedir. Özellikle 1999 yılından sonra uygulanan ekonomi politikalarının temel özelliği IMF ve DB gibi uluslararası kuruluşlar ile yapılan anlaşmalara bağlı olarak, bu kuruluşların gözetim ve denetimi altında hazırlanıp uygulanmasıdır. Bu dönemde Türkiye ekonomisinde yaşanan yüksek enflasyonla mücadele edilmesi, mali hesapların ve finansal piyasaların güçlendirilmesi, büyümenin istikrarlı bir temele oturtulması ve AB'ye yaklaşmayı da kolaylaştırmak üzere Türkiye ekonomisinin yeniden yapılandırılmasını hedefleyen ekonomik istikrar ve yapısal uyum programı olarak IMF ile stand by anlaşmaları yapılmıştır. Dolayısıyla uygulanmakta olan ekonomi politikaları IMF tarafından belirlenmektedir. Uygulamaların da anlaşmalara uygun gidip gitmediği, periyodik olarak hükümetlerce verilen niyet mektupları ve uygulama denetimleri ile izlenmektedir¹. Günümüzde ekonomide enflasyon sorununun kısmen çözülmesine rağmen, işsizlik, gelir dağılımı, iç ve dış borç, cari açık ve ekonominin dışa bağımlılığı sorunları devam etmektedir.

¹ Ahmet Gökçen, "Cumhuriyetten Günümüze Türkiye'de İktisat Politikaları ve Ekonomik Gelişme", **Dünden Bugüne Türkiye'nin Toplumsal Yapısı**, Edt. Memet Zencirkıran, Nova Basın Yayın, Ankara, 2006, s. 357.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

EKONOMİ-POLİTİKA ETKİLEŞİMİNİN SÜREÇ POLİTİKASI YÖNLÜ ANALİZİ: DÜŞÜK VE ORTA GELİRLİ ÜLKELER DENEYİMİ VE TÜRKİYE ÖRNEĞİ

Çalışmanın önceki bölümlerinde ekonomi –politika etkileşimi açıklanmış ve Türkiye açısından konu incelenmiştir. Bu bölümde ise ekonomi –politika etkileşimi, politik istikrarsızlığın ekonomik süreç üzerine etkileri açısından incelenmiştir.

Önceki bölümlerde belirtildiği üzere demokrasi ile ekonomik performans arasında gerek teorik gerekse ampirik olarak açık ve kesin bir ulaşılamamış olması, politik rejim tipinden çok, mevcut rejimin istikrarının ön plana çıkması sonucunu doğurmuştur. Ekonomik gelişmenin sürekliliğinin sağlanabilmesi, girişimcilerin geleceği öngörebilme ufuklarının uzunluğuna ve bunu sağlayan ekonomik faaliyeti belirleyen kurumsal çerçeveyi oluşturan politik verilerdeki istikrara bağlıdır. Bu durumda ekonomik gelişme için politik istikrarın varlığı zorunlu olmaktadır. Çalışmanın bu kısmında öncelikle ekonomik büyüme üzerinde politik istikrarsızlığın önemi panel veri analizi ile araştırılacak, daha sonra Türkiye’de politik istikrarsızlığın ekonomik süreç politikası amaçları üzerine etkileri incelenecektir.

Özellikle ekonomik değişkenlerle demokratikleşme arasında kesin ilişkilerin ortaya konamaması, politik istikrarsızlık ile ekonomik değişkenler arasında ortaya çıkan ilişkilerin incelenmesini beraberinde getirmiştir. Son dönemdeki çalışmalarda salt demokratikleşme bileşenlerinden (politik haklar ve sivil özgürlükler) daha çok daha geniş bileşenleri kapsayan politik istikrar değişkeni kullanılmaktadır. Ekonometrik araştırmalarda kullanılacak olan politik istikrarsızlık değişkeni konusunda, tanımlama ve ölçme sorunları nedenleriyle tam bir görüş birliği yoktur. Araştırmacılar araştırma konularına veya araştırma konusu olan ülkeye uyumlu olan çeşitli değişkenler tanımlamışlardır. Aşağıda Tablo 13’de verilen literatürde, kullanılan yöntem ve politik istikrarsızlık göstergelerinin, ekonomik değişkenler üzerindeki etkileri gösterilmiştir.

Tablo 13: Politik İstikrarsızlık - Ekonomi İlişkisi

Çalışma	Yöntem	Politik İstikrarsızlık Göstergesi	Bulgu
Barro (1991)	Yatay Kesit	Devrimler ve Darbeler	Büyüme ile ters önlü ilişki
Barro (1999)	Yatay Kesit	Suikastlar	Büyüme ile ters önlü ilişki
Easterly ve Rebelo (1993)	Yatay Kesit	Suikastlar ve savaş kayıpları	Anlamli bir ilişki yok
Barro ve Lee (1995)	Panel Veri	Savaş ve Savaş zamanları için kukla	Anlamli bir ilişki yok
Alesina ve Perotti (1996)	Yatay Kesit	Sosyo politik istikrarsızlık endeksi	Yatırımlarla ters önlü ilişki
Perotti (1996)	Yatay Kesit	Sosyo politik istikrarsızlık endeksi	Büyüme ile ters önlü ilişki
Sala-i Martin (1997)	Yatay Kesit	Politik suikastlar etnik ve dilsel kutuplaşmalar	Büyüme ile anlamli bir ilişki yok
Svenson (1998)	Yatay Kesit	Kurumsal kalite hükümet değişimleri için kukla; gelir eşitsizliği ve politik şiddet endeksi	Kurumsal kalite yatırımları artırmakta, hükümet istikrarsızlığı ve kutuplaşmalar kurumsal kaliteyi azaltmakta
Campos ve Nugent (1996)	Panel Veri	Sosyo politik istikrarsızlık endeksi	İstikrarsızlık yatırımları artırmakta
Fielding (1999)	Zaman Serisi	İsrail'de İntifada' nın neden olduğu kayıplar	Fiziksel sermaye oluşumu ile ters yönlü ilişki
Stevens (2000)	Zaman Serisi	Arjantin'de hükümet uzunlukları	Hükümet uzunluğu ile FDI arasında ters yönlü ilişki
Asteriou v.d. (2000)	Panel Veri	Hükümet devam süresi	Devam süresi ile büyüme arasında pozitif ilişki
Fosu (2001)	Yatay Kesit	Politik İstikrarsızlık Endeksi	Politik İstikrarsızlık ile büyüme arasında pozitif ilişki; modele fiziksel sermaye dahil edildiğinde negatif ilişki
Carmignani (2001)	Panel	Hükümetlerin İdeolojik Parçalanma Endeksi	Parçalanma ile büyüme arasında ters yönlü ilişki
Alesina, Perotti, (1993)	Panel Veri	Sosyo-Politik İstikrarsızlık Endeksi	Gelir eşitsizliği ile sosyo politik İstikrarsızlık arasında pozitif ilişki.; Politik İstikrarsızlık ile yatırımlar arasında negatif ilişki
Lensink vd. (2000)	Panel Veri	Politik Risk İndeksi	Sermaye kaçışları ile politik risk arasında pozitif ilişki
Cukierman vd.(1992)	Panel Veri	Hükümet Değişimleri	Senyoraj gelirleri ile istikrarsızlık arasında pozitif ilişki
Edwards, Tabellini (1991)	Panel Veri	Hükümet Değişimleri	Hükümet değişimleri miyobik davranışa neden olduğu için enflasyonla arasında pozitif yönlü ilişki
Woo (2001)	Panel Veri	Politik İstikrarsızlık Endeksi	Politik İstikrarsızlıkla Kamu açıkları arasında pozitif ilişki

Tablo 13 (Devam): Politik İstikrarsızlık - Ekonomi İlişkisi

Çalışma	Yöntem	Politik İstikrarsızlık Göstergesi	Bulgu
Yanikkaya (2002)	Panel Veri	Hükümet İstikrarsızlığı Sosyal İstikrarsızlık, Politik şiddet	Hükümet İstikrarsızlığı Sosyal İstikrarsızlık, ile büyüme arasında zayıf ama pozitif yönlü ilişki; politik şiddetle büyüme arasında negatif yönlü ilişki
Özler; Tabellini (1991)	Panel Veri	Hükümet Değişim Olasılığı (probit modelden elde edilerek)	Dış borçlanma ve dış borçlanma maliyeti ile politik istikrarsızlık arasında pozitif yönlü ilişki

Kaynak: Fabrizio Carmignani, "Political Instability, Uncertainty and Economics", **Journal of Economic Surveys**, Vol. 17 No:1, Oxford, 2003, s. 32-34 ten yararlanılarak hazırlanmıştır.

Türkiye’de politik istikrarsızlık - ekonomi ilişkisini konu alan çalışmalar çok fazla değildir. Türkiye’de yapılan çalışmalar aşağıda Tablo 14’de ele alınıp incelenmiştir.

Tablo 14: Türkiye’ de Politik İstikrarsızlık - Ekonomi İlişkisi

Çalışma	Politik Gösterge	Bulgu
Funda Telatar (2003)	Politika değişkenliği (döviz kuru değişkenliği)	Enflasyon ve enflasyon belirsizliği ile politik istikrarsızlık arasında doğru yönlü ilişki olduğu sonucuna ulaşılmıştır.
Ercan Eren - Melike Bildirici (2001)	Politik risk , koalisyon hükümetleri, seçmenlerin kararsızlığı, terör siyasi karışıklık	Politik istikrarsızlığın, düşük büyümeye, enflasyona, düşük yatırıma, kamu harcamalarında ve faiz oranında yükselmeye neden olduğu sonucuna ulaşılmıştır
Funda Telatar – Erdinç Telatar (2004)	Askeri müdahale olma olasılığı	Düşük büyüme oranının politik rejim değişikliği olasılığını dolayısıyla politik istikrarsızlığı artırdığı sonucuna ulaşılmıştır.
Erdinç Telatar v.d.	Hükümet değişimleri ve istikrar politikaları	Politik istikrarsızlığın ve bütçe açıklarının enflasyonun nedeni olduğu sonucuna ulaşılmıştır.
Orhan Karaca	Hükümet Tipleri	Koalisyon hükümeti dönemlerinde daha düşük büyüme oranı, bütçe açıklarının ve cari işlemler açıklarının arttığı; tek parti hükümetleri ve koalisyon hükümetlerinin enflasyon üzerinde etkisinin farklı olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.
Funda Telatar (2003)	Politika değişkenliği (döviz kuru değişkenliği)	Düşük büyüme oranının politik istikrarsızlığı artırdığı sonucuna ulaşılmıştır.
Enver Alper Güvel (1995)	Hükümet tipleri ve askeri müdahale değişkenleri	Politik istikrarsızlıkla işsizlik, para arzı, bütçe açığı, enflasyon ve 1980 öncesi büyüme oranı arasında pozitif yönlü bir ilişki, 1980 sonrası büyüme oranı ile negatif yönlü ilişki
Enver Alper Güvel (2003)	Seçim ve koalisyonlar	Ekonomik değişkenlerle anlamlı bir ilişki bulunamamıştır

Kaynak: Tarafımızdan hazırlanmıştır.

Yukarıdaki Tablo13’de yer alan yöntem ve bulgulardan anlaşılacağı gibi panel veri analizi sonuçlarına göre, politik istikrarsızlıkla; büyüme ve yatırımlar arasında ters yönlü bir ilişki, kamu açıkları, enflasyon, dış borçlanma, sermaye kaçışları arasında doğru yönlü bir ilişki söz konusudur. Ayrıca gelir dağılımındaki adaletsizlik politik istikrarsızlığı arttırmaktadır.

Tablo 14’te yer alan Türkiye özeline ilişkin zaman serisi analizlerine göre, politik istikrarsızlıkla; büyüme ve yatırımlar arasında ters yönlü bir ilişki, kamu açıkları, enflasyon, enflasyon belirsizliği, cari işlemler açıkları ve faiz oranları ile doğru yönlü bir ilişki söz konusudur. Ayrıca büyüme oranındaki düşüşler politik istikrarsızlığı arttırmaktadır.

3.1. UYGULAMANIN AMACI VE YÖNTEMİ

Burada, öncelikle çalışmanın uygulama boyutuna yönelik amaç fonksiyonu tanımlanmış, uygulama yöntemi literatür çerçevesinde değerlendirilmiş ve kendi çalışmamızın ekonometrik modeli kurulmuştur.

3.1.1. UYGULAMANIN AMACI

Bu çalışmanın temel amacı, ekonomi-politika etkileşimine yönelik süreç politikalarını incelemektir. Çalışmanın genel amacı çerçevesinde öncelikle politik istikrarsızlık ile büyüme arasındaki ilişki analiz edilmektedir. Bu ilişki “Politik İstikrarsızlık - Büyüme Kuznets Eğrisi” yaklaşımı ile incelenmektedir. Model bağlamıyla da Kuznets Eğrisi literatürü referans alınmaktadır. Ancak modelin değişkenler yönüyle kurgusu ise, ilk kez bu çalışmada “Politik İstikrarsızlık-Büyüme Kuznets Eğrisi” (PIBKE) yaklaşımı Recep KÖK¹ tarafından kurgulanmıştır. Dolayısıyla kurgu çerçevesinde kurulan hipotezler ve modellere yönelik yapısal değişkenler tarafımızdan test edilmektedir. Bu çalışmada PIBKE modellemesi literatüre bir katkı olarak değerlendirilebilir.

Bu çalışmada kurulan model şu şekilde tanımlanmıştır:

$$kbuy = \beta_0 + \beta_1 PI + \beta_2 PI^2 + \beta_3 PI^3 + \beta_4 enfk_1 * enf + \beta_5 enfk_2 * enf + \beta_6 edgdpk_1 * edgdp + \beta_7 edgdpk_2 * edgdp$$

¹ Bu hipotezler Tez İzleme Komitesi üyesi Prof. Dr. Recep KÖK’ün özgün katkısı olarak izleme komitesi tarafından benimsenmiş ve bu araştırmanın yöntemine esas olarak kullanılmıştır.

kbuy: Kişi başına büyüme

lpristz: Politik istikrarsızlığın logaritması

enf: Enflasyon oranı

enfk₁: Gerçekleşen enflasyon oranı \geq Eşik enflasyon oranı¹ ise 1, tersi durumda 0 değerini alan kukla değişkendir.

enfk₂: Gerçekleşen enflasyon oranı $<$ Eşik enflasyon oranı ise 1, tersi durumda 0 değerini alan kukla değişkendir.

edgdp: Dış borçların GSYİH'ya oranı

edgdpk₁: Gerçekleşen dış borç/GSYİH \geq Eşik dış borç/GSYİH oranı² ise 1, tersi durumda 0 değerini alan kukla değişkendir.

edgdpk₂: Gerçekleşen dış borç/GSYİH $<$ Eşik dış borç/GSYİH oranı ise 1, tersi durumda 0 değerini alan kukla değişkendir.

Bu modele göre, elde edilen parametrelerin işareti dikkate alınıp politik istikrarsızlık ile büyüme arasındaki ilişki çerçevesinde, PIBKE denklem sistemine yönelik temel hipotezden aşağıdaki türev hipotezler çıkarılmıştır. Buna göre;

- a. $\beta_1 = \beta_2 = \beta_3 = 0$ ise politik istikrarsızlık ile büyüme arasında ilişki yoktur.
- b. $\beta_1 > 0, \beta_2 = \beta_3 = 0$ ise politik istikrarsızlık arttıkça büyüme oranı da artacaktır.
- c. $\beta_1 > 0, \beta_2 < 0, \beta_3 = 0$ ise politik istikrarsızlık ile büyüme arasında ters U şeklinde bir ilişki vardır.
- d. $\beta_1 < 0, \beta_2 > 0, \beta_3 = 0$ ise politik istikrarsızlık ile büyüme arasında U şeklinde bir ilişki vardır.
- e. $\beta_1 > 0, \beta_2 < 0, \beta_3 > 0$ ise politik istikrarsızlık ile büyüme arasında N şeklinde bir ilişki vardır.

¹ Eşik enflasyon değeri literatürden hareketle %13 olarak belirlenmiştir. Bu konuda bilgi için; M. S. Khan, A.S. Senhadji, "Threshold Effects in the Relationship Between Inflation and Growth", **IMF Staff Papers** 48(1), 2001, ss. 1-21, TÜSİAD, **Enflasyon ve Büyüme Dinamikleri**, İstanbul, 2002, s. 57.

² Eşik dış borç/GSYİH değeri literatürden hareketle %30 olarak belirlenmiştir. TÜSİAD, **Enflasyon ve Büyüme Dinamikleri, a.g.e.**, s. 63.

- f. $\beta_1 < 0$, $\beta_2 > 0$, $\beta_3 < 0$ ise politik istikrarsızlık ile büyüme arasında ters N şeklinde bir ilişki vardır.

Burada parametrelerin işareti esas alınarak Kuznets Eğrisi yaklaşımına yönelik hipotezlerin reddi beklenmiş ve bu çerçevede ortaya çıkan nedensellik olgusu makro iktisat politikalarının temel amaçları çerçevesinde analiz edilmiştir.

3.1.2. UYGULAMANIN YÖNTEMİ

Çalışmada PIBKE yaklaşımı modeli çerçevesinde kurulan hipotezler önce orta ve düşük gelirli ülkelerin (62 ülke), daha sonra orta gelirli ülkelerin (39 ülke) veri tabanına bağlı olarak panel veri yöntemiyle analiz edilmiştir. Ayrıca Türkiye özeline ilişkin zaman serisi analizinden yararlanılarak panel veri sonuçları ile zaman serisi sonuçları karşılaştırılarak, Türkiye özeline ilişkin elde edilen analitik bulgulardan hareketle politika önermesi geliştirilmeye çalışılmıştır.

Burada çalışmanın uygulama boyutunun amacı ortaya konularak, önceki bölümlerde ele alınan politik istikrarsızlık ile ekonomik süreç politikası amaçları etkileşimini modellemeye esas teşkil eden yöntemler ele alınmıştır.

Literatürde¹ Kuznets yaklaşımına göre yapılmış bir çok çalışma vardır. Bu çalışmanın, literatürde bilinen Kuznets eğrisinden temel farkı, politik istikrarsızlık endeksinin bağımsız değişken olarak seçilmiş olmasıdır. Ayrıca modele, özgün bir şekilde enflasyon oranı ve dış borçların GSYİH'ya oranı literatürde kullanılan belirli eşik değerler ile kontrol değişkeni olarak ilave edilmiştir. Buna göre ekonometrik kalıp aşağıdaki şekilde tanımlanmıştır.

$$kbuy = \beta_0 + \beta_1 PI + \beta_2 PI^2 + \beta_3 PI^3 + \beta_4 enfk_1 * enf + \beta_5 enfk_2 * enf + \beta_6 edgdpk_1 * edgdp + \beta_7 edgdpk_2 * edgdp$$

Burada kontrol değişkenlerinden, enflasyon eşiği göstergesi ile birlikte enflasyon ilgili ülkenin mal piyasasındaki arz ve talep yapısına bağlı fiyat

¹ Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. Simon Kuznets, "Economic Growth and Income Inequality", **The American Economic Review**, Vol:45, No:1, USA, 1955. Daron Acemoğlu, James A. Robinson, "The Political Economy of the Kuznets Curve", **Review of Development Economics**, Vol:6(2), USA, 2002. Zaki Eusufzai, "The Kuznets Hypothesis: An Indirect Test", **Economic Letters**, Vol:54, USA, 1997. Alberto Chong, **Inequality, Democracy and Persistence: Is There a Political Kuznets Curve?**, Inter American Development Bank, WP 445, USA, 2001. Soumyananda Dinda, "Environmental Kuznets Curve Hypothesis: A Survey", **Ecological Economics**, Vol:49, India, 2004.

değişmelerini esas almaktadır. Dolayısıyla politik istikrarsızlık endeksi-enflasyon ilişkisinin büyüme üzerindeki direkt etkisi analiz edilmiştir. Yine dış borç/GSYİH kuklası ile birlikte dış borç/GSYİH ulusal ekonomilerin dış dünyayla olan ilişki çerçevesinde modele dahil edilmekte ve bir tür kaynak aktarma değişkeni olarak dikkate alınmaktadır.

3.1.2.1. Uygulamaya Yönelik Panel Veri Yöntemi

Panel veri analizi, zaman boyutuna ait kesit verilerini kullanarak ekonomik ilişkilerin tahmin edilmesi yöntemidir. Bu analizde zaman serileri ile kesit serileri bir araya getirilerek, hem zaman hem de kesit boyutuna sahip veri seti oluşturulmaktadır. Panel veri modelleri, n sayıda ekonomik birim ve her birime ait T sayıda gözlem içermektedir. Panel veri analizi sadece zaman serisi veya yatay kesit verileriyle çalışmanın yeterli olmadığı durumlarda her iki veri setiyle eş anlı olarak çalışma olanağı sağlamaktadır¹. Panel veri yöntemi kullanılarak analiz edilecek basit bir regresyon modeli aşağıdaki gibi tahmin edilebilir².

$$y_{it} = \alpha_i + \beta x'_{it} + u_{it} \quad (1)$$

Burada $t = 1$ 'den T 'ye kadar her bir zaman sürecinde elde edilmiş gözlemleri; $i = 1$ 'den N 'e kadar olan kesitleri ifade etmektedir. Sabit terim içermeyen x'_{it} 'de K tane değişken vardır. α_i , t zamanı boyunca sabit olarak alınan ve i bireysel yatay kesitlere özgü yatay kesit etkilerini göstermektedir. u_{it} , hata terimi zaman ve kesit boyutunun etkilerini göstermektedir.

Panel regresyonda tek yönlü ve çift yönlü hata düzeltme modelleri gibi hata teriminin yapısına göre farklı modeller oluşturulabilir. Tek yönlü hata bileşen modelinde yatay kesit etkileri ya da zaman etkilerinden yalnızca bir tanesi söz konusudur. Bu modelde örneğin μ_i , gözlenemeyen yatay kesit etkileri ifade ederken; v_{it} geri kalan kısmı ifade etmektedir ($u_{it} = \mu_i + v_{it}$). Diğer yandan iki yönlü hata

¹ William H. Greene, **Econometric Analysis**, 5. Edt., Prentice Hall International, New Jersey, 2003, s. 283.

² Badi Baltagi, **Econometric Analysis of Panel Data**, Second Edt. John Wiley&Sons International, England, 2001, s. 11.

bileşen modelinde μ_i gözlenemeyen yatay kesit etkileri, λ_t , gözlenemeyen zaman etkisini ve v_{it} geri kalan kısmı göstermektedir ($u_{it} = \mu_i + \lambda_t + v_{it}$)¹.

Denklem 1 ile ifade edilen modelde katsayılar farklı birimler için farklı zaman periyotlarında farklı değerler almaktadır. Bu durumda tahmin edilen parametre sayısı, kullanılan gözlem sayısını aşmakta, dolayısıyla model tahmin edilememektedir. Bu sorun nedeniyle panel veri ile yapılan çalışmalarda daha çok hata terimlerinin özellikleri ve katsayıların değişebilirliği ile ilgili farklı varsayımlarda bulunularak farklı modeller elde edilebilmektedir. Farklı varsayımlarla elde edilen modeller “Sabit Etkili” ve “Rassal Etkili” modellerdir².

Katsayıların birimlere veya birimler ile zamana göre değiştiğinin varsayıldığı modellere “Sabit Etkiler Modeli” denilmektedir. Sabit etkiler modelinde yer alan “sabit” ifadesiyle kastedilen, sabit terimin zamana bağlı olarak değişmemesidir. Ancak, sabit terim birimler arasında farklılık göstermektedir³. Sabit etkiler modelinde, μ_i parametresinin sabit olduğu, v_{it} 'nin ise sıfır ortalamalı ve sabit varyanslı normal dağıldığı (iid) varsayılmaktadır. Sabit etkiler modelinde kesişme noktaları farklı fakat eğimleri aynı N sayıda denklem elde edilir. Sonuç olarak, sabit etkiler yöntemi kesitler arasındaki heterojenliğin daha esnek bir şekilde ifade edebilmesini sağlamaktadır⁴.

Rassal etkili modellerde birimlere veya birimlere ve zamana göre meydana gelen değişiklikler modele hata teriminin bir bileşeni olarak dahil edilmektedir. Bunun temel nedeni, sabit etkili modellerde karşılaşılan serbestlik derecesi kaybının önlenmek istenmiş olmasıdır⁵. Çünkü bu modellerde önemli olan birime veya birime ve zamana özel katsayıların bulunması değil, birime veya zamana özel hata bileşenlerinin bulunmasıdır.

Sabit ve rassal etkiler modelinin belirlenmesinde N yatay kesitleri geniş bir ana kütlede geliyorsa rassal etkiler modeli uygun olacaktır. Buna karşın ilgi belirli

¹ Badi Baltagi, **a.g.e.**, s. 11.

² M. Vedat Pazarlıoğlu, Özlem Kiren Gürler, “Telekomünikasyon Yatırımları ve Ekonomik Büyüme: Panel Veri Yaklaşımı”, **Finans Politik & Ekonomik Yorumlar**, Sayı:508, Yıl:44, İzmir, Haziran 2007, s. 38.

³ William H. Greene, **a.g.e.**, s. 285.

⁴ Ayrıntılı bilgi için bkz. Nevzat Şimşek, **Endüstri-İç Dış Ticaret (Türkiye'nin Endüstri-İç Dış Ticaretinin Analizi)**, DEÜ SBE, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İzmir, 2005, s. 196.

⁵ Badi Baltagi, **a.g.e.**, s. 13.

N yatay kesit üzerinde ise sabit etkiler modeli uygun olacaktır. Bununla beraber hangi modelin kullanılacağına yönelik olarak Hausman (1978) tarafından geliştirilen “Hausman Testi” kullanılabilir.

Hausman (1978) istatistiği¹, yatay kesite özgü bireysel etkiler ile açıklayıcı değişkenler arasındaki korelasyonu test etmektedir. H_0 hipotezinin reddedilmesi, rassal etkiler modeline karşı sabit etkiler modelinin kabul edilmesi gerektiği sonucuna ulaştırmaktadır. Bu bağlamda hipotezler aşağıdaki gibi oluşturulabilmektedir:

$$\begin{aligned} H_0: E(\varepsilon_{i,t}|X_{it}) &= 0 && \text{Ülke ve zaman etkileri rassaldır.} \\ H_1: E(\varepsilon_{i,t}|X_{it}) &\neq 0 && \text{Ülke ve zaman etkileri sabittir.} \end{aligned}$$

Yatay kesit gözlemlerin belli bir zaman dönemi içinde bir araya getirilerek oluşturulan panel veri analizi, beraberinde zaman serisi özelliklerini ve sorunlarını da getirmektedir. Maddala’ya (1999) göre, günümüzde birim kök testleri uygulamadan zaman serisi analizi yapmak neredeyse olanaksızdır. Panel veri setinin zaman boyutu içermesi nedeniyle, panel verilerde birim kökleri araştırmak ve panel birim kök testleri uygulamak gereklidir². Çünkü panel verilerde birim kök varsa sonuçlara şüphe ile bakmak gerekmektedir³. Eğer verilerde birim kökün varlığı tespit edilirse, sahte regresyon sorunu zaman serisi analizlerinde olduğu gibi panel veri analizinde de ortaya çıkmaktadır. Panel birim kökün var olması durumunda, özellikle uzun dönemli ilişkiyi ortaya çıkarmak için panel eşbütünleşme (koentegrasyon) yaklaşımı kullanılmaktadır⁴.

¹ Bu hipotezi test etmek için Hausman istatistiği şu şekilde hesaplanabilir:

$$H = (b_{within} - b_{FGLS})' (Vb_{within} - Vb_{FGLS})^{-1} (b_{within} - b_{FGLS})$$

Burada b_{within} grup içi tahminciyi, b_{FGLS} tahmin edilebilir genelleştirilmiş en küçük kareler tahmincisini, Vb_{within} ve Vb_{FGLS} terimleri sırasıyla varyans ve kovaryans matrislerini temsil etmektedir. Eğer $H > \chi^2(k_{within})$ ise, etkilerin sabit olduğu, tersi durumda ise etkilerin rassal olduğu kabul edilir. Bülent Güloğlu, “Finansal Serbestleşme ve Ekonomik Büyüme: Panel Veriler Yaklaşımı”, **İMKB Dergisi**, 7:27, İstanbul, 2003, s. 47.

² Panel veri birim kök analizlerine ilişkin bilgi için **Quantitative Micro Software EViews 5 User’s Guide**, 2004, ss. 519-524.

³ G. S. Maddala, “On the Use of Panel Data Methods with Cross-Country Data”, **Annales D’Economie et de Statistique**, 55-56, s. 437.

⁴ Dirk Frantzen, “Intersectoral and International R&D Knowledge Spillovers and Total Factor Productivity”, **Scottish Journal of Political Economy**, 49:3, 2002, s. 286.

3.1.2.2. Uygulamaya Yönelik Zaman Serisi Yöntemi

Zaman serisi analizlerinde birbiri ile ilişkisi araştırılan tüm değişkenlerin durağan olup olmadıklarının bir başka ifadeyle bir trend içerip içermediklerinin belirlenmesi zaman serisi analizi sonucunda elde edilecek bulguların istatistiksel ve iktisadi anlamlılığı açısından büyük önem taşımaktadır. Eğer bir stokastik sürecin ortalaması ve varyansı zaman içinde sabit ise ve iki zaman arasındaki kovaryansın değeri sadece iki zaman arasındaki farka veya gecikmeye bağlı ise (içinde bulunulan zamanda hesaplanan kovaryansa bağlı değilse) bu stokastik sürece “durağan” denilmektedir. Durağan olmayan (trend içeren) zaman serileri ekonometrik uygulamalarda problem teşkil etmektedir. Değişkenlere ait zaman serilerinde trend bulunuyorsa, değişkenler arasındaki ilişki sahte regresyon (spurious regression)1 şeklinde ortaya çıkabilmekte dolayısıyla standart t-istatistikleri ile diğer standart istatistikler gerçekte olduğundan daha yüksek bulunmakta ve sonuçların yanlış değerlendirilmesine neden olabilmektedir.

Klasik regresyon analizi, zaman serisi değişkenlerini durağan, bir başka ifadeyle varyansı ve ortalaması zaman içinde değişmeyen değişkenler olarak varsaymaktadır. Oysa bir çok ekonomik zaman serisi genelde durağan değildir. Yeni ekonometrik yaklaşımlar, klasik regresyon analizlerinin aksine bu olgunun varlığını dikkate almakta ve kullanılan verilerin zaman serisi özelliklerinin belirlenmesine ve elde edilen bulguların yapay olarak şişkin ve geçersiz test istatistikleri gibi sahte regresyon sonuçlarının giderilmesine katkıda bulunmaktadır. Bu nedenle bu çalışmada durağanlık sorununu dikkate alan eşbütünleşme (koentegrasyon) analizi kullanılmaktadır.

Araştırmacılar önceleri, durağanlığın sağlanabilmesi için serilerin farklarını alma yoluna gitmişlerdir. Ancak farkı alınarak durağan hale gelen serilerle oluşturulan modellerde, değişkenlere ait bazı uzun dönem değerli bilgiler kaybedilecek ve bu durumda söz konusu model öngörümleme amaçlı

¹ Durağan olmayan serilerle yapılan tahminlemelerde ortaya sahte regresyon çıkacağını belirtmektedirler. Yani, iki değişken arasında matematiksel olarak yüksek bir korelasyon bulunmasına rağmen gerçek bir nedensellik ilişkisi bulunmamaktadır. Regresyon sonuçlarına bakıldığında R^2 değerinin Durbin-Watson (DW) istatistiği değerinden çok yüksek olması tahmin edilen regresyonun sahte olduğu yolunda şüpheye yol açan en iyi kanıttır. C.W.J. Granger, P. Newbold, “Spurious Regressions in Econometrics” **Journal of Econometrics**, 2., 1974.

kullanılamayacaktır. Eşbütünleşme analizi, durağanlık olgusunu dikkate almakla birlikte analizde yer alacak değişkenlerin durağan olması gibi bir kısıt içermemekle birlikte değişkenlerin aynı dereceden bütünleşik (entegre) olması koşulunu içermektedir. Bu durumda, bir uygulamalı zaman serisi çalışmasında yapılması gereken ilk şey, değişkenlerin her biri için bütünleşme derecelerinin belirlenmesidir.

Bir serinin durağan olup olmadığı konusunda kesin bir yargıya varmak için o serinin korelogramına bakmak yeterli olmayabilir. Bu nedenle, zaman serilerinin bütünleşme derecelerini belirlemek ve durağan olup olmadıklarını tespit etmek amacıyla birim kök testleri uygulanmaktadır¹.

Zaman serilerinde ortaya çıkabilecek yapısal değişmelerin serilerin bütünleşme derecelerini etkileyebileceği son yıllarda sıkça tartışılan bir konu olmuştur. “Yapısal kırılma”nın belirli bir tanımı olmamasına karşın; zaman serisinin ortalamasını, trend patikasını veya her ikisini birden dışarıdan müdahale edilmiş gibi değiştirdiği söylenebilir. Yapısal değişmelerin ekonometrik analizler açısından göz ardı edilmemesi gereken iki önemli etkisi bulunmaktadır. Bunlardan ilki, yapısal değişmelerin serilerde sahte birim kök oluşturmasıdır. Daha açık ifade edilecek olursa; eğer yapısal bir kırılma söz konusu ise, birim kök testi seriler durağan olsa dahi, durağan değilmiş gibi sonuç verir. Bu durum serilerin bütünleşme derecelerinin belirlenmesinde yanılgıya yol açmaktadır. Durağanlık durumları yanlış belirlenen seriler, zayıf öngörümlemelere ve politika önerilerine sebep olmaktadır. Yapısal kırılmaların ikinci önemli etkisi, regresyon parametrelerini kararlı olmaktan çıkarmalarıdır. Yapısal kırılmanın varlığı durumunda parametreler zaman içinde sabit kalmayacaktır. Yapısal kırılmaların ekonometrik analizler açısından öneminin giderek artması, bu kırılmaların etkisini göz önüne alan pek çok birim kök ve eşbütünleşme testinin ortaya çıkmasına yol açmıştır. Perron (1989,1990,1994) ve Perron ve Vogelsang (1992), yapısal kırılmaların göz önüne alındığı birim kök testleri geliştirmişlerdir. Perron testi olarak adlandırılan bu birim kök testlerinin eleştirildikleri en önemli nokta, kırılma noktasının dışsal olarak belirlenmesidir. Bunun üzerine kırılma noktasını içsel belirleyen birim kök testleri geliştirilmiştir.

¹ Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz., W.W. Charemza, D.F. Deadman, **New Directions in Econometric Practice**, 2. Edt., Edward Elgar, UK, 1997.

Söz konusu eleştiriden hareketle bu çalışmada kırılma zamanını içsel olarak belirleyen Zivot-Andrews birim kök testi tercih edilerek kullanılmıştır.

Durağan olmayan serilerin birlikte hareket edip etmediklerinin saptanması ve bir eşbütünleşme ilişkisinin varlığı durumunda da bu ilişkiyi gösteren serilerin kullanılmasıyla bir model tahminlemesi gerekmektedir. Aşağıda Tablo 15’de çalışmanın bu kısmında uygulanan ekonometrik analiz sürecinin aşamaları gösterilmektedir.

Tablo 15: Ekonometrik Analiz Sürecinin Aşamaları

Amaç	Kullanılan Yöntem	Açıklama
Verilerin zaman Serisi özelliklerini belirlemek (Birim Kök Testleri)	<ul style="list-style-type: none"> • ADF Testi • Değişen varyans sorununu dikkate alan Phillips-Peron Testi • Yapısal Kırılmaları içsel olarak belirleyen Zivot-Andrews Testi 	Optimum gecikme uzunluğu Akaike Bilgi Kriterine göre belirlenmiştir.
Bütünleşme (entegrasyon) dereceleri belirlenen seriler arasında aynı entegrasyon düzeyine sahip seriler arasında eşbütünleşme ilişkisini saptamak	Engle-Granger (EG) Eşbütünleşme Testi (Tek Denklem Yaklaşımı)	Uzun dönem ilişkisinin varlığı için ; <ul style="list-style-type: none"> • Serilerin aynı entegrasyon düzeyine [I(1)] sahip olmaları, • Bu serilere ilişkin değişkenlerin regresyona tabi tutulması sonucunda elde edilen hata teriminin durağan olması gerekmektedir.
Eşbütünleşme (Koentegrasyon) ilişkisi saptanan serilerin modellenmesi	Engle-Granger İki Aşamalı Modelleme Yöntemi ¹ Engle-Yoo Üç Aşamalı Modelleme Yöntemi ²	Eğer eşbütünleşme ilişkisi varsa değişkenler arasında hata düzeltme mekanizması (ECM) çalışmaktadır.

Kaynak: Aylin Abuk Duygulu, a.g.e., s.91’den yararlanılarak hazırlanmıştır.

Tablo 15’de özetlenen sürecin aşamalarına ek olarak modellerde yer alan “açıklayıcı değişken” olarak adlandırılan değişkenlerin dışsal olup olmadıklarını belirlemek için dışsallık testleri de yapılmıştır. Çünkü eşbütünleşme analizinin sonuçları tek denklem yaklaşımı bağlamında değişkenlerin dışsallığı durumunda geçerlidir. Başka bir deyişle söz konusu değişkenlerin dışsal olmaması durumunda katsayıların tahminleri içsellikten kaynaklanan sapmalı değerler içerecektir. Bu

¹ R.F. Engle, C.W.J. Granger, “Cointegration and Error Correction: Representation, Estimation and Testing”, **Econometrica**, 55, 1987.

² R.F. Engle, B.S. Yoo, “Cointegrated Economic Time Series: An Overview with New Results” **Long Run Economic Relationships: Readings in Cointegration**, Edt. R.F. Engle, C.W.J. Granger, Oxford University Press, New York., 1991.

nedenle, içsellikten kaynaklanan sapmaları gidermek amacı ile Phillips-Hansen yöntemi kullanılmıştır. Phillips-Hansen yöntemi¹ (ve Engle-Yoo) aynı zamanda EKK tahmin edicilerine yarı parametrik düzeltmeler uygulanarak, uzun dönem denklemindeki parametre sapmalarının giderilebileceğini ve asimptotik olarak normal dağılım gösteren tahmin ediciler elde edilebileceğini savunmaktadırlar. Bu bakımdan çalışmada gerek Engle-Yoo üç aşamalı modelleme yöntemi, gerekse Phillips-Hansen tam düzeltilmiş EKK tahmin edicisi (fully modified EKK estimator) yöntemi kullanılmıştır.

Engle-Granger yaklaşımının statik uzun dönem parametre tahminlerinin tutarlı ve etkin tahminler olmasına karşın küçük örneklerde gecikmeli değerlerin ihmal edilmesi tahmin edilen parametrelerde bir sapmaya yol açmaktadır. Bu nedenle Saikonen Yaklaşımı² kullanılarak EKK tahmin edicilerinin asimptotik etkinsizliği giderilmeye çalışılmıştır.

Standart eşbütünleşme testleri, uzun dönem denklemindeki parametrelerin zaman içerisinde değişmeyip sabit kaldığını varsaymaktadır. Oysaki yapısal değişikliklerden dolayı bu parametrelerin zaman içerisinde sabit kalmayıp değişmesi beklenmektedir. Gregory ve Hansen, yapısal kırılma mevcutken standart ADF testinin gücünün düşeceğini ve araştırmacıların eşbütünleşme olduğuna dair hipotezi reddetme hatasına düşebileceklerini belirtmektedirler. Bu nedenle eşbütünleşme vektöründe meydana gelebilecek parametre değişmelerine ve kırılmalara karşı Gregory ve Hansen alternatif bir eşbütünleşme testi önermişlerdir. Zivot-Andrews birim kök testi, durağanlık sonuçlarını değiştirmiyorsa (iki değişken hala birinci dereceden bütünlük ise), yapısal kırılmaları göz önüne alan Gregory-Hansen eşbütünleşme testi³ uygulanarak uzun dönem ilişkinin kırılma durumunda devam edip etmediği araştırılır. Standart eşbütünleşme testleri, eşbütünlük vektörün zaman içinde değişmediğini varsayarken, Gregory-Hansen testi bu vektörün içsel olarak belirlenecek olan bir kırılma yılında değişeceğini göz önünde bulundurmaktadır. Yapısal kırılma kendini sabit terimde kayma, sabit terimle birlikte eğimde kayma ve

¹ P.C.B Phillips, B.E. Hansen, "Statistical Inference in Instrumental Variables Regression with I(1) Processes", **Review of Economic Studies**, 57, 1990.

² Pentti Saikonen, "Asymptotically Efficient Estimation of Cointegration Regressions", **Econometric Theory**, 7, 1991.

³ A. Gregory, B. Hansen, "Residual Based Tests for Cointegration in Models with Regime Shifts", **Journal of Econometrics**, 70, 1996.

rejim kayması (hem sabit terim hem de eğimde kayma) olarak üç şekilde gösterebilmektedir. Bu çalışmada da yapısal kırılmaları göz önüne alan Gregory-Hansen eşbütünleşme testi uygulanarak uzun dönem ilişkinin kırılma durumunda devam edip etmediği araştırılmıştır.

Gregory-Hansen testi uygulandığında olası yapısal kırılmaların eşbütünleşme ilişkisini bozmadığı sonucuna ulaşılmış ise, son aşamada Stock ve Watson'un geliştirdiği yöntem ile eşbütünleşik vektör tahmin edilir. Bu yöntem, deterministik bileşenler taşıyan eşbütünleşik vektörlerin, dinamik tahminlenmesine olanak tanımaktadır. Uzun dönem denkleminde kırılmaların ve tüm dinamiklerin eklenebildiği bu yönteme, Stock-Watson Dinamik En Küçük Kareler (DOLS) yöntemi¹ adı verilmektedir.

3.2. EKONOMİ – POLİTİKA ETKİLEŞİMİNİN SÜREÇ POLİTİKASI YÖNLÜ ANALİZİ (SPYA)

Çalışmanın bu kısmında önce veri seti kısaca değerlendirilmekte ve daha sonra yöntemde belirtilen model çerçevesinde elde edilen analitik bulgulardan hareketle kısmi yorumlara yer verilmektedir.

3.2.1. VERİ SETİ: PANEL

Çalışmada Türkiye'nin de dahil olduğu düşük-orta ve orta gelirli ülke grupları açısından politik istikrarsızlığın ekonomik büyüme üzerine etkileri panel veri analizi ile araştırılmaktadır. Hipotez testi yapılırken 1985-2004 dönemine ait 39 orta gelirli, 62 düşük ve orta gelirli ülkeden oluşan iki grup analiz edilmiştir. Ülke gruplarının kapsadığı ülkeler EK 1'de gösterilmiştir. Analizde, politik istikrarsızlık göstergesi olarak kullanılan politik risk endeksi dışında kullanılan tüm değişkenler Dünya Bankası verilerinden elde edilmiştir. Politik risk endeksi ise tarafımızdan hazırlanmış DEÜ Projesi desteği ile PRS Group'tan sağlanmıştır.

¹ J. Stock, M.W. Watson, "A Simple Estimator of Cointegrating Vectors in Higher Order Integrated Systems", *Econometrica*, 61, 1993.

Politik istikrarsızlık göstergesi olarak Politik Risk Grubu (PRS Group) tarafından hazırlanan “Uluslararası Ülke Risk Rehberi” (ICRG-International Country Risk Guide)’dan alınan “Politik Risk İndeksi” kullanılmıştır. Bu endeks; hükümet istikrarı, sosyo-ekonomik koşullar, yatırım profili, içsel çatışmalar, dışsal çatışmalar, yolsuzluk, politik alanda askerın etkisi, politik alanda dinin etkisi, yasal düzenlemeler, etnik gerilimler, demokratik şeffaflık ve bürokrasi kalitesi olmak üzere 12 alt bileşenden oluşmaktadır. Söz konusu endeks, Alesina ve Weder (1999)’de belirtildiği gibi akademik çalışmalarda en yaygın kullanılan endeks olduğu için seçilmiştir¹. Endeksin akademik çalışmalarda yaygın bir şekilde kullanılmasının nedeni; en uzun zaman diliminde, en fazla ülke sayısına yer veren ve alt bileşenleri bulunan bir endeks olmasıdır. Analizde kullanılan değişkenler aşağıda Tablo 16’da gösterilmiştir.

Tablo 16: Panel Veri Analizinde Kullanılan Değişkenler

Değişkenler	Modellerde Kullanılan Kısaltmalar*	Açıklama	Verinin Kaynağı
Kişi Başına Büyüme	kbuy	Sabit Fiyatlarla Kişi Başına GSYİH Büyümesi	WB
Enflasyon	enf	GSYİH Deflatörü	WB
Dış borç/ GSYİH	edgdp	Toplam dışborçların(Amerikan Doları)/GSYİH (Amerikan Doları)	WB
Politik İstikrarsızlık	lprisz	0-100 arasında değer alan İndeksin logaritması	PRS Group

Kaynak: Tarafımızdan hazırlanmıştır.

Panel veri analizine yönelik ekonometrik yöntemlerin kullanılmasında EViews 5.1 paket programından yararlanılmıştır.

¹ Alberto Alesina, B. Weder, **Do Corrupt Governments Receive Less Foreign Aid**, NBER, 1999, s.9.

3.2.2. EKONOMİ POLİTİKA ETKİLEŞİMİ SPYA: DÜŞÜK VE ORTA GELİRLİ ÜLKELER DENEYİMİ (1985-2004)

Yöntemde belirtildiği gibi panel veri setinin zaman boyutu içermesi nedeniyle öncelikle serilerin birim kök içerip içermedikleri bir başka ifadeyle durağanlıkları incelenmiştir. Verilerin durağanlıklarının incelenmesinde üç farklı yöntem kullanılmıştır. Optimum gecikme uzunluğu Akaike bilgi kriterine göre belirlenmiştir. Birim kök analizlerinin sonuçları aşağıda Tablo 17’de gösterilmiştir. Tüm değişkenlerin düzeyde durağan oldukları, bir başka ifadeyle birim kök içermedikleri [I(0)] tespit edilmiştir.

Tablo 17: Panel Veri Analizi Birim Kök Testi Sonuçları

Değişkenler	Düşük ve Orta Gelirli Ülkeler			Orta Gelirli Ülkeler		
	Levin, Lin & Chu t*	Im, Pesaran and Shin W-stat	ADF Fisher Chi-square	Levin, Lin & Chu t*	Im, Pesaran and Shin W-stat	ADF Fisher Chi-square
Kbuy	-12,9863	-17,4459	542,199	-12,4634	-14,2653	349,169
Lpristz	-4,93034	-2,14824	148,171*	-5,80922	-2,71464	106,904
Lpristz²	-4,02295	-1,90985	146,097*	-4,96743	-2,40282	104,823
Lpristz³	-4,58226	-2,28534	154,619	-5,53466	-281593	112,903
Enf	-1792,44	-321,593	713,199	-1820,50	-398,771	556,188
edgdp	-5,09096	-4,65480	205,687	-5,67629	-3,81112	129,662

Kaynak: Tarafımızdan hazırlanmıştır.

Çalışmanın amaç kısmında belirtilen hipotez kümesine esas olmak üzere PIBKE yaklaşımı modeline politik istikrarsızlık ile enflasyon oranı arasındaki ilişkiden hareketle yapısal değişken olarak, enflasyon eşiği göstergesi de dikkate alınarak enfk1*enf ve enfk2*enf değişkenleri konulmuştur. Ekonomilerin dışarıya kaynak aktarma göstergesi olarak da dış borçların GSYİH oranı eşiğinden hareketle edgdpk1*edgdp ve edgdpk2*edgdp değişkenleri modele dahil edilmiştir. Model aşağıda gösterilmiştir.

$$kbuy = \beta_0 + \beta_1 PI + \beta_2 PI^2 + \beta_3 PI^3 + \beta_4 enfk_1*enf + \beta_5 enfk_2*enf + \beta_6 edgdpk_1*edgdp + \beta_7 edgdpk_2*edgdp$$

Söz konusu değişkenlerin katsayılarının işaretleri, enfk1*enf için negatif, enfk2*enf için pozitif; edgdpk1*edgdp negatif ve edgdpk2*edgdp için ise pozitif beklenmektedir. Enflasyon oranı belirli bir eşiğe kadar büyüme oranı üzerinde olumlu etkide bulunurken belirli bir orandan sonra ise büyümeyi olumsuz

etkilemektedir. Etkinin bu şekilde ortaya çıkmasının en önemli nedeni; enflasyonun belirli bir noktaya kadar girişimcileri yeni yatırımlar yapmaya teşvik etmesi; belirli bir noktadan sonra ise ekonomide belirsizlikleri arttırdığı için yeni yatırımları kısıtlayıcı etki ortaya çıkararak büyümeyi düşürmesidir. Dış borçların GSMH' ya oranı belli bir eşik değere kadar büyümeyi olumlu etkilerken belirli bir eşik değerden sonra olumsuz etkilemektedir. Dış borçların üretken yatırımlara tahsis edilmesi büyümeyi arttırmaktadır. Ancak dış borçların giderek artması bir yandan alınan borcun maliyetini arttırırken diğer yandan borcun borçla ödenmesi sorununu ortaya çıkarmakta ve büyüme üzerinde olumsuz etki yapmaktadır.

Bu analizler temel de politik istikrarsızlığın büyümeyi hangi sınırlar içinde, hangi ölçüde ve nasıl etkilediği ekonometrik modellemeye bağlı olarak parametrelerin işareti yorumlanmaya çalışılmıştır. Sonuçlar aşağıda Tablo 18'de rapor edilmiştir.

Tablo 18: PIBKE Modeli Panel Veri Analizi Sonuçları

Bağımlı Değişken: Kbuy	Düşük ve Orta Gelirli Ülkeler		Orta Gelirli Ülkeler	
	Model 1	Model 2	Model 1	Model 2
C	477,5658 (3,62)	483,5382 (3,67)	320,6587 (2,14)	306,0048 (2,07)
LPRISTZ	-410,1277 (-3,70)	-414,6761 (-3,75)	-271,6426 (-2,15)	-259,4147 (-2,07)
LPRISTZ2	117,7666 (3,81)	118,9438 (3,86)	77,18157 (2,18)	73,78962 (2,10)
LPRISTZ3	-11,25756 (-3,93)	-11,35923 (-3,98)	-7,311519 (-2,21)	-7,004200 (-2,14)
ENFK1*ENF	-0,000355 (-2,71)	-0,000349 (-2,66)	-0,000762 (-4,66)	-0,000817 (-5,33)
ENFK2*ENF	0,053708 (1,84)	0,054149 (1,85)	0,060423 (1,86)	0,064071 (1,98)
EDGDPK1*EDGDP	-0,004532 (-1,85)	-0,005163 (-2,13)	-0,003272 (-1,39)**	-
EDGDPK2*EDGDP	0,024591 (1,34)**	-	0,035851 (1,77)	0,040585 (2,02)
R-squared	0,265224	0,264393	0,284589	0,283261
Adjusted R-squared	0,209733	0,209525	0,220552	0,220196
Log likelihood	-3497,830	-3498,531	-2122,351	-2123,074
F-statistic	4,779602	4,818747	4,444142	4,491573
Durbin-Watson	1,890761	1,887823	1,739802	1,743814
Effects Test*				
Cross-section F	3,413538	3,471440	3,513973	3,582408
Cross-section Chi-square	206,027456	209,076101	133,554767	135,767340
Period F	2,168492	2,176543	2,091247	2,063280
Period Chi-square	43,574024	43,695706	42,184283	41,578303
Cross-Section/Period F	3,108409	3,153834	3,031178	3,066626
Cross-Section/Period Chi-square	242,361790	245,381579	168,821805	170,381014
Hausman Testi**	0,00(1,00)	0,00(1,00)	9,14 (0,24)	12,40(0,05)

Not: * Etki değerlerinin tümü %5'te anlamlıdır. ** Hausman Testinde parantez içindeki değerler olasılık değerlerini göstermektedir.

Kaynak: Tarafımızdan düzenlenmiştir.

Tablo 18 incelendiğinde, düşük ve orta gelirli ülkeleri açıklayan Model 1'in bir bütün olarak ekonometrik ve istatistiki göstergeler çerçevesinde anlamlı olmadığı görülmektedir. Burada, modele dahil edilen eşik altı dışborç/GSYİH değişkeninin katsayısı istatistiki olarak güvenilir değildir ($t=1,34$). Bunun nedeni Tablo 19'dan da görülebileceği gibi düşük gelirli ülkelerin dış kaynak ihtiyacının yüksek olmasının yanı sıra, ülkelerin mevcut kaynaklarını etkin kullanmamasıyla açıklanabilir. Ayrıca bu ülkelerin orta vadede ekonomik krizlerle karşı karşıya geldiklerinde şok kaldırma güçlerinin oldukça zayıf olması, büyük bir etken olarak yorumlanabilir. Bu eko-

politik süreç (yüksek oranlı faiz ödemelerinin doğurduğu transferler) büyüme üzerinde olumsuz etki yapmaktadır.

Bu analizler orta gelirli ülkeler açısından değerlendirildiğinde, Model 1’de belirtilen eşik üstü dışborç/GSYİH değişkeninin katsayısı anlamsızdır. Bunun nedeni ise Tablo 19’dan da izlenebileceği gibi bu ülkelerin dış kaynak ihtiyacı (borçlanma miktarı) düşük gelirli ülkelere göre daha düşük olmakla birlikte ilgili ülkelerin dış kaynakları nispi olarak daha verimli kullanmış olmaları ve ekonomik kapasiteleri çerçevesinde şok kaldırma güçleriyle açıklanabilir.

Tablo 19: Panel Veri Değişkenlerinin Medyan Değerleri¹(1985-2004)

	KBUY%	PRISTZ	ENF%	EDGDP%
Düşük Gelirli Ülkeler	-0.24	46.71	8.94	82.64
Bangladeş	2.55	49.83	4.90	37.91
Burkina Faso	1.71	46.92	2.41	46.54
Kongo Dem. Cum.	-3.93	66.42	151.45	181.65
Fildişi	-1.94	37.13	0.84	133.87
Etiyopya	0.45	47.58	3.75	72.02
Gana	1.99	37.56	28.50	81.15
Gine-Bisav	0.83	54.79	33.23	336.10
Haiti	-2.04	60.69	11.39	32.82
Hindistan	3.64	44.13	7.56	22.39
Madagaskar	-0.32	40.83	12.48	118.48
Malavi	0.34	44.79	20.19	108.43
Mozambik	4.93	46.50	33.60	186.91
Nijer	-0.67	46.67	1.65	78.01
Nijerya	0.44	53.10	20.92	91.61
Pakistan	2.31	53.54	8.10	47.40
Papua Yeni Gine	0.67	39.96	6.91	72.30
Senegal	0.91	42.17	2.05	81.75
Sierra Leone	-0.41	57.19	26.86	161.55
Sudan	3.75	72.63	45.91	128.11
Togo	-0.52	51.50	2.82	98.19
Uganda	2.20	46.58	9.68	61.45
Zambiya	-0.29	39.15	36.27	198.55
Zimbabve	-1.40	49.08	24.02	54.18

¹ Tablonun hazırlanmasında aritmetik ortalama yerine medyan değerleri kullanılmasının nedeni; medyanın bir serinin içinde yer alan birkaç yüksek ya da düşük değerden etkilenmemesidir. Böylece kriz yıllarının seriler içindeki yaratacağı etkiler ortadan kaldırılmıştır.

Tablo 19 (Devam): Panel Veri Değişkenlerinin Medyan Değerleri (1985-2004)

	KBUY%	PRISTZ	ENF%	EDGDP%
Orta Gelirli Ülkeler	1.90	37.17	8.50	58.12
Türkiye	4.39	44.04	58.55	45.16
Cezayir	0.77	51.17	10.50	48.12
Arjantin	2.04	32.67	9.84	47.29
Bolivya	1.19	39.02	9.69	75.07
Botsvana	4.59	27.88	8.35	14.60
Brezilya	1.31	33.67	111.43	34.30
Şili	4.87	28.71	11.09	49.24
Çin	8.61	33.73	6.06	14.00
Kolombiya	1.49	44.17	20.54	40.67
Kongo Cum.	-1.14	46.75	0.68	181.95
Kosta Rika	2.11	26.92	15.13	34.73
Dominik Cum.	2.74	38.94	9.11	38.84
Ekvator	1.00	41.73	4.16	83.55
Mısır.	2.54	37.25	9.86	59.18
El Salvador	0.88	36.48	3.47	39.78
Gabon	0.08	39.08	1.54	78.48
Guatemala	1.27	42.54	8.88	23.15
Guyana	1.82	35.88	12.35	331.95
Honduras	1.08	45.08	9.40	96.01
Macaristan	2.53	22.21	15.08	63.00
Endonezya	3.85	51.77	8.87	61.30
Jamaika	0.71	29.79	12.51	84.09
Ürdün	0.59	31.35	2.09	98.51
Malazya	5.60	28.71	3.66	46.53
Meksika	1.98	31.13	16.54	36.52
Fas	1.96	32.54	2.23	73.74
Nikaragua	-0.40	41.08	17.21	210.46
Umman	2.03	28.83	0.64	32.36
Panama	1.66	44.00	1.01	81.72
Paraguay	0.10	41.54	17.38	40.53
Peru	0.99	45.25	19.53	57.15
Filipinler	1.97	36.92	7.61	73.96
Sri Lanka	3.43	47.02	9.34	63.21
Suriye	2.31	34.88	7.53	142.63
Tayland	5.67	32.75	4.04	43.96
Trinidad ve Tobago	2.53	36.58	4.87	38.75
Tunus	3.48	32.21	4.17	60.83
Uruguay	1.85	33.04	40.00	43.03
Venezuela	1.25	35.08	31.44	54.41

Kaynak: Tarafımızdan düzenlenmiştir.

Tablo 18’de yer alan analitik sonuçlar çerçevesinde, ilgili modellerde yer alan istatistiki olarak anlamsız olan değişkenler (edgdpk1*edgdp, edgdpk2*edgdp) çıkarılarak modeller yeniden değerlendirildiğinde her iki ülke grubunu açıklayan Model 2’den elde edilen tahminler bir bütün olarak güvenilir bulunmaktadır.

Denklemlerine bağılı olarak amaç kısmında belirtilen hipotezlerden a,b,c,d ve e hipotezleri reddedilmekte; politik istikrarsızlıkla büyüme arasında beklenen ters N hipotezi (f hipotezi) doğrulanmaktadır.

Özetle, modellerin bütünlüğü çerçevesinde ters N hipotezi doğrulanmaktadır. Buna göre, çalışmanın amaç kısmında ortaya konan hipotez f’de yer alan $\beta_1 < 0$, $\beta_2 > 0$, $\beta_3 < 0$ değerleri dikkate alındığında politik istikrarsızlık ile büyüme arasındaki ilişki çalışmanın temel amacını açıklayacak niteliktedir denilebilir. Dolayısıyla ülkeleri bir bütün olarak yansıtan EK 3’de yer alan grafiklerden de anlaşılacağı gibi, politik istikrarsızlıkla büyüme arasındaki ilişki net bir şekilde yorumlanabilir. Bu grafiklerden bir örneklem, (düşük gelirli üç ülke: Bangladeş, Pakistan ve Sudan, orta gelirli üç ülke: Macaristan, Nikaragua, Sri Lanka) dikkate alındığında (EK 2) politik istikrarsızlık belli bir düzeyi aştığında büyüme nispi olarak azalmakta, bu durum ilgili ülkenin yapısına, sorunlarını aşma kapasitesine bağılı olarak istikrarsızlık belli bir düzeye çekildiğinde ise büyüme olumlu yönde bir gelişme sergilemektedir. Bu durum fonksiyonel bir gösterimle kübik bir yapı ile açıklanabilir.

Politik istikrarsızlık-büyüme ilişkisi gelişmekte olan ülkelerin kısır döngüsü dikkate alındığında konjonktürel süreç büyüme literatüründe bilinen olgu ile değil, daha ziyade kalkınma literatürü ile uyumlu bir sonuç göstermektedir denilebilir.

Analize esas olan modellere yönelik kontrol değişkenleri, modeli daha güvenilir kılacak¹ şekilde modele dahil edilmiştir. Diğer bir deyişle bu değişkenlerin modeli daha güvenilir hale getirdiği söylenebilir. Nitekim bu değişkenler modelden çıkarıldığında daraltılmış model, temel hipotezi doğrulamamakta ve model bütün olarak güvenli bulunmamaktadır. Bu durum çalışmamızın amacı çerçevesinde belirtilen beklentilerle uyumlu bir kontrol değişkenlerinin önemini ortaya koymaktadır.

Yukarıda incelenen iki farklı ülke grubuna ilişkin modeller karşılaştırıldığında; politik istikrarsızlığın büyüme üzerindeki etkisinin orta gelirli ülke grubunda daha düşük olduğu görülmektedir. Bunun nedeni orta gelirli ülke

¹ Burada yatay kesit, ağırlık olarak belirlenip, politik istikrarsızlık endeksi ile enflasyon ve dışborç/GSMH değişkenleri arasındaki dolaylı ilişkinin yol açtığı çoklu doğrusallık ilişkisi giderilmiş ve model Haussman Testi ile sınanarak spesifikasyon testi yapılmış ve model, bir bütün olarak güvenilir hale getirilmiştir.

grubunda gerek ekonomik gerekse politik sistemin yapısının daha iyi olmasına bağlanabilir. Ayrıca, söz konusu modellere bağlı olarak ülke etkileri ayrıştırılmış ve sonuçları aşağıda Tablo 20’de gösterilmiştir. Tablo 19’de yer alan göstergeler ülkeler arasındaki betimsel farklılığı gözlememize olanak vermektedir. Burada elde edilen göstergeler her bir ülkenin kendine özgün ekonomik yapısını göstermektedir. Bu göstergelerden hareketle modelden elde edilen sonuçlar birlikte değerlendirildiğinde çalışmanın amaç fonksiyonuyla uyumlu sınırlı yorumlarla yetinilebilir.

Tablo 20: Sabit Etkiler

Düşük ve Orta Gelirli Ülkeler		Orta Gelirli Ülkeler	
Ülke	Katsayı	Ülke	Katsayı
Türkiye	0.642571	Türkiye	0.938267
Cezayir	-1.24293	Cezayir	-1.17899
Arjantin	-1.179	Arjantin	-0.99485
Bangladeş	1.698516	Bangladeş	-0.16772
Bolivya	-0.34493	Bolivya	2.205947
Botsvana	2.365107	Botsvana	-0.69404
Brezilya	-0.96847	Brezilya	2.39358
Burkina Faso	-0.47731	Çin	6.064074
Şili	2.282002	Kolombiya	-0.37999
Çin	6.12219	Kongo Cumhuriyeti	-2.91106
Kolombiya	-0.51953	Kosta Rika	-0.63729
Kongo Cumhuriyeti	-2.3943	Dominik Cumhuriyeti	0.405319
Kongo Dem. Cum.	-1.63365	Ekvador	-0.67263
Kosta Rika	-0.4937	Mısır	0.555533
Fildişi	-2.64071	El Salvador	0.074547
Dominik Cum.	0.431518	Gabon	-2.42368
Ekvador	-0.85316	Guatemala	-1.07183
Mısır	0.514097	Guyana	0.951425
El Salvador	0.565763	Honduras	-0.81863
Etiyopya	0.563195	Macaristan	-1.25132
Gabon	-2.66443	Endonezya	2.118122
Gana	0.438671	Jamaika	-0.87233
Guatemala	-0.49129	Ürdün	-1.44949
Gine-Bisav	-0.18591	Malezya	1.586392
Guyana	2.399626	Meksika	-1.10042
Haiti	-1.83269	Fas	0.22341
Honduras	-0.61125	Nikaragua	-0.98482
Macaristan	-1.53465	Umman	-0.38801
Hindistan	2.059596	Panama	0.00485
Endonezya	2.187184	Paraguay	-2.19524
Jamaika	-0.82119	Peru	-0.07673
Ürdün	-1.15933	Filipinler	-0.60664
Madagaskar	-2.61971	Sri Lanka	2.111639
Malavi	-1.2725	Suriye	-0.35789
Malezya	1.388792	Tayland	2.991003
Meksika	-1.16769	Trinidad ve Tobago	-0.25643
Fas	0.255472	Tunus	0.712339
Mozambik	3.439988	Uruguay	-0.02937

Tablo 20 (Devam): Sabit Etkiler

Düşük ve Orta Gelirli Ülkeler		Orta Gelirli Ülkeler	
Ülke	Katsayı	Ülke	Katsayı
Nikaragua	-0.07837	Venezuela	-1.81705
Nijer	-1.7036		
Nijerya	0.945675		
Umman	-0.39268		
Pakistan	1.329425		
Panama	0.091033		
Papua Yeni Gine	-1.29066		
Paraguay	-2.182		
Peru	-0.27379		
Filipinler	-0.51272		
Senegal	-1.13241		
Sierra Leone	-0.36756		
Sri Lanka	2.35011		
Sudan	5.790853		
Suriye	-0.00694		
Tayland	2.76187		
Togo	-1.29556		
Trinidad ve Tobago	-0.35241		
Tunus	0.629704		
Uganda	1.387861		
Uruguay	-0.18218		
Venezuela	-2.04228		
Zambiya	-1.4171		
Zimbabve	-2.30225		

Kaynak: Tarafımızdan düzenlenmiştir.

Her bir ülkeye ilişkin tahmin değerleri ile politik istikrarsızlık arasındaki ilişkiye ait grafikler EK 2’de gösterilmiştir.

Zaman etkilerine ise Tablo 21’de yer verilmiştir. Tablo 21’de yer alan katsayılar, düşük ve orta gelirli ülkelerin yıllar itibariyle farklılıklarını ortaya koymaktadır. Örneğin 1998 yılı ve sonrasında yaşanan global krizlerin incelenen ülke grupları açısından büyüme üzerindeki etkisi net bir şekilde gözlenebilmektedir.

Tablo 21: Zaman Etkileri

Yıllar	Düşük ve Orta Gelirli Ülkeler	Orta Gelirli Ülkeler
1985	-0.63354	-0.64959
1986	0.01421	-0.19091
1987	0.494154	0.020599
1988	0.773368	0.421451
1989	-0.2129	-0.52377
1990	-0.01249	0.173536
1991	0.700286	0.644836
1992	-0.36791	1.346261
1993	0.417752	0.156789
1994	0.207039	0.556743
1995	0.352392	0.316067
1996	1.418293	0.603005
1997	0.178055	0.557221
1998	-1.50493	-1.21598
1999	-1.3405	-2.02933
2000	-0.38882	0.247196
2001	-0.72033	-1.12665
2002	-1.07116	-1.1983
2003	0.294606	0.209977
2004	1.402411	1.680843

Kaynak: Tarafımızdan düzenlenmiştir

3.3. EKONOMİ-POLİTİKA ETKİLEŞİMİNİN SPYA: TÜRKİYE ÖRNEĞİ

Türkiye açısından PİBKE yaklaşımının ve makro ekonomi politikalarının temel amaçları açısından politik istikrarsızlığın süreç politikaları yönlü analizi panel veri analizinden elde edilen sonuçlardan hareketle sınanmıştır..

3.3.1. VERİ SETİ: ZAMAN SERİSİ

Çalışmada analize konu olan dönem 1987-2006 dönemidir. Çalışmada kullanılan verilerin politik risk endeksi hariç olmak üzere tümü Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Elektronik Veri Dağıtım Sistemi'nden elde edilmiştir. Politik risk endeksi ise tarafımızdan hazırlanmış DEÜ Projesi desteği ile PRS Group'tan sağlanmıştır. Veriler üçer aylık gözlemlerden oluşmaktadır. Yıllık veriler yerine çeyrekli veriler kullanılmasının en önemli nedeni 1987-2006 döneminin yıllık bazda uzun dönemli bir analiz yapabilmek için yeterli sayıda gözlem içermiyor olmasıdır. Veriler, çeyrekli veriler olduğundan söz konusu verilerin mevsimsellik özelliği taşıyıp taşımadığı "Hareketli Ortalamalara Oranlama" (Ratio To Moving Average) yöntemi kullanılarak test edilmiştir. Bu teste göre, inceleme konusu olan serinin

mevsimsel uyarlama katsayıları bulunmuş ve mevsimsellik özelliği taşıyan seriler, mevsimsellikten arındırılarak kullanılmıştır.

Ekonometrik analizler gerçekleştirilirken, yapısal kırılmaların dikkate alınmadığı analizlerde, durağanlıkların araştırılmasında, EG üç Aşamalı modellemede, ve Saikonen yönteminde EViews 5.1, Phillips-Hansen tahmin yönteminde MFİT 4.0, Yapısal kırılmaların varlığında durağanlıkların ve eşbütünlüğün araştırılmasında Gauss 8.0, Stock-Watson tahmin yönteminde EViews 5.1 paket programlarından yararlanılmıştır.

Aşağıda Tablo 22’de, zaman serisi analizlerinde kullanılan değişkenler, değişkenlerin tanımları ve değişkenlere ilişkin verilerin kaynağı özetlemektedir.

Tablo 22: Ekonometrik Analizde Kullanılan Değişkenler

Değişkenler	Modellerde Kullanılan Kısaltmalar*	Açıklama	Verinin Kaynağı
Gelir	Lrgsmhsa=log(rgsmhsa)	Sabit Fiyatlarla GSMH 1987=100	TCMB
Enflasyon	Ltufesa=log(tufesa)	TÜFE 1987=100	TCMB
Cari İşlemler Dengesi	rcidsa	TL olarak 1987 Bazlı TEFE kullanılarak reelleştirilmiştir.	TCMB
Ücret Gelirlerinin GSYİH içindeki Payı	wgsyhsa	Gelir Yöntemi ile GSYİH serisinden ücret gelirlerinin GSYİH’ya oranlanması ile elde edilmiştir.	TCMB
Ücret Dışı Gelirlerin GSYİH içindeki Payı	kgsyhsa	Gelir Yöntemi ile GSYİH serisinden işletme artığının GSYİH’ya oranlanması ile elde edilmiştir.	TCMB
Reel Efektif Döviz Kuru Endeksi	Lufrekursa=log(ufrekursa)	ÜFE bazlı reel efektif kur endeksi (1995=100)	TCMB
Politik İstikrarsızlık	Lprisz=log(prisz)	0-100 arasında değer olarak yükseldikçe politik istikrarsızlığın arttığını göstermektedir.	PRS Group
İstihdam	Lisgucusa=log(isgucusa)	İmalat sanayinde çalışanlar endeksi 1997=100	TCMB
Mevduat Faizi	Faizsa	3 Ay Vadeli Ağırlıklandırılmış mevduat faiz oranı	TCMB
Yatırımlar	Lgssysa=log(gssysa)	Gayri Safi Sabit Sermaye Olumunun GSYİH içindeki Payı	TCMB
Krediler	okgsyhsa	Özel Kredilerin GSYİH’ya oranı	TCMB
Beklenen Enflasyon	Lbenfsa=log(benfsa)	Enflasyonun bir dönem gecikmeli değeri	TCMB
İşgücü Verimliliği	Versa	Sanayi Üretim Endeksinin İmalat Sanayinde çalışanlar endeksine oranı	TCMB

*: Değişkenlere ilişkin kısaltmaların sonlarında bulunan (sa) eki, serilerde mevsimsel etkilerin bulunduğunu ve bu etkilerin giderilerek analize dahil edildiğini göstermektedir.

Kaynak: Tarafımızdan düzenlenmiştir.

3.3.2. EKONOMİ POLİTİKA ETKİLEŞİMİNİN SPYA: TÜRKİYE DENEYİMİ (1987-2006)

Zaman serileri ile yapılan çalışmalarda en önemli konu serilerin durağan olup olmadıklarıdır. Daha önce de belirtildiği gibi değişkenler arasında ekonometrik olarak anlamlı ilişkiler elde edilebilmesi için serilerin durağan seriler olması gerekmektedir. Ancak bu çalışmaya konu olan uzun dönem ilişkilerin varlığının araştırılmasında kullanılan eşbütünleşme yöntemi durağanlık sorununun dikkate alınmaması, fakat çalışılan serilerin durağan olmasını gerektirmemekte, analize dahil edilecek serilerin aynı düzeyde durağan olup olmadıklarının bilinmesi gerekmektedir. Bu bağlamda öncelikle analizlerde kullanılacak değişkenlerin durağanlıkları araştırılmıştır. Serilerin durağanlıkları önce yapısal kırılmaları dikkate alınmayan Genişletilmiş Dickey-Fuller (ADF) ve Phillips-Peron birim kök testleri ile daha sonra yapısal kırılmaları dikkate alan ve yapısal kırılma tarihini içsel olarak belirleyen Zivot-Andrews Testi analiz edilmiştir. İçsel bağıntının araştırılmasında Breusch-Godfrey LM Lagrange Multiplier testi kullanılmıştır. Optimum gecikme uzunluğu Akaike Bilgi kriterine göre belirlenmiş ve ilgili tablolarda parantez içinde gösterilmiştir. Birim kök testlerinin sonuçları aşağıda Tablo 23 ve 24’de gösterilmiştir.

Tablo 23: Yapısal Kırılmaları Dikkate Almayan Birim Kök Testleri

Değişken Adı	ADF TESTİ				Phillips-Perron Testi				Bulgu
	Düzyey Test İstatistiği	Mac Kinnon Kritik Değeri (% 5) (Düzyey)	1. Farklar Test İstatistiği	Mac Kinnon Kritik Değeri (% 5) (1. Fark)	Düzyey Test İstatistiği	Mac Kinnon Kritik Değeri (% 5) (Düzyey)	1. Farklar Test İstatistiği	Mac Kinnon Kritik Değeri (% 5) (1. Fark)	I(1)
Lrgsmhsa	-2,089965(8) ^b	-3,474363	-3,169286(7) ^a	-2,902953	-4,352717(0) ^b	-3,467703	-16,74939(0) ^a	-2,899115	I(1)
Ltufesa	-2,576638(3) ^a	-2,576638	-3,145883(2) ^b	-3,470032	2,950276(0) ^b	-3,467703	-6,082748(0) ^b	-3,468459	I(1)
Rcidsa	-2,750295(0) ^a	-2,898623	-5,672161(6) ^a	-2,902358	-2,704562(0) ^a	-2,898623	-14,12153(0) ^a	-2,899115	I(1)
wgsyihsa	-2,751944(0) ^a	-2,898623	-10,97407(0) ^a	-2,899115	-2,726744(0) ^a	-2,898623	-10,87816(0) ^a	-2,899115	I(1)
kgsyihsa	-3,241279(0) ^b	-3,467703	-11,57068(0) ^a	-2,899115	-3,182834(0) ^b	-3,467703	-11,90130(0) ^a	-2,899115	I(1)
Lufrekursa	-2,964286(0) ^b	-3,467703	-6,786369(3) ^a	-2,900670	-2,956527(0) ^b	-3,467703	-10,60733(0) ^a	-2,899115	I(1)
Lpristz	-1,680028(0) ^a	-2,898623	-8,564190(0) ^a	-2,899115	-1,766114(0) ^a	-2,898623	-8,560147(0) ^a	-2,899115	I(1)
Lpristz2	-1,680148(0) ^a	-2,898623	-8,611340(0) ^a	-2,899115	-1,761603(3) ^a	-2,898623	-8,609368(2) ^a	-2,899115	I(1)
Lpristz3	-1,682155(0) ^a	-2,898623	-8,656470(0) ^a	-2,899115	-1,759014(3) ^a	-2,898623	-8,654714(3) ^a	-2,899115	I(1)
Lisgucusa	-1,331304(2) ^a	-2,899619	-5,285081(1) ^a	-2,899619	-1,454861(0) ^a	-2,898623	-6,899275(0) ^a	-2,899115	I(1)
Faizsa	-2,376976(0) ^a	-2,898623	-6,593920(4) ^b	-3,471693	-2,216854(0) ^a	-2,898623	-10,70558(0) ^a	-2,899115	I(1)
Lgssysa	-2,322606(1) ^b	-3,468459	-8,250509(0) ^a	-2,899115	-2,270429(0) ^b	-3,467703	-8,242319(0) ^a	-2,899115	I(1)
okgsyihsa	-3,305287(9) ^b	-3,475305	-4,925991(1) ^a	-2,899619	-1,494668(0) ^b	-3,467703	-9,006765(0) ^b	-3,468459	I(1)
Lbenfsa	-2,661650(3) ^a	-2,900137	-4,042496(1) ^b	-3,469235	2,673622(0) ^b	-3,467703	-5,329988(0) ^b	-3,468459	I(1)
Versa	-3,431927(9) ^b	-3,475305	-9,798787(1) ^a	-2,899619	-1,325774(0) ^a	-2,898623	-19,23173(0) ^a	-2,899115	I(1)
lücrettsa	-2,170668(11) ^a	-2,904848	-10,56572(2) ^b	-3,470032	-5,017580(0) ^b	-3,467703	-14,62547(0) ^b	-3,468459	I(1)

Not: a: Sabitli b: Sabitli ve Trendli Test istatistiklerini göstermektedir.

Kaynak: Tarafımızdan hazırlanmıştır.

Yapısal kırılmaların dikkate alınmadığı birim kök testleri sonuçlarına göre tüm değişkenler I(1) özelliği taşımaktadır. ADF testi uygulanırken, ADF denklemlerinde sabit terim ve trend, istatistiksel açıdan anlamlı bulunduğu yer almıştır. Test istatistikleri hem gecikme uzunluğuna hem de sabit terimin ve trendin denklemlerde yer alıp almamasına duyarlı olduğundan söz konusu istatistikler yorumlanırken bu noktalara dikkat edilmelidir.

Tablo 24: Yapısal Kırılmaları Dikkate Alan Zivot-Andrews Birim Kök Testi

Değişken Adı	Sabitte Kırılma		Trendde Kırılma		Sabitte ve Trendde Kırılma	
	Test İstatistiği	Kırılma Dönemi	Test İstatistiği	Kırılma Dönemi	Test İstatistiği	Kırılma Dönemi
Lisgucusa	-3,47(1)	1991Q1	-3,22(1)	1992Q2	-3,60(1)	1995Q2
Lpristz	-3,65(3)	1995Q4	-3,33(3)	1990Q3	-3,77(3)	1995Q4
Lrgsmhsa	-3,72(4)	1999Q3	-3,33(4)	1990Q3	-5,63(4)	2001Q1
Lucrettsa	-2,84(1)	2002Q4	-7,36(1)	2000Q3	-7,33(1)	2000Q1
Lufrekursa	-3,60(4)	1994Q1	-3,17(4)	2001Q2	-3,63(1)	1994Q1
Ltufesa	-2,23(3)	1990Q1	-2,65(3)	2001Q3	-2,55(3)	2001Q2
Lbenfsa	-2,23(1)	1990Q1	-3,21(1)	2001Q1	-3,08(1)	2001Q3
Rcidsa	-5,42(4)	2003Q4	-6,04(4)	20003Q1	-6,24(4)	2001Q2
Faizsa	-3,46(4)	2001Q4	-4,32(4)	1998Q2	-4,25(4)	1998Q1
Kgsyihsa	-4,46(0)	1994Q2	-3,43(0)	1990Q4	-4,88(0)	1994Q2
Wgsyihsa	-3,42(3)	1990Q1	-3,42(3)	1990Q1	-3,43(3)	1994Q1
Versa	-4,52(2)	1991Q2	-3,69(2)	1992Q4	-4,36(2)	1991Q2
Okgsyihsa	-3,98(4)	1990Q3	-3,98(4)	1990Q3	-4,76(4)	2001Q4
Lpristz3	-3,66(3)	1995Q4	-2,76(3)	1992Q2	-3,8633)	1995Q4
Lpristz2	3,66(3)	1995Q4	-2,72(3)	1992Q2	-3,80(3)	1995Q4

Not:Kritik Değerler %1 anlamlılık düzeyinde Sabite kırılma için -5,34, Trendde kırılma için:-4,93,Sabit ve Trendde Kırılma için -5,57 dir.

Kaynak: Tarafımızdan düzenlenmiştir.

Yapısal kırılmaların dikkate alındığı Zivot-Andrews birim kök testinin sonuçlarına göre, lucrettsa ve rcidsa değişkenleri trenddeki kırılmalar dikkate alındığında birim kök içermemektedir. Ancak sabitteki kırılma dikkate alındığında birim kök içermektedir. Ayrıca diğer değişkenler yapısal kırılmalar dikkate alındığında birim kök içermektedir. Başka bir ifade ile durağan değildir.

Daha önce belirtildiği gibi ilk aşamada kullanılan değişkenlerin zaman serisi özellikleri belirlendikten sonra, ikinci aşamada aynı bütünleşme düzeyine sahip değişkenler arasında eşbütünleşme ilişkisinin varlığı araştırılmıştır. Çalışmanın amacı doğrultusunda modeller oluşturularak yukarıda özetlenen ekonometrik yaklaşımların sonuçları doğrultusunda analizler yapılmıştır. Her bir modele ilişkin

kullanılan farklı tahmin yöntemlerinin sonuçları toplu olarak tek bir tabloda verilmiştir.

3.3.2.1. Ekonomi Politika Etkileşimine İlişkin PİBKE Yaklaşımı

Çalışmanın bu kısmında PİBKE yaklaşımı çerçevesinde Türkiye'ye ilişkin analizler yapılarak sonuçları aşağıda Tablo 25'de rapor edilmiştir. Analiz sürecinde kukla değişkenlerin kullanılması nedeniyle Stock-Watson yöntemiyle analiz yapılamamıştır. Ayrıca dış borç verileri üç aylık olarak bulunmadığı için, dış borçların GSYİH'ya oranı modele dahil edilememiştir.

Serilerin birinci dereceden bütünlük oldukları anlaşıldıktan sonra Engle-Granger eşbütünlük yöntemi uygulanmış, uzun dönem regresyonundan elde edilen hata terimine uygulanan ADF test istatistiğinin (-2.295293) ilgili kritik tablo değerinden¹ (-1,938) küçük olması, eşbütünlük olmadığına dair boş hipotez % 5 hata payı ile reddedilmiştir. Diğer bir ifade ile EG yönteminin ilk aşaması, bir eşbütünlük ilişkisi olduğunu göstermektedir. Ayrıca EG yönteminin ikinci aşaması olan hata düzeltme modeline ait tahmin sonuçlarına göre uzun dönemden sapmaların yaklaşık olarak iki dönem yani altı ay içinde (1/0,419599) düzeleceği görülmektedir. Yapılan dışsallık testi sonuçlarına göre İpristz2 içsel, diğer değişkenler zayıf dışsal bulunmuştur.

¹ Tablo değeri, M. Hashem Pesaran, Bahram Pesaran, **Microfit 4.0**, Camfit Data Ltd, England, 1997, s. 484'den alınmıştır. Gecikme uzunluğu AIC kriterine göre belirlenmiş ve (8) bulunmuştur.

Tablo 25: PİBKE Modeli Türkiye Uygulaması

Bağımlı Değişken: Irgsmhsa	Statik EG EKK	EG ECM	Engle-Yoo	Phillips- Hansen	Saikonen
C	-59,31529 (-1,08)*	0,025794 (2,54)		-19,8355 (-0,31)	-78,16731 (-1,04)*
LPRISTZ	55,99264 (1,27)*		55,99256 (20375,75)	23,4166 (0,46)	71,02902 (1,17)*
LPRISTZ ²	-15,14972 (-1,29)*		-15,1498 (-20753,10)	-6,20653 (-0,46)	-19,15115 (-1,18)*
LPRISTZ ³	1,363590 (1,30)*		1,363574 (7065,15)	0,547072 (0,45)	1,718237 (1,20)*
ENFK1*LTUFESA	0,062843 (23,52)		0,062546 (52,43)	0,060721 (19,04)	0,063728 (18,68)
ENFK2*LTUFESA	0,074084 (29,00)		0,076626 (38,07)	0,073776 (24,71)	0,076294 (19,62)
D(LPRISTZ)		123,0288 (3,06)			
D(LPRISTZ2)		-33,20014 (-3,09)			
D(LPRISTZ3)		2,983329 (3,12)			
D(ENFK*LTUFESA)		-0,152828 (-1,87)			
D(ENFK2*LTUFESA)		-0,146710 (-1,78)			
ECM		-0,419599 (-4,40)			
D(LPRISTZ(-1))					-2,812960 (-0,05)*
D(LPRISTZ2(-1))					0,675634 (0,05)*
D(LPRISTZ3(-1))					-0,054059 (0,04)*
D(ENFK1*LTUFESA(-1))					-0,135124 (-0,89)
D(ENFK2*LTUFESA(-1))					-0,808921 (-1,46)*
D(LPRISTZ(1))					92,00460 (1,58)*
D(LPRISTZ2(1))					-24,36467 (-1,57)*
D(LPRISTZ3(1))					2,148464 (1,55)*
D(ENFK1*LTUFESA(1))					0,353287 (2,17)
D(ENFK2*LTUFESA(1))					1,024938 (1,88)**
R ² -squared	0,946984	0,382273			0,952016
A. R ²	0,943401	0,330796			0,940216
DW	0,89	1,67			0,84

*: İstatistiki olarak anlamsız t değerlerini, **: %10'da anlamlı t değerlerini göstermektedir.

Kaynak: Tarafımızdan düzenlenmiştir.

Uygulanan ekonometrik yöntemlerin sonuçları bir arada değerlendirildiğinde, $Iprisz1$, $Iprisz2$ ve $Iprisz3$ değişkenlerinin katsayıları istatistiki olarak yalnızca Engle-Yoo yöntemine göre anlamlı çıkmıştır. Ancak kullanılan tüm yöntemler sonucu elde edilen katsayıların işaretleri birbirleriyle uyumludur. Ayrıca, Saikonen yönteminin uygulanması sonucu dinamik unsurların katsayıları anlamsız çıkmıştır. Bu durum dinamik unsurların eşbütünleşme ilişkisi üzerinde etkili olmadığını göstermektedir. Bu sonuca göre Türkiye’de politik istikrarsızlık önce büyümeyi arttırmakta, sonra azaltmakta daha sonra tekrar arttırmaktadır. Bu durum Türkiye’de yaşanan politik sürece bağlanabilir. Türkiye’de incelenen dönemde yaşanan seçim ve hükümet değişikliklerinin sıklığı politik istikrarsızlığın ana kaynaklarını oluşturmaktadır. Bu durum popülist politika uygulamalarını, dolayısıyla sürdürülemez bir büyüme sürecini beraberinde getirmektedir. İkinci bölümde belirtildiği gibi incelenen dönemde uygulanan popülist politikalar sonucu artan borçlanma ve bütçe açıkları ekonomide sorunları beraberinde getirmekte, bunun sonucunda ekonomik krizler ortaya çıkmakta ve ekonomik istikrar tedbirleri uygulamaya konulmakta dolayısıyla büyüme oranı düşmektedir. İstikrar tedbirlerinin ardından tekrar bir büyüme sürecine girilmektedir. Ancak kullanılan yöntemlerden yalnızca Engle-Yoo yönteminin istatistiki olarak anlamlı sonuçlar vermesi, diğer yöntemlerin sonuçlarının istatistiki olarak anlamsız sonuçlar vermesi nedeniyle bu yorumların ihtiyatla değerlendirilmesi gereklidir. Burada zaman serisi analizleri ile elde edilen sonuçlar, panel veri analizi sonuçları ile karşılaştırıldığında politik istikrarsızlıkla büyüme arasındaki ilişkinin yönü birbirleriyle uyumlu değildir. Bunun nedeni ise Türkiye’nin kendine özgü koşulları ile açıklanabilir. Yukarıda da değinildiği gibi Türkiye’de politik istikrarsızlığın incelenen dönem açısından en önemli kaynaklarını hükümet değişiklikleri ve seçimlerin sıklığı oluşturmaktadır. Uygulanan popülist politikalar sonucu artan borçlanma ve bütçe açıkları ekonomide sorunları beraberinde getirmekte, bunun sonucunda ortaya çıkan ekonomik krizler istikrar tedbirlerinin uygulanmasını zorunlu kılmakta ve dolayısıyla büyüme oranı düşmektedir. İstikrar tedbirlerinin ardından, takip eden yıllarda ekonomide bir canlanma olmakla birlikte istikrarsız yapı büsbütün aşılammamaktadır. Sonuç olarak, panel veriden elde edilen Türkiye kesitini (yatay) açıklayan analitik bulgular ile

zaman serisi verilerinden elde edilen analitik bulgular bir paralellik göstermektedir. Bu durum EK 4’de yar alan grafiklerden de görülmektedir.

Enflasyon ise gerek eşik altında gerekse eşik üstünde olması durumunda kullanılan tüm yöntemler açısından büyümeyi olumlu etkilemektedir. Ayrıca kullanılan tüm yöntemlerde bu değişkenlerin katsayıları birbirlerine yakın çıkmıştır. Bu durum, söz konusu değişkenlere ilişkin katsayıların robust (direnci) olduğunu göstermektedir. Bu sonuca göre, enflasyonun eşik değerinin altında ve üstünde olduğu dönemlerde fiyatlar genel düzeyindeki artış, büyümeyi olumlu etkilemektedir. Ancak bu sonuca göre büyümeyi arttırmak için enflasyonist bir ekonomi politikasını da önermek mümkün değildir. Eşik altı enflasyon katsayısının işareti panel veri analizinden elde edilen sonuçlarla tutarlı değildir. Bunun nedeni ise Türkiye’nin kendine özgü koşullarından kaynaklanmaktadır. İncelenen dönem içerisinde eşik altı enflasyon değerleri 2004-2006 yılları arasında ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla söz konusu 1987-2003 döneminde gerçekleşen enflasyon oranı, sürekli olarak eşik enflasyonun (%13) üzerindedir. Bu durumun (eşik üstü enflasyon) panel veri sonuçları ile çelişmesi yukarıda belirtilen popülist politikalara bağlanabilir. Nitekim, Türkiye’nin ekonomik yapısı 24 Ocak 1980 Kararları ile strateji değişikliğini içermekle birlikte bu kararların askeri rejim altında başarıyla uygulandığı bilinmektedir. Ancak askeri dönemden demokratik sürece geçildiğinde toplumun bastırılmış beklentilerine cevap vermek isteyen sivil iktidarlar 1990’lı yıllardan itibaren popülist yönetim anlayışına geri dönmüşlerdir denebilir.

3.3.2.2. Ekonomi Politika Etkileşimini Açıklayan Yapısal Değişkenler

Yönlü Analizler

Bu başlık altında önce makro ekonomi politikalarının temel amaçları çerçevesinde, Türkiye örneği ele alınarak; büyüme, fiyat istikrarı, gelir dağılımı, cari işlemler dengesi ve istihdamı açıklayan yapısal değişkenler tanımlanmış; daha sonra politik istikrarsızlıkla bu değişkenler arasındaki ilişkiden hareketle, ekonomi-politika etkileşiminin süreç yönlü analizine farklı boyut kazandırılmaya çalışılmıştır.

3.3.2.2.1. Yapısal Değişkenler Büyüme İlişkisi

Türkiye’de 1987Q1-2006Q4 döneminde büyüme oranını temsil eden açıklanan değişken ile, büyümeyi açıklayan değişkenler arasında tek denkleme dayalı eşbütünleşme yaklaşımı çerçevesinde uzun dönemli bir ilişkinin varlığı analiz edilmektedir¹. Büyüme oranını temsilen Reel GSMH’nın logaritması kullanılmıştır. Büyümeyi açıklayan değişkenler olarak, amaç bağlamı temel değişken olan politik istikrarsızlığın yanısıra, işgücü kullanımı, yatırımların GSYİH’ya oranı ve özel kesime kullandırılan kredilerin GSYİH’ya oranı yapısal değişkenler olarak kullanılmıştır. Ayrıca enflasyon, etkileşim değişkeni olarak analize dahil edilmiştir. Bu modelde amaç bağlamı temel değişkenin yanı sıra işgücü kullanımı (istihdam yaratma kapasitesine göre) reel değişkeni temsil ederken yatırım ve özel tüketim mallarına olan talebi açıklayan, yatırımların GSYİH’ya oranı ile özel kesime kullandırılan kredilerin GSYİH’ya oranı tarafımızdan kontrol değişkenleri olarak tanımlanmıştır.

Açıklayıcı değişkenlerin beklenen işaretleri politik istikrarsızlık için negatif, enflasyon dışındaki diğer değişkenler için ise pozitifdir. Enflasyonun büyüme üzerine etkisi ise belli bir eşik değerine kadar pozitif, eşik değerinden sonra ise negatiftir. Ancak Türkiye’nin 1987 sonrasında uzun yıllar yüksek enflasyon oranlarına sahip olması nedeniyle bu modelde bir eşik değerinin araştırılması yapılmamıştır. Örneğin % 40 gibi bulunabilecek bir eşik enflasyon oranı, yürütülecek ekonomi politikaları açısından anlamsız olacaktır. Bu nedenle burada sadece enflasyonun büyüme üzerine olan etkisi incelenmiştir.

Serilerin birinci dereceden bütünleşik oldukları anlaşıldıktan sonra Engle-Granger eşbütünleşme yöntemi uygulanmıştır. EG yönteminin ilk aşaması olan statik uzun dönem regresyonunun tahmin sonuçları Tablo 26’da rapor edilmektedir. Burada, değişkenlerin normal dağılım özelliği göstermemelerinden (durağan olmadıkları için) dolayı t-istatistikleri güvenilir değildir.

¹ Yapısal değişkenler-Büyüme ilişkisinin araştırılmasında ekonometrik analiz sürecine ilişkin bilgi verilecek, diğer yaklaşımlarda tekrardan kaçınmak amacıyla analiz sürecine ilişkin ayrıntılı bilgi verilmeyecektir.

Uzun dönem regresyonundan elde edilen hata terimine uygulanan ADF test istatistiğinin (-3,21) ilgili kritik tablo değerinden¹ (-2,459) küçük olması, eşbütünleşme olmadığına dair boş hipotezin % 5 hata payı ile reddedildiğini ifade etmektedir. Diğer bir ifade ile EG yönteminin ilk aşaması, bir eşbütünleşme ilişkisi olduğunu göstermektedir.

¹ Tablo değeri, M. Hashem Pesaran, Bahram Pesaran, **Microfit 4.0**, Camfit Data Ltd, England, 1997, s. 484'den alınmıştır. Gecikme uzunluğu AIC kriterine göre belirlenmiş ve (3) bulunmuştur.

Tablo 26: Yapısal Değişkenler Büyüme İlişkisi

Bağımlı Değişken: Irgsmhsa	Statik EG EKK	EG ECM	Engle-Yoo	Phillips-Hansen	Saikonen	Stock-Watson
C	8,161559 (15,92)	0,041700 (3,97)		8,314833 (18,88)	8,648218 (19,28)	8,638174 (17,86)
LPRISTZ	-0,244598 (-5,25)		-0,245 (-114,02)	-0,25303 (-6,29)	-0,183996 (-4,10)	0,056054 (0,39)*
LTUFESA	0,077339 (15,73)		0,0778 (97,03)	0,07269 (17,02)	0,068063 (14,54)	0,097532 (4,19)
LISGUCUSA	0,428960 (3,40)		0,429 (242,73)	0,412162 (3,79)	0,287578 (2,46)	0,047930 (0,31)*
YGSYIHSa	0,005700 (2,82)		0,00568 (18,56)	0,004988 (2,81)	0,006423 (2,88)	-0,000908 (-0,14)*
OKGSYIHSa	0,001013 (2,12)		0,00108 (8,89)	0,00131 (3,13)	0,001526 (3,17)	0,005135 (1,94)
D(LPRISTZ)		0,000169 (0,003)*				
D(LTUFESA)		-0,276124 (-3,27)				
D(LISGUCUSA)		0,297219 (1,55)*				
D(YGSYIHSa)		0,005350 (1,96)				
D(OKGSYIHSa)		-0,000843 (-0,91)*				
ECM		-0,535159 (-4,35)				
BC						0,080997 (4,53)
BT*LPRISTZ						-0,154407 (-1,06)*
BT*LTUFESA						-0,041547 (-1,76)**
BT*LISGUCUSA						0,197213 (1,50)*
BT*YGSYIHSa						0,004166 (0,66)*
BT*OKGSYIHSa						-0,002845 (-1,10)*
D(LPRISTZ(-1))					0,020817 (0,36)*	0,001794 (0,04)*
D(LTUFESA(-1))					-0,449233 (-4,11)	-0,337216 (-3,26)
D(LISGUCUSA(-1))					0,171832 (0,88)*	0,366777 (2,02)
D(YGSYIHSa(-1))					-0,004258 (-1,77)**	-0,002584 (-1,21)*
D(OKGSYIHSa(-1))					-0,002454 (-3,06)	-0,002914 (-4,09)
D(LPRISTZ(1))					-0,129580 (-2,08)	-0,054978 (-0,95)*
D(LTUFESA(1))					0,158047 (1,44)*	0,295207 (2,78)
D(LISGUCUSA(1))					0,186091 (1,14)*	0,362846 (2,13)
D(YGSYIHSa(1))					0,005408 (2,39)	0,004347 (1,88)**
D(OKGSYIHSa(1))					0,004341 (5,38)	0,004217 (6,01)
R ² -squared	0,95	0,39			0,98	0,987127
A. R ²	0,94	0,34			0,98	0,982212
DW	1,41	1,81			1,30	1,57

*: İstatistiki olarak anlamsız t değerlerini, **: %10' da anlamlı t değerlerini göstermektedir.

Kaynak: Tarafımızdan düzenlenmiştir.

EG yönteminin ikinci aşaması olan hata düzeltme modeline ait tahmin sonuçları Tablo 26'da görülmektedir. Hata düzeltme teriminin negatif ve istatistiksel

olarak anlamlı olması beklentilere uygun olarak ECM'nin çalıştığı anlamına gelmektedir. Çünkü iki değişken arasında eşbütünleşme ilişkisi olması, Granger Temsil Teoremi ECM'nin çalışmasını gerektirmektedir. Hata düzeltme mekanizması, uzun dönemden sapmaların yaklaşık olarak iki dönem yani altı ay içinde (1/0,535159) düzeleceğini göstermektedir. ECM modelinde Ipristz, Itufesa ve okgsyihsa değişkenlerinin işaretleri değişmiş, ancak bu değişkenlerden Itufesa dışındakiler istatistiki olarak anlamsız çıkmıştır. ECM modeli kısa ve uzun dönemi birlikte yorumlamaya olanak verdiği halde, çalışma açısından asıl önemli olan eşbütünleşik vektörün değeridir. Eşbütünleşik vektörün yorumlanabilmesi için Engle-Yoo üç aşamalı modelleme yönteminin üçüncü aşaması ile normal dağılım olmayışından kaynaklanan sapmalar giderilmiştir. Bu yöntemin kullanılmasının nedeni Engle-Granger modelinin uzun dönem statik regresyon tahminlerinin asimptotik açıdan etkin olmayabilirliğine ve eşbütünleşme vektörü tahminlerinin normal dağılmamasına bağlı olarak parametrelerin anlamlılığı hakkında karar vermenin zorluğuna ilişkin içerdiği sorunları gidermektir¹.

Engle-Yoo düzeltilmiş uzun dönem katsayı tahminleri Tablo 26'da görülmektedir. Katsayı tahminlerinin tümü istatistiki olarak anlamlı olup işaretleri beklenti ile uyumludur. EG yönteminin uzun dönem statik regresyonuna bir diğer düzeltme Phillips-Hansen tarafından getirilmektedir. Phillips-Hansen yöntemi, tahmincilerin normal dağılmamasından kaynaklanan sapmaları giderdiği gibi, içsellikten kaynaklanan sapmaları da giderebilmektedir. Bu noktada bağımsız değişkenlerin zayıf dışsal olup olmadığı Engle-Granger yöntemi ile test edilmiştir. Bu yöntemde ECM modelinde tüm değişkenler sırayla bağımsız değişken olarak alınmış ve ECM'nin çalışıp çalışmadığı araştırılmıştır. ECM'nin çalıştığı bağımlı değişkenler içsel kabul edilmektedir. Dışsallık testi sonuçlarına göre; Ipristz içsel, diğer değişkenler zayıf dışsal bulunmuştur. Phillips-Hansen'in tam düzeltilmiş EKK tahmincisi sonuçları Tablo 26'da görülmektedir. Phillips-Hansen sonuçları Engle-Yoo sonuçları ile birbirine yakın çıkmıştır.

Uzun dönem denklemlerinin tek denklem yaklaşımı çerçevesinde farklı yöntemlerle tahmin edilmesi ve sonuçların dirençli (robust) olup olmadıklarının

¹ A. Aydın Arı, **Dışa Açıklık ve Enflasyon: Türkiye Örneği**, DEÜ SBE, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir, 2001, s. 91.

belirlenmesi tahmin sonuçlarının karşılaştırılmasında önemlidir. Uzun dönem denkleminde dinamik unsurların dikkate alındığı Saikonen tahmin yöntemi sonuçları Tablo 26’de gösterilmiştir. Saikonen yönteminin uygulanması sonucu elde edilen katsayıların işaretleri beklentilerle uyumludur. Ayrıca dinamik unsurların anlamlı çıkması, dinamik unsurların eşbütünleşme ilişkisi üzerinde etkili olduğunu göstermektedir.

Buraya kadar yapılan analizler yapısal bir değişimin eşbütünleşme vektörü üzerinde herhangi bir etkisinin olup olmayacağı dikkate alınmadan gerçekleştirilmiştir. Ancak uzun dönem denklemindeki parametrelerin sabit kalmayıp zaman içerisinde değişmesi söz konusu olabilmektedir. Eşbütünleşme denkleminde meydana gelebilecek parametre değişmelerine ve kırılmalara karşı eşbütünleşme vektörünün varlığını araştırmak amacıyla Gregory-Hansen eşbütünleşme testi yapılmıştır. Söz konusu test; sabit terimde kayma, sabit terimle birlikte eğimde kayma ve rejim kayması olmak üzere üç alternatif modelden hareketle gerçekleştirilmektedir. Her bir modelde yapısal değişimin zamanının bilinemediğinden yola çıkılarak yapısal değişim tarihi içsel olarak belirlenmektedir. Çalışmanın bu noktasında yapısal değişim durumunda eşbütünleşmenin varlığı Gregory-Hansen eşbütünleşme testi ile araştırılmış ve sonuçlar Tablo 27’de verilmiştir.

Tablo 27: Yapısal Değişkenler Büyüme Etkileşimi (Gregory-Hansen Eşbütünleşme Testi Sonuçları)

Model	ADF* İstatisitiği	Kırılma Zamanı
Sabit Terimde Kayma	-5,13 (5) *	2002Q3
Sabit Terimle Birlikte Eğimde Kayma	-6,73(5) **	1991Q2

Not: 1. Kritik değerler GregoryHansen, **a.g.e.**, s.109’ dan alınmıştır.
2. Parantez içindeki değerler optimum gecikme uzunluğunu vermektedir.
3. * ve ** ; değişkenlerin eşbütünleşik olmadığına ilişkin boş hipotezin sırasıyla %10 ve %1 hata düzeylerinde reddedildiğini göstermektedir.

Kaynak: Tarafımızdan düzenlenmiştir.

Tablo 27’deki sonuçlar¹ yapısal değişimin olduğu yıllara karşın, eşbütünleşmenin varlığını göstermektedir. Bir başka ifadeyle sabit terimde kaymanın

¹ Rejim kaymasını dikkate alan modelin sonuçları tabloda yer almamaktadır. Çünkü test sonuçlarına göre rejim kaymasının görüldüğü herhangi bir yıla rastlanılmamıştır.

yer aldığı birinci modelde elde edilen ADF* değeri ile kritik değer karşılaştırıldığında 2002Q3 döneminde görülen yapısal değişmeye karşın eş bütünleşmenin var olduğu görülmektedir. Benzer bir sonuç eğim modeli olarak da adlandırılan ikinci modelde de elde edilmiştir; modelin ADF* değeri ile kritik değer karşılaştırılması sonucu 1991Q2 döneminde görülen yapısal değişmeye karşın eşbütünleşmenin var olduğu görülmektedir. Söz konusu kırılmalar modelde etkili bağımsız değişkenlerden olan politik istikrarsızlıkla açıklanabilir. Gerek 1997 yılında gerekse 2002 yılında yapılan seçimler eşbütünleşme ilişkisinde etkili olmuştur. 1991 yılında yapılan seçimler sonucunda Türkiye, koalisyon hükümetleri dönemine girmiştir. 2002 yılında yapılan seçim sonrasında ise tek parti hükümeti iktidara gelmiştir. 1991 yılında trendeki kırılma, büyümenin zaman içindeki ortalama eğiliminin değişmesi anlamına gelmektedir. 1991 sonrasındaki böyle bir eğilimin ortaya çıkması uygulanan ekonomi politikalarının süreç politikaları açısından değiştiğini göstermektedir. Mevcut trendin eğimindeki değişim ortalama da bir değişimi ortaya çıkarmıştır. 2002 seçimlerinden sonra ise ortalama da bir kırılma olmuş ve bu sonuç ekonomide önemli bir yapısal değişimin olduğunu göstermektedir. Bunun ikinci bir nedeni de 2001 Krizi gibi bir ekonomik bunalımın ardından gelen ekonomik gelişme sürecinin olmasıdır.

Gregory-Hansen eşbütünleşme testi sonucunda, değişkenler arasındaki eşbütünleşme ilişkisinin yapısal kırılmalara rağmen devam ettiği bulunduktan sonra eşbütünleşme vektörü Stock ve Watson'ın önerdikleri, kırılma yıllarının ve gecikmelerin de dahil edildiği dinamik EKK modeli ile tahmin edilmiştir. Tahmin sonuçları Tablo 26'da gösterilmektedir. Modelde yer alan BC ve BT değişkenleri kukla değişkenler olarak modele eklenmiştir¹.

Tablo 26'ya göre, Stock-Watson modelinin sonuçları değerlendirildiğinde İtufesa ve okgsyihsa değişkenlerinin katsayılarının anlamlı ve diğer uzun dönem tahmin yöntemleri ile uyumlu olduğu görülmektedir. Bununla beraber İpristz, lisgucusa ve ygsyihsa değişkenlerinin katsayılarının anlamsız olduğu görülmektedir. BC değişkeninin katsayısının anlamlı çıkması, uzun dönem eşbütünleşme regresyonunda kırılmanın etkili olduğunu göstermektedir. Ancak BT kuklasının

¹ BC=0, 2002Q3'e kadar (2002Q3 dahil) ve BC=1, 2002Q3'den sonra. BT=0, 1991Q2 'e kadar (1991Q2 dahil) ve BT=1, 1991Q2'den sonra.

bulunduğu değişkenlerin anlamsız çıkması eğim kırılmasının regresyon denkleminde etkisinin olmadığını ifade emektedir. Ayrıca ltufesa, lisgucusa ve okgsyihsa'nın fark ve gecikmeli değerlerinin katsayıları anlamlı çıkmıştır. Bu durum, uzun dönem eşbütünleşme regresyonunda dinamik bileşenlerin de (farklar ve gecikmeler) etkili olduğu anlamına gelmektedir.

Tek denklem yaklaşımı çerçevesinde ve farklı tahmin yöntemleriyle gerçekleştirilen bu analizlerin tahmin sonuçları bir arada değerlendirildiğinde; Engle-Granger, Engle-Yoo, Phillips-Hansen ve Saikonen yöntemlerinin genellikle birbirine yakın katsayı tahminleri verdikleri Tablo 26'dan izlenebilmektedir. Bu sonuçlardan hareketle elde edilen katsayı tahminlerinin oldukça dirençli (robust) oldukları görülmektedir.

Stock-Watson Yöntemi ise diğer yöntemlere göre daha küçük ve istatistiki olarak anlamsız katsayı tahminleri vermiştir. Stock-Watson yönteminin bu şekilde katsayı vermesi, değişkenler arasındaki uzun dönem ilişkinin yapısal kırılmalardan (ve gecikmeler ile farklardan) etkilendiğini göstermektedir. Bu durum ekonomide dinamik faktörlerin dikkate alınması durumunda ortaya çıkan farklı politik konjonktür hareketlerinin büyüme üzerinde etkili olduğu konusunda bilgi vermektedir. Saikonen ve Stock-Watson modellerini sonuçlarına göre bu durum yorumlanacak olursa; Saikonen yaklaşımında kırılmalar dikkate alınmamaktadır. Bu modelin sonucuna göre, Türkiye'de politik istikrarsızlık dinamik bir unsur olarak büyüme üzerinde etkilidir. Ancak, kırılmalar dikkate alınarak yapılan Stock-Watson modelinin sonucuna göre bu eğilim değişmektedir. Dolayısıyla, kırılma dönemlerinin, politik istikrarsızlığın büyüme üzerinde etkisinin anlamlılığını ortadan kaldırdığı görülmektedir. Böylece içsel olarak tespit edilen kırılma yılları olan 1991 ikinci çeyrekteki trenddeki, 2002 üçüncü çeyrekte sabitteki kırılma, (ortalamada) Türkiye'de politik istikrarsızlığın büyüme üzerindeki etkisinin azaldığı dönemleri göstermektedir. Türkiye'de politik istikrarsızlığı artırıcı olguların büyüme üzerinde negatif etkisi olabilmektedir. Söz konusu olgular dinamik bir faktör olarak ekonominin büyüme oranı üzerinde etkisi önemli bir dışsal değişkendir. Türkiye'de iktisadi olmayan politik kararların ortaya çıkaracağı politik istikrarsızlık büyüme üzerinde negatif bir etki ortaya çıkarmaktadır.

Tahmin sonuçlarına göre, politik istikrarsızlıktaki artış büyüme olumsuz etkilerken, model içinde yer alan diğer değişkenler büyüme olumlu yönde etkilemektedir. Analitik bulgulardan anlaşılacağı gibi politik istikrarsızlık panel veri analizinden elde edilen sonuçlarla uyumlu olarak büyüme negatif yönde etkilemekte, reel ve kontrol değişkenleri ise olumlu yönde etkilemektedir.

Enflasyon oranındaki artış büyüme artırmaktadır. Bu sonuç, ekonomi politikası önerilerinde ihtiyatla değerlendirilmelidir. Çünkü enflasyonun bir dönem gecikmeli farkının katsayısı dikkate alındığında etkinin, negatif ve cari değişkene göre daha büyük olduğu görülmektedir. Bu nedenle ekonomide yaşanan enflasyonist süreç bir dönem sonra büyüme düşürmektedir. Dolayısıyla enflasyona dayalı bir ekonomi politikasının önerilmesi mümkün değildir.

İstihdamı temsilen vekil değişken olarak modele dahil edilen imalat sanayi işgücü kullanım endeksinde ortaya çıkan artış büyüme artırmaktadır. İstihdam artışı hem talep artışına yol açarak büyüme üzerinde talep yönlü etkileri artırarak hem de temel üretim faktörü olması nedeniyle üretimi artırarak büyüme üzerinde etkili olmaktadır.

Yatırımların GSYİH'ya oranında ortaya çıkacak bir artış büyüme olumlu yönde etkilemektedir. Ancak ele alınan dönemde yatırımların büyüme üzerindeki etkisinin yeterli düzeyde olmadığı görülmektedir. Bu durum söz konusu yatırımların üretken yatırım niteliğinde olmadığı konusunda bir göstergedir. İkinci bölümde belirtildiği gibi ele alınan dönem içinde, uygulanan politikalar sonucu faiz oranlarındaki yükselmelerin etkisi ile üretken olmayan rant gelirleri artmıştır. Bu nedenle yatırımlara yönelecek fonlar, üretim dışı alanlara yönelmiştir.

Özel kredilerin GSYİH'ya oranında ortaya çıkacak bir artış büyüme artırmaktadır. Ancak bu artışın etkisi oldukça düşüktür. Kredi genişlemesinin büyüme üzerindeki etkisini gösteren katsayının düşüklüğü, ekonomide tasarruf artışının yeterli derecede yatırımlara dönüştürülmediği konusunda bir bilgi vermektedir. Bunda yaşanan finansal krizlerin ortaya çıkardığı eğiliminde etkisi vardır. Türkiye'de finansal krizlerin yaşandığı dönemde faiz oranlarında büyük oranda artışlar olmuştur. Bu artışlar, finansal sistemde bir fon birikimine neden olmuştur. Bununla birlikte, reel faizlerin yüksek olması, dışarıdan fon arzının

artmasına yol açmıştır. Ancak bu fon artışları ekonominin tasarruf açığını ortadan kaldıran yapısal tedbirler sonucunda ortaya çıkmadığı için mevcut fon birikimi yatırımların finansmanı ve ekonomik büyümenin kaynağını oluşturacak kaynaklara yönelik olmamıştır. Bu durumun özeti, ekonomideki tasarruf birikiminin krediye dönüştürülmesine olanak sağlayacak yapısal faktörlerin incelenen dönemde oluşturulamamış olmasıdır. Bir başka deyişle, finansal sektörün, tasarrufları yatırımlara dönüştürme işlevinden uzaklaşmış olmasıdır.

3.3.2.2. Yapısal Değişkenler Fiyat İstikrarı İlişkisi

Çalışmanın bu kısmında makro ekonomi politikalarının temel amaçlarından biri olan fiyat istikrarı olgusuna yönelik enflasyon oranını temsil eden açıklanan değişken ile enflasyonu açıklayan değişkenler arasında tek denkleme dayalı eşbütünleşme yaklaşımı çerçevesinde uzun dönemli bir ilişkinin varlığı araştırılmaktadır. Enflasyon oranı olarak TUF'E'nin logaritması kullanılmıştır. Enflasyonu açıklayan değişkenler olarak, politik istikrarsızlık, beklenen enflasyon, reel kur endeksi ve ücret gelirlerinin GSYİH'ya oranı kullanılmıştır. Açıklayıcı değişkenlerin beklenen işaretleri reel kur endeksi için negatif, diğer değişkenler için ise pozitifdir. Reel kur endeksindeki artış TL'nin değer kazanmasını ifade etmektedir. Reel kur artışı ithal malların fiyatını TL cinsinden düşürerek enflasyonda düşüşe neden olmaktadır. Dolayısıyla, TL'nin değer kazanması ile enflasyon arasında ters yönlü bir ilişki bulunmaktadır. Ücretlerin milli gelirden aldığı pay bir yandan marjinal tüketim eğilimi daha yüksek olan emekçi sınıfın talep miktarını artırması ile ortaya çıkabilecek talep enflasyonunun bir yandan da ücret artışları ile beraber ortaya çıkabilecek ücret enflasyonunun etkisini analiz edebilmek için modele dahil edilmiştir. Politik istikrarsızlık enflasyonu arttırmaktadır. Özellikle ekonomide belirsizliklerin artması enflasyonist beklentilerin düşmesini engelleyerek enflasyona neden olmaktadır. Beklenen enflasyon, modele uyumlu beklentiler hipotezi çerçevesinde bir önceki yılın gerçekleşen enflasyonu olarak alınmıştır¹. Beklenen

¹ Nur Keyder, **Para Teori, Politika, Uygulama**, 4. Baskı, Bizim Büro Basımevi, Ankara, 1993, ss. 293-295. Beklenen Enflasyonun belirlenmesinde Lajeri ve Dermine (1999) tarafından izlenen yöntemde kullanılmış, ancak model sonuçları istatistiki olarak anlamsız çıktığı için rapor edilmemiştir. Söz konusu yöntem için bkz. Evrim Turgutlu, **Tam Bilgi ve Belirsizlik Altında Etkinlik Analizi: Türk Sigortacılık Sektörü (1990-2004)**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, DEÜ SBE, İzmir, 2006, s. 202.

enflasyon değişkeninin modele dahil edilmesinin nedeni özellikle uzun yıllar enflasyon içinde yaşamış ekonomilerde enflasyonun, ekonomideki diğer değişkenlerden bağımsız olarak kendi iç dinamiği ile ileriye doğru taşınmasıdır. Ancak dinamik modelleme uygulamaları çerçevesinde (Saikonen ve Stock-Watson) bağımsız değişkenlerin bir dönem önceki ve bir dönem sonraki değerlerinin modele dahil edilmesi, bağımsız değişkenlerden biri olan beklenen enflasyonu, bağımlı değişkenin birebir açıklayıcısı durumuna getirmektedir. Dolayısıyla enflasyon modellemesinde Saikonen ve Stock-Watson modelleme teknikleri uygulanamamıştır. Kullanılan yöntemlerin sonuçları Tablo 28’de gösterilmiştir.

Tablo 28: Yapısal Değişkenler Fiyat İstikrarı İlişkisi

Bağımlı Değişken İtufesa	Statik EG EKK	EG ECM	Engle-Yoo	Phillips-Hansen
C	1,325853 (4,67)	-0,011650 (-0,98*)		0,966438 (4,16)
LPRISTZ	0,018841 (0,59)		0,018812 (16,46)	0,036445 (1,39)
LUFREKURSA	-0,279286 (-5,86)		-0,27929 (-307,93)	-0,22225 (-5,71)
LBENFSA	0,996918 (484,15)		0,996944 (2307,74)	0,99727 (584,54)
WGSYIHSA	0,002154 (1,51)		0,002143 (13,74)	0,002959 (2,48)
D(LPRISTZ)		-0,034472 (-0,58)*		
D(LUFREKURSA)		-0,112313 (-1,69)**		
D(LBENFSA)		1,108278 (10,89)		
D(WGSYIHSA)		-0,006600 (-2,68)		
ECM		-0,910011 (-6,28)		
R ² -squared	0,999793	0,653290		
A, R ²	0,999782	0,629542		
DW	1,788713	1,985227		

*: İstatistiki olarak anlamsız t değerlerini, **: %10’da anlamlı t değerlerini göstermektedir.

Kaynak: Tarafımızdan düzenlenmiştir.

Serilerin birinci dereceden bütünleşik oldukları anlaşıldıktan sonra Engle-Granger eşbütünleşme yöntemi uygulanmış, uzun dönem regresyonundan elde edilen hata terimine uygulanan ADF test istatistiğinin (-4,56) ilgili kritik tablo deęerinden¹ (-2,695) küçük olması, nedeniyle, eşbütünleşme olmadığına dair boş hipotez % 5

¹ Tablo değeri, M. Hashem Pesaran, Bahram Pesaran, **Microfit 4.0**, Camfit Data Ltd, England, 1997, s. 484’den alınmıştır. Gecikme uzunluğu AIC kriterine göre belirlenmiş ve (2) bulunmuştur.

hata payı ile reddedilmiştir. Diğer bir ifade ile EG yönteminin ilk aşaması, bir eşbütünleşme ilişkisi olduğunu göstermektedir. Ayrıca EG yönteminin ikinci aşaması olan hata düzeltme modeline ait tahmin sonuçlarına göre uzun dönemden sapmaların yaklaşık olarak bir dönem yani üç ay içinde (1/0.910011) düzeleceğini göstermektedir. Ayrıca, yapılan dışsallık testi sonuçlarına göre lufrekursa içsel diğer değişkenler zayıf dışsal bulunmuştur.

Eşbütünleşme denkleminde meydana gelebilecek parametre değişmelerine ve kırılmalara karşı eşbütünleşme vektörünün varlığını araştırmak amacıyla Gregory-Hansen eşbütünleşme testi yapılmış ve sonuçlar Tablo 29’da gösterilmiştir.

Tablo 29: Yapısal Değişkenler Fiyat İstikrarı Etkileşimi (Gregory-Hansen Eşbütünleşme Test Sonuçları)

Model	ADF* İstatistiği	Kırılma Zamanı
Sabit Terimde Kayma	-8,80 (0)**	1994Q1
Sabit Terimle Birlikte Eğitimde Kayma	-8,78 (0)**	1994Q1
Rejim Kayması	-9,94 (0)**	1991Q4

Not: 1. Kritik değerler Gregory-Hansen, **a.g.e.**, s.109’dan alınmıştır.
2. Parantez içindeki değerler optimum gecikme uzunluğunu vermektedir.
3. **: değişkenlerin eşbütünleşik olmadığına ilişkin boş hipotezin %1 hata düzeyinde reddedildiğini göstermektedir.

Kaynak: Tarafımızdan düzenlenmiştir.

Tablo 29’daki sonuçlar yapısal değişimin olduğu yıllara karşın, eşbütünleşmenin varlığını göstermektedir. Bir başka ifadeyle sabit terimde kaymanın yer aldığı birinci modelde elde edilen ADF* değeri ile kritik değer karşılaştırıldığında 1994Q1 döneminde görülen yapısal değişmeye karşın eşbütünleşmenin var olduğu görülmektedir. Benzer bir sonuç eğim modeli olarak da adlandırılan ikinci modelde de elde edilmiştir; modelin ADF* değeri ile kritik değer karşılaştırılması sonucu 1994Q1 döneminde görülen yapısal değişmeye karşın eşbütünleşmenin var olduğu görülmektedir. Ayrıca rejim modeli olarak da adlandırılan üçüncü modelde de ADF* değeri ile kritik değer karşılaştırılması sonucu 1994Q1 döneminde görülen yapısal değişmeye karşın eşbütünleşmenin var olduğu görülmektedir. Fiyat istikrarı modeline göre 1991 yılında rejim kayması, 1994 yılında ise hem sabitte hem de trendde kırılma meydana gelmiştir. Bu durum

1994 krizinin ve 1991 seçimlerinin modelde yer alan değişkenler üzerine olan etkisini göstermektedir. Sabit terim ve eğimde meydana gelen değişim kur ve beklenen enflasyon değişkenlerinin ekonomide bir geçiş sürecine neden olduğu konusunda bilgi vermektedir. 1994 yılında ekonomik kriz olarak ortaya çıkan bu durum süreç politikalarının değiştirilmesi yönünde bir etki ortaya çıkarmıştır. 1994 yerel seçimlerinden sonra alınan 5 Nisan Kararları ile başlayan dönem yeni süreç politikalarının uygulandığı bir dönemdir.

Tek denklem yaklaşımı çerçevesinde ve farklı tahmin yöntemleriyle gerçekleştirilen bu analizlerin ve tahmin sonuçları bir arada değerlendirildiğinde; Engle-Granger, Engle-Yoo, Phillips-Hansen yöntemlerinin genellikle birbirine yakın katsayı tahminleri verdikleri Tablo 28'den izlenebilmektedir. Bu sonuçlardan hareketle elde edilen katsayı tahminlerinin oldukça dirençli (robust) oldukları söylenebilir.

Tahmin sonuçlarına göre reel kur endeksindeki artış enflasyonu düşürürken, model içinde yer alan diğer değişkenler enflasyonu arttırmaktadır. Politik istikrarsızlıkta meydana gelen artış enflasyonu arttırmaktadır. Türkiye'de yaşanan politik istikrarsızlıklar enflasyonun en önemli nedenlerinden birini oluşturmaktadır. Özellikle ekonometrik analizde ele alınan dönemin özellikleri dikkate alındığında seçimlerin ve hükümet değişikliklerinin sıklığı politik istikrarsızlığın en önemli kaynakları olduğu görülmektedir. Dolayısıyla hükümetler, bütçe açıklarının atmasına, iç ve dış borcun yükselmesine dolayısıyla kamu maliyesi dengelerinin bozulmasına rağmen popülist politikalar izlemişlerdir. Tüm bu gelişmeler, ekonomide fiyat istikrarının bozulmasına bir başka ifade ile enflasyonun artmasına neden olmuştur.

Beklenen enflasyon oranındaki artış, enflasyonu arttırmaktadır. Bu durum enflasyonun, kendi kendini besler hale gelmesine neden olmaktadır. Ancak burada elde edilen sonuç ekonomi politikası önerilerinde ihtiyatla değerlendirilmelidir. Çünkü enflasyonist beklenti uyumcu bekleyişler çerçevesinde ele alınmış, uyarlama katsayısı ise %100 kabul edilmiştir. Bununla birlikte kurulan model çerçevesinde enflasyon beklentisinin, enflasyonu açıklayan en önemli değişken olarak bulunması anti enflasyonist politika uygulamalarında ekonomi politikası karar birimlerinin inandırıcılığının (kredibilitesinin) oldukça önemli olduğunu ortaya koymaktadır.

Dolayısıyla Türkiye’de uygulanacak anti enflasyonist politikalarda en önemli unsur enflasyonist beklentilerin kırılmasına yönelik uygulamalardır.

Ücret gelirlerinin GSYİH’ya oranında ortaya çıkacak artış enflasyonu artırmaktadır. Ancak katsayının değeri dikkate alındığında, ücret artışlarının enflasyon üzerindeki etkisinin oldukça düşük olduğu söylenebilir. Dolayısıyla anti enflasyonist politikalar çerçevesinde talep düşürücü politika olarak uygulanan düşük ücret politikaları, enflasyonun düşürülmesinde çok etkili olmayacaktır. Ayrıca arz enflasyonu çerçevesinde bir ücret enflasyonunun da ortaya çıkması söz konusu değildir. Bu noktadan hareketle ikinci bölümde değinildiği gibi 1980 sonrasında uygulanan istikrar politikaları çerçevesinde enflasyonu düşürmek amacıyla uygulanan düşük ücret politikalarının enflasyonu düşürmek de etkili olmadığı sonucuna ulaşılabilir.

Reel kur endeksindeki artış ise enflasyonu düşürmektedir. Bunun nedeni reel kur arttıkça ithal malların daha ucuza gelmesidir. Girişimciler, 2001 yılı sonrasında uygulanan düşük değerli döviz kurunun sonucu olarak ithal girdilere yönelmişlerdir. Bu durum etkisini büyüme ve işsizlik üzerinde göstermiştir. Yıllar itibariyle büyümenin artmasına rağmen işsizlik düşürülemediği bir anlamda büyüme istihdam yaratan bir büyüme olmamıştır.

3.3.2.2.3. Yapısal Değişkenler Gelir Dağılımı İlişkisi

Bu analize esas olmak üzere, gelir dağılımı göstergesi olarak ücret dışı gelirlerin milli gelirden aldığı pay vekil değişken olarak ele alınmıştır. Açıklayıcı değişkenler olarak, enflasyon oranı, politik istikrarsızlık, faiz oranı ve imalat sanayi ücret endeksi kullanılmıştır. Türkiye’de milli gelirin fonksiyonel dağılımına ilişkin veri bulunmamaktadır. Bu durum çalışmanın en önemli kısıtını oluşturmaktadır. Açıklayıcı değişkenlerin beklenen işaretleri enflasyon, ve ücret endeksi için negatif; faiz oranı ve politik istikrarsızlık için pozitifdir. Politik istikrarsızlık dönemlerinde gelir dağılımı, taleplerini ekonomi politikası karar birimlerine daha iyi açıklayabilen ve daha iyi organize olmuş grupların lehine değişmektedir. Ayrıca uygulanan ekonomik istikrar tedbirlerinin maliyeti yeterince organize olamamış gruplara yüklenmekte dolayısıyla gelir dağılımı bu grupların aleyhine gelişmektedir. 12 Eylül Askeri Müdahalesi sonrasında özellikle sendikal faaliyetlere getirilen kısıtlamalar

ücretlilerin politik alandaki gücünü sınırlamıştır. Faiz oranlarındaki artış, ücret dışı gelirlerin milli gelir içindeki payını arttırmaktadır. Enflasyonun etkisi ise maliyet artışlarının tüketicilere yansıtılabilme gücüne bağlıdır. Eğer, ekonomideki fiyat artışlarına bağlı olarak ortaya çıkan maliyet artışları, tüketicilere yansıtılabiliyorsa daha doğrusu maliyet artışlarından daha yüksek bir oranda yansıtılabiliyorsa gelir dağılımı ücretliler aleyhine gelişecektir. Ancak özellikle durgunluk dönemlerinde veya kriz dönemlerinde maliyet artışlarının tüketicilere yansıtılma olanağı sınırlı kalmaktadır.

Serilerin birinci dereceden bütünleşik oldukları anlaşıldıktan sonra Engle-Granger eşbütünleşme yöntemi uygulanmıştır. EG yönteminin ilk aşaması olan statik uzun dönem regresyonunun tahmin sonuçları Tablo 30'da rapor edilmektedir. Burada, değişkenlerin normal dağılım özelliği göstermemelerinden (durağan olmadıkları için) dolayı t-istatistikleri güvenilir değildir. Elde edilen tahmin sonuçları beklentilerle uyumludur.

Serilerin birinci dereceden bütünleşik oldukları anlaşıldıktan sonra Engle-Granger eşbütünleşme yöntemi uygulanmış, uzun dönem regresyonundan elde edilen hata terimine uygulanan ADF test istatistiğinin (-4,06) ilgili kritik tablo değerinden¹ (-3,06) küçük olması, nedeniyle, eşbütünleşme olmadığına dair boş hipotez % 5 hata payı ile reddedilmiştir. Diğer bir ifade ile EG yönteminin ilk aşaması, bir eşbütünleşme ilişkisi olduğunu göstermektedir. Ayrıca EG yönteminin ikinci aşaması olan hata düzeltme modeline ait tahmin sonuçları, uzun dönemden sapmaların yaklaşık olarak dört dönem yani 12 ay içinde (1/0.254745) düzeleceğini göstermektedir. Ayrıca, yapılan dışsallık testi sonuçlarına göre tüm değişkenler zayıf dışsal bulunmuştur.

¹ Tablo değeri, M. Hashem Pesaran, Bahram Pesaran, **Microfit 4.0**, Camfit Data Ltd, England, 1997, s. 484'den alınmıştır. Gecikme uzunluğu AIC kriterine göre belirlenmiş ve (0) bulunmuştur.

Tablo 30: Yapısal Değişkenler Gelir Dağılımı Etkileşimi

Bağımlı Değişken: kgsyihsa	Statik EG EKK	EG ECM	Engle-Yoo	Phillips- Hansen	Saikonen	Stock - Watson
C	27,22325 (2,61)	-1,255443 (-2,32)		19,73865 (1,60)	-0,398665 (-0,04)**	-3,841582 (-0,13)**
LPRISTZ	4,577966 (1,84)**		4,605513 (18,66)	2,2251 (0,78)	-0,477561 (-0,20)**	3,123264 (1,14)**
FAIZSA	0,022001 (1,19)*		0,032343 (2,19)	0,018605 (0,87)	0,049367 (1,93)	0,017371 (0,34)**
LTUFESA	2,111841 (2,32)		2,087118 (22,58)	5,011483 (3,32)	9,798163 (4,53)	8,894884 (2,18)
LUCRETTSA	-3,132126 (-3,69)		-3,21259 (-17,00)	-6,02372 (-4,14)	-10,78687 (-4,92)	-9,339700 (-3,14)
D(LPRISTZ)		-1,576298 (-0,42)**				
D(LTUFESA)		-0,022452 (-1,14)**				
D(FAIZSA)		12,45450 (2,95)				
D(LUCRETTSA)		-2,002571 (-1,61)**				
ECM		-0,254745 (-3,03)				
GDC						-49,30358 (-1,38)**
GDT*LPRISTZ						7,771057 (2,05)
GDT*FAIZSA						-0,067247 (-1,25)**
GDT*LTUFESA						7,212022 (1,34)**
GDT*LUCRETTSA						-10,43980 (-2,28)
D(LPRISTZ(-1))					9,287671 (2,07)	2,901529 (0,96)**
D(FAIZSA(-1))					-0,048457 (-1,99)	-0,008048 (-0,49)**
D(LTUFESA(-1))					26,61571 (3,60)	0,280556 (0,05)**
D(LUCRETTSA(-1))					-0,521601 (-0,20)**	1,412777 (0,45)**
D(LPRISTZ(1))					7,735065 (1,61)**	10,90263 (3,38)
D(FAIZSA(1))					0,036401 (1,31)**	0,028304 (1,54)**
D(LTUFESA(1))					-8,925629 (-0,94)**	-14,13335 (-2,29)
D(LUCRETTSA(1))					-4,178614 (-1,01)**	-8,208961 (-2,68)
R ² -squared	0,649903	0,243447			0,804643	0,926171
A. R ²	0,631231	0,191628			0,768013	0,904898
DW	0,63	2,11			1,06	1,91

*: İstatistiki olarak anlamsız t değerlerini, **: %10' da anlamlı t değerlerini göstermektedir.

Kaynak: Tarafımızdan düzenlenmiştir.

Eşbütünleşme denkleminde meydana gelebilecek parametre değişmelerine ve kırılmalara karşı eşbütünleşme vektörünün varlığını araştırmak amacıyla Gregory-Hansen eşbütünleşme testi yapılmış sonuçlar Tablo 31'de verilmiştir.

Tablo 31: Yapısal Değişkenler Gelir Dağılımı Etkileşimi (Gregory-Hansen Eşbütünleşme Test Sonuçları)

Model	ADF* İstatistiği	Kırılma Zamanı
Sabit Terimde Kayma	-6,27 (0) **	1994Q1
Sabit Terimle Birlikte Eğitimde Kayma	-6,20 (0) **	1994Q1
Rejim Kayması	-7,25 (0) **	1992Q2

- Not:**
1. Kritik değerler Gregory-Hansen, **a.g.e.**, s.109'dan alınmıştır.
 2. Parantez içindeki değerler optimum gecikme uzunluğunu vermektedir.
 3. ** ; değişkenlerin eşbütünleşik olmadığına ilişkin boş hipotezin %1 hata düzeyinde reddedildiğini göstermektedir.

Kaynak: Tarafımızdan düzenlenmiştir.

Tablo 31'deki sonuçlar, yapısal değişimin olduğu yıllara karşın, eşbütünleşmenin varlığını göstermektedir. Bir başka ifadeyle sabit terimde kaymanın yer aldığı birinci modelde elde edilen ADF* değeri ile kritik değer karşılaştırıldığında 1994Q1 döneminde görülen yapısal değişmeye karşın eşbütünleşmenin var olduğu görülmektedir. Benzer bir sonuç eğitim modeli olarak da adlandırılan ikinci modelde de elde edilmiştir; modelin ADF* değeri ile kritik değer karşılaştırılması sonucu 1994Q1 döneminde görülen yapısal değişmeye karşın eşbütünleşmenin var olduğu görülmektedir. Yine benzer bir sonuç rejim modeli olarak da adlandırılan üçüncü modelde de elde edilmiştir; modelin ADF* değeri ile kritik değer karşılaştırılması sonucu 1992Q2 döneminde görülen yapısal değişmeye karşın eşbütünleşmenin var olduğu görülmektedir. 1991 sonrasında sendikal faaliyetlerin artması, düşük ücret politikasının sürdürülemez duruma gelmesi ve ANAP Hükümeti'nin seçimlerden beklediği sonuçları alamaması sonucunda reel ücretlerde artışlar meydana gelmiştir. Bu durum ise 1992 yılındaki kırılmayı beraberinde getirmiştir. 1994 yılında yaşanan ekonomik kriz sonrası alınan istikrar tedbirleri çerçevesinde reel ücretlerdeki düşüşe ve faiz oranlarındaki yükselmeye dolayısıyla faiz gelirlerindeki artışa bağlı olarak gelir dağılımında önemli bir değişim ortaya çıkmıştır.

Gregory-Hansen eşbütünleşme testi sonucunda, değişkenler arasındaki eşbütünleşme ilişkisinin yapısal kırılmalara rağmen devam ettiği bulunduktan sonra eşbütünleşme vektörü Stock ve Watson'ın önerdikleri, kırılma yıllarının ve gecikmelerin de dahil edildiği dinamik EKK modeli ile tahmin edilmiş ve tahmin

sonuçları Tablo 30'da gösterilmiştir. Modelde yer alan GDC ve GDT değişkenleri kukla değişkenler olarak modele eklenmiştir¹.

Tablo 30'a göre tek denklem yaklaşımı çerçevesinde ve farklı tahmin yöntemleriyle gerçekleştirilen bu analizler ve tahmin sonuçları bir arada değerlendirildiğinde; Engle-Granger, Engle-Yoo, Phillips-Hansen ve Saikonen yöntemlerinin birbirine yakın katsayı tahminleri vermedikleri Tablo 23'den izlenebilmektedir. Ancak istatistiki olarak anlamlı çıkan katsayıların işaretleri birbirleri ile uyumludur. Stock-Watson Yöntemi ise diğer yöntemlere göre farklı ve bir kısmı istatistiki olarak anlamsız katsayı tahminleri vermiştir. Stock-Watson yönteminin bu şekilde katsayı vermesi, değişkenler arasındaki uzun dönem ilişkinin yapısal kırılmalardan (ve gecikmeler ile farklardan) etkilendiğini göstermektedir. Stock-Watson modelinin sonuçları değerlendirildiğinde, Itufesa ve lucrettsa değişkenlerinin katsayılarının anlamlı ve diğer uzun dönem tahmin yöntemleri ile uyumlu olduğu görülmektedir. $gdt*lpri$ ve $gdt*lucrettsa$ değişkenlerinin katsayılarının anlamlı çıkması, uzun dönem eşbütünleşme regresyonunda eğim kaymasının etkili olduğunu göstermektedir. Ancak, GDC kuklasının anlamsız çıkması sabit terim kaymasının regresyon denkleminde etkili olmadığını göstermektedir. Ayrıca, ücret, enflasyon ve politik istikrarsızlık değişkenlerinin fark ve gecikmeli değerlerinin katsayılarının anlamlı çıkması, uzun dönem eşbütünleşme regresyonunda dinamik bileşenlerin etkili olduğu anlamına gelmektedir.

Analiz sonuçlarına göre enflasyon oranındaki artış ücret dışı gelirlerin GSYİH'dan aldığı payı arttırmaktadır. Dolayısıyla maliyet artışları tüketicilere yansıtılabilmekte, enflasyon oranındaki artış, sabit gelirliler dışındaki kişilerin gelirlerini artırıcı etki yaratmaktadır. Dönem içerisinde uygulanan düşük ücret politikası reel ücretlerin de gerilemesini dolayısıyla ücretlerin milli gelirden aldığı payın azalmasını beraberinde getirmiştir. Ayrıca analiz sonuçlarına göre ücretlerdeki artışlar ücret dışı gelirlerin milli gelirden aldığı payı azaltmaktadır.

Politik istikrarsızlıktaki artış, ücret dışı gelirlerin GSYİH'dan aldığı payı arttırmaktadır. Bu durum Türkiye koşullarında beklentilerle uyumludur. Çünkü 1980 sonrasında demokratik hakların kısıtlanması ücret geliri elde edenlerin politik alanda

¹ GDC=0, 1994Q1'e kadar (1994Q1 dahil) ve GDC=1, 1994Q1'den sonra. GDT=0, 1994Q1'e kadar (1994Q1 dahil) ve GDT=1, 1994Q1'den sonra.

güç kaybetmesini, örgütlenmeleri kısıtlanmayan sermaye sınıfının ise güçlenmesini beraberinde getirmiştir. Dolayısıyla politik alanda baskılarını arttırarak milli gelirden aldıkları payı arttırmışlardır.

Faiz oranındaki artış ücret dışı gelirlerin GSYİH'dan aldığı payı arttırmaktadır. 1980 sonrasında yaşanan yüksek faiz politikası bu duruma neden olmuştur. Özellikle 1989 yılından sonra sermaye hareketlerinin serbest bırakılması da dikkate alındığında yüksek faiz politikası gerek yurtiçine gerekse yurtdışına doğru gelir transferlerini beraberinde getirmiştir. Bu durum ücret dışı gelirlerin GSYİH'dan aldığı payın artmasına neden olmuştur.

Tablo 30'da tahmin edilen katsayılara göre politik istikrarsızlığın etkisi, dinamik bir unsur olarak, kırılma yıllarına göre farklılaşmaktadır. Dinamik etkiler dikkate alındığında(Saikonen modelinden de görüldüğü gibi) politik istikrarsızlık ücret dışı gelirlerin milli gelirden aldığı payı düşürmektedir. Ancak söz konusu katsayı istatistikî olarak anlamsızdır ve katsayının işareti Stock-Watson modelinin sonucundan farklıdır. Katsayıların anlamsız çıkması genel olarak politik istikrarsızlık ve faiz değişkenlerinin ücret dışı gelirlerin milli gelirden aldıkları pay üzerinde kalıcı bir dinamik ve rejim oluşturan değişkenler olmadığını göstermektedir.

3.3.2.2.4. Yapısal Değişkenler Cari İşlemler Dengesi İlişkisi

Çalışmanın bu kısmında dış denge göstergesi olarak cari işlemler dengesi ile açıklayıcı değişkenler arasında tek denkleme dayalı eşbütünleşme yaklaşımı çerçevesinde uzun dönemli bir ilişkinin varlığı araştırılmaktadır. Açıklayıcı değişkenler olarak, politik istikrarsızlık, büyüme ve reel kur endeksi kullanılmıştır. Açıklayıcı değişkenlerin beklenen işaretleri büyüme ve reel kur endeksi için negatif, politik istikrarsızlık için pozitifdir. Politik istikrarsızlık dönemlerinde gerek nominal döviz kurundaki artışlar gerekse istikrar tedbirleri çerçevesinde uygulanan devalüasyon ve sıkı para politikaları nedeniyle ortaya çıkan ithal mallar talebinde azalma, ihraç malları talebindeki artış cari işlemler açığını azaltmakta ya da cari işlemlerde bir fazlanın oluşmasını dolaylı olarak sağlamaktadır. Reel kur endeksindeki artış ise TL'nin değer kazandığını, yurtiçi malların yurtdışı mallara göre pahalandığını göstermektedir. Bu nedenle reel kur endeksi ile cari işlemler dengesi arasındaki ilişkinin işareti negatif beklenmektedir. Ekonomik büyüme ile

carî işlemler dengesi arasındaki ilişkinin işareti Türkiye koşulları dikkate alındığında negatiftir. Çünkü, Türkiye’de hem ithalat ihracattan daha hızlı artmakta, hem de ihracatın ve büyümenin ithalata bağımlılığı yüksektir. Analiz sonuçları Tablo 32’de gösterilmiştir.

Tablo 32: Yapısal Değişkenler CİD Etkileşimi

Bağımlı Değişken rcdsa	Statik EG EKK	EG ECM	Engle-Yoo	Phillips-Hansen	Saikonen	Stock-Watson
C	291,2601 (4,84)	0,522229 (0,87)*		277,7542 (4,15)	299,9440 (4,57)	308,6713 (3,56)
LPRISTZ	10,21862 (1,89)**		10,21088 (32,00)	9,976367 (1,69)	8,086271 (1,39)*	9,560520 (1,48)*
LRGSMHSA	-12,57962 (-2,41)		-12,579 (-106,86)	-9,58243 (-1,64)	-10,19536 (-1,78)**	-10,05972 (-1,47)*
LUFREKURSA	-44,04236 (5,09)		-44,0382 (-173,82)	-47,4228 (-5,02)	-49,27849 (-5,01)	-52,63253 (-3,80)
D(LPRISTZ)		-3,429432 (-0,39)*				
D(LRGSMHSA)		-77,04447 (-6,02)				
D(LUFREKURSA)		-10,23786 (-1,07)				
ECM		-0,475162 (-5,35)				
CDC						11,16307 (2,98)
CDT*PRISTZ						0,391656 (1,05)*
CDT*LRGSMHSA						-0,164976 (-0,01)*
CDT*LUFREKURSA						-4,268412 (-0,17)*
D(LPRISTZ(-1))					15,51561 (1,28)*	11,99680 (0,99)*
D(LRGSMHSA(-1))					-25,58112 (-1,21)*	-25,32105 (-1,23)*
D(LUFREKURSA(-1))					4,176739 (0,31)*	-1,730945 (-0,13)*
D(LPRISTZ(1))					-16,83219 (-1,40)*	-16,86371 (-1,41)*
D(LRGSMHSA(1))					34,80967 (1,65)**	32,59281 (1,53)*
D(LUFREKURSA(1))					-14,07871 (-0,99)*	-29,65676 (-1,89)**
R ² -squared	0,616392	0,553912			0,653364	0,696341
A. R ²	0,601250	0,529799			0,606801	0,633681
DW	1,16	2,00			1,10	1,25

*: İstatistiki olarak anlamsız t değerlerini, **: %10’da anlamlı t değerlerini göstermektedir.

Kaynak: Tarafımızdan düzenlenmiştir.

Serilerin birinci dereceden bütünleşik oldukları anlaşıldıktan sonra Engle-Granger eşbütünleşme yöntemi uygulanmış, uzun dönem regresyonundan elde edilen

hata terimine uygulanan ADF test istatistiğinin (-5,64) ilgili kritik tablo değerinden¹ (-4,136) küçük olması, nedeniyle, eşbütünleşme olmadığına dair boş hipotez % 5 hata payı ile reddedilmiştir. Diğer bir ifade ile EG yönteminin ilk aşaması, bir eşbütünleşme ilişkisi olduğunu göstermektedir. Ayrıca EG yönteminin ikinci aşaması olan hata düzeltme modeline ait tahmin sonuçlarına göre uzun dönemden sapmaların yaklaşık olarak iki dönem yani altı ay içinde (1/0.475162) düzeleceğini göstermektedir. Ayrıca, yapılan dışsallık testi sonuçlarına göre tüm değişkenler zayıf dışsal bulunmuştur.

Eşbütünleşme denkleminde meydana gelebilecek parametre değişmelerine ve kırılmalara karşı eşbütünleşme vektörünün varlığını araştırmak amacıyla Gregory-Hansen eşbütünleşme testi yapılmış, sonuçlar Tablo 33’de verilmiştir.

Tablo 33: Yapısal Değişkenler CİD Etkileşimi (Gregory-Hansen Eşbütünleşme Test Sonuçları)

Model	ADF* İstatistiği	Kırılma Zamanı
Sabit Terimde Kayma	-6,05 (0) **	2001Q2
Sabit Terimle Birlikte Eğimde Kayma	-6,46 (0) **	1999Q1
Rejim Kayması	-5,72 (0) ***	1990Q1

Not: 1. Kritik değerler Gregory-Hansen, **a.g.e.**, s.109’ dan alınmıştır.
2. Parantez içindeki değerler optimum gecikme uzunluğunu vermektedir.
3. ***ve ** ; değişkenlerin eşbütünleşik olmadığına ilişkin boş hipotezin sırasıyla %10 ve %1 hata düzeylerinde reddedildiğini göstermektedir.

Kaynak: Tarafımızdan düzenlenmiştir.

Tablo 33’deki sonuçlar, yapısal değişmenin olduğu yıllara karşı, eşbütünleşmenin varlığını göstermektedir. Bir başka ifadeyle sabit terimde kaymanın yer aldığı birinci modelde elde edilen ADF* değeri ile kritik değer karşılaştırıldığında 2001Q2 döneminde görülen yapısal değişmeye karşı eşbütünleşmenin var olduğu görülmektedir. Benzer bir sonuç eğim modeli olarak da adlandırılan ikinci modelde de elde edilmiştir; modelin ADF* değeri ile kritik değerin karşılaştırılması sonucu 1999Q1 döneminde görülen yapısal değişmeye karşı eşbütünleşmenin var olduğu görülmektedir. Yine benzer bir sonuç rejim

¹ Tablo değeri, M. Hashem Pesaran, Bahram Pesaran, **Microfit 4.0**, Camfit Data Ltd, England, 1997, s. 484’ den alınmıştır. Gecikme uzunluğu AIC kriterine göre belirlenmiş ve (0) bulunmuştur.

modeli olarak da adlandırılan üçüncü modelde de elde edilmiştir; modelin ADF* değeri ile kritik değerin karşılaştırılması sonucu 1990Q1 döneminde görülen yapısal değişmeye karşın eşbütünleşmenin var olduğu görülmektedir. 1989 yılında sermaye hareketlerinin serbest bırakılması sonucunda 1990Q1 döneminde bir rejim kayması ortaya çıkmıştır. Konvertibilite sonrası dönem olan 1990 yılının birinci çeyreğinde etkinin ortaya çıkmasının en önemli nedeni bankaların yeni bilanço dönemlerinin olmasıdır. Nitekim konvertibilite kararı Ağustos 1989'da alınmış finansal sistemdeki etkileri ise 1990'ın ilk altı ayında görülmüştür. 1999 yılındaki kırılganın nedeni ise 1997 ve 1998 yıllarından itibaren ortaya çıkan ve dışsal bir şok olan Asya ve Rusya Krizleri'nin bir sonucudur. Bu sürecin 2001 Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı'na kadar devam ettiği Gregory-Hansen modelinin kırılma yılını 2001'in ikinci çeyreğinde vermesinden anlaşılmaktadır.

Gregory-Hansen eşbütünleşme testi sonucunda, değişkenler arasındaki eşbütünleşme ilişkisinin yapısal kırılmalara rağmen devam ettiği bulduktan sonra eşbütünleşme vektörü Stock ve Watson'ın önerdikleri, kırılma yıllarının ve gecikmelerin de dahil edildiği dinamik EKK modeli ile tahmin edilmiş ve sonuçları Tablo 32'de gösterilmiştir. Modelde yer alan CDC ve CDT değişkenleri kukla değişkenler olarak modele eklenmiştir¹. CDC değişkeninin katsayısının anlamlı çıkması, uzun dönem eşbütünleşme regresyonunda kırılmanın etkili olduğunu göstermektedir. Ancak CDT kuklasının bulunduğu değişkenlerin anlamsız çıkması eğim kırılmasının regresyon denkleminde etkili olmadığına işaret etmektedir. Ayrıca Itufesa, Iisgucusa ve okgsyihsa'nın fark ve gecikmeli değerlerinin katsayılarının anlamsız çıkmıştır. Bu durum, kırılmaların dikkate alındığı uzun dönem eşbütünleşme regresyonunda dinamik bileşenlerin etkisinin olmadığını göstermektedir.

Tek denklem yaklaşımı çerçevesinde ve farklı tahmin yöntemleriyle gerçekleştirilen bu analizler ve tahmin sonuçları bir arada değerlendirildiğinde; Engle-Granger, Engle-Yoo, Phillips-Hansen ve Saikonen yöntemlerinin (politik istikrarsızlık değişkeni hariç) birbirine yakın katsayı tahminleri verdikleri Tablo 32'den izlenebilmektedir. Bu sonuçlardan hareketle elde edilen katsayı tahminlerinin

¹ CDC=0, 2001Q2'e kadar (2001Q2 dahil) ve CDC=1, 2001Q2'den sonra. CDT=0, 1999Q1 'e kadar (1999Q1 dahil) ve CDT=1, 1999Q1'den sonra.

oldukça dirençli (robust) oldukları görülmektedir. Stock-Watson Yöntemi ise diğer yöntemlere göre istatistiki olarak anlamsız katsayı tahminleri vermiştir. Ancak bu tahminler ilişkinin yönü açısından beklentilerle uyumludur. Stock-Watson yönteminin bu şekilde katsayı vermesi, değişkenler arasındaki uzun dönem ilişkinin yapısal kırılmalardan etkilendiğini göstermektedir. Bununla beraber gerek Saikonon gerekse Stock-Watson yöntemlerinde dinamik unsurlar anlamsız çıkmıştır.

Tahmin sonuçlarına göre, politik istikrarsızlıktaki artış CİD’inde olumlu etki yapmaktadır. Politik istikrarsızlık dönemlerinde gerek nominal döviz kurundaki artışlar gerekse istikrar tedbirleri çerçevesinde uygulanan devalüasyon ve sıkı para politikaları nedeniyle ortaya çıkan ithal mallar talebinde azalma, ihraç malları talebindeki artış cari işlemler açığını azaltmakta ya da cari işlemlerde bir fazlanın oluşmasını dolaylı olarak sağlamaktadır.

Büyüme CİD üzerinde olumsuz etki yapmaktadır. Bunun en önemli nedeni büyümenin ithalata olan bağımlılığıdır. Uygulanan kur politikaları sonucu ucuzlayan ithalat, üretimde ithal girdilere yönelmesini beraberinde getirmiştir. Dolayısıyla üretim artışı ithalatı arttırmaktadır. Bu durum ise CİD üzerinde olumsuz etki meydana getirmektedir.

Reel döviz kurunun artması, bir başka ifadeyle TL’nin değer kazanması, yurtiçi malların yurtdışı mallara göre pahalandığını göstermektedir. Bu nedenle reel kur endeksindeki artış, hem ihracatı azaltarak hem de ithalatı arttırarak cari işlemler dengesini olumsuz yönde etkilemektedir.

Tablo 32’deki bulgulara göre, söz konusu modellerdeki değişkenlere ait katsayıların birbirine yakın çıkması, bu değişkenlerin ekonominin yapısal özellikleri hakkında bilgi sağladığını göstermektedir. Türkiye’de 1980 yılından itibaren uygulamaya başlanan ekonomi politikalarında nihai amaç ihracata yönelik sanayileşme stratejisidir. Ancak ikinci bölümde de belirtildiği gibi ekonomi ithalata bağımlı bir büyüme sürecine girmiştir. Dolayısıyla ihracata yönelik sanayileşme ve büyüme stratejisi kendi içinde ithalata bağımlı bir yapıyı ortaya çıkarmasına bağlı olarak, dışa açık bir sanayileşme ve büyüme stratejisi halini almıştır¹. Bu model, ele alınan dönemde politik istikrarsızlık açısından, uygulanan ekonomik kararların süreç

¹ Gülten Kazgan, **Ekonomide Dışa Açık Büyüme**, a.g.e., ss. 32-38.

politikaları çerçevesinde herhangi değişikliğe uğramadığını göstermektedir. Nitekim Tablo 32'deki dış denge modelinin katsayılarının, farklı yaklaşımlara göre dinamik ve kırılmalara göre büyük değişiklik göstermemesi, ele alınan dönemde uygulanan politikaların dış dengesizliği azaltacak süreç politikaları olmadığını bir başka deyişle kalıcı etki oluşturacak politikalar olmadığını göstermektedir.

3.3.2.2.5. Yapısal Değişkenler İstihdam İlişkisi

Çalışmanın bu kısmında istihdam göstergesi olarak imalat sanayi işgücü kullanım endeksi ile açıklayıcı değişkenler arasında tek denkleme dayalı eşbütünleşme yaklaşımı çerçevesinde uzun dönemli bir ilişkinin varlığı araştırılmaktadır. Analizin en önemli kısmı analiz dönemi için Türkiye'ye ilişkin üç aylık işsizlik verilerinin var olmamasıdır. Bu nedenle vekil değişken olarak imalat sanayi işgücü kullanım endeksi kullanılmıştır. Açıklayıcı değişkenler olarak, politik istikrarsızlık, yatırımlar, ücretler ve verimlilik kullanılmıştır. Açıklayıcı değişkenlerin beklenen işaretleri politik istikrarsızlık, ücret ve verimlilik için negatif; yatırımlar için pozitifdir. Politik istikrarsızlık dönemlerinde ortaya çıkacak daralmalar istihdam oranını düşürmektedir Verimlilik ile istihdam arasında negatif yönlü ilişkinin kaynağı ise istihdam ettiği işgücünün verimliliği artan işveren, nitelikli emek tercihinine ve sermaye yoğun teknolojiye yönelerek artan verimlikten doğan bir ikame sürecine (emek yerine sermaye) yönelecektir. Yatırımların artması ile istihdam alanları oluşturulacağı için katsayının işareti pozitif olacaktır. Ücretlerin artması durumunda ise istihdam miktarı azalacaktır. Analiz sonuçları aşağıda Tablo 34'de gösterilmiştir.

Tablo 34: Yapısal Değişkenler İstihdam Etkileşimi

Bağımlı Değişken İlgücusa	Statik EG EKK	EG ECM	Engle- Yoo	Phillips- Hansen	Saikonen	Stock - Watson
C	3,289755 (7,92)	-0,000126 (-0,04)*		2,65635 (4,66)	3,308516 (5,55)	5,239602 (9,77)
LPRISTZ	0,195466 (4,92)		0,19559 (42,67)	0,280727 (5,32)	0,231584 (4,59)	0,166156 (4,45)
LGSSYSA	0,165666 (6,03)		0,165655 (84,95)	0,147153 (4,05)	0,161255 (5,17)	0,250565 (8,02)
LUCRETTSA	-0,016148 (-2,18)		-0,01615 (-4,59)	-0,02581 (-2,31)	-0,012117 (-0,92)	0,040220 (3,44)
VERSA	-0,880252 (-2,49)		-0,8808 (50,81)	-0,35877 (0,51)	-1,007669 (-1,78)**	-3,761961 (-7,04)
D(LPRISTZ)		0,022388 (0,61)*				
D(LGSSYSA)		0,084544 (2,63)				
D(LUCRETTSA)		-0,010958 (-0,84)*				
D(VERSA)		-0,906258 (-3,17)				
ECM		-0,143985 (-2,07)				
LC						-0,010695 (-0,01)*
LT*LPRISTZ						-0,214061 (-2,59)
LT*LGSSYSA						-0,163216 (-2,35)
LT*LUCRETTSA						0,089184 (0,99)*
LT*VERSA						1,595522 (1,83)**
D(LPRISTZ(-1))					-0,068639 (-1,06)*	-0,055552 (-1,45)*
D(LGSSYSA(-1))					0,111780 (1,87)**	0,083839 (2,23)
D(LUCRETTSA(-1))					0,029195 (0,88)*	0,061512 (2,96)
D(VERSA(-1))					-0,392873 (-0,74)*	-0,093306 (-0,30)*
D(LPRISTZ(1))					0,124607 (1,79)**	0,074300 (1,70)**
D(LGSSYSA(1))					0,106460 (1,82)**	0,066530 (1,65)**
D(LUCRETTSA(1))					-0,061104 (-0,92)*	-0,003109 (0,08)*
D(VERSA(1))					-0,949611 (-1,65)**	-1,696192 (-4,13)
R ² -squared	0,888014	0,166281			0,907512	0,970644
A. R ²	0,882042	0,109176			0,890171	0,962185
DW	0,49	1,71			0,54	1,15

*: İstatistiki olarak anlamsız t değerlerini, **: %10' da anlamlı t değerlerini göstermektedir.

Kaynak: Tarafımızdan düzenlenmiştir.

Serilerin birinci dereceden bütünleşik oldukları anlaşıldıktan sonra Engle-Granger eşbütünleşme yöntemi uygulanmış, uzun dönem regresyonundan elde edilen hata terimine uygulanan ADF test istatistiğinin (-3,29) ilgili kritik tablo değerinden¹ (-3,145) küçük olması, nedeniyle, eşbütünleşme olmadığına dair boş hipotez % 5 hata payı ile reddedilmiştir. Diğer bir ifade ile EG yönteminin ilk aşaması, bir eşbütünleşme ilişkisi olduğunu göstermektedir. Ayrıca EG yönteminin ikinci aşaması olan hata düzeltme modeline ait tahmin sonuçlarına göre uzun dönemden sapmaların yaklaşık olarak yedi dönem yani 21 ay içinde (1/0.143985) düzeleceği görülmektedir. Yapılan dışsallık testi sonuçlarına göre verimlilik değişkeni içsel diğer değişkenler zayıf dışsal bulunmuştur.

Eşbütünleşme denkleminde meydana gelebilecek parametre değişmelerine ve kırılmalara karşı eşbütünleşme vektörünün varlığını araştırmak amacıyla Gregory-Hansen eşbütünleşme testi yapılmış sonuçlar Tablo 35’de verilmiştir.

Tablo 35: Yapısal Değişkenler İstihdam Etkileşimi (Gregory-Hansen Eşbütünleşme Testi Sonuçları)

Model	ADF* İstatistiği	Kırılma Zamanı
Sabit Terimde Kayma	-5,44 (0) **	2001Q3
Sabit Terimle Birlikte Eğimde Kayma	-5,52 (0) **	2001Q3

- Not:**
1. Kritik değerler Gregory-Hansen, **a.g.e.**, s.109’den alınmıştır.
 2. Parantez içindeki değerler optimum gecikme uzunluğunu vermektedir.
 3. ** ; değişkenlerin eşbütünleşik olmadığına ilişkin boş hipotezin %10 hata düzeyinde reddedildiğini göstermektedir.

Kaynak: Tarafımızdan düzenlenmiştir.

Tablo 35’deki sonuçlar² yapısal değişimin olduğu yıllara karşın, eşbütünleşmenin varlığını ifade etmektedir. Bir başka ifadeyle sabit terimde kaymanın yer aldığı birinci modelde elde edilen ADF* değeri ile kritik değer karşılaştırıldığında 2001Q3 döneminde görülen yapısal değişmeye karşın eşbütünleşmenin var olduğu görülmektedir. Benzer bir sonuç eğim modeli olarak da adlandırılan ikinci modelde de elde edilmiştir; modelin ADF* değeri ile kritik değer karşılaştırılması sonucu 2001Q3 döneminde görülen yapısal değişmeye

¹ Tablo değeri, M. Hashem Pesaran, Bahram Pesaran, **Microfit 4.0**, Camfit Data Ltd, England, 1997, s. 484’den alınmıştır. Gecikme uzunluğu AIC kriterine göre belirlenmiş ve (1) bulunmuştur.

² Rejim kaymasını dikkate alan modelin sonuçları tabloda yer almamaktadır. Çünkü test sonuçlarına göre rejim kaymasının görüldüğü herhangi bir yıla rastlanılmamıştır.

karşın eşbütünleşmenin var olduğu görülmektedir. Bu sonuçlardan, 2000 ve 2001 Krizleri sonrasında yaşanan ekonomik daralmaların eşbütünleşme ilişkisi üzerinde etkili olduğu anlaşılmaktadır.

Gregory-Hansen eşbütünleşme testi sonucunda, değişkenler arasındaki eşbütünleşme ilişkisinin yapısal kırılmalara rağmen devam ettiği bulunduktan sonra eşbütünleşme vektörü Stock ve Watson'ın önerdikleri, kırılma yıllarının ve gecikmelerin de dahil edildiği dinamik EKK modeli ile tahmin edilmiş, modele LC ve LT değişkenleri kukla değişkenler olarak eklenmiştir¹. Stock-Watson modelinin sonuçları değerlendirildiğinde katsayıların anlamlı ve ücret değişkeninin katsayısı dışında diğer uzun dönem tahmin yöntemleri ile uyumlu olduğu görülmektedir. Ücret değişkeninin katsayısı istatistiki olarak anlamlı çıkmasına rağmen beklentilerle uyumlu değildir. LC değişkeninin katsayısının anlamsız çıkması, uzun dönem eşbütünleşme regresyonunda sabitte kaymanın etkisiz olduğunu göstermektedir. Ancak LT kuklasının bulunduğu değişkenlerin anlamlı çıkması eğim kırılmasının regresyon denkleminde etkili olduğunu göstermektedir. Uzun dönem eşbütünleşme regresyonunda dinamik bileşenlerin etkisinin olduğu da görülmektedir.

Tek denklem yaklaşımı çerçevesinde ve farklı tahmin yöntemleriyle gerçekleştirilen bu analizler ve tahmin sonuçları bir arada değerlendirildiğinde; Engle-Granger, Engle-Yoo, Phillips-Hansen ve Saikonen yöntemlerinin yatırım değişkeninin katsayısı dışında birbirine yakın katsayı tahminleri vermedikleri dolayısıyla . yatırımın katsayı tahmininin dışındaki katsayıların dirençli (robust) olmadıkları görülmektedir. Ancak dirençli (robust) olduğu görülmektedir. Ayrıca gerek Saikonen gerekse Stock-Watson yöntemleriyle elde edilen katsayı tahminlerinde dinamik unsurların anlamlı çıkması dinamik unsurların eşbütünleşme ilişkisi üzerinde etkili olduklarını göstermektedir.

Analiz sonuçlarına göre, politik istikrarsızlıktaki artış, istihdamı arttırmaktadır. Politik istikrarsızlıktaki artışın istihdamı arttırması teorik beklentilerle uyumlu değildir. Türkiye'nin kendine özgü koşulları dikkate alındığında, incelenen dönem içerisinde politik istikrarsızlıkların en önemli kaynağı seçimlerin ve hükümet değişikliklerinin sıklığıdır. Bu durum popülist politika uygulamalarının artmasına

¹ LC=0, 2001Q3'e kadar (2001Q3 dahil) ve LC=1, 2001Q3'den sonra. LT=0, 2001Q3 'e kadar (2001Q3 dahil) ve LT=1, 2001Q3'den sonra.

neden olmaktadır. Dolayısıyla politik istikrarsızlığın istihdam miktarını arttırması popülist politikalara bağlanabilir.

Ücret artışları teorik beklentiyle uyumlu olarak istihdamı azaltmaktadır. Ancak Türkiye’de uygulanan düşük ücret politikası ve gelir dağılımındaki eşitsizlik dikkate alındığında istihdam maliyetlerinde (sosyal güvenlik primi işveren payı) düşüş sağlanarak istihdam arttırılabilir.

Yatırım artışları istihdam üzerinde olumlu etki yapmaktadır. Bu durum, Türkiye’de büyümenin istihdam artışı yaratmadığını dikkate aldığımızda işsizlik sorununun çözümünde teorik beklentilerle uyumlu olarak yatırımların arttırılması gerektiğini, uygulanan düşük kur politikasının değiştirilerek yurt içi üretimin ve dolayısıyla, yatırımların teşvik edilerek işsizlik sorununun çözümlenebileceğini göstermektedir.

Ekonomide ortaya çıkan verimlilik artışları ise istihdam üzerinde olumsuz etki yapmaktadır. İşsizliğin düşürülmesi için verimliliğin düşürülmesinin önerilmesi mümkün değildir. Bu noktada uygulanması gereken politika, özellikle niteliksiz işgücünün nitelikli hale getirilerek ya da istihdam açığı bulunan işkollarına yönelik olarak eğitilerek bu alanlara kaydırılmasının sağlanmasıdır.

3.3.2.2.6. Yapısal Değişkenler Politik İstikrarsızlık İlişkisi

Çalışmanın bu kısmında politik istikrarsızlığı etkileyen ekonomik değişkenler ile tek denkleme dayalı eşbütünleşme yaklaşımı çerçevesinde uzun dönemli bir ilişkinin varlığı araştırılmaktadır. Açıklayıcı değişkenler olarak büyüme, enflasyon, istihdam ve reel efektif döviz kuru kullanılmıştır. Açıklayıcı değişkenlerin beklenen işaretleri enflasyon için pozitif diğer değişkenler için negatiftir. Ancak, istihdamın işareti bir çok model denenmesine rağmen teorik beklentinin aksine pozitif çıkmıştır. Bunun nedeni incelenen dönem içerisinde uygulanan popülist politikalar sonucunda istihdamın arttırılması çabasına ve kullanılan istihdam verisine bağlanabilir. Kullanılan istihdam verisi sadece imalat sanayindeki işgücü kullanımını göstermekte olup işsizlik yerine kullanılmış bir vekil değişkendir. Dolayısıyla hem ekonominin tümünü hem de işsizlik oranındaki değişmeyi tam olarak göstermemektedir. Ancak daha önce de belirtildiği gibi Türkiye’de analiz dönemini kapsayan bir işsizlik verisi bulunmamaktadır. Reel kur endeksindeki azalış ise örneğin devalüasyon politik

istikrarsızlığı artırıcı bir etki yapmaktadır. Dolayısıyla aralarında ters yönlü bir ilişki vardır. Enflasyonun artması ise politik istikrarsızlığı artırıcı etki yapmaktadır. Özellikle Türkiye’de yaşanan ve uzun yıllardır çözülemeyen enflasyon sorunu politik istikrarsızlığın en önemli ekonomik kaynaklarından birini oluşturmuştur. Ekonomik büyüme ise politik istikrarsızlığı düşürücü etki yapmaktadır.

Analiz sonuçları aşağıda Tablo 36’da gösterilmiştir. Serilerin birinci dereceden bütünleşik oldukları anlaşıldıktan sonra Engle-Granger eşbütünleşme yöntemi uygulanmış, uzun dönem regresyonundan elde edilen hata terimine uygulanan ADF test istatistiğinin (-3,21) ilgili kritik tablo değerinden¹ (-2,459) küçük olması, nedeniyle, eşbütünleşme olmadığına dair boş hipotez % 5 hata payı ile reddedilmiştir. Diğer bir ifade ile EG yönteminin ilk aşaması, bir eşbütünleşme ilişkisi olduğunu göstermektedir. Ayrıca EG yönteminin ikinci aşaması olan hata düzeltme modeline ait tahmin sonuçları, uzun dönemden sapmaların yaklaşık olarak üç dönem yani dokuz ay içinde (1/-0.335568) düzeleceğini göstermektedir. Ayrıca, yapılan dışsalılık testi sonuçlarına göre tüm değişkenler zayıf dışsal bulunmuştur.

¹ Tablo değeri, M. Hashem Pesaran, Bahram Pesaran, **Microfit 4.0**, Camfit Data Ltd, England, 1997, s. 484’den alınmıştır. Gecikme uzunluğu AIC kriterine göre belirlenmiş ve (3) bulunmuştur.

Tablo 36: Yapısal Değişkenler Politik İstikrarsızlık Etkileşimi

Bağımlı Değişken İpristz	Statik EG EKK	EG ECM	Engle-Yoo	Phillips-Hansen	Saikonen	Stock-Watson
C	4,167019 (2,36)	-0,012381 (-0,75)*		2,852593 (1,47)	5,412313 (2,70)	4,432244 (1,75)**
LTUFESA	0,096634 (6,12)		0,096616 (47,38)	0,106258 (6,15)	0,130631 (7,31)	0,129898 (6,14)
LRGSMHSA	-0,780531 (-3,86)		-0,78053 (-388,519)	-0,76822 (-3,45)	-1,202410 (-5,02)	-1,162943 (-3,91)
LISGUCUSA	1,799212 (9,48)		1,79914 (401,14)	2,04235 (9,86)	1,966959 (10,30)	1,951630 (10,95)
LUFREKURSA	-0,341505 (-2,53)		-0,34142 (-78,98)	-0,34288 (-2,32)	0,051747 (0,26)*	0,207616 (1,05)*
D(LTUFESA)		0,095763 (0,73)*				
D(LRGSMHSA)		0,094813 (0,59)*				
D(LISGUCUSA)		0,282623 (0,94)*				
D(LUFREKURSA)		-0,292354 (-2,58)				
ECM		-0,335568 (-4,46)				
PRC						-0,073400 (-0,76)*
PRT*LTUFESA						0,040309 (0,10)*
PRT*LRGSMHSA						0,899429 (1,75)**
PRT*LISGUCUSA						-1,851790 (-2,10)
PRT*LUFREKURSA						-0,364044 (-0,69)*
D(LTUFESA(-1))					0,439027 (1,40)*	0,128452 (0,43)*
D(LRGSMHSA(-1))					0,386386 (1,21)*	0,189822 (0,63)*
D(LISGUCUSA(-1))					-1,291624 (-2,60)	-1,342243 (-2,88)
D(LUFREKURSA(-1))					-0,001518 (0,01)*	0,031763 (0,18)*
D(LTUFESA(1))					0,376010 (1,10)*	0,216335 (0,66)*
D(LRGSMHSA(1))					-0,412618 (-1,25)*	-0,280659 (-0,87)*
D(LISGUCUSA(1))					0,353217 (0,72)*	0,463140 (1,03)*
D(LUFREKURSA(1))					0,060127 (0,32)*	0,093121 (0,49)*
R ² -squared	0,70	0,28			0,780611	0,833471
A. R ²	0,69	0,23			0,739476	0,785488
DW	0,87	1,70			1,19	1,29

*: İstatistiki olarak anlamsız t değerlerini, **: %10' da anlamlı t değerlerini göstermektedir.

Kaynak: Tarafımızdan düzenlenmiştir.

Eşbütünleşme denkleminde meydana gelebilecek parametre değişmelerine ve kırılmalara karşı eşbütünleşme vektörünün varlığını araştırmak amacıyla Gregory-Hansen eşbütünleşme testi yapılmış sonuçlar Tablo 37'de gösterilmiştir.

Tablo 37: Yapısal Değişkenler Politik İstikrarsızlık Etkileşimi (Gregory-Hansen Eşbütünleşme Testi Sonuçları)

Model	ADF* İstatistiği	Kırılma Zamanı
Sabit Terimde Kayma	-5,49 (1) **	2003Q1
Sabit Terimle Birlikte Eğimde Kayma	-5,69 (1) **	2003Q2
Rejim Kayması	-6,19 (1) **	1991Q1

Not: 1. Kritik değerler Gregory-Hansen, **a.g.e.**, s.109'dan alınmıştır.
2. Parantez içindeki değerler optimum gecikme uzunluğunu vermektedir.
3. ** ; değişkenlerin eşbütünleşik olmadığına ilişkin boş hipotezin sırasıyla %10 hata düzeyinde reddedildiğini göstermektedir.

Kaynak: Tarafımızdan düzenlenmiştir.

Tablo 37'deki sonuçlar, yapısal değişimin olduğu yıllara karşın, eşbütünleşmenin varlığını ifade etmektedir. Bir başka ifadeyle sabit terimde kaymanın yer aldığı birinci modelde elde edilen ADF* değeri ile kritik değer karşılaştırıldığında 2003Q1 döneminde görülen yapısal değişmeye karşın eşbütünleşmenin var olduğu görülmektedir. Benzer bir sonuç eğitim modeli olarak da adlandırılan ikinci modelde de elde edilmiştir; modelin ADF* değeri ile kritik değer karşılaştırılması sonucu 2003Q2 döneminde görülen yapısal değişmeye karşın eşbütünleşmenin var olduğu görülmektedir. Ayrıca rejim modelinde de modelin ADF* değeri ile kritik değer karşılaştırılması sonucu 1991Q1 döneminde görülen yapısal değişmeye karşın eşbütünleşmenin var olduğu görülmektedir. 1991 yılında Türkiye'nin koalisyon hükümetleri dönemine girmesi modelde kendisini rejim kayması olarak göstermiştir. 2003 yıllarında yaşanan kırılmalar ise 2002 seçimlerine bağlanabilir. 2002 yılının son çeyreğinde yapılan seçimlerin etkisi 2003 yılının birinci çeyreğinde görülmüştür.

Gregory-Hansen eşbütünleşme testi sonucunda, değişkenler arasındaki eşbütünleşme ilişkisinin yapısal kırılmalara rağmen devam ettiği bulunduktan sonra eşbütünleşme vektörü Stock ve Watson'ın önerdikleri, kırılma yıllarının ve gecikmelerin de dahil edildiği dinamik EKK modeli ile tahmin edilmiş, modele PRC ve PRT değişkenleri kukla değişkenler olarak eklenmiştir¹.

¹ PRC=0, 2003Q1'e kadar (2003Q1 dahil) ve PRC=1, 2003Q1'den sonra. PRT=0, 2003Q2 'e kadar (2003Q2 dahil) ve PRT=1, 2003Q2'den sonra.

Tablo 35'e göre, Stock-Watson modelinin sonuçları değerlendirildiğinde lufrekursa değişkeni dışında tüm değişkenlerin katsayısının anlamlı ve diğer uzun dönem tahmin yöntemleri ile uyumlu olduğu görülmektedir. Lufrekursa değişkeni Saikonen tahminlerine benzer şekilde istatistiki olarak anlamsız çıkmıştır. PRC değişkeninin katsayısının anlamsız çıkması, uzun dönem eşbütünleşme regresyonunda sabitte kırılmanın etkili olmadığını göstermektedir. PRT kuklasının bulunduğu değişkenlerden, lısgucu ve lrgsmhsa anlamlı çıkmıştır bu durum eğim kırılmasının regresyon denkleminde etkili olduğunu göstermektedir. Ayrıca lısgucusa değişkeninin farkının bir dönem gecikmesinin dışındaki dinamik değişkenlerin katsayısı anlamsız çıkmıştır. Bu durum, uzun dönem eşbütünleşme regresyonunda dinamik bileşenlerin önemli bir etkisinin olmadığına işaret etmektedir.

Tek denklem yaklaşımı çerçevesinde ve farklı tahmin yöntemleriyle gerçekleştirilen bu analizler ve tahmin sonuçları bir arada değerlendirildiğinde; Engle-Granger, Engle-Yoo, Phillips-Hansen ve Saikonen yöntemlerinin Itufesa ve lısgucusa değişkenleri için birbirine yakın katsayı tahminleri verdikleri dolayısıyla söz konusu katsayı tahminlerinin oldukça dirençli (robust) oldukları görülmektedir. Dikkat çeken bir başka nokta dinamik modellerin kendi aralarında benzer sonuçlar vermiş olmasıdır. Bu durum eşbütünleşme ilişkisi içinde dinamik unsurların etkili olmadığını göstermektedir.

Enflasyondaki artış politik istikrarsızlığı artırmaktadır. Özellikle Türkiye'nin analizde incelenen dönemde yaşadığı enflasyonist süreç dikkate alındığında, bu sonuç oldukça anlamlıdır. Seçmenler iktidarları, enflasyona çözüm bulamadıkları için ve yaşanan ekonomik krizleri hükümetlerin başarısızlığı olarak değerlendirdikleri için sürekli değiştirmiştir. Seçmenlerin sürekli olarak çözümü farklı partilerde araması ve politik faktörlerin etkisi mecliste koalisyon hükümetlerinin iktidara gelmesine neden olmuştur. Benzer durum büyüme için de geçerlidir. Kalıcı bir büyüme ortamının sağlanamamış olması ve krizler yine seçmenlerin aynı motivasyonla davranmalarına neden olmuştur. Dolayısıyla büyüme ile politik istikrarsızlık arasında ortaya çıkan ters yönlü ilişki hem teorik beklentilerle hem de Türkiye koşullarıyla uyumludur

İstihdam artışı politik istikrarsızlığı arttırmaktadır. Dolayısıyla politik istikrarsızlık ile istihdam miktarı arasındaki ilişkiye yönelik yorumlar ihtiyatla değerlendirilmelidir. Çünkü bu durum teorik beklentilerle tutarlı değildir. Ancak ilişkinin bu şekilde çıkması iki etkene bağlanabilir. Birincisi kullanılan değişken, imalat sanayi işgücü kullanım endeksidir ki, ekonominin tümünü ifade etmemektedir. İkinci etken ise Türkiye’de dönem içerisinde yaşanan politik istikrarsızlıkların temel kaynağı olan sık değişen hükümetler ve seçimlerin sık olması, popülist politikaların uygulanmasını beraberinde getirmesidir. Popülist politika uygulamaları bir yandan istihdamı arttırıcı etki oluştururken diğer yandan makro ekonomik değişkenler üzerinde olumsuz etki ortaya çıkarmaktadır. Örneğin fiyatlar genel düzeyi, bütçe açıkları, borçlanma oranları artmaktadır. Bu durum ise hükümet değişikliklerini beraberinde getirerek politik istikrarsızlığı arttırmaktadır.

Reel Kur endeksi ile politik istikrarsızlık ilişkisi incelendiğinde reel kur artışının, bir başka deyişle TL’nin değer kazanması politik istikrarsızlığı azalttığı görülmektedir. Bu durumun en önemli sonucu, Türkiye’de yapılan devalüasyonların politik istikrarsızlığı arttırma şeklinde politik alanda etkili olduğunu göstermesidir.

SONUÇ

Kamu tercihi teorisinin gelişimine kadar ekonomi teorisinde kurulan modellerde politik faktörlerin etkisi dışsal kabul edilerek dikkate alınmamıştır. Kamu tercihi teorisinin gelişiminden sonra ekonomik modellere politik değişkenler içsel değişkenler olarak dahil edilerek ekonomik değişkenler üzerindeki etkileri analiz edilmeye başlanmıştır.

Politik istikrarsızlığın ekonomik süreç politikası amaçları üzerindeki etkileri incelenmeden önce ekonomi okullarında ekonomi-politika ilişkisi incelenmiştir.

Klasiklere ve neo klasiklere göre devlet, ekonomiye müdahale etmemelidir. Aksi durumda görünmez elin işleyişi bozulacaktır. Dolayısıyla buradan çıkarılacak önemli bir sonuç, klasik okulda ekonomik süreç politikalarından çok, ekonomik düzen politikalarına ağırlık verilmiş olmasıdır. Klasik iktisadın politika sonuçlarını eleştirel bir yaklaşımla ele alan Marx, politik ekonomi analizinin merkezine sınıf kavramını yerleştirmiştir. Marx sınıf temelli bir analiz yaparak politik sonuçlar çıkarmaktadır.

Keynes'e göre, ekonominin doğasında istikrarsızlık vardır ve iktisadi faaliyetler doğal yasalarla yönetilmemektedir. Bu nedenle devlet, aktif ekonomi politikaları yürüterek ekonomik istikrarı sağlamalıdır. Burada üzerinde durulması gereken konu; Keynesyen yaklaşımda devletin ekonomiye müdahalesinin gerekçesini oluşturan ekonomiye istikrar kazandırma amacının teknik, yani ekonomik bir süreci mi, yoksa politik karar birimlerinin ekonomiyi kendi çıkarları doğrultusunda yönlendireceklerini ifade eden politik bir süreci mi oluşturacağıdır. Bu sorunun cevabı söz konusu sürecin teknik bir süreç olacağı şeklindedir. Kendisi politik eğilimi açısından bir elitist olan Keynes, teorilerini geliştirirken "Harvey Road Önermesi"ni esas almaktadır. Harvey Road önermesi; genel olarak devlet politikasının, özel olarak da ekonomi politikasının akıllı, ekonomi bilgisine sahip ve yalnızca kendi vicdan ve düşünce sistemine karşı sorumlu kimselerce belirlendiğini öngörmektedir. Dolayısıyla gerek politikacılar gerekse diğer ekonomi politikası karar birimleri herhangi bir çıkar arayışında olmadan iktisat politikalarını yürüteceklerdir.

Böylece politik gücün, kamu yararına ekonomiye müdahale ederek, ekonomik süreci etkilediği rasyonalist bir yaklaşım ortaya çıkmaktadır

Monetaristler, piyasa başarısızlıklarını gidermek amacıyla yapılan devlet müdahalelerinin ekonomide ortaya çıkan sorunların daha da büyümesine neden olduğu görüşünü savunmaktadırlar. Klasik yaklaşımdan hareketle monetaristlere göre devlet, ekonomiye müdahale etmemeli, hak ve özgürlükleri korumalı, yasal düzenlemeleri yapmalı ve parasal çerçeveyi oluşturmalıdır.

Yeni klasik iktisat okulunun devletin ekonomiye müdahalesine ilişkin görüşleri dikkate alındığında ekonomik birimler, devletin uygulamalarına karşı duyarlı, ilgili ve tepkilidirler. Alınan kararları yakından takip eder ve gereklikçe almış oldukları konumu optimuma ulaşma amacı ile değiştirirler. Devlet oyunun kurallarını koymalı, politika ve diğer düzenlemeleri belirlemelidir. Böylece ekonomik birimlerin sağlıklı karar alma ve kararların olası sonuçlarını tahmin edebilme imkanına kavuşması sağlanmalıdır.

Post Keynesyenlere göre zayıf bir devlet, ekonomik amaçlara ve adalete erişilmesini zayıflatan teknelci gücün sömürsünü engelleyemeyebilir. Dolayısıyla devlet piyasalarda etkinliğin sağlanabilmesi için güçlü olmak zorundadır.

Yeni Keynesyenler devlet müdahalesi konusunda Keynesyenlerle aynı fikirdedirler. Bir başka ifade ile toplam talepteki dengesizliklerin ancak uygulanacak aktif ekonomi politikalarıyla giderilebileceğini savunmaktadırlar. Keynes'ten farklı olarak maliye politikasına değil, para politikasına yakınlık duymaktadırlar. Ancak buradaki para politikası, Monetaristlerin savunduklarından farklıdır ve kurala dayalı para politikası değil, duruma göre para politikası önerilmektedir.

Ordo-Liberal yaklaşımda klasik liberalizmin “doğal düzen” düşüncesi terk edilerek bunun yerine devlet tarafından oluşturulan düzen düşüncesi getirilmiştir. Ordo liberal yaklaşıma getirilen eleştiriler çerçevesinde ortaya konulan Sosyal piyasa ekonomisinin savunucuları, Klasiklerin minimal devlet anlayışına karşıdır. Bu iktisatçılara göre devlet; aktif, yapıcı, düzenleyici ve fonksiyonel olmalıdır. Devlet, ekonomik düzeni ve ekonomik düzenin hukuki çerçevesi olan ekonomik anayasayı oluşturmalı ve düzenlemelidir.

Arz yanlı iktisada göre, devlet ekonomide talep yönlü politikalar uygulamak yerine verimliliği artırıcı politikalar uygulamalıdır. Bu şekilde bir yandan ekonominin büyümesi sağlanırken, diğer yandan ekonominin dış rekabet gücü artacak ve ödemeler bilançosunda düzelmeler meydana gelecektir.

Geleneksel iktisadi çok farklı açılardan eleştiren kurumcu iktisatçılara göre devletin etkinliği, yasa yapmasıyla, mülkiyet ve sözleşme koşullarını belirlemesiyle ve patent haklarını vermesiyle açıklanabilir. Devlet mülkiyet haklarını koruduğu için bireyler, refahlarını artırmak için çalışırlar ve mübadelede bulunurlar. Bu noktada devlete düşen bir diğer görev; işlem maliyetlerini, bürokrasiyi ve yolsuzlukları azaltmaktır.

Kamu tercihi teorisi; esas olarak iktisat teorisinde oldukça ayrıntılı analizler için geliştirilmiş araç ve yöntemleri almakta ve bu araç ve yöntemleri politik sürece, kamu sektörüne, politikaya ve kamu ekonomisine uygulamaktadır. Kamu tercihi iktisatçıları, iktisat teorisinin temel analiz araçlarından biri olan “homo economicus”u politik alanda kullanarak, bu alanda karar alan birimlerin rasyonel olduklarını ve kendi çıkarlarını maksimize etmeye çalıştıklarını öne sürmektedir. Ayrıca, kamu tercihi teorisine göre devletin büyümesi ile birlikte ortaya çıkan ekonomik ve politik yozlaşmaların veya sorunların ortadan kaldırılması için politik karar alma sürecinde anayasal düzeyde bir yeniden yapılanma gerekmektedir. Böylece çıkarlarını maksimize etme amacında olan bireylerin ve politikacıların, bu amaçla istikrarsızlığa yol açacak faaliyetlerde bulunmaları anayasal kurallar ile yasaklanmış olacağı için politik ve ekonomik alanda sapmaların önüne geçilecektir. Söz konusu anayasal düzenlemeler sadece ekonomik sisteme ve yapıya ilişkin değil, aynı zamanda sürece ilişkin düzenlemeleri de içermektedir. Bu durum, anayasal iktisat çerçevesinde ekonominin hızlı değişen dinamik yapısı dikkate alındığında, gerekli olduğu anda gerekli ekonomi politikalarının yürürlüğe konulamamasını beraberinde getirir.

Ekonomi okullarının ekonomi-politika etkileşimine ilişkin genel bir değerlendirme yapıldığında, kamu tercihi teorisine kadar söz konusu etkileşim ilişkisinin devletin ekonomiye müdahale edip etmemesinin gerekliliği şeklinde ele alındığı görülmektedir. Devletin ekonomiye müdahalesini dikkate alan yaklaşımlar

ekonomi politikası karar birimlerini kendi bireysel çıkarlarını düşünmeyen kişilerden oluştuğunu varsayarak görüşlerini ileri sürmektedirler. Kamu tercihi teorisinde ise ekonomi politikası karar birimlerinin, aynı ekonomik karar birimlerinde olduğu gibi kendi çıkarlarını düşünerek davrandıkları bir başka deyişle bireysel çıkar motivasyonunu dikkate alarak karar aldıkları ileri sürülmektedir. Ekonomi okullarında yer alan görüşler, kendi varsayımları içerisinde içsel tutarlılık taşımakla birlikte, varsayımlarından ötürü gerçek yaşamla uyumlu değildir. İlk olarak devlet, ekonomik düzenin yasal çerçevesini oluşturduktan sonra gerekli olduğu takdirde piyasa ekonomisinin temel ilkelerine aykırı olmayacak şekilde ekonomiye müdahale etmelidir. Bir başka ifade ile aktif ekonomi politikaları uygulamalıdır. Bunun en önemli nedeni sosyal devlet ilkesinin sağlanmasının gerekliliğidir. Üzerinde durulması gereken bir başka nokta ekonomi politikası karar birimlerinin sadece bireysel çıkar motivasyonu ile davrandıklarına ilişkin görüşün de doğru olmamasıdır. Söz konusu karar birimleri kendi bireysel çıkarlarının yanın da toplumsal çıkarları da düşünerek hareket etmektedirler. Devlet bu noktada karar birimlerinin bireysel çıkar motivasyonu ile hareket etmelerini engellemek ya da minimize etmek için gerekli düzenlemeleri yapmalıdır. Ancak bu düzenlemelerin politik anayasa çerçevesinde yapılması yerine, ekonomik anayasa kapsamında gerçekleştirilmesinin ekonomik sürecin işleyişi açısından daha etkin sonuçlar vereceği dikkate alınmalıdır.

Çalışmada ekonomi okullarında ekonomi-politika etkileşimi incelendikten sonra ekonomi politikasında karar alma ve koordinasyon mekanizmasına ilişkin tarafımızdan bir yaklaşım geliştirilmeye çalışılmıştır. Söz konusu yaklaşım, ekonomi politikası karar birimlerinin kurumsal yapıları ve davranış motifleri dikkate alınarak karşılıklı etkileşim mekanizmalarının değerlendirilmesi ile oluşturulmuştur.

Seçmen veya oylama davranışına ekonomik yaklaşımda diğer yaklaşımlardan farklı olmak üzere oy kararının açık bir fayda maliyet hesaplaması sonucunda ortaya çıktığı kabul edilmektedir. Seçmenin oylama sürecinde iki konuda karar vermesi gerekmektedir. İlk olarak oy kullanıp kullanmayacağı, ikinci olarak kime oy vereceği. Seçmenler, oy verirken iktidardaki partinin performansını değerlendirerek oylarını verebilecekleri gibi, bir ideolojik motif çerçevesinde partizan şekilde de oy kullanabilirler. Ayrıca iktidardaki partinin performansını değerlendirirken

beklentileri de önem kazanmaktadır. Bu durumda beklentiler uyumcu ya da rasyonel olabilir.

Politikacı motivasyonunun modellenmesi oportünistik ve partizan olmak üzere iki şekilde olmaktadır. Politik partiler; politik alanda, hükümette ve muhalefette bulunmalarına göre iki farklı rol üstlenebilirler. Muhalefet partisi, üç stratejiden birini seçerek iktidar partisini bir sonraki seçimlerde yenilgiye uğratabilir. Birinci strateji, iktidar partisi ile aynı programı önermekken, ikinci strateji, temel konular hakkında, iktidar partisinden farklı olarak, azınlıkların tercihini desteklemektir. Üçüncü strateji yine azınlıkların desteklenmesidir. Ancak bu durumda seçmenler arasında bir uzlaşmanın sağlanamadığı varsayılmaktadır. Seçmenlerin hangi hedeflerin arzulanır olduğu konusunda ortak görüş oluşturamadığı durumda, hükümet istese de çoğunluk kuralını izleyemeyeceği için yenilgiye uğratılabilir.

Hükümet davranış teorileri arz yönlü, talep yönlü ve arz ile talebi bir araya getiren yaklaşımlar olarak üçe ayrılır. Talep yönlü yaklaşım olan medyan seçmen teorisine göre, politik partiler, politikalarını medyan seçmen tercihlerine göre belirlemektedir. Zaman içerisinde medyan seçmenin tercihlerinde yaşanan değişim, politik partilerin davranışlarına da yansımaktadır. Politik partilerin politika tercihleri medyan seçmenin tercihlerine yakınsayabileceği gibi iraksaması da olasıdır.

Arz yönlü yaklaşımlardan olan sosyal refah fonksiyonu modelleri seçimleri kazanarak iktidar partisi haline gelen ve hükümeti kuran politik partilerin seçim sonrasında ortaya koydukları davranış tarzlarına açıklama getirmektedir.

Talep yönlü ve arz yönlü yaklaşımları bir araya getiren yaklaşım ise politik konjonktür teorileridir. Politik konjonktür teorilerinin hareket noktası ekonomide gözlenen devresel dalgalanmalara alternatif bir açıklama getirmektir. Burada makro ekonomi ile politika arasındaki etkileşim mekanizmaları açıklanmaya çalışılmaktadır. Aradaki ilişki ekonomik değişkenlerin, seçimlerin kazanılması veya kaybedilmesi konusunda oynadığı rol aracılığıyla kurulmaktadır. Politik konjonktür dalgalanmaları, bazı ekonomik ve politik çıkarlar sağlamak amacıyla ekonomiyi manipüle ederek yöneten iktidardaki politikacıların seçim döneminde uyguladığı

ekonomi politikalarının kısa ve uzun dönemde makro ekonomik değişkenler üzerinde meydana getirdiği etkiler olarak tanımlanabilir.

Politik konjonktür dalgalanmaları literatürü birbirinden kesin çizgilerle ayrılabilen iki farklı evreden geçmiştir. 1970’li yılların ortalarında başlayan birinci evrede negatif eğimli faydalanılabilir Phillips eğrisinden yararlanılmakta, hükümetlerin sistematik ve öngörülebilir biçimde makro ekonomik sonuçları etkileyebildiği geleneksel modeller kullanılmaktadır. Bu evrenin Nordhaus öncülüğünde başlayan birinci dalında politika otoritelerinin oportünistik yani fırsatçı motivasyonu vurgulanmaktadır. Burada hükümetler oylarını maksimize edecek ekonomi politikalarını uygulamaktadırlar. Literatürün Hibbs ile başlayan ikinci dalında ise politika otoritelerinin partizan motifleri vurgulanmaktadır. Bu yaklaşıma göre sol partilerin enflasyondan çok işsizlikle ilgilenirken, sağ partilerin enflasyona işsizlikten daha fazla önem verdikleri ileri sürülmektedir. Partiler iktidara bir kez geldikten sonra, kendilerini destekleyen seçmen gruplarının en çok tercih ettiği politikaları izlemektedirler. Böylece oy potansiyellerini korumaya çalışmaktadırlar.

Rasyonel beklentilerin modellere dahil edilmesiyle ikinci evreye geçilmiştir. Bu evredeki politik konjonktür dalgalanma modelleri rasyonel beklentileri içermekte ve bu modellerde oylama kararlarında bugünkü politikaların gelecekte meydana getireceği sonuçları da dikkate alan rasyonel seçmenlerin, politika otoritelerinin ekonomik dalgalanma meydana getirme güçlerini sınırladığı vurgulanmaktadır. Bu çerçevede rasyonel beklentilere dayalı oportünistik ve partizan modeller geliştirilmiştir.

Politik karar alma sürecinde ortaya çıkan karar birimlerinden bir tanesi de kamu bürokrasisidir. Kamu tercihi teorisine göre bürokratlar da diğer insanlar gibi çıkarlarının peşinden koşmaktadır. Bürokratların en önemli hedefi kendi çıkarlarını maksimize etme aşamasında en önemli unsur olan; bürolarının büyüklüğünü artırmaktır. Dolayısıyla bürokratlar bu amaçla hareket etmektedirler. Ancak bürokratlar yalnızca bireysel çıkarlarını dikkate alarak davranmazlar. Toplumsal çıkarları dikkate alarak, iyi işler yapan bir çok bürokrat vardır.

Ekonomi politikası karar birimlerinden bir diğeri merkez bankasıdır. Merkez Bankası, para ve kredi alanındaki temel karar birimidir. Merkez bankalarının tarihi

gelişim seyirinde statülerine ilişkin en önemli gelişme bağımsızlıklarına ilişkin olmuştur. Merkez bankası bağımsızlığının en önemli nedeni olarak hükümetin para politikası araçlarını, kısa vadeli politik çıkarları için kullanırken yapması muhtemel hatalar ya da bilinçli faaliyetler olarak gösterilmektedir.

Günümüzde giderek önem kazanan bir başka ekonomi politikası karar birimi ise yerel karar birimleridir. Yerel karar birimlerinin önem kazanmasının nedeni, yönetim olgusu çerçevesinde kamu yönetiminde yaşanan değişimdir. Yerel karar birimleri ekonomi-politika etkileşim sürecinde yerel seçimler nedeniyle de önemlidir. Çünkü yerel seçimlerle, genel seçimler arasında bağlantı vardır.

Bir ülkede uygulanan ekonomi politikalarında ulusal ekonomi politikası karar birimleri yanında uluslararası ve uluslararası karar birimleri de etkili olmaktadır. Uluslararası ve uluslararası karar birimlerini birbirinden ayıran temel fark; aldıkları kararların ulus devletler için bağlayıcı olup olmamasına ve ulus devletin kendisine ait olan yetkileri devredip etmemesine bağlı olmaktadır.

Ekonomi politikasında bir diğer önemli karar birimi BDK'lardır. BDK' lar kendilerine kanunlarla verilen yetki ve güçleri hükümetlerden bağımsız olarak uygulamaktadırlar. Böylece kendi görev alanlarına giren alanlar, politik alandan soyutlanmaktadır.

Ekonomi politikası karar birimlerinin aldığı kararları dolaylı da olsa etkileyen bir başka karar birimi baskı ve çıkar gruplarıdır. En önemli amacı oy potansiyellerini artırmak olan politikacılar, bu amaçlarına ulaşabilmek için toplumdaki ilişkilerini sürekli geliştirme çabası içerisindedirler. Bunu bilen bireyler, politik partileri kendi çıkarları doğrultusunda etkilemek, ya da etkileme güçlerini arttırmak için gruplar oluştururlar. Bir grup oluşturan seçmenler, politik alanda daha büyük bir baskı oluşturarak isteklerine daha kolay ulaşabilirler.

Çalışmada ekonomi-politika etkileşimi literatür çerçevesinde incelendikten sonra, ekonomik süreç politikası amaçları ile politik istikrarsızlık arasındaki ilişkiler incelenmiştir. Buna göre politik istikrarsızlık büyüme oranını düşürürken, işsizliği, cari işlemler açığı, enflasyonu, arttırmaktadır. Ayrıca politik istikrarsızlık dönemlerinde gelir dağılımı politik alanda güçlü ve daha iyi organize olmuş gruplar

lehine gelişmektedir. Diğer yandan ekonomik süreçte yaşanan gelişmeler de politik istikrarsızlık üzerinde etkili olmaktadır.

Çalışmanın ikinci bölümünde ise Türkiye’de ekonomi-politika etkileşimi betimsel bir çerçeve ile ele alınmıştır. Öncelikle Türkiye’de seçmenlerin ve ekonomi politikası karar birimlerinin davranış motifleri incelenmiştir.

Türkiye’de seçmenler politik partilere değil; kendilerini yakın hissettikleri liderlere oy vermektedir. Bunun nedeni, Türk toplumunda politik yönetimin şekillenmesinin başarıya dayalı kişi egemenliğine dayalı olmasıdır. Politik alanda etkili olan politik kişi egemenliği beraberinde bağımlı kişilik yapısını getirmektedir. Bireyler inandıkları ve güvendikleri liderlere itaat etmektedir. Bu durum seçmenlerin politik partilerden çok liderlere oy vermesini beraberinde getirmektedir.

Ülkenin yaşadığı sorunlara politik sürecin; çözüm yerine çözümsüzlük üretmesi; politikacılar hakkındaki yolsuzluk iddiaları, milletvekillerinin parti değiştirmeleri seçmenin politika ve politikacıya olan saygı ve güvenini azaltmaktadır. 1982 Anayasası ve askeri yönetimin getirdiği depolitazyon sürecine; politika ve politikacıya olan güvensizliğin eklenmesi ve bu arada yasal bazı kısıtlamalar seçmenleri politik alandan daha da uzaklaştırmıştır. Bu durum bir yandan kararsız seçmen sayısını arttırırken diğer yandan seçmenlerin sevdikleri, beğendikleri partilere oy vermek yerine onları protesto etmek için merkez partileri yerine uç partilere oy vermelerine ya da oy kullanmamalarına neden olmaktadır.

Türk toplumunda politik alanda sınıflaşmanın, yani sınıf yapısının yerine kişi egemenliğinin geçerli olması, kişisel egemenlik peşinde koşan, başkalarının yaptığını kendisinin de yapabileceğine inanan kişilerin çokluğu, politikada ve ideolojik alanlarda bölünme ve gruplaşmaları arttırmaktadır. Politik kişi egemenliği beraberinde bağımlı kişilik yapısını getirmektedir. Bağımlı kişilik yapısında kontrol odağı bireyin kendisi değil, bir üst otoritedir. Bu üst otorite, kontrol odağı olduğundan gücünü kaybetmek istemez ve kendine bağımlı insanlar ve yeni güç pozisyonları meydana getirir. Ayrıca söz konusu kişi egemenliği, çalışma ve başarı ilkesi yerine, ilişki ilkesinin ön plana çıkmasına neden olmaktadır. Politik lidere bağımlı kişiler, lider tarafından daha üst pozisyonlara getirilir. Politik kişi egemenliği, bir yandan karar alma aşamalarında katılımcılığı engelleyerek, diğer

yandan eleştirilere kapalı tutumuyla parti içi demokrasinin gelişmesini engellemektedir. Ayrıca mevcut yapı, partilerde yeni yönetim kadrolarının yetiştirilmesini ve başarısızlık durumunda bir başka ifadeyle seçimlerden yenilgiyle çıkılması durumunda parti liderlerinin değişimini önlemektedir.

Politik kişi egemenliği, bir yandan politik parçalanmaya neden olurken, diğer yandan yine liderlerin egemen gücünden vazgeçmemeleri nedeniyle parti birleşmelerini engellemektedir. Türkiye’de partiler arasında yaşanan, rekabeti aşan politik çatışmalar, toplumdaki bölünmeleri ortaya çıkaran ve belirginleştiren eğilimleri ve toplumsal kültürü; dinci-laik, ilerici-gerici, kırlı-kentli, ve sağcı-solcu gibi kutuplaşmalara götürmektedir. Söz konusu çatışmalar bir yandan politik istikrarsızlığa ve askeri müdahalelere neden olurken diğer yandan ülke için daha önemli sorunların göz ardı edilmesine, uygulanan ekonomi politikalarının uygulanması gereken ekonomi politikalarından uzaklaşmasına dolayısıyla ekonomik sorunların ortaya çıkmasına ve/veya büyümesine neden olmaktadır.

Türkiye’ de kurulan hükümetlerin yapısı incelendiğinde özellikle dikkati çeken noktalar; koalisyon hükümetlerinin çokluğu ve hükümet ömürlerinin kısalığıdır. 1950-2007 döneminde 14 genel seçim yapılmış, 13’ü koalisyon hükümeti olmak üzere, 41 hükümet kurulmuş ve hükümet süreleri yaklaşık 1,14 yıl olarak gerçekleşmiştir. Burada belirtilmesi gereken önemli bir nokta, seçimlerin aksamadan yerine getirilmesi ile birlikte 1980 yılına kadar dört yılda bir yapılmakta olan seçimlerin 1982 Anayasası ile 5 yılda bir yapılması kuralı getirilmesine rağmen 1983-2007 döneminde hiçbir meclisin Anayasada belirlenen süreyi tamamlayamamasıdır. 1983 yılından sonra seçimler yaklaşık olarak ortalama dört yıl içerisinde yenilenmiştir. Bu durumun tek istisnası 2002 yılında kurulan meclisin 5 yıllık ömrünü yaklaşık olarak tamamlamasıdır.

Türkiye’de ekonomi politikası karar birimlerinden TCMB’nın Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı çerçevesinde Mayıs 2001’de statüsünde önemli bir değişiklik olmuştur. Bu değişiklik, TCMB’nin temel amacını fiyat istikrarı olarak belirleyen ve TCMB’ye araç bağımsızlığını sağlayan yeni TCMB Kanununun kabul edilmiştir. Bu bağlamda yeni yasa ile TCMB, Hazine’ye kredi açma ve avans verme uygulamasına son vermiştir.

Ekonomi politikasında dolaylı etkide bulunan bir başka karar birimi bürokrasidir. Türk toplumunda başarı ilkesi yerine ilişkiler sisteminin geçerli olması bürokratik sürece de yansımaktadır. Türkiye’de kayırmacılık ve partizanlık bürokrasi alanında yoğun bir şekilde görülmekte; hükümete yakın kişiler bürokrat olarak atanmaktadır.

Türkiye’de özellikle uluslararası kuruluşların baskısı ile BDK’lar kurulmuştur. BDK kurularak piyasa aksaklıklarının giderilmesi ve ilgili oldukları sektörlerde politikanın ve politikacıların etkisinin ortadan kaldırılarak daha etkin kararlar alınması amaçlanmıştır. Ancak bu kurumların kurulması beraberinde yeni sorunlar da getirmektedir. Nitekim, ulusal politik iradenin ekonomiye müdahalesi bu kurumlara yapılan yetki devri ile sınırlanırken, kamusal ve özel sektörden gelen temsilcileri buluşturacak bir biçimde oluşturulan ve çok geniş yetkilerle donatılan bu kurullar, yabancı sermayenin sektördeki penetrasyon oranına da bağlı olarak, giderek uluslararası şirketlerin çıkarlarına yönelik kararlar alabilmektedir. Böylece, kurulma amaçlarının en önemlilerinden biri olan farklı çıkar gruplarının baskısı nedeniyle karar alma sürecini politik süreçten yalıtma ilkesi zedelenmektedir. Dolayısıyla bu kurumların işleyişinde söz konusu durumun dikkate alınması gerekmektedir.

Ekonomi politikalarını dolaylı olarak etkileyen baskı ve çıkar grupları gelişmiş toplumlarda, bireyle devlet, ekonomiyle politika arasında bir başka deyişle çoğulcu piyasa ilişkileri ile çoğulcu demokrasi arasında bir köprü görevi görmektedir. Oysa Türkiye’de bu tür bir kurumlaşma ve gelenek yerleşmiş değildir. Politik sistemde var olan kişi egemenliği yapısı ile parti içi demokrasi düzeyinin düşüklüğü baskı ve çıkar gruplarının taleplerinin gerek partiler düzeyinde gerekse parlamentoda yeterince temsil edilememesine neden olmaktadır.

Kamu yönetiminde yaşanan gelişmeler ile birlikte önemi artan bir diğer karar birimi yerel yönetimlerdir. Yerel yönetimler; merkezi yönetimin dışında, yerel bir topluluğun ortak gereksinimlerini karşılamak amacı ile oluşturulan karar organlarını doğrudan halkın seçtiği, demokratik ve özerk bir yönetim kademesi, bir kamusal örgütlenme modelidir. Ülkemizde gerçek anlamda varlığını koruyabilen tek yerel yönetim türü olan belediyelerdir. Bununla birlikte Avrupa Birliği sürecinde Türkiye, bölgesel gelişmeyi gerçekleştirebilmek için AB’nin üye devletlere kullandığı

teşvik fonlarından yararlanma ve bölgesel politikalarını AB ile uyumlaştırmak için bölgesel kalkınma ajanslarının oluşturulması sürecine girmiştir. böylece yerel düzeyde kararların alınmasında katılımcılık arttırılmıştır.

Türkiye özellikle 1980 sonrasında yaşanan dışa açılma süreci ile beraber uluslararası kuruluşlara üye olma girişimlerini arttırmıştır. Türkiye’de uygulanan ekonomi politikaları üzerinde en etkin olan uluslararası kuruluşlar Uluslararası Para Fonu (IMF), Dünya Bankası Grubu (WB), Dünya Ticaret Örgütü (WTO) ve Avrupa Birliği (AB)’dir. Uzun yıllardır yaşanan ekonomik sorunlar çerçevesinde IMF ve WB gerek ekonomik süreç politikaları gerekse ekonomik sistem ve yapı politikaları üzerinde etkili olurken, dış ticaret politikalarında WTO etkili olmuştur. Öte yandan AB üyelik sürecinde AB Müktesebatına uyum çabaları da özellikle ekonomik ve politik yapı politikaları üzerinde etkili ve belirleyici hale gelmiştir.

Türkiye’de ekonomi-politika etkileşimine ilişkin betimsel incelemede karar birimlerinin davranış motiflerinin incelenmesinden sonra, ekonomik süreç ile politikanın etkileşimi dönemler itibariyle ele alınmıştır. Dönemlerin belirlenmesinde etkili olan faktör ekonomi politikalarında ortaya çıkan değişimler olmuştur. Bu çerçevede dönemler 1950-1959, 1960-1980 ve 1980-2007 olarak belirlenmiştir.

1950-1959 döneminin genel bir değerlendirilmesi yapıldığında 1950, 1954 ve 1957 seçimlerinde, seçim ekonomisinin etkilerine rastlamak mümkündür. Dönem içerisinde yaşanan ekonomik bunalım ve DP iktidarının gerek muhalefete gerekse muhalif taraflara uyguladığı politik baskılar, politik istikrarsızlığı ve askeri müdahaleyi ortaya çıkarmıştır.

1960-1970 döneminde, istikrarlı bir yaklaşım sergilenmekler birlikte 1970’li yıllardan itibaren hükümetlerin popülist politikalar uygulama eğiliminde bir artış olduğu görülmektedir. Bu süreç dönem içerisinde politik istikrarsızlığın artması ile birlikte bir yandan yatırımları olumsuz etkilerken, diğer yandan ekonomik sorunların artmasını beraberinde getirmiş ve artan ekonomik ve politik sorunlar 12 Eylül Askeri Müdahalesi’ne zemin hazırlamıştır.

1980-2007 döneminde politik süreç genel olarak incelendiğinde, seçmenlerin oylarını öncelikle merkez partilere verdikleri ve ülke sorunlarına çözümü bu partilerde aradığı görülmektedir. Ancak iktidarların, seçim öncesi dönemlerde oy

maksimizasyonu amacıyla popülist politikalar izlemelerine ve toplumun çeşitli kesimlerine bazı ekonomik imkanlar sağlamalarına rağmen oy oranları giderek düşmüştür. Burada yaşanan ekonomik sorunlara kesin çözüm getirilememesinin etkisi büyük olmuştur. Seçmenler çözümü sürekli farklı partilerde aramaya başlamışlardır. 1987 yılında merkez sağda ve solda yer alan partilerin oyları, zaman içinde konjonktürel bir durum sergilemiştir. Politik kişi egemenliği nedeniyle, lider kadrolarını değiştiremedikleri için bu partiler sürekli olarak bölünmüştür. 1983-1991 döneminde politik istikrar sağlanmış olmakla birlikte, 1991-2002 arasında önemli politik ve ekonomik dalgalanmalar yaşanmıştır. Tepki oylarını etkili bir şekilde yöneten AKP iktidarıyla 2002-2007 döneminde politik istikrar sağlanmıştır. Ancak bu dönem kendi içinde politik istikrarı sağlamış olmakla birlikte, sosyal dokuyu ayrıştırıcı politikalar sergilemekten de geri kalmamıştır. Ekonomik alanda ise büyük ölçüde sektörler arası ve uluslararası kaynak transferinin sağlandığı bir dönemi yansıtmaktadır. Bu yapılanmada 2001 Krizi ile birlikte uygulamaya konan “Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı”nın etkisi oldukça büyüktür.

Yukarıda belirtilen betimsel bulgular ve ekonomi-politika etkileşiminden yapılan çıkarımlar çerçevesinde üçüncü bölümde yer alan uygulama boyutunda kurgulanan amaca bağlı olarak önce PİBKE yaklaşımı ele alınmış, kurulan temel hipotezden elde edilen türev hipotezler sınanmıştır. Daha sonra kabul edilen hipoteze yönelik analizler yapılmıştır.

Bu bölümde ilk olarak panel veri yöntemi kullanılarak analizlere yer verilmiş, düşük ve orta gelirli ülke grubu ile orta gelirli ülke grubu ele alınarak PİBKE sonuçları irdelenmiştir (Tablo 18). Özetle istatistiki ve ekonometrik göstergelerle kabul edilebilir modeller seçilmiş (ters N hipotezi doğrulanmış) ve bu modellerin tahmincilerinden hareketle politik önermeler geliştirilmeye çalışılmıştır. Buna göre politik istikrarsızlık ile büyüme arasındaki ilişki, çalışmanın temel amacını açıklayacak niteliktedir, yani politik istikrarsızlık belli bir düzeyi aştığında büyüme nispi olarak azalmakta, ilgili ülkenin yapısına, sorunlarını aşma kapasitesine bağlı olarak istikrarsızlık belli bir düzeye çekildiğinde ise büyüme olumlu yönde bir gelişme sergilemektedir. Bu durum fonksiyonel bir gösterimle kübik bir yapı ile açıklanmaktadır.

Politik istikrarsızlık-büyüme ilişkisi gelişmekte olan ülkelerin kısır döngüsü dikkate alındığında konjonktürel süreç büyüme literatüründe bilinen olgu ile değil, daha ziyade kalkınma literatürü ile uyumlu bir sonuç göstermektedir denilebilir.

Analize esas olan modellere yönelik kontrol değişkenleri olan enflasyon ve dış borç/GSYİH değişkenleri belirli eşik değerlerle modeli daha güvenilir kılacak şekilde modele dahil edilmiştir. Diğer bir deyişle, bu değişkenlerin modeli daha güvenilir hale getirdiği söylenebilir. Nitekim bu değişkenler modelden çıkarıldığında daraltılmış model, temel hipotezi doğrulamamakta ve model bütün olarak güvenli bulunmamaktadır. Bu durum çalışmamızın amacı çerçevesinde belirtilen beklentilerle uyumlu kontrol değişkenlerinin önemini ortaya koymaktadır.

Enflasyon oranı belirli bir eşiğe (%13) kadar büyüme oranı üzerinde olumlu etkide bulunurken; belirli bir orandan sonra ise büyümeyi olumsuz etkilemektedir. Etkinin bu şekilde ortaya çıkmasının en önemli nedeni; enflasyonun belirli bir noktaya kadar girişimcileri yeni yatırımlar yapmaya teşvik etmesi; belirli bir noktadan sonra ise ekonomide belirsizlikleri arttırdığı için yeni yatırımları kısıtlayıcı etki ortaya çıkararak büyümeyi düşürmesidir. Dış borçların GSYİH'ya oranı belli bir eşik (%30) değere kadar büyümeyi olumlu etkilerken belirli bir eşik değerden sonra olumsuz etkilemektedir. Dış borçların üretken yatırımlara tahsis edilmesi büyümeyi arttırmaktadır. Ancak dış borçların giderek artması bir yandan alınan borcun maliyetini arttırırken diğer yandan borcun borçla ödenmesi sorununu ortaya çıkarmakta ve büyüme üzerinde olumsuz etki yapmaktadır.

Türkiye açısından PİBKE yaklaşımının ve makro ekonomi politikalarının temel amaçları açısından politik istikrarsızlığın süreç politikaları yönlü analizi panel veri analizinden elde edilen sonuçlardan hareketle sınanmıştır. Elde edilen sonuçlara göre (Tablo 25), Türkiye'de politik istikrarsızlık önce büyümeyi arttırmakta, sonra azaltmakta daha sonra tekrar arttırmaktadır. Bu durum Türkiye'de yaşanan politik sürece bağlanabilir. Türkiye'de incelenen dönemde yaşanan seçim ve hükümet değişikliklerinin sıklığı politik istikrarsızlığın ana kaynaklarını oluşturmaktadır. Bu durum popülist politika uygulamalarını, dolayısıyla sürdürülemez bir büyüme sürecini beraberinde getirmektedir.

Zaman serisi analizleri ile elde edilen sonuçlar (Tablo 25) ile panel veri analizi sonuçları (Tablo 18) karşılaştırıldığında, politik istikrarsızlıkla büyüme arasındaki ilişkinin yönü birbirleriyle uyumlu değildir. Bunun nedeni ise Türkiye'nin kendine özgü koşulları ile açıklanabilir. İstikrar tedbirlerinin ardından takip eden yıllarda ekonomide bir canlanma olmakla birlikte istikrarsız yapı bütünü aşılamamaktadır. Ayrıca panel veriden elde edilen Türkiye kesitini (yatay) açıklayan analitik bulgular ile zaman serisi verilerinden elde edilen analitik bulgular bir paralellik göstermektedir. Enflasyon ise gerek eşik altında gerekse eşik üstünde olması durumunda büyümeyi olumlu etkilemektedir. Ancak bu sonuca göre büyümeyi arttırmak için enflasyonist bir ekonomi politikasını da önermek mümkün değildir. Eşik altı enflasyon katsayısının işareti panel veri analizinden elde edilen sonuçlarla tutarlı değildir. İncelenen dönem içerisinde eşik altı enflasyon değerleri 2004-2006 yılları arasında ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla söz konusu 1987-2003 döneminde gerçekleşen enflasyon oranı, sürekli olarak eşik enflasyonun (%13) üzerindedir. Bu durumun (eşik üstü enflasyon) panel veri sonuçları ile çelişmesi yukarıda belirtilen popülist politikalara bağlanabilir. Nitekim Türkiye'nin ekonomik yapısı 24 Ocak 1980 Kararları ile strateji değişikliğini içermekle birlikte bu kararların askeri rejim altında başarıyla uygulandığı bilinmektedir. Ancak askeri dönemden demokratik sürece geçildiğinde toplumun bastırılmış beklentilerine cevap vermek isteyen sivil iktidarlar 1990'lı yıllardan itibaren popülist yönetim anlayışına geri dönmüşlerdir denilebilir.

Makro ekonomi politikalarının temel amaçları çerçevesinde Türkiye örneğinde büyüme, fiyat istikrarı, gelir dağılımı, cari işlemler dengesi ve istihdamı açıklayan yapısal değişkenler tanımlanarak; politik istikrarsızlıkla bu değişkenler arasındaki ilişkiden hareketle, ekonomi politika etkileşiminin süreç yönlü analizi yapılmıştır.

Yapısal değişkenlerle büyüme ilişkisinin araştırıldığı modelin tahmin sonuçlarına göre (Tablo 26), politik istikrarsızlıktaki artış büyümeyi olumsuz etkilerken, model içinde yer alan diğer değişkenler olan enflasyon, yatırımların GSYİH içindeki payı, özel kredilerin GSYİH'ya oran ve işgücü kullanımı büyümeyi olumlu yönde etkilemektedir. Analitik bulgulardan anlaşılacağı gibi politik istikrarsızlık, panel veri analizinden elde edilen sonuçlarla uyumlu olarak büyümeyi

negatif yönde etkilemektedir. Bunun en önemli nedeni, politik istikrarsızlıkların ekonomide belirsizliklere neden olarak yeni yatırımların yapılmasını engellemesidir.

Yapısal değişkenlerle fiyat istikrarı arasındaki ilişkinin ele alındığı modelin tahmin sonuçlarına göre (Tablo 28), reel kur endeksindeki artış enflasyonu düşürürken, beklenen enflasyondaki, ücretlerin milli gelirden aldığı paydaki ve reel kur endeksindeki artışlar enflasyonu arttırmaktadır. Türkiye’de yaşanan politik istikrarsızlıklar enflasyonun en önemli nedenlerinden birini oluşturmaktadır. Özellikle ekonometrik analizde ele alınan dönemin özellikleri dikkate alındığında seçimlerin ve hükümet değişikliklerinin sıklığı politik istikrarsızlığın en önemli kaynakları olduğu görülmektedir. Hükümetler, bütçe açıklarının atmasına, iç ve dış borcun yükselmesine dolayısıyla kamu maliyesi dengelerinin bozulmasına rağmen popülist politikalar izlemişlerdir. Tüm bu gelişmeler ekonomide fiyat istikrarının bozulmasına bir başka ifade ile enflasyonun artmasına neden olmuştur.

Yapısal değişkenler-gelir dağılımı etkileşimi analiz sonuçlarına göre (Tablo 30), enflasyon oranındaki, faiz oranındaki ve politik istikrarsızlıktaki artışlar ücret dışı gelirlerin milli gelirden aldığı payı arttırırken, ücretlerdeki artışlar ücret dışı gelirlerin milli gelirden aldığı payı azaltmaktadır. Politik istikrarsızlıktaki artış, ücret dışı gelirlerin GSYİH’den aldığı payı arttırmaktadır. Bu durum Türkiye koşullarında beklentilerle uyumludur. Çünkü 1980 sonrasında demokratik hakların kısıtlanması, ücret geliri elde edenlerin politik alanda güç kaybetmesini, örgütlenmeleri kısıtlanmayan sermaye sınıfının ise güçlenmesini beraberinde getirmiştir. Dolayısıyla politik alanda baskılarını arttırarak milli gelirden aldıkları payı arttırmışlardır.

Yapısal değişkenler ile CİD arasındaki ilişkinin araştırıldığı modelin tahmin sonuçlarına göre (Tablo 32), politik istikrarsızlıktaki artış CİD’i olumlu yönde etkilerken büyüme ve reel kur endeksi olumsuz yönde etkilemektedir. Politik istikrarsızlıktaki artış CİD’de olumlu etki yapmaktadır. Politik istikrarsızlık dönemlerinde gerek nominal döviz kurundaki artışlar gerekse istikrar tedbirleri çerçevesinde uygulanan devalüasyon ve sıkı para politikaları nedeniyle ortaya çıkan ithal malları talebinde azalma, ihraç malları talebindeki artış cari işlemler açığını azaltmakta ya da cari işlemlerde bir fazlanın oluşmasını dolaylı olarak sağlamaktadır.

Yapısal değişkenlerin istihdam ile olan ilişkisinin incelendiği modelin sonuçlarına göre (Tablo 34), ücret ve verimlilik istihdamı olumsuz; politik istikrarsızlık ve yatırımlar ise olumlu yönde etkilemektedir. Politik istikrarsızlıktaki artışın istihdamı arttırması teorik beklentilerle uyumlu değildir. Ancak Türkiye'nin kendine özgü koşulları dikkate alındığında, incelenen dönem içerisinde politik istikrarsızlıkların en önemli kaynağı seçimlerin ve hükümet değişikliklerinin sıklığıdır. Bu durum popülist politika uygulamalarının artmasına neden olmaktadır. Dolayısıyla politik istikrarsızlığın istihdam miktarını arttırması popülist politikalara bağlanabilir.

Politik istikrarsızlıkla yapısal değişkenler arasındaki ilişkinin analiz edildiği modelin tahmin sonuçlarına göre (Tablo 36), büyüme oranındaki artış politik istikrarsızlığı arttırırken, istihdamdaki, enflasyondaki ve reel efektif döviz kurundaki artışlar politik istikrarsızlığı azaltmaktadır. İstihdam artışı politik istikrarsızlığı arttırmaktadır. Dolayısıyla politik istikrarsızlık ile istihdam miktarı arasındaki ilişkiye yönelik yorumlar ihtiyatla değerlendirilmelidir. Çünkü bu durum teorik beklentilerle tutarlı değildir. Ancak ilişkinin bu şekilde çıkması iki etkene bağlanabilir. Birincisi kullanılan değişken, imalat sanayi işgücü kullanım endeksidir ki, ekonominin tümünü ifade etmemektedir. İkinci etken ise Türkiye'de dönem içerisinde yaşanan politik istikrarsızlıkların temel kaynağı olan sık değişen hükümetler ve seçimlerin sık olması, popülist politikaların uygulanmasını beraberinde getirmesidir. Popülist politika uygulamaları bir yandan istihdamı arttırıcı etki oluştururken diğer yandan makro ekonomik değişkenler üzerinde olumsuz etki ortaya çıkarmaktadır. Örneğin, fiyatlar genel düzeyi, bütçe açıkları ve borçlanma oranları yükselmektedir. Bu durum ise hükümet değişikliklerini beraberinde getirerek politik istikrarsızlığı arttırmaktadır.

Analiz sonuçlarının genel bir değerlendirilmesi yapıldığında, politik istikrarsızlıkla ekonomik süreç politikası arasında karşılıklı bir ilişkinin var olduğu görülmektedir. Türkiye'nin içinde bulunduğu ekonomik ve politik sorunlar dikkate alındığında her iki alanda da yapısal değişikliklerin yapılması gerektiği sonucuna ulaşılabilir. Politik alanın kendi iç yapısından kaynaklanan politik istikrarsızlık yaratan unsurlar, gerekli yasal düzenlemelerle çözümlenmeli, demokrasi ve uzlaşma

kültürünün içselleştirilmesi için politika yapıcısının, politik organların (parti) ve örgütlerin kendilerini yeniden yapılandırma ihtiyacını hissetmeleri gerekmektedir.

Ekonomik alanda ise özellikle sürdürülebilir bir büyümenin sağlanması gereklidir. Ayrıca üretim, istihdam ve ihracatı bir başka deyişle, reel ekonomiyi ön plana çıkararak bir ekonomi politikası uygulanmalıdır. Ekonomide mevcut olan sorunların çözümünde yalnızca ekonomik süreç politikası değil, söz konusu sorunlara neden olan sistem ve yapı politikalarına da yönelik programlar yürürlüğe konmalıdır. Ekonomide yatırımlar katma değeri ve uluslararası rekabet gücü yüksek olan sektörler, özellikle bilgi ve teknoloji sektörlerine yönlendirilmelidir. Bu şekilde teknolojik alanda ithalata olan yüksek bağımlılık sorununun çözümünün yanında, teknoloji ve bilgi ürünleri ihraç olanağı sağlanarak dış açıkların kapatılması ve daha yüksek oranlı ve sürdürülebilir bir büyümenin sağlanması gerçekleştirilebilir.

Uygulanan ekonomi politikaları gözden geçirilmeli, düşük kur- yüksek reel faiz uygulamasına son verilmelidir. Söz konusu uygulama, enflasyonun baskı altına alınmasını sağlamakta ancak potansiyel bir enflasyonu ve ekonomik krizi bünyesinde barındırmaktadır. Ayrıca uygulanan bu politika, dış açık ile işsizlik sorunlarının çözülmesine ve dış borçlanmanın maliyetinin düşürülmesine engel olmaktadır. Uygulanan bu politika sonucu, ülkeye giren spekülasyon sermaye hareketlerinin de ülkede yaşanacak bir sorun karşısında derhal ülkeyi terk edeceği unutulmamalı ve bu konuda gerekli tedbirler alınmalıdır. Ayrıca dış kaynak transferine neden olan söz konusu sermaye hareketlerinin, dışarıya daha fazla kaynak transferinin engellenmesine çalışılmalıdır. Bunun için söz konusu sermaye hareketlerinin kontrolü ve vergilendirilmesi uygulanacak politikalarla sağlanmalıdır. Ancak bu konuda sorunun kökenine inildiğinde kamu borç stokunun ve bütçe açıklarının yattığı görülmektedir. Bu nedenle mali disiplinin sağlanması gerekmektedir. Ancak mali disiplinin sağlanmasına yönelik ekonomi politikalarının uygulanması sırasında sosyal devlet ilkesinden vazgeçilmemelidir. Özellikle kayıtdışı ekonominin kayıt altına alınması ve vergi tabanının genişletilmesi sağlanmalıdır.

Ekonomi politikalarının uygulanmasında ve yürütülmesinde uluslararası karar birimlerinin, özellikle IMF'nin önerileri ihtiyatla değerlendirilmelidir. Çünkü söz konusu kurumların önerdiği politikalar bir yandan uluslararası sermayeyi güvence

altına alırken, diğer yandan uluslararası sermayeye kaynak transferine neden olmaktadır.

Özetle, düşük ve orta gelirli ülke deneyimleri ile Türkiye örneği birlikte değerlendirildiğinde ekonomik açıdan önemli benzerlikler sergiledikleri görölmektedir. Burada temel sorun, tasarruf, yatırım ve gelir dengesizliğinden doğan dış kaynak ihtiyacının karşılanmasına yönelik politika etkinsizliğidir. Bu etkinsizliğin doğurduğu kaynak transferinin ulusal ekonomileri; bölgesel entegrasyonlara hangi ölçüde bağımlı hale getirdiğini veya ulusal ekonomilerin hangi ölçüde küresel ekonomilerin uydu ekonomisi haline geldiğini analizlerde yer alan kestirimlerden/öngörülerden çıkarmak mümkündür.

KAYNAKÇA

- ABDIWELI, M. Ali, “Political Instability, Policy Uncertainty, and Economic Growth: An Empirical Investigation”, **Atlantic Economic Journal**, Vol: 29, Mar. 2001.
- ACAR, Sadık, “Maliye ve Para Politikalarının Etkinliği Açısından Keynesci ve Monetarist Yaklaşımların Mukayesesi”, **Ege Üniversitesi İktisat Fakültesi Dergisi**, Yıl: 2, Sayı: 4, İzmir, Kasım 1982.
- ACEMOĞLU, Daron, James A. ROBINSON, “The Political Economy of the Kuznets Curve”, **Review of Development Economics**, Vol:6(2), USA, 2002.
- ACEMOĞLU, Daron, James A. ROBINSON, “A Theory of Political Transitions”, **The American Economic Review**, Vol: 91, September 2001.
- ACOCELLA, Nicola, **Economic Policy in the Age of Globalization**, Cambridge University Press, Cambridge, 2005.
- ACOCELLA, Nicola, **The Foundations of Economic Policy Values and Techniques**, Cambridge University Press, Cambridge, 1998.
- AGL, **Türkiye’deki Siyasi Sistemin Değerlendirilmesi**, Ankara, Basım Tarihi Belirtilmemiş.
- AKAD, Mehmet, **Baskı Gruplarının Siyasal İktidarla İlişkisi**, Fakülteler Matbaası, İstanbul, 1976.
- AKÇORAĞLU, Alparslan, “Kamu Harcamaları, Kamu Gelirleri ve Keynesçi Politikalar: Bir Nedensellik Analizi”, **Gazi Üniversitesi İİBF Dergisi**, Cilt: 1 Sayı:3 Ankara, 1999.
- AKGÜN, Birol, “Türkiye’de Seçmen Davranışının Ekonomi Politik’i Üzerine Bir Model Denemesi”, **Liberal Düşünce Dergisi**, Sayı 14, <http://www.liberal-dt.org.tr/dergiler/ldsai14/1406.htm>, (05.08.2006).
- AKŞİN, Sina, “Siyasal Tarih (1995-2003)”, **Yakınçağ Türkiye Tarihi 2, 1980-2003**, Haz. Sina Akşin, Bülent Tanör, Korkut Boratav, Milliyet Kitaplığı, İstanbul, Basım Yılı Belirtilmemiş.
- AKTAN, Coşkun Can, **Politik İktisat**, Anadolu Matbaacılık, İzmir, 2000.

- AKTAN, Coşkun Can, “Rant Kollama”, **Modern Politik İktisat Kamu Tercih**, Edt. Coşkun Can Aktan, Dilek Dileyici , Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2007.
- AKTAN, Coşkun Can, Dilek DİLEYİCİ, “Bürokratik Davranışların Ekonomik Teorisi: Kamu Tercih Yaklaşımı Açısından Bir Değerlendirme”, **Modern Politik İktisat Kamu Tercih**, Edt. Coşkun Can Aktan, Dilek Dileyici , Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2007.
- AKTAN, Coşkun Can, Dilek DİLEYİCİ, “Kamu Ekonomisinde Karar Alma ve Oylama Yöntemleri”, **Kamu Tercih ve Anayasal İktisat Dergisi**, Sayı:1, İzmir, 2001.
- AKTAN, Coşkun Can, Hakan AY, Hilmi ÇOBAN, “Siyasal Karar Alma Sürecinde Çıkar Grupları”, **Modern Politik İktisat Kamu Tercih**, Edt. Coşkun Can Aktan, Dilek Dileyici , Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2007.
- AKTAN, Coşkun Can, **Yeni İktisat Okulları**, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2004.
- AKTÜRK, İsmail, **Hazine İşlemleri**, Akıselim Ofset, İzmir, 1991.
- AKYAZI, Haydar, **Para Kurulu ve Türkiye’de Uygulanabilirliği Üzerine Bir Araştırma**, Türkiye Bankalar Birliği, İstanbul, 1999.
- AKYILDIZ, Hüseyin, “Freud’çu, Liberal ve Marksist Kişilik Kuramlarının Türevi Olarak Toplum, İktisat ve Siyaset Teorileri”, **Akdeniz İİBF Dergisi** , Cilt:6 Sayı:11, Antalya, Mayıs 2006.
- ALESINA, Albert, Nouriel ROUBINI, “Political Cycles in OECD Economies”, **Political Business Cycles**, Edt. Bruno S. Frey, An Elgar Reference Collection, UK, 1997.
- ALESINA, Alberto, B. WEDER, **Do Corrupt Governments Receive Less Foreign Aid**, NBER, 1999.
- ALESINA, Alberto, Guido TABELLINI, “Credibility and Politics”, **European Economic Review**, Vol: 32, North Holland.
- ALESINA, Alberto, Roberto PEROTTI, **Income Distribution, Political Instability and Investment**, NBER, Cambridge, 1993.

- ALESKEROV, Fuad, Hasan ERSEL, Yavuz SABUNCU, “Seçimden Koalisyonla Siyasal Partiler: İşlev ve Davranışları” **İktisat İşletme ve Finans Dergisi**, Ankara, Ekim 2002.
- ALT, J. E., K.A.CHRYSTAL, **Political Economics**, University of California Pres, Berkeley, 1983.
- ALTAN, Cemal, “Genel Seçimler-Yerel Seçimler İlişkisi (1983-2004)”, **Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt:3, Sayı:12, Bahar 2005, s. 174, <http://www.e-sosder.com>, (21.06.2007).
- ALTAY, Asuman, “Public Sector Efficiency Bureaucracy”, **DEÜ İİBF Dergisi**, Cilt: 14, Sayı: 2, İzmir, 1999.
- ALTINTAŞ, Akan, “Türk Siyasal Sisteminde Siyasal Partiler ve Kentleşmenin Kutuplaşma Sürecine Etkileri”, **Akdeniz İİBF Dergisi**, Sayı: 5, Antalya, 2003.
- ALTINTAŞ, Ali, **Türkiye’ de Koruma Politikası ve Dışa Açılma**, DPT, Yayın No: 2045, Ankara, 1986.
- APAK, Sudi, **Türkiye ve Gelişmekte Olan Ülkelerde Ekonomik İstikrar Uygulamaları**, Altın Kitaplar, İstanbul, 1993.
- APAK, Sudi, **Yurt Dışındaki İşçi Potansiyeli ve Türkiye Ekonomisi**, Cem Yayınevi, İstanbul, 1993.
- ARABACI, Ahmet, “Çıkar ve Baskı Gruplarının Avrupa Birliği Karar Alma Süreçlerine Etkisi”, **Yönetişim Siyaset ve Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı: 3, Fatih Üni. Yönetişim Kulübü, İstanbul, Eylül 2003.
- ARCHER, David J., “The New Zealand Approach to Rules and Discretion in Monetary Policy”, **Journal of Monetary Economics**, Vol. 39, 1997.
- ARI, A. Aydın, **Dışa Açıklık ve Enflasyon: Türkiye Örneği**, DEÜ SBE, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir, 2001.
- ARIN, Tülay, “Anayasal İktisat ve Refah Devleti: TİSK ve TUSİAD’ın Asgari Devlet Raporlarının Eleştirisi”, **Ekonomide Durum**, Türk İş Araştırma Merkezi, Ankara, Bahar-Yaz , 1997.

- ARSLAN, Ali, "Ideology, Religion and the Army in Turkey (Türkiye'de Ordu, Din ve İdeoloji)", **International Journal of Human Sciences**.
<http://www.insanbilimleri.com/ojs/index.php/uib/article/viewFile/66/64>,
(24.4.2007).
- ARSLAN, Ali, **12 Eylül Müdahalesi Sonrası Türkiye'nin Siyasi Yapısı**,
<http://www.akademikbakis.org/sayil1/makale/aliarslan.doc>, (02.7.2007).
- ASTERIOU, Dimitrios, Simon PRICE, "Political Instability and Economic Growth: UK Time Series Evidence", **Scottish Journal of Political Economy**, Vol: 48
No:4 September 2001.
- ATILGAN, Hasan, "Parasal Anayasa", **Kamu Tercih ve Anayasal İktisat Dergisi**,
Sayı: 2, Yıl: 1, İzmir, 2001.
- ATİYAS, İzak, **Bağımsız Düzenleyici Kurumların Ekonomik Gerekçeleri, II.**
Bağımsız Kurullar ve Piyasa Ekonomisi Arenası, Ankara, 17-18 Aralık 2002.
- AVCIOĞLU, Doğan, **Türkiye'nin Düzeni (Dün-Bugün-Yarın)**, Cilt 1, Dördüncü
Basım, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1969.
- AY, Hakan, "Ekonomi Politikalarını Oluşturmada Baskı ve Çıkar Gruplarının Rolü",
İktisat Politikası, Yayına Hazırlayan: Vildan Serin, Alfa Yayınları, Bursa,
1998.
- AYAZ, Nükhet, **Türkiye'de Toplu İş sözleşmelerinde Sosyoekonomik
Göstergeler Açısından Ücret ve Ücret Dışı Ödemelerin Analizi**, Belediye-
İş, İstanbul, 1993.
- AYDIN, M. Faruk, Uğur ÇIPLAK, M. Eray YÜCEL, "Terör ve Benzeri Olumsuz
Gelişmelerin Türk Turizmine Etkisi", **İktisat, İşletme ve Finans Dergisi**,
Yıl:19, Sayı: 220, Ankara, Temmuz 2004.
- AYDIN, Üzeyir, **Türkiye'de 1980 Sonrası Dönemde Yaşanan Ekonomik
Krizlerin Analizi**, İktisadi Araştırmalar Vakfı, İstanbul, 2006.
- BAĞCI, Hamdi, **Kamu Borçları Yönetimi ve Türkiye İçin Bir Değerlendirme**,
SPK, Yayın No: 135, Ankara, 2001.

- BAKIRTAŞ, İbrahim, “Kamu Harcamaları Üzerinde Bürokratik Gücün Belirleyici Etkisi”, **DEÜ İİBF Dergisi**, Cilt: 14, Sayı: 1, İzmir, 1999.
- BAKIRTAŞ, İbrahim, **Ekonomi Perspektifinden Politik Aktörler**, Ekin Kitabevi, Bursa, 2005.
- BALCI, Şükrü, Bünyamin AYHAN, “Seçmen Tercihlerinin Belirlenmesine Yönelik Yapılan Kamuoyu Araştırmalarında Güvenilirlik ve Geçerlilik Problemleri: 28 Mart 2004 Yerel Seçimleri Örneği” **Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Sayı: 11, Konya, 2004.
- BALTAGI, Badi, **Econometric Analysis of Panel Data**, Second Edt. John Wiley&Sons International, England, 2001.
- BARBER, William J., **İktisadi Düşünce Tarihi**, 3. Baskı, Çev. İhsan Durdu, Şule Yayınları, İstanbul, 1999.
- BARO, Robert J., David B. GORDON, “Rules, Discretion and Reputation in a Model of Monetary Policy”, **Journal Of Monetary Economics**, Elsevier Science Publishers, North Holland, 1983.
- BAŞKAYA, Fikret, **Devletçilikten 24 Ocak Kararlarına**, Birlik Yayıncılık, Ankara, 1986.
- BAŞOĞLU, Ufuk, Nalan ÖLMEZOĞULLARI, İlker PARASIZ, **İktisatta Devrimler Karşı Devrimler**, Alfa Yayınları, Bursa, 2004.
- BAŞOL, Koray, **Türkiye Ekonomisi**, 4. Baskı, Anadolu Matbaası, İzmir, 1993.
- BDDK, **Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu**, <http://www.bddk.gov.tr>, (25.06.2006).
- BELLETTINI, Giorgio, “Aggregate Uncertainty, Political Instability and Income Distribution”, **European Journal of Political Economy**, Vol:14, 1998.
- BERBER, Metin, Ebru ÇELEPÇİ, **Türk Bölgesel Kalkınma Politikalarında Yeni Arayışlar: Kalkınma Ajansları ve Türkiye’de Uygulanabilirliği**, <http://www.metinberber.ktu.edu.tr/linkler/kajans.pdf>, (25.04.2006).
- BERK, Ahmet, “Yerel Hizmet Sunumu ve Belediye İktisadi Teşebbüsleri”, **Sayıştay Dergisi**, Sayı: 49, Ankara, Nisan-Haziran 2003.

- BOHN, Frank, **Eliminating the Inflationary Finance Trap in a Politically Unstable Country: Domestic Politics Versus International Pressure**, Universty of Essex, Discussion Paper Series No:551, UK, 2002.
- BORATAV, Korkut, “İktisat Tarihi (1908-1980)”, **Yakınçağ Türkiye Tarihi 1**, Hazırlayan, Sina Akşin, Bülent Tanör, Korkut Boratav, Milliyet Kitaplığı, İstanbul, Basım Yılı Belirtilmemiş.
- BORATAV, Korkut, “İktisat Tarihi (1981-2002)”, **Yakınçağ Türkiye Tarihi 2, 1980-2003**, Haz. Sina Akşin, Bülent Tanör, Korkut Boratav, Milliyet Kitaplığı, İstanbul, Basım Yılı Belirtilmemiş.
- BORATAV, Korkut, **Yeni Dünya Düzeni Nereye**, İmge Kitabevi, Ankara, 2000.
- BRUNETTI, Aymo, “Political Variables in Growth Regressions”, **Volatility, Uncertainty, Instability and Growth**, ss. 122-123. <http://www.rrojasdatabank.org/borner/borner6.pdf>, (15.05.2006).
- BUCHANAN, J.M., G. TULLOCK, **The Calculus of Consent**, The University of Michigan, Ann Arbor, 1965.
- BUCHANAN, James M., “Anayasal İktisadın İlgi Alanı”, Çev. Melek Seferoğlu, **Anayasal İktisat**, Edt. Coşkun Can Aktan, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2002.
- BUCHANAN, James M., “Devletin Gücü Üzerine Konulacak Anayasal Kısıtlamalar”, Çev. Zeynep Arıkan, **Kamu Tercih ve Anayasal İktisat**, Edt. Aytaç Eker ve Coşkun Can Aktan, İzmir, 1991.
- BUCHANAN, James M., “İktisat Politikası Anayasası”, Çev. Vural Fuat Savaş, **Kamu Tercih ve Anayasal İktisat**, , Edt. Aytaç Eker ve Coşkun Can Aktan, İzmir, 1991.
- BUCHANAN, James M., “Kamu Ekonomisinin Yetersizliği ve Kamu Tercih”, Çev. Coşkun Can Aktan, **Kamu Tercih ve Anayasal İktisat**, , Edt. Aytaç Eker ve Coşkun Can Aktan, İzmir, 1991.
- BUCHANAN, James M., “Kamu Tercih Perspektifi”, Çev. Şaban Ertekin, **Kamu Tercih ve Anayasal İktisat Dergisi**, Sayı: 1 Yıl: 1, İzmir, 2001.

- BUCHANAN, James M., "Liberal Anayasa Üzerine", Çev. İrfan Kalpalı, **Kamu Tercih ve Anayasal İktisat Dergisi**, Sayı: 2, Yıl: 1, İzmir, 2001.
- BUCHANAN, James M., "Özel Tercihlerden Kamu Felsefesine: Kamu Tercihinin Gelişimi", **Kamu Tercih ve Anayasal İktisat Dergisi**, Sayı: 1, Anadolu Matbaacılık, İzmir, 2001.
- BUCHANAN, James M., "Rant Kollama ve Kar Kollama", Çev. Aytaç Eker, **Kamu Tercih ve Anayasal İktisat**, Edt. Aytaç Eker ve Coşkun Can Aktan, İzmir, 1991.
- BUCHANAN, James M., Pozitif Kamu Tercih Teorisi ve Normatif Temelleri", Çev. Coşkun Can Aktan, **Kamu Tercih ve Anayasal İktisat**, Edt. Aytaç Eker ve Coşkun Can Aktan, İzmir, 1991.
- BUCHANAN, James M., The Moral Dimension of Debt Financing", **Liberty, Market and State**, New York University Pres, New York, 1985.
- BULUTAY, Tuncer, "Ücretler ve Gelir ve Gelir Dağılımları", **İstihdam ve Eğitim Projesi İşgücü Piyasası Bilgisi Ücretler, Gelir ve Ücret Dağılımları**, Edt. Tuncer Bulutay, DİE, Ankara, 1999.
- BULUTOĞLU, Kenan, **Türk Vergi Sistemi**, 6. Basım, Fakülteler Matbaası, İstanbul, 1978.
- BUSSIÉRE, Matthieu, Chritian MULDER, **Political Instability and Economic Vulnerability**, IMF Working Paper, 1999.
- CAMPOS, Nauro F., Jeffrey B. NUGENT, "Who is Afraid of Political Instability?", **Journal of Development Economics**, Vol. 67, 2002.
- CARMIGNANI, Fabrizio, "Political Instability, Uncertainty and Economics", **Journal of Economic Surveys**, Vol. 17 No:1, Oxford, 2003.
- CHAREMZA, W.W., D.F. DEADMAN, *New Directions in Econometric Practice*, 2. Edt., Edward Elgar, UK, 1997.
- CHONG, Alberto, **Inequality, Democracy and Persistence: Is There a Political Kuznets Curve?**, Inter American Development Bank, WP 445, USA, 2001.

- CLAPHAM, Ronald, “Ekonomi Teorisi Açısından Sosyal Piyasa Ekonomisi”, Çev. Hüsni Erkan, **Sosyal Piyasa Ekonomisinin Bilimsel Temelleri**, KAS, İzmir, 1991.
- CUKIERMAN, Alex, Sebastian EDWARDS, Guido TABELLINI, “Seigniorage and Political Instability”, **The American Economic Review**, Vol: 82, No:3, Jun. 1992.
- ÇELEBİ, Kemal, **Kamu Ekonomisi Analizi**, Emek Matbaası, Manisa, 2000.
- ÇETİNKAYA, Mevlüt, **Dışa Açılma Sürecinde Türk Sanayinin Koruma Yapısının Analizi**, DEÜ SBE Yayınlanmamış Doktora Tezi, İzmir, 1998.
- ÇİNGİ, Selçuk, Umur TOSUN, Cahit GÜRAN, **Yolsuzluk ve Etkin Devlet**, ATO, Ankara, 2002.
- ÇOKER, Ziya, “Kamu Yöneticilerinde Bulunması Gereken Nitelikler ve Bu Niteliklere Uygun Kamu Yönetimi Eğitimi”, **Türk İdare Dergisi**, Sayı: 446, Ankara, 2005.
- ÇOMAKLI, Şafak Ertan, “Türkiye’de 2001 Krizi ve Belediyelerin Ekonomik-Politik Analizi”, **Yeni Türkiye, Ekonomik Kriz Özel Sayısı II**, Yıl:7, Sayı: 42, Ankara, 2001.
- DEAN, Garratt, “An Analysis of Political Business Cycle Theory and Its Relationship with the New Political Macroeconomics”, <http://le.ac.uk/economics/research/RePEc/lec/leecon/econ98-4.pdf>. Erişim 28.09.2005.
- DEMİR, Osman, **Ekonomide Devlet**, SPK, Ankara, 1997.
- DEMİR, Osman, Nazım ÖZTÜRK, “Kamu Tercihinin Oylama Yöntemiyle Tespitinde Karşılaşılan Sorunlar”, **Kamu Tercih ve Anayasal İktisat Dergisi**, Sayı:1, İzmir, 2001.
- DEMİR, Ömer, “Siyasete Yön Veren Rasyonel Cahil Seçmenler”, **Kamu Tercih ve Anayasal İktisat Dergisi**, Sayı: 1, Anadolu Matbaacılık, İzmir, 2001.
- DEMİR, Ömer, **Kurumcu İktisat**, Vadi Yayınları, Ankara, 1996.

- DEVRİM, Fevzi, Asuman ALTAY, **Türkiye’de Rant Ekonomisi ve Sosyal Maliyeti**, İTO, İzmir, 1994.
- DINDA, Soumyananda, “Environmental Kuznets Curve Hypothesis: A Survey”, **Ecological Economics**, Vol:49, India, 2004.
- DİE, **1994 Hanehalkı Gelir ve Tüketim Anketi Sonuçları, Gelir Dağılımı**, Ankara, 1997.
- DİE, **İstatistik Göstergeler 1923-1995**, Ankara, 1996.
- DİNÇER, Müjde Ker, **Lobicilik**, Alfa Yayınları, İzmir, 1998.
- DOĞAN, Adem, “Demokrasi ve Ekonomik Gelişme”, **Erciyes Üniversitesi İİBF Dergisi**, Sayı:25 Kayseri, 2005, s. 3.
http://iibf.erciyes.edu.tr/dergi/sayi25/sayi_25.htm (25.5.2007).
- DORNBUSCH, Rudiger, Stanley FISCHER, **Makroekonomi**, Çev. Salih Ak, Mahir Fisunoğlu, Erhan Yıldırım, Refia Yıldırım, Akademi, İstanbul, 1998.
- DOW, Sheila C., **The Methodology of Macroeconomic Thought**, Edward Elgar, USA, 1998.
- DOWNS, Anthony, **An Economic Theory of Democracy**, Harper and Row Publishers, New York, 1957.
- DPT, “Gelir Dağılımı Özel İhtisas Komisyonu Raporu”, **Yeni Türkiye**, Yıl:1 Sayı:6, Ankara, Eylül-Ekim 1995.
- DPT, **Devlet Planlama Teşkilatı**, <http://www.dpt.gov.tr/must/tarihce.asp>, (04.06.2007).
- DPT, **Ekonomik ve Sosyal Göstergeler 1950-1995**, Ankara, 1996.
- DPT, **Gelir Dağılımı ve Türkiye’de Yapılan Gelir Dağılımı Çalışmaları 1959-1986**, Ankara, 1987.
- DPT, **Kalkınma Ajanslarının Kuruluşu, Koordinasyonu ve Görevleri Hakkında Kanun**, <http://www.dpt.gov.tr/bgyu/kalkinmaajans/5449SayiliKanun.pdf>, (25.5.2007).

- DPT, **Temel Ekonomik Göstergeler Haziran 2007**,
<http://ekutup.dpt.gov.tr/tg/index.asp?yayin=teg&yil=0&ay=0> (31.07.2007).
- DPT, **Yeni Strateji ve Kalkınma Planı, ÜBYKP**, Ankara, 1973.
- DUYGULU, Aylin Abuk, **Kurala Bağlı Para Politikası Kapsamında Parasal Hedefleme: Türkiye Örneği**, DEÜ SBE Dergisi, Cilt:7 Sayı:4, İzmir, 2005.
- EDWARDS Sebastian, Guido TABELLINI, **Political Instability, Political Weakness and Inflation: An Empirical Analysis**, NBER Working Paper Series No: 3721, Cambridge, 1991.
- EDWARDS, Sebastian, Guido TABELLINI, “Explaining Fiscal Policies and Inflation in Developing Countries”, **Journal of International Money and Finance**, C.10, 1991.
- EĞİLMEZ, Mağfi, Ercan KUMCU, **Ekonomi Politikası Teori ve Türkiye Uygulaması**, Om Yayınevi, 4. Baskı, İstanbul, 2003.
- EKELUND, B. Robert, Robert D. TOLLISON, **Economics**, Little Brown Com. Boston, 1986.
- ENGLE, R.F., B.S. YOO, “Cointegrated Economic Time Series: An Overview with New Results” **Long Run Economic Relationships: Readings in Cointegration**, Edt. R.F. Engle, C.W.J. Granger, Oxford University Press, New York., 1991.
- ENGLE, R.F., C.W.J. GRANGER, “Cointegration and Error Correction: Representation, Estimation and Testing”, **Econometrica**, 55, 1987.
- ENSARİ, Sıddık, “Son 20 Yılda Gelir Dağılımı: 1973, 1987, 1994 Araştırmaları ve Sonuçları”, **Ekonomik Forum**, TOBB, Yıl: 4, Sayı: 4, Ankara, Nisan 1997.
- EPDK, **Enerji Piyasası Düzenleme Kurumu**, <http://www.epdk.gov.tr>, (27.06.2006).
- ERDER, Necat, “Seçmen Eğilimleri ve Siyasi İstikrar”, **Görüş**, TÜSİAD, İstanbul, Ağustos, 1997.
- ERDOĞAN, Funda, **Para Politikasının Zaman Tutarsızlığı ve Güvenilirlik Problemi: Türkiye Örneği**, SPK, Yayın No: 63, Ankara, 1997.

- EREN, Aslan, **Türkiye'nin Ekonomik Yapısının Analizi**, Bilgehan Basımevi, Muğla, 1989.
- EREN, Ercan, Melike BİLDİRİCİ, "Siyasal Konjonktür Dalgaları ve Türkiye' de Seçmen Davranışı", **İktisat İşletme ve Finans**, Ankara, Ekim 99.
- EREN, Ercan, Melike BİLDİRİCİ, "Türkiye'de Siyasal ve İktisadi İstikrarsızlık; 1980-2001", **İşletme ve Finans**, Sayı: 187, Ankara, Ekim 2001.
- ERGUN, Turgay, **Kamu Yönetimi Kuram, Siyasa, Uygulama**, TODAİE, Ankara, 2004.
- ERGÜN, İsmet, "Devlet ve Ekonomi", **H.Ü. İİBF Dergisi**, Cilt:18, Sayı:1, Ankara, 2000.
- ERKAN, Hüsnü, "Serbest Piyasa Ekonomisinin İşleyiş Kuralları", **Türkiye'de Serbest Piyasa Ekonomisi Sempozyumu**, İzmir, 1987.
- ERKAN, Hüsnü, **Bilgi Uygarlığı İçin Yeniden Yapılanma**, İmge Kitabevi, Ankara, 2000.
- ERKAN, Hüsnü, Canan ERKAN, **Ekonomide Sosyal Demokrat Alternatif**, Altın Kitaplar, İstanbul, 1989.
- ERKAN, Hüsnü, Canan ERKAN, **Kültür Politikamızda Yeni Boyutlar, Türkiye'nin Geleceğe Yönelik Kültür Değerleri ve Politikaları**, TC Kültür Bakanlığı, Ankara, 1998.
- ERKAN, Hüsnü, **Demokrasi ve Piyasa Ekonomisinde Birlikler**, Tükelmat, İzmir, 1992.
- ERKAN, Hüsnü, **Ekonomi Politikasının Temelleri**, 3. Baskı, Kardeşler Ciltvi, İzmir, 1997.
- ERKAN, Hüsnü, Sabri YETKİN, Mevlüt ÇETİNKAYA, İsmail Mazgit, Yaşar Uysal, **Toplumsal Sorunlara Entegre Sistemler Yaklaşımı Cilt II Türkiye İçin Politik Alanın Analizi**, EĞİAD, İzmir, 1996.
- ERKAN, Hüsnü, **Sosyal Piyasa Ekonomisi**, Konrad Adenauer Vakfı, İzmir, 1987.
- ERKAN, Hüsnü, **Türkiye İçin Sosyal Piyasa Ekonomisi**, ,KAS, Ankara, 2001.

- ERKAN, Hüsni, Yaşar UYSAL, Canan ERKAN, Mevlüt ÇETİNKAYA, Selim ŞANLISOY, Nuri Erkin BAŞER, Kerim Eser AFŞAR, Üzeyir AYDIN, **Türkiye İçin Bilgi Bazlı Sürdürülebilir Sanayileşme Stratejisi**, EĞİAD, İzmir, 2007.
- EROĞLU, Nadir, “Türkiye’de İktisat Politikalarının Gelişimi”, **80. Yılında Türkiye Cumhuriyeti Sempozyumu**, Marmara Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi, İstanbul, 29-31 Ekim 2003.
- ERSOY, Arif, **İktisadi Teoriler ve Düşüncelerin Gelişme Tarihi**, ABAM Yayınları, İzmir, 1990.
- ERYILMAZ, Bilal, “Bürokrasi ve Yönetimde Açıklık”, **Politik Yozlaşma ve Şeffaf Yönetim Sempozyumu**, DEÜ İİBF Maliye Bölümü, İzmir, 1994.
- EUSUFZAI, Zaki, “The Kuznets Hypothesis: An Indirect Test”, **Economic Letters**, Vol:54, USA, 1997.
- EVGİN, Tülay, **Dünden Bugüne Dış Borçlarımız**, Haziran, 2000, <http://www.econturk.org/hazine1.pdf>, (27.5.2007).
- FIELDING, David, “Modelling Political Instability and Economic Performance: Israeli Investment During the Intifada”, **Economica**, Vol. 70, 2003.
- FRANTZEN, Dirk, “Intersectoral and International R&D Knowledge Spillovers and Total Factor Productivity”, **Scottish Journal of Political Economy**, 49:3, 2002.
- FRIEDMAN, Milton, “Comments on Monetary Policy”, **Essays in Positive Economics**, The University of Chicago Press, 1953.
- FRIEDMAN, Milton, “The Effects of a Full-Employment Policy on Economic Stability: A Formal Analysis”, **Essays in Positive Economics**, The University of Chicago Press, 1953.
- FRIEDMAN, Milton, **Capitalism and Freedom**, The University of Chicago Press, Chicago, 1970.
- GALBRAITH, John Kenneth, **İktisat Tarihi**, Dost Kitabevi, Ankara, 2004.

- GAUTIER, Luis, **Political Business Cycles: A Theoretical Appraisal**, <http://ceterisparibus.uprm.edu/articulus/vol3/articulo7.htm> Erişim Tarihi 30.09.2005.
- GENOUD, Christophe, “Regulation as a Game: The Role of Independent Regulatory Agencies in the Regulation Process”, **LSE-CARR Conference**, London, 18-19 September 2003.
- GÖKALP, M.Faysal, Ercan Baldemir, “Kurumsal Yapı Ve Ekonomik Büyüme İlişkisi”, **DEÜ SBE, Dergisi**, Cilt: 8 S:1, 2006, İzmir.
- GÖKÇEN, Ahmet, “Cumhuriyetten Günümüze Türkiye’de İktisat Politikaları ve Ekonomik Gelişme”, **Dünden Bugüne Türkiye’nin Toplumsal Yapısı**, Edt. Memet Zencirkıran, Nova Basın Yayın, Ankara, 2006.
- GRANGER, C.W.J., P. NEWBOLD, “Spurious Regressions in Econometrics” **Journal of Econometrics**, 2., 1974.
- GREGORY, A., B. Hansen, “Residual Based Tests for Cointegration in Models with Regime Shifts”, **Journal of Econometrics**, 70, 1996.
- GRENE, William H., **Econometric Analysis**, 5. Edt., Prentice Hall International, New Jersey, 2003.
- GRILLI, Vittorio, Donato MASCIANDARO, Guido TABELLINI, “Political and Monetary Institutions and Public Financial Policies in the Industrial Countries”, **Monetary and Fiscal Policy, Volume 2: Politics**, Edt: Torsten Persson and Guido Tabellini, MIT Press, England, 1995.
- GUPTA, Dipak K., M.C. MADHAVAN, Andrew BLEE, “Democracy, Economic Growth and Political Instability”, **Journal of Socio-Economics**, Volume 27, No:5,1998.
- GÜÇLÜ, Sami, Mahmut BİLEN, “1980 Sonrası Dönemde Gelir Dağılımında Meydana Gelen Değişmeler ve Bu Değişmeler Üzerinde Etkili Olan Sebepler”, **Yeni Türkiye**, Yıl:1 Sayı:6, Ankara, Eylül-Ekim 1995.
- GÜLOĞLU, Bülent, “Finansal Serbestleşme ve Ekonomik Büyüme: Panel Veriler Yaklaşımı”, **İMKB Dergisi**, 7:27, İstanbul, 2003.

- GÜLOĞLU, Tuncay, **The Reality of Informal Employment in Turkey**, Cornell University, 2005.
- GÜRAN, Mehmet Cahit, Selçuk CİNGİ, “Devletin Ekonomik Müdahalelerinin Etkinliği,” **Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi** (3) 2002.
- GÜRAN, Nevzat, İsmail AKTÜRK, **Uluslararası İktisadi Kuruluşlar**, İkinci Baskı, Karınca Matbaacılık, İzmir, 1995.
- GÜRAN, Nevzat, **Makro Ekonomik Analiz**, Karınca Matbaacılık, İzmir, 1996.
- GÜVEL, Enver Alper, “Bürokratik ve Politik Yozlaşmanın Ekonomik Analizi”, **İktisat İşletme ve Finans**, Sayı: 146, Ankara, Mayıs 1998.
- GÜVEL, Enver Alper, “Türkiye Ekonomisinin Kısa Dönem Analizi (1987-1997): Makro Politikalar ve Ekonomik Dalgalanmalar Üzerine Ekonometrik Bir İnceleme”, **Çukurova Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Adana 1998.
- GÜVEL, Enver Alper, **Demokrasilerde Ekonominin Politik Manipülasyonu Türkiye Üzerine Bir Uygulama**, Atatürk Üni. SBE, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Erzurum, 1995.
- HATİBOĞLU, Zeyyat, **Gelişme ve Türkiye İktisadı**, Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş., İstanbul, 1993.
- HAYEK, Friedrich von, “Economic Policy and The Rule of Law”, **Standard Texts on The Social Market Economy, Two Centuries of Discussion**, Ed. Horst Friedrich Wünsche, Gustav Fisher Verlag, Stuttgart, 1982.
- HIBBS Douglas A., “Political Parties and Macroeconomic Policy” **Political Business Cycles**, Edt. Bruno S. Frey, An Elgar Reference Collection, UK, 1997.
- HUGHES, J. T., “The Role of Development Agencies in Regional Policy: An Academic and Practitioner Approach”, **Urban Studies**, s. 620. <http://www.ida.ie/theida/about.asp>, (25.5.2005).
- Intenational Society for New Institutional Economics**, <http://www.isnie.org/index.html>, (23.02.2007).

- IŞIK, Sayım, “Adam Smith’in Parasal Analizinde Serbest Bankacılık: Para ve Bankacılıkta Regülasyon mu Yoksa Serbest Ticaret mi?”, **Akdeniz İİBF Dergisi**, Cilt: 6 Sayı: 11, Antalya, Mayıs 2006.
- İNSEL, Ahmet, “Siyasal Bir Süreç Olarak İktisadi Kalkınma II”, **Birikim**, Sayı: 21, İstanbul, 1991.
- İSLATİNCE, Hasan, “Piyasa Ekonomisine Geçiş Sürecinde Ortodoks Yaklaşım Karşı Post-Keynesyen Yaklaşım”, **Maltepe Üniversitesi İİBF Dergisi**, Yayın No: 6, 2004/1, İstanbul, 2004.
- İstanbul Ticaret Odası, **Kamu İç Borçlanmasını Kamu dışı Kesimler İçin Kullanılabilir Kaynaklar Üzerindeki Etkisi**, İTO, Basım Yeri Belirtilmemiş, 1989.
- KALECKI, Micheal, “Political Aspects of Full Employment”, **Political Business Cycles**, Edt. Bruno S. Frey, An Elgar Reference Collection, UK, 1997.
- KARACA, Orhan, “Türkiye’de Koalisyon Hükümetleri, Tek Parti Hükümetleri ve Ekonomi”, **İktisat İşletme ve Finans**, Yıl: 18, Sayı: 207, Ankara, Haziran 2003.
- KARACAN, Ali İhsan, “Merkez Bankası Bağımsızlığı Üzerine”, **Finans, Ekonomi ve Politika**, Creative Yayıncılık, Basım Yeri Belirtilmemiş, 1997.
- KARACAN, Ali İhsan, “Modern Merkez Bankalarının Özellikleri”, **Finans, Ekonomi ve Politika**, Creative Yayıncılık, Basım Yeri Belirtilmemiş, 1997.
- KARAKAYALI, Hüseyin, Halit Yanıkkaya, “Kurumsal Faktörlerin Ekonomik Büyümeye Etkileri”, **Kurumsal İktisat**, Edt. Coşkun Can Aktan, SPK Yayın No: 194, 2006, Ankara.
- KARAN, Mehmet Baha, Ali Argun KARACABEY, **Türkiye’de Sermaye Piyasası’nın Mali Sistem İçindeki Yeri, Sorunları ve Geleceği**, SPK, Ankara, 2003.
- KAYA Muammer, “Beyin Göçü/Erozyonu”, **Üniversite ve Toplum**, Eylül 2003, <http://www.universite-toplum.org/text.php3?id=145>, (25.5.2007).

- KAZGAN, Gülten, **Ekonomide Dışa Açık Büyüme**, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul ,1985.
- KAZGAN, Gülten, **İktisadi Düşünce veya Politik İktisadın Evrimi**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1980.
- KEPENEK, Yakup, **Gelişimi, Üretim Yapısı ve Sorunlarıyla Türkiye Ekonomisi**, 4. Baskı, Teori Yayınları, Ankara, 1987.
- KEPENEK, Yakup, Nurhan YENTÜRK, **Türkiye Ekonomisi**, 9. Basım, Remzi Kitabevi, 1997, İstanbul.
- KEPKEP, Naci, **Enflasyon Kuramlar-Politikalar ve Avusturya Keynesçiliği**, Cem Yayınevi, İstanbul Basım Tarihi Belirtilmemiş.
- KESTANE, Doğan, “Kamu Kesiminde İdari Kuruluşların Genel Görünümü ve İdari Yapıda Yeni Organizasyonlar Olarak Bağımsız İdari Otoriteler”, **Maliye Dergisi**, Sayı: 139, Ocak-Nisan 2002. <http://www.debud.org>, (25.5.2005).
- KETENCİ Şükran, “İşçiler ve Çalışma Yaşamı: 1980’lerde Sınırlar ve Sorunlar”, **Bırakınız Yapsınlar Bırakınız Geçsinler Türkiye Ekonomisi 1980-1985**, Bilgi Yayınevi, İstanbul, 1985.
- KEYDER, Nur, **Para Teori, Politika, Uygulama**, 4. Baskı, Bizim Büro Basımevi, Ankara, 1993.
- KEYNES John Maynard, **İstihdam, Faiz ve Paranın Genel Teorisi**, Çev. Asım Baltacıgil, Fakülteler Matbaası, İstanbul, 1969.
- KHAN, M. S., A.S. SENHADJI, “Treshold Effects in the Relationship Between Inflation and Growth”, **IMF Staff Papers** 48(1), 2001.
- KING, James E., “The Origin of the Term “Political Economy”, **Journal of Modern History**, Vol.20, 1948, s. 230. Akt. İşaya Üşür, **Ekonomi Politik: Zarif Mezar Taşları?**, http://www.econt.metu.edu.tr/IktisatveToplum_IsayaUsur.pdf, (20.5.2007).
- KIZILYALLI, Hüsnü, “Türkiye’de Enflasyon ve 1999 Stand-by Anlaşması”, **Vergi Dünyası**, Sayı, 236, İstanbul, Nisan 2001.
- KİK, **Kamu İhale Kurulu** <http://www.kik.gov.tr/kurum>, (25.06.2006).

- KOÇAK, Cemil, “Siyasal Tarih (1923-1950)”, **Yakınçağ Türkiye Tarihi 1**, Hazırlayan, Sina Akşin, Bülent Tanör, Korkut Boratav, Milliyet Kitaplığı, İstanbul, Basım Yılı Belirtilmemiş.
- KORUM, Uğur, **Türk İmalat Sanayi ve İthal İkamesi: Bir Değerlendirme**, AÜSBF, Ankara, 1977.
- KÖK, Recep, **Ekonomi-Politik Popülizm Özelleştirme ve KİT’ler**, Dergah Yayınları, İstanbul, 1995.
- KÖKTAŞ, M. Emin, “Türkiye’de Din ve Siyaset: Demokratikleşme Sürecinin Bir Problem Alanı”, **Dünden Bugüne Türkiye’nin Toplumsal Yapısı**, Edt. Memet Zencirkıran, Nova Basın Yayın, Ankara, 2006.
- KÖSE, H. Ömer, “Yerel Yönetim Olgusu ve Küreselleşme Sürecindeki Yükselişi”, **Sayıştay Dergisi**, Sayı: 52, Ankara, 2004.
- KUM, Hakan, Hayriye ATİK, **Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası’nın Bağımsızlığı: Avrupa Birliği Ülkeleri İle Bir Karşılaştırma**, <http://iibf.erciyes.edu.tr/akademik/kum/merkezbank.htm> (18.03.2004).
- KUMCU, Ercan, “IMF ve Türkiye”, **İstikrar Arayışları**, İkinci Baskı, Doğan Kitapçılık A.Ş., İstanbul, 2002.
- KURŞUNLU, Elif, **Avrupa Birliği Müktesebatının Uygulanması Çerçevesinde İdari Kapasite**, AB Genel Sekreterliği, Ankara, 2004.
- KUZNETS, Simon, “Economic Growth and Income Inequality”, **The American Economic Review**, Vol:45, No:1, USA, 1955, s. 1.
- KÜÇÜK, Yalçın, **Türkiye Üzerine Tezler 1908-1978, Birinci Kitap**, Dördüncü Basım, Tekin Yayınevi, İstanbul, 1985.
- KYDLAND, Finn E., Edward C. PRESCOTT, “Roles Than Discretion: The Inconsistency of Optimal Plans”, **Journal of Political Economy**, The University of Chicago, USA, 1977.
- LEAN, Ian Mc, “Lobicilik: Çıkar Gruplarının Rolü”, **Politik Yozlaşma ve Rant Kollama**, Çev. Fatih Saygılı, Edt. Aytaç Eker ve Coşkun Aktan, Ankara, 1994.

- LENSINK, Robert, Niels Hermes, Victor Murinde, “Capital Flight and Political Risk”, **Journal of International Money and Finance**, 19, 2000.
- MADDALA, G. S., “On the Use of Panel Data Methods with Cross-Country Data”, **Annales D’Economie et de Statistique**, 55-56.
- MANKİW, N. Gregory, **Macroeconomics**, Worth Pub. New York, 1992.
- MARX, Karl, Friedrich ENGELS, **Komünist Parti Manifestosu**, Çev. Sol Yayınları Yayın Kurulu, Sol Yayınları, Ankara, 1998.
- MGM, **Bütçe Gider ve Gelir Gerçekleşmeleri (1924-1991)**, Ankara, 1992,
- MISES, Ludwig von, **Bürokrasi**, Çev. Feridun Ergin, Liberte Yayınları, Ankara, 2000.
- Milli Güvenlik Konseyi’nin Bir Numaralı Bildirisi, **Türkiye Tarihi 5 Bugünkü Türkiye 1980-1995**, Edt. Bülent Tanör, Korkut Boratav, Sina Akşin, Cem Yayınevi, 2. Basım, İstanbul, 1997.
- MOSLEY, Paul, **The Making of Economic Policy**, **Harvester Press**, Sussex, 1984.
- MULLINEUX, Andy, David G. DICKINSON, Wen Sheng PENG, **Business Cycles, Theory and Evidence**, Blackwell, UK, 1993.
- MUTH, John F., “Rasyonel Beklentiler ve Fiyat Hareketleri Teorisi”, **Devlet, Rekabet, Mülkiyet ve İktisat**, Çev. Doğan Karaman Tarhan, Der. Ömer Demir, Değişim Yayınları, Adapazarı, 2000.
- NISKANEN, William A., “Özel Çıkar İle Kamu Çıkarı Arasında Kalan Bürokratlar”, **Politik Yozlaşma ve Rant Kollama**, Çev. İsmail Aktürk, Edt. Aytaç Eker ve Coşkun Aktan, Ankara, 1994.
- NORDHAUS, William D.,” Alternative Approaches to the Political Business Cycle”, **Political Business Cycles**, Edt. Bruno S. Frey, An Elgar Reference Collection, UK, 1997.
- NORTH, Douglas C., “Yeni Kurumsal İktisadın Geçiş Ekonomilerinin Sorununu Anlamaya Katkısı”, Çev. Gazi Sonkur, **Anayasal İktisat**, Edt. Coşkun Can Aktan, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2002.

- NORTH, Douglas C., **Kurumlar Kurumsal Değişim ve Ekonomik Performans**, Sabancı Ün. Yay., İstanbul, 2002.
- OBERRREUTER, Heinrich, “Political Parties: Their Position and Function Within the Constitutional System of the Republic of Germany”, **Political Parties in Democracy**, Edt. Josef Thesing, Wilhelm Hofmeister,, KAS, Bornheim, 1995.
- OBSTFELD, Maurice, Kenneth ROGOFF, **Foundations of International Macroeconomics**, MIT Press, London, 1997.
- ÖĞUZ, Fuat, “Mülkiyet Haklarının İktisadı”, **Kurumsal İktisat**, Edt. Coşkun Can Aktan, SPK Yayın No: 194, 2006, Ankara.
- OHMAE, Kenichi, **Ulus-Devletin Sonu**, Türk Henkel Dergisi Yayınları, İstanbul, 1996.
- ONGAN, Nilgün Tunçcan, **Ekonomik Krizin Emek Piyasalarına Etkileri**, Birleşik Metal-İş Yayınları, İstanbul, 2005.
- ONUR, Sara, “Politik Konjonktür Dalgalanmaları ve Türkiye Uygulaması (1950-2000)”, **Süleyman Demirel Üniversitesi İİFF Dergisi**, Cilt: 6 S: 2, Isparta, 2001.
- ONUR, Sara, **Ekonomiden Karşılıksız Kayıplar: Seçim Ekonomisi**, Asil Yayın, Ankara 2004.
- OYAN, Oğuz, **Türkiye Ekonomisi: Nereden Nereye?**, Türk-İş Yayınları, Ankara, Basım Tarihi Belirtilmemiş.
- ÖLMEZOĞULLARI, Nalan, **İktisadi Sistemler**, İkinci Baskı, Ezgi Kitabevi, Bursa, 1998.
- ÖNDER, İzzettin, Oktar TÜREL, Nazım EKİNCİ, Cem SOMEL, **Türkiye’de Finansal Yapı ve Politikalar**, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, 1993.
- ÖZ, Esat, **Tek Parti Yönetimi ve Siyasal Katılma**, Gündoğan Yayınları, Ankara, 1992.

- ÖZATEŞLER, Mustafa, **İktisadi Planlama Teorisi ve Genel Üretim Modeli**, Anadolu Matbaacılık, İzmir, 1998.
- ÖZBUDUN, Ergun, **Siyasal Partiler**, AÜHF Yayınları, Ankara, 1979.
- ÖZDEMİR, Hikmet, “Siyasal Tarih (1960-1980)”, **Yakınçağ Türkiye Tarihi 1**, Hazırlayan, Sina Akşin, Bülent Tanör, Korkut Boratav, Milliyet Kitaplığı, İstanbul, Basım Yılı Belirtilmemiş.
- ÖZER, M. Akif, “Girişimci Sınıf, İktisadi Hayat ve Siyaset”, **Gazi Üniversitesi İİBF Dergisi**, Cilt: 3, Sayı: 3, 2001.
- ÖZLER, Sule, Guido TABELLINI, **External Debt and Political Instability**, NBER Working Paper Series No: 3772, Cambridge, 1991.
- ÖZMUCUR, Süleyman, “Türkiye’ de Gelir Dağılımı”, **Yeni Türkiye**, Yıl:1 Sayı:6, Ankara, Eylül-Ekim 1995.
- ÖZÜERMAN, Tülay, “Türkiye’nin Sosyal ve Siyasal Gelişme Seyri İçinde Siyasal Partiler”, **DEÜ İİBF Dergisi**, Cilt: 11, Sayı: 1, İzmir, 1996.
- PAKDEMİRLİ, Ekrem, **Ekonomimizin Sayısal Görünümü 1923’den Günümüze**, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1995,
http://www.ceterisparibus.net/veritabani/1923_1990/giris.htm, (25.6.2007).
- PALABIYIK, Hamit, “Kamu Yönetimi: Sorunlar ve Yeniden Yapılanma Gereği”, **Yönetim Bilimleri Dergisi**, Çanakkale Üniversitesi Biga İİBF, Cilt:1 Sayı:1-2, 2003-2004, Ankara.
- PARASIZ, İlker, Melike Bildirici, **Finansal Makro Ekonomi Ekonomik Dalgalanmalar ve Krizler**, Ezgi Kitabevi, Bursa, 2003.
- PATINKIN, Don, “Keynes and Economics Today”, **The American Econometric Review**, May 1984.
- PAUL, Sabourin, “Les Autorités Administratives Indépendantes dans l’Etat”, in **Les Autorités Administratives Indépendantes**, C.-A. Colliard&G. Timsit, PUF, Paris, 1988, s.107. Aktaran Ali Ulusoy, “Türkiye İçin Nasıl Bir Bağımsız İdari Otorite Modeli”, **STEAM II. Özerk Kurullar Arenası**, 17-18 Aralık 2002, Ankara.

- PAYA, Merih, **Para Teorisi ve Para Politikası**, Filiz Kitabevi, İstanbul, 1998.
- PAZARLIOĞLU, M. Vedat, Özlem Kiren GÜRLER, “Telekomünikasyon Yatırımları ve Ekonomik Büyüme: Panel Veri Yaklaşımı”, **Finans Politik & Ekonomik Yorumlar**, Sayı:508, Yıl:44, İzmir, Haziran 2007.
- PESARAN, M. Hashem, Bahram Pesaran, **Microfit 4.0**, Camfit Data Ltd, England, 1997.
- PETROL-İŞ, **1990 Petrol İş Yıllığı**, Petrol İş Yayın No: 26, İstanbul, Yıl Belirtilmemiş.
- PHILLIPS, P.C.B, B.E. HANSEN, “Statistical Inference in Instrumental Variables Regression with I(1) Processes”, **Review of Economic Studies**, 57, 1990.
- PRZEWORSKI, Adam, **Demokrasi ve Piyasa**, Çev. İlder Turan, Türk Demokrasi Vakfı, Ankara, 1995.
- PÜTZ Theodor, **Kuramsal Ekonomi Politikasının Temelleri**, Çev. Naci Kepkep, Der Yayınevi, İstanbul, 1994.
- Quantitative Micro Software EViews 5 User’s Guide**, 2004.
- RIMA, I.H., **Development of Economic Analysis**, Richard Irwin Inc., Illionis, 1967.
- RK, **Rekabet Kurumu**, <http://www.rk.gov.tr>, (25.06.2006).
- ROBINSON, Joan, “Tam Rekabet Nedir?”, **Devlet, Rekabet, Mülkiyet ve İktisat**, Çev. Mümtaz Tarhan, Der. Ömer Demir, Değişim Yayınları, Adapazarı, 2000.
- ROMER, David, **Advanced Macroeconomics**, McGraw –Hill, Singapore, 1996.
- RTÜK, **Radyo ve Televizyon Üst Kurulu**, <http://www.rtuk.gov.tr/rtuk.htm>, (25.06.2006).
- SAIKONEN, Pentti, “Asymptotically Efficient Estimation of Cointegration Regressions”, **Econometric Theory**, 7, 1991.
- SAK, Güven, “Neden Bağımsız Otoriteler”, **STEAM II. Özerk Kurullar Arenası**, 17-18 Aralık 2002, Ankara.

- SAKAL, Mustafa, “Siyasal Karar Alma Süreci”, **DEÜ İİBF Dergisi**, Cilt: 13, Sayı: 1, İzmir, 1998.
- SALUR, Şammas, “Tarihsel Perspektiften ve AB’ye Uyum Çerçevesinde Türkiye’nin Yerel Yönetim Reformu İhtiyacı ve Kısa Bir Reform Analizi” **Yönetişim Siyaset ve Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı:3 Fatih Üniversitesi Yönetişim Kulübü, İstanbul, Eylül 2003.
- SARIBAY, Ali Yaşar, **Türkiye’de Demokrasi ve Politik Partiler**, Alfa Yayınları, İstanbul , 2001.
- SAVAŞ, Vural F., **Anayasal İktisat**, Beta Basım Yayım A.Ş., İstanbul, 1989.
- SAVAŞ, Vural, **Keynezyen İktisat Yıkılırken**, 3. Baskı, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 2007.
- SAVAŞ, Vural, **Politik İktisat**, 4. Bası, Beta Basım, İstanbul, 1998.
- SAYGILI, Şeref, Cengiz CİHAN, Hasan YURTOĞLU, **Türkiye Ekonomisinde Sermaye Birikimi, Verimlilik, ve Büyüme: 1972-2003**, DPT, Ankara, 2005.
- SENCER, Muzaffer, “Türkiye’de Kalkınma Stratejileri ve Planlama Süreci”, **TODAİE Dergisi**, Sayı:4, Ankara, 1991.
- SEVGİ, Cezmi, **Sanayileşme Sürecinde Türkiye ve Sanayi Kuruluşlarının Alansal Dağılımı**, Beta Basım Yayım, İstanbul, 1994.
- SEZGÜN, Şennur, “Ekonomik Oy Verme Teorisi: Türkiye Örneği (1998-2003)”, **Amme İdaresi Dergisi**, Cilt 40, Sayı 2, TODAİE, Ankara, Haziran 2007.
- SIMMONS, Randy T., “Kanuni Kurallara Karşı Anayasal Kurallar”, **Kamu Tercih ve Anayasal İktisat Dergisi**, Sayı: 2, Yıl: 1, İzmir, 2001.
- SMITH, Adam, **The Wealth of Nations Boks I-III**, Penguin Boks, England, 1986.
- SOYLU, Hakkı, **Türkiye’de Senyoraj Gelirleri ve Kamu Açıkları**, SPK, Yayın No: 81, Ankara, 1997.
- SÖNMEZ, Attila, “Türkiye’ de Enflasyonun Siyasal Ekonomisi”, **İktisat İşletme ve Finans**, Sayı: 199, Ankara, Ekim 2002.
- SPK, **Sermaye Piyasası Kurulu**, <http://www.spk.gov.tr>, (25.06.2006).

- STEUART, Sir James, An Inquiry in to thr Principles of Political Economy, A. Skinner, London, 1966 (1761),s. 2. Akt. İşaya Üşür, **Ekonomi Politik: Zarif Mezar Taşları?**, http://www.econt.metu.edu.tr/IktisatveToplum_IsayaUsur.pdf, (20.5.2007).
- STOCK, J., M.W. WATSON, “A Simple Estimator of Cointegrating Vectors in Higher Order Integrated Systems”, **Econometrica**, 61, 1993.
- STOCKMANN, Kurt, “The Functions of Competition in a Social Market Economy and in its Protection”, **Social Market Economy, An Economic System for Developing Countries**, Ed. Winfried Jung, 2. Edt, KAS, Germany, 1993.
- STOCKMANN, Kurt, “TheRole of the Government in a Social Market Economy”, **Social Market Economy, An Economic System for Developing Countries**, Ed. Winfried Jung, 2. Edt, KAS, Germany, 1993.
- SUNAR, İlkay, Ziya ÖNİŞ, **Sanayileşmede Yönetim ve Toplumsal Uzlaşma**, TÜSİAD, İstanbul, 1992.
- SUZUKI, Motoshi, “Evolutionary Voter Sophistication and Political Business Cycle”, **Public Choice**, Vol.: 81, 1994.
- SWEEZY, Paul M., “John Maynard Keynes”, **İktisat Çevirileri**, Çev. Bilsay Kuruç, Ankara Üniversitesi Yayınları, Ankara, 1964.
- ŞANLISOY, Selim, Abdülvahap ÖZCAN, “Türkiye’de Bağımsız Düzenleyici Kurumların Bağımsızlığı,” **Siyasa**, ESİAD, Yıl:2, Sayı:3-4, İzmir, Bahar-Güz, 2006.
- ŞANLISOY, Selim, İhracata Yönelik Sanayileşme Stratejisinin Gelir Dağılımı Üzerine Etkileri Türkiye Örneği, DEÜ SBE, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir, 2000.
- ŞEKER-İŞ SENDİKASI, **Başkanın Konuşmaları**, <http://www.sekeris.org.tr/baskan.php>, (25.06.2006).
- ŞENER, Orhan, **Kamu Ekonomisi**, 5. Baskı, Beta Basım Yayım, İstanbul, 2001.

- ŞENSES, Fikret, Arman KIRIM, “Türkiye’de 1980 Sonrası Ekonomik Politikalar-Sanayileşme Etkileşimi ve Sanayin Yeniden Yapılanma Gerekleri”, **ODTÜ Gelişme Dergisi**, Cilt: 18, Sayı:1-2, Ankara, 1991.
- ŞİMŞEK, Nevzat, **Endüstri-İçi Dış Ticaret (Türkiye’nin Endüstri-İçi Dış Ticaretinin Analizi)**, DEÜ SBE, Yayınlanmamış Doktora Tezi,İzmir, 2005.
- ŞK, **Şeker Kurumu** <http://www.sekerkurumu.gov.tr/altsayfa/kurum.html>, (25.06.2006).
- TANÖR, Bülent, “Siyasal Tarih (1980-1995)”, **Yakınçağ Türkiye Tarihi 2, 1980-2003**, Haz. Sina Akşin, Bülent Tanör, Korkut Boratav, Milliyet Kitaplığı, İstanbul, Basım Yılı Belirtilmemiş.
- TAPDK, **Tütün, Tütün Mamulleri ve Alkollü İçkiler Piyasası Düzenleme Kurumu** <http://www.tapdk.gov.tr>, (25.06.2006).
- TATAROĞLU, Muhittin, “Cumhuriyetten Günümüze Türk Bürokrasisi”, **Dünden Bugüne Türkiye’nin Toplumsal Yapısı**, Edt. Memet Zencirkıran, Nova Basın Yayın, Ankara, 2006.
- TATAROĞLU, Muhittin, “Parlamenter ve Başkanlık Sistemlerinde Siyasi İktidar ve Bürokrasi İlişkileri ve Türkiye Açısından Bir Değerlendirme”, **Yönetim ve Ekonomi**, Cilt: 11, Sayı: 1, Celal Bayar Üniversitesi, İİBF, Manisa, 2006.
- TAYLOR, Lance, “Editorial: The Revival of the Liberal Creed-The IMF and the World Bank in a Globalized Economy”, **World Development**, Vol:25 No: 2, Pergamon, GB, 1997.
- TBMM, **I. Menderes Hükümeti Programı**, <http://www.tbmm.gov.tr/hukümetler/HP19.htm>, (27.7.2006).
- TBMM, **Türkiye Cumhuriyeti Hükümetleri**, <http://www.tbmm.gov.tr/hukümetler.htm>, (25.05.2007).
- TCMB, **2001 Yıllık Rapor**, Ankara, 2002.
- TEKKOYUN, İsmail, “İstikrar Programının İlk Sonuçları ve 6 Aralık Kararları”, **Vergi Dünyası**, Sayı: 234, İstanbul, Şubat 2001.

- TELATAR, Erdinç, Funda TELATAR, “Standart IMF İstikrar Politikaları: Politik İstikrarsızlığa Yol Açan Bir Kanal” **İşletme ve Finans**, Sayı:215, Ankara, Şubat 2004.
- TELATAR, Erdinç, Funda TELATAR, Ronald A. RATTI, “On The Predictive Power of The Term Structure of Interest Rates For Future Inflation Changes in The Presence of Political Instability: the Turkish Economy”, **Journal of Policy Modeling, Holland**, 2003.
- TELATAR, Funda, “Politik Devresel Dalgalanmalar Teorisi Işığında Demokrasi-Siyaset-Ekonomi İlişkisi: Türkiye Örneği”, **İktisat İşletme ve Finans**, Yıl:16, Sayı:187, Ankara, Ekim 2001.
- TELATAR, Funda, “Türkiye’de Politika Değişkenliği İle Ekonomik Büyüme Arasındaki Nedensellik İlişkileri”, **İşletme ve Finans**, Sayı: 211, Ankara, Ekim 2003.
- TELATAR, Funda, **Politik İktisat ve İktisat Politikası**, İmaj Yayınevi, Ankara, 2004.
- THATCHER, Mark, “Regulation After Delegation:Independent Regulatory Agencies in Europe”, **Journal of European Public Policy**, 9:6, Routledge Taylor&Francis Group, December 2002.
- THIEME, H. Jörg, “Ekonomik Düzen Olarak Sosyal Piyasa Ekonomisi” Çev. Hüsni Erkan, **Sosyal Piyasa Ekonomisinin Bilimsel Temelleri**, KAS, İzmir, 1991.
- THIEME, H. Jörg, “Ekonomik Sürecin Yönlendirilmesi”, **Sosyal Piyasa Ekonomisinde Uygulanan Politikalar**, KAS, Yayına Hazırlayan, Hüsni Erkan, Çev. İbrahim Erol, İzmir, 1992.
- TK, **Telekomünikasyon Kurumu**,
http://www.tk.gov.tr/Kurum_Hakkinda/Kurulus.htm, (25.06.2006).
- TOKGÖZ, Erdinç, **Türkiye’nin İktisadi Gelişme Tarihi**, 7. Bası, İmaj Yayınevi, Ankara, 2004.
- TUFTE, Edward, **Political Control of the Economy**, Princeton University Pres, New Jersey, 1978.

- TULLOCK, Gordon, “Rant Kollamanın Politik Piyasası”, Çev. Asuman Altay, **Kamu Tercih ve Anayasal İktisat Dergisi**, Sayı:4, İzmir, 2001.
- TUNCAY, Suavi, **Parti İçi Demokrasi ve Türkiye**, Gündoğan Yayınları, Ankara, 1996, Ankara.
- TUNCER, Erol, “Siyasi Partiler ve Seçim Yasaları”, **ASOMEDYA**, Ankara Sanayi Odası, Ankara, Nisan 2001.
- TURGUTLU, Evrim, **Tam Bilgi ve Belirsizlik Altında Etkinlik Analizi: Türk Sigortacılık Sektörü (1990-2004)**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, DEÜ SBE, İzmir, 2006, s. 202.
- TÜRKAN, Erdal, **Ekonomi ve Demokrasi**, Turhan Kitabevi, Ankara, 1996.
- Türkiye’nin Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı**, <http://www.treasury.gov.tr/programson140401.pdf> , (27. 5.2006).
- TÜRKOĞLU, Faruk, “Türkiye’deki 5 Gelir Grubunun Analizi”, **Ekonomist**, İstanbul, 8 Haziran 1997, İstanbul, 1997.
- TÜSİAD, **Bağımsız Düzenleyici Kurumlar ve Türkiye Uygulaması**, İstanbul, 2002.
- TÜSİAD, **Enflasyon ve Büyüme Dinamikleri**, İstanbul, 2002, s. 57.
- TÜSİAD, **Karma Seçim Sistemi ve Siyasal İstikrar, Karma Seçim Sistemi ve Siyasal İstikrar**, İstanbul, 2002.
- TÜSİAD, **Türkiye’de Bireysel Gelir Dağılımı ve Yoksulluk**, TÜSİAD, İstanbul, 2000.
- TÜSİAD, **Türkiye’de Girişimcilik**, TÜSİAD, İstanbul, 2002.
- ULUSOY, Ali, “Türkiye İçin Nasıl Bir Bağımsız İdari Otorite Modeli”, **STEAM II. Özerk Kurullar Arenası**, 17-18 Aralık 2002, Ankara.
- UNAY, Cafer, **Ekonomik Konjonktür**, Ekin Kitabevi, Bursa, 2001.
- UYSAL, Doğan, **IMF Politikaları ve Türkiye**, Çizgi Kitabevi, Konya, 2004.

- UYYSAL, Yaşar, **Bölüşüm İlişkileri ve Bu İlişkilerin Düzenlenmesinde Etkili Olabilecek İktisat Politikalarının Değerlendirilmesi-Türkiye Örneği**, DEÜ SBE Dergisi, Cilt:1, Sayı:2, Temmuz-Ağustos-Eylül 1999, İzmir, 1999.
- ÜNAL, Targan, **Finans Sektöründe Üst Kurulların Rolü ve Fonksiyonu**, Active Academy, 1. Uluslararası Finans Zirvesi, 18 Ekim, 2003.
- VANBERG, Viktor J., “Anayasal Politik İktisat”, Çev. Timur Turgay, **Kamu Tercih ve Anayasal İktisat Dergisi**, Sayı: 2, Yıl: 1, İzmir, 2001.
- VARIM, Suphi, **Demokrasilerde Seçim Ekonomi İlişkisi ve Türkiye’de Genel Seçimlerin Bu Yönden Değerlendirilmesi**, DEÜ SBE, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İzmir, 1995.
- WALTERS, Alan, “Monetary and Fiscal Policy in The UK”, **The Economics and Politics of Money**, Edward Elgar Pub., UK, 1998.
- WEBB, Richard, “Wage Policy and Income Distribution in Developing Countries”, **Income distribution and Growth in The Less-Developed Countries**, Edt. C. R. Frank, Jr. And R. C. Webb, The Brookings Institution, Washington, 1977.
- WOO, Jeajoon, “Economic, Political, and Institutional Determinants of Public Deficits”, **Journal of Public Economics**, Vol: 87, 2003.
- YANIKKAYA, Halit, **Sociopolitical Instability and Long Run Economic Growth: A Cross Country Empirical Investigation**, www.econ.utah.edu/~ehrbare/erc2002/pdf/P326.pdf, (18.05.2007).
- YAY, Gülsün Gürkan, “İktisadi Gelişme ve Demokrasi İlişkisi Üzerine Bir Sınama”, **İÜ İktisat Fakültesi Mecmuası**, Sayı: 51(1), 2002, http://gulsunyay.com/portal/modules.php?name=Downloads&d_op=viewdownloadcomments&lid=2&tttitle=Iktisadi_Gelisme_ve_Demokrasi_Iliskisi (15.05.2007)
- YAY, Gülsün Gürkan, “Monetarizm ve Milton Friedman”, **İktisatın Dama Taşları**, İFMY, İstanbul, 2001.

- YELDAN, Erinç, “Küreselleşme Sürecinde Türkiye Ekonomisinde Üretim, Birikim ve Bölüşüm İlişkilerine Toplu Bir Bakış”, **97-99 Petrol –İş Yıllığı**, Petrol-İş, İstanbul, 2000.
- YILDIZOĞLU, Deniz, **Türkiye’nin Avrupa Topluluğu Rekabet Politikası Alanında Muhtemel Müzakere Süreci İçin Uyum Durumu, Bu Alanda İzlenen Politikalar**, Avrupa Birliği Genel Sekreterliği, Ankara, 2004.
- YILMAZ, Aytekin, **Çağdaş Siyasal Akımlar, Modern Demokraside Yeni Arayışlar**, Vadi Yayınları, 2. Basım, Ankara, 2003.
- YILMAZ, Kamil, “Denetlenemeyen Siyasi Elitler, Enflasyonun Ekonomi Politik Analizi”, **Görüş**, TÜSİAD, İstanbul, Mart 2003.
- YILMAZ, Mustafa, “Tarihi Süreçte Türkiye’de Siyaset ve Demokrasi”, **Dünden Bugüne Türkiye’nin Toplumsal Yapısı**, Edt. Memet Zencirkıran, Nova Basın Yayın, Ankara, 2006.
- YÜKSEL, Mehmet, **Küreselleşme, Ulusal Hukuk ve Türkiye**, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2001.

EKLER
EK 1: ÜLKE GRUPLARINDA YER ALAN ÜLKELER

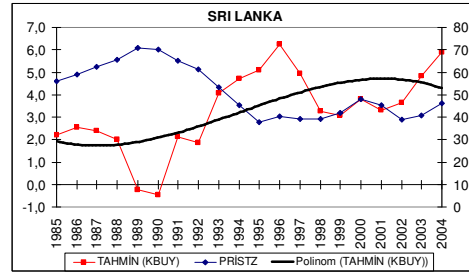
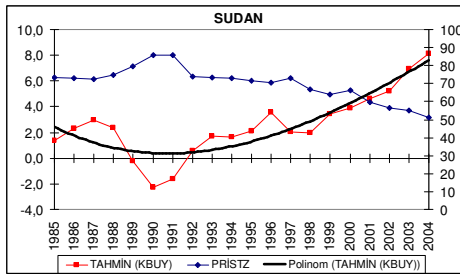
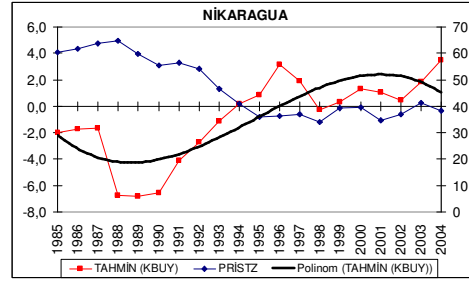
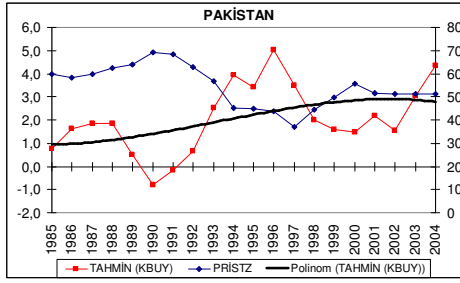
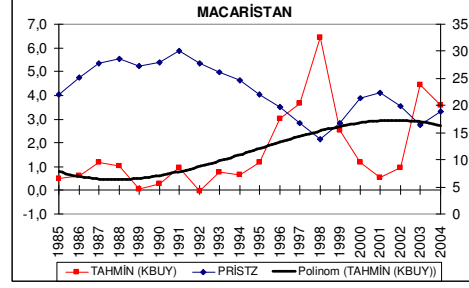
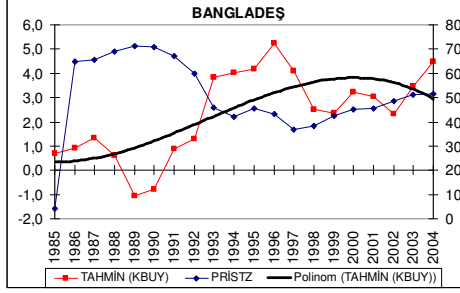
Düşük ve Orta Gelirli Ülkeler		Orta Gelirli Ülkeler	
No	Ülke	No	Ülke
1	Türkiye	1	Türkiye
2	Cezayir	2	Cezayir
3	Arjantin	3	Arjantin
4	Bangladeş	4	Bolivya
5	Bolivya	5	Botsvana
6	Botsvana	6	Brezilya
7	Brezilya	7	Şili
8	Burkina Faso	8	Çin
9	Şili	9	Kolombiya
10	Çin	10	Kongo Cumhuriyeti
11	Kolombiya	11	Kosta Rika
12	Kongo Cumhuriyeti	12	Dominik Cumhuriyeti
13	Kongo Demokratik Cumhuriyeti	13	Ekvador
14	Kosta Rika	14	Mısır Arap Cumhuriyeti
15	Fildişi	15	El Salvador
16	Dominik Cumhuriyeti	16	Gabon
17	Ekvador	17	Guatemala
18	Mısır Arap Cumhuriyeti	18	Guyana
19	El Salvador	19	Honduras
20	Etiyopya	20	Macaristan
21	Gabon	21	Endonezya
22	Gana	22	Jamaika
23	Guatemala	23	Ürdün
24	Gine-Bisav	24	Malezya
25	Guyana	25	Meksika
26	Haiti	26	Fas
27	Honduras	27	Nikaragua
28	Macaristan	28	Umman
29	Hindistan	29	Panama
30	Endonezya	30	Paraguay
31	Jamaika	31	Peru
32	Ürdün	32	Filipinler
33	Madagaskar	33	Sri Lanka
34	Malavi	34	Suriye Arap Cumhuriyeti
35	Malezya	35	Tayland
36	Meksika	36	Trinidad ve Tobago
37	Fas	37	Tunus
38	Mozambik	38	Uruguay
39	Nikaragua	39	Venezuela
40	Nijer		
41	Nijerya		
42	Umman		
43	Pakistan		
44	Panama		
45	Papua Yeni Gine		

EK 1 (Devam): ÜLKE GRUPLARINDA YER ALAN ÜLKELER

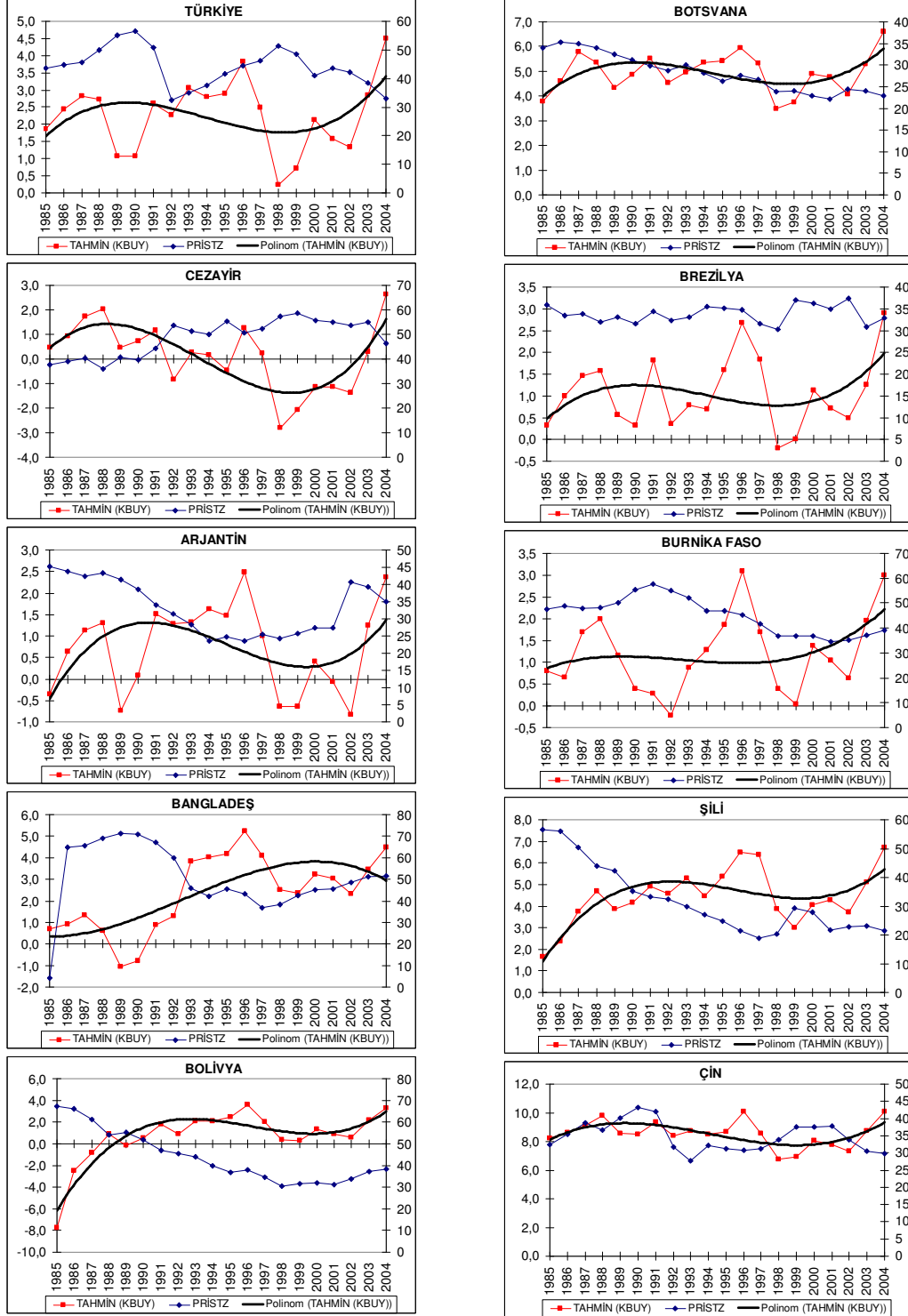
Düşük ve Orta Gelirli Ülkeler		Orta Gelirli Ülkeler	
No	Ülke	No	Ülke
46	Paraguay		
47	Peru		
48	Filipinler		
49	Senegal		
50	Sierra Leone		
51	Sri Lanka		
52	Sudan		
53	Suriye Arap Cumhuriyeti		
54	Tayland		
55	Togo		
56	Trinidad ve Tobago		
57	Tunus		
58	Uganda		
59	Uruguay		
60	Venezuela		
61	Zambiya		
62	Zimbabve		

EK 2: ÖRNEKLEM ÜLKELERİN BÜYÜME TAHMİNLERİ POLİTİK İSTİKRARSIZLIK İLİŞKİSİ

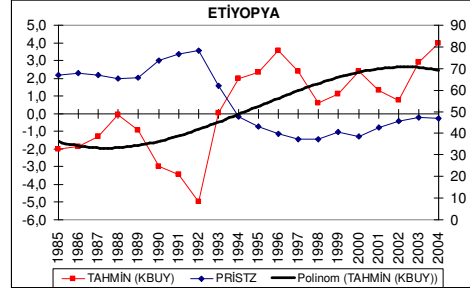
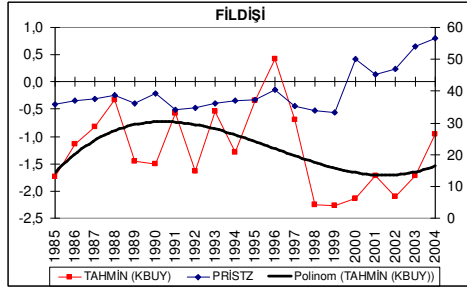
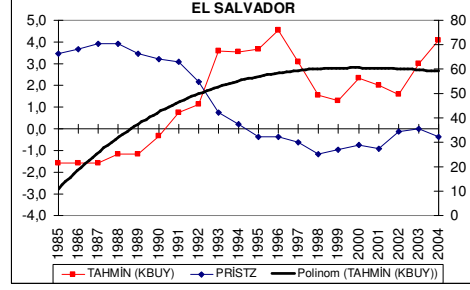
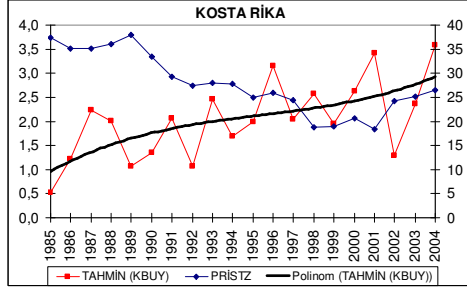
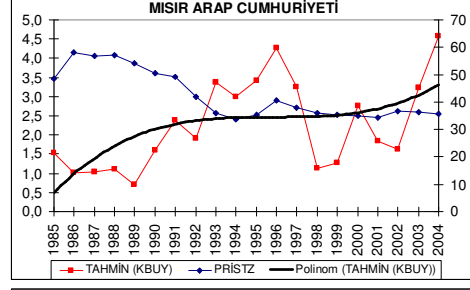
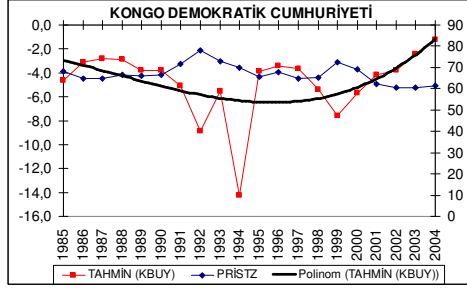
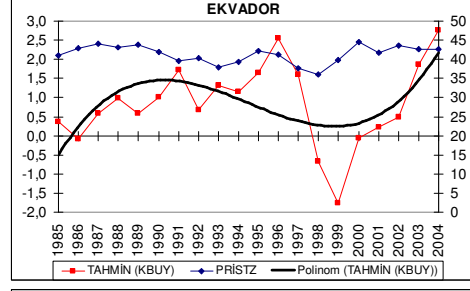
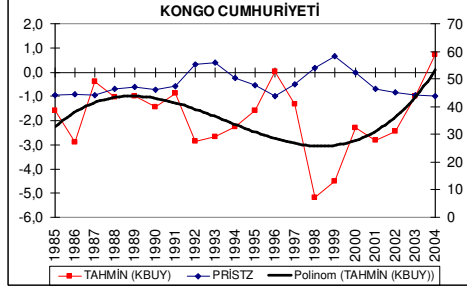
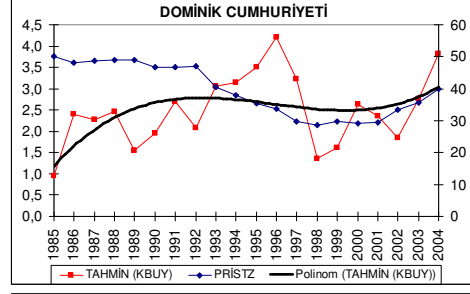
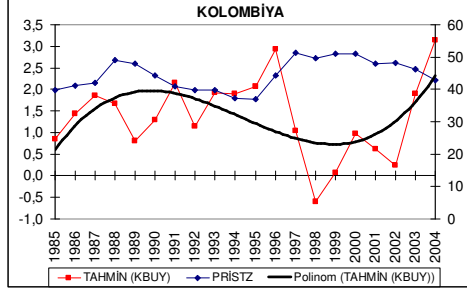
Düşük Gelirli Ülke Örnekleri

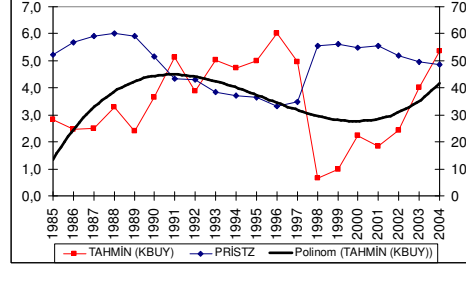
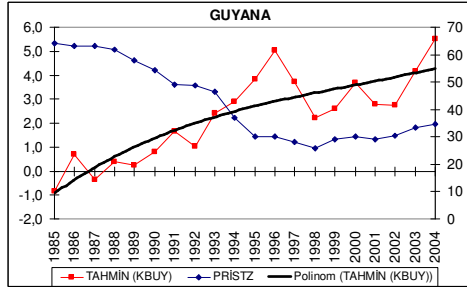
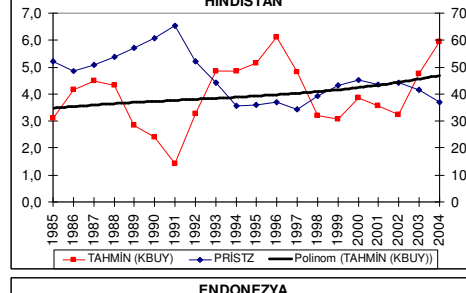
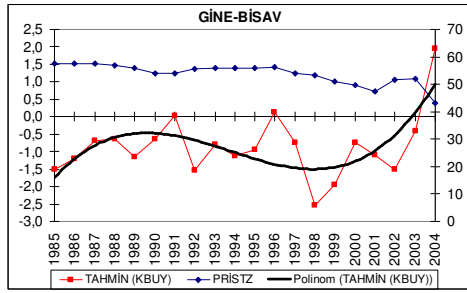
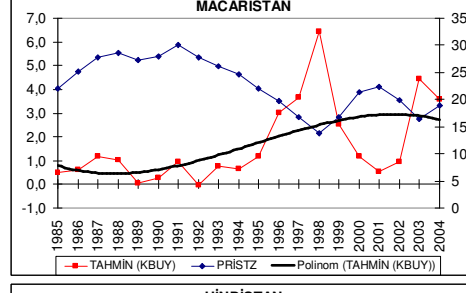
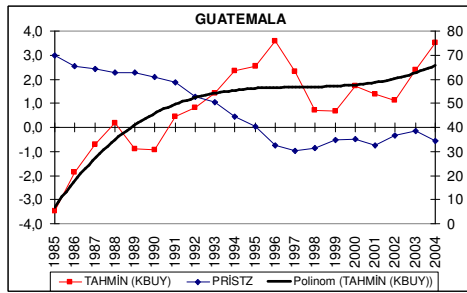
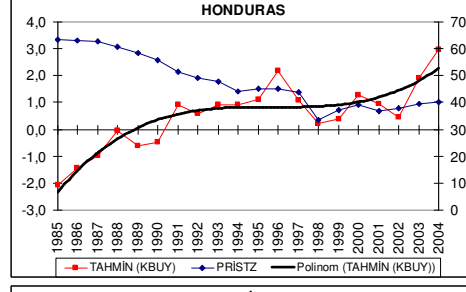
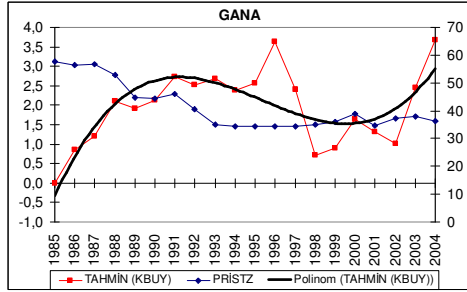
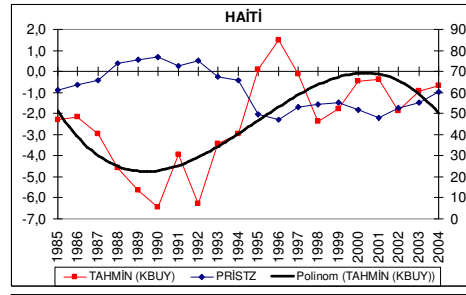
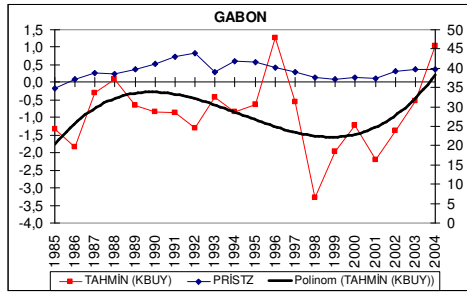
EK 3: ÜLKELERİN BÜYÜME TAHMİNLERİ POLİTİK İSTİKRARSIZLIK İLİŞKİSİ

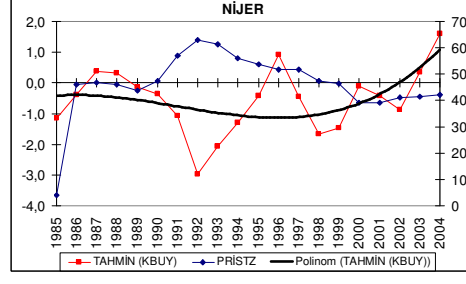
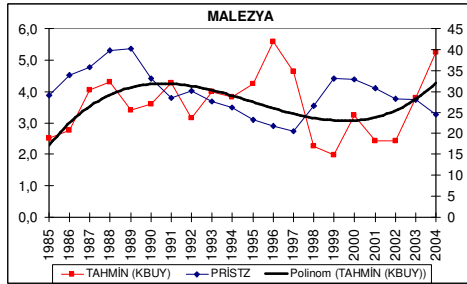
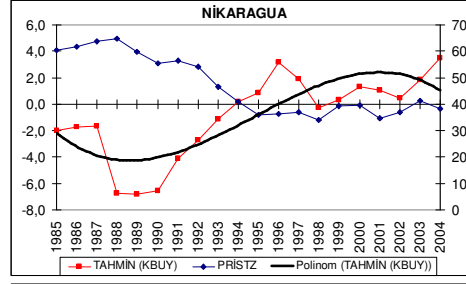
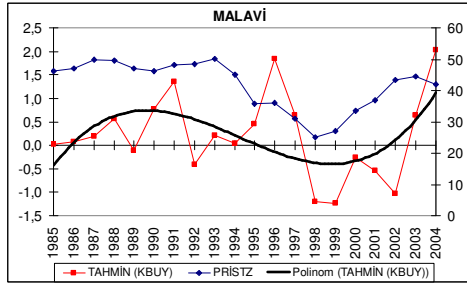
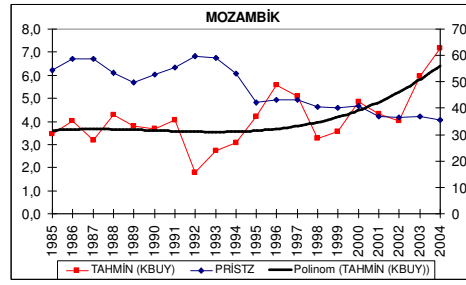
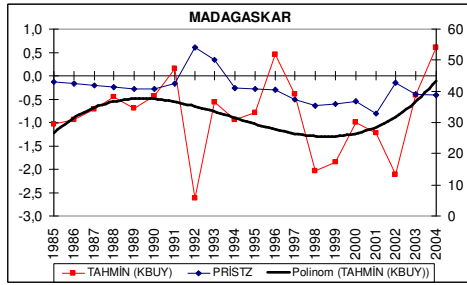
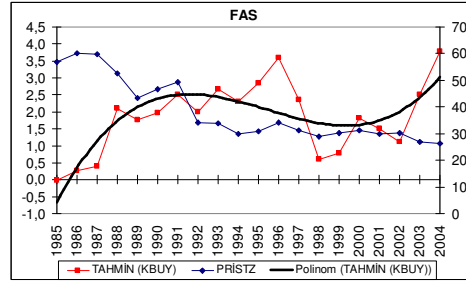
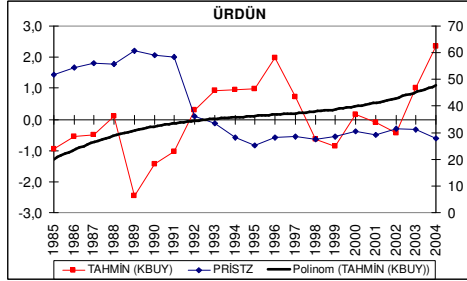
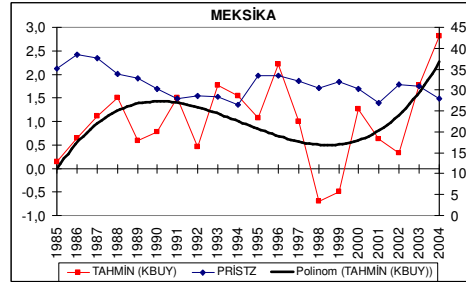
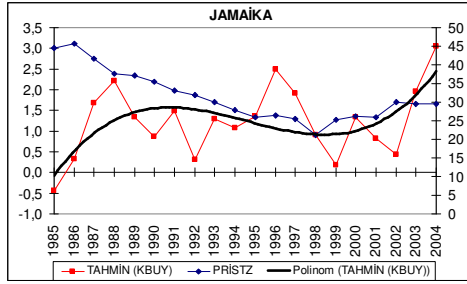
EK 3(Devam)

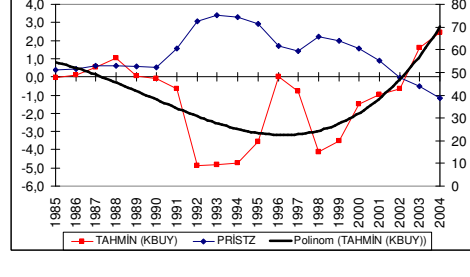
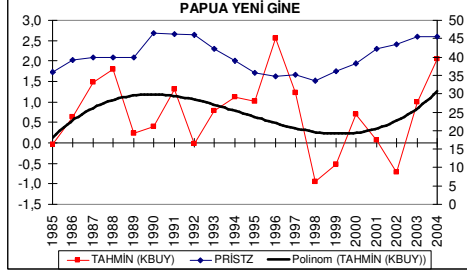
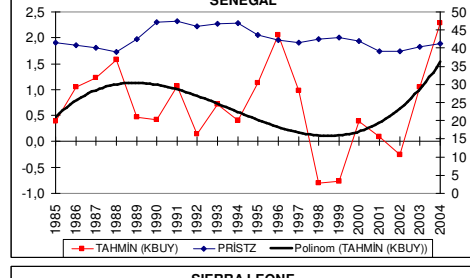
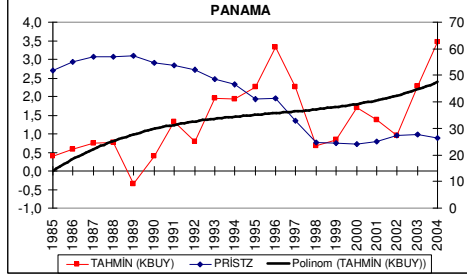
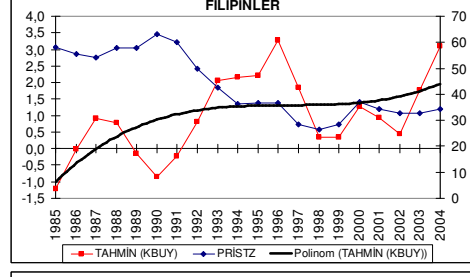
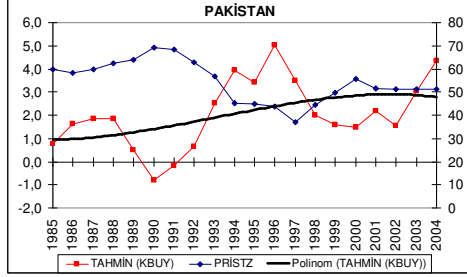
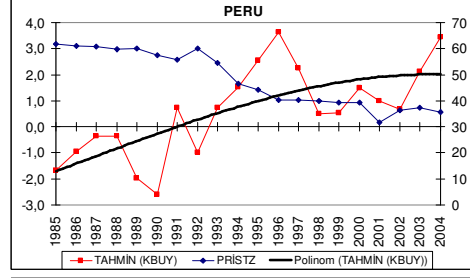
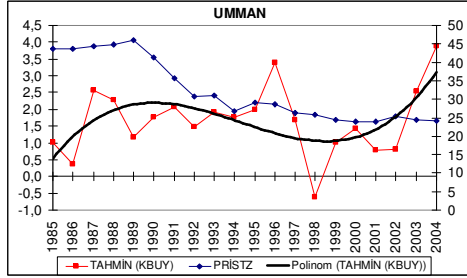
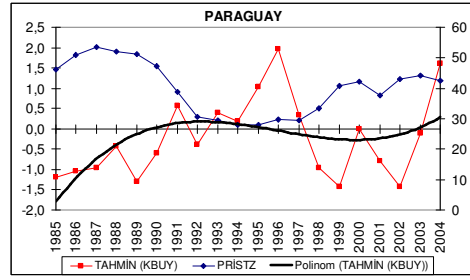
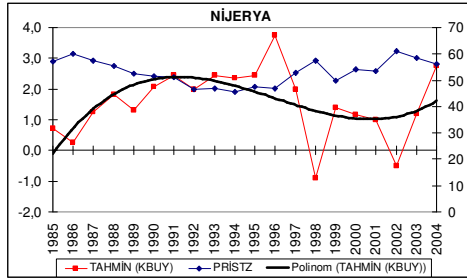
EK 3 (Devam)

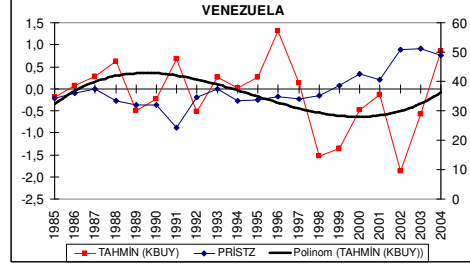
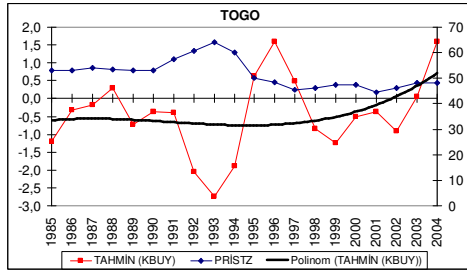
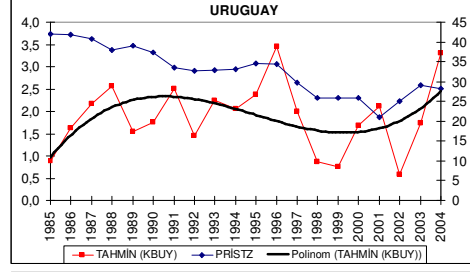
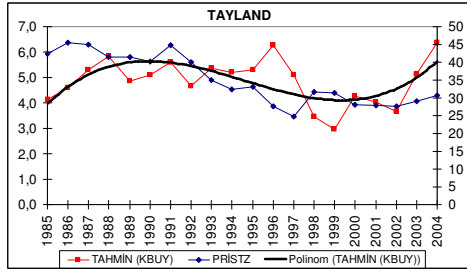
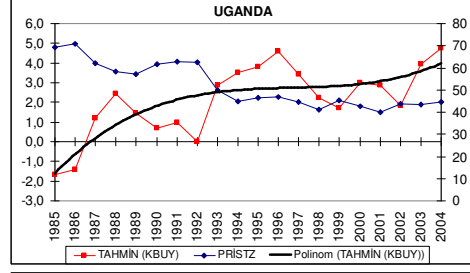
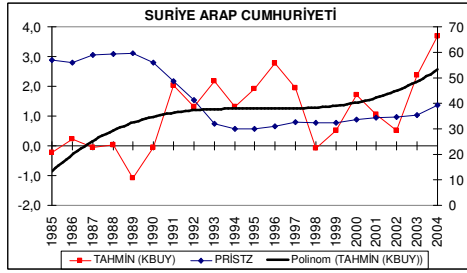
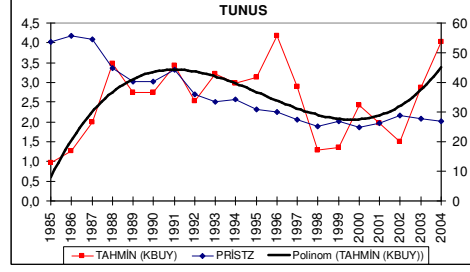
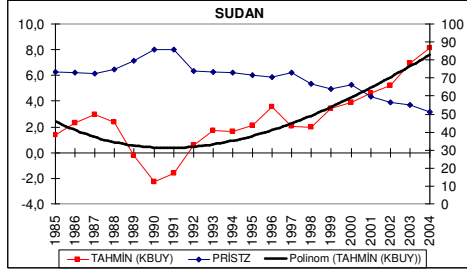
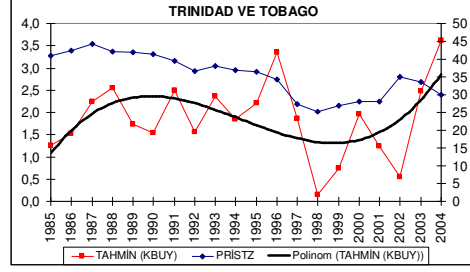
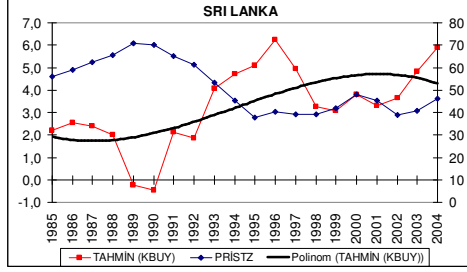
EK 3 (Devam)

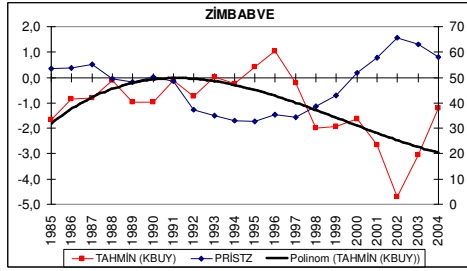
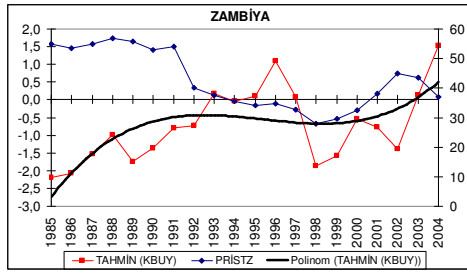
EK 3 (Devam)

EK 3(Devam)

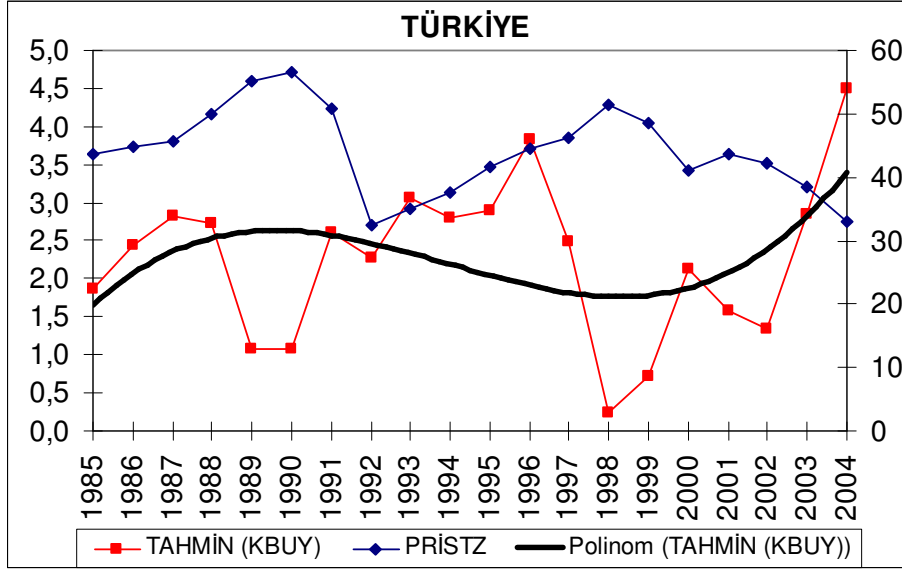

EK 3(Devam)

EK 4: TÜRKİYE’NİN PANEL VERİ ve ZAMAN SERİSİ PİBKE GRAFİKLERİ

PANEL VERİ PİBKE GRAFİĞİ

ZAMAN SERİSİ PİBKE GRAFİĞİ

